

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી હીરક મહેતાસવ અથાના નં. ૬.

Reg. No. 78

ગુજરાતી ભાષાનો કોશ

વ્યંજન વિભાગ-ટ થી ન.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ તૈયાર કરાવ્યો.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી,

જાપાની પ્રસિદ્ધ કરનાર

હીરાલાલ ત્રિભોવનદાસ પારેખ, બી. એ.

આસિ. સેક્રેટરી—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ પહેલી.

પ્રવ ૧૧૦૭

સંવત ૧૯૭૭.

સને ૧૯૨૧.

હીંમત એક રૂપિયા.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ સંગ્રહ
૮૮૨૫

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૮૨૫ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ગુજરાતી ભાષાના ડિક્શનરી

વિષય ન - : ૪૮

૮, પું [સં. ૬] શુભરાત્રી ભાષાના અક્ષ-
રોમાં અગિયારમો અક્ષર વર્ણ. જીભનું
ટેરું તાળવાને ઉપલે ભાગે અડાડવાથી
આતો ઉચ્ચાર થાય છે. ૮ અને બીજા
ચાર અક્ષર મળીને ' ટવર્ગ ' કહેવાય છે
અને તે બધા મૂર્દસ્થાની ગણાય છે.

ટકપટ્ટુ, કિં અં ઠેકઠેકાણે ભરચક ભરાઈ
જવાથી તૂટીતૂટીપડે એમ થઈ જવું તે;
ગદગદી ને ટસટસ થઈ જવું; ભરચક
ભરાઈ જવું અને તેમ થવાથી દદડી પડે
એવું થઈજવું તે. ખસ, ફાધા, કોહો વગે-
રેથી. બધાં છોકરાં ખસથી ટપ પડે છે.
અર્થાત્ ખસે ભરાઈ ગયાં છે. ટાપ-ટૅજવું.
ટક, અં ગણાય તેવી રીતે રહી રહીને થતો
ટકોરાનો અવાજ; કટ, ખટ, જેવો રણકો;
ઠોકાનો રણકો; અવાજ.

ટકટક, અં એક પછી એક 'ટક' એમ કરીને
થતો એવો અવાજ. ઉં ટક ટક ટક થાય
ધડિયાળ, જે હું ચાલ્યો કહે છે કાળ.
(૨) સીં ટક ટક એમ બોલ્યા કરવું
તે; બડબડવા કરવું તે; ખોટી તકરાર;
બકવા; લવારો; બકબકાટ; નકાસું ટાપલું
કર્ચા કરવું તે. (૩) એક નજરે જોયા
કરવું તે; ટગર ટગર; એક દષ્ટિએ વગર
બોલે ચાલે એકજ વસ્તુ સામે જોયા
કરવું તે.:-આશ્ચર્યથી ઠપકો સાંભળવાથી
કે ઉંડા વિચારથી ટકટક જોયા કરવું.

ટકટકપું, કિં અં ટકટક એમ થવું; ટકટક
થાય એમ વાગવું. (૨) બડબડવું; તક-
રાં કરવી (૩) મીટ માંડીને જોયાકરવું.
ટકટકાટ, પું ટક ટક થવું તે; ટકોરાના રણકા
પડ્યા કરવા તે; ખડખડાટ. (૨) તકરાં
કર્ચા કરવી તે; બડબડવા, અથવા રહીરહીને
ગણતણવા કરવું તે; વારંવાર ટકટક કરવું
તે; ટપકાટખ બડખડાટ; ઠોક ટોક કરવું તે.

ટકટકોરો, પું ટકટક થયા-કર્ચા કરવું તે;
ટકટક; લવારો; બકખડાટ.

ટકટકિયું, વિં ટકટક કર્યા કરે એવું; તક-
રાં; લખ; કર્યા કરનાર; ખાલી આયુ'
ઝિકાવે પું; ગણતણવા, બડખડવા ને
તકરાં કરવા એવું; ચીકણું; વળીવ-
ળીને કંઠાં માપે એવું.

ટકપું, કિં અં સ્થિર-મક્કમ ઉભા રહેવું;
વેગમાં કે બીજી કોઈ કસોટીની અંદર
સ્થિરતા પકડી અચ્ચક વખત લગી ઉભવું.:-
એ આપની સામે વાકમાં નહિ ટકે. (૨)
નરી રહેવું; નીભ્યા કરવું.:-આવી ને
આવી હાલતમાં ટકશે. (૩) ધણી વખત
લગી એક ઠેકાણે સ્થિર રહેવું; સ્થિતિ કરી
રહેવું; ખોટી થવું; ઝાઝી વાર રહેવું.:-આ
ફેરે તે ત્યાં બહુજ ટક્યો. (૪) ધણી વખત
ચાલવું; વાપરવા કામમાં લેવા છતાં લાંબા
વખત સુધી ચાલ્યાં કરવું; પહોંચવું; કા-
મમાં આગ્યા કરવું; નીભવું; ચાલવું.:-
આ વસ્તુ ટકે એવી છે.

ટકાઉ, વિં ટકે એવું; વાપર સાથે નીભે
એવું; લાંબો વખત પહોંચે એવું; મજ-
બુત; ધિંચું; ચિરસ્થાયી.

ટકાર, પું [સં. ૬] ' ટ ' અક્ષર; ' ટ ' એવો
ઉચ્ચાર તે; ટવર્ણ.

ટકાવ, પું ટકવાપણું; ટકી રહેવાપણું તે;
ટકવા અથવા ચાલ્યાં કરવું તે. ખેતી નખ,
ગાળી નાંખે, ઉડાડી દે એવી કસોટીઓમાં
ટકવું, સ્થિર ઉભા રહેવું, સ્થિતિ કરીને
મક્કમ રહેવું તે; કસોટીની વચ્ચે પોતાની
સ્થિતિ જાળવી રાખવી તે; અંદર-માં-
ઉપર-વચ્ચે જાળવી ઉભા રહેવું તે. કિં
પ્રં ટકાવ કરવો, ટકાવ રાખવો, ' ટકવું '
ના અર્થમાં વપરાય છે.

ટકાવવું, કિં સં ટકે, પહેચે, નીચે, આલે
એમ કરવું; ચલાવવું; નિભાવવું.

ટકિયો, પું ટેકિયો; ટેકણ; પાયો. જૈનલોકો
જમતી વખતે દિંચણ નીચે જે લાકડા
અથવા ધાતુનું ટેકણ રાખે છે તે.

ટકો, પું ત્રણ તાળિયા સિક્કાનો જુમલો તે;
ત્રણ પૈસા તે. હાલ જેમ આનો ચપ્પ
વપરાય છે તેમ પહેલાં 'ટો' ચપ્પ વપરા-
તો. કરમાં અને દાનદાપામાં ટકો ને ટકાની
ગણતરીએ દેણગીએ દેવાતી.:-દાતડાને
ટકો દાપાનો આપો. (૨) દયાંશની ગણ-
તરીમાં સોનો જે છતાંસ તે; સોમો બાગ
તે. પ્રમાણ બતાવવામાં અને વ્યાજમાં
એનો વ્યવહાર થાય છે.:-સેંકડે સાઠ
આસેંક ટકા આંચો હતી સેંકડે પાંચ
ટકા વ્યાજ પરવડે તો ધણુએ છે. (૩)

[સં. ટંક] હાપવાળો રૂપાનો સિક્કો;

રૂપિયો.:-ટકાગણે એવો કોણુ છે. બંગા-
ળમાં 'ટોકો' એમ રૂપિયા માટે બોલાય
છે. કિં પ્રં ટકા કરવા=રોકડે વેચી
પૈસા-સિક્કા એકઠા કરવા (૨) મહા ધૂર્ત,
હગ, ફાલ્લાવી અને ફસાવી પોતાનો સ્વાર્થ
સાધી લે એવાને માટે આમ કહેવાય
છે.:-એ તો તમારાએ ટકા કરે=નમને

એ વેચી ખાય તેવો છે. ટકા ચલાવવ =
દલાલી-કમિશન તરોકે જે દર વધારી
કહેવો તે; અસલ કિંમત ઉપર દલાલી
વગેરે વતીનો ખાવ વધારી દેવો. (૨)

વખાણવું; વધારવું; બહલાવવું; મરચું
મીઠું ભરબરાવવું; અતિચયોક્તિ કરવી.:-
ટકા ચલાવીને વાત ન કરશો. ૩૦ પ્રં
ટકાની પિંબરી=માલ વગરની વસ્તુ તે;
હલકી, પુચ્છ વસ્તુ તે. ટકાનું માણસ=

ઓણું પાત્ર; હલકું માણસ; નેચ; નષ્ટ.
ટકાના ત્રણ શેર=કચી ગણતરીમાં નહિ
એવું; પુચ્છ; જેનું લેણું નહિ એવું; સ-

સ્તામાં ગણી કાઢેલું હોય એવું; જેનો
કોઈ ખાવે પૂછે નહિ એવું. કહેન ટકાની
ડોસી અને ઢખો મુંડામણુ=અસલ કિંમત
કરતાં ખરાબત વધારે. ટકો મળે પણ
તક ન મળે=પૈસા કરતાં વખતની કિંમત
બહુ મોટી છે અર્થાત ગુમાવેલો ટકો-પૈસો
રૂપિયો કોઈ વાર મળી આવે છે પણ જે
તક-લાગ ગયો તે ફરીને મળતો નથી. ટકે
શેર ભાજી ટકે શેર ખાનું=લાયક નલાયક
મોડું નાનું, કે સાઈ મોડું બધાને સરખું
ગણવું તે; અવિવેક. ગાય ગધેડી ને ગોળ
ખોળ એક સરખાં ગણાય એના જેવી
ઢંગધડા વગરની જે રીત તે.

ટકોટક, અં ટકોટક; કાના, કિનારી લગી
બરપુર બરાબેલું હોય તેમ; તટ લગી;
તીરપર્યંત; ઉપર યજ્ઞને છલકાઇ જાય તેમ.

ટકોર, ઓં મરોડની બોલી: મસ્કરીમાં-હસતાં
હસતાં સામાન્ય હોય ખોડ કે કામ ઉપર
સખત ટીકા કરવી તે; હસવામાં મહેલું
મારવું; ખોડું ન દેખાય તેવી ટીકા કરવી
તે; આક્ષેપ; અવગા; દટ્ટો; પરિહાસ;
વક્રોક્તિ; વ્યાજ્ઞોક્તિ; મસ્કરીમાં ઠોક દેવો
તે. કિં પ્રં ટકોર કરવી=હસતાં હસતાં
મર્મનો બોલ મારવો; મસ્કરીમાં ઠોક
દેવો; હોય બતાવવો. (૨) ટોક; ટોકણી;
ઠોક; ધ્યાન રાખી-તપાસ રાખતાં રાખતાં
હાથ તળેના, નાના અને ગમ્મીન માણુ-
સને વખતો વખત ટોકતા રહેવું તે; ઢખ-
કાનો ભય; ખીજવાનો, લડવાનો ડર અને
તે ડરને લખને કાળજી તે. (૩) નીધેખાની,
તપાસ; કામલેવાની ચોકસી; ઢાળ; ધાક.:-
એને માથે જરા ટકોર હોય તો સારી ટકોર
વગર છોકરું બણે નહિ તો. કિં પ્રં ટ-
કોર રાખવી=કપકાની ધાસ્તી-ધાક રાખવી
તે; તપાસ-સંભાળ ને ટોકણી રાખવી.

ટકોરખાનું, નં ટકોર પાડી વખત જણા-

વનારાઓને બેસવાનું' સ્થાન તે; વખત વખતના પ્રભાણે ટકોર પાડી ધડિયાળાં વગાડનારાઓને માટે અધિષ્ઠી દેરડી ઉપરની ઉંચી જગા તે. (૨) ચાર ચાર ધડીએ ચોધડિયાં વગાડનારાઓનું જે ખાતું તે; ધડિયાળાં અથવા ચોધડિયાં વગાડનારા વાળવાળા હોલીઓ અને સરણાઇઓવાળાઓની જેડીઓનો સમુદાય તે. કિં પ્રં ટકોરખાતું' બેસારવું=સગન વિવાહના કે જમ જમનના મોટા સમારંભમાં ચોધડિયાં જણાવવા માટે મંડપને આગલે દરવાજે ઉંચી બેઠક ઉપર ટકોરા પાડી તથા વાળં વગાડી 'અમુક ચોધડિયું થયું' એમ જાહેર કરવા માટે હોલીઓની ટોળીઓ બેસારવી તે.

આગલા વખતમાં જ્યારે ધડિયાળો ન હતી ત્યારે કાળનું માપ કરનારાઓ 'કેટ-કેટલો વખત થયો' તે લોકને જણાવવાનું જાહેર કામ સરકારી કે પંચ વગેરેના ખરચે કરતા. રાજદ્વારે હમેશ કાળ માપનારાઓ રોકાયેલા રહેતા અને તેઓ ચાર ચાર ધડીએ ટકોરા પાડી તથા વાળં વગાડી અમુક સમય થયો એમ જાહેર કરતા. મોટાં શહેરોમાં અધે આવી જતની ગોડવણ રહેતી. 'ધડિયાળાં' ચોધડિયાં કે ટકોરખાનાં' વાઝાં એમ કહેવાતું. ઉં ધડીએ બેધડીએ ધડિયાળાં વાગેરે. પ્રા.કા.

ટકોરબું, કિં સં ટકોરો મારીને કહેવું; ખંતથી કામ કરે એમ ટપલી મારીને કહેવું; ટોકવું; વખતો વખત સાવધાન રહી કાળજીથી કામ કરવા ટપકો દેતા રહેવું; ચાનક આપ્યા કરવી; ચેતવના રહેવું; જાગ્રત રાખવું; તપાસ રાખવી અને ઠોક દેતા રહેવું. (૨) ઇસારત કરવી; જણાવવું; હાંકવું; પ્રેરવું; કાર્થ શિથિલ પડી જાય નહિ તે માટે ગોદો મારતા

રહેવું; તેજ-જાગ્રત કરતા રહેવું; ટોકવું. ટકોરી, ઓ ટોકરી: ધંટડી; ઠોકાથી-આ-ખાતથી વાગે એવી ધાતુની એક બનાવટ; નાનો ધંટ. (૨) આંગળીના સાંધાને તરછોડી કરવામાં આવતો જે હલકો પથ્થ ઝડપદાર આધાત તે; ઠોક; જોરદાર ધક્કો; હડસેલો; આંગળીની ઠોકર; ખડખડે-ટકોર પડે એવી ધાપટ તે. (૩) ધાતુ ઉપર હલકી ઠોકર લાગતાં થતો જે ઝીણો રથુકો તે. (૪) નાનો મુદ્દગર; મોઝરી; અને તેના આધાતથી થતો એવો અવાજ તે:-એક ટકોરી મારતાં બાગી જાય તેવું નાજુક છે.

ટકોરો, પું ટક એવો જે અવાજ તે; રથુકો; ઠોકાનો અવાજ. (૨) ટક એવો અવાજ થાય તેમ આધાત કરવો તે; મોઝરીનો હલકો આધાત, ઠોક; ઠોકર; ધાપટ. કિં પ્રં ટકોરો મારવો=ઠોક દેવો; આધાત કરવો. અવાજ થાય એવો ઠોક મારવો. ખડખડાવી જોવું; તપાસી જોવું; પરીક્ષા કરી જોવી. ટકોરો મારી જોવું=આંખી ખડખડાવી જોવું. રં પ્રં ખારને ટકોર=ખરોખર ખાર વાગે, ખાર વાગતા હો-ખારના ઠોકાના અવાજ થતા હોય તે વખતે.

ટકોળ, ઓ ટકોર; ઠોક; ઠૂં મસ્કરી, મજક. ટકોળયું, વિં ટોળી; મજકી; ઠૂંખોર.

ટક્ક, પું પંજળ તરફ આવેલા એક પ્રાંતનું પ્રાચીન નામ. ટક્કદેશ ચિનાઈયાત્રાણોના પ્રવાસમાં આ દેશનું નામ આવે છે.

ટક્કર, ઓ બે જણાઓએ એક ખીમની સામે માથાં અક્ષળતા, પ્રહાર કરતા કે વાદવિવાદ ચલાવતા ખરોખર ટકી રહેવું તે; પાછા નહિ હઠતાં એક સરખા ઉત્સાહ અને જોરથી એક ખીમની ઉપર આધાત કરતા ઉભા રહેવું તે; બાગી જવું કે પાછા

નહિ હડી જવું તે:-થેડાઓની ટકર. (૨) ટાકર. (૩) કપાળનો એક તરફનો દુખનો ભાગ તે. કિં ૫૦ ટકર ભેવી=સામા બીડ્યા રહેવું; પાછા નહિ પડી જવું; સામે મારો હિંમતથી ઝીલવો. ટકર લાગવી=ટાકર લાગવી; ટકોર વાગવી; ધક્કા પહોંચવો. ટકર મારવી=સામાના કરતાં સરસ નીવડવું; ઉત્તમ હોવું; ટકર ચઢવી=તકરારને લીધે કપાળ દુખવું; મા-થું ચઢી જવું. ટકર ઝીલવી=સામા આ-ધાત સકન કરવા ને ટકી રહેવું; સામે હુમલો ઝીલવો; સામાના વાદવિવાદ અને આધાતોની સામે ટકી રહેવું.

ટમટમ, અં અં એક નજરે જોયા કરવું તે; ટમરટમર; ટમમમ.

ટમમમ, અં ટમટમ. (૨) વિં ટ્યુમ્યુ; એકે તરફ સ્થિર નહિ રહેવું; મુસ્કેલીએ સ્થિર રહેવું; ટમમમ. ઉં ટમમમ પગ ટકતો નહિ, ખાધ ન શકતો ખાજ.

ટમર, સીં [સં] એક સરખી વાંકી નજરે જોવું તે; કટાક્ષ; મોહનું એક નજરે જોવું તે.

ટમરટમર, અં એક નજરે; મીટ માંડીને જોવું તે; ટમટમ; વમર બોલવે ચાલવે માત્ર એક નજરે જોવાજ કરવું તે. બાળક કેવું ટમરટમર જુએ છે.

ટમરડો, સીં તમરડી; ટેકરીનો આકાર તે; કિનારી ઉપર જિખર નીકળેલું હોય તેમ રાખેલું એવું તે; ઉતરડ ચઢાવીહોય એવું તે; હઠ મયાંદાની બહાર ધસી રહેલું હોય એવું તે.-ટાપલી ઉપર છાણાની ટમરડો. પેટની ટમરડી-ટેકરડી. (૨) તમ તમ થતું હોય એવું ને ચઢેલું તે.

ટમરમમર, અં ટમરટમર.

ટ્યુમ્યુ, વિં વચમાં તૂટી જાય વળી જરા ટ્યાર રહે ને નખી પડે એવું; અસ્થિર;

પરાણે ટકી કે ઉછું રહી શકે એવું; ડમ-ડમનું; બેલાલ; ડાલ ડાલા. (૨) એવી હાલતનું કે થોડીવાર સાંકે રહે અને માંદ પડે એવું; પરાણે મુસીખતે નીભતું હોય એવું.-ડાસાની તબિયત ટ્યુમ્યુ ચાલ્યા કરે છે.

ટચ, અં ફટકો પડતાં થતો એવો અવાજ; લાકડા વગેરે ઉપર ધા પડતાં થતો એવો અવાજ. (૨) લગાર વારમાં; ધા કરતાં વાંત:-ટચ દબને. (૩) ટચ એવો અવાજ થાય તેમ (મારવું તે.) ઝટ; એકદમ; વિચાર કર્યા વગર:-ટચ લઈને કાપી નાંખ્યું. ચપટી વગાડતાં સાથે, જરાવા-રમાં:-ટચલબને કામ કરી દબાએ.

ટચ, સીં કાપવાથી અને ધસવાથી નીકળતો કે નીકળેલો જે સોના રૂપાનો ખરો કસ તે; કસોટી; શુદ્ધાશુદ્ધતાની જે અમુક અંશ જેટલી કસોટી તે; સ્વર્ણપાંચ-નિર્ણય:-આ સોનાની ટચ કઢાવો, જે સો ટચ નીકળશે તો તેટલો ને આછીવત્તી નીકળશે તો તેના પ્રમાણમાં બાવ આપીશું. અંશ-થની જે છાપ તે; કાપ; ચિહ્ન; વર્ગાથ. સત્તાણું ટચનું સોનું. ૩૦ પ્રં સો ટચનું સોનું=સર્વોત્તમ, સારામાં સાંકે ને ઉંચામાં ઉંચું છે, એમ સારામાં સારાપણું ને શ્રે-કમાં શ્રેષ્ઠત્વ ખતાવવાને માટે બોલાય છે:-સો ટચનો માલ છે, નહિ લો તો પસ્તાશો.

ટચકડી, સીં બે આંગળીઓનાં ટેરવાં જોર-જોર દાખીને છુટાં પાડતાં થતો જે અવા-જ તે. (૩) ટચકડી; ઢિંગણી; નીચી; નાની (સી.)

ટચકારી, સીં ટચકી. (૨) ટચકારી; જીભને ઉંચી ચઢાવી એકદમ નીચે પાડવાથી થતો એવો અવાજ.

ટચકાવણું, કિં સં ટચકા મારી મારીને કા-

પરું; ઉપરા ઉપરી ધા કરીને કાપી નાંખવું;
મારવું; હથિયારથી ટચકા મારી મારીને
કાપવું; ઉપરા ઉપરી ધા કરીને કાપી
નાંખવું; મારવું; છુંદવું; ઝટકા મારવા.
ટચકિયું, નં કમ્મરનું એકદમ રહી જવું તે;
કરોડના કમ્મર નજીકના સાંધાનું એકદમ
પકડાઇ જવું તે; કમ્મર સક્કસ થઇ જવી
તે. (૨) સાંધા અને હૃદય એકદમ કામ
કરતાં રહી જવાથી થતું મરણ; શરીર
યંત્ર એકદમ અટકી પડીને મરણ થાય
એવો મરણનો રોગ; આચિંતું—એકદમ
મરણ થવું તે; હુંટિયું.
ટચકું, નં નાક અને આંગળી વગેરેનું ગોળ
ટેરવું; ગોળશિખર-માથું—છેડાનો ગોળ
અવયવ—નાકનું ટચકું. (૨) નાનું ટાણું;
સાધારણ પ્રસંગ. આ શબ્દ 'ટાણા' ની
સાથે જોડાયેલો વપરાય છે.—ટાણું ટચકું.
ઉં ટાણે ટચકે એ અર્થમાં આવે છે,
એના દિવરની ખબરો પૂછે છે; નાતી
ધાતી થઇ વહુવાર, વર પરદેશ રહે તે
ન સારું. (૩) ડિંગણું; કકડો.
ટચકો, પું 'ટચ' એવા અવાજ સાથે
પડતો જે ધા-જામ તે. (૨) ધા પડતાં
થતો અવાજ તે; ઝટકાનો અવાજ.—
માણસ તો દીકું નહિ પણ ઉંડી ઝાડી-
માંથી ટચકા સંભળાયા ને ત્યાં જઇને
જેવું તો આંખના ઘસમાં કેટલાક ટચકા
પડેલા જોવામાં પણ આવ્યા. (૩) માન-
ભંગથી ખોટું લાગવું તે; ઝટકો લાગવો;
રીસ ભેર ટેકની લાગણી થવી તે; ખોટું
લાગી આંખનો ચઢવો તે.—વહુને ટચકો તો
ખડુએ લાગે છે. કિં પ્રં ટચકો લાગવો=
ખોટું લાગીને રીસ ચઢવી; ટેકની લાગણી
ઉત્પન્ન થવી. રીસ.—એમાં શું કહ્યું તે
ટચકો લાગ્યો.
ટચટચ, અં એવો અવાજ થાય તેમ; એક

પછી એક પડતા ધાની ત્વરા અને પર-
પરા દેખાડે છે; એક પછી એક ઝટકાના
અવાજ થતા ગયા છતાં તેણે તો જોયા
વિચાર્યા વગર ટચટચ બધાં ડાળ કાપી
નાંખ્યાં.
ટચરો, પું [સં. જુજ] ટચરો; ટચર;
ડોસો. આ ટચરો બેઠો બેઠો જીવાનિયાને
ચઢાવે છે.
ટચલીઆંગળી, સ્ત્રી હાથ પગની છેલ્લી ને
સોથી નાની—હુંડી આંગળી તે; કનિકિકા.
વિંટી તો ટચલી આંગળીએ શોભે.
ટચાક, વિં ખાલી ભભકો કરનાર; હીજ્જો;
શૈખીખોર; દોઢકાથો; ઉપરથી બહુ દે-
ખાવ કરનારો; આછુકલો; દંભી, મોટા-
ધમાં તણાનાર.
ટચાકી, સ્ત્રી ટચાક સ્ત્રી. (૨) ટચકી વગા-
ડવી તે; ફટકડી; ચપટીનો અવાજ. (૩)
નાની બંદુક; ઘોડો પડવાથી ટચ દબને
જેની જામગીરી સળગી ભડકો થાય એવી
પિસ્તોલ તે; છોકરાંની અથવા ખીસાની
પિસ્તોલ.
ટચાકો, પું સાંધાના ખેંચાવાથી કે મરોડથી
થતો 'ટચ' એવો અવાજ તે; સાંધાનો
કડકો; ટચ એવો અવાજ. કિં પ્રં
ટચાકા ફેડવા=આંગળાં મરોડી કે ચોળી
અથવા ખેંચીને અવાજ કરવો; આળસ
ખાવી; સુસ્તી કાઢવા અંગ મરોડવા. (૨)
દુખડાં લેવાં.
ટટવાણી, સ્ત્રી ટટું જેવી નાની ઘોડી; ટટું
જાતિના ઘોડાની માદા.
ટટવું, વિં નાનું ઢિંગણું. (૨) નં અચ્ચર.
* ટટવું=નાનું ને નખણું છતાં જાતે ઘોડું હોય તે.
અચ્ચર નહિ પણ અંગમાં—ઘોડાની નખ-
ળાઇ બતાવવાને 'અચ્ચર' એમ કહેવાય છે.
ટટજણું, કિં અં ઝૂંકવું; ઝૂંકવું; ઉપરથી
નીચે બણી લટકવું; લખડવું; અંતરાજે

રહેવું. (૨) આશાએ આશાએ ઇચ્છિત વસ્તુની આસપાસ ફરવું; તે મેળવવાને આતુર રહેવું; ભેષ ભેષને તે મેળવવાનાં કાંઈક આરવાં. (૩) આશામાં દુઃખમાં અને ભાવનામાં તલસવું; રિખાવું; પીડાવું; ખાલી વળખાં આરવાં. (૪) કણકણવું; રોવું; કંકાસ કર્યા કરવો; ઝંખવું; તલપવું;—બૂળે ટટળવું. (૫) નિષ્ફળ જવું; રહી જવું; નહિ પ્રાપ્ત થવું;—અમે જમ્યા ને તમે ટટળ્યા. વા ખાતા રહી જવું; ટોલ્યા ખાવા.

ટટળાટ, પું ટટળવું તે; વલોપાત; કોઈ ઇચ્છિત વસ્તુ મેળવવાતું જે દુઃખ, રુદન, કંકાસ અને વળખાં તે; તલસ્યા કરવાપણું તે.

ટટળાવવું, કિં પ્રેં ટટળે એમ કરવું; આતુર-કંકાસ ને વલોપાત કરતું આશામાં ને આશામાં રાખવું; તલસાવવું; ઝંખાવવું; રિખાવવું; કણકણ કરે એમ કરવું; આશા આપી આપવું નહિ અને આતુર રાખવું;—ગરીબ લોકને ટટળાવશો નહિ. છોકરાંને ટટળાવવાં નહિ.

ટટાર, વિં પોતે પોતાની મેળે ઉભું સીધું રહી શકે એવું તે;—સીધું વગર આશ્રયે ઉભું રહેવાની શક્તિવાળું; કીવતવાળું; સશક્ત; હોંશિયાર; તંદુરસ્ત; પોતે પોતાની મેળે ખેસી ઉઠી-ચાલી શકે એવું;—ડોસા પાછા ટટાર થયા. (૨) સીધું; પછવાડે ખુંધ નીકળેલી ન હોય એવું; સોટાજવું; અક્કડ (૩) તેજ; સસંત; ભ્રમત; સાવધાન;—વરસાદનાં ફેરાં થયાં એટલે તમામ ઝાડપાન ટટાર થઇ ગયાં. શ્પિયાતો ખણખણાટ સાંભળી સુતેલો ચોર ટટાર થયો. કિં પ્રેં ટટાર થવું=વગર આશ્રયે પોતાના બળ ઉપર ઉભા રહેવાય એવા થવું; શક્તિ આવવી; ધુનરુજી-

વન પ્રાપ્ત થવું; તેજ-ભ્રમત થવું. ટટાર ઉભા રહેવું=વગર આશ્રયે સીધા ઉભા રહેવું; છાતી કાઢીને હોંશિયારીભેર-અક્કડ ઉભારહેવું.

ટટી, સ્ત્રી વાંસની-જવલાંની ચીપોની સાદી; પડદો કે આંતરો કરવાને કામ આવે એવી રીતે વાંસ, સરકટ, ખર, જવાસા, ઘાસ વગેરેને ગુંથીને બનાવેલું પતરા કે પાટિયા જેવું જે પડ તે. (૨) ભિંત તરીકે ભરેલાં જે કામડાં-જવળાં વગેરે તે; ઘાસ, છોટાં, કરંડી વગેરેની ભિંત તે. (૩) વળા, ચીપો, નેતર વગેરેની સળી-એનો પડદો તે; અંતરપટ; ખારી ખારણામાં ભરવવાની ગુથેલી જળી; ચક. (૪) વીરણના વાળા અથવા જવાસાનો ચક. ઉનાળામાં ખારી ખારણાંમાં આવેલી ટટીઓ નાંખી તેને પાણી છંટાય છે કે જેથી ઠંડો પવન આવે. આડ; ભિંત; આંતરો; ધર વચ્ચે ટટી ભરી લો.

ટટું, નં નાતું થોડું; ખટ; નખળું થોડું; કિંગળું થોડું. કહેં ટટું મારે તેણ કપે=નાના નમાલા ને ધમકાવ્યાથી મોટું અને બળવાન હોય એ પશુ બીએ-પરથરે. (૨) ઉપાય; ધલાજ; ટેકી;—એમાં મારું કંઈ ટટું ચાલે તેમ નથી (૩) ચલણ; દોર;—ધરમાં એવું ટટું ચાલે છે. ડગુમગુ ચાલવું; ઠીકઠીક-રોલે રોલે થવું, બનવું, નીભવું તે. ટટુંથી ચાલતા સાધારણ કામ ઉપરથી 'ટટું' એવું કહેવાય છે;—નેપાર વણજમાં કંઈ એવું ટટું ચાલતું નથી. સાધારણ રીતે કોઈ પશુ કામકાજ ગડખડાવે જવું તે;—તે બિચારો ટુંકા પમારવાલા ને બચરવાડ એટલે જેમ તેમ કરીને પોતાનું ટટું ચલાવે જાય છે. રગડગડ કામ ચાલવું તે. કામકાજ, ધધી રોજગાર, વગસમ; બળ સિપારસ વગેરે માટે 'ટટું' ચાલવું

એમ કહેવાય છે.:-આજકાલ એનું ટકું ચાલતું નથી.

ટટો, પું 'ટ' અક્ષર; ટકાર.

ટડપડ, સ્ત્રી (ટૅડપૅડ) બળ જોર કે સત્તા હોય નહિ અને ખાલી દોર તોરનો દેખાવ કરવો તે; ડકાંસ મારવી તે; શક્તિ વગર સામા થવાજવું તે; ખોટી-ખાલી હોંશિયારી કરવાજવું તે; ગર્વ, અમલ, જોર બતાવવાનો ચત્ન કરવો તે. (૨) ઉદ્ધતાઈ; હાક; ઉછાંછળાઈ; ખોટી ધાંધલ; અમલ બજવણી; દિમાક; જોરસોર. (૩) તાકીદ ઉતાવળ; સિતામી; દોડધામ.:-બહુ ટૅડપૅડ ના કરતો. ટડપડ કરવા જશ્ય તો મારી નાંખશે. ટૅડપૅડ.

ટડપડાટ, પું પ્રતીકાર; વારણ; અવરોધ; વિપક્ષતા. (૨) શેખી, ટૅડપડાટ; ઉદ્ધતાઈ; દમકસપણું; ખોટો અમલ ચલાવવો તે.

ટણકું, વિં કલા છતાં ચાનક ન લાગે એવો ઠોઠ. (૨) ભટકણ.

ટણકો, પું બહુ ખોટું લાગવું તે; ખૂન લાગણી દુખાઈ ગઈનો ટેક ચઢવો તે; તીવ્ર લાગતી થવી તે; ખૂન રીસ ચઢવી તે; ઝટકો, ચપકો. કિં પ્રં ટણકો લાગવો= મહેલ્યા-ટાંણાને લીધે ક્રોધ ચઢવો-રીસ ચઢવી; ચપકો લાગવો; આગ ઉઠવી; દાધ લાગવો. રીસ; ક્રોધ.:-એમાં ટણકો જ્ઞાનો લાગે છે?

ટણચ, સ્ત્રી એક જાતનો સાપ. તણજ. પાતળો ને ટુંકો ઉણચાપ. એમ કહેવાય છે કે જે ડાળીઓ સાથે વિંટાઈ ચરીરને વળ આપી એકદમ ડાળીઓ છોડી દઈ વળના જોરે ઉડે છે.

ટણિયો, પું ટણો.

ટણો, પું સ્ત્રીની જનનેદ્રિયમાં કપાસિયા જેવડો કુમળી આમડીનો જે દાણો દેખાય છે તે; ખીલવો; મદનછત્ર.

ટન, પું [સં. Ton] વજન, માપ, કે ભરતું એક મોટું પ્રમાણ. જુદાં જુદાં જોખ માપમાં ટનનું જુદું જુદું પ્રમાણ ગણાય છે. ચોપન મણ વજન તે ટન.

ટપ, અં ઝટ લઇને ટપકું પડે તેવી રીતે; એક પછી એક ગળવું, ઉઠવું, વિંજવું, પડવું વગેરે ક્રિયાઓની ચાલુ ઝડપ દેખાડે છે.:-ટપ ટપ પાણી ગળવા માંડ્યું; ટપ ટપ ઉચ્ચ લીધું. ટપ ટપ જોર પડ્યાં. (૨) એવો અવાજ થાય તેમ.:-ટપ ટપ થવું=ટપકાં પડતાં હોય એવો અવાજ થયા કરવો. (૩) ઝટ; તાબડોતો; તરત.:-તારો આપ કેમ મુઓ તો કહે કે, તાવ આવ્યો ને ટપ મુઓ. (૪) નાં પાતળાં પાટિયાંની નાની કોઠી; પીપા.:-સાકરનું ટપ.

ટપકેટપક, અં એક પછી એક ટપકાં પડ્યા કરે તેમ; ટપકાં પડ્યા કરવાં તે. કિં પ્રં ટપક ટપક થવું=એક પછી એક ટપકાં પડ્યા કરવાં; ગળવું; ચૂવું.

ટપકવું, કિં અં પ્રવાહી પદાર્થ દીપારૂપે ધીમે ધીમે નીચે પડવું; ગળવું; ચૂવું; ટપકે ટપકે ગળવું; દીપાને રૂપે ખરવું. (૨) હાપરામાંથી વરસાદના પાણીનું નીચે ગળવું; ચૂવું. (૩) ઝાગળાને દીપાં દીપાં રૂપે વહીજવું.

ટપકાવણું, કિં સં ટપકે એમ કરવું; દીપાં પાડવાં. (૨) ટુંકાણમાં લખી લેવું; ઉપર ટપકે નોંધવું; ધ્યાનમાં રાખવાને નોંધી લેવું; નોંધ રૂપે લખી રાખવું.

ટપકિયું, નં ટપ લઇને મરણ થવું તે; જોત જોતામાં-થોડા વખતમાં મરણ થઇ જાય એવો એક રોગ; તરત મરણ નિષ્કળવવારી મરણી; એવી જાતની મરણી અથવા વ્યાધિ કે જે થયા પછી ટપ-ઝટ મરણ થાય છે.:-એને ટપટિયું આવે.

ટપકી, સ્ત્રી ચપટું અને જોળ નાનું બિંદુ; નાનો

ચાલેલો; બિંદી:-કપાળમાં ટપકી કર. (૨) ચિનામરી કરેલી અમરખતી નાની ગોળ પતરી; દીલડી; કપાળે-ગાલે ચોઢવાની રંગિત નાની ચાલેલા જેવી દીપકી:-દીલડી ટપકી એમ બોલાય છે અને સ્ત્રીઓ કપાળે અને ગાલે તેની પત્રરચના કરતાં ચોઢ છે. ઉં દીલડીટપકી લટ છૂટી પડી. (૩) સોના રૂપાનો ઢોળ ચઢાવેલો ઝીણો ચપટો ગોળ ધાટ; જર-કસબી ભરતમાં વપરાતો ધાતુનો નાનો ગોળ ચક્રચકિત ચાલેલો, વચમાં કાણાવાળો ચપટો ચાલેલો. (૪) કુઢડી; ઝીણી ગોળ કુંડાળી:-શીત ટપકી.

ટપકું, નં નાનું સરખું ગોળ ચિહ્ન, બિંદુ; બિંદી; હુંદું; નાનો ચાલેલો; ઝીણું ગોળ લાંબન. ઉં લાવ લાવ જંગાલનું ટપકું, કરું તારે ગાલેરે, મારી ગોરી ઝુલાખીનાર, નજર નવ લાગેરે. (૨) દીપું; છોટા; ફોરું; કણુ:-એક ટપકુંએ વરસાદ પડ્યો નથી. ટપકું પાણીએ પાય તેવો નથી. (૩) મીકું; શન્ધ; અનુસ્વાર:-અને માથે ટપકું કર એટલે અં થાય. (૪) ચિહ્ન; નિશાન; ખૂણુ:-જે રકમ મળે તેની ઉપર ટપકું કરતા જળે. (૫) ઝીણું એવા અર્થમાં વપરાય છે:-ટપકું તેલ આપજો. (છટિ ધીની માફક)

ટપકો, પું જન્મકાળના ગ્રહો વગેરેનું જે ટાંચણુ તે; જન્મક્ષર; જન્મપત્રિકા. (પારસીમાં) ટપટપ, અં દીપાં પડયેથી થતો એવો અવાજ; ટપ ટપ એવો અવાજ થવો તે. (૨) આમડાના કંકડા ઉપર ચપટી વસ્તુ આમ તેમ ફેરવવાથી થતો અવાજ; હજમતી ટપટપી ઉપર અણે થસતાં થતો એવો અવાજ તે. (૩) ચટચટ; તરત; મોઢામોઢ-થગારે વાર ચિચાર કરવાને થોભા વગર; ઝુપ જેમ મોઢે તેમ; સ-

પાટ-સામે-એકદમ:-સાંભળતો કરતો નથી અને ટપટપ સામે જવાળ કેમ આપે છે? (૪) એક પછી એક ઝટ ઝટ; ઉતાવળે ઉતાવળે; વાર ન લાગે એમ:-ટપટપ બધું કામ કરતો જ. એક પછી એક; અનુક્રમે; ઉપરાઉપરી; સપાટાબંધ. (૫) સ્ત્રી પાછલો બડબડાટ; કનડાટ; અણુ-ગમાનો અને નહિ રચતાનો બડકડાટ:-મને પાછલી ટપટપ ગમતી નથી જે હોય તે મોઢાજ કહી દે.

ટપટપાટ, પું ટપટપ થવું તે; ટપટપ એવો અવાજ તે; ટપટપ કરવું તે. (૨) આપલ્ય. (૩) ખટરાગ; ગડબડ; બોલબોલા.

ટપટપિયું, વિં ટપટપ કરનારું, ટપટપ થાય એવું. (૨) નં ટપટપી; આમડાની સલાડી.

ટપટપી, સ્ત્રી આમડાના જે કંકડા ઉપર હજમો અણાને ટપટપ કરે છે તે.

ટપલી, સ્ત્રી ધીરે રહીને કોઇ વસ્તુ ઉપર હાથનાં આંગળાં મારવાં તે; હલકી લાપોટ; ધીરથી હાથ અડાડવો-મારવો તે; ધીમો તમાચો; હલકી થાપડ-લાપોટ અને તમાચો ગાલે-મોંએ મરાય છે અને ટપલી માથે મરાય છે. હાથનાં આંગળાં એકકાં રાખીને મારેલી હલકી ઝાપટ તે. કિં પ્રં ટપલી મારવી=હલકી ને લાડની લાપોટ મારવી. (૨) મહેલું મા-રવું; ટણો દેવો. (૩) ટપકો દેવો; ખડખડાવેને કહેવું. ટપલી મારવી ને ખાવી=કહોને સાંભળવું, મશ્કરી કરવી તો મશ્કરી સહન પણ કરવી; વહેવારમાં સરખા રહેવું; સમાન રહેવું તે. ૩૦ પ્રં ટપલી મારીને કહેવું=લાખીને કહેવું. તમે મોઢા છો ટપલી મારીને કહેજો.

ટપલું, નં હાલ્યાં ઘડવાનું કુંભારનું એક ઓળર; હાથાવાળી લાકડાની ચપટી હોયોડી; લીલા હાંલ્યાને ટપેરવાનું ઓળર.

૮૫૩૦, પું. મોટી ૮૫૩૦. (૨) મહેલું; ટાણો; ૮૫૩૦. (૩) તહેામત; ખટ્ટો; આળ; બઢ નામી; દોષ. કિં. પ્ર. ૮૫૩૦ મારવો = ટાણો મારવો. ૮૫૩૦ મૂકવો = આળ મૂકવું. ૮૫૩૦ આળ = ૮૫૩૦ કરવી તે; એક બી-જને લાથથી હલકી ઝાપટ મારવી, મહેલું મારવાં અને મસ્કરીડકાની ગમ્મત કરવી તે. ૮૫૩૦, કિં. અ. ઉપર થઇને જવું; વધવું; સારા કે ખોટા કામમાં બીજના કરતાં વધારે સારા કે ખોટા થવું; ફેદીજવું; ૮૫૩૦.

૮૫૩૦૮૫૩૦, જુ. ૮૫૩૦૮૫૩૦.

૮૫૩૦૮૫૩૦, જુ. ૮૫૩૦૮૫૩૦.

૮૫૩૦૮૫૩૦, જી. સામસામે મોટેથી સવાલ જવાબ થવા તે; બોલચાલ; ૮૫૩૦૮૫૩૦; લડાલડી, રાઠવડવાડ : - તમારે ધણી ધણિ-ચાણીને રોજ ઉડીને આ રી ૮૫૩૦૮૫૩૦ ? (૨) અ. ઉપરઉપરી ટીપાં પડતાં હોય તેમ. (૩) ઝટપટ; તરત; ૮૫૩૦૮૫૩૦. કિં. પ્ર. ૮૫૩૦૮૫૩૦ કરવી = બોલચાલ કરવી; લડીપડવું; ગરમાગરમ વાદવિવાદ ચલાવવો.

૮૫૩૦૮૫૩૦, જી. બોલચાલ; રાઠવડવાડ; લડા-લડી; ૮૫૩૦૮૫૩૦. કિં. પ્ર. ૮૫૩૦૮૫૩૦ કરવી = લડાલડી કરવી. વાદવિવાદ કરવો; તંત તાણવો. (૨) લાપેટઝાપેટ કરવી; ચઢા ઉતરી કરવી.

૮૫૩૦૮૫૩૦, કિં. અ. વારંવાર કહેવું. (૨) મારવું; ઠોકવું. જુ. ૮૫૨૩; મહેલું.

૮૫૩૦૮૫૩૦, જી. એક ઠોકણેથી બીજે ઠોકણે કામગીરતરી પહોચાડવાની વ્યવસ્થા તે; કામ. (૨) કામગીરતરી પહોચાડવા-વહેંચવાની વ્યવસ્થા કરનારા ખાતાની મારફતે પરચેથી આવેલા કામજો તે; ૮૫૩૦૮૫૩૦ આવેલું જે કંઈ હોય તે. (૩) કામગીરતરી કામજો. દેશ પરદેશ સાથે આજના વ્યવહારના કામકાજનું જે સમાજ

તે; ચીઠીચપાટી, કામગીરતરી, વ્યવહાર વગેરે તે.

૮૫૩૦૮૫૩૦, પું. ૮૫૩૦૮૫૩૦; ૮૫૩૦૮૫૩૦ આવેલા કામજો વહેંચનારા; કાસડ; એક કામથી બીજે કામ કામગીરતરી લઈ જનારા.

૮૫૩૦૮૫૩૦, કિં. અ. બીજાની સરસ થવું; ૮૫૩૦૮૫૩૦.

૮૫૩૦૮૫૩૦, કિં. અ. બીજાની સરસ થવું; સારા ખોટા ગુણ કે કાર્યમાં સામાના કરતાં વધારે આગળ પડતા હોવું; વધી-જવું; ફેદીજવું; છલંગ મારવી; ઉપર થઇને જતા રહેવું : - છોકરા તમને ૮૫૩૦૮૫૩૦ એવો છે.

૮૫૩૦૮૫૩૦, અ. ૮૫ ૮૫ અથવા અવાજ કરે એમ; ધીરધીર; એલાં ખાઇ ખાઇને; અવા-જ થાય અને ધસરડાતું ધીરે ચાલતું હોય તેમ. (૨) ખરા વગરના ફાટયા તૂટયા બેડા પરાણે પગે ધસડાતા ને પગલેપગલે ૮૫ ૫૮ પાનીએ અજાણતા રહે એમ ચાલવું તે : - આમ ૮૫૩૦૮૫૩૦ કરતા કપારે પહોંચશે ? (૩) ૮૫૩૦ મરાતી જામ અને કાર્ય થતું જાય તેમ; હલકેથી અવાજ થતો જાય તેમ. ફેટવું તે : - ત્યારનો શું ૮૫૩૦૮૫૩૦ કરે છે ઝટ લઇને પાર લાવે ?

૮૫૩૦૮૫૩૦, ન. ફાટયા તૂટયા ખરા વગરનાં ધસરડાતાં ખેંચવાં પડે એવાં ખાસડાં; ૮૫૩૦૮૫૩૦ થાય એવાં ખાસડાં; જે પહેરીને અપાટાય નહિ એવાં ખાસડાં તે. (૨) અનાજ વગેરે ઝાડકતાં સુપડાને આગલે આગે આવતી ધૂળ ઉડાડી મૂકવાને જે ઝાડકો-૮૫૩૦ મારીને તરછોડ દેવામાં આવે છે તે.

૮૫૨૩, કિં. અ. ૮૫૩૦૮૫૩૦ મહેલું; લાઠ લાવવાને માટે હલકે હાથે ટીપવું. હાલિયાં ઠોકીઓ વગેરે. (૨) ૮૫૩૦૮૫૩૦ મારવું; ઠોકવું; ફેદીજવું. (૩) બોમવું.

ટપોટપ, અં એક પછી એક ટપટપ થતું હોય તેમ; ઉપસઉપરી; એક પછી એક ઝટપટ; ટપટપ; તરત એક પછી એક એમ.:-વાય ઉપર આવશે એમ સમજી વાંદરાં ટપોટપ નીચે ફૂટીપડ્યાં.

ટપ, અં ટપ; ઝટ લઇને; ટપ એવા અવાજ સાથે ઝટ:-ઉની ઉની શેટલી તેણે પકડી ન પકડીને ટપ ઇધને નીચે નાંખી દીધી.

ટપો, પું રજી કાપવામાં અમુક લંબાણનો આંતરો તે; છેડું; અંતર; લંબાણ પટ. (પથ):-ક થી ખ લગીનો ટપો કઠણ છે. (૨) ધણા લાંબા માર્ગમાં અમુક અમુક અંતરે પડતા વિસામા તે; મુકામ; સ્થાન; મજલ:-પહેલા ટપા ઉપર તો કંઈ પણ ખાવાપીવાનું મળ્યું નહિ પણ ખીજે ટપે આ પાણી મળતાં તેનો લાભ લીધો. (૩) માનમાંનો ઉચ્ચો અને વિરામ લઇ ઉલટાવવાની ટુકોનો કમ તે; માનનો એક પ્રકાર:-મુપદ, ખ્યાલ, ટપા વગેરે. (૪) સામે ચોકનો ચોટવો તે; મહેણા-ટાણા રૂપ બોલ; છક્ક; ચોકનો; ચાખખો:-સાસુને વહુએ સારો ટપો માર્યો.

ટપોટોચ, વિં ભરપુર; હલકાઇ જાય તે પ્રમાણે ભરેલું:-ગેળી ટપોટોચ ભરી છે. ટપોટો, પું ધરગતુ સરસામાન. (૨) અચો; ધચું'મશે.

ટપુકડિયું, નં ધીમાં કાલવેસો જલેખી કે લાડુનો ભુકો; કેલ. ગુજરાતના ગોળ ખાલણો કરે છે. (૨) ન.જુક; નાનું; ડિંગણું.

ટપુકા, અં નાની બેઠા ધાટી બોટી; કસલી. (૨) નાની નાજુક ડિંગણી આંછકરી; ટપુકડી.

ટપો, પું પાનામાં મારેલો હાંસિવો; કિવા-

રીચો તરફની ખાલી જગા. (૨) જીના હસ્તલિખિત ગ્રંથોનાં પાનામાં જે તળે ઉપર હાંસિયામાં લખેલી ટીકા હોય છે તે; વચમાં અસલ શેખ ને આમળ પાછળ લખેલો જે તાત્પર્યાર્થ તે; ટીકા; ભાષાન્તર. ?

ટમટમણું, કિં અં પડું પડું થઇ રહેલું; વરસાદ આવવાની તૈયારી થઇ રહી હોય એમ વાદળનું ઘેરાઇ ઝીણું ઝીણું ફેરે ટપકી રહેલું; મુસળધાર વરસાદ પડતા પહેલાં વાદળોનું પાણીની ભરપુરતાને લીધે ટપક ટપક થઇ રહેલું; નીતરી રહેલું તે; ઝડખી રહેલું; તૂટીપડે એમ થઇ રહેલું:-વરસાદ ટમટમી રહ્યો છે. (૨) આતુરતાથી કોઈ વસ્તુ ઉપર ઝડખી રહેલું; આશાભેર જોયા કરવું; ઉપર ને ઉપર ફર્યા-રજા કરવું; નિંટલાયા કરવું; બહુમણુ કરવું; વાટ જોઇ આતુર થઇ રહેલું:-એ તો બિચારો ક્યારનો ટમટમી રહ્યો છે.

ટમટમાટ, પું ટમટમ થઇ રહેલું તે: ઉપરને ઉપર ઝડખી રહેલું તે; આશામાં ને આશામાં તલપી રહેલું તે. (૨) ટમટમ એવા અવાજનું થઇ રહેલું. (૩) ઉતાવળ; તરા. ટલેલો, પું ધડકો; ટોલેલો; હડસેલો: ચોટ. (૨) ફેરો; આંટો; વાપદો.

ટવળણું, કિં અં ટળવળણું; આશા ને આતુરતાથી વલવલણું; ઝંખણું; ગડમથલ કરની; તલસણું. (૨) રિખાણું; પીડાણું; હેરાન થણું:-છોકરાં ભૂખે ટવળે છે,

ટરપેનટાઈન, નં [અ. Turpentine] એક જાતનાં ઝાડોના ગુદરમાંથી ફારની માફક ગળાને કાઢેલું તેલ. આટલાંટિક મહાસાગરમાંના કેટલાક ટાપુઓ અને અમેરિકાનાં જંગલોમાં ટરપેન નામનાં ઝાડો મુશ્કળ ઉગે છે. ખજુરાનાં ઝાડને છેડીને જેમ તાડી કાઢવામાં આવે છે તેમ આ ઝાડોને છેડી હોચકાં બાંધી

તેમાંથી નીકળતો રસ ઝીલો લેવામાં આવે છે. આ રસ ઠરી જઇને ચુંદર થાય છે. એ ચુંદરને સળગી કંઠે નહિ એવી બહુ સંભાળ ભરેલી બહીમાં પાણી નાંખીને ઉકાળતાં ગ્લાસ-વરાળરૂપ ટરપેનટાઈન છુટું પડે છે. આ તેલ વારનિયના રંગે ખનાવવામાં અને દવા વગેરેમાં કામ આવે છે. આપણે અહિં વાયુનાં દરદા ઉપર તે ચોળવાના ઔષધ તરીકે વપરાય છે.

દશિયો, પું બોંક, ઉઝરડો કે દબાણની ફાટ-માંથી લોહીના ટીપાનું બહાર આવવું-લોહીનું બહાર ધસી આવવું તે; ટસર; ધ્રોગિ; છટિ; ટીપું. (૨) તરડ; ચીરો; કાઠ; છેદ.

ટસ, સ્ત્રી બાજુ; કોર; પ્રાંત. (૨) મીડ; સરત; આંતરેષ દષ્ટિ બાધવી તે:-તે કેવો એક ટસે જોઈ રહ્યો છે. એક ટસે ને ટસે= એક સરખી અભિમેષ દષ્ટિએ.

ટસટસ, અંચુસાતાં થતો એવો અવાજ. (૨) ટગરટગર.

ટસટસવું, કિંઅં અપાટે ખેંચાતાં-ચુસાતાં અવાજ સાથે તણાવું; ચુસાવું; ટીપેટીપું તણાવને જવું. (૨) ગદગદ થઈ જવું; ઢીલું અને પોચું પોચું થઈ જવું. (૩) તંગ થઈ જવું; કચકચવું; ફાડફાડ થઈ રહેવું. ચસચસવું.

ટસટસાટ, અંચસસાટ; કંઈ પણ પડ્યું રહે નહિ એમ; તમામ ચુસાઈ જાય તેમ.

ટસટસાવવું, કિં સંચસસાવવું; ખેંચીને તમામ લઈ લેવું.

ટસર, સ્ત્રી જોરથી સપાટી ઉપર ધસી આવેલી લોહી-રસી વગેરે પ્રવાહીની રેખા; સપાટી ઉપર દેખાય તેમ બહાર આવેલી લોહીની ધાર; છટિ; દશિયો. (૨) રેખા; ખુણે; આંખમાં દેખાતી ઝીણી લાલ રંગ.

ઉંચાણી ટસરો રાતડી. અહાનંદ. આંખના ખુણા-ગાજુ.

ટસંજા, સ્ત્રી સંધ્યાકાળ; સમીસાંજ.

ટહુકારો, પું દુઃખને લીધે થતી જતાં ફેર-સાંમાંથી શ્વાસોચ્છવાસ દરમિયાન થતો જે થાકલાનો અવાજ તે; દુઃખનો ઉદ્ગાર; અશક્તિ અથવા દુઃખને લીધે શ્વાસ લેતાં ને મૂકતાં એની મેળેજ થઈ જતો ઉહ-કારો. (૨) ટહુકવું તે; ટહુકો.

ટહુલા, સ્ત્રી ટહેલ.

ટહાડ, ટાડ, ટાઢ.

ટહાડું, વિં હડું; શીતળ; ગરમ નહિ એવું; અનુભવ; ટાડું. (૨) વાસી:-ટહાડું ખાતું. (૩) મંદ; ધીરું; નહિ ઉતાવળું; શાંત; ધીમું; નહિ ગરમ:-કામમાં ટહાડું; રવ-ભાવે ટહાડું.

ટહુકડો, પું કોયલનો લાંબો સાદ; લલકાર; ટહુકો; ટીકો. (૨) મોરનો લાંબાધને ની-કળેલો અવાજ; કેકા.

ટહુકવું, કિં અંકોયલ અને મોરનું તાણી-લાંબાવીને બોલવું; મોર કોયલનું બોલવું; મયૂરે શબ્દ કરવો. ઉં ટહુકે કોયલડી ને મોર ને.

ટહુકાર, પું ટહુ એવો અવાજ તે; ટહુકો; ટહુ એમ કરવું તે. ઉં મોરોના ટહુકાર શાંત પડતા સંજ્ઞાય છે કે કહિં. સી. હ.

ટહુકો, પું ટહુકવું તે; ટીકો, ટાહુકો; મોર અને કોયલનું લહેકાવીને લાંબા સરે બોલવું તે; એક એકવારનું મોર કોયલનું ટહુકવું તે. ઉં વનમાં કોયલડી ટહુકા કરે. (૨) ચાલતી વાતમાં લાંબો પૂરવો તે; ટોકા; હુકાગો. (૩) પૂરવણી; પૂરતી; વધારો; મરચું મોડું ભભરાવવું તે; બ-હતી કરવી તે; ટેકા-ઉતોજન આપવું તે. લહેકો; હુમાવી-તાણીને ખૂબ બોલવું તે.

ટહેલ, સ્ત્રી (ટેલ) વસ્તીને બોધવાયક

સુભાષિત સંભળાવીને ભીખ માગવી તે; ધર્મ, નીતિ ને વ્યાવહારિક સત્તાનાં ડુચકાં માર્ગ વસ્તીને પ્રમોદાધવી અને તેના બદલામાં તેઓ જે કંઈ આપે તે કાન ભેવું એવી એક ભીખની પ્રભુમોદક રીત. (૨) સુભાષિત લલકારતા લલકારતા વસ્તી વચ્ચે આમ તેમ ફરવું, ફેરા આંટા મારવા તે; ટેલ; ટહલ. કિં પ્રં ટહેલ નાંખવી=સુભાષિત સંભળાવવાં; સુભાષિત સંભળાવી ભીખ માગવી. (૨) ફેરા આંટા ખાવા; એક બાજત સિદ્ધ કરવાને તેની પાછળ પગ તોડવા.:-રોજ ટહેલ નાંખ્યા કરો એટલે અમારે ઝખ મારીને તમારું કામ કરવું પડે.

ટહેલવું, કિં અં ડોલતા ડોલતા ને ગાતા કે વિચાર કરતા કરતા આમ તેમ ધીરે ધીરે ફેરાઆંટા મારવા; આમ તેમ ફેરાઆંટા ખાવા; અમુક મર્યાદાવાળા ભાગ-વિસ્તારમાં ખુશાલ અંતઃકરણે આમ તેમ ફર્યા કરવું; ધરમાં, ખંડમાં કે શેરીમાં આમ તેમ આંટા મારવા.

ટહેલિયો, પું ટહેલ નાંખનારો; ટહેલનાંખીને ભીખ માગનારો બ્રાહ્મણ. (૨) વગર નોંતરે-માગીને મેળવેલા નોંતરામાં જમનારો; જ્યાં જમણુ હોય ત્યાં જઈ નોંતરું માગી લઈ જમનારો બ્રાહ્મણ; ઘોલ્લેયો બ્રાહ્મણ; જમણુવારમાં પહેલેથી નહિ નોંતરાયેલો પણ જમતી વખતે જમવાને તૈયાર થઈ આવેલો ને નોંતરું માગી લઈ જમવાના ધધોજ લઈ ખેડેલો હોય એવો બ્રાહ્મણ.:-પાંચ ટહેલિયા આભ્યા છે તેને જમાડો, હશે પરમાર્થ છે. ઉં ટહેલિયા ભટની ટહેલ છે, જાનારને મન સહેલ છે.

ટળવળવળું, કિં અં ભૂખ અથવા દુઃખથી તરસડિયાં મારવાં; ખાવાપીવાને અથવા જીવવાને વળખાં મારવાં; તરસડું; વલ્લવ-

લવું; આમ તેમ ખાચેડિયાં મારવાં; ફાંફાં મારવાં. (૨) ભૂખ અથવા દુઃખથી રિખાવું; પીડાવું; પિલાવું; હેરાન થવું; દુઃખ ભોગવવું; સંતાપ સહન કરવો. ઉં બાળક ભૂખે ટળવળે (૩) સંતાપ ક્યાં કરવો; ઝૂરીમરવું; ઝંખવું; વટવટવું. આપુર રહ્યા કરવું, ઉં ગ્રેમ માટે પ્રાણી ટળવળે. ટળવળાટ, પું ટળવળવું તે; આમ તેમ વળખાં મારવાં તે; ફાંફાં; ખાચેડિયાં. (૨) વલોપાત, કકલાણુ; ઝૂરણુ; ઝંખના; વલ-વલાટ. (૩) શોક; સંતાપ; ચિંતા; અફસોસ.

ટળવું, કિં અં વટવું; ફર થવું; આધું જવું; જવું રહેવું. (૨) તિરસ્કારથી ખસવું; દીસતા રહેવું. (૩) મટવું; સારું થવું; ફરક-પીડા જતી; ફેર પડવો. (૪) જવું. છટવું; મુકતથવું.:-એ અહિંથી ટળ્યો. પીડાટળી.અણુગમે તિરસ્કાર અને અભાવ દેખાડે છે.

ટળાડું, નં તલાટીનું કામ તે.

ટળીજવું, કિં અં નાશથવો; જવું રહેવું; મટીજવું.:-હવે એ દુઃખ ટળીગયું.

ટંક, પું [સં. ટંક=ટંકો] છાપ મારેલો-ટંકેલો સિક્કો; રૂપિયો. ઉં ન આણુશો મનમાં આશંક; તમ આભ્યા પામ્યા લખ ટંક. પ્રેમાનંદ. (૨) વેળા; વખત; વાર; અમુક એક એક વખતનું જે કાર્ય તે ભોજન-હોહન વગેરે.:-એ ટંક જમવાના ખાર આના. હવે તો ગાય એક ટંક દેહે. (૩) અં એકજ વાર, એક એકસ વખતપરજ એમ.:-એક ટંક ખાવું સંસારી મહેનતુ માણસને પાલવે નહિ. એકે ફેર; એક જ વખતે; એક તકાકે.:-તે એક ટંકે દોઢ શેર અન ખાય છે.

ટંકણુખાર, પું [સં ટંક-જાર] લાતુ વ. ગેરેને ટાંચી-માળી નાંખે એવો એક જ-

તેનો ખાર, ક્ષાર-મીઠું. આ ખાર ધાતુઓ ગાળવામાં કામ આવે છે. BORAX, ઉંમ્રીતિ એવી કીજીએ, કે જેવો ટંકણુખાર, આપ જળે પર રીઝવે, ને બાબમાં સાધે હાડ. હિમાલયની પેલી તરફનાં સરોવરો જે ટિબેટના ચંચનાથ અને ખીજ બાગોમાં આવેલાં છે તેના પાણીનું આખીમવન થઈ ટંકણુખાર બને છે. કાશ્મીરની દક્ષિણ અને પંજાબમાં તે ખાણોમાંથી પણ મળી આવે છે. કેટલેક ટંકાણે તે શુદ્ધ મળી આવે છે અને કેટલેક ટંકાણે ખીજ કચરા સાથે બળેલો મળી આવે છે. એને શુદ્ધ કરવાની રીતો સહેલી છે. આગળ ટિબેટમાંથી આવતો ટંકણુખાર વિલાયત જતો પણ હાલ બનાવરી ટંકણુખાર બનાવવામાં આવેલો હોવાથી તે ઝાઝો પરદેશ જતો નથી. હિન્દુસ્તાનમાં તેનો પુષ્કળ ઉપયોગ થાય છે. ધાતુઓ ગાળવામાં અને ઔષધોમાં તે ખૂબ વપરાય છે.

ટંકશાળ, [સં. ટંકશાળા] ધાતુનાં ચત્તાં ઉપર ટાંકણું કોષ્ટીને ચિહ્ન કે ચાક્રિત પાડવાનું કારખાનું; સોના રૂપા અને તાંબા વગેરે ધાતુઓના ચલણી સિક્કા પાડવાનું કારખાનું. આનું કારખાનું સરકાર પોતાના તાંબામાં રાખી ચલાવે છે અને તેમાં જેવાં ટાંકણાંથી જેવા સિક્કા પાડવામાં આવે છે તેવા સિક્કા ખીજને પાડવા દેવામાં આવતા નથી. શુન્કર સાહિત્યનો જાણીતો વેદાંતી કવિ અખો અમદાવાદની ટંકશાળનો વડો હતો.

ટંકશાળી, પુ. ટંકશાળનો વડો; ટંકશાળવાળો; ટંકશાળનો અમલદાર.

ટંકાર, પુ. [સં.] ધનુષની પશુછના તરછાડનો અવાજ તે; ધનુષની દોરી-ગુણ તાણીને મૂકી દેવાથી થતો જે ધડકારનો ધ્વનિ તે. (૨) લડાઈની તૈયારી સૂચવનારો-ચતુને

સાવધાન થવાની સૂચના આપનારો હાથિ. ચારોનો જે પશુપણાટ-અવાજ તે. (૩) ઉપોદ્ધાત; પ્રસ્તાવના; ચેતવણી; સૂચના; પગરણ. ઉં. ટંકાર ધ્વનિ આર્પનાં ચરિતની પ્રસ્તાવનાના સમો. કાષ્ઠો ધનુષનણો ટંકાર. ગીરધર (૪) વિરમય. જણુકાર; પશુછનો શબ્દ. મનમાં વિજ્ઞાનુદા ઉપજાવે એવો અવાજ તે.

ટંકાવણું, કિં. સં. ટાંકણાથી ખણાવણું; ધાતુ અને પત્થર વગેરે ઉપર વેલણુદા, અક્ષર, બાત કે ખાડાંમાં પડાવવા; લીસું હોય તેને ખડખડું કરાવણું.:-ખંટી ટંકાવણી. વિંટીપર તમારું નામ ટંકાવો. ટાંકણાથી ટાંકવું. (૨) ટાંકા મરાવવા; સોય દોરાથી ટાંકા મારી ચોટાડાવણું; ખારીક પણ મજબુત ટાંકાથી સંધાવી જેડીદિવું:-ઓરિયું ટંકાવણું. (૩) નોંધાવણું; અક્ષરે ટુંકામાં લખાવણું.:-જે ખરચ થાય તે તરતજ મળે માટે જરા ટંકાવતા જળે. ટપકાવરાવણું.

ટંકિત, વિં. [સં.] ટાંકેલું; ખણેલું; અંકિત; ચિહ્નિત; કોરેલું.

ટંકેટંક, અં. એક ચોકસ વખતથી ખીજ ચોકસ વખત લગી; એક વખતથી ખીજ વખત સુધી એમ. (જમવા કરવાના નિયમિત વખત હોય છે તેવા એકથી ખીજ વખત લગી એમ.):-મહારાજ આજ સારી રીતે જમ્યા એટલે કાલ ટંકેટંક જમવાના. ફેરે ફેરે; હરવખત; યોગ્ય વખતેજ; એક એક ફેરે:-ટંકેટંક સરખું દૂધ નીકળે છે. (૨) ટાંકોટાંક; મોં લગી; ભરપુર ભરેલું હોય તેમ; છલાછલ; ટંકાટંક.

ટંકાટંક, અં. ટંકેટંક; વખતસર; નિર્મિત વખત લગી. (૨) છલાછલ; ભરપુર; કિનારી-કાના લગી ભરપુર હોય તેમ. (૩) વારોવાર; વખતોવખત.

ટંગ, પું ટંગી; ટાંટિયે; પગ:-એકટંગ= એક પગવાળો-લંગડો.

ટંગડી, સ્ત્રી મનનાં ટેકા જેવાં હાડકાનો જે ભાગ તે; પગથી ધુંટણ લગીનો જે લાંબો અવયવ તે; નળા અને સાથળનો લાંબાં હાડકાવાળો જે પગ તે; પગ; ચરણ. (૨) પગના નળા દંકાય એવું સિવેલું ક-મરની નીચે પહેરવાનું વસ્ત્ર તે; સુંથણી; લેધી; ચોરણી. ૩૦ પ્ર૦ ટંગડી જાલરી= નાસી જાય છટકી જાય નહિ તેમ પગેથી પકડવું.

ટંગાણું, કિં અં અહર રહેવું; લખડવું; લ-ટકીરહેવું; ઝૂકીરહેવું; વચગાળે લખડતા રહેવું:-તે ડાળે ટંગાયો. (૨) કિં સં-લટકાવવું; લખડાવવું; ચોટવું; ઝૂલતું રહે એમ મૂકવું:-તેણે ભિતે છબિઓ ટંગાવી. તે મોતી ટંગાવે છે, વગેરે. (૩) ફાંસી દેવું; લખડાવીને મારી નાંખવું; ઉચે ખાંધવું. એને ફાંસી ટંગાવ્યો. એને કોણ ઉચે ટંગાવે છે. (૪) આશ્રિત થઈ રહેવું; કોષ્ટને આધારે હોવું. એનો સંસાર મોટા ભાષ્ટની કમાઈ ઉપર ટંગાઈ રહેલો છે.

ટંગાપોર, વિં જ્યાં ત્યાંથી ટંગે કરે એવું; લડકણું; કનિયાપોર.

ટંગો, પું કનિયો; લડાઈ; અણુખતાવ; તક-સાર; બોલાબોલ.

ટંગર, વિં મોટું.

ટંગલ, વિં મોટું; બહુ ઉંચું. શઠ-ધ્વજના દંડ જેવું લાંબું અને ઉંચું તે:-આવી ઉંચી ટંગલ ખુરસી શા કામની ? ઉંચો ટંગલ.

ટંગલ, પું વહાણ ઉપરનો મુખ્ય ખલાસી તે; સુકાની; સારંગ.

ટાઉટાઉ, અં હુ હુ એવો અવાજ ખતાવે છે; બસ બસ કરતા કાનને ફેાડી નાંખતા કુતરાના ધાંધાટનો બાવ રાખે છે; બહુ બકવાદ કરવો તે:-અમરતો શા માટે કમા-

રનો ટાઉટાઉ કર્યા કરે છે.

ટાઇપ, નં [અં. Type] ઉપસેલા અવ-જા અક્ષરનું ખીચું; છાપવા માટે જુદા જુદા અક્ષરોના જે સીસાના ખીલાઓ તે; છાપવાના અક્ષરનો સિક્કો; છાપ.

ટાઇપરાઈટર, નં [અં.] તમામ અક્ષરોનાં ખીયાંનું એક એવી ગોઠવણીવાળું ચંત્ર કે જેથી માણસ હાથે લખતો હોય તેમ દરેક ખીયા ઉપર આંગળીઓ ફાળીને લખ-તો હોય તેમ કાગળ ઉપર છાપી શકે. હાથે લખવા જેટલીજ ઝડપથી આ ચંત્ર ચલાવી કારકુનો ઓફિસોના પત્રવ્યવ-હાર વગેરનાં લખાણો કાગળ ઉપર જેમ જોઈએ તેમ છાપી શકે છે. ગમે તેવા સારા ને સ્પષ્ટ હસ્તાક્ષર કરતાં પણ આ છાપેલું લખાણ વાંચવામાં સરલ ને સુગમ થઈ પડે છે.

ટાકણું, નં ટાંકણું; ટાંકવાનું ઝોળાર. છીણી અણીવાળા ખીલા જેવું પત્થર ટાંકવાનું વિંઝણું. (૨) ટાણું; પ્રસંગ; અવસર; સંધિ-જોગ; લાગ:-સારું ટાકણું નથી. ટાકણે કામ થાય.

ટાકર, સ્ત્રી ટકોરી; રણકો થાય એવો જે ટકરનો આધાત તે; ઠાકર:-માથામાં ટા-કર મારી.

ટાકરડી, સ્ત્રી આંગળી વાળીને તેના વેદાના હાડકાથી હાંલ્યા માથા કે અવાજ થાય એવા પાત્ર ઉપર જે હથકો આધાત ક-ર્યો તે; ઠાકર. (૨) ટકોરી મરાય અને ટકોરી મારતાં ખડખડે એવી કઠણ રણકી જમીન તે.

ટાયકટુચક, વિં ટાપટીપ કરાય એટલું; ઉ-પર ટપકે ચાલી શકે એટલું; થોડું થાણું ન ચાલે જોઈએ એટલું; ફાલતું; પરચુ-રણ; કામ પુરતું. ધરેણું, સરસામાન વ-ગેરે માટે વપરાય છે. જે કંઈ ટાયકટુચક

(ધરણું) જોઇએ તે એની ગરીબ રાંડી-
રાંડ માએ કર્યું. ચોર ને કંઈ ટાચકટું
ચક હાથ આપ્યું તે લઇને નાસી ગયો
પકડાયો નહિ.

ટાચકો, પું તડિંગ લઇને વાગે અને ટચ
જેવો અવાજ કરે તે ટાચકો; હાથ પગની
આંગળીઓના સાંધાને ખેંચતાં કે મરો-
ડતાં ને અવાજ ધાપ છે તે ટાચકો:-
ટાચકો દોડવા અથવા વગાડવા એમ કહે-
વાય છે. (૨) લખોટી જેવા લાકડાના
મણકાનું ઘોડિયે-પાલણે લટકાવવાનું તે-
મજ છોકરાને રમવાનું ઝુમખું. લાકડાના
ગોળ મણકાનું રમકડું. (૩) વૃષણ; અંડ;
ગોળી. (૪) મહેણાટાણાની કડવા વચ-
નની જે તીખી લાગણી થવી તે; ટેકની
રીસ ચઢવી તે; મનમાં સ્વાભિમાન પૂર્વક
ખોટું લાગવું તે; ખૂબ રીસ ચઢવી તે:-
તમને શાનો ટાચકો લાગે છે ?

ટાચમ, સ્ત્રી ૫૮; ખોટ; ઓહ.

ટાટ, સ્ત્રી ૭૫ અથવા રેસાના વણાટનું જડું
કપડું; ગુણપાટ. (૨) મોટી છછરી યાળા;
તાસક જેવો યાળો તે. (૩) વિન અક્કડ;
દાખીને આંખળીને કે મરડી ચઢાવીને સ-
ખત કરેલું હોય એવું; સક્કસ; સજડ;
કહણ; કડક:-પારણું ટાટ થઈ ગયું છે.
સાંકળ ટાટ છે. કમાન ટાટ થઈ જાય
એવી કુંચી આપણોમાં. (૪) મત્ત; ચક-
ચૂર; ખૂબ ચઢેલ; કેફના ખૂબ જોરમાં-
રંગમાં હોય એવું:-આઈ સાહેબ લાલ-
પાણીથી ટાટ થયેલા છે. (૫) જેને લાજ
આપત્તી કે ભોક્તી દરકાર ન હોય એવો;
બેશરમ; નિર્લજ:-એને શું ? એ તો
નાગોટાટ છે.

ટાટપટ્ટી, સ્ત્રી ૭૬ સુતળીનું કપડું.

ટાટણું, નં વાસણ; કામ કિં પ્રં ટાટણું
કરવું=એક વાસણ માંજવાં.

ટાટણું, નં ટાચકું; નખણું ઘોડું.

ટાટિયાં, નં વાંસના સળિયાનાં છાટિયાં-ફલક
તે; કામડાનાં ખારણાં; અંતરપટ. (૨)
ગાડામાં સાંધિયા આગળ વાંચની ચીપોના
કકડા સજડાસજડ મૂકી-ગોડવીને ખના-
વેલી ને આડ તે; આંતરો.

ટાટી, સ્ત્રી ૮૬.

ટાટું, નં દર્બની સળીઓનું આસનિયું; ધા-
સનું આસનિયું. (૨) કામડાં વગેરેની
ચીપો ગુંથીને ખનાવેલી નાની સાહડી.
(૩) વાંસ, કામડાં વગેરેની બિંત, આંત-
રો તે; ફડેતાળ. સાંઠા અથવા સાંઠા જેવી
સીધી સોટીઓ વગેરેને સાથેસાથે બાંધીને
ખનાવેલો ને અંતરપટ તે. (૪) કામડાનું
સાહડું-ખારણું; ઝીપો. (૫) ધાસની
બિંતોનું ઝુપડું. ધાસ લાકડાં સળીઓ
અથવા વાંસને એક બીજા સાથે જોડી
દઇને ખનાવેલી આડ. કિ. પ્રં ટાટું
બરડું=આંતરો બરી લેવો. નાનું ઝુપડું
ઉણું કરવું.

ટાઠ, સ્ત્રી [સં. શીતાર્ત] વાતાવરણમાંની
મરમી ઓછી થઈ જતાં શરીરને ને ઠં-
ડકની અસર લાગે છે તે; શીતાર્તતા;
ઠંડી; રૂધિરની મરમી એકદમ ધટી જઈ
શરીરને ને કણકણી ચઢી આવે છે તે;
એક જાતનો તાવ આવતા પહેલાં શરી-
રમાં ને ઠંડી અસર ઉત્પન્ન થઈ એક
પછી એક કંપારીઓની વેળ-મોળાં આવે
છે તે; શીતતા; શૈત્ય; હિમાળુતા. કિંપ્રં
ટાઠ આવવી=ઠંડક લાગતી હોય એવી
અસર થવી; મેશેરિયા નામના તાવની
કણકણી આવવી. (૨) કંટાળો-કંપારી
આવવી; નહિ ગમવું; અરચિ, નાપસંદગી
:-કામ કરવાની વાત નીકળી કે એને
ટાઠ આવે છે; ટાઠ વાવી; ટાઠચઢવી=
અણમો થવો. કુખ લાગવું. ટાઠ પ-

ડાહી=હવામાંની ઉષ્ણતા બહુ ઉતરી જાય
 ઠંડી લાગવા આંડવી. ૩૦ પ્ર૦ ટાહતડકા=
 સુખદુઃખ; સમય સમયની સારી માડી
 અસરો તે:-કુંવરે કંઈ ટાહતડકા જોયો
 છે? ટાહ ફેરા મારે=ટાહવાઈ શકે નહિ
 એવું ધિ'શું ઘટ-જખરું હોય તે:-કા-
 ર્યારી શાલ આઠી એટલે ટાહ ફેરામારે=
 અર્થાત ટાહતું કંઈ ચાલે નહિ. કહે-
 ટાહ જાય રૂવે ને આદત જાય મુવે.
 ટાહ ટાહ કરીએ નહિ ને ટાહનાં માર્યાં
 મરીએ નહિ. ટાહ વાય સહુને ને ટાહ ન
 વાય વહુને.

ટાહક, સ્ત્રી ટાહું લાગવું તે; ટાહી અસર તે;
 શીતળતા-ઠંડક. (૨) પાણીના અંશથી જે
 ઠંડી લાગવી તે. (૩) નિરાંત; શાંતિ તે;
 મન વગેરેને જે સંતોષ વળવો તે; સં-
 તોષ; શાંતા; અનુદ્રેગતા; મનસ્તાપનું શ-
 મન તે. કિં ૫૦ ટાહક કરવી=ઠંડાં ને
 પરિપોષક દ્રવ્યથી તપેલા રૂધિરનું તર્પણ
 કરવું તે; અરમીના રોગ ઉપર શીતલીર્ષ
 ઔષધ ખવરાવવા-પાવાં તે. (૨) મનસ્તાપ
 રહે નહિ એમ ધનાદિકનો સંગ્રહ કરી
 નિરાંત કરવી ટાહક વળવી=અગન ચમવી,
 ચિંતા મટવી ને નિરાંત થવી તે.

ટાહકિયું, ન૦ ઠંડક ઉત્પન્ન કરે એવું બીનું
 લુગડું; ટાહક કરે એવી વસ્તુ તે. ઉનાળાને
 દિવસે શરીરે ઠંડક રહેવાને માટે લોકો જે
 બીનો લુગડાનો કકડો ઝોટે છે તે. (૨)
 ગાળા કે લોટામાંનું પાણી ઠંડું રહે તે
 માટે તેની ઉપર જે ભીનું લુગડું વિંટા-
 જવામાં આવે છે તે; ઉલ્લેચ.

ટાહ, પું ડામ. જેમ તપાવેલા લોહના ચ-
 રીર ઉપર ગરમ ડામ દેવાય છે તેમ અ-
 ત્યંત ઠંડા લોહના પશુ ડામ દેવામાં આવે
 છે. જેમ ગરમી ત્યજાને આળે છે તેમ
 આનિ ટાહક પશુ આળે છે અને એ જે

અત્યંત ટાહના ડામ તે ટાહ કહેવાય છે.
 (૨) મર્મ વચનના જે ચપકા દેવા તે;
 ઠંડાં પશુ અંદરથી આળી મૂકે એવાં જે
 વચન, મહેણાં તે. કિં ૫૦ ટાહ દેવા=
 મર્મનાં મહેણાં મારવાં. 'ટાહો' નું બ.
 વ. આ શબ્દ બહુ વચને વપરાય છે.

ટાહિયોતાવ, પું રોજ, એકાંતરે કે ચોથે
 દિવસે નિયમિત વખતે ટાહ વાધને આવતો
 તાવ તે; શીતજ્વર; મેલેરિયાનો તાવ. (૨)
 જોષનેજ ક'ટાળો-કણ્ઠકણી ચઢી આવવી તે;
 અણુમો-અભાવ, ત્રાસઉત્પન્ન થયો તે:-
 કામ જોષનેજ એને તો ટાહિયોતાવ
 આવે છે.

ટાહી, સ્ત્રી અમિને ટાહો પાડતાં રહેલું જે
 અવશેષ તે; રાખ; રાખોડી; સેલી; વાની;
 ભજૂત; ભરમ. કિં ૫૦ ટાહી વાળવી=
 ચિતાની રાખને ઉપાડી-વાળી લઈ નહી
 વગેરેનાં નાંખીદેવાની ક્રિયા કરવી; વાની
 વાળવી.

ટાહીશીયળ, સ્ત્રી શીતળા સાતમ; આવણ
 સુદિ સાતમ (સુરત તરફ) ને આવણસુદિ
 સાતમ (અમદાવાદ તરફ). આ સાતમને
 દિવસે ટાહ પાણીએ નહાવું અને ટાહું
 ખાવાનું માડાત્મ્ય છે. લોકો તેને એક
 મન-તહેવાર તરીકે પાળે છે અને કચરાની
 શીતળા દેવી કરી તેની પૂજા કરે છે.

ટાહું, વિં ગરમ નહિ એવું; અનુષ્ણ; શીતળ;
 ઠંડું; ફાણ નહિ એવું; પાણીના અંશને
 લીધે શીતળ લાગે એવું. (૨) ગરમી શાંત
 પાડે એવું; તાપ શમાવનારું; ઠંડક કરે
 એવું:-આ ચંદન લગાડો એટલે ટાહું
 લાગશે. (૩) ધીમું; ધીરું; રસળતું; મંદ.
 (૪) અંચળ નહિ એવું; ઝટ ઉશ્કેરાય કે
 ધુંવાંધુંવાં થઈ જાય નહિ એવું. (૫)
 શીળું; કાંચળું; મરીય; મોળું. (૬) ધમક
 કે ચળકનું ઝાડું તેજ ન હોય એવું; ઝાંખું;

ફીકું:-ટાકા રંગ. (૭) ધરાયેલું, સંતુષ્ટ; જેણે નિરાંત કરેલી છે એવું; શાંત; તુષ્ટ:- એ તો હવે જમી ટાકા ધઈ ને ખેડો. (૮) નરમ; શાંત:-ટાકા મિળજનો માણસ હમેશ કાવે છે. ફિં પ્ર૦ ટાકું કરવું= શાંત પાડવું; ઉસ્કેરાયેલી હાલત હોય તેને નરમ કરવી; સંતોષવું. ટાકું પડવું-ટાકા થવું=શાંત પડવું; નિરાંત વાળવી; બહુ તેજ ઉસ્કેરણીવાળા ન થવું. ટાકાં પા-ટિયાં કરવાં=ખાઈ પીને નિરાંત કરવી; ખાઈ પી નિરાંત કરીને ખેસવું. ટાકું પાણી રેડવું=ગરમ-ઉસ્કેરણીની અસર ઉપજે નહિ એમ કરવું; ઉસ્કેરણી કે એવીજ કોઈ ઉચ્ચ ક્રિયા ઉદ્ભવતી હોય તેને ઢાખી દેવી-દબાઈ જાય તેમ કરવું; માંડીવાળે એમ કરવું; ન થવા પામે એમ કરવું. ૩૦ પ્ર૦ ટાકા પહોરવું=નિરાંત કરી આનંદે ખેડેલાઓના ઉડતા-ખાલી તરંગ જેવું; ગપ જેવું; ગમ્મતના વખતનું; નવરાચનું; મોજના નિઃસ્વાર્થ કાળ ક્ષેપ કરવાના વખતનું. ટાકું લોહી=સ્વાભાવિક શાંતમિ-જનનું, મંદ; નહિ ઉસ્કેરાય એવું. (૨) ઉંધવું-નિદ્રામાં પડેલું:-છોકરાને ટાકા લોહી-માંજ મારી નાંખ્યા-અર્થાત ઉંધતા હતા તેવામાંજ. ટાકા માર=દેખાય નહિ પણ બહુજ સાલે-અસર કરે-પીડે એવો માર; જેથી લોહી નીકળે નહિ અને શરીર ઉપર ડાઘ-મારની નિશાની ઉઠે નહિ એવો મડ-દાનો માર તે; છુપોમાર. ટાકાંઠિનાં=ચરવ-ટનાં; ગાઢા સંબંધનાં-ઢોંડુંબિક સંબંધનાં-ખાનપાન તે. (૨) સંસારનાં સુખદુઃખ. ટાકુંખેળ=મણુંજ ટાકું; વાસી. ટાકુંમીકું=સુખદુઃખનું; રહસ્યનું; આંતરિક સુખ દુઃખનું; હેતનું:-તમે ટાકામીઠી વાત કરી લો. ટાકુંશીળું=ટાકું અને વાસી; આગલા દિવસનું રાધેલું.

ટાકો, પું. ડામ. ફિં પ્ર૦ ટાકો દેવો=ડામ દેવો. (૨) મહેણાં મારવાં; મસરકાના બોલ કહેવા.

ટાકોડિયું, ન૦ ટાકડિયું; ઠંડકિયું; શરીર ઉપર ઓઢી રાખવાનું ભીતું લુગડું. (૨) પાણી ટાકું કરવાનું પાત્ર. (૩) ઠંડક ઉત્પન્ન કરે એવું જે કંઈ હોય તે. (૪) ઝાકડું, દુર્દિન; ચાલુ ને ચાલુ વરસાદ પડતો રહેવાથી ઉત્પન્ન થયેલી શરદી-ઠંડીનો વખત તે. શિયાળામાં આવડું થતાં હવાની ઠંડી સાથે વરસાદની ઠંડી એકઠી મળી જે શરદી ઉત્પન્ન કરે છે તે:-આ ટાકો-ડિયામાં નહાયા તો જરૂર પટકાઈ પડશે. ટાકોડું, ન૦ ચાલુ વરસાદ પડવાથી ઉત્પન્ન થયેલી જે શરદી તે; દુર્દિન; ટાકોડિયું; ઝાકડું; જસડડું.

ટાણું, ન૦ અમુક નિયમિત કાર્ય કરવાનો જે ચોક્કસ વખત તે; સમય; વખત:-ખાવા-ટાણે આવ્યો. કટાણે આવ્યો. (૨) સંજોગ સંધિ; લાગ:-ટાણું જોઈને વાત કરીએ. ટાણું આવે ત્યારે કાર્ય સાધી લેજો. (૩) સારું માકું કોઈ કાર્ય કરવા ઉઝવવાનો વખત તે; અવસર; પ્રસંગ તે. એને સારું ટાણું આવે. વિવાહ, સીમંત જનોઘ, મરણ વગેરેને લઈ સારાં માઠાં વ્યવહારનાં કાર્ય કરવાનો ને સગાં શાંતિ જનો વગેરેને મોજન-ખાનપાન આપવાનો પ્રસંગ આવે તે 'ટાણું' કહેવાય છે:-ટાણાસર નાત કરે એમાં શું? વગર ટાણે ઉત્સાહ લાવીને હોંશની નાત કરે ત્યારે ખરું. ફિં પ્ર૦ ટાણું માંડવું=ઉઝવણી કરવી; નાત જમાડવી; વૈવાહિક કાર્યનો અવસર ઉઝવવો. સારું ટાણું આવું=લમ-ખાસ કરીને સીમંતાદિકનો અવસર આવવો; ધાર્મિક કે પ્રબળીય ઉત્સવનો પ્રસંગ; વારતહેવાર. ટાણુંઅકું=

નાનો અવસર; વારતહેવારનો અવસર; વારતહેવાર. ઉં ટાણુટચકે એ અહિંયાં આવે છે, એના દિયરની ખબરો પૂછે છે. ૩૦ પ્ર૦ ટાણુસર=વથા અવસર. ટાણું કાઢવું=પૈસા ખરચીને અવસરને થોગ્ય રીતે ઉઝવવો.:-અમે તો ધણાંએ ટાણું કાઢી નાંખ્યાં.

ટાણુટચકું, ન૦ નાનું ટાણું. (૨) વારતહેવારનો અમુક ચોક્કસ પ્રસંગ તે.

ટાપટીપ, સી૦ ઉપર ઉપરથી ઠીકઠીક કરી સાઈ દેખાય તેમ કરવું તે; ઠીક કાર્યકરવું તે; સાઈ દેખાય તેમ કરવું તે; તાલમેલથી શણગારવું તે; સંસ્કાર; શિષ્ટાચાર; વિધિ; આપટીપ; પહેરવેશ સમાયો કરવો, ટીલાં ટપકાં કરવાં ને સાઈ-રૂપાળું દેખાવાય તેમ કરવું તે. (૨) ડોળ; દંભ; ઉપરનો ખાલી ભભકો. (૩) ભાગ્યુંટૂટ્યું ઠીકઠીક કરવું તે; થાગડીયગડ કરી સાઈ દેખાય એમ કરવું તે; ટીપકારી મારવી ધોળવું ને સા-ફસુફ રાખવું વગેરે તે. (ખર આદિને) દોષ, એળ, ખામી, ભાગતૂટ છુપાવવાની તજવીજ તે; યુક્તિબંધ ગોઠવી સાઈ દેખાય-મજબુત લાગે એમ કરવું તે. કિં ૫૦ ટાપટીપ કરવી=ઉપર ઉપરથી સાઈ દેખાય એમ કરવું; સમારવું; શણગારવું; સંસ્કાર કરવો. માણસે રૂપાળા દેખાવાને જે વિધિ-તાલમેલ કરવી તે; કુટણધને માટે ટાપટીપ. કહે૦ ટાપટીપ ને ધોળકું =ઉપર ઉપરથી સાઈ ને અંદર કંઈ માલ નહિ એવું.

ટાપટીપિયું, વિ૦ ખાલી દેખાવ કરનાર; ડોળા, દંભી; ઉપર ઉપરથી શણગારાધને રહેતું હોય એવું. (૨) સાઈ દેખાવાની તજવીજ કે તાલમેલ કર્યા કરવાની જેને આઠત હોય એવું; ઠીકસતી. (૩) તકલેદી.

ટાપલી, સી૦ ટપલી.

ટાપસી, સી૦ એક માણસ કંઈક વાત કરતું હોય તેમાં ખીજાએ પોતાની તરફથી ઉમેરો કરવો તે; મૂળવાત કરનારને ઉદેશને ટેકા આપવો તે; કોઈની વાતમાં ખીજાએ પૂરતી કરવી-અનુમોદન આપવું તે. (૨) હાજીયો પૂરવો; હુકારો ભણવો; રસથી સાંભળવું અને ચાલતી વાતને ઉત્તેજન મળે એમ વચમાં વચમાં બોલ્યા કરવું તે. કિં ૫૦ ટાપસી પૂરવી=ટેકો-પૂરતી-ઉમેરણ થાય એમ કરવું; અનુમોદન કે ઉત્તેજન મળે એમ કરવું. સાહેદી પૂરવી; ઉત્તેજન આપવું.

ટાપી, સી૦ ટપલી; ટાપલી. (૨) ટીપીને છો બેસાડવાનું લાકડાનું નાનું ઓળર; છો બરોબર બેસી જાય તે માટે તેને ટીપવાનું નાનું ઓળર. (૩) આંગળાંના છેડાની હલકી ચાપટ; હાથનાં આંગળાંના હલકા આઘાત-પ્રહાર. કિં ૫૦ ટાપી મારવી=કૂટવું. ઠપકો દેવો.

ટાપુ, પું૦ જેની ચારે બાજુએ પાણી હોય એવો જમીનનો ભાગ; બેટ; દીપ; નાનો બેટ. ટાપુવા, પું૦ [ટાપવા] આડણિયો ને વેલણ લઈ વણેલા નહિ પણ હાથના પંજાએ વચ્ચે કણકનો લોચો લઈ આમ તેમ ટપલી ઢંધ ઢંધને ઘડેલા રોટલા. ટાપુવાનું બ. વ.:-મા મરી જશે એટલે જન્માશે છોકરાઓને બિચારાને ટાપુવા ટીપવાના તો છેજરતો! કંઈ કન્યા મળવાની છે? ટાપુવો ટીપીખાવો=રોટલો કરી ખાવો.

ટાપોટા, પું૦ [સં.તાલ] બે હાથેલીઓ એક ખીજાની સાથે અક્ષાળાને કરેલો અવાજ તે; હાથેલી અને આંગળાને કોચલા જેવાં કરી નેરથી એક ખીજા સાથે અક્ષાળાને અવાજ કરવો તે; ટાપોટા-હા. ભારે અવાજ પાડેલી તાળી તે ટાપોટા. કિં ૫૦ ટાપોટા કૂટવા-પાડવા ને વગાડવા એમ કહેવાય છે.

ટામોટાં, નં એક જાતનું ગોળ શાક ફળ. આને કેટલાક લોક વિલાયતી વેંગણ કહે છે. આની ખેતી કરતાં પ્રથમ ધર કરવામાં આવે છે, પછી નવેશ્વરમાં ફરીને કચારા કરી રાપે છે અને વેલો વધવા માંડતાં કચારાની આસપાસ કરેલા માંડવા ઉપર ચઢાવવામાં આવે છે.

ટાયડું, નં તૂચીયાર થોડું-તાનું તે ટાયડું. ટાયડી=તાની થોડી. (૨) જેને ત્યાં થોડા ઘાડેસ્વાર રહેતા હોય એવો ગરાસિયો; મનસખદાર; નાની જેની રાજ્ય સત્તાવાળો જે તે; જમીનદાર-સરદાર. પાદશાહી વખતમાં તે રજપૂત રાજ્ય કાળમાં કેટલાક સરદારોને લસ્કર માટે અમુક સ્વાર રાખવા ને પાળવાની સત્તા સાથે જાગીર આપી થોડીક હકુમત આપતા તે. તવાઇ ગયેલું તે ટાયડું.

ટાયલું, વિં જેમાં તરવ ન હોય એવું; માલ વગરનું; સારહીન; ખાલી બકવાદ જેવું; એકની એક સામાન્ય કે બોલનારનાં વખાણના પિંજણથી ભરેલું- (બોલવું કે લખાણ તે) (૨) નં માલ વગરનું બોલવું તે; તરવ-સાર વગરની જે લખાણ વાત-બાધણ કે લેખ હોય તે. ફિં પ્રં ટાયલું કરવું=માલ વગરની વાતને લખાવવી તે; પોતાનાં વખાણ કર્યા કરવાં, એકની એક વાતનું વારંવાર પિંજણ કર્યા કરવું. ટાયલું કરવું=માલ વગરની વાતચીત કર્યા કરવી. (૩) કુચલી-ખાલી બકાઇ કે નિંદા તે; જેમાં કંઈ નવું જણવાતું ન હોય તે.

ટાલી, સ્ત્રીં માયાના જે ભાગમાંથી વાળ જતા રહ્યા હોય તે ભાગ; માથા ઉપર કે બીજા કોઇ ભાગ ઉપર જ્યાં થોડા ભાગમાં નવા વાળ ઉગતા ન હોય તે ટાલ.

ટહાવસ્થામાં માથે ટાલ પડે છે. જેને માથે ટાલ પડે તે સુખી અથવા પૈસાદાર કહેવાય છે. ફિં પ્રં ટાલ પડવી=અમુક ભાગમાંથી વાળનાં મૂળ નાશુદ થવાં. (૨) બીજાનો બોલો ઉપાડી ઉપાડીને માયાના વાળ ધસાઇ જવા-અર્થાત્ બહુ પરિશ્રમ લાવેલો હોય ત્યારે આમ કહેવાય છે. ટાલ પાડવી=માંડણ પડે-માથેથી વાળ જતા રહે એટલી વાર રોકવું; વારંવાર ટોકવા કરવું.-ટોકીને ટાલ પાડી પથ્ય એને ક્યાં લાજ છે.

ટાલકી, સ્ત્રીં ટાલ; નાનીટાલ. (૨) તાલકી, માયાની વચલી ખોપરી.

ટાલકું, જુ. તાલકું.

ટાલી, સ્ત્રીં ગોળ અથવા ચોરસ કાપલી; નાનો લુગડનો કકડો. ચંદરવામાં જુદા જુદા રંગના કપડાના નાના કકડાઓ એક સાથે સિવી લે છે તેમના અકેક તે.

ટાહું, નં તાહ.

ટાહુકો, પું ટહુકાર; સાદ; ધાંટો; લાંબો ભાર ને તીણો અવાજ; હોકારો; પોકાર; બરડો. ફિં પ્રં ટાહુકો દેવો=બોલાવવું.-તમે જાઓ ત્યારે મને ટાહુકો દેજો, હું એ તમારી સાથે આવીશ. (૨) હુકારો; હાં, હાં, એમ બોલી પોતે સાંભળે છે, પોતાનું ધ્યાન છે એમ જણાવ્યા કરવું તે.-વાતમાં ટાહુકો પુરનાર તો કોઇ જોઇએ જ. (૩) ઉત્તેજક અવાજ; ઉમેરણી; બીજાના બોલવાને ટેકો આપવા ખાતર જે કંઈ કહેવું-બોલવું તે; ઉમેરણી, અનુભોદન.-તું ટાહુકો પુરાવીશ તો કામ થશે. ફિં પ્રં ટાહુકો પૂરવો=અનુભોદન આપવું; વચમાં વચમાં બોલીને વાત કરનારને ઉત્તેજન આપ્યા કરવું; સાહેલી પૂરવી ઉમેરણ કરવું. ટહુકો, ટીકો. (૪) કોયલ અને મોર વગેરેનો ટહુકાર તે.

ગળ્યુ, નં ટાળેલું તે; સારું સારું લઈ
લેઈ રહેવા દીધેલું અવશેષ તે; ટાળી
મૂકેલું તે. (૨) આળી ઘોળીને કાઢીનાંખેલું
તે; ચળામળ્યુ, ઝડકામળ્યુ; ચોથ; છોડાં.

ગળ્યુટાળ્યુ, નં વિંચીને લેતાં અને તો.
ળાતાં રહ તરીકે પાછું કાઢી નાંખેલું તે;
સારું સારું ઉપાડી લઈ કાચું-ખગડેલું
નહિ પણ તાળું એવું જે પાછળ પડ્યું
મૂકેલું તે; છાડેલું તે; પાછલું કચરાજેવું
કનિષ્ઠ પ્રકારનું એવું તે.:-સારા સારા વર
વિંચાઈ ગયા-વરાઈ ગયા હવે તો કોઈ
ટાવણ્યુટાળ્યુનો લુલો લગડો રહ્યો હશે
તો મળશે. થાક બાજી-કેરી વગેરે ફળા-
દિક માટે વપરાય છે.

ગળ્યુ, કિં સં [સં. ત્યજ] દૂર કરવું;
ખસેડવું; અળ્યુ કરવું; છોડી દેવું;
આવતું બંધ થાય એમ કરવું; રહ બાતલ
કરવું. (૨) પકડેલું-ધરેલું કે અંગીકાર
કરેલું હોય તેવાને છોડી કે તણ દેવું.:-
વિવાહ-કન્યા ટાળવી. (૩) મટાડવું;
સાફ કરવું; કાઢવું.:-આટલું દુઃખ ટાળો
એટલે ગંગા નહાયા. (૪) સાફ લઈલેઈ
નહાઈ-નમાલું હોય તે છોડી દેવું અથવા
કાઢી નાંખવું.:-ચળામળ્યુ ટાળવું.

ળી, સ્ત્રી તાળી.

ળેલું, વિં પડ્યું રહેવા દીધેલું; ખીજાએ
નહિ લીધેલું; છાડેલું.:-ટાળેલો વર, ટા-
ળેલી કન્યા.

ળી, સ્ત્રી ટાળાઈ; ટાળાઈ; મળક; મરકરી;
ટાળ. (૨) વ્યંગ ચેષ્ટા; મર્મથી હસવું-
ચેકડી કરવી તે.:-ટાળેઆ કરવી.

ળી, પું [સં. તાલ] તાલ; તાકડો;
લામ; મેળ મળી જવો તે; પ્રસંગ; અવ-
સર; સંધિ; સંજોગ; જોગ. (૨) વાવું તે;
વાયદા કર્યા કરવા તે. (૩) ટાળવું તે.
(૪) ખેલ; તમાસો; ભ્રમતકાર. કિં પ્રં

ટાળો મળવો=જોગાન જોગ આવી મળવો;
તાકડો ખેસવો; તાલ આવવો. ટાળોદેવો=
વાયદો કરવો. વર કન્યાનો ટાળો મળેછે=
ગ્રહ-અનુકૂલ ગ્રહનો જોગ આવે છે; તે-
મનો વિવાહ થઈ શકે એવો સંજોગ છે.
જોશીએ કહ્યું એમાંનો કંઈ ટાળો મળેછે,
કલ્પા પ્રમાણે કોઈ વાત બનેલી હોય કે
બનતી હોય એવો દાખલો મળ્યો છે?
ટાળો=દાખલો; કહેવા પ્રમાણે મળતો
આવતો જોગ; બનાવ બનવો તે.

ટાંક, પું [સં. ટંક] ટાંકણાવતે ખોદી
ટોળીને પાડેલો સિક્કો તે; પૈસો. (૨) ટકો:
રૂપિયો. (૩) એક પૈસાભાર જેટલું વ-
જન તે.:-નવટાંક. શેરના આઠમા ભાગ
જેટલું તે. એક શેરના ૭૨ પૈસાભાર-
ટાંક કહેવાય છે. (૪) કલમની લોખંડની
કત-ચાંચ; લોઢાની કલમનું મોં; લોખંડનો
કિતો. (૫) અમુક નક્કો કરેલો જે વખત
તે; અમુક વખત એમ જે તે; ધંધરે જે
ટાંક મારી હશે તેમાં મીનમેષ થવાની
નથી. છાપ, લેખ, સિક્કો. જે ટાંક પડ્યા
તે પડ્યા. (૬) વખત; વાર-એ ટાંક દૂધ
દે છે. કિં પ્રં ટાંક મારવો=છાપપાડવી;
અમુક સુદત નક્કો કરવી.

ટાંકણી, સ્ત્રી સોય જેવો નાનો પાતળો પળ્યુ
માથાવાળો પીતળનો ખીસો; કપડાની કે
કાગળની ગેડ ઉકલી જાય નહિ તે માટે
મારવાની પીતળની નાની ખીલી; માથા
વાળી પીતળની સોય જેવી સળી. (૨)
ઉંડાણે ખોતરવાનું સુતાર વગેરેનું એક
હથિયાર. (૩) ટાંકવાનું કામ તે. કિં
પ્રં ટાંકણી બોકવી=ટાંકણીની અણી ધો-
ચવી; ચટકો દેવો.

ટાંકણું, નં કંસારા, સુતાર, અને સલાટ
વગેરે કારીગરીનું કોતર કામ કરવાનું
જોળ અણીવાળું જોળાર; ખણવા-ખો-

તરવા કે ટાંકવાનું જે ઝોળર તે. (૨) સપરનો દહાડો; સારા માઠા અવસરનો વખત; ટાણું. (૩) જોગ; જોગવાઈ; મંધિ. (૪) અગત્યનો-અસુક સમય તે:-આ ટાંકણે તું કેમ આવ્યો ?

ટાંકર, વિં લુચ્ચો લકઝો; રંડીખાજ.

ટાંકલી, ઓં ટાંકણી; માથાવાળી પીતળની સોય. (૨) નાનું ટાંકું; પાણી ભરી રાખવાની બોંયમાં ધાલેલી ઊંધ કોઠી; ધડિયાળી; ટાંકી. (૩) ધી તેલ વગેરે કાઢવાપીરસવાની નાની ડોઘ જેવી ચમચી; પળી:-ખીચડીમાં ટાંકલી ધી મૂકવું. (૪) ટાંકી; ચાંદી.

ટાંકણું, ન. નાનું ટાંકું.

ટાંકવું, કિં સં ટાંકણાના ઠોક મારીને ખોદવું; ખાડા પાડવા; ખણવું. (૨) લીસું હોય તેને ખડખચડું બનાવવું; સપાટી ઉપર નાના નાના ખાડા પાડવા; કરકરું કરવું:-ધંટી ટાંકવી. (૩) સિવી-બાંધી કે સંધાડીને વળગાડવું; લટકાવવું:-ખીસું-કસ ટાંકવી. છબિ ભિંતે ટાંકવી. (૪) ટાંકા ભરવા; ટેભા દેવા. (૫) સાથે જોડવું; સામેલ રાખવું:-અરજ સાથે પાછો જવાખ ટાંકવો. (૬) ઉતારો આપવો; નોંધી રાખવું; વાત વિચાર વગેરેની ટુંકી નોંધ કરવી; ટપકાવવું.

ટાંકી, ઓં ટાંકલી; પાણી ભરી રાખવાની ઊંધ કોઠી કે નાનો કોઠાર; નાનું ટાંકું. (૨) પ્રવાહી ભરી રાખવાની લોખંડ કે ધાતુની ટાંકા જેવી બનાવટ. (૩) પાણી ભરાઈ રહે એવી ઊંધ ખાળકડી. (૪) શુણ્ણ; અસર; ટેકી:-ધણાંએ ઝોસડ કર્યાં પછી કયાથી ટાંકી લાગી નહિ પછી શું કરીએ ? (૫) સ્ત્રી પુરુષના છુપા અવયવો પર ચતો એક એપી ને ઝેરી રોગ કે જેથી ઉપરની ચામડી જતી રહી ચાંદ

પડે છે અને તેમાંથી પાણી તથા રુધિર વગેરે ઝખા કરે છે:-ટાંકીનો રોગ.

ટાંકું, નં વરસાદ અથવા કુવા વગેરેમાંથી આણેલું પાણી ભરી મૂકવાને જમીનની અંદર સારી મજબુત છોથી બનાવેલો કોઠલો; જમીનની અંદર ખણીને બનાવેલી ઊંધ મોટી ટાંકી:-ગુજરાતનાં મોટાં શહેરોમાં ઘેરઘેર ટાંકાં હોય છે. (૨) ધીમાં પાણી નાંખી હલાવીને ઠારેલું જે ખાવાનું ધી તે; પાણીથી ઠારેલી ધીની પતરીઝો:-શિયાળાનો દહાડો અને કંસાર ધીનું જમણું હોય એટલે લોકો ટાંકા કર્યા વગર રહે નહિ. (૩) તાકું; મોટો ગોખલો.

ટાંકો, પું સોય દોરાથી કરેલી એક એક સાંધ તે; ટેભો; તજે ઉપર ભોક પાડીને દીધેલો દોરાનો ભીડો અથવા બંધ તે; કોષ ત્રીજ બીજની સાથે જોડાયેલી રહેવાને માટે મારેલો જે બખિયો તે:-જોડાને સારા ટાંકા મારજો. (૨) સિવણ; ટેભો:-એને તો ટાંકો મારતાં પછી આવડતો નથી. કિં પ્રં ટાંકો મારવો=સિવવું; સાંધવું:-મેરાઇ આટલો ટાંકો મારી આપો-અર્થાત્ સિવી આપો.

ટાંગ, ઓં [સં. ટંક] પગના નળાનો લાંબો અવયવ તે; નજો; પગની એડીથી ઘુંટણ લગીનો ભાગ તે. (૨) [જંઘા] ઘુંટણની ઉપરનો સાથળનો ભાગ તે; નંગ. (૩) ટાંગો; પગ; ચરણ.

ટાંગણું, નં ટટું; નાનું નમાલું ઘોડું. (૨) ટિંગણું બેડોળ માણસ તે.

ટાંગવું, કિં સં [સં. ટંક] થાંભલે અથવા ભિંતે ચોટવું; લટકતું રહે એમ વળગાડવું; લખડાવવું; લટકાવવું; કોષક આધાર સાથે જુલતું રહે એમ બાંધી-જડી રાખવું:-છબિ ટાંગવી.

ટાંગાટોળી, ઓં ટાંટિયા અને ખખા ઝાલીને

લખડતું ઉપાડવું તે: પગ અને માથા આગળથી ધરવું અને વચમાંથી ઝુલવું રહે એમ ઉચ્છ્રી ભેવું તે: ટિંગાટોળી:— ને ના હિંડે તો એને ટાંગાટોળી કરી નિશાળે લઈ જાઓ.

ટાંગો, પું. પગ; ચરણ; પાદ. (૨) જાંઘના મૂળ આગળનો સ્થાનો ક્રુપો અવયવ: થોતિ:—ટાંગો મારવો=એક ખરાબ ગાળ છે. (૩) હલકી પણ મજબૂત ખેડવે મજબૂત ઘોડા ગાડી; ટપ્પા ગાડી. સુસાદ-રોને જલદી લઈ જનારી ઘોડાઓની ગાડી તે ગાડીની ગોઠવણ:—ત્યાં ટાંગામાંગા મળે છે? ખળદની ગાડી તે છકડો, ને ઘોડાની ગાડી તે ટાંગો. જે અંતરાળ વચ્ચે ટાંગાની ગોઠવણ હોય ત્યાં અમુક અમુક અંતરે ઘોડા બદલવાની ગોઠવણ રાખે છે.

ટાંચ, સ્ત્રી. જપતી; કલમળંધી. (૨) કલમની અણીપરનો ત્રાંસો કાપ; કત. (૩) કસોટી કરવાનો ટચકો; ટાંચણનો આધાત:— એને ટાંચ મરાય તેમ નથી, અર્થાત્ એવું ખચિત અને સુદૃઢ છે કે તેની ઉપર કોઈ આધાત કરી શકે તેમ નથી. (૪) ખૂટ; ધટ; ઓછ; કમીના; કસર; ખેડ:—અર્થ કોઈ વાતે કશી ટાંચ નથી. તંગી; કમી હોવું તે. કિં. પ્ર. ટાંચ મારવી=જપત કરવું; ખસે-આધું પાછું થાય નહિ એમ એકદમ સખત દેખરેખ તળે મૂકી દેવું; કમજોરી કરી ભેવું. ટાંચ મારવી. ટાંચ મૂકવી=જપતી મૂકવી.

ટાંચણ, સ્ત્રી. ઉપર ટપકે લખી રાખવું તે; નોંધ; ચાલદાસ્તને માટે ટુંકામાં જે થોડું થોડું લખી ભેવું તે. કિં. પ્ર. ટાંચણ કરવી=ટુંકામાં લખી રાખવું; ટપકાવી ભેવું. (૨) થોડી થોડી ટીકાને રૂપે નોંધ કરવી તે; જૂજ નોંધ; નાની ટીકા.

ટાંચણી, સ્ત્રી. ટાંકણી. (૨) નોંધ.

ટાંચમ, સ્ત્રી. ટાંચ.

ટાંચવું, કિં. સં. [સં. ટંક] અણીદાર હથિયાર કે ઓળટી ગોઠા મારવા; ટાંકવું. (૨) સોય ઈલાકિથી વળગાડવું; ટેભા દેવા; ટાંકા મારવા. (૩) કતમારવી; અણી કાપવી; છાંટવું. (૪) અણીદાર કે ખારદાર હથિયારે છુંદવું; ટચકા ઉપર ટચકા મારવા. (૫) કસર કરવી; આપવા મેલવામાં ટાંચ રાખવી.

ટાંચું, વિ. ટાંચવાળું; ઓછું; કમી; ઉણું; કમ. (૨) નં વાંકું; આડું; દુભણું:— માતાને ટાંચું પડે એમ ના કરતા. કિં. પ્ર. ટાંચું પડવું=કમી પડવું; દુભાવું; વાંકું પડવું:—નણુંદને શું ટાંચું પડ્યું જે રિસાયાં?

ટાંટાટરડું, વિ. ટાંગાટુંકું; હિંડતાં હિંડતાં જેના પગ મચરડાઈ જતા હોય એવું; રાંટું. (૨) હલાવણું; ચિખાવણું.

ટાંટિયો, પું. [સં. જંઘા. પ્રા. ટંકા] પગનો નળો; પગ; ચરણ. ૩૦ પ્ર. ટાંટિયા જોરમાં છે=વિનયની હોંશમાં છે; ઉમંગમાં છે; સહાય અને સાધન વગેરે હોવાનો અર્થ બતાવે છે. ટાંટિયા ભાગ્યા છે=ના ઉમેદ ધઈ ગયો છે; નિરાશ થયેલો છે; ઉત્સાહમાં નથી; નાસીપાસીથી કામ કરે છે; પછડાયો છે; યાકો છે; હોશ નથી, એવો અર્થ રાખે છે. પેટમાં ટાંટિયા છે=કપટ છે; ડોળ-ઢોંગ છે. ટાંટિયા કહ્યું કરતા નથી=બહુજ યાદી જવાયું છે; પગચાલી શકતા નથી. ટાંટિયા તોડ=પગ દુખવવા તે; નકામ પગ તોડવા-ફેરાઆંટા કર્યા કરવા તે. દોડધામ; ફેરાઆંટા; આવજા:— પોલિસમાં ફરિયાદ કરવી એટલે બીજું કંઈ જ નહિ પણ ટાંટિયાતોડ ઉભી કરવી. કિં. પ્ર. ટાંટિયા અકડાઈ જવા=ટાંટિયા ઝટ હાલે ચાલે નહિ એવા ધમ જવા;

જકડાઈ જવા, રહી જવા, એકાસને અને એક સ્થિતિએ રહેવાથી પગનું ચલનવલન બહાર મારી જવું-ઝટ ન થાય એમ યથા જવું. ટાંટિયા આવવા=નાના બાળકને ચાલતાં આવડવું; બાળક હિંડતું થવું. (૨) નવો ઉત્સાહ આવવો; માંઘ-આળસ જવું રહી નવી ઉમેદ ઉભી થવી. ટાંટિયા ઉલાળવા=પગ ઉઘા લેવા. (સંભોગ સંબંધી ગ્રામ્ય. અશ્લીલ પ્રયોગ છે.) ટાંટિયો કાઢવો=આવતું બંધ કરવું; અવર જવર બંધ પડે એમ કરવું; આવી-મળી થકાય નહિ તેમ કરવું. (૨) લાગવગ ને અવરજવર તોડી નાંખવી. ટાંટિયા કાપવા=મૂળથી છેદન કરવું; કોઈ માણસનો બીજા માણસ આગળ ટકાવ થાય નહિ એમ કરવું. મોઢે મીઠું બોલી પાછળથી કાપી નાંખવું. ટાંટિયા ગળે આવવા=પોતે પોતાની મેળે ફસાઈ પડવું; શોખથી ગમ્મતથી કે હસવાથી કોઈ કામ કરવા જતાં સંકટમાં આવી પડવું; ગભરાઈ જવું; શુચ્યવશુ-અમુકજીભાં આવી પડવું. ટાંટિયો ટકવો=રિચર મન રાખી કાયમ રહેવું-એમવું; એક ડેકાણે ઠરીને રહેવું-ટકવું:-એનો ટાંટિયો ધરમાં ટકતો નથી? ટાંટિયો ટાળવો=ટાંટિયો કાઢવો. ટાંટિયા તૂટવા=પગની ફેંચા-પિંડીઓમાં પીડાયથી થકાથી ને ઝાડાથી અશક્તિને લીધે ટાંટિયા તૂટે છે. ટાંટિયા પહોળા થઈ જવા=હાંસી યાદી જવું; ગભરાઈ નાહિમમત થઈજવું; નિર્બળ નિઃસર્વ થઈ જવું; હારી ફેંફેં થઈ જવું. ટાંટિયા ભાગી નાંખવા=નાહિમમત કરી નાંખવું; નાસીપાસ કરવું; ઉત્સાહ ઉતારી નાંખવો. ટાંટિયા રંગવા=પગના નળા ઉપર માર મારીને અશક્ત કરવું; પગ ભાગી નાંખવા; પગે માર

મારવો. ટાંટિયો વાળવો=આરામ લેવો; પગતોડ ને હાથદોસ છોડી નિરાંતે એસવું. ટાંકર, સ્ત્રી તકરાર; કનિયો. (૨) કંપ; ધુળરી. ટાંકું, નં [સં. સ્થલ-તલ તાંકું] મુકામ કરવો તે; પડાવ નાંખવો તે; ઉતરવું તે; મુકામ; પડાવ. વણુજરાઓની પોંડ મળે મળે વિરામ કરવો-પોંડ પાડવી તે; પોંડનો મુકામ-ઉતારો. ઉં ઠામ ઠામ ટાંકું પડે, વણુજરા, પુરનાથક મોટું નામ, સમજ મન મારારે. (૨) પોંડ; પ્રાણીઓની હારકતાર; ઠાંક; ધાડ; ઉં છોકરાં જણ્યાં એક ટાંડો. બાપુસાહેબ. વણુજરા. ઉં ટાંકું ચલાવે એ દિશે વણુજરા. (૩) કામકાજ કરવાનું નહિ અને ખાષ્ટ પીને સારી રીતે મોજમજા-રમત ગમ્મત કરવાનો અવસર-પ્રસંગ તે; ખૂબ આનંદ ભોગવવાનો ને આરામનો દિવસ તે. કહેવું વણુજરાની મા ટાંકાં દેખી રહી છે. ટાંણું, નં જનોઈ, લગન, સીમંત કે આનંદોત્સવનો અવસર તે; સ્નેહી સંબંધી વગેરેએ એકઠાં થઈ ખાવું પીવું ગાવું અને આનંદ ઉડાવવો તે; આનંદોત્સવનો સંધિ-જોગ તે. (૨) સારા પર્વનો-તહેવારનો જોગ તે; શ્રાદ્ધાદિક-વૃદ્ધો પાછળ કરવાની ક્રિયાઓનો જોગ તે. (૩) ચોગ્ય સમય; એકાદ ચોકસ વખત; અમુક સારા માઠા પ્રવર્તમાન વાતાવરણનો અવસર તે:-સારા વાને ટાંણે કંઈ ગવાય. દીવાટાંણે આવજો. (૪) લાગ; તક. (૫) જોગવાઈ. ૩૦ પ્રં ટાંણું ટચકું=તાનો આનંદોત્સવ; સાધારણ સરસંબંધીને મળી ભેટી એકઠાં થઈ ખાવાપીવાનો સુદિવસ-અવસર તે; લગાર જેટલું પણ ટાંણું તે. ટાંણાસર=વખત ઉપર; ચોગ્ય સમયે; યોગ્ય વખતે. કિં ૩૦ ટાંણું આવતું=સ્નેહી સંબંધીને બોલાવી

આનંદ મંગળ કરવાનો વખત આવવો.
(૬) ખાસ અવસરું ખરય તે. ટાંણું કા-
ઢવું=આવેલો અવસર લોક રૂઢિએ ઉઝવવો;
ટાંણું ખરય ખૂટણુ ઉઠાવી લેવું:-મોઢે
મુંછ તો છે નહિ તો પછી ટાંણું કાઢ-
વામાં એ શું સમજે. (૭) નાત જમાડવી
ને ખરય કરવું તે:-ટાંણે ટાંણાની વાત.
સાં ટાંણું=સારા-શુભ પ્રસંગનો અવસર
તે, વિવાહ, જનોઈ અને સીમંત વગેરે.

ખાસ-અધરણી=વહુને સાં ટાંણું આવશે.

ટાંપ, સ્ત્રીં ટીપા કે મીઠા જેવું નાનું ચિહ્ન;
નિશાન; પૂર્ણ વિરામ.

ટાંપણી, સ્ત્રીં ટાંપી રહેવું તે; આતુરતાથી
જોવા ભેટવા કે લઈલેવાને તત્પર થઈ
રહેવું તે; તલપી રહેવું તે.

ટાંપણું, કિં સં જોવા, ભેટવા કે લઈલેવા
આતુરતાથી તત્પર થઈ રહેવું; ટીકી
રહેવું; તલપી રહેવું; આતુરતાથી મન અને
અશ્રુસાધ્ય વિષય ઉપર તલપ મારવાને
લાગ શોધતા બેસી રહેવું. (૨) નિશાન-
ચિહ્ન કરવું; ટાંપ મૂકવી.

ટાંપાટરડું, વિં રાંડું; ચાલતાં ચાલતાં જોના
પગ આમ તેમ અપમાન કરતા હોય એવું.

ટાંપું, નં અમુક અંતરે જઈ આવવું તે; જે
કારણે પંથ-મજલ કરી હોય તે કારણ
ચરિતાર્થ-સિદ્ધ થઈ ન શક્યું હોય તો તે
મજલ કરી આવવી તે ટાંપું કહેવાય છે;
જેનું પ્રયોજન સિદ્ધ થયું ન હોય એવું
જઈ આવવું તે; ફેરા; આંટા; ગામોતરે
જઈ આવવું તે:-ગયો તો ખરો પણ
માપ આદિ રહી જવાથી ટાંપું પડયું.
યજમાનના કામકાજને માટે બ્રાહ્મણ અને
હજમ વગેરે જે ગામોતરાં-ફેરાઆંટા
ખાઈ આવે છે તે:-ગેર! વહુને મોકલે
કે ન મોકલે પણ તમે તો વહેવાઈને ત્યાં
એક ટાંપું ખાઈઆવો. કિં પ્રં ટાંપું

કરવું=કાર્ય થાય કે ન થાય પણ જઈ
આવવું તે. ટાંપાં ખાવાં=આવી આવીને
ખાલી-પાછા જવું:-ઉધરાણીવાળાને પાંચ
ટાંપાં ખવરાવ્યા વગર કોણ જઈ પરખાવે છે.
ટાંપું ટેયું, નં યજમાનની વતી ગામગામો-
તરે જવું આવવું તે; ફેરાઆંટા ખાવાનું
કામ કરવું તે:-દુકાને આવીને બેસે અને
શેઠ કહે તેમ કહિં ટાંપું ટેયું ખાતો રહે
તો વળી નોકરીનું ઠેકાણું પડે.

ટાંસ, પું જુન તાસ; છોલની ઝળકી.

ટિકાયત, વિં જોને વડા તરીકે પહેલું તિ-
લક થતું હોય તે; મુખ્ય; વડો. (૨)
પાટવી; અભિષેકને યોગ્ય:-ટિકાયત ગો-
સ્વામીની સ્વારી શ્રીજમાં રહે છે.

ટિકિટ, સ્ત્રીં [અં Ticket] ટિકિટ; અ-
મુક છાપ મારેલી, અમુક હક કે પરવાન-
ગી આપનારી અને અમુક બાબતસર
અમુક જોઈએ તેટલુંજ લખેલી કે છા-
પેલી કામગીરી નાની કાપલી:-પોસ્ટ
ટિકિટ; રેલવેની ટિકિટ; નાટકની ટિકિટ.
(૨) પૈસા લઈ આપેલો કામગીના નાના
ટુકડાપરનો પરવાનો. (૩) પેટી, કપાટ,
સીસી વગેરેમાં શું છે? અને કોનું કેમ છે?
વગેરે ટુકમાં દર્શાવનારી તેની ઉપર ચો-
ઢેલી નાની કાપલી તે; ચીઠી. સરકારી
મહોર છાપવાળી કાપલી. ટિકિટ મારવી=
ચોઢવી. ટિકિટ લેવી-ખરીદવી.

ટિકક, નં તિકકડ; જોડો રોટલો.

ટિકી, સ્ત્રીં વચ્ચે કાણાવાળી પાતળી ને જોળ
નાની ચકતી; ચાંદી; દીલદી:-ઝીકટિકીનું
ભરત. (૨) જોને માટે ઉદ્યમ ચલાવ્યો
હોય તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થવી તે; ઠેકાણે પડવું
તે:-તેણે નોકરીને માટે મહેનત તો કરી
પણ કંઈ ટિકી લાગી નહિ. (૩) ચુલ્લ
થવો તે; સારી અસર ઉપજવી તે; ટેકી:-
લણીએ ઠવાઓ કરી પરંતુ એકેની ટિકી

લાગી નહિ. (૪) થાગ લાગવો તે; વગ; સિદ્ધારસ.:-એ સાહેબ આગળ તમારી કંઈ ટિકી લાગશે નહિ. (૫) બિંદી; બે ભમરો વચ્ચે જે ઝીણું ટપકું-તિલક કરવું તે; ટપકું, નાનો-ઝીણો ચાંદ્રો.

ટિકકો, પું મોટું ટીકું; ચાંદ્રો: ગાજરિયો. (૨) દાખીને, ચાંપીને કે જોરથી મારીને પાડેલી છાપ તે; આઘાત, વણ. (૩) ડામ:-એના કપાળમાં ટિકકો. ટિક એવો અવાજ થાય તેમ અથવા ટચ એવો અવાજ થાય તેમ જોરથી આઘાત કરીને પાડેલું ચિહ્ન. કિં ૫૦ ટિકકો કરવો= ડામ દેવો, ચાંદ્રો કરવો, નિશાન કરવું.

ટિચાણું, કિં અં આમ તેમ રખડું; બો-મિયા નહિ હોવાને લીધે કોઈ સ્થળ શોધી કાઢવા માટે આમ તેમ ફેરાઆટા ખાવા પડવા:-કોટમાં કેટલે બધે ઠેકાણે ટિચાણો ત્યારે તમારી ઓક્સ જડી. (૨) આમ તેમ અફળાવું; ગોળાવું:-આ ઘડો બહુ ટિચાણો છે. અથડાવું; અફળાવું; કુટાવું. (૩) કામ કરનારાઓ સાથે રહીને કામ કરતાંને પિલાતાં પિલાતાં અનુભવ મળવો; ધણે શ્રમે પ્રાપ્ત થવું:-વર્ષો લગી ગુમા-સ્તીમાં ટિચાણો ત્યારે મુનીમ થવાશે.

ટિટસિન, નં (તિન્તસિન) નામદાર શિ-ટિથ સરકારના તાબાનું પેકિંગથી એંશી માઈલ ઉપર પિહો નદીના મુખ ઉપર આવેલું ચીનમાંનું એક મોટું બંદર અને તેની આસપાસનો જિલ્લો. ટિટસિન મુ'બાઈ નેવડું મોટું શહેર છે.

ટિટોડી, અં [સં. ટિટિમ] ટિટોડી; જ-ગાશ્ય નદી વગેરે નજીક રહેનાઈ કાબર નેવડું એક પંખી. આ પંખીમાંનો નર ટિટોડો અને માદા ટિટોડી કહેવાય છે, છતાં તેમની આખી જાતિ નરને નામે નહિ

પણ નારીને નામે ઓળખાય છે. એમ કહેવાય છે કે બિવિખમાં બનનારા બના-વોતી આ પંખીને અગમચેતી થાય છે. ટિટોડીના માળા જોઈ વરસાદ કેવો થશે, તે ગામડિયા કહે છે. જે નિચાણમાં તેનો માળો હોય તો જાણવું કે વરસાદ થવાનો નથી અને જે બહુજ ઉંચે હોય તો જાણવું કે ધણો વરસાદ થશે અને ભારે રેલ આવશે. એમ કહેવાય છે કે મહા ભારતના યુદ્ધની પણ એને અગમચેતી થઈ હતી. એક પ્રાચીન કાવ્યમાં આનો રમણીય ભાવ છે. ઉં ટિટોડી કહે તજ-એરે, બૂમિપર ભાર થશે, અદાર અક્ષો-ણીરે દળ અટવાઈ જશે-ટિટોડી કહે.

ટિટોડો, પું ટિટોડીનો નર. આપણા કવિ-ઓએ ટિટોડોને દેવવાદી ગણ્યો છે અને ટિટોડીને પુરુષાર્થવાદી ગણ્યો છે. ટિટોડી શબ્દમાં આપેલા પદમાં પ્રારબ્ધ ને પુરુ-ષાર્થનો તે ઇપ્તી વચ્ચેનો વાદ છે અને તેની એવી મતલબ છે કે, મહાભારતના યુદ્ધની અગમચેતી થવાથી ગર્ભવતી ટિટોડીએ તેના નરને કહ્યું કે, મોટું યુદ્ધ થવાનું છે માટે બચ્ચાં-છંડાંના રક્ષણ માટે આ સ્થાન છોડી દઇ બીજા ઠેકાણે જવું જોઈએ. ટિટોડોએ કહ્યું કે દેવ બળવાન છે અને પ્રારબ્ધમાં હશે તે થશે માટે ન જવું. મહાભારત યુદ્ધનું મંડાણ થયું તેમાં પહેલે દહાડેજ બીમનો હાથી રણમાંથી ની-કળતાં તેનો ઘંટ છંડાં ઉપર પડ્યો અને છેલ્લે અદારમે દહાડે સાંજે એક ધાયેલ થોડો નાસતાં તેની ઠેસથી ઘંટ ઉછળીને દૂર જઈ પડ્યો. આ રીતે ટિટોડીનાં છંડાંનું રક્ષણ થયું, વગેરે કથાપ્રસંગ છે.

ટિપ્પણ, નં [સં] થોડી સમજૂતી દાખલ લખેલી નાની ટીકા. (૨) ચાદ્દાન માટે કરેલી ટુંકી નોંધ; ટાંચણ. (૩) લ'બાણ

ખાખતનું ટુંકાણમાં ખનાવેલું જે ઓળિયું
તે; ટીપણું; ટીપ; યાદી.

ટિપ્પણી, ઓં [સં] ટિપ્પણ (૨) ટીપણી;
પાણીની તંગી; કોઈ જરૂરી વસ્તુની
અછત; ભીડ.-એકનમાં પાણીની ટિપ્પણી
પડે છે. (૩) ટીપવું તે; ટપટપ ઝુકીઝુકીને
સજડ થાય તેમ કરવું તે; છો ઉપર સા-
રી ટિપ્પણી થવા દેને કે જેથી ઉખડે
નહિ. (૪) ટીપકારી; ઇંટોના સાંધાઓ-
માં છો ભરવી તે. (૫) છોને ટીપી બે-
સાડવાનું કડિયાના મળુરોનું ઓળર; થાપી.

ટિપ્પો, પું ટપ્પો; ટપ એવો અવાજ કર-
નારો આવાત.-લખોટાનો ભરજનોનો
ટિપ્પો. (૨) ભારે ટપલી-ટપ્પો. (૩)
સામે ભોલ; હોષ કાઢનારો. ટપ દધને
હોષ દેખાડી આપવો કે મહેલું મારવું તે.

ટિલાયત, વિં તલકને ચોગ્ય; મુખ્ય; વડું;
મોટું; પાટવી.

ટિખળ, નં જેમાંથી હસવું આવે અને ગ-
મ્મત થાય એવું બોલવું ચાલવું તે; હસાવે
ને આનંદ ઉપજાવે પણ જેમાં સમ્મતા કે
ગાંભીર્ય હોય નહિ એવી વાણીવાળી વાત-
ચીત કે હાથ મેં-છરીરના આળા તે; એવો
ઢોંગસોંગ અથવા બોલ કે જેમાંથી ગમ્મત
મળે. (૨) મસ્કરી; મજાક. (૩) ગતકકું;
ઢોંગસોંગ; હાસરસને ઉત્પન્ન કરે એવી
વાણીની છટા અને અંગતો ચાલો તે.
કિં પ્રં ટિખળ કરવું=ગમ્મત મળે ને
હસવું આવે તેમ કરવું; ખરું નહિ પરંતુ
ગમ્મત દાખલ કેષક કરવું; મસ્કરી કરવી;
ઢોંગ-આળા કરવા. ૩૦ પ્રં ટિખળમાંથી
તોફાન=હસવાનું ખસવું; મસ્કરી-મજાક-
માંથી ટોટો ઘર્ષે જવો તે.

ટિખળી, વિં ટિખળ કરે અને કરાવે એવું;
ગમતી; મતકલાખાજ; મજાકી.-વાંદરાની

જાત બહુ ટિખળી હોય છે. ઠંકુખાજ;
મસ્કરો.

ટિંગાટાળી, ઓં બે જણે મળી ત્રીજાને પગ
અને ખભા પકડી ઝુલતો ઉપાડી લેવો તે;
ટાંગાટાળી. (૨) પગ ઝુલતા રહે અને
ખન્ને બાણ બે જણ બે બગલમાંથી ઉ-
પાડી લે તે.

ટિંગાણું, કિં અં એકાદ આધારનો આશ્રય
લઈ લખાવું તે; લટકવું; અમુક આધારે
ઝુલતા રહેવું. કોષ્ટને-ખીજાને આશ્રયે ર-
હેવું; ટકવું; લખાવું રહેવું; ભરાવું; ટંગાવું:-
હું આ છબિ ભિંતે ટિંગાવું? ગોરલોકનું
જીવન યજમાનો ઉપર ટિંગાઈ રહેલું છે.

ટિંટિં, અં ટે ટે ટિંટિં એવો ડુઃખ કે
કાચરતાનો ઉદ્ગાર-અવાજ તે.

ટિંડારું, નં એક વેલવું શાક ફળ; ધિસોડું;
ખિખફળ. આ મીઠાં ને કડવાં-વાવેરનાં
ને જમીલી એમ બે જાતનાં થાય છે.
મીઠાં ફળ અંગુઠા જેવાં જાડાં લીલાં ને
લીસાં થાય છે, અને તે શાકના કામમાં
આવે છે.-ટિંડારાંનું શાક. મીઠાં ઘોલાં.

ટિપું, ન ટપકું; છુંદ; પ્રવાહી દ્રવ્યનો નાનો
છાટો તે ખિંદુ-ટીપું; જળનો કણ; ફેરું.
કિં પ્રં ટિંપાં પડવાં=ટપકવું પરસેવો
ઉતરવો; કડણ-મુશ્કેલ પડવું.-કામ પુરું
કરતાં ટિંપાં પડશે. ટિંપાં પડાવવાં=
થકવી નાંખવું; હેરાન કરવું; ખૂબ મહે-
નત લેવરાવવી. કહેં ટિંપેટિંપે સરાવર
ભરાય=થોડે થોડે મોટું કામ થાય, ડગલે
ડગલે ડુંગર ચઢાય. ટિપુંએ પાણી નહિ
પાવું=કંઈ પણ આપવું મેલવું નહિ; જરાય
ગાંજ્યું જાય કે દયા ખાય એવું ન હોય
તેવા બખીલ-નિર્દય અને ધુર્ત માણસને
માટે આમ કહેવાય છે. ટિપું પાડવું=ધટવું
હોય તે ઉપરથી આપવું; થોડું વધારે
આપવું-માગવું.-ભરવાડણ અચ્છેરિયો

ભરીને રેડે છે પછી ઉપરથી ટિ'પુંએ પા-
ડતી નથી, બાકી દૂધ તેલ વગેરે વેચનાર
બીજા તો ટિ'પું પાડે છે. ૩૦ પ્ર૦ મધનું
ટિ'પું=અહુ પ્રિય હોય એવું તે. એ માખનું
મધનું ટિ'પું છે, અર્થાત્ એ માખ=મધ
લોલુપ અને તે તેને પ્રિય મધનું ટિ'પું=
અહુજ પ્રિય છે.

ટિ'બ, સ્ત્રીં નાતું ચિહ્ન; ટાંપ.

ટિ'બરવાં, ન૦ ટિ'બરનાં ફળ.

ટિ'બર, ન૦ એક જાતનું ઝાડ અને તેનાં
ફળ તે. આનાં ઝાડ જંગલોમાં ઉંચાં યાય
છે. પાન મોટાં ને લાંબા હોઇ તમાકુની
બીડીઓ વાળવાના કામમાં આવે છે.
બેર જેવાં તેને ફળ યાય છે. ફળોનો
રસ દવા તરીકે કામ આવે છે. એમાં
ટેનિકએસિડ હોય છે.

ટિ'બો, પું૦ માટીનો ઢગ; ટેકરા; નાનો ડુંગર;
ઢગલો. ટિ'બાટેકરા=ચઢવતરનો ભાગ તે;
ખાડા ટેકરા; નાના મોટા માટી પથ્થરના
ટેકરા-ડુંગરા તે. ઉ૦ વાંછી વાટે ટિ'બાટેકરા,
ભયાનક બોય. પ્રેમાનંદ. (૨) રાફડો.
એક તરફ ફીડીઓનો ટિ'બો ને બીજી
તરફ ઉંદરે સાપને રહેવા કરેલો ટિ'બો.
દર બહાર કાઢેલી ખોદાણુની માટીનો ઢગ
તે. (૩) વસ્તુઓનો ખૂબ જમાવ; ઢગલો;
ખડકલો.-એણે કામ ચઢાવી દધને તુમા-
રાના ટિ'બા કરી મૂક્યા છે.

ટિ'હુક, અ૦ મોરનો એવો અવાજ તે:-
વરસાદ ચઢ્યો ત્યારના મોર ટિ'હુક ટિ'હુક
કરે છે. (૨) પરાજિતને ચીઢવવાને ડો
દેખાડી એડે એવો અવાજ કરવો તે:-
લેતો જા-ટિ'હુક ! કેકાર, કેકા.

ટીકણું, કિં૦ અ૦ ઝીણી આંખ કરી ધારીને
અહુ ધ્યાનથી જોવું; ધારી ધારીને જોવું;
હૃદયમાં કોઇ ઉંડો ભાવ-વાતસલ્ય-પ્રેમ કે
સ્વાર્થ રાખીને એકટસે કોઇ સામું જોયા

કરવું તે; નીચા નમી ઉંચા ચઢ બરોબર
જોવામાં આવે તેમ ધારીને જોવું.

ટીકા, સ્ત્રીં [સં] કોઇ અધરો વિષય, પદ કે
શબ્દ વગેરે સમજાવવાને કરેલું જે વિવે-
ચન તે; સમજાવતીનું લખાણ; ખુલાસો;
વિવરણ.-આ પુસ્તકપર સારી ટીકા થવી
જોઇએ. વિવેચન; ચર્ચા; બિહાપોહ; વ્યા-
ખ્યાન; ગુણદોષનું કથન. (૨) વિરુદ્ધ-
કટાક્ષમાં ચર્ચા કરવી તે; કોઇ કામ કાજ
વિષય અને જાતિ ઉપર ટોળમાં તેની
વિરુદ્ધ બોલવું તે. (૩) ચેકડી; મજાક;
મસ્કરી; વ્યંગમાં બોલવું તે.-એ તમારા
પોશાકની ટીકા કરતો નથી. કિં૦ પ્ર૦
ટીકા કરવી=વિવેચન કરવું. કટાક્ષમાં
બોલવું, વ્યંગ કરવો. ટીકા થવી=ચુંચણું
પડવાં. ચહેરચુંચ; વગોણું; નિંદા.

ટીકાકાર, પું૦ [સં] ટીકા કરનારો; વિવેચક.

(૨) મસ્કરો; ટોળી; મજાકી. (૩) નિંદક.

ટીકી, સ્ત્રીં ટિકી [સં તિલક] નાની ગોળ
ચકચકાટ ટપકી; ટીપકી :-ઝીકડીકીનું ભ-
રત. (૨) બિંદી; ઝીણું-ટપકી જેવું ટીલું;
ટપકું; નાતું હુંદું. કિં૦ પ્ર૦ (ટીકું ઉપ-
રથી) ટીકી જેવું=એક ટસે ધારીને જોવું,
સામું જોવું; સંભાળ લેવી; મોં દેખાડવું.
(૨) બારીક નજરે જોવું.

ટીકો, પું૦ ટિકો; લાંબો ગુજરડો-ગાજરિયો.

(૨) કામ; હડસેલો; કંઈ નહિ એમ:-
એના કપાળમાં શું ટીકો !

ટીચકારી, સ્ત્રીં કોઇની પીઠ પાછળ હુરે
કરવી તે; શેખીની મજાક; મોંથી સોહાર
કે જીભથી ડચકારો બોલાવી મસ્કરી કરવી
તે; ટિચાવાના અવાજની માફક જીભને
મોંની કાબલીમાં ટિચાવી મગફરીબેર હ-
સવું તે. (૨) બડાચની ટેરાઈ. કિં૦ પ્ર૦
ટીચકારીઓ કરવી=શેખીમાં મગફર બની
કોઇની હે બોલાવવી કે મજાક કરવી તે.

ટીચકારો, પું. ટીચવાનો અવાજ તે; મોટો 'ટચ' એવો અવાજ તે. (૨) ડચકારો; ટેરાઈનો અવાજ. ૩૦ પ્ર. ટીચકારો=મકર કુંદીઓ; ચામોદિયાં; મત્સરનો ઉન્માદ. કિં ૫૦ ટીચકારા કરવા=મકરકુંદીઓ કરવી; કોષની પાછળ મોટેથી હસવું ડચકારા કરવા ને શેષી મારવી.

ટીચકું, વિ. ધણું નાનું; સરાસરી-જેવડું હોવું જોઈએ તે કરતાં વધારે નાના કદનું; ઠીંગણું. (૨) ના. ઉપરનો પાતળો નાનો નાળુક અંત; નાનું શિખર કે મથાળું; ટેરવું; અણિયું:-નાકનું ટીચકું ચઢાવીને શી વાત કરે છે ?

ટીચવું, કિં સં. એ વસ્તુઓ એક બીજા સાથે અથડાય એમ કરવું; ઠોકાય તેમ ફેંકવું:-લખોટા અને સોગટાં ટીચવાં. (૨) અણજણું; કૂટવું; ટચકા-ધા મારવા; છુંદવું ગોળા પડે-સપાટી ખાડાખેવાવાળી યર્ષ જાય એમ કરવું:-આ ઘડો પાણી કાઢવામાં વાપરીને ટીચી નાખ્યો. (૩) ભાગવું બેડોળ બનાવી દેવું. (૪) ગળચવું; ખાવું; અકરાંતિયા યર્ષખાવું (તિરસ્કાર-છણકામાં વપરાય છે):-તેં ટીચ્યું એટલે ગામ જમ્યું ? (૫) મારવું; ઠોકવું; ધડવું.

ટીચો, પું. ગોબો; ટિચાયાથી પડેલો ખાડો-આંક તે.

ટીટિચારો, પું. ટિં ટિં ટેં ટેં એમ થવું કરવું તે; કનિયો; કંકાસ; લડાઈ; બખેડો; બડબડાટ; કકળાટ. (૨) સાધારણ તકરાર; બોલચાલ થયા કરવી તે; રોજની રોજ પંચાતી થયા કરવી તે; બડબડ બડબડ:-વહાણું વાય કે રોજ આ શો ટીટિચારો-બન્ને બાધ જુદા થઈ જાય એટલે પત્યું.

ટીટિચાણ, ન. કકળાણ; બોલાબોલ ને રા-કૂટ; ક્ષેષકંકાસ.

ટીડ, જુ. તીડ.

ટીડરાણો, પું. મોટું તીડ; તીડોનો નાયક.

ટીપ, સ્ત્રી. નામ રકમ વગેરેની ટુંકામાં નોંધ તે; ખરડો; ઉધરાણોનો કાગળ; લખણી. (૨) સ્મરણ માટે ટુંકામાં રાખેલી નોંધ; ટાંચણ; વિગતનું ઓળિયું; યાદી. (૩) ટુંકી ટીકા; સંક્ષિપ્ત વિવેચન. (૪) યુનેગારને કરવામાં આવતી કેદખાનાની સજા; શિક્ષા. (૬) નહિ :-ટીપ મારે તે સારી કે જાતે વેડી લેવાય પણ દંડ કરે તે ખોટો, કે જેથી કુટુંબનાં દુઃખી થાય. (૫) તંગી; તાણ. (૬) ઇટેલ ભિંતની ઇટેલ વચ્ચેના સાંધાઓમાં છો-ચુનો-પુરનો તે:-આ ભિંતને ટીપ દો એટલે બસ, છો કરવાની જરૂર નથી. કિં ૫૦ ટીપ કરાવવી=ભિંતની ઇટેલની સાંધામાં ચુનો લગાડાવવો. (૭) ઉંચો સૂર લેવો તે:-ટીપના સૂરમાં ગાવું. (૮) નાની બાલદી; લોઢાનું વાસણ. (૯) અનુક્રમણી. કિં ૫૦ ટીપ કરવી. ટીપ મારવી. ટીપ ભરવી. ટીપ આપવી, વગેરે જુદાજુદા અર્થને અનુસરી ક્રિયાર્થ પ્ર-યોગો કરવામાં આવે છે.

ટીપણિયો, વિ. ટીપણું રાખનારો; ટીપણું જોઈ આપવાના કામથી આજીવિકા કરનારો:-ટીપણિયો બ્રાહ્મણ-જેશી. (૨) ટીપણી કે ટીપ કરનારો.

ટીપણી, સ્ત્રી. ટિપણી.

ટીપણું, ન. [સં. ટિપ્પણી] તિથિ, વાર, નક્ષત્ર અને યોગ વગેરેની ટુંકી નોંધનું ઓળિયું તે; પંચાંગ; પંચાંગને લગતી ટુંકી નોંધનો કાગળ તે. (૨) ટુંકામાં સર્વ વિગત ટાંકેલી હોય એવી અનુક્રમણી તે; ધણી બાબતોનું ટુંકાણ ટાંચણ તે. (૩) કામળો સાંધી સાંધીને બનાવેલું મોટું 'ભુંગળું' તે; લાંબું ઓળિયું; લંબાણ પિંજણની જેમાં નોંધ હોય એવું જે તે; ભુંગળભટિયું; જન્મ સંબંધીની લંબાણ હકીકતની ટીપનો

કાગળ તે; જન્મ સંબંધી નોંધ. (૪)
વહી; પેઢીનામું; વંશાવલી; કૌટુંબિક હકી
કત.-તારા કુટુંબનું દીપણું હમણાં ઉકે-
લતો ના. કિં ૫૦ દીપણું જેવું=તિથિ
વાર નક્ષત્ર વગેરે જોઈ તેનું સાઈ માફું
ફળ કહેવું તે; કાળ નિર્ણય કરવો; ગ્રહનાં
બળાબળ જોવાં તે. દીપણું વાંચવું=જા-
ણ પિંજણ કરવું. દીપણું ઉકેલવું=ગઈ
ગુજરી બાબતો કાઢી ગઈડો વધારવો.
૩૦ પ્ર૦ દીપણાં પાણીમાં ભોળવાં=મનિ-
બ્ય કહેવું હોય તે ખોટું પડવું.

દીપરી, સ્ત્રી ૦ અરધા શેરનું માપ; અનાજ
વગેરેનું એક નાનું માપિયું. એ દીપરીનો
શેર. મુ'બાઇ અને દાખાણમાં અનાજ
જોખીને નહિ પણ ભરીને મપાય છે. મુ-
બાઇમાં એ દીપરીનો શેર ચાર શેરની પાલી
અને સોળ પાલીનો ફરો, એ માપે દાણા-
ની લેવડદેવડ થાય છે. અરધો શેર અ-
નાજ માપ એવડું લાકડા, લોટા કે તાં-
બાનું નાનું પાત્ર તે દીપરી.

દીપવું, કિં ૨૦ ઉપર ઠોકવું; ઘણુના પ્રદાર
કરવા; ધા મારવા; ઘડવું. (૨) બેસે-ચો-
ટી જય તેમ ઠોકી બેસાડવું; ટપણવું;
ટાપી મારીને બેસાડવું.-ચુનો-છો દીપરી.
(૩) ભાગવું; ભુકો કરવો; વાટવું; ઝીલું
થાય એમ કરવું.-મરડિયા દીપીને ચુનો
કાઢવો. (૪) ટપલી મારરી; મારવું; ઠોકવું;
ઝૂડવું.-છોકરાને દીપીનાંખ્યો.

દીપીનાંખવું; મારવું; ખૂમ ઠોકવું. (૨) મા-
રીને બેસાડી દેવું; હરાવવું; સરખું-ચપટ
થઇનય એમ કરવું.

દીપું, ન૦ (દિપું) છેક નાના કણના સ્વ-
રૂપે પડેલું કે રહેલું જે અતિ અલ્પ
પ્રવાહી તે; ફાઈ; બિંદુ; કણ; લવ; પુદ. કહે
કહે દીપે દીપે સરોવર ભરાય અને કાં-

કરે કાંકરે પાળ બંધાય=થોડું થોડું કરતાં
ધોણું થાય.

દીપુસુલતાન, પું ૦ મહેસુરનો એક પ્રખ્યાત
સુલતાન. સન ૧૭૪૯ થી ૧૭૬૯ માં
હયાત હતો. એ હૈદરઅલીનો સાહજોદો
હોઇ સને ૧૭૮૩ માં શ્રીરંગપટનમાં ગા-
દીએ બેઠો હતો. તે પરાક્રમી, કૂર અને
ધર્માધ સુલતાન હતો. એ વાર તેને ઇંગ્-
જેની સાથે વિગ્રહ થયો હતો, જેમાંના
છેલ્લા ૧૭૯૯ ના વિગ્રહમાં તે હાર્યો હતો.
એજ વર્ષના મેમાં તે મરણ પામ્યો હતો.
હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસમાં, વાર્તાઓમાં ને
ચરિત્રોમાં તેની વિશેષ હકીકત જોયી.

દીખ, સ્ત્રી ૦ ઝંજેરી; એક જાનનું ભરત.

દીમણ, ન૦ મુસાફરી દરમિયાન ખાવાને માટે
રાખેલું ખાદ્ય તે; ભાણું; વાટમાં ખાવાનું
તે. (૨) ખાડુંવડું; લગનને આગલે દહાડે
સગાં સંબંધી વગેરેને જમાડવાં તે. કિં ૫૦
દીમણ કરવું=ભાણું કરવું. (૨)
વાટમાં ખાવા માટે જે કંઈ સાથે રાખ્યું
હોય તે. ખાવું કે દીમણ બંધાવવું=મુસા-
ફરીએ જનારને રસ્તામાં ખાવા માટેનું
ખાવું આપવું-તેની ગાંસડીમાં રખાવવું તે.

દીમર, સ્ત્રી ૦ ટેકરી; ડુંગરી; ટિંબો. ઉં
ઝોટલે આવી દીમર ગોરધનતણી. ભાગવત.

દીલડી, સ્ત્રી ૦ [સં. તિલક] ચાંદલાને
ઠેકાણે સ્ત્રીઓના કપાળમાં ચોટવા માટે
લાલ લાખ લગાડીને બનાવેલી અખરખની
નાની અને ગોળ ટીકડી; ચાંદલી; ચાંદલા
જેની ગોળ દીપડી. (૨) બિંદી; ચાંદ. ઉં
માને દીલડી તપે લેલાટ જો. કિં ૫૦
દીલડી ચોટવી=કપાળમાં દીલડી લગાડવી.
(૩) નાનો ચંદ્રક; આંખ:-મોરના પિંછા
માંની દીલડી=રંગદાર ચિત્ર વિચિત્ર ગોળ
ટપકું.-દીલડીઓવાળાં પિંછાની ચમરી.

દીલવું, વિં ૦ જોના કપાળમાં દીલાનું ચિહ્ન

હોય એવું; ચાંદરું. (૨) દીલાં ટપકાં કરનાર.

દીલ્લો, પું. [સં. તિલક] લોકના તિલક રૂપ એવો જે તે; તિલક કરવાને ચોખ્ખો એવો જે તે-પ્રાહ્લણ. તિલક-દીપ્ત કરનાર તે દીલ્લો-તિરસ્કારના અર્થમાં-ભણેલો ગણેલો કે જ્ઞાની નહિ પણ માત્ર બાહ્યિ-હનવાળો જતે પ્રાહ્લણ તે. આગળ તિલક ભૂત હોય પૂજ્ય એવા અર્થમાં વપરાતો આ શબ્દ બિલ્લ ગાંમડિયાથી હાલ તિરસ્કારના અર્થે વપરાય છે.

દિલિયો, પું. દીલ્લો.

દીલી, સ્ત્રી. [સં. તિલક] દીલ્લી; હાલ હાખ લગાડેલી નાના ચાંદલા જેવી કરેલી અખરખની ગોળ ચકતી, કે જે સ્ત્રીઓ ચાંદલાને ડેકાણે કપાળે ચોઢે છે; મોતી નંગ વગેરે મિનાકારીનો નાનો લાંબો ચાંદલો; નખલો. (૨) રંગનું ડામનું કે શુન્નું ચિહ્ન; નાનું દીલું; ડાખ; કલંક; લાંછન. ૩૦ પ્ર. કાળાદીલી=આખર-ધનજતને જે ખરાબ લાંછન લાગવું તે; અપવાદ; આળ; અરાખ આરોપ; અકર્તિ; અપજય; યુરૂં ખોલાવું તે. (૨) ભુંડાપણું; હલકાઇનું નામ.

દીલું, ન. [સં. તિલક] ચંદન કંકુ વગેરેનું કપાળમાં જે ચિહ્ન કરવામાં આવે છે તે; તિલક; ચાંદલો; ત્રિપુંડ. કિં. પ્ર. દીલું કરવું=કપાળે કંકુ વગેરે લગાડવું. (૨) કપાળમાં ચોઢવું; લગાડવું; માથે નાંખવું; ઓઢાડી દેવું. દીલું ધસવું=સુખકને પાણીસાથે ધસીને તિલક કરવા જેવું જનું ખનાવવું. દીલું ચાટી જવું=સામાનું ખાઈ જવું; આપણી પાસેથી કંઈ લાભ મેળવવા આવનારનું જ સાચું આપણે કંઈ ખાઈ જવું તે. દીલું ચાટી જવું; છેતરવું; ઠગવું; સાચું લઈ લેવું. (૨) મખખીચૂસ જેવી કંગાલ

હાલતમાં રહેવું અને સામાનું કાંઈપણ હજમ કરી જવું તે.

દીલો, પું. મોટું દીલું; ચાંદલો; માનરિયો. (૨) ડાખ; ડાખ. (૩) તસિયો; ધોળો કે હાલ મોટો લાંબો આંકો.

દીરી, સ્ત્રી. [સં. તૂન] વનસ્પતિનો નવો-તાજો ફૂટતો અંકુર; કુપળ. (૨) નહિ પહોળા થયેલા પાંદડાની ગોળ વિંઠકી; ફૂલની પાંદડીઓની ખીલ્યા પહેલાંની વિંટા જેવી સ્થિતિ તે; અણીદાર કળી. (૩) ટોચ; શિખર; પ્રાંત; અણી; તગરડીની ટોચ. (૪) પતરાજ; હાચરી; બડાષ; શેખી; ગરો; અભિમાન; હુંપદ લેવું તે.-મૂખા ખાલી દીરી કરતો ના, નહિ તો માર્યો જઈશ.

દીરીખોર, વિ. શેખીખોર.

દીસલી, સ્ત્રી. દીથી.

દીસો, પું. ગેડીદડાની રમત; તેનો એક પ્રકાર. (૨) કાષ્ટ ચિદાય તેમ ઈયો દેખાડી ડચકાર કરવો તે. દીહો !

દીહો, પું. ઈયો દેખાડી મોઢેથી મસ્કરીનો સીતકાર કરવો તે. સાંઢ પાડા વગેરેને 'દીહો' ની ચીઢ પડે છે અને જે તે અવાજ તેમની સાચું જોઈ કરવામાં આવે તો ઉસ્કરાય છે.

ટુક, સ્ત્રી. ટોચ; શિખર.-ગિરનારની ખીજ ટુક ઉપર જળે. (૨) કવિતાની કડી; પદ; ચરણ.-ગીતની એક ટુક ભોલ એટલે મને બધું યાદ આવશે. જ્યુ. ટુંક, ટૂંક, ટુંકં.

ટુકડાખાઉ, વિ. શેટલાના કકડા માગી ખાનાર; બિખારી; આમ તેમ ગમે ત્યાંથી કકડો કકડો માગી લાવી તે ઉપર શુજરાન ચલાવનાર. (૨) હલકું; ક્ષુદ્ર વ્રુચ્છ.

ટુકડાખોર, વિ. (ના.) ટુકડાખાઉ.

ટુકડી, સ્ત્રી. એક મોટા સમુદાયમતિના નાનો ભાગ; ટોળી; એક ઉપરીના હાથ તળે

મૂકેલા થોડાક સૈનિકોનો સમૂહ-મંડળી તે; પલટણુના ઘણાક ભાગોમાંનો એક ભાગ. (૨) કકડી; કરચ. (૩) જયો; વર્ગ. સરખા પોશાકવાળા સમાન અન્યાસવાળા થોડા જણની નાની મંડળી-ટોળી તે.

દુકડો, પું. [સં. સ્તોક] આખામાંથી તો-ડેશે એક નાનો ભાગ; કકડો. (૨) આસ; અચકું:-રોટલાનો દુકડો. કિં પ્રં દુ-કડા માગી ખાવા=અહિં તહિંથી રોટલાના કકડાની ભીખ માગવી તે; અચકું અચકું માગીને ખાવું; ભીખવું. કહેવું દુકડે દુકડે બિસ્મિલા=વારંવાર વિવેચન ભક્તિ કે સ્તુતિ વગેરેનો વિધિ કર્યા કરવો તે. (૨) થોડે થોડે અધુ હજમ કરી જવું તે. દુકડો, સ્ત્રી. (પું) ગોળ કમાનની મોટી પતંગ; અહુ મોટો કનકવો.

દુચકી, સ્ત્રી. વચલી આંગળી અને અંગુઠાથી કરવામાં આવતો અવાજ તે; ચપટી. (૨) એ અવાજ થતાં હાથે એટલો અલ્પ સમય તે; ફાણ; વિપણ; જરાવાર:-દુચકી વગાડવામાં આવું છું. (૩) આંગળીઓનાં બે ટેરવાં વચ્ચે રહે એટલો અલ્પ જથ્થો તે; ચપટી:-તપખીરની દુચકી; દુચકી લોટ.

દુચકો, પું. એવી એક નાની વાત અથવા ખીના, કે જેથી રસ-રંગ જામે, ગમ્મત જામે અને રસ ઉત્પન્ન થાય; ફકરો; ટાડુકો; નાનો કથા ભાગ. (૨) વિષય; વસ્તુવિશેષ. (૩) મંતરધંતર સંબંધી ભણવામાં આવતાં નાનાં નાનાં વાક્ય તે. (૪) મંતર તંતરનો નાનો પણ અસરકારક પ્રયોગ; વહેમ મટાડે એવું કંઈક જાદુ અને તેનો પ્રયોગ-અખતરો; ઇલમ. (૫) ઇસારો. (૬) નાનો કકડો; અચકુ આખાનો એકાદો નાનો વિભાગ; અંશ:-આંખલીનો દુચકો. દુકડો. કિં પ્રં દુચકો કરવો=વહેમ મટવાને માટે જાદુ જેવો નાનો પ્રયોગ

કરવો તે. જાદુઈ અડપણું પ્રતીકાર.

દુટક, વિં. તૂટેલું હોય એવું; સળંગ-આદિથી અંત લગી ન હોય એવું; ખંડિત. (૨) બરાબર મળતું ન હોય એવું; અનુસંધાન-સંબંધ વગરનું; છુટુંછુટું; નહિઆપું.

દુટકાટ, સ્ત્રી. તૂટી ને ફૂટી જવું તે; જુડું-છુટું પડી જવું તે; વિભેદ; કસંપ; ફૂટ; અણુબનાવ; વિગ્રહ; સંબંધ ભંગ થવો તે. (૨) ભાગી તરકાર્થ જવું તે; સંગીત, ધન કે જમાવટી પદાર્થોમાંની ભાગદોડ તે:-પાંધકામ-ચુના કામની દુટકાટ હોય તે મરામત કરી લેજો; ભાગ્યુંતૂટ્યું હોય તે. કિં પ્રં દુટકાટ થવી=તૂટી અને ફાટી જવું તે; નુકસાન થવું; મતભેદ પડવો; કસંપ થવો; સંબંધ તૂટી જવો, સુસંપતા-એકમત એકમતપણું નહિ રહેવું તે.

દુટ્ટું, કિં અં આખામાંથી જુડું થવું; છુટું પડવું; એકાકારતાનો ભંગ થવો; જમાવટ નહિ રહેવી; જુડું પડી જવું; ભાગવું; તૂટીજવું. (૨) જોડાયેલા-સંધાયેલા કે સંબંધમાં રહેલા અવયવોનું જુડું પડવું તે. (૩) મતભેદ, વિભેદ પડવો; અંતરાય પડવો:-એની દોસ્તી દુટ્ટી છે. (૪) તરડાવું; ચિરાવું:-કાચ દુટ્ટી ગયો છે. (૫) બંધનું નરમ પડી જવું; શક્તિ ધટીજવી. એ બિચારો કામકાજ કરીકરીને દુટ્ટી ગયો છે. (૬) એકદમ ધસી જવું; કોઇની ઉપર ધસી-હલ્લો કરી કતલ ચલાવવી તે:-રજપૂતો મરણિયા થઇ તેમની ઉપર દુટ્ટી પડ્યા. (જુ. તૂટવું.)

દુટ્ટીચાર, પું. તૂટક ચાર તે; એક પાસાના ત્રણ દાણા અને બીજાનો એક, એમ બે મળીને ચાર દાણા પડવા તે; તૂટક ચાર દાણાનો દાવ પડવો તે. સોગંદાંબાજમાં. (૨) નાડીના બંધ શિથિલ પડી ગયા હોય એવું તે; કમજોર; જીર્ણ શરીરનું માણસ.

બહુ કામકાજ કરવાથી કે ચિંતાથી દહ-
બંધ બાંધાનું નહિ રહેલું એવું જે તે.

દુમદુમી, સ્ત્રીં દુમદુમ એવો રણકો-અવાજ
કાઠનારી નગારી-ચાળી વગેરે તે; દુમદુમી
ઢોલની જોડે વગાડવાની નાની નગારી.

દુમણ, નં મંતર તંતર સંબંધી જે વહેમી
ક્રિયા પ્રયોગ વગેરે તે. કામણની સાથે
જોડાઈને વપરાય છે.-કામણ દુમણ શી-
ખેલી. (૨) દુંકું પડવું તે; રીસ; ઓછપનું
વાંકું. (૩) કણક મઠડવાનું જે ધી કે
તેલ તે.

દુવા, પું (દુઓ.) ખાડા; ગોખા.-આંખોમાં
દુવા પડી ગયા. (૨) ઉડાં દર; ભોક;
નારાં.-કાલ થયો તેમાંથી ઠેક ઠેકાણે માં-
સમાં દુવા પડી ગયા. (૩) ટપકાં; બિંદુ;
તર્પણ થાય એવું સિંચન.-ખાળકની આં-
ખમાં તેલના દુવા મૂકવાથી આંખ લિંચુની
ફાડ જેવી મોટી થાય છે.

દુવાલ, પું [પોર્ટુગેઝ અં TOWAL] લીનું
શરીર લુછવાનો જાડ વણાટનો લુગડાનો
નાનો કકડો; અંગ-લુછો-અંગુછો; શરીર
હાય વગેરે લુછવાનો રૂમાલ. મિ. કરક-
રિયા કહે છે કે, આ શબ્દ ઇંગ્રેજીમાંથી
નહિ પણ પોર્ટુગિઝમાંથી આવેલો છે.

દુવો, પું ખાડો; ગર્ત; ભોક. (૨) ટપકું;
ટીપું; છુટું; પ્રવાહીનું ફોર. (૩) જેવડું
દુવા મૂકવામાં આવે છે તે; પેલ; પુમકું.
(૪) ધા; લાગણી દુઃખાચ એવો ચમટો
તે. જીવો. (જમીનમાં) કિં પ્રં દુવો
પડવો=ખાડો-નાઈ પડવું. દુવા પાડવા=ટ-
થકાં મૂકવાં. દુવા દેવા=ચુટલા ખણવા;
દુંપ-મહેણાંના ઠોક મારવા. (જી. દુવા.)

દુંકું, સ્ત્રીં સ્વમાનનો ટેક; હુંપક; સ્વાભિમા-
નની લાગણી.-એને દુંકું છે. (૨) લાજ;
શરમ.-એને જરાય દુંકું નથી. (૩) દુંકું;
નહિ લંબાણ; સંક્ષિપ્ત.-દુંકું વખતમાં શી

તૈયારી થાય ?

દુંકડું, વિં દુંકું; નહિ લાંચું.

દુંકાક્ષરીલિપિ, સ્ત્રીં આડા ઉભા લીટાએ
અને અમુક અમુક પ્રકારે તેને સાથે જોડી
લઈ દુંકામાં ઉતાવળે ચપ્પો અને ભાષણો
લખી લેવાની રીત. હાલ ભાષણ વગેરેના
જમાનામાં આનો ખૂબ ઉપયોગ થવા
માંડ્યો છે. દુંકાક્ષરીલિપિનું અને ટાઇપ-
રાઇટિંગનું કામ આવડવું એ કારકુનની
હાલ મુખ્ય લાપકાત ગણાય છે. લગભગ
દરેક દેશમાં અને દરેક ભાષામાં જીદી જીદી
એક હજાર રીતો હાલ ચાલુ થયેલી છે.

દુંકારવું, કિં અં તોછડે બોલાવવું; દુંકારો
કરવો; ત્વંકારે બોલવું.

દુંકારો, પું [સં. ત્વંકાર] તું એવો તો-
છડો બોલ તે; તોછડાઇથી કોઈને સંબો-
ધવું તે; 'તું' એમ કહેવું; અસભ્ય બોલે
બોલાવવું તે. કિં પ્રં દુંકારો કરવો=
તોછડાઇથી કોઈને સંબોધવું; તું એમ કહી
અસભ્ય વાણીએ બોલવું; હલકી અસભ્ય
વાણી વાપરવી તે. ઉં તેજ ન સહે આ-
ખખો, શર ન સહે દુંકાર.

દુંકું, વિં લાંચું નહિ એવું; લંબાઇ, ઉં-
ચાઈ અને વિસ્તારમાં બહુ મોટું નહિ એવું;
લાંબાથી ઉલટું. દુંકું દોરડું=લાંચું નહિ
એવું. દુંકું માણસ=નહિ ઉચું એવું. દુંકું
ખેતર=બહુ વિસ્તારવાળું નહિ એવું. (૨)
સાર રૂપ; જોષએ તેટલું; સંક્ષિપ્ત.-દુંકું
વાક્ય-લંબાણ. (૩) થોડું; ઓછું; નાનું;
અલ્પ.-દુંકું ખરચ. (૪) સરખર ન થઈ
રહે એવું; અપૂર્ણ; નહિ પૂરતું. દુંકો પ-
ગાર. (૫) સાંકડું-નહિ ખેસતું આવતું.-
આ પહેરણ ગળેથી દુંકું છે. (૬) અ-
દૂર.-દુંકો રસ્તો. (૭) અચિર.-દુંકું આ-
મુખ્ય. ઉણું; કમ. કિં પ્રં દુંકું કરવું=
ઓછું કરવું; નહિ બહુ લંબાવવું; તોડી

નાંખવું; કમતી કરવું; થોડામાં પતાવવું.
કુંકુંટ્ય=મહુજ કુંકું. કુંકામાં=થોડામાં-સાર
રૂપમાં, ઓછામાં. કહેનું લાંબા સાથે કુંકા
જમ્ય મરે નહિ તો માંદો થાય=મોટાની
સ્પર્ધામાં નાનાને કંઈ ને કંઈ નુકસાનજ
થાય, માટે મોટાની સ્પર્ધા કરવી નહિ.
કુંડી નજર=મન હ્રદયની વિચાળતા નહિ
તે; ખુદ્દિ નહિ દોડાવવી તે. (૨) કંજુ-
સાધ; કૃપણતા; અનુદારવૃત્તિ.

કુંટ્યુંટ, વિનું કુંટ્યાવાળીને સુચું સુચું થમ
પડી રહેલું; હાલે ચાલે નહિ તેમ બોલે
પણ નહિ એવી સ્થિતિમાં પડી રહેલું:-
તાવ આળ્યો ત્યારના આમ કુંટ્યુંટ પડ્યા
છે. (૨) ભાગેલું તૂટેલું હોય એવું:-કુંટ-
સુંટ ખાટલી.

કુંટળું, વિનું કુંકું; હાથે ખોડવાળું.

કુંટિયાં, નનું કિંચણમાંથી પગ વાળી રાખવા
તે; પગને વાળીને કુંમ રાખવા તે. ટાઢ
વાતાં અને રોગ-પીડા થતાં માણસ પગને
કુંકા કરી વાળી રાખે છે તે. કિં પ્રનું
કુંટિયાં વાળવાં=પગને કિંચણમાંથી વાળી
દબને પડી રહેલું તે. (૨) કોષ વાત ખુ-
લાસે કહેવી નહિ કે મોકળે મને કાય
નહિ કરવું તે; સંકોચ કરવો:-આ ઝુલ-
ણિયો વિવાહ છે માટે સારી રીતે ખરચ
કરજો, કુંટિયાં વાળતા નહિ.

કુંટિયું, નનું કુંટા કરી નાંખનારું એક સાંસ-
ગિક તાવતું દરદ; તાવ આવે અને સાંધા
રહી જાય એવો એક સંસર્ગી મરજ; એક
જાતનો ઉડતો વાતબ્યાધિ. સન ૧૮૭૨-૩ માં
ચુજરાતમાં કુંટિયાનો મરજ ફાટી નીકળ્યો
હતો. આખા દેશમાં ઘેરેઘેર ભોંકો આ
બ્યાધિમાં સપડાયા હતા. એમાં તાવ આ
વતો અને ધીરના સાંધા સજડ રહી
જતા. દરદીથી કશી હિલચાલ થતી નહિ.
નર્મકાશમાં 'કોલેરા' એમ લખ્યું છે અને

દા. ત્રિ. મો. શાહવાળા વૈદકમાં કુંટિયાને
કોલેરા ગણી તે પ્રમાણે વિવેચન કર્યું છે
પણ કુંટિયું તે કોલેરા કે કાગળિયું નહિ
પરંતુ-ગળિયા-ઓરી અને અછબડા જેવો
સાંસગિક વાતબવરનો એક પ્રકાર છે. ઇંગ્લેન્ડમાં
Dengue fever=Infectious
eruptive fever with acute
pain in joints. Ox. Dc. (૨)
કિંચણમાંથી પગ વાળી રાખવા તે; કિંચ-
ણમાંથી પગ વાળીને આનકુંડળી કરી
સૂઈ રહેલું તે. કુંટિયું વાળીને પડી રહેલું.
છેલ્લું સને ૧૮૧૩-૧૪ માં કુંટિયું ચુજ-
રાતનાં કેટલાંક શહેરોમાં દેખાયું હતું.

કુંડું, વિનું [સં. રૂઢ] ભાગેલા અથવા રહી
ગયેલા હાથનું; જેને હાથે ખોડ હોય તે;
જેનો પંજો તૂટી ગયેલો કે વળી ગયેલો
હોય તે; કુંડું; ખોડવાળા હાથનું. (૨)
હાથના અવયવો જેના કામ કરી શકતા
ન હોય તે; કુંકા-નાના અવળા ને જુદા
હાથવાળું.

કુંડી, બીનું કુવામાં રેતીનું પડ આવતાં ચણ-
તર રહી શકતું નથી ત્યારે કણ્ઠાનાં પાટિ-
યાંનું એક મોટું ચકરકું કરો અંદર ઉતારે
છે એ ચકરકું તે કુંડી અથવા કંઠવો કહે-
વાય છે. એ કુંડી ઉપર પછી કંડ અથવા
ઇટાથી કુવાનું ચણતર ચણવામાં આવે છે.

કુંડું, વિનું કુંડું; વાંકા હાથનું; વળી ગયેલા
હાથવાળું; લુલું

કુંડો, વિનું જનમકુંડો; કુંકા હાથવાળો. (૨)
કમ; ધૂત.

કુંપણ, નનું કુંપણું તે; કુંપવાનું કામ તે; ચુટી
નાંખવું; મળમાંથી ખેંચી નાંખવું તે. (૨)
નિંદણ (૩) ખૂપ શુંદલું તે; મસળવું તે.
(૪) કુંપવાનું જે ધી અથવા તેલ તે.

કુંપણું, નનું કુંપણું તે. (૨) કુંપવા-ખુટવાનું
ઓળર. (૩) વાળ કુંપવાની ક્રિયા તે.

કુપરહીજનું, કિં અં વાયુથી ચરીરનું
સાંધિસાંધે રહીજનું; અકડાધનનું.

કુપરું, કિં સં ચીપિયા કે ચપડીથી વાળ
ખેંચી નાંખવા; ખુટવું; તોડવું. (૨) રને
કાલામાંથી ચુટી છુટું કરવું. (૩) મહેલ્યાં
મારી ચરમિંડું કરવું; નીચું જોવરાવવું;
ઠોક મારવા; પીખી નાંખવું. (૪) મસળીને
કુમા વડે ગઢડવું; આંખળી આંખળીને
ખેંચવું અને કસણવું-કણકને.

કુપિયો, પું કોટે પહેરવાનું ચુંથણીવાળું
સોનાનું ધરેણું; ગળચવો; ગોષ.

કુંપો, -પું દાખીને સજડ કરી નાંખવું તે; ગ-
ળામાં કંઈ ઉતરે નહિ એમ હરડિયો દબા-
વવો તે; શ્વાસ બંધ થાય તેમ ગળું દાખી-
ને સજડ કરી દેવું તે. ઉં કુંપો ન દીધો
દાષએ કરી કૂધ પીતી. ચું જુલ વાર્તા-
ઓ. (૨) બીજાથી ખવાય ગળાય કે લાભ
લેવાય નહિ એમ કરવું તે; હરકત કરવી
તે; બંધ; દાખ; સખત પકડ; ફાંસો. કિં
પ્રં કુંપો દેવો=ગળું-હરડિયો દાખવો.

કુંપો, પું મહેલું; ઠોક.

કૂક, સીં ટોચ; શિખર. (૨) કવિતાની કડી;
પદ; ચરણ.

કૂટ, સીં તૂટી જવું તે; અણુખતાવ; વિગ્રહ;
વાંધો; જુદું પડી જવું તે.-દોસ્તીમાં કૂટ
પડી છે (૨) કાટ; તરડ; ચીરો. (૩)
અછત; ખોટ. કિં પ્રં કૂટ પડવી=ભંગ
પડવો; સળંગપણું તૂટી જવું; કૂટ પડવી.

કેક, પું અમુક નિશ્ચય ઉપર આગ્રહથી રહેવું
તે; બોલેલાને ગમે તેમ કરીને પણ વળગી
રહેવાનો આગ્રહ તે; અમુક મુદ્દાની વાત-
પર મુસ્તાક રહેવું તે; પણ, નિશ્ચય. (૨)
અચળતા; નિશ્ચલતા; દૃઢતા. (૩) આ-
ખર; સાખ; ભાર; સ્વાભિમાનપણું. (૪)
કવિતામાં રાગનો પહેલો દાળ ખતાવનારી
કૂક; આસ્નાધ; ધ્રુવપદ, કિં પ્રં કેક રા-

ખવો=નિશ્ચય ઉપર રહેવું; પણે પળવું. (૨)
સામાની સાખ-આખર રાખવી; સંબંધી કે
મિત્રનો બોલ-નિશ્ચય પણે-સફળ થાય એમ
કરવું.-ધંધરે મારો કેક રાખ્યો. કેક છો-
ડવો=નિશ્ચય મૂકી દેવો; નમતી આપવી.
કેક છોડવો. મુકાવવો; કેક તળવો. રં
પ્રં કેકનું પુતળું=મૂર્તિમાન કેકજ ન હોય
એવું જે તે; સ્વાભિમાન; એક નિશ્ચયવા-
ળું; આગ્રહી માણસ તે.

કેકણ, નં કેકાના કામમાં આવે એવું જે તે;
કોઈ વસ્તુને પડતી, હાલતી અટકાવવા કે
અદર રાખવાના કામની ચીજ; કેકો;
ઠેસી; અટકણ; ફાડ; ફાંસ :-ખારણા આ-
ગળનું કેકણ જરા આણું કરો કે જ્યથી
કમાડો અથડાયા કરે નહિ. (૨) અઈંગણ;
આધાર; આશ્રય.-ધરડા માણસને આલતાં
લાકડીનું જરા કેકણ જોષએ. ટકવનારી,
મૂકવું હોય એમ રહ્યા કરવામાં મદદ કરનારી
વસ્તુ:-પડિયા, ઘડિયાં, કુલ્લાં વગેરેને બેસણો
હોતી નથી માટે કેકણ જોષએ.-છોકરા
તરફથી કંઈક કેકણ થાય (આશ્રય મદદ
મળવા માંડે) તો હું પેનશન લઉં.

કેકરી, સીં સપાટી ઉપર ઉપસી રહેલી
જગા તે; નાનો કેકરો. (૨) કુંગર; ઉંચી
જમીન; કુદરતી કે કૃત્રિમ ઉંચી જગા.

કેકરો, પું મોટી કેકરી; પૃથ્વીની સપાટી ઉપર
ખૂબ ઉપસી આવેલી અથવા માણસોએ
માટી પથ્થર વગેરે નાંખીને કરેલી ઉંચી
જમીન; કુંગરો; માટી, પથ્થર અથવા બીજી
કોઈ વસ્તુનો ઢગ. કેકરોકેકરી=ઉંચીનીચી
જમીન; કુંગરાળ જમીન.

કેકવણું, કિં સં આધારે મૂકવું; કેકો મળી
રહે એમ રાખવું; કેકાથી ઉણુ-સ્થિર રા-
ખવું; અમુક આધારના આશ્રયે રાખવું;
આધાર આપવો; ઠેરવવું; અદર ઉણું
રાખવું; ઝિલાઈ રહે એમ કરવું.-બેજ

યાંબલા ઉપર છાપરું ટેકવાવતું છે.
ટેકવું, કિં અં અઠિંગવું; આધાર રહેવું.
 (૨) થોભવું; ઉપર ઝિલાઈ રહેવું.
ટેકાવવું, કિં સં ટેકો આપવો; બીજને
 આધારે મૂકવું; નિભાવવું; ચલાવવું.
ટેકી, સ્ત્રી નાનો ટેકો; યાંબલા. (૨) ટીકો;
 ટીકડી. (૩) ટેકારૂં થઈ પડવું—આધાર
 મળવો; સારી અસર થવા માંડવી તે; ગુણ
 લાગવો તે:—કોઇ ઓસડ (નો ગુણ લાગે)
 ની ટેકી લાગે તો સાર. (૪) વિં ટેક-
 વાળું; ટેક મૂકે નહિ એવું; પોતાના નિશ્ચ-
 ચને વળગી રહેનારું; ટેકોલું; આઝી. કિં
 પ્રં ટેકી લાગતી—સારી અસર થવા માંડ-
 વી:—મરનાર એટલે એટલે ઓસડની ટેકી
 લાગી નહિ.
ટેકીલું, વિં ટેકવાળું; આઝી; સ્વાભિમાની
 એક નિશ્ચયવાળું; ટેક રાખનાર.
ટેકો, પું જેને આધારે કોઈ વસ્તુ ઉભી—બેઠી
 કે અદ્ધર રહે તે; આધાર; સ્તંભ; યાં-
 બલો; મોટી ટેકી. (૨) આશ્રય; આધાર;
 સહાય; મદદ; આશરો. (૩) કોઇના બો-
 લવાને સંમતિ આપવી તે; અનુમોદન;
 પુરતી; હાનિયો. કિં પ્રં ટેકો આપવો=
 અનુમોદન—સંમતિ આપવી. ટેકો કરવો=
 મદદ કરવી; સહાય થવું. ટેકો રાખવો=
 બળથી ધરી રાખવું; સંભાળ પૂર્વક—ખ-
 તથી મદદમાં રહેવું.
ટેચ, સ્ત્રી કચકચ; તકરાર. (૨) અહંતા;
 ગર્વ, મગરૂરી.
ટેટી, સ્ત્રી નદીનાં બાઠાં ને રેતાળ જમીનમાં
 થતું આશિયાં અને તડયુચની જાતનું એક
 મીઠું વેલાકુળ; શકરેટ્ટી. આ ફળ લોટા
 જેવડું ગોળ અને લાંબગોળ ખડખડી પા-
 તળી ધોળી છાલનું થાય છે. એની અંદરનું
 દળ—ગર લાલ મીઠું ને કણીદાર હોય છે.
ટેટી, નં બરનું મૂળ. (૨) પગની છુટી અને

દિંચણ વચ્ચેના માંસવાળો અવયવ તે.
ટેટી, પું બેર જેવડું પણ ઠીલા વગરનું ઝીણું
 બીવાળું વડનું ફળ. વડની જાતિનાં પિંપર
 વગેરે ઝાડને ટેટા થાય છે. અંજીર અને
 ઉમરડાંની માદક ટેટામાં પણ ટાંકણીના
 માથા જેવાં બીના રેસા હોય છે. (૨)
 ફટકો; ફટકડો; બંદુકનો દારૂ ભરી જામ-
 ગરી રાખી કાગળના ડુઆઓ વિંટીને
 બનાવેલી આંગળીથી માંડી હાથના કાંડા
 જેવી જડી દારૂખાનાની એક બનાવટ કે
 જે જામગરી સળગાવતાં મોટા અવાજ
 સાથે ફટે છે. ટેટાની પેટીઓ ચીનથી
 આવે છે અને ગુજરાતમાં દિવાળી ઉપર
 ઘેરઘેર છોકરાં તે ફેડે છે. (૩) ફૂલી કે
 સૂજીને થયેલો અથવા વરાળથી પડ ઉપ-
 સોને બનેલો પોકળ આકાર. કહેવું વડ
 તેવા ટેટા ને આપ તેવા બેટા=જેવું બી
 તેવું ફળ.
ટેડું, જીં ટેડું.
ટેડું, વિં જરાક નમતું—ઢળતું રહેતું હોય
 એવું; મરોડદાર; તાનમાં ઢળતું રહેતું; બાં-
 કું. (૨) વળેલું; વાંકું; નહિ સીધું; અસમ
 સપાટીવાળું; કમાન જેવું. (૩) અહંતાના
 મદવાળું; મત્સરવાળું; ગર્વ; શેશી; મિ-
 જાળ. (૪) વિચિત્ર.
ટેઢાઈ, સ્ત્રી વાંક; વકતા. (૨) મરોડ; શેશ.
 (૩) બેપેરવાઈ; ગુમાન; ગર્વ. (૪) મમત;
 શેખી. (૫) કડકપણું; મિજાજ. રૂપ, બળ,
 સોભાગ્ય, માન વગેરેના અભિમાનની ગરૂરી.
ટેઢાપણું, નં ટેઢાપ.
ટેપ, સ્ત્રી [અંગ. Tape] પાતળા લાંબી બ-
 રતર ભરવાની—માપણીની પટી; ટીપ. (૨)
 સળ.
ટેબલ, નં [અંગ. Table] ઉભે ઉભે કામ
 કરનારાઓને કામ રાખવાની, ખુરસી ઉ-
 પર બેસીને ખાનારને માટે બાંધ્યાં મૂકે.

વાના અને લખનારને માટે લખવાનાં સા-
ધન રાખવાની ઉચ્ચ પાટ કે બાંકડા જેવી
પાટિયાંની બનાવટ; મેજ; મોટી ઘોડી-
ત્રિપાધ.

ટેબો, પું. (ટેબો.) સિવજીનો ટાંકો; અખિયો.
કપડાની બે બાજુઓને અથવા ધાના ચી-
રાની બે બાજુઓને સાંધી નાંખવાને-તેમને
જોડવાને મારેલા ટાંકા તે. કિં. પ્રં. ટેબા
દેવા=ટાંકા મારવા. ટાંકા કરતાં ટેબામાં
મજબુતાઈનો વિશેષ અર્થ રહેલો છે.
આંટી મારીને લીધેલો ટાંકો તે અખિયો.

ટેરવણું, કિં. સં. ખાટલો ભરતાં તેના પાયાને
વારંવાર ઉચો નીચો કર્યા કરવો તે; વા-
રંવાર ઉચીનીચું કરવું તે; ખરોખર આવે
અને સેરે પડતું રહે એમ કર્યા કરવું. (૨)
વખતો વખત સહાય કર્યા કરવી; મદદ
આપવી; કોઈને કોઈ મુશ્કેલ કામમાં સ-
હાયતા આપતા રહેવું. (૩) આગળ ધરવું;
અનુમોદન આપવું; પુરતી કર્યા કરવી.:-
તમે એનો પાથો ટેરવતા રહેજો. ૩૦ પ્રં.
પાથો ટેરવેલો=પુરતી કર્યા કરવી; સહાય
આપતા રહેવું; ટેકો કર્યા કરવો.

ટેરણું, નં. નાક, જીભ અને આંગળી વગેરેનો
જે પાતળો છેડો તે; પ્રાંત; અણી. ૩૦
પ્રં. જીભને ટેરવે=મોઢે; પાઠે. આંગળીને
ટેરવે=લાંબું ગણવું પડે નહિ એમ, તેયાર;
સહેજ કહી દેવાય-ગણી અપાય એમ.
કહે. આંગળીને ટેરવે રમાડવું=એવું વચ
અધીન કરેલું કે જેમ કહે તેમજ કરે.
મુઝ બનાવી દેવું; ઉપર ઉપર રમાડવું
રહસ્ય જાણવા ન દેવું, સમજની દેવું,
છેતરવું. આંગળીને ટેરવે ફેરવવું=પ્ર-
માણે કરાવવું ને બમાવવું.

ટેરો, પું. પડદો; અંતરપટ. (૨) પત્થર જેવું
કઠણ હોય તે.:-કાચું ટેરો જેવું.

ટેલ, બી. (ટહેલ) જેમ્મતું મળે તોજ બોલતા

બંધ રહેવું એવા આગ્રહથી યાચકો વસ્તી
વચ્ચે જે બોધવચન બોલતા બોલતા ફેરે
છે તે-માયનાની એક રીત. ટેલબટ=ટે-
લિયો.:-ટેલિયા બટની ટેલ છે દાતારને
મન સહેલછે. ટેલટકારો=કપરચોટિયું કામ
કાજ કરવું તે.

ટેલણું, કિં. અં. અમુક પદ કવિતા વગેરે
ગાતા ગાતા આમ તેમ ફર્યા કરવું; અ-
મસ્તા ધરમાં આમ તેમ ફેરા આંટા મા-
રવા; ફરવું; ટહેલવું; ટેલ કરવી.

ટેલિયો, પું. ટેલબટ; ટેલ નાંખનારો આદ્યજી;
ટેલ નાંખીને આજીવિકા કરનારો યાચક.
(૨) ઘોલેયો; વગર નોતરે જમનારો આ-
દ્યજી; યાચક આદ્યજી.

ટેલ, પું. ચીનના મહા રાજ્યનો એક ચલણી
સિક્કો. ટેલતું વજન આપણા ત્રણ તોલા
ને નવ વાલ જેટલું અને તેની કિંમત
રૂપિયા અઢી જેટલી એટલે ત્રણ શિલિંગ
ચાર પેન્સ જેટલી છે. ચીનમાં ફ્રાંસની
માફક તોલ માપ વગેરે દશાંશની રીતે
ચાલતાં હોવાથી એક ટેલના ૧૦ મેસ,
૧ મેસની ૧૦ કુંદસી, અને ૧ કુંદસીના
૧૦ કાસ ગણાય છે.

ટેવ, બી. અમુક કાર્ય વારંવાર અને ઘણી
વાર-બહુ કાળ લગી કરવાથી મન અને
શરીરને તેની જે અસર થઇ જાય છે તે;
શરીર અને મનનું જે પરિચયથી અમુક
બાબત તરફનું વલણ તે; આદત; મહા-
વરો; હેવા; ખાસિયત; ખો; વૃત્તિ-વલણ.
(૨) વર્તણૂક; રીતભાત; વહીવટ; રીત;
ગુણ. ટેવ સારી તેમ ખોટી પણ હોય
છે. ખોટી ટેવ=લત; વ્યસન; કહેવાય
છે. સ્વભાવ એ કુદરતી વલણ છે અને
ટેવ કૃત્રિમ પાડયું પડે અને કાઢયું જાય
એવું વલણ છે.:-એને અશીયુ ખાવાની
ટેવ પડેલી છે. કિં. પ્રં. ટેવ પડવી=લત

લાગવી; હેવા પડવો; રિઠા થવું. ટેવ પાડ-
કવી=(સારા ગુણો માટે) મહાવરો પાડ-
વો:-વહેલા ઉઠવાની ટેવ પાડવી. ઉં
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળા.

ટેવરાવવું, કિંમતે ટેવ પડે એમ કરવું; ટેવ
પડાવરાવવી.

ટેવવવું, કિંમતે ટેવ પાડવી; મહાવરો કરા-
વવો; પરિચયમાં લાવવું.

ટેવવું, કિંમતે ટેવ કરવું. (૨) ધારવું;
અટકળ કરવી. (૩) સહવાસ કરાવવો.

ટેવાવું, કિંમતે ટેવ પડી જવી; લત પડવી;
પરિચિત થવું; હળવું.

ટેસી, સ્ત્રી ટીસી.

ટે, એવો ધાક-ખાકનો અવાજ. (૨) વિં
(અં) થાકેલું; થાકીને લોથ થઈ ગયેલું;
હારેલું એવું; લોથ જેવું; નિઃસત્ત્વ; સાવ
ખેહાલ:-એ તો થાકીને ટે' થઈ ગયો.

ટેટું, વિં થાકીને નિઃસત્ત્વ-નિશ્ચય થઈ ગ-
યેલું હોય એવું; ટે' થઈ ગયેલું; દરિદ્રી;
જેનાથી કંઈ પણ થઈ શકે નહિ એવું.

(૨) કેદથી ચકચૂર; ધેંધટ; ખેહાલ. (૩)

વ્યસની; અશીલ્લી. (૪) નિઃસત્ત્વ, કાયર

અને વ્યસનમાં હુબહુબાં થઈ રહેલા ગ-

રાસિયા-નાના ગામ ધણી કે તાલુકદારો

માટે આમ બોલાય છે:-હવે કાઠી કે ગુ-

જરાતી ટેટાંમાં કંઈ રહ્યું નથી? વ્યસન

અને મોટાં ખરચોમાં તે તો પોલાં ઢંઢ

થઈ ગયાં છે. (૫) એક વનસ્પતિ તે તેનાં

મૂળિયાં. અતિસાર વગેરે ઉપર વૈદ્યો આનો

ઉપયોગ કરે છે.

ટેટે, સ્ત્રી ટીડપીડ કરવી તે; જીકરતું બો-
લવું તે; અણગમનો બાજબાટ; એપેં.

(૨) દુઃખથી કાયર થઈ જવાને લીધે અ-

ણગમતું માર્યું નાનાં નિર્જળ બાલકનું

રહી રહીને કંગાલ રો રો કરવું તે; ખાલી

દુઃખ ઉત્પન્ન કરે એવી દયા ભરેલું રડવું

તે:-છોકરું બિચાં આપો દિવસ ટેટે
કર્મ કરે છે. ખરાડવું; આરડવું; રેંકવું.

ટેંબો, પું ટેકરો; ટિંબો.

ટોક, પું ટોકવું તે; ટોકણું-ટોકણી; સોપિલા

કામ સંબંધીની પડપૂછ, તપાસ તળખીજ

કરવી અને તે સંબાળથી ખરોખર કરા-

વવા માટે ઠપકો-દાખ દેતા રહેવું તે:-

ટોક હશે તો છોકરો બહુશે ખરો. (૨)

નજર; દટિ; આંખ બેસતી તે.

ટોકણી, સ્ત્રી વારંવાર ટોકવું; પડપૂછ કર્યાં

કરવી ને ખોડ જણાય તો ઠપકો દેવો તે;

ટોક; ટોકણું. (૨) નજર લાગતી તે; ટા-

કાવું તે.

ટોકણું, નં ટોક; ટોકણી.

ટોકર, સ્ત્રી ટોકર; હડકોટ; ઝાચિંતો આ-

ધાંત:-બિલોરી કાચનો સામાન છે માટે

ખડું સંબાળથી લઈ જળે, સહેજ ટોકર

લાગતાં વાર ભાગી જશે. ટકર; અથ-

ડાવું તે; ટેસ.

ટોકરી, સ્ત્રી નાની ટોકરી, ધંટડી; છુધરી. (૨)

ધંટની જીભ.

ટોકરો, પું મોટો ગોળ મણકા જેવો ધંટ;

છુધરો; ટોકારો બંધ વાગે એવો ધાટ.

ટોકવું, કિંમતે સારી ચાલે ચલાવવા અને

સોપિલું કામ ખરોખર કરાવવા તથા પાર

ઉતારવાને કે કોષ વસ્તુ કે વાત ચાદ દેવ-

રાવવાને માટે વારંવાર પડપૂછ કરવી અને

ખોડ જણાય તો ઠપકો દેતા રહેવું તે;

પૂછપરછને તપાસ કરી ઠપકો દેવો કે કંઈ

કહેતા રહેવું; ટ્રેરણા, ખંત સંબાળ રાખ-

વાતું કલા કરવું; પૂછવું; પચારવું; ચાદ

આપવું; માગવું; ઉધરાણી કરતા રહેવું.

(૨) વહાલથી અચંબાથી કે ધખાંધી

કોષના કોષ એક કાર્ષ તરફ વહાલ ભરી,

વિસ્મયવાળા કે અદેખી આંખે બેવું; નજર

બેસાડવી; લગાડવી:-મારા છોકરાને એણે

ટાકળો ત્યારનો માંદો છે. અજ્ઞાન લોકોમાં અને ભૈરાંમાં એવી માન્યતા છે કે, વહાલ, વિસ્મય કે અદેખાધની આંખનું જોવું ખરાબ અસર કરે છે આને નજર લાગવી કે ટાકવું ટાકાવું કહેવામાં આવે છે. ભૈરાં આવા ઉપદ્રવના કેટલાક વહેમી ઉપાયો - 'નજર બાંધવી, મીઠું દેવતામાં નાંખવું વગેરે કરે છે.

ટાકળો, પું મોટી જૂ; જૂનો નર; વકરેલીજૂ.

ટાકિયો, નં જપાનનું રાજધાની શહેર. પહેલાં 'ચેડા' નામે પ્રસિદ્ધ હતું. સને ૧૮૫૮ માં જપાનની રાજધાની બન્યા પછી તેની વસ્તી અને શોભામાં ઘણો વધારો થયો છે. દુનિયાનાં મોટાં શહેરોમાંનું ટાકિયો પણ એક ગણવા માંડ્યું છે.

ટાચ, સીં ઝાડ વગેરેનો છેક ઉપલો ભાગ; સૌથી ઉંચી માંજર; શાખા. (૨) પર્વત, મહેલ વગેરેનો ઉપલો ભાગ; શિખર; મથાળું. (૩) છેલ્લી ઉંચી ડાળા; છેલ્લો ઉચો ભાગ. (૨) પર્વત, મહેલ વગેરેનો ઉપલો ભાગ; શિખર; મથાળું. (૪) છેલ્લી ઉંચી અણી; પ્રાંત, ઉપર ઉપર જતાં જે કોઈ વસ્તુનો છેલ્લામાં છેલ્લો ઉપલો છેડો તે ટાચ; છગાર. (૪) મહેલું; ડુંભો. (૫) ભોંક; કાણું; ટાચાવાથી પડેલો ખાડો; ચ્યાર.

ટાચકી, સીં નાનું ટાચકું.

ટાચકું, નં કોઈ પદાર્થનું ઉપલું નાનું ગોળ મથાળું; ગોળ ડચકા જેવો છેડો; મોગરો. ઉં ખાલા ઢાંકણ ટાચકું રસપૂરે. નર્મ. (૨) માયું; મસ્તક.:-ટાચકું ડંડાડી દે એવો છે. ટીચકું; ખુટું અણિયું.:-નાકનું ટાચકું ચઢાવીને હિડે છે.

ટાચવું, કિં સં ટાંકણાના આધાત કરીને ખોદવું, ખોતરવું; ચુંટી અણીવાળી છીણી થી ટુવા પાડવા અથવા ઉખાડવું. (૨)

ખુંડી અણીના ઓઝરથી ગોદા-ધા મારવા.

(૩) ડકલું. (૪) કાગળ વગેરેમાં ભોંક-કાણું પાડવું; ટાંકણી કે સોયો ઘોચવો.

ટોટી, સીં ખંદુકમાં ચૂકાને ફોડવાની દારૂ અને ગોળીવાળી તાંબાની ખોલી. (૨) હોકાની નેહના મોં ઉપર ખેસાડેલી સિસોટી જેવી નાની રૂપાની નળી. (૩) ડિંટડી; ડિંટડીના જેવી રખગરની છોકરાં ચગળી શકે એવી નળી. (૪) કાનના વેહની વાટ; કાનનું એક ધરેણું.

ટોટો, પું વેપાર ધંધામાં જે નુકસાન જાય તે; ખોટ; જે ઓછું-ઘટતું આવે તે.:- નફો ટોટો. (૨) ગળાનો હરડિયો (૩) એક આતસખાજની બનાવટ. કિં પ્રં ટોટો ઝાલવો=ચુંગળાય એમ કરવું; ખસી-ચસકી શકે નહિ એમ ગળેથી પકડવું. ટોટો પીસવો=હરડિયો દાખવો; મારી નાંખવું; બહુ વિતાડવું-ડુખ દેવું. ટોટો પડવો-પુરતું નહિ હોવું; તંગી જણાવી; ઓછું પડવું.

ટોડાગરાસ, પું કોથળી સાંધ. જું ટોડો.

ટોડા, પું ધઉં, બાજરો કે જીવારના આખા બાફેલા દાણા તે; ધઉં, બાજરી, જારનો ભાત-ધુધરી. ઉત્તરાયણને દિવસે ગાયોને ખવરાવવા માટે ધઉં વગેરેને આખાંજ બાપી નાંખીને ટોડા બનાવવામાં આવે છે. બિલ્લ અને ગામડિયા લોકો આખા અનાજને બાફી તેમાં ધી ગોળ નાંખી ખાય છે અને નાતના જમણ તરીકે પણ ટોડાનો ઉપયોગ કરે છે.:-તારા ટોડા ખાઉં=અર્થાત તારા બારમાના ટોડાનું જમણ ખાઉં. આવી તેમનામાં ગાળ છે. બાકળા. આખા અડદ બાફ્યા હોય તે ટોડા નહિ પણ બાકળા કહેવાય છે.

ટોડર, પું ડમરો; ડમરાની માંજર.

ટોડરમલ, પું સોળમાં સૈકામાં લાહોર ખાતે

એક ગરીબ ખતરીને ત્યાં ટાડરમલનો જન્મ થયો હતો. તેનાં માબાપ ગરીબ હતાં તેમાં વળી તે નાનો હતો ને પિતા મરણ પામવાથી તેની માતાએ મહા કષ્ટથી તેને ઉછેર્યો હતો. થોડું બાણીને તે સુરવંશના પાદશાહોની નોકરીએ વળગ્યો હતો. જાતિ હોંશિયારીથી ગણિતનો અભ્યાસ વધારી તે એક અચ્છો મોજણીદાર અને જમા બંધી કરનાર નીવડ્યો હતો. સને ૧૫૫૩ માં અકબર પાદશાહે તેને પોતાની નોકરીમાં લઇ મોટું લશ્કર આપી ગુજરાતમાં જમાબંધી કરવા તથા મહેસુલ વસુલ કરવા મોકલ્યો હતો. ગુજરાતમાં પૂર્ણ થયે મળવાથી અકબરે તેને બંગાળ મોકલ્યો હતો. ત્યાં પણ જમાબંધીના કામમાં તેને થયે મળવાથી 'રાજ'નો ખિતાબ આપ્યો હતો. અકબર પાદશાહના મોટા ને નામાંકિત અમલદારોમાંનો તે એક આગેવાન નર હતો. ગુજરાત ને બંગાળમાં તો રાજ ટાડરમલનું નામ બહુ જાણીતું છે.

ટાડલો, પું ટાડલો. કાઠિયાવાડીઓ આવા શબ્દોમાં હકાર બોલે છે ને ગુજરાતીઓ સંયુક્તલકાર બોલે છે.:-ચાંદલો=ચાંદલો, સાંદલો=સાડલો અને સુંદલો=સુંડલો તેમ ટાંદલો=ટાડલો.

ટાડી, ઓં માલકોશ રાગની એક રાગિણી. આ સ્વારના પહેલા પહેરમાં ગવાય છે. આના જુદા જુદા આર તેર ભેદ છે. (૨) ટાડાના રજપૂતની કુંવરી જ્યાં પરણી હોય ત્યાં ટાડી કે ટાડીરાણી એમ કહેવાય છે. રાજવંશમાં આગળ પિયેને નામે રાણીઓ બોલાવાતી.:-મૈથિલી=સીતા. વૈદેહી=સીતા. વૈદર્ભી=દમયંતી, ગાંધારી, જોધપુરી એગમ વગેરે.

ટાડો, પું પુરુષને પગે પહેરવાનું-હાલના ચાંદની માફક કોઈ પરાક્રમને માટે રાજ્ય ત-

રફથી અપાયેલું પદક રૂપ જાડું સાંકળું. શરરીરોને પરાક્રમ કરવા બદલ અને બાટો વગેરેને કવિત્વ બદલ રાજ્ય તરફથી ટાડો બક્ષીસ મળતો. અઘાપિ દેશી રાજ્યોમાં બાટ અને ખીજા લોકો તે પહેરે છે. હાલની સરકાર પણ શરૂઆતમાં ટાડા બક્ષીસ કરતી. (૨) જન્મજની જડી જન્મગરી. (૩) જેમાં હજાર રૂપિયા ભરેલા હોય એવી ચેલી, કોથળા; અને તે પરથી ટાડો=હજાર. શેરનો હુકમ થયો કે તરત ગુમાસ્તાએ પાંચ સાત ટાડા લાવીને નાખ્યા અને કહ્યું કે લો જેને રૂપિયા જોઈતા હોય તે ગણી લેવા માંડો. ટાડા ગરાસ=વાર્ષિક હજાર રૂપિયા મળ્યા કરે એવી જે દેસાઈગીરી કે વતનબંધી તે. (૪) ટાંદલો. ઉં રોમાવલી દુમ કુચેટાડા, ઉર માંડવશું આવારો. પ્રે. (૫) મિનારો; ઝ-રૂઆદાર ઉંચો સ્તંભ; રાજમહેલો, મંદિરો, મસજિદો અને દેવળોની જે ખૂબ ઉંચી શિખરબંધી તે. ઉં ટાડે ટીલું કરતાં ગગનને, દેવળો દડ થઈ ગયાં. ઉત્સાહ, અભિમાન, પ્રેમ અને કીર્તિનો જે અસલ ઉછાળો તે. (૬) મોંખરો; ભાગોળ; મહોરો અગ્રભાગ. ગામને ટાડે તોરણ બાંધિયાં.

ટાણુ, પું ઠાંક; મહેણું; ટાણો.

ટાપ, પું સૈનિકને માથે પહેરવાની લોખંડની ટાપી. ઉં સજ્યાં કવચ આયુધ ને ટાપ. (૨) મોટી છતરી; છત્ર; ખુંપડો. (૩) તપેલું; પતેલી; પહેળા મોંતું વાસણ. સુ-બાઈ ને સુરત તરફ આ શબ્દ બહુ વપરાય છે. (૪) શિલીન્દ્ર; બિલાડીનો ટાપ; હાડકાં ને લાકડાં વગેરે બોદાવાથી તેની ઉપર ઉગતી એક વનસ્પતિ. (૫) જુઓ ટોપ. **ટાપરાપાક,** પું લીલા ટેપરાને છણીને તેના છીર-ખમણને ચાસણી પાઈ બનાવેલો આવનો એક પદાર્થ; કોપરાપાક. (૨)

માર; ગડદામુઠ્ઠી થવાં-પડવાં તે.

ટાપરું, નં નાળિયેરની અંદરનું મીઠું ને તૈલી દળ-પડ; કોપરું ટોપરા જેવું=મીઠું; સ્વાદિષ્ટ; લહેઝતદાર. કઠણ છતાં દાંતે ઝટ ચવાય અને ચવાતાં ચવાતાં સ્વાદ આપે એવું. આ પાણી મીઠું ટોપરા જેવું છે. કાકડી ટોપરા જેવી લાગે છે.

ટોપલી, સીંઝ વાડકા જેવી પણ મોટી વાંસની ચીપોની બનાવટ; બોચિયું; સુંદલી.

ટોપલો, પું મોટી ટોપલી; સુંદલો; પહોળા મોંનું વાંસની ચીપોનું પાત્ર. (૨) ભાર; બોજ; ભેખમ; જવાબદારી.-તું તારે માથે રાખ્યો ટોપલો લઇને શા માટે ફરે છે? (૩) ભારખોજ.-અપજન્યો ટોપલો.

ટોપી, સીંઝ બનાત અથવા ભરત ભરેલા કપડાનું સિવેલું માથા ઢાંકણું; નાનો કપડાનો ટોપ તે; પાછડી કે ફાળિયાના ધાટની માથે પહેરવાની બનાવટ તે. (૨) ટોપી પહેરનારી પ્રજા તે.-જર્મન ટોપી. ઉં કિહાં કં ફરિયાદ તખ્તપર બેઠી ટોપી. કિં પ્રં ટોપી પહેરવી=નિર્લજ્જ થવું; દેવાળું કાઢવું; વ્યવહાર-લોકાચારને તણ દેવો. ટોપી પહેરાવવી=મૂર્ખ બનાવવો; પૈસે ટકે ખરાબ થઈ જાય એમ કરવું; ખરાબ કરવું; દેવાળું કઢાવવું. ટોપી ધાલવી=મૂઠવી=દેવાળું કાઢવું. ઉં ટોપી પહેરણમે ત્રીન ગુન, નહિ વેરો નહિ વેઠ; આવો આવો સો કહે ને સુખે બરાથે પેટ.

ટોપીવાળો, પું ટોપી પહેરનારી પ્રજાઓમાંના કોઈ પણ ઇસમ તે; યુરોપિયન, ફિરંગી; ટોપી પહેરનારો; સાહેબ.

ટોપલી, સીંઝ કચલી; લોટી; નાનો કળસિયો.

ટોચલું, નં પહોળા મોંનું ધી તેલ વગેરે કાઢવાનું-રાખવાનું વાસણ.

ટોચું, નં ઢાણાનું માપિયું; ટીપરી.

ટોચો, પું અનાજનાં ખેતરો વચ્ચે ધાલેલા

ઉંચા માળાઓ ઉપર ચઢી બૂમો પાડીને પાકને ખાઈ જતાં પંખીઓ ઉડાડનારો માણસ.

ટોરપિડો, સીંઝ [અં. Torpedo] ગિલ્લીના આકારનું બને તરફ અણ્ણિવાળું નાશકારક રફાટક દ્રવ્યથી ભરેલું વિજળીના બળથી પાણીની અંદર તીરની માફક ચાલ્યું જઈ દુસ્મનના વહાણનો નાશ કરનાર એક યંત્ર; એ યંત્ર જેમાં હોય એવી જળમંચારી ખોટ-સમથેરિન.

ટોલ, પું. [અં. Toll] પૂલ, મોટા જહેર રસ્તો, બજાર અથવા બીજા કોઈ પણ જહેર ખાંધકામના વાપર માટે લેવાતો કર તે; વેરો; દાણ; જકાતી કર. મોટા રસ્તાઓ, પૂલો, સડકો વગેરે વાપરનાર પાસેથી જે કર લેવામાં આવે છે તે.

ટોલ્લો, પું બારણાની બને સાખના ઉપલા ભાગ ઉપર જે દિવાલની બહાર નીકળતું લાકડું હોય છે તે; બારસાખની બને બાજુએ જે બે કોઠયા હોય છે તે. (૨) ધડિયાળનો ટકોરો. (૩) ખોઈ ઉપર મારવામાં આવતો જે ફટકો તે; તે ફટકાનો અવાજ તે. (૪) ઉડાડવું તે; ધોખો; વાંધો. (૫) ટોડો. કિં પ્રં ટોલ્લે મૂકવું=વિસરી જવું; ભૂલી જવું; રહેવાદેવું; ઉંચે મૂકવું. ટોલ્લો મારવો=ખોડું કહીને ઉડાવવું; ખોડું સમજાવીને પતાવવું કાઢી મૂકવું; વાથો કરવો; ઉડાવવું. (૬) ઘેર; આંગણ; પાસે.-એને ટોલ્લે કાપ સુખી થયું નથી. (એના ઘરની સાથે સંબંધ ખાંધીને.) ઘર.

ટોળું, કિં સં બૂમ પાડીને પંખી ઉડાડવાં; તૈયાર થયેલા પાકનું ખેતરમાં રહીને પંખીઓથી રક્ષણ કરવું. (૨) બાળક અથવા માંદા માણસના મોંમાં રહી રહીને પુમડા કે ચમચીવડે પાણી નાખવું; ટીપે

ટીપે થોડી થોડી વારે ગળું મેં બિંભ-
યેહું રહે તેમ પ્રાણી પાયા કરવું:-ગળ-
થુલી ટીવી. ઉં ધોળ્યાં વખતી ગળથુલી
શે ના ટોષ. હો જીજ-ગુ. જુ. વાર્તાઓ.
સિંચવું; છીપવું:-જીવદયા પ્રતિપાળ જૈન
લોકો ઉનાળાને ઠંડાડે મોટી પોળોમાં બ-
પોરને વખતે બાહુતી માણસો પાસે 'કુ-
વડ બાળ ટો, બાળ ટો' એવી ટહેલ
નખાવે છે.

ટોળ, સીં (નં) હસવું આવે અને ગમ્મત
મળે એવી જે ક્રિયા, હેંગ સોંગ અને બો-
લીચાલી તે; ગમ્મત; હસવાવું. (૨) મ-
સ્કરી; મજક; કહો. (૩) અડપહું; છેડતી.
(૪) નકલ; બનાવટ. (૫) ટોળું; સમૂહ;
જથો. કિં પ્રં ટોળ કરવું=હસવું આવે
અને ગમ્મત થાય એમ કરવું; મસ્કરી
કરવી; અડપહું કરવું. કહેન ટોળ વગર
કંઈ હસવું આવે? અર્થાત કારણ વગર
કંઈ કામ થાય?

ટોળક, પું ટોળકિયા બ્રાહ્મણમાંનો એકાદ-
જણ. (૨) વિં ટોળકિયાવું:-ટોળક
મંડળ.

ટોળકી, સીં નાની ટોળા; મંડળા; ચોકડી.

ટોળવું, કિં સં નિભાવવું.

ટોળિયો, પું ટોળ કરનારો; મસ્કરો, ગમ્મત
કરાવે તેવો માણસ તે; કોઈથી ખીએ
નહિ અને ટોળ કરે એવો તે; ટિંખળા.

ટોળી, સીં નાનું ટોળું તે; મંડળા; થોડા-
જણનો સમુદાય તે; ટોળકી; સમૂહ:-ચાર
જણની ટોળા-ચોકડી. આ શબ્દ નહાઈ
કામ કરવામાં એક ખીજની સાથે સામેલ
રહેનારાઓ માટે વપરાય છે:-ચારની
ટોળા; જુગારીઓની ટોળા.

ટોળું, નં ધણાજણનું એકડું થવું તે; મંડળ
ધણા માણસોનો સમુદાય તે; સંધ; સમૂ-
હ; જથો:-લોકનું ટોળું; પંખીનું ટોળું.

કિં પ્રં ટોળેમળવું=એકઠા થવું; એક
સાથે અમુક એકાદું કાર્ય કરવાને એક-
ચિત્ત થવું. ઉં ટોળે મળી સૌ સુંદરી,
ગીત માતાનાં ગાય. (૨) ઝેરો; ધન્યબલો.

ટોળેટોળાં, નં ટોળા ઉપર ટોળાં તે; ધણાં
ટોળાં તે; ઉપરાઉપરી આવતા પ્રાણીઓના
સમૂહ તે; એક પછી એક એકજ વર્ગના
પ્રાણી-માણસોની જમાવટ-પરંપરાઓ તે.

ટોંક, નં રજપૂતસ્તાનમાંનું એક દેશીરાજ્ય.
જેપુર ને છુંદીકોટા વચ્ચે બનાસ નદી
ઉપરનું શહેર. એના રાજ કર્તા રોહિલા
પઠાણ મુસલમાન છે. ઉપજ ૧૨ લાખની
છે. જુઓ રજપૂતસ્તાનનાં દેશીરાજ્યો.

ટોંચ, સીં ટોંચવાથી પડેલો ખાડ; ભોક તે;
ટોંચવું તે; આઘાત. (૨) ટાણો; મહેણું.
(૩) જપતી; જપતો; તકેદારી; પડપૂજ;
તપાસ. (૪) ફાયર; ફાંસ. (૫) ટકાર;
ઠોકર:-એને કોઈ ટોંચ આરનાર છે?

ટોંચણું, નં ટાંકણું.

ટોંચવું, કિં સં ટાંકણાથી ખોદવું; ટાંકા-
ટચ્યા-મારવા; ટાંકવું. (૨) ટપકો આપવો.

(૩) કાગળમાં ઝીણું કાંણું પાડવું.

ટોંકાર, પું ટો એવો ઉચ્ચાર તે.

ટોંકારવ, પું ટો ટો થઈ રહેવું તે; ટુટુકાર.

ટોંકો, પું કોયલ અથવા મોરનો પોકાર;
શબ્દ; સાદ તે; લાંબો સાદ; જમ. (૨)
ચાલતી વાતમાં હાજિયો બણવો કે રંગ
પુરવો તે. (૩) ઘાંટો; સાદ. હાક; ખરકો:-
તું નિશાળે જાય ત્યારે મને ટોંકો પાડજો.
કિં પ્રં ટોંકો કરવો=લાંબે સાદે બોલવું;
લહેકાવીને સાદ પાડવો; બોલાવવું. ટોંકો
પુરવો=વાતમાં વચ્ચે વચ્ચે રંગ-રસ પુર-
વો, હાજિયો બણવો. ઉમેરણી કરી આ-
પરી; હાજી હાજી કરવું એટલું જ નહિ,
પણ તે વાતને ઉત્તેજન મળે એમ કરવું.

ટોંટી, અં ડ ડ એવો અવાજ તે; કુતરાના

ભસવા જેવો કંઈ ખની શકે નહિ એવો ખાલી અવાજ તે. કિં ૫૦ ટો ટો કર-
વું=ખાલી બોલ બોલ કરવું; ભસવું; અ-
મરતુ કાન ફૂટે એમ બોલ્યા કરવું; બને
કંઈ નહિ ને ખાલી ભસ્યા કરવું તે.

ટેલિગ્રાફ, પું. [એ Telegraph] પાતુના તાર મારફતે વિજ્ઞાનિક પ્રવાહથી દૂરભગી સંદેશો મોકલી આપવાનું યંત્ર તે; વિજ્ઞાનિક તારનો સંદેશો; તાંબાના તારમાં યંત્ર ને એક છેડેથી બીજે છેડે સપાટાબંધ ચાલી જતા વિદ્યુતપ્રવાહની મારફતે એક ઠેકાણેથી તારના બીજા છેડા લગણુ અક્ષરની અમુક સંજ્ઞાઓદ્વારા જે કંઈ જણાવવું હોય તે જણાવી શકાય એવો ખ્યાલ પ્રથમ ગેલિલિયોને આવ્યો હતો, છતાં તે પછી ધણે બાંધે વખતે તાર યંત્રની ખરેખરી શોધ થઈ હતી. એક સને ૧૮૩૭ માં મોહ્યુ'બકની સોયવાળું ટેલિગ્રાફ યંત્ર તૈયાર કરવામાં આવ્યું. હિંદુસ્તાનમાં ૧૮૫૧ માં કલકત્તા અને ડાયમંડ હારબર વચ્ચે પહેલું આ યંત્ર શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. હાલ દુનિયાના સઘળા દેશો વચ્ચે તારનાં દોરડાં ને યંત્ર ગોઠવાઈ ગયાં છે અને કરોડો શબ્દના સંદેશો તે મારફતે ચલાવવામાં આવે છે. ઈંગ્લંડને હિંદુસ્તાન વચ્ચે તારનો સંદેશો માત્ર બાર મિનિટમાં જાય છે.

ટેલિફોન, નં. [એ. Telephone] એક છેડા ઉપર બોલેલું બીજા છેડા ઉપર સંભળાય એવું જે યંત્ર તે. (૨) એ યંત્રદ્વારા સંભળાયેલો સંદેશો. ઓગણીસમા

સૈકાના છેલ્લા ભાગમાં આ યંત્ર સંપૂર્ણ-તાએ પહોંચી લોકોના ઉપયોગમાં આવવા લાગેલું છે. હાલ દુનિયાનાં મોટાં મોટાં શહેરોમાં ઘેરઘેર તે ચાલું થઈ ગયું છે અને દૂર લંબાણુ ઉપર તેની મારફતે વાતચીત કરવી હોય તોપણ થાય છે.

ટ્રાન્સવાલ, નં. દક્ષિણ આફ્રિકામાં લગભગ સવાલાખ ચોરસ માઈલના વિસ્તારનું આ સંસ્થાન બોયર લડાઈમાં ઈંગ્લેન્ડ સરકાર જીત્યાથી સન ૧૮૦૨-૩ થી આપણા ખ્રિષ્ટિય સામ્રાજ્યમાં આવ્યું છે. આમાં વીસ જિલ્લાઓ છે. મુખ્ય શહેર પ્રિટોરિયા છે. ટ્રાન્સવાલની વસ્તી લગભગ અગિયાર લાખ માણસની છે. એમાં પચાસ હજાર એકર જમીન ઉપર ખેતીવાડી થાય છે. સામ્રાજ્યના ગવર્નરના હાથ નીચે ત્યાંના બોયર લોકો સ્વરાજ્ય મોગવે છે. એએન્ગ્રી નદીથી કેપટાઉન લગીનું ખ્રિષ્ટિય લશ્કર પ્રિટોરિયાના કમાંડર ઇન ચિફના હાથમાં ચૂકી તેને મોટા પાંચ વિભાગોમાં વહેંચી નાંખેલું છે.

ટ્રામવે, ઓ. [એ] સડક ઉપર દોટેલા લોઢાના પાટા ઉપર ભારખરદારી પશુઓથી અથવા યાંત્રિક શક્તિથી ચલાવવામાં-ખેંચવામાં આવતાં ગાડાં કે ગાડીઓની જે ગોઠવણુ તે. આગગાડી ચાલુ થયા પૂર્વે ઈંગ્લાંડ અને અમેરિકામાં ભારે વજન ભરેલાં ગાડાં વગેરે ફેરવવા માટે આવી ગોઠવણુ ચાલુ થઈ હતી. એક અમેરિકન કંપનીએ સન ૧૮૭૪ માં યુ'બાઈમાં ટ્રામવે ચાલુ કરી હતી.

ઠ.

ઠ, પું [સં. ઠ] ગુજરાતી બાષાની લિપિના મૂળાક્ષરોમાંનો ત્રેવીસમો અને વ્યંજનો- માનો ખારમો વર્ણ-અક્ષર. આ મૂર્ધસ્થા- ની મહાપ્રાણ છે.

ઠઠઠઠ, અં ઠોકાવાનો એવો અવાજ તે; લાકડા ઉપર મોગરી જેવું ઓળવ ઠોકા- વાથી રહી રહીને પ્રતિ પ્રહારે થતો એવો અવાજ.—આ શું ઠઠઠ થાય છે ? (૨) ફરતા પૈદાના ભાગવાથી અથવા ચાલતા યંત્રના ચક્કરના ભંગાણથી થતો અવાજ તે; કોઈ વસ્તુ રહી રહીને જમીન વગેરે સાથે અફળાવાથી નિયમિત અંતરે થવા કરતો જે ઇપકારનો અવાજ તે.

ઠઠરાઇ, સ્ત્રીં ઠાકોરપણું કરવું ભોગવવું તે; ઠાકોરપણું; ઠકરાત. (૨) શેઠાઈ; મોટાઈ. (૩) અમલ બળવણી; બેઠુકમી.—ઠકરાઇ કરતાં તો સૌને આવડે.

ઠઠરાણાં, નં ઠાકોર લોકનાં જનનાનખાનામાં રહેનારાં ઘેરાં તે; ઠકરાણાં. (૨) ઠકરાણી; ગરાસણી.

ઠઠરાણી, સ્ત્રીં [સં. ઠક્કરરાણી] ઠાકોરની સ્ત્રી; નાનીરાણી; ગરાસણી; સરદાર બાનુ. (૨) અમલ ચલાવનારી; શેઠાણી; બજ- રમાન અને બેઠુકમીવાળી સ્ત્રી.

ઠઠરાત, સ્ત્રીં ઠકરાઈ; ઠાકોરપણું. (૨) ઠાકોર તરીકે અમલ કરવાની જે સત્તા તે. (૩) જેનાથી ઠાકોરપણું આવે છે એવી જગીર તે.

ઠઠરાણાં, સ્ત્રીં ઠકરાણી; જનનાનખાનામાં રહે- નારી અમીર-સરદારોની સ્ત્રીઓ. (૨) નાના નાના ઠાકોરોની જગીર તે.

ઠઠરાણું, નં ઠાકોરનું મામ; જગીરના વહી- વટવાળું નાનું રાજ્ય તે.

ઠકાર, પું [સં. ઠ] ઠ એવો અક્ષર અને ઉ- આર તે; ઠઠઠા.

ઠકાર, વિં કટલીક જાતિઓની અટકનું ઉપ- નામ.—ઠકાર વસનજી પ્રેમજી. (૨) નાં એક જાતિ, નાત (૩) ઠાકોર.

ઠગ, વિં ઠગી લેનાર; ઠગાઈ; હુચ્ચુ; ખંધું; ધુતાઈ; છેતરો-ભ્રમાવીને ઠગી લે એવું. (૨) પું ઠગારો; ધુતારો; ઠગાઇ કરનારો તે. (૩) ઠગ નામની હુટાઈઓની એક જાતિ; મુસાફરો યાત્રાળુઓ વગેરેને આહુઅવળું સમજાવી તેમની સાથે મળી જઈ બૂલ યાપ આપીને હુટી લેનાર ઘાતકી ચોરનો ધંધો કરનાર ધુતારા-લોકો તે. મધ્ય હિંદુ- સ્તાન એટલે જળપલપુર, યુદેલખંડ, કાશી, પ્રયાગ ને અથ તરફ સો પોણા સો વર્ષ પહેલાં ઠગ લોકોનો ખડુ ત્રાસ હતો. ચાર માસ ખેતીનું કામ આટાખ્યા પછી આઠ માસ તેઓ ટાળાં બંધાઇ હુટાઈનું કામ કરતાં હતા. દસરને દહાડે તેઓની ટાળાઓ પો- તાના ચુરને ત્યાં દીક્ષા લેવા જતી. ચુર તેમને આશીર્વાદ ને તેમના ભોગને શુંગળાવી ખાર- વાને રેશમી રૂમાલ આપતા. મુસાફરો વગેરે સાથે સહકારની માફક મળી જઈ તેની માલમિલકત જણી લઈ તેઓ તેને મળે પેલા રૂમાલ વિંટાળી શુંગળાવી ખારતા. ઠગરો યાત્રાળુઓને તેઓ આ રીતે શુંગ- ળાવીખારીને લાખો રૂપિયાનો માલ ચોરી લેતા. નામદાર સરકારે આ લોકોનો દોર ૧૮૩૨-૪૦ માં તોડી નાખ્યો.

ઠગણું, વિં ઠગારું; ઠગે એવું. (૨) ફતવા- ખોર; હુચ્ચુ; ઠંગી.

ઠગખાણ, સ્ત્રીં ઠગવાની જે કળા તે; કેમ ઠગવું તેની આવડત તે. (૨) ઠગમ્મનો ધંધો તે; ઠગે કરવો તે; ઠંગસોંગ; પ્ર- પંચ; ઠગે.

ઠગવિદ્યા, સ્ત્રીં ઠગવાની કળા તે; ઠગખાણ;

હંગવાની ચતુરાધ તે; હંગાધ કરવાની આ-
વડત તે; કેમ હંગવું તેને લગતી આવડ
કળા તે.

હંગણું, કિં સં ભોળવીને લઇ લેવું; ખોટું
ખરું સમજવી કોઇની પાસેથી કંઈ પડા-
વી-છીનવી લેવું; કપટથી લેવું; છેતરવું
ધૂતવું; ફાસલાવવું. જોર જીલમથી નહિ
પણ જૂલ થાપ ખવરાવી સમજાવીને પડા-
વીલેવું તે.

હંગવેદા, પું [સં. હંગ-વૃત્તિ] હંગપણું
કરવું તે; હંગાર્થ ચલાવવી તે; હમની માફક
વર્તન કરવું તે; હંગવૃત્તિ.

હંગાર્થ, ઓં હંગપણું; હંગવિદ્યા, ધૂર્તતા;
હંગવું તે.

હંગારું, વિં (પું હંગારો, ઓં હંગારી)
હંગે એવું ને તે; હંગે એવું; હંગાર્થ કર-
નાર; હંગાધથી બરેહું; પ્રપંચી; હુચ્ચું;
દોગી.

હંગાણું, કિં અં છેતરાવું; ધુતાવું; જૂલ થાપ
ખાવી; જુલાવામાં પડવું; ફાસલાધ જવું;
ફસાવું.

હટ્ટાખોર, વિં મસ્કરી હટ્ટા કરનારું; મજકો;
કોઇને ચીઢવી હસવાનું ઉણું કરે એવા
સ્વભાવનું; ચીઢવી-હસે એવું; સામાની
મસ્કરી કરી કરીને ગમ્મત મેળવનાર;
મસ્કરું.

હટ્ટાખાણ, ઓં એક ખીજાની ચેષ્ટાખીઓ
કરવી હસવું અને ખોટી ગમ્મતમાં વખત
ગાળવો તે; હટ્ટા મસ્કરી કર્યા કરવી તે;
ટિંખલ કર્યા કરવાં-કોઇને ખાલી ચીઢવવું
અને ખીખી હસવું વગેરે તે.

હટ્ટા, પું [સં.] 'હ'કાર. (૨) હસવા ગાળ
ખાવા કે ગમ્મત મેળવવા માટે કોઇ ચિદામ
તેમ તેની મસ્કરી કે આડપણું કરવું તે;
ચેષ્ટા; મજક. હટ્ટા એકલો નહિ પણ મ-
સ્કરી સાથે જોડાઈને જપરાય છે. -હટ્ટા

મસ્કરી. હેકડી-થેકડી કરવી તે. વળી બહુ
વચને હટ્ટા એમ બોલાય છે.

હઠ, ઓં [સં. સ્થા ઉપરથી] ધણા એકઠા
થયેલા હોય એવું ને તે; માણસ વગેરેનો
ખૂબ ભરાવો. જમાવ તે; ટોળાખંધ પ્રાણી-
લોકનો જમાવ; ટોળું; સમૂહ; જથ્થો તે.
(૨) બીડ; ગીરદી. કિં પ્રં હઠ મળવી=
ખૂબ લોક પ્રાણીનું એકઠું થવું. હઠ જામવી.
હઠકારણું, કિં સં હપકો દેવો; ઠોક દેવા;
ધધડાવવું.

હઠણું, (હણહણવું) હઠ-એવો અવાજ થવો,
ખખડવું. (૨) રીસનું રોવું.

હઠમઠ, ઓં હીકઠાક કરી મઠેરી આપવું વ-
ગેરે તે; અર્થાત કોઇ કાર્ય કરનારને તેને
જોઈતી સામગ્રી જેમ જોઈએ તેમ તૈયાર
આપ્યા કરવી વગેરે સંબંધી ને કામ તે;
ખટપટ; હીકઠાક કરવાની તજવીજ તે.:-
રસોધથી રસોધ કરે તોપણ વહુએ તેની
હઠમઠમાં રહેવું જોઈએ એવો ડોસીનો હુ-
કમ હતો. (૨) સેવા સંબંધી કામકાજ;
સારવાર; વહીવટ; કારભાર; હીકઠાક કરી
આપવાનું, સંભાળ રાખવાનું વગેરે ને
સેવાનું કામકાજ તે. (૩) ચાકરી; ખર-
દાસ; મહેમાનગીરી; સેવા.:-ગરીબ હોવા
છતાં તેણે ખૂબ હઠમઠ રાખી હતી.

હઠરણું, કિં અં શણગારવું; પોતે ને પોતે
હઠારો કરવો. (૨) મૂજવું; ધરધરવું.

હઠણું, કિં અં હાઠ કરવો; રચવું; બનવું;
કરવું. ઉં હાઠ હઠવા. ભાગવત.

હઠવેઠ, ઓં હઠમઠ; સારવાર; સરભરા; સેવા;
ચાકરી; ખરદાસ; સંભાળ રાખવી ને સેવા
કરવી તે; ઉઠવેઠ.

હઠણણું, કિં અં કોરડા જેવા આમ તેમ
હાથા કરવું; નકાચું રજળવું; રખડવું; ઠોઠ
જેવા ઉપર નીચે થવા કરવું; નહિ બ-
હાતાં ઉઠાઈને ઉછળતા પ્રાણી સાથે ઉછ-

બા ને ખડખડા કરવું તે:-આ ગાંગડુ મગ તપેલીમાં ઠઠળ્યા કરે. (૨) ખળખળી જવું; જીર્ણ થઈજવું; વૃદ્ધાવસ્થાથી નાતવાન થઈજવું; ડહાળવું.

ઠઠાડવું, કિં સં અડાડી દેવું; બીજની સાથે સામેલ કરી દેવું; બેળાવી દેવું; ઠીકઠીક કરીને બીજની સાથે મૂકીદેવું. (૨) ખરં ખોટું જેમ વખતને અનુકૂલ હોય તેમ બળતું બોલી દેવું; ધુસાડી દેવું; અંધખેરતું કરી નાંખવું; ખેસાડી દેવું:-તમે એને બીજ વર્ગમાં ઠઠાડી દીધો તે બિચારો સુખેથી મુસાફરી કરી શક્યો. અડાડી દેવું.

ઠઠારવું, કિં અં ઠઠારો કરાવવો; લુગડાં ધરેણાં વગેરેથી આકર્ષક લાગે એવું કરવું; ઠાઠમાઠ કરાવવો; શણગારવું; ઠાઠ કરાવવો; સાફ-દેખવડું દેખાડ એમ કરવું. (૨) બનાવવું; કૃત્રિમ બનાવટ કરવી.

ઠઠારો, પું ઠીકઠીક; બનકાબંધ; કાઠનું પણ પ્લાન ખેંચાય એવી રચના, ધામધુમ કે વસ્ત્રાલંકારથી સુશોભિત-સુધડ થઈ રહેલું અથવા બની બનાવી દેવું તે; ઠઠારવું તે; ખૂબ ઠાઠ કરવો તે; શણગારવું તે:-બાબી તો ખૂબ ઠઠારો કરીને આવ્યાં છે.

ઠઠારી, સ્ત્રી ઠઠાલી, મજાક; મસ્કરી; હસવા જેવું કરવું તે.

ઠઠાળી, સ્ત્રી મસ્કરી; ઠઠારો.

ઠણક, સ્ત્રી ધાતુનો ધાટ ઠપકાવાથી થઇ થઇને રહીજતા અવાજોમાંનો દરેક એક એક રણકો તે. (૨) રહી રહીને આવતા રોવામાંનું દરેક આંતરા આંતરાનું અકેકું રૂઢન રૂંચું તે. (૩) ઠણકાતું-ઠપકાતું હોય તેમ રહી રહીને વાગતો-લાગતો જે આંચકો કે નરમ આધાત, થોચ તે; સળક, બોક, શ્લેષાધાત; ધબક-કારો, ફરકવું તે, ફરક:-આમડી તસતસ થઈ ગઇ છે અને અંદર રહી રહીને ઠણક આવે છે પણ

હજી ગ્રમકું કાટતું નથી.

ઠણકવું, કિં અં અઢ્યાવાથી-ઠોકાથી ખડખડવું; ઠણકાર થવો; (ધાતુનો ધાતુના વાસણ કે ધરેણા જેવા ધાટનો) ઠણકો-રણકો થવો. (૨) હલકેથી અઢ્યાધને વાગવું-લાગવું:-નવાં ઝાંઝર પગે ઠણકે છે. દુખે છે. (૩) નરમ આધાત કે અંદરથી થોચ-પીડ થવી:-પર થવાને ગડ, અંદરથી ઠણકે છે, ત્યારે સોય બોકાતી હોય એવું થાય છે. રહીરહીને વાગવું, રોવું આવવું; અણુમનાપણાનો ઉભરો નીકળવો:-કેમ થોડી થોડી વારે ઠણકે છે ?

ઠણકારવું, કિં સં ઠણકે એમ કરવું; પગમાં પહેરેલા છડા-ઝાંઝરને ઠમકો આપવો; ઠપકારાથી-ખડખડે એમ કરવું; એવી રીતે બેરથી પગને લહેકાવી-મરાડથી મૂકવો કે જેથી ધરેણું ખડખડે. (૨) ઝાપડવું; ઠપકો દેવો. (૩) ઠાકવું; મારવું; વગાડવું.

ઠણકો, પું [સં ઠળત્કાર] ધાતુ ઠપકાવાથી નીકળતો અવાજ; રણકો. (૨) છાતીને ઠપકાવીને કાઢવામાં આવતો રૂઢનો અવાજ; અણુમનાપણાનું-લાડતું ઠણકણતું રૂઢન તે; ઠણકો. (૩) ટાટની કપારી; ધુભરી; કંપ. (૪) ધટકો; સણકો.

ઠણઠણ, સ્ત્રી ખાલી અખડ ધાતુ પાત્રમાંથી તે ઠોકતાં નીકળતો એવો અવાજ; ખાલી વાસણનો અવાજ. (૨) ખાલીપણું બતાવે છે, કંઈ નથી એમ; ખાલીખમ. રૂઢે ઠણઠણપાળ, ને મદનગોપાળ, અર્થાત્ બહાર આડંબર છે પરંતુ અંદર તો કંઈ નથી, ધંટડી વાગે છે એમ. રૂં પ્રં ઠણ ઠણ પાક=માર; રોવું પડે એવો માર પડવો તે. કિં પ્રં ઠણઠણ થવું=ખડખડવું; વાગવું. ઠણઠણ કરવું=અણુમનો કર્યો કરવો; ઠણઠણાવું; રોવું.

કણકણવું, કિં અં કણ કણ એવો અવાજ થવો; ખડખડવું; વાગવું. (૨) રહીરહીને કણકણ કરવા; રહીરહીને રોવું; કણકણવું.

કણકણાટ, પું. કણકણવું તે; કણકણ એવો અવાજ થવો તે; ખડખડાટ; વાસણો ખડખડવાં-અથવા વાથી નીકળતો અવાજ તે. (૨) કણકણ કરવા તે; અણગમેા; કણકણાટ; રીસ-દુભણવું લાડથી રહી રહીને રડવું વગેરે તે.

કણકાર, પું. [સં.] કણકણ એવો અવાજ થવો તે; કણકારો; ધાતુ વગેરેના રણકાર; ધુધરી ઝાંઝી વગેરેના તીણા અવાજનો રણકો થઈરહેવો તે રણકાર.

કનસાવું, જુ. કંસાવું.

કપ, અં કોષ યીજ એકદમ અદ્વિજાવાથી કે પછડાવાથી નીકળતો એવો અવાજ; ટપ; ધબ.

કપકવું, કિં અં કપ એવો અવાજ થઈ નીચે પછડાવું; ઠોકાવું; અદ્વિજાવું; અથડાવું.

કપકારવું, કિં સં કપ એવો અવાજ થાય તેમ મારવું-અદ્વિજાવું; અથડાવવું; મુઠ્ઠા વગેરેથી મારવું; ટીપવું; ઠોકવું. (૨) આકરા થઈ જઈ કપકો દેવો; ખીજવું; ઝાડિયો કાઢવો.

કપકો, પું. કાઢને કંઈ ખોટું કામ કરવામાટે કંઈ આકરા બોલમાં દાખીને કહેવું તે; ખોટું કામ કરવા માટે વઢવું તે; ખીજવું તે; શિખામણ દેવી તે; ઠોક દેવો તે. કિં પ્ર. કપકો આપવો=ઠોક દઈને કહેવું; ખીજવું; કપકો દેવો. કપકો ખાવો=બૂલકરવા માટે કોઈ કંઈ આકરાં વચન કહે તે સહન કરવાં; દોષમાં આવવું તે; કપકો મળવો. (૨) આળ; કહેતી; ઉપાલંબ; કલંક. (૩) દોષ; વાંક બૂલ; ખોડ; ખામી.-કપકો નહિ આવવા દઉં. કપકો

પાત્ર=દોષી; ખીજવું પડે એવા રખસનને થોડપ. ૩૦ પ્ર. કપકો હેસ=સહેજસાજ દોષ-ગુનો; ઉપાલંબ જેવું-બૂલચૂક જેવુંતે; મોટા નાના કંઈ પણ દોષ તે.-જેજે કશો કપકોહંસ આવે નહિ ?

કપકવું, કિં અં અથડાવું; અદ્વિજાવું; કપ થવું. (૨) સોવાઈને ઠોક ખાવા.

કબકવું, કિં અં અથડવું. (૨) રખડવું; કપકવું.

કબલાવું, કિં અં કુટાવું; પિટાવું; પછડાવું.

કબકારવું, કિં સં ઉપરથી ઠોકવું; બેસાડવું; ઉપરથી ઠોક દેવો. (૨) કપકો દેવો; વઢવું; ખીજવું.

કમક, જી. ઠોકે ઠોકે-પછાડે પછાડે-પગલે પગલે ઝાંઝર છડા વગેરેના જે એક એક અવાજ થાય છે તે; દરેક ડગલે, દરેક તરછોડે, હિલચાલે અવાજ થવો તે. ગાય ચાલતાં કેવા કમક કમક ધુધરા વાગે છે. (૨) ઠોક પડે; અદ્વિજા થાય એમ પગ ચૂકીને ચાલવાની મરોડ; પદવિક્ષેપ; ચાલવાની એક ઢબ-તરેહ તે. જીઓના પગનું એવી લટકથી મુકાવું કે જેથી ઝાંઝર કે ધુધરાવાળાં ધરણીના અવાજ થાય. એક પછી એક અવાજ થવો તે. કમક; મરોડ; લટક; લહેકો; વરણાગી. ઉં કમક કમક ચાલો, ચાલતાં લાજ રાખો, નહિ અમ ધર આવાં, જાજશે સત્ય ભાષો.

કમકકમક, અં કમકમ થાય તેમ; ઠોકાઈને ધરણી ખડખડે એમ (ચાલવું તે.) ચટક મટક. (૨) રહીરહીને વાળવું ખડખડવું તે.

કમકવું, કિં અં કમકમ થવું; ધાતુના પાત્રનું કે ધરણીનું ખડખડવું; રહી રહીને ખાંચો ખાઈ ખાઈને કમ કમ એમ થવું; ખળખળવું; ઠોકેઠોકે વાગવું. ચેડકાવાળી જોળનના જોરવાળી ચાલે ચાલતાં ધમ-

કારાથી ખડખડું તે. ઉં ઠમકે કલ્લાને
કાંથી પાયે.

ઠમકારો, પું ઠમ દધને જે અવાજ થવો
તે; ઠમ એવો ધાતુનો જે રણુકો તે; ઠમકો.

ઠમકો, પું ચાલતાં આવતો કમ્મરનો જે
ઝોક અને લાંકની લટક તે; સ્વાભિમાન
પૂર્વક જોખનના જોરથી ચાલતાં ડગલે
ડગલે પગ ઉપાડીને મૂકતાં ગતિને ઝોક-
ધરેણું ખડખડે અને ચાલપર ધ્યાન
ખેંચાય એવો મરોડ તે; ઠમકો; ઠેકડી
ખાઈને, જોરથી જમીનને ઠોક દધને
ચાલવાનો જે ચાળો તે; લટકો; ગતિ
મરોડ; અંગભંગ ને કમ્મરને ઝોક દેધ
ચાલવું તે. ૩૫, અલંકાર, હેંસ વગેરેનું
ગતિના ચલન વલનમાં દેખાવું તે.:-શું
રતનખાઈનો ઠમકો! (૨) લહેકાતી ચાલને
ઠેકડિયાં પગલાં ભરવાથી ધરેણાંનો જે
અવાજ થવો તે; લહેક. લાંકલચક. કિં
પ્રં ઠમકો કરવો=ધરેણું લુગડાં પહેરી
લહેકાતી ચાલે આમ તેમ અંગ મરોડીને
ચાલવું.

ઠમઠમવું, કિં અં ઠમઠમ એવો અવાજ
થવો; ઠમઠમ થવું; ઠોક ખાઇ ખાઇને
વાગવું=ખડખડવું; ઉછળી અથડાઇને-
અફળાઇને ખણખણવું ઉં પાયે નેપુર
ઠમઠમે ને કાને ઝમકે ઝાલ જે.

ઠમઠમ, અં એવો અવાજ તે; ધાતુને કંધ
અફળાવાથી કે ધરેણું ખીજનની સાથે
અફળાવાથી નીકળતો એવો અવાજ. કિં
પ્રં ઠમઠમ થવું=ઠપકારાવું.

ઠમઠમાટ, પું ઠમઠમ થવું તે; ખડખડવું તે.
(૨) ખાલી ભલકો; આડંબર; ધમધ-
માટ. (૩) પતરાજ; કુલાસ; ખાલી દમ.
(૪) છણુછણાટ; નાચી રહેવું-ફૂલી રહેવું
તે; થનથનાટ તે.

ઠમણી, જીં ઠમધોડી; જો પાટિયાં ભેગાં

કરીને વાંચવાની ચોપડી જોઇએ તેટલી
પહોળી ને ઉંચી રહે તે માટે બનાવેલી
ધોડી; વાંચવાની ચોપડી મૂકવાની ત્રિપાઇ.

ઠંકૂ, નં ગુજરાત, રણુ અને સિંધની વચ્ચે
કરાંચીથી પૂર્વે પચાસ માઈલ ઉપર સિંધુના
પશ્ચિમ કિનારા ઉપર આવેલું એક શહેર.
નગરઠંકૂ=કિનારા ઉપરનું નગર એ નામે
પ્રસિદ્ધ છે. સિંધના નીચલા ભાગમાં
રહેતા માંડ લોકોની વસ્તી ઉપરથી તેનું
અસલનામ ' માંડોવાડી ' હતું અને મના-
વરી, મનાહબરી, ને મિનાગરી વગેરે નામે
તે પરદેશી મુસાફરોએ વર્ણવાયેલું છે. કેટ-
લીકવાર નાથ પામી પામી તે ફરીફરીને
વસેલું હોવાથી તેનું તળ અને સ્થળ
બદલાઇ ગયાં છે. સત્તરમા સૈકામાં તે આખા-
દીમાં હતું. રેશમી વણાટ વગેરેનું કામ
લાં સારું થાય છે. એમ કહેવાય છે કે
આગલા એક રાજાએ ચીનથી કારીગર
બોલાવી ચિનાઇ માટીનાં વાસણોનો ઉદ્યાગ
ખીલવ્યો હતો અને ત્યાંથી તે સિંધમાં
ફેલાયો હતો. ગ્રેઝીડીયર વગેરેમાં વિશેષ
હકીકત માટે જોવું. (૨) આ નામનો
તાલુકો. કરાંચી જિલ્લામાં ૧૩૨૩ ચોરસ
માઇલના વિસ્તારનો છે.

ઠર, પું થર.

ઠરઠરાવ, પું પાકો કરાર; છેવટનો નક્કી
બંદોબસ્ત કરવો તે; વિગતવાર કરાર
કરવો તે.

ઠરઠામ, નં ઠરીને રહેવાનું ઠંકાણું તે; રહેવા
સુવાનો બંદોબસ્ત તે.

ઠરઠેકાણું, નં નક્કી ઠંકાણું તે; વ્યવસ્થિત
રહેવા સુવાનો બંદોબસ્ત તે. (૨) વ્ય-
વસ્થા; ગોઠવણ; રચના; બંદોબસ્ત. (૩)
પત્તો; તજવીજ; કામ-ધંધે લાગવું કરવું
તે; ભાળ; સંયોજન.:-એનું કંધ ઠર
ઠંકાણું પડ્યું નથી.

૬૨૬, અં ૦ ઠરડાઈ જવું તે; વાંકા-દીલા તૂટી-
આર થઈ જવું તે; ઠસ; તેલ; મહેનતથી
પાણી પાણી થઈ જવાવું તે. (૨) અભિ-
માન ઉતરી જવું તે; સીધા થઈ જવું-
યાદી જવું તે:-કામ કરી કરીને ઠરડ
નીકળી ગઈ. (૩) પું લોહ કે ધાતુના
સળિયાના જે વાંક તે; થરડાડ:-સારા
લુહાર પાસે તરાકનો ઠરડ કઢાવો ને રેડિયો
ચાલુ કરો.

૬૨૬ાવું, કિં અં વંકાવું; થરડાવું; એક
છેડાથી બીજા છેડા લગી એક સરખું
સીધું નહિ હોવું; વાંકા વળી જવું. (૨)
વંકાવું; રિસાવું; ખોડું લાગવાથી વાંકું
ચાલવું; વિરૂદ્ધ રહેવું-હિંડવું તે; મો
મરડીને ચાલવું.

૬૨૭, કિં અં [સં. સ્થિત] સ્થિર થવું;
ઉભા રહેવું; ગતિ રોકાવી; ચલન, ચંચ-
ળતા મટવી; સ્થિર રહેવું:-જરા ઠરા હું
આવું છું. (૨) ધીર પડવું; સખુરી
રાખવી; ખોટી રહેવું. (૩) થોભવું;
ઠકવું; ધણીવાર રહેવું:-એ તો ત્યાં હતો.
(૪) મુકરર થવું; નક્કી થવું; નિશ્ચય થવો:-
લગન ઠરશે. (૫) જામવું; પરમાણુઓનું
એકત્વ થવું; નીતરીને ખેસવું:-કચરો
નીચે ઠરશે. (૬) જડું થવું; ધટથવું.
ધી ઠરવું. (૭) ટાકું પડવું; ચાંત થવું;
થકવું; સીઝવું:-ખીચડી-રસોઈને જરા
ઠરવા દો. (૮) બંધાઈ જવું; જોડાવું,
ખાત્રી જવું:-ચુરમું ઠરવું; પાણી ઠરવું.
(૯) ટાંટથી સંક્રાંતિ જવું; ખૂબ ટાં
વાવી; ઠંડા થઈ જવાવું; ચઢી જવાવું:-
ઠાંઠે ઠરીજવું. (૧૦) કિંમત-ભાવ નક્કી
થવો; નિશ્ચય કરવો; સાકું નક્કી કરવું=
ધર્મનો ભાવ ઠરાવો. ઠરશે તો લઈશું. (૧૧)
બંધાવત રથો; જોડવણ થવી:-વિવાહ
ઠરતા નથી. (૧૨) પ્રસન્ન થવું; ખુશી

થવું; સંતોષ વળવો. ઉં આજે કુમાર!
ઠરી આંતરડી અમારી. રાજ્યથવું. (૧૩)
મિત્રાવું લીન થઈજવું; આળસમાં પ-
ડવું:-આંખ ઠરી જાય છે. (૧૪) નિરાંત
વળવી; વૃત્તિ થવી; ઉભાગરો મટવો. કિં
પ્રં પેટ ભરવું; આંખ ઠરવી. ૩૦ પ્રં
ઠરી ઠામ ખેસવું=નિવૃત્ત થવું; યાદીને છે-
વટનું ખેસવું; ચંચળતા તણ દેવી.

૬૨૮, પું ઠરાવવું-નક્કી કરવું તે; ‘ અમુક
કામ આમજ કરવું ’ એમ ઠેરવવું-ઠરા-
વવું તે; નિશ્ચય કરવો તે; નિર્ણય; સિ-
દ્ધાંત. સરકારની આજ્ઞા તે. (૨) સરત;
કરાર; કબાલો. (૩) બંધાવત. કિં
પ્રં ઠરાવ કરવો=નિશ્ચય કરવો.

૬૨૯, નં કરારનામું; નક્કી કરેલી ખાખ-
તનું લિખિત પત્રક તે; સાકું; ખોલી.

૬૨૯ાવું, કિં સં નક્કી કરવું. (૨) જામવું.
ઠરીઠામ, અં નક્કી ઠંકાણું; સ્થિર એમ; થીર
જગાએ; નિવૃત્તસ્થિતિમાં.

૬૩૦, વિં જોના વિચારો સ્થિર થયેલા હોય
એવું; ચાલું; ઠંકાણું; મંભાર; પુખ્ત.

૬૩૦ાવું, કિં ઠાલવવું.

૬૩૧, કિં અં ખાલીયવું; એક પાત્ર-
માંથી બીજા પાત્રમાં પડવું; ખાલી થઈ
જવું. અમુકમાંથી નીકળી જવું; ‘ભરાવું’
થી ઉલટું ઠાલવાવું; નીકળીજવું.

૬૩૨, સ્ત્રીં ઠમણી; પુસ્તકને વાંચવા માટે
ખુલ્લું રહે તેમ રાખવા-મૂકવાની લાકડા-
ની ધોડી તે.

૬૩૩, અં સજડાસજડ થઈ ગયેલું હોય તેમ;
સંકડાયેલું. ખીચોખીચ ભરાઈ ગયેલું
હોય તેમ; ઠંસાયેલી હાલતમાં હોય એમ;
ભરચક; જરાએ આગ ન હોય તેમ; ઠસો
ઠસ. (૨) ડખ; જડ; સક્કસ; યાદી-દારી
મંડ પડી ગયેલું હોય એમ:-એનું પેટ
ખડ ખાવાથી ઠસ થઈ ગયું છે. ઠસ;

નરમ; ઢીલું; શિથિલ; લોથ; ટં.કિં ૫૦
ઠસ થઇ જવું=પુરાઇ જવું, યાદી-હારી-
નરમ પડીજવું; શિથિલ પડીજવું.

ઠસકબાળ, વિં રોફદાર; ગર્વી, અભિમાની;
તોરદાર-વાળું. (૨) ભભકાદાર; તેજસ્વી;
દીપતું; શોભતું; ઠસ્સાદાર.

ઠસકાદાર, વિં રોફદાર; ભભકાદાર; શોભીતું.
(૨) તોર ને અભિમાનતું ભરેલું; ૩૫
વૈભવનું ગર્વી. (૩) જાજરમાન.

ઠસકો, પું મગરીનો ઉદ્ધત દેખાવ તે; ગ-
ર્વાલોક; તોરની છાલકાઇ; હર; તરછોટ.
(૨) ઝલેલ; ભભક.

ઠસણિયું, નં ઠસ-ફાયર-અટકણુતરીકે વાપ-
રવાતું જે કંઈ હોય તે; આડખીલી; ઠસી;
ચાંપ. કમાડ વગેરેની આડે મૂકવાની ફા-
યર; ખીલી; ઠસણિયું.

ઠસણું, કિં અં [સં. સ્થા] સ્થિર થઇ
ખેસવું; સારી પેઠે મનમાં ઉતરવું; ધ્યાનમાં
આવવું; મનમાં નક્કી રૂપે ખેસવું; સજડ
ચોટવું; વિસરી જવાય નહિ તેમ સમ-
જમાં આવવું.

ઠસાઠસ, અં (વિં) ઠસ-ભરચક ભરાઈ
જઈ જરા પણ માગ નહોતો હોય એમ;
ભરપુર; સંપૂર્ણ; સજડાસજડ; ઠસીને ભ-
રાયેલું હોય એવું-એમ; ઠસાઠસ.

ઠસાવણું, કિં સં કોઇના મનમાં અમુક
વાત-ખાખત 'આમજ છે' એવું સજડ
ખેસાડવું; મનમાં ઉતારવું; મગજ ઉપર
અમુક ખાખત ન જુલાય તેવી રીતે સ-
ચોટ ખેસાડી દેવી તે; ઠસે એમ કરવું તે;
છાપ પાડવી; સજડ કરી નાંખવું; એવું
સમજાવવું કે જે સમજ્યું જુલાય નહિ,
એટલુંજ નહિ પરંતુ તેની વિરૂદ્ધ હોય
તે માનેજ નહિ એવું કરવું.

ઠસોઠસ, અં ઠસાઈ-ઠસીને ભરેલું હોય

એમ. વિં ખૂબ દાખીને ભરપુર ભરેલું
હોય એવું.

ઠરસાદાર, વિં ૩૫, વૈભવ, યોવન વગેરેના
ગર્વની છટાવાળું; ભભકાદાર; તોર ને ભ-
ભકવાળું; મનથી અભિમાની અને ૩૫
વૈભવથી શોભાયમાન હોય અથવા રહેતું
હોય એવું; ઝલેલદાર; ગર્રીદાર; રોફદાર;
જાજરમાન.

ઠરસાખંધ, વિં રોફભેર; દમાખંધ. (અં)
દમભેર; મરોડમાં; તોરમાં; ગર્રીમાં.-વહુ
કેવી આણી તરફ જોયાએ વગર ઠરસા-
ખંધ ચાલી ગઇ. સ્વાભિમાનભેર; ૩૫,
વૈભવ, યોવન અને શણુગારની છટાની
મરડાઇ-મરોડખંધ.

ઠરસો, પું ધન, વૈભવ, યોવન, માન અને
સામવટની મગરીનો જે ગર્વી લટકો તે;
ભભકદાર-જાજરમાનપણનો ઉડતો રોફ-
દાર દેખાવ કરવો તે; ભભકની છટા; ભ-
હેરી લટકો; ડોળ; શીકલ; રોફદારપણું;
તેમજ પોતાના સૌંદર્ય પહેરવેશ વગેરેની
ઉત્તમતાનો ગર્વાલોક તે. રોફ; તોર; હર;
છલાઇ; સુંદરતાની ગંભીર ગર્રી તે.

ઠળિયો, પું ફળમાંનો કઠણ ખીજરૂપી કણ;
ઠીલો; બિયો; બી; ગોટલો.-ખોરનો જા-
ણનો ઠળિયો. (૨) સ્ત્રીઅંડ; શંકવાકાર
ચામડીની જે કરચલી તે; પાનપરી જેવી
તવચાની જનનેદ્રિય આગળની ગેડ.

ઠંગરાણું, કિં અં ઠંડું થવું; ઠંગરાણું; ઠરી
જવું. (૨) રહી જવું; અકડાઇ જવું.

ઠંઠેરવું, કિં સં ઠાંઠાં ભાગી નાંખવાં; ઠોકવું;
મારવું. (૨) વિંઝી-હલાવીને સાંધામાંથી
નરમ-ઢીલું કરી નાંખવું; ખંખેરવું; જંઝે-
ડવું. (૩) ખૂબ ઠપકો આપવો; ઝાપટી
નાંખવું. ૩૦ પ્રં ઠંઠેરી કાઠવું=મારી-ઝા-
ટકીને દૂર કરવું; હમેશ માટે કાઢી મૂકવું.

ઠંઠોરવું, કિં સં ઠાંઠાં ભાગે એમ કરવું;

અધકચરું કરવું; ખોખરું કરવું;—એ આ-
ટલી સુંઠ કંઠોરી આપ. (૨) છેતરવું. (૩)
મારીને કાઢી મૂકવું.

કંઠોળી, સ્ત્રી ૦ ઠી, ઠી, કરીને હસવું તે; હા-
સ્ય; હસવા જેવી મસ્કરી; મજક.

કંઠ, સ્ત્રી ૦ કંઠી; ટાઢ; ટાઢક. (૨) ચૈત્ય; હી-
કળ; ચરદી.

કંઠક, સ્ત્રી ૦ ટાઢક; કંઠી; શીતળતા. (૨)
ચાંતિ; ચાંતતા; માંધ; મંદપણું; અનુદે-
ગતા. કિં પ્ર ૦ કંઠક કરવી=ગરમી ચાંત
પડે એમ કરવું; સામોપચાર કરવા. (૨)
પોતાને જરૂર જોગી વસ્તુ અને કામ કરી
લધને ખેસવું; ઉદ્દેગ કે પચાતી ન રહે
એમ કરી ખેસવું; નિરાંત કરવી. કંઠક
વળવી=વાતાવરણમાંથી ગરમી ઓછી થ-
વી. મન ટાઢું પડવું—નિરાંત થવી; ચિંતા
જતી રહેવી. કંઠક રાખવી=કિતાવળા નહિ
પડીજવું; ધીરજ રાખવી.

કંઠકિયું, ન ૦ કંઠક આપે એવું બીનું કપડું
તે; તાખની વખતે બીનું કરીને ઓઢવાનું
અંમવસ્ત્ર. (૨) વિ ૦ કંઠા મિજનજનું;
ઢાઢા મનનું.

કંઠાઈ, સ્ત્રી ૦ ધીમાપણું; ટાઢક; કંઠક. (૨)
આળસ; સુસ્તાઈ; ચાંતતા.

કંઠાશ, સ્ત્રી ૦ ટાઢક; કંઠાપણું. (૨) ધીમા-
પણું. કંઠક.

કંઠિલ, ન ૦ [સં. સ્થંદિલ] વેદિ; ચોતરો;
હવન કરવાની નાની ઓટલી. કિં પ્ર ૦
કંઠિલ જવું=ઝાડે કરવા જવું; ખેતરમાં
કળાશયે જવું. જૈન.

કંઠી, સ્ત્રી ૦ હવામાં ફેરફાર થવાથી કે શિયા-
ળાને લીધે હવા ટાઢી થવી તે; ચૈત્ય;
અત્યંત ટાઢું લાગવાથી—ટાઢી હવાથી કે
શરીરની ગરમી ઓછી થવાથી જે ટાઢ-
કની અસર લાગે છે તે. (૨) ચરદી. કિં

પ્ર ૦ કંઠી લાગવી. ટાઢ વહાવી. કંઠી પડવી.
કંઠીની ઝતુ.

કંઠું, વિ ૦ કંઠીવાળું; ટાઢું; શીતળ; ઓછી
ગરમીવાળું. (૨) ધીમું; મંદ; માળું. (૩)
સુસ્ત; આળસ. (૪) વાસી. (૫) નિરાંતિયું;
ઉતાવળું નહિ એવું; અનુદેગી. કિં પ્ર ૦
કંઠું પડવું=ગરમી ઓછી જઈ જવી; ઉંના-
પણું જતું રહેવું. મિજનજ હેડે ખેસવો;
મનનું આદેશન મંદ પડવું. કંઠું પાડવું=
ચાંત કરવું; ટાઢું પડે એમ કરવું; ચાંત
પાડવું; ઝગડો પતાવવો; ઉભરો—શોક કોષ
ઉમળકો ચાંત કરવો. ૩૦ પ્ર ૦ કંઠુંગાર=
ખટજી કંઠું. કંઠુંગાર યજ્ઞજવું=છેક ચાંત
પડી જવું; મૌન યજ્ઞજવું. કંઠા લોહીનું
=ચાંત સ્વભાવનું. નિરાંતનું; સુખ ચેનનું;
વગર શ્રમનું. કંઠી મસ્કરી=અંગનું ખોલ-
વું. કંઠું પાણી રેડવું; કોષ વાત ટાઢી પડે
એમ કરવું; ચર્ચા ન થવા દેવી; દાખી
દેવું; હોલવવું. નિરાશ કરવું. કંઠો માલ=
ખેડેલો માલ. (કંઠું પડવું=ઝલેલ ઉતરી
જતી, રંગની ધમ્મક-ઝગડાં ઝાંખી થઈ
જતી, તે ઉપરથી ઘણો વખત થવાથી કે
ખીજી કોષ રીતે માલની ધમ્મકનું સહેજ
નરમ થઈ જવું તે.) કંઠે પેટે=વગર ગભ-
રાવે, નિરાંતે; ધીરે રહીને; ધુવાંધુવાં થઈ
ગયા વગર.

કંસાવું, (કંસાવું) કિં અ ૦ સજડાસજડ
ભરાવું; એક બીજા સાથે ખૂબ દબાઈ-ભ-
ચડાઈને રહેવું; દબાઈને રહેવું; માગ ન હોય
તોપણ કચરાઈને—જકડાઈને રહેવું. (૨)
પરાણે પિવાવું; પીતાથી કડાકાંડ ભરાઈ
જવું; ન માથે એમ ભરાઈ જવું. દારૂ
વગેરે પિનારાઓ માટે આમ ખોલાય છે,
ખાવા માટે, અપચા માટે; કદથી સજડ
થઈ જવા માટે વપરાય છે. કંસવું=પીવું,
ખાવું.—કંસાય તેટલો દારૂ કંસ. જાન્યો

ખાધ હંસાધ ગયો. એનો કોઠોને છાતી
હંસાધ ગયાં, કદથી છાતી હંસાધ ગઇ.
કા, પું સ્થિરતા; ઠેકાણું; સ્થિર. (૨) હરો-
કાણું; રહેઠાણ. (૩) અંધ:-એનો કંઈ
હા નથી.

કાઉકું, વિં હરેલ; ગંભીર; હડાયું; શાંણું;
અનુદત; હાવકું.

કાકડીક, વિં અરોઅર સદ્ધાર્મથી રચેલું-ગોઠ-
વેલું હોય એવું; વ્યવસ્થિત; રીતસરનું;
ટાપડીય અંધ; સંભાળી-સાચરીને સારી રીતે
ખનાવેલું તેમજ ગોઠવેલું-વ્યવસ્થાપૂર્વક
રચેલું કહેલું એવું:-એને અધુએ કાકડીક
જોઇએ છીએ. સુધડાઇ-સદ્ધાર્મવાળું; સટ-
રપટ નહિ એવું. કીકકાક પણ્ય બોલાય છે.

કાકર, નં જમીનદાર, ગરાસિયા-બિલ્લ વગેરે
તે; જમીનદારોની હકુમતિયા જાતિ, નાત.
(૨) કાકર.

કાકરડા, પું જમીનદાર અને વળા ચોડાક
રાજ અધિકાર ધરાવતા અસલ બિલ્લ
લોકોના વંશજો; નાના નાના બિલ્લ
રાજાઓ અથવા ગામ ધણીઓના વંશજ
બિલ્લ તે. નર્મદા પ્રદેશના અને ગુજરાતના
આગલા વતનીઓના વંશજો; બિલ્લ; કા-
ળી વગેરે તે. એક વચન કાકરડા=બિલ્લ,
બીલ; કાકર. સ્ત્રીં કાકરડી.

કાકરવાળા, સ્ત્રીં વાણિયાઓની એક નાત.

કાકરાં, નં કાકર જાતિના રજપૂત, કોળી,
બિલ્લ વગેરે લોક તે; કાકરોનાં સંતાનો
તે. (૨) કકરાણાં; કાકર લોકની સ્ત્રીઓ.

કાકરિયા, વિં (પું) કાકરનો રૂપાળો મજનો
જીવાન છેલ જાતિનો છોકરો; કાકર, અને
કાકર પુત્ર એવો; રૂપાળો; છેલજાતિનો;
વરણાગિયો; માન-રાજમાનને યોગ્ય એવો;
રાજેશ્રી; રાજવી. વહાલ ને માન ભર્યું
સંબોધન. ઉં ગુંદરપાક ગુંદરે, જમજો
કાકરિયા ! પ્રેમાનંદવાળા. (૨) વિંછીની

એક જાતિ; થોભિયા જેવાં રાજસી-આ-
ગળથી ભારે લહેરખાંવાળા વિંછી તે-કા-
કરિયા વિંછી.

કાકોર, પું [સં. ઠક્કુર] નાના નાના બિલ્લ
કોળી અને રજપૂત રાજાઓના બાપાતો
અને વંશજો તે; જમીનદાર, લડાયક બિલ્લ
રજપૂત વગેરે જાતિની જે પ્રજા તે-કાકોર.
(૨) નાનો રાજ; ગામધણી; ગરાસિયો;
તાલુકદાર તે. (૩) દેવની મૂર્તિ-પ્રતિમા
તે; જુદા જુદા ગમે તે દેવની પૂજવાને
ખાટે રાખેલી મૂર્તિ કે છબિ તે. વિષ્ણુ-
કૃષ્ણની મૂર્તિ તે:-કાકોરસેવા=દેવસેવા;
પૂજા કરવાના દેવોની જે મૂર્તિઓ વગેરે
તે. કહેં કાકોર ગયા ને હગ રહ્યા=મારા
ગયા ને નકારા રહ્યા એમ.

કાકોરજી, પું દેવ; દેવતા; વિષ્ણુ, કૃષ્ણ વગેરે
પૂજ્ય દેવની મૂર્તિ તે; શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિ.
સ્વરૂપમાં આ શબ્દ કંઈક રૂઢ થયો છે.
કાકોરજી=શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા.

કાગલી, સ્ત્રીં ઠપકારો થાય એમ અહર ને
અહર મારેલી જે ઠાકર તે; મોઢાં દંડાની
રમતમાં એકવાર જમીન ઉપરથી ઢોડો
મારી મોઢાં ઉડાડી તે ફરીને ભોંય પડે ત્યાર
પહેલાં અહર ને અહર તેને ફરીને દં-
ડાનો ઝપાટો લગાવવો તે કાગલી; ઉડેલી
મોઢાં ભોંય પડતા પહેલાં તેને દંડાનો જો-
રથી ફટકો મારવો તે:-કાગલી વાળતી,
કાગલી મારતી=એકવાર ઉડેલી મોઢાંને
ફરી અહરથીજ ખીજો જોરદાર ફટકો
મારી દૂર ઉડાડતી તે.

કાગુ, નં ઠેકું કરનાર લુંડારો; કાઠો કરનાર;
કોઈ જાણે નહિ તેમ આગળથી સંતલસ
કરી આગળ જતાં એકાદ કામ કરવાને
એકઠા થઈ જવાની જે ગોઠવણ તે; કાગો.
કાગો, પું કારવ; સંતલસ; સંકેત; અમુક
વખતે અને અમુક જગાએ અમુક કામ

કરવાને માટે આ પ્રમાણે એકઠા થવું, એવી જે આગળથી કરેલી શ્રુતિ ગોઠવણ તે; એકઠા થવાની છુપી ગોઠવણ તે:- હું ધારું છું, તેજ એ કાગો કર્યો હશે નહિ તો બધા મિત્રો અહિં એકજ સાથે ક્યાંથી આવી મળો ? (૨) દંડાથી મોઢને અહર ને અહર ફટકો મારવામાં આવે તે; કામલી.

કાક, પું [સં. સ્થગ] ચકિત બનાવી દે એવી રચના, બનાવટ, કે શોભા તે; દખ-દખો; દિમાક; બબકો. (૨) શોભા; કાકારો; ટાપટીપ; રોફ; ધરેણા કપડાની સજા વટ તે. (૩) સારી વ્યવસ્થા; બધી યુક્તિ-દાર ગોઠવણ સંપૂર્ણ સોઈ ને સગવડ તે; ધામધુમ; ખૂબ ભભકાવાળી તૈયારી. (૪) દેખાવ; આલોક; (૫) ધાંધલ; આડંબર; ડોળ; ધતિગ; ધિંગાણું. કિં પ્રં કાક કરવો; કાક મચાવવો; કાકમાઠ.

કાકડી, સીંચ અને સ્પર્શનામાં ઉચ્છ્રી લઇ જવાની વાંસની નીસરણી જેવી પાલખી; કરકટી; નનામી; ખાટલી; જનાખે; ડોળા. કાકમાઠ, પું કાકારો; કાક; ધામધુમ; દિમાક. (૨) આડંબર; ડોળ. (૩) મોટી તૈયારી; દખદખો. (૪) શોભા; શણગાર.

કાકિયું, નં સખળડખળં યઇ ગયેલું જીવું અને ભાગ્યંતુરયું ગાડું; ઠપ ઠપ થયા કરે એવું ગાડું. (૨) જજરિત; સાલપોલિયું. કિં પ્રં કાકિયું બેસી જવું=ઠપકાડું ઠપકાડું પરાણે ચાલતું ગાડું. ખાતું એકદમ પડી ભાગવું; ડગમગ ચાલ્યા કરતું હોય એવું જે કંઈ ખાતું-કામ તેનું બેસી જવું તે.

કાકી, વિં કાક કરનારું-રાખનારું; કાકવાળું. (૨) ભભકાદાર. (૩) ડોળા.

કાકીછું, વિં કાકી; દાંભિક; આડંબરી; કાકમાઠ સાથે રહેનારું.

કાકું, નં કક્ષેવર; કાકાંતું બંધારણ; કાક-પિંજર; કમ્મર અને છાતીનાં મોટાં કાકાંતું ખોખું તે-ચોકકું; પ્રાણીઓનું ચરીર જે વડે ટેકવાઇ રહે છે એવી જે કાકાંતી રચના-બનાવટ-ઉભણી તે. (૨) કમ્મરનું મોડું કાકકું કે જેની સાથે પગનાં કાકકાં બેડાયેલાં હોય છે તે; કાચતું કાકકું; પોલું ખોખું. (૩) હીકળ; ધણા વરસાદને લીધે જે ટાઢ વાય છે તે; ટા-ઢોડિયું:-કાકું વાય છે. (૪) જીની ભાગી તૂટી ઢાલ; કોઇ પણ ખળખળા ગયેલી વસ્તુ; કાલી ગયેલું-જજરિત ચોકકું કે ખોખું વગેરે તે. (૫) બાજરિયાને બેઠ છોટી નીકળેલા ફણગા તે. (૬) ગાડાનો પાછલો ભાગ. કિં પ્રં કાકાં ભાગવાં-રંગવાં=કાકાં ભાગવાં, કમ્મરના થાપાના કાકકાને-સાંધાઓને ભાગવા.

કાણુ, નં [સં. સ્થાન] સ્થાન; જગા; ભાગ; તખેલામાં જેટલી જગામાં ઘોડો બાંધ્યો રહે છે તેટલી જગા તે કાણુ. (૨) થેક; આસેય; આધાન; ઘોડાનું ઘોડીપર થેકવું તે:-ઘોડાં-પણની માદાને જેટલાં બચ્ચાં થયાં હોય તેટલાં કાણુ થયેલાં કહેવાયછે. (૩) સીંચ તરેહ; વા; મિજબ; ઢખ; રીત; લટકાં; નખરાં; ગરરી; ટાપટીપ:-ગમે તેટલી ઉતાવળ હોય તોય તું તો તારી કાણુમાંની કાણુમાંજ.

કાણિયો, પું ઘોડાનું કાણુ સાફસુદ કરનારો; રાવત; ઘોડાવાળો. (૨) ઉંચી જાતનો ઘોડો કે જે ઘોડીઓને કાણુ દેવરાવવાને રાખેલો હોય તે. (૩) સોદો, લુચ્યો લ-ફગો; ઠોકો.

કાણું, નં [સં. સ્થાન] સ્થાન; સ્થળ; કામ; ઠેકાણું; જગા. જીંચ થાણું

કાણ, વિં માલમ હોય એવું; જાણીતું. કામ, નં [સં. સ્થાન] રહેવાનું ઠેકાણું;

રહેદાણુ; મુકામ. (૨) બેસવાની જગા; આસન; સ્થળા:-તું નાતમાં વહેલો જાય તો ત્રણ જણનાં દામ રાખજે. (૩) ભાંડ; વાસણુ; ઠોળરુ; પાત્ર:-ધી ભરવાનું દામ ફૂટી ગયું. (૪) થાળ; થાળા; પતરાળા; બાણું. જમવા બેસનાર માટે પાટલો, પાણીપાત્ર, અને થાળા વાડકા વગેરે મૂકી જે ગોઠવણુ કરવી તે:-પરાણા નહાય એટલામાં તમે દામ માંડી તૈયારી કરો. કિં પ્રં દામ કરવું=ગમે તેમ કરીને સમાવું; પોતાને બેસવા-રહેવા-રજવા-ધર માંડવાની ગોઠવણુ કરી લેવી; ઠેકાણે પડવું: જગા કરવી. દામ બેસવું=નાતરે જવું; બીજું ધર-વર કરવો. દામ બેસાડવું=રાંડેલીને ફરીને નાતરે દહ ઠેકાણે પાડવી; પુનર્જન્મ કરાવી આપવું. ૩૦ પ્રં દામ-દામ=ઠેરઠેર; ઠેકઠેકાણે; હામે દામ=જ્યાં ત્યાં; અષ્ટ ઠેકાણે. દામ ઠેકાણા વગરનું=કંઈ ગોઠવણુ-વ્યવસ્થા કરેલી ન હોય એવું; અનિશ્ચિત; અવ્યવસ્થિત; ડચમચું; હામોડાળ. (૫) વિં દદ; ચોકસ; ઠેકાણે; વ્યવસ્થામાં; સ્વાસ્થ્યમાં:-એ અધું કરશે પણ એનો જીવ દામ રહેવાનો. એનું મન દામ છે. સ્થિર; અચળ. કહેં દામ તેવી હીકરી ને આ તેવી દીકરી.

દામણું, નં વાસણુ; ભાંડ; પાત્ર.

દામપાલટો, પું દામપલો; રહેવા સુવાની જગામાં ફેરફાર તે:-માંદા માણસને દામ પાલટાની જરૂર છે. દામપાલટો થયો એટલે મને ઉંઘ નહિ આવવાની.

દામુકું, વિં નિ:શૈષ; તમામ; તદન; સાવ; મિલકુલ; મુલ્ય; મુકરર.

દામેદામ, અં ઠેકાણે ઠેકાણે; ઠેરઠેર.

દાર, વિં (નાં) સુતારનું નેકનામ; [સં.

સુત્રધાર ઉપરથી] મુખ્ય મોટો સુતાર;

શિક્ષી તે:-દાર ! તમારે આખી ઇમારત તૈયાર કરવાની છે.

દાર, પું ઓસ; ઝાકળ. (૨) અત્યંત ઠંડક પડતી તે; ટાઢોડિયું; હીકળ. (૩) દામ; ઠેકાણું; જગા:-તેણે દાર. (૪) અં નિ:શૈષ; તદન; જીવથી:-સુલતાને તેને દાર માર્યો. કિં પ્રં દાર મારવું=જીવ ન રહે તરત-તેને તે. જગોએ મરણ પામે એમ મારવું. દારકરવું=જીવથી-તરત મરી જાય જીવતું રહે નહિ, એમ મારવું. (૫) સજડ; નિરુપાય, નિ:સરવ ઘર્ષ મયું હોય તેમ:-આ વખતના સદામાં તો તે દાર યજ્ઞ મયો, અર્થાત્ ફરીને બેઠો યાય એવો રહ્યો નહિ.

દારક, વિં દારનાર; હૃદયને સંતોષ આપનાર; આનંદ આપનાર, અભિરામ.

દારકો, પું દરવા-સંતોષ-આનંદ પામવાપણું તે; નિર્ગત; જોધને દરવાપણું તે-દારકો. કિં પ્રં દારકો દારવો=આનંદ-સંતોષ આપવો.

દારવું, કિં સં ઠંડું પાડવું; ટાઢું કરવું; ઠંડું થઈને બંધાય-ઘટ યાય એમ કરવું; હરી જાય એમ કરવું. ધી-લાડું, ધાતુનો રસ વગેરે. (૨) ટાઢું પાડવું; ગરમ કે બળતું હોય તેને હોલવવું. સાંત પાડવું; મુઝાવવું:-દેવતા દારો-કોયલા દારવા. (ખોટારા હોલવવા) (૩) પ્રવાહીમાંનાં રજકણ નીચે બેસે એમ કરવું; કચરો નીચે બેસે-હરે એમ કરવું; સત્તવ, ઘટ-થાય બાજે એમ કરવું:-મેલા પાણી-અકુદેલા કાઢાને દારો. (૪) ચિંતા મટાડવી; નિરાંત વળે એમ કરવું; સંતોખવું; પ્રસન્ન કરવું:-કહેં દારો તેવાં દરને ને બાજો તેવાં બળબે.

દારોદાર, અં હામે દામ.

દાહવણું, કિં સં ખાલી કરવું; એક પાત્ર.

માંથી બીજા પાત્રમાં નાંખવું; એણું કરવું;
ખહાર કાઢી નાંખવું.

કાલિયુ; નં ૩ કાઢી લીધેલું કાલુ.

કાલું; વિં ખાલી; બધાં વગરનું; જેમાં કંઈ
નીરમ-સરવ ન હોય એવું. (૨) નહિ વા-
સેલું; સાંકળ-તાળું નહિ મારેલું હોય
એવું; આડું કરેલું;—તું કાલું વાસીને ગઈ
તે પવને ઉધડી ગયું. ખારણું કાલું વાસળે.

(૩) નકામું; ફોગટ; અમરતું.

કાલુઆલું; વિં તદ્દનખાલી; જેની પાસે કંઈ
ખોજ, સરવ કે સારરૂપ વરતું ન હોય
તેવું;—કાલોમાલો=જેની પાસે કંઈ પણ
હોય નહિ એવો. (૨) અમરતો; ખાલી;
નકામો. (૩) કંઈ વરતું-ખોજ જેની
પાસે ન હોય એવો;—ગામથી આવ્યો ને
કાલોમાલો આવ્યો ?

કાવકાંઈ;—કીં અનોદ્યત; ખોલવા ચાલવામાં
ને વાત વિચારમાં ઉદ્ધતપણું નહિ તે;
ધીરું ગંભીર વિવેકી વર્તન તે; ગંભીરાઈ;
ચાલુપણું; હડાપણું; કાવકાપણું; વિવેકિતા;
મયાંક શીલતા.

કાવકું; વિં [સં. સ્થા.] સ્થિર વિચાર વર્ત-
નવાળું; ગંભીર; અનુદ્યત; ગંભીર; વિવેકી;
મલાજદાર; હડાપું; ચાલું; ધીરા વિવેકી
અનુદ્યત ચરિતનું.

કાવું; વિં કાવકું.

કાચું; વિં કમણું; ધૂર્ત. (૨) નં બાણું;
પીરસેલી થાળી.

કાંકું; નં કાંકું; ખોખું; હાકિંજર; ચોકકું.

(૨) હાકકું; હાકકાનું ખોખું.

કાંકું; નં ખીટી; ખીલો; ખુટો.

કાંસ, કીં કાંસવાની લાગણી; કાંસવું પડે
એવું થવું તે; લુખી ઉધરસ, અને તેનો
સળવળાટ;—રહી રહીને કાંસ આવે છે. (૨)
કાંસવું તે; કાંસવું પડે તે. (૩) પોતાના
બળ-જેર-ધન વગેરેનું જે મોટું-પણું ખોટું

અભિમાન તે; અહંતા; અભિમાન; ખાલી
દમ, મિજબાન મારવો તે; અકકાઈ; બકાઈ;
દંબ. કિં પ્રં કાંસ મારવી=અકાઈ કરવી;
પોતાનું ગૌરવ કરવું; ખાલી મોટાઈ-અ-
હંતા બતાવવી.

કાંસવું; કિં સં દાખા કોકીને બરવું; પૂરવું;
ગડખવું;—તકિયામાં કાંસીને રૂ બરજે. ગોદા
મારી ગડખી દબાવીને અંદર ખેસાડવું,
ચબદીને ધાલવું;—બંદુકમાં દારૂ કાંસવો.
(૨) ખૂબ દાખીને ખાવું કે પીવું; દંદ
કરવું; ઠિંગવું; ગળચવું;—તેણે પાંચ લાડ
કાંસ્યા. ખૂબ ચા કાંસી. (૩) મનમાં ઉતા-
રવું; કસાવવું; ખેસાડવું; બંધ કરવું. (૪)
કાંસો ખાવો; ગળું સાફ કરવું; ઉધરસ
ખાવી; ખેંખેં કરવું.

કાંસી, જીં ખાંસી. કાંસી નહિ પણ કાંસો,
એમ બોલાય છે.

કાંસો, પું આંગળાઓની અંદર અંગુઠો
રાખી મુઠીવાળી તેનો જે ધક્કો, હડસેલો-
ગોદો મારવો તે; કાંસતા હોખએ તેમ સીધી
હીટીએ મુઠી નાંખવી. કાંસાખાજ=ગુમ્મા-
ખાજ; મુકકાઓથી લડવું તે; મુકકાખાજ.
(૨) કાંસવું તે; મોટો ઉધરસ ખાવી તે;
ગળું સાફ કરવાને જોરથી ખુખારવું તે;
મોટો લુખી ઉધરસ. (૩) કાંસવાનું-નાણા-
ના તાર-વહાણની દોરીઓ સળડે ખેસા-
ડવાનું ઓળખે તે.

કિઠોળી, કીં કોઠોરી; મસ્કરી; હસવા જેવી
મસ્કરી.

કિંગણું;—વિં પ્રમાણ સર ઉંચું નહિ એવું;
સરાસર પ્રમાણ કરતાં વધારે નીચું તે;
નાનું; ટુંકું; નહિ ઉંચું; નીચું ને જાડું;
વામન સ્વરૂપ; વામનજી. (૨) કોરી ગંઠા-
ધને નીચું રહી ગયેલું હોય એવું. પું ઠિ-
ગણો. કીં ઠિંગણી.

કિંગરાવું; કિં અં પવનની અથવા પાણી.

ની અત્યંત ઠંડકથી સંકુચિત થઇ જવું; સંકોચાવું; ચઢીજવું; બંધાઇ જવું; કાઠિન્યને પ્રાપ્ત થવું તે. (૨) ટાહું પડી જવું; તેજ ઉડી જવી. (૩) અપ્રતીકાર થઇ જવું; ગંઠાઇ જવું; ન ચઢે કે ઓગળે એવાં થઈ જવું. (૪) ખૂન ટાઢ-શૈલ લાગવું; ફરી જવું :- હિમાલયમાં તો ટાઢે દિગરાઇ જશે માટે કાંબળા રાખજો.

ઠિંગાડોળી, - જીં એક બીજની મસ્કરી કરવી અને પછી 'ઠીઠી' એમ દાંત દેખાડી હસવું તે; ઠૂંઠાણ; અસમ્ય જોલી ચાલી અને અડપણાં વગેરે કરીને સમ વયનાં માણુ-સોએ આપસ આપસમાં ગંધા મસ્તાઇની ગમ્મત મેળવવી તે. (૨) મસ્કરીઓની વાતો કરવી-હસવું અને અમસ્તો વખત ગાળવો તે; રસળાટ; ખોટી નમાલી ગમ્મતમાં વખત કાઢવો તે.

ઠિંકિયું, જીં ઠીકિયું.

ઠિંકું, નં કાઈપણ ભાગીતૂટી કામ ચલાઉ સાધારણ ચીજ-વસ્તુ :- આટલું ધરતું ઠિંકું રહેલું છે. તરવારતું ઠિંકું; ઠીકું. (૨) વિં નકામું; કામ વગરનું; કહેવા બતાવવા કે માનવા માત્ર હોય તે.

ઠીક, વિં ઘણું સારું પણુ નહિ તેમ નહારુંએ નહિ એવું તે; સામાન્ય; સાધારણ. (૨) જોઇએ તેવું; કામમાં આવે એવું. (૩) અં વાફ; ભલે; અસ્તુ; હાહુકાર-ને હો-કાર દેતાં બોલાય છે; સાચાશીના અને વ્યંગના-રીસ દેખાડવાના અર્થમાં વપ-રાય છે. 'ખબર લઈય, જોઈ લઈય' એવા જોરદાર સ્વચ્છ અર્થમાં પણ વપરાય છે :- તે ગાળો ભાંડે છે-પણુ ઠીક છે, પછી વાત. 'કેમ છે ?' એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પણ બામેભારે ઠીક (સારું) છે એમ બોલાય છે. ૩૦ પ્રં ઠીકઠીક=તાલમેલથી-ઉપરની ટપટીપથી સારૂં લાગે એમ કરી

મૂકેલું. આધુપાધું; વ્યવસ્થિત; ખરાખર, જ્યાં જેવું જોઇએ ત્યાં તેવું કરેલું હોય એવું. કિં પ્રં ઠીક થવું=સારું થવું; જેવું જોઇએ તેવું થવું. મટવું (મંદવા-ડાંથી) ઠીક કરવું=જેમ ઘટે તેમ કરવું; જેવું જોઇએ તેવું કરવું; સારું કરવું. મટાડવું. સમારવું; સુધારવું; સ્વચ્છ કરવું; ઉપયોગમાં આવે-ચાલુ થાય એમ કરવું; જેવી જોઇએ તેવી હાલતમાં આણવું :- વેધે ઠીક કર્યું. શાક ઠીક કર્યું. અનાજ ઠીક કર્યું, ઘર ઠીક કર્યું. ધડિયાળ ઠીક કરી. ભાગ્યુંતૂટ્યું ઠીક કર્યું. ધંટો ઠીક કરી. દાઝ હોલાયાના અર્થમાં-સાફ કર્યું, થોડા જ કર્યું :- એને માર્યો તે ઠીક કર્યું. ઠીક લાગવું=સારૂં થવું જણાવું; મટવું હોય એમ લાગવું; ગુણ પડતો-લાભ થતો અને મન ગોઠવું હોય એમ જણાવું. શો-ભવું; સાફ દેખાવું. આ પાછડી તમને ઠીક લાગે છે. ઠીક પડવું=સાફ પડવું; ગોઠવું; ગમવું; પસંદ પડવું; ભાવવું; રુચવું; અનુ-કૂળ આવવું; ફાવવું; આ દવા મને ઠીક પડી. આ ઠેકણે એને ઠીક પડે છે. બંગલા કરતાં એને ઘેર ઠીક પડે છે. દૂધ એને ઠીક પડે છે. કલમ કરતાં હોદ્દર ઠીક પડે છે. ગાળાથી ભોટો પકડવો ઠીક પડશે. તમને અંદર ઠીક નહિ પડે. ઠીકઠીક થવું= ટાપટીપ કરી તૈયાર થવું; વ્યવસ્થિત રહેવું; શણગારા રહેવું; ઠાંઠાડમાં-આધુપાધું નહિ તેમ સફાઇ ભલકામાં-વ્યવસ્થાપૂર્વક રહેવું કરવું :- ઠીકઠીક થઇ ક્યાં જશે ? તે ઘેર આવે તે પહેલાં બધું ઠીકઠીક થવું જોઇએ. આટોપાઇ જવું-ને વ્યવસ્થિત થઇ જવું જોઇએ.

ઠીકઠીક, અં જેમ જોઇએ તેમ; ખરાખર; થયાવત. કિં પ્રં ઠીકઠીક કરવું=અવ-સ્થા પૂર્વક ગોઠવવું; આમ તેમ વેરાયેલું

પહેલું હોય તેને સોને ઠંકાણે મૂકી વ્યવસ્થા કરવી.

હીકરી, સ્ત્રીના આદીના વાસણની નાની કકડી; નાનું હીકરું; પાતળી માટીની પાકી ઠીપનો કકડો. કહેવું ઘડા જેવી હીકરી ને મા તેવી હીકરી=જે જેવું તેનું તેવું. હીકરી ઘડો ફોડી જાય=નાની સ્ત્રી વખતે મોટાનું માન લઈ લે, સાધારણ વસ્તુથી મોટું કામ થઈ જાય.

હીકરું, નં આદીના પકવેલા વાસણનો કકડો તે; કપાળ; ઠીપ; ઘડા અને ગાગર જેવાં ગોળ આદીનાં વાસણના પેટાનો કકડો. કિં પ્રં હીકરું ફાડવું=આજીવિકાનું સાધન તોડી નાંખવું. ભોખાળું ઉષાકું પાડવું; રહસ્ય ખુલ્લું કરી દેવું. ભુંડું કરવું. થોડું થોડું ઘણે ઠંકાણે કામ કરવું ને છોડી દેવું; ઘણા અનુભવ લેવો. અમે એના કરતાં ઘણાં હીકરાં ફોડ્યાં છે. (૨) પાત્ર; ભાણું; થાળા; ભિક્ષાપાત્ર.:-હીકરામાં ધૂળ નાંખવી; હીકરું ફોડી નાંખવું=ગુજરાન અટકાવી જાય એમ કરવું. હીકરું ફૂટવું=ઉષાકું પડી જવું. ખાણું ખરાબ થવું. હીકરું મોકલવું=કાળોતરી મોકલવી. હીકરું ફેરવવું=ઠીપ આગવી. કહેવું સાચું ફોડે તે કહેવાં ને વહુ ફોડે તે હીકરાં=પારો ભુંડું કરે તે પણ સારું ને હલકો=નાનો માણસ મોટું સારું કામ કરે તે પણ ખોટું. (૨) નસીબ; ભાગ્ય.:-એનું હીકરું ફૂટી ગયું.

હીકાહીક, અં વાહવાહ; હીક; કામ ચલાઉ જેવું તેવું છે એમ; ઉત્તમે નહિ અને અધમે નહિ એવું.:-એ તો જે છે તે હીકા-હીકળ છે, નહિ બોલવામાં નવ શુભ.

હીમડું, જીવ યીમડું.

હીકિયું, વિં બાગુંપટ્ટયું; સામાન્ય; સાધારણ એવું. હીડું.

હીડી, અં મશ્કરી ઠૂકા કરીને અવાજ થાય

એમ મોટેથી હસવું તે; અદહાર્યનો અવાજ; દાંત દેખાંચ તેમ મોટેથી હસવું તે.:-હીડી હસે છે શું ?

હીડું, નં ભાગીતૂટી વાપરવામાં ન આવે તેવી સ્ત્રી; ઉતરી ગયેલું-જીર્ણ થઈ ગયેલું એવું જે કંઈ તે.:-તરવારનું હીડું પડી રહ્યું છે. ધરમાં એક પેટીનું હીડું (ખોખું) માત્ર છે. જીવનું વાસણ કે જીર્ણ વસ્તુ.

હીબ, સ્ત્રીના ઘડા કે માટલાનો પેણી જેવો તળિયાનો મોટો કકડો; કપાળ; કલેકું; કટાહ; મોટું પહોળું ને ઉંડું હીકરું.

હીલો, પું કોઈ ફળમાંનું કઠણ કાટલાવાળું બી; કળિયો; કળિયો.:-ખોરનો હીલો.

હીસફ, નં હીડું. (૨) હસીને અડપલું કરવું તે; મશ્કરી.

હીસિયારી, સ્ત્રીના મશ્કરી; ચેટા.

હુંકવાવું, કિં અં ટાઢે ચઢી જવું; ટાઢ વાવાથી સંકોચાઈ અને હુજી જવું; કો-કડું વળી જવું; ધુજતાં-દાંત કડકડાવતાં ટાઢે હેરાન થવું; ટાઢથી પીડાવું; ટાઢથી ધરધરવું.:-આખી રાત ટાઢે હુંકવાયો.

હુંકવો, પું મોટેથી રોવું તે; રોવાનો મોટો અવાજ; અવાજ થાય એમ એકદમ મોટેથી રોવું તે.:-એણે તો અને દેખીને હુંકવો મૂક્યો. કિં પ્રં હુંકવો મૂકવો=મોટેથી-ગળુ બોલે તેમ રોવું; ખૂબ લાગણીથી ભેંકડો મૂકવો; ગદગદ થઈ ગયેલા હૃદયમાંથી મોટે અવાજે રોવું. હુંખ-શોક વગેરે યાદ કરી કરીને મોટેથી રોવું. સાસરાનું નામ દેતાંજ હુંકવા મૂકે છે.

હુંમકો, પું પતંગ ગોથ ખાય તે માટે દોરને ખેંચવો ને એકદમ દીલો મૂકવો તે; આંચકો; ઝાલો દેવો તે. કિં પ્રં હુંમકા દેવા=ફારને ખેંચવી ને વળી દીલી મૂકવી અને એમ કરી પતંગને ભોટાવી દેવા વારંવાર આંચકા મારવા તે.

હુમરી, સ્ત્રી ગાવાના એક રાગની તરેહનું નામ. જેમકે દાદરાહુમરી, કેદારહુમરી વગેરે. છોકરા ચકલે બેસી લાવણીઓ ને હુમરીઓ લલકારે છે.

હુમરો, પું. જરના દાણા જેવો પત્થરનો મણકો.:-હુમરાની માળા. ખાવા અને સા-ધુઓ પહેરે છે. (૨) છડેલી જરનો ભાત-ટોઠા; જરનું બરડકું.

હુસકી, સ્ત્રી મળદારામાંથી વાયુ નીકળતાં થતો ઝીણો ફૂતાર તે.

હુસકું, નં. હુંકવો મૂકીને રાવું તે; રહી રહીને રોતાં થતું ઉંઘ શ્વાસનું દરેક આવર્તન તે. હુસકાં મૂકી મૂકીને રહે છે તેને શું સમ-જાવીએ. હુસકું. (હુંક, એવો અવાજ થાય તેમ રાવું તે.)

હુંગણ, નં. હુંગો કરવો તે; અશ્વીષ્ઠ ખાધા કે પીધા પછી મુખ મીઠું કરવાને અશ્વી-ષ્ઠિયા લોક જે કંઈ થોડુંક કાચુકોર ખાય છે તે.

હુંગણી, સ્ત્રી. હુંગણ; હુંગો.

હુંગણું, કિં. અં. ઠાંસીને ખાવું; એકલા એકલા સવાહે ખાવું. (૨) અશ્વીષ્ઠ ખાધા પછી કંઈક કાચુકોર ખાવું; મિઠાઈ, કોપરું વગેરે અમલ કરીને ખાવાં તે.:-તમે હુંગીને બેઠા એટલે બીજાની થી ફિકર.

હુંગાર, પું. હુંગણ.

હુંગો, પું. અશ્વીષ્ઠિયા લોક અશ્વીષ્ઠ ખાઈ અ-થવા કસ્ટુરો પીધા પછી અમલની ખુમારી માટે જે કંઈક કાચુકોર ખાય છે તે; અશ્વીષ્ઠ ખાધા પછી ખાવાનું જે કંઈ કાચુકોર-મિઠાઈ વગેરે હોય તે. હુંગા-પાણી કરવાં, એમ કહેવાય છે. અમલ કર્યા પછી લેવાતો નાસ્તો.

હુંકું, વિં. પંજે કે આંગળાં કપાઈ ગયેલાં હોય એવા યુદ્ધ હાથવાળું; જેના હાથ-

નો પંજે તથા પકડ ન હોય તે. (૨) ધાર કે અણી ધસાઈ ગઈ હોય એવું; ધાર-વગરનું; અણી વગરનું; યુદ્ધ. હથિયાર-ઓજાર-છરી વગેરે. (૩) નાં ડાળાં પાંખડાં કાપી નાંખેલું ખોડું; ઝાડ; ડાળાં વગરનું યડ; ઉપરનો ફાલ-ફેલાવ કાપી લીધેલો હોય એવું ઝાડ અથવા રોપો તે. (૪) સાધારણ ઝાડ.:-ખેતરમાં માત્ર બે હુંકાં ઉભાં છે. ૩૦ પ્રં. હુંકામાં ટેલવું= પોતામાં ઠોસો મારવાની શક્તિ ન હોય તેમ છતાં બીજાને પોતાના હુંકા (હાથ)-થી આગળ ટેલવો, અર્થાત્ જ્યાં લગી બને ત્યાં મુઘો ચત્ત કરી સામા માણુ-સને ઉડાવવો. (૨) નહિ ગણુગારવું; નહિ લેખવું; સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું, જોયું ન જોયું કરી પોતાનું કામ કાઢી લેવું; અ-લાબ્યા કરવું; નિભાવવું; જાણે 'જાણતાજ નથી' એવી રીતે બીજાને ઉડાવ્યા કરવું. કહેં હુંકી ચુડો પહેરવા ગઈ ત્યારે મ-રિયો માંદો પડ્યો.

હુંડી, સ્ત્રી. હડપચી.

હુંબરો, પું. જરના ટોઠા-ધુધરી; ખાકળા.

(૨) જરના ખાફેલા દાણા જેવો ધોળો પત્થરનો મણકો. આ મણકાઓની ખાવા-લોક માળા પહેરે છે. હુંબરો-રાહ. હુંમ-રાની માળા.

હુંશ, સ્ત્રી. સ્વાભિમાન; ગર્વ; ખોટો-ખાલી મત; અહંતા; બડાઈ; દાંઘ; પોતાની હોંશિયારીનો ગર્વ અને મત.:-તમારી બાબીને બહુ હુંશ છે.

હુંસેલો, પું. હુંસો; ઠોસો; ઠોક; ગોદો; હડ-સેલો. (૨) મહેલું; ટાણો.:-પિયેરમાં રહીને ભોળાઈઓના હુંસલા ખાય તેના કરતાં વિધવાઓ હકવાળા સાસરામાં સ-માન કરે તે શું ખોડું? નિરરકાર; અ-

જુગમાના ગોઠા; ટાણા વગેરે તે. કુસલા,
એમ બહુવચને વપરાય છે.

કુસો, પું. મુઠીવાળીને ગોઠો મારવો તે; ઠોક;
હડસેલો; સામા હાથનો ધકકો મારવો તે;
ઠોસો.:-એ કુસા લગાવ્યા ત્યારે માન્યું.
ગાલમાં કુસો માર્યો તેથી દાંત પડી ગયો.
કૂસા, સ્ત્રી. ઠૂસ; ઠૂસ; ઠૂક; અડદાળો; ધાણ;
હાડકાં પાંસળાં નરમ થઇ જાય એવી ખૂબ
મહેનત પડવી તે; સત્ત્વ જતું રહેવું તે;
બહુ યાકી જવું તે.:-કામ કરી કરીને
દૂધ નીકળી ગઇ. (૨) શ્વાસ.

ઠોકકિયો, વિજ. થેકડિયું, થેકડા મારનારું.:-ઠોક-
ડિયા રાડું. (રાડું=તીર.) પું. (૨) છાપ-
ખરો; છીપો; છાપનારો.

ઠોકડી, સ્ત્રી. ખસકરી.

ઠોકડો, પું. થેકડો; કુઠકો; છલંગ. (૨) ક-
લ્યાંની નીચે નાના પાયા જેવાં શપાનાં જે
ઠેકણ મૂકવામાં આવે છે તે; કડાં ને કલ્યાં
ઉપર મૂકવામાં આવતા પાયા જેવા કુકા
મોગરા.

ઠોકવું, કિં. સં. માછલા પગ ઉપર જોર રા-
ખી આગલા પગ લાંબાવી ઉંચું ઉછળવું;
કૂદવું; ફાળ બરવી; ઉંચે ઉછળી કુઠકો
મારવો; જી. થેકવું. (૨) ચઢવું; ઓલંગી
જવું. (૩) કપડા કે કાગળ ઉપર ખીખું
ઠોકીને છાપવું; ઠોકવું.

ઠોકાણું, નં. [સં. સ્થાનક] રહેવાની જગા;
મુકામ; વાસસ્થાન; ધર.:-જાતનું ઠોકાણું
માંખલી. (૨) સ્થાન; સ્થળ; જગા.:-
તું કયે ઠોકાણે રહે છે ? (૩) એકાદી
મુકરર જગા; આસન; બેઠક. તું તારે
ઠોકાણે બેસી જા. (૪) વિશ્વાસ; ખાત-
રી; નિશ્ચય.:-એનું કંઈ ઠોકાણું નહિ,
આવે પણ ખરો ને નએ આવે. (૫)

રિયરતા; દહેતા; એક ખાખતપર દંદ હોવું
તે; અચલતા.:-એનું મન ઠોકાણે રહેતું

નથી. એના બોલનું-કોલનું ઠોકાણું નહિ,
ફરી પણ જાય. જીવ ઠોકાણે રાખીને કામ
કરજો. (૬) ધ્યાન; અવધાન; લક્ષ્ય.:-
કામકાજ કરવામાં મન ઠોકાણે રાખવું.
(૭) પત્તો; ખગરણ; પ્રારંભ; કરવા
જેવી કંઈક પ્રાથમિક તૈયારી તે.:-હજી
તો રસાઇનું ઠોકાણુંએ નથી. (૮)
પાથો; મૂળ. (૯) બોલવા કરવામાં ધડ-
માયું નહિ તે. (૧૦) સીમા; હક; આંકો.
:-દાશ પીવામાં કંઈ ઠોકાણું રાખે છે ?
ખાવા બેઠો તો પછી ખાધાનું ઠોકાણું
નહિ. (૧૧) વિવેક; સદસદ વિચાર કર-
વાની શક્તિ તે. કિં. પ્ર. ઠોકાણું કરવું=
વગે પાડવું; મોઝ સ્થાને ગોઠવી દેવું;
ધંધે વળગાડવું; સ્ત્રી-કન્યા હોય તો તેને
સારે ઘેર પરણાવવી. મારી નાંખવું; કાસલ
કાઢવું. ઠોકાણે આવવું=ચાકી-હારીને કમ્બુલ
કરવું; સુધરવું; રસ્તે આવવું; પાંચરૂ થવું.
ઠોકાણે કરવું=મારીને ફાટી દેવું; સંતાડી
દેવું; વાપરી નાંખવું; પતો લાગે નહિ એમ
કરી નાંખવું. ઠોકાણે રહેવું=નીતિના-વ્યવ-
હારના માર્ગ ઉપર રહેવું; નહિ ફાટી જવું;
રસ્તા બહાર નહિ નીકળી જવું; જીરવવું.
ઠોકાણે મૂકવું=વ્યવસ્થા કરી દેવી; સુરક્ષિત
સ્થાનમાં ગોઠવી દેવું; સાચવીને લાભકા-
રક હોય એવે ઠોકાણે મૂકવું. ઠોકાણે લા-
વવું=સમજવીને રસ્તા ઉપર લાવવું; પાં-
ચરૂ કરવું; વ્યવહારને અનુસરે એવું બચા-
વવું; ડહાણું-સંજય થાય એમ કરવું; મારી
ઠોકીને નીતિપર આજીવું. ઠોકાણું=બહેલો;
જગાએ.:-આહાજીવે ઠોકાણે બરડો. ઠોકાણે
પાડવું=ધંધે વળગાડવું. વ્યવસ્થા કરી નાં-
ખવી; વાપરી નાંખવું.:-રાંખું તે. ઠોકાણે
તો પાડવું.

ઠોકો, પું. નરમાં કે ડક ઉપર જોરથી તલ
દેવો તે; ઠોક; ઠોકો; જોરહાર-મોટો તલ

તે. (૨) ગાયનમાં મોટા યતિ આગળ
જે તાલ લેવો-પાડવો તે; ઠોક મારવાનો
જે વિરામ તે; ઠોક લેવાનો જે અવકાશ
તે. ગાયનના તાનનો વાદિત ઉપર ઠોક
મારવો; આંગળાં કે અંગુઠો જોરથી ઠોક-
વો તે. (૩) થેકડો. (૪) આંચકો;
ઝોક. કિં ૫૦ ઠોકો ધરવો-લેવો.

ઠોક, અં અરપાર; સળંગ; સાધંત; અંત
લગી; એક છેડાથી ખીજા છેડા લગી
એમ. (૨) નક્કી કરેલા છેડા લગી; સુ-
કરર જગા સુધી; ઠેરવેલી જગાની છેક
નજીક લગી.-મેં જાણ્યું સામો મળશે
પણ મળ્યો નહિ જોટલે મારે ઠોક અમ-
દાવાદ જવું પડ્યું. (૩) સરખું; સીધું;
નાક સામી વાટે. કિં ૫૦ ઠોક જવું =
અંત લગી-છેલ્લામાં છેલ્લી હદ લગી જવું
તે.-હું એને ઠોક પ્રિવિ-કૌંસિલ સુધી લઈ
જઈશ, ને ઠોક પહોંચાડીશ. ઠોક પહોંચાડવું
=છેક છેલ્લામાં છેલ્લી કસોટીએ લઈ જવું;
ખરાખર શિક્ષા દેવી; ખરેખર વિતાડવું;
પાંચરું કરવું; ત્રાસ પોકરાવવો.

ઠોકનું, વિં અંદરની બધી બાબતનું જાણીતું;
બોમિયું-પહોંચેલું; ધૂર્ત; ચોટલી લઈ જાય
એવું; કાવા કાવા બાબત.-તું તો મને ઠોક-
નો મળ્યો.

ઠોકું, પું થકઆતથી ચોરી કરવાને પાછળ
લાગેલો ચોર; મુસાફર જ્યાંથી નીકળ્યો
હોય ત્યાંથીજ તેની સાથે નીકળેલો અને
લાગ મળતાં ચોરી કરવાની દાનતવાળો
તેની હકીકતથી બોમિયો ચોર. (૨) ત-
પાસ રાખનારો ચોર; જે ચોર ચોરી કર-
વા ગયો હોય તેની તપાસ રાખનારો તેનો
સાથી ચોર; ચારખુ. (૩) બધી વાતનો
જાણકાર; અથેતિ વિગત જાણનાર.-એને
ઠોક પાકો ઠોક મળેલો.

ઠેપલી, જુ થેપલી.

ઠેપાકું, નં જડ વણાટનું કપડું. (૨) ધોતિયું.

(૩) ધાધરાપાટ.

ઠેખું, નં આડમણિયું.

ઠેખો, પું ટેખો.

ઠેલો, પું ટેલો.

ઠેર, અં [સં. સ્થલ] ઠેકાણું; ઠામે; અમુક
સ્થાવર જગાએ; ખરી જગાએ. અચલ
સ્થળે:-ગમે તેટલું ફરી પણ પાછા ઠેરના
ઠેર. (૨) ચલન-ચેતન્ય રહિત હોય તેમ;
તરત ગત પ્રાણ યષ જાય અને હાથેચાલે
નહિ તેમ; ઠાર. કિં ૫૦ ઠેર કરવું=જ્યાં
ઉભેલું બેઠેલું હોય ત્યાંનું ત્યાં નિર્ણય કરી
નાંખવું; ઠેરમારવું.

ઠેરઠેર, અં સ્થળેસ્થળ; ઠેકઠેકાણું; ફરેકે ફરેક
જગાએ. કહે ૦ ઠેર ઠેર કુતરાં બસાવવાં=
ઠેકઠેકાણું ખુરું બોલાવરાવવું; નિંદા કરા-
વરાવવી જ્યાં ત્યાં બટકયા કરવું. ઠામેઠામ
અટકયાળાં કરવાં.

ઠેરવવું, કિં સં ઠરાવવું; કોઈ વાત વસ્તુ
ચોક્કસ ઠેકાણું કરવું; નક્કી કરવું; સુકરર
કરવું; મૂલ ઠરાવવું. (૨) સ્થિર કરવું; દબ
ઉભું રહે-ટકે એમ કરવું; ધુજે-ફરી-
હાલી જાય નહિ એમ કરવું; ચાંપીને માં-
ડવું-મૂકવું.-અક્ષર ઠેરવવા. ઠેર ઉપર-પ્ર-
વાહમાં-પગ ઠેરવવો. (૩) અટકાવવું; ઉભું
રાખવું; રોકવું. અમદાવાદ તરફ 'ઠેરવવું'
અને સુરત તરફ 'ઠેરવવું' એમ બો-
લાય છે.

ઠેરવું, કિં અં ઠરવું, જામવું; બાઝી જવું;
કંડકથી બંધાઈજવું. (૨) બનવું; થવું;
સામસામે બોલચાલ થવી; ઝગડો લાગ-
વો.-બંને બાંધને ઠેરી ગઈ. તેને તે
જગાએ અને તરત ને તરત ખૂબ બોલા-
ચાલ થઈ જવા તે.-વાત કરતા કરતામાં
ઠેરી ગઈ.

ઠેરાવ, પું ઠરાવ; સુકરર-નક્કી વિચાર તે;

નિશ્ચય; નિશ્ચય સિદ્ધાંત; સંકલ્પ. (૨) ક-
રાત; કપાલો; સાડું. (૩) બંદોબસ્ત. બહુ
વિચાર કર્યા અને છપ્પા પછી થયું જણે
અમુક કાર્યે 'આમજ કરવું' એવી જે
નક્કી વિચાર કર્યો હોય તે. સુરતી ને પા-
રસીઓ ટેરાવ કહે છે, અમદાવાદ તરફ
કરાવ.

ટ્રાયલુ, કરાવું; ટકાવું; દંડ ઉભા રહેવાવું. (૨)
કરવું; સ્થિરથવું.

ટ્રાયલુ, અં. સામ સામે એક ખીજામાં
જે ઠેલાઠેલ થાય તે; ધક્કાધક્કી; બીડા-
બીડ, બીરહી; સામ સામે ધક્કા મારવા પડે
એવી જે ધિંગામસ્તી-બીડ વગેરે તે.
(૨) હેસાટસી; આગ્રહ. કિં પ્રં. ઠેલ-
મઠેલા કરવી=એક ખીજાને ઠેલ્યા કરવું તે;
બરચક થઇ જવાથી સમાસ કરવાને આ-
ધા પાછા થવું:-વરસાદ આવ્યો રેલમરેલા
ને ડોસીને ઘેર ઠેલમઠેલા.

ટ્રાયલુ, કિં સં. હડસેલવું; ધકેલવું; આધુ-
ઉંડું જામ એમ કરવું; ધકેલો મારવો. (૨)
આમજ જામ તેમ કરવું; દૂર લઈ જવું;
ખસેડવું; ખેંચવું; તાણવું. (૩) ધકેલો મા-
રીને દૂર કાઢવું. (૪) ધાલવું; જોરથી ઉંડું
પેસાડવું:-લાકડીને ઠેલો એટલે આખી
નીકળે. લગન આધુ ઠેલો.

ટ્રાયલુ, અં. સામસામું એક ખીજાને ઠેલ-
ઠેલ કરવું; ધક્કા દેવા તે; સામસામે ધકે-
લ્યા કરવું તે; ઠેલમઠેલા; એક ખીજાને
ઠેલ ઠેલ કરવું તે.

ટ્રાયલુ, અં. ચાલતાં ચાલતાં ઝાઝિલી કોઇ
વસ્તુ પગે અથડાવી તે; પગને સામી ગ-
તિએ વચમાં પડેલી વસ્તુનો ધક્કો વાગવો
તે; ઠોકર; ચરણચોટ. (૨) હળવી જેવી
તેની લાત મારવી તે; પગથી કોઈ ચીજને
ધીરેથી ધક્કો મારવો તે. (૩) ખત્તા; ખા-
સડાં વગરના પગનું સ્થાનેની ચીજ સાથે

અથડાઇ વાગવું તે; અથડાવું તે. (૪)
છક્કડ; નુકસાની. કિં પ્રં. ઠેસ ખાતી=
જોરથી ગતિ કરતા પગને સામેની
ચીજ એકદમ અથડાવી તે. અથડાઇ
પડવું; ઠોકર ખાતી. ઠેમ મારવી=લાત
મારવી, તુચ્છગણી કાઢવું; ફરકાર નહિ
કરવી; સામે પડેલું હોય તોપણ પગને
હડસેલે તુચ્છ ગણી દૂર નાંખી દેવું.
(૨) ફાંસ મારવી; કોઇને ખબર પડે નહિ
તેમ કોઇ કામ બગાડવું; ન સુધરે-ધાય
તેમ કરવું. ઠેસે ચઢાવવું=ટોલે ચઢાવવું;
ફરેક ઠેકાણેથી ઠોકર મારવી; થણા જણે
મળીને ઉડાડી દેવું; તુચ્છ ગણી હડસેલે
ચઢાવવું.

ટ્રાયલુ, નં. એકાદી વિંડી-ખારણું કે ચાંપ
વગેરેને બંધમાં અટકાવમાં રાખવાનું અ-
ટકણિયું; ઠેસી; અટકણ; ચાંપ-કમાનને
છટકતી અટકાવનારી ખીલી; ફાંસ; ફાયર.

ટ્રાયલુ, નં. ઠેસ; પગનો ગોદો-ધકેલો તે; ધીરી
લાત મારવી તે. (૨) ચાલતાં ચાલતાં કોઇ
વસ્તુ સાથે પગ અથડાવો તે. (૩) ધોડકો;
ઠોકર; ધકેલો.

ટ્રાયલુ, અં. ચાંપ કે કમાન છટકી જાય નહિ
તે માટે મૂકેલી ખીલી; અટકણ; ઉલાળી.

ટ્રાયલુ, અં. ખાવાથી, થાકથી કે અહ્યુત દેખાવ
જેવાથી સ્તબ્ધ થઇ ગયું હોય તેમ; ધરા-
યેલું હોય તેમ; થાકીને લોચ થઇ ગયેલું
હોય તેમ, કે ચમત્કાર-બબકો-તેજ
જોઇને ચકિત થઇ ગયું હોય તેમ; છક્ક,
આણું. (૨) વિં. ચકિત; દિડ્-મૂઠ;
નિઃસર્વ. કિં પ્રં. ઠે. થઇ જવું=થાકીને
છેક નરમ થઇ જવું; થક થઇજવું; જાન
થઇજવું.

ટ્રાયલુ, અં. ડૂસ; ડૂસ; અડાળો, નિઃસર્વ થઇ
જવાવું તે; ખૂબ મહેનત પહોંચવાથી
થાકીને લોચ જેવા થઇ જવાવું તે:-આ-

જે તો કામ કરી કરીને ટેક નીકળી ગઇ.
[સં. સ્વૈચ્છ] ધીરજ જતી રહેવી તે;
સ્થિર નહિ રહેવું તે.

ટોક, પું ટોકવું તે; ટોકવાનો જે આધાન તે;
પ્રહાર; ગડદો; ઝપાટો; સપાટો. (૨) મહેણું
મારવું તે; બોલી મારવી તે; ટપ્પો; ટાણો;
બોલણે ફટકો મારવો તે; ભોકના ટપકાના
પ્રહાર; ફટકો; ઝટકો. ઉં ભોકાના ટોક
બાહી, મુજપર પડવા, માંડિયા છે હવે આ.
પ્રતિમા. (૩) રણકો; મોગરીના એક ફ-
ટકાનો અવાજ તે.-આર થયા ઉંદ્ર ઘડિ-
યાળપર આર ટોક-મોગરીના પ્રહાર કર.
(૪) ટપકો. (૫) પશ્ચાત્તાપ; શિક્ષા; નસિ-
યત મળે એવો ફટકો પડવો તે. કિંપ્રાં
ટોક મારવા=ટપલા દેવા.

ટોકટોક, સ્ત્રી રહી રહીને કોઇ કોઇ ટોકણે
કંઈ ટોકીને ટોકના અવાજની ગડગડ ક-
રવી તે; અડખડાટ. કિં પ્રાં ટોકટોક ક-
રવી=આમતેમ ટોકવું કરવું તે. ટપકા થાય
એમ કરવું તે.

ટોકમટોક, સ્ત્રી એમ તેમથી સામ સામે
વારંવાર ટોકાવું તે; ટોકટોક.

ટોકર, સ્ત્રી સપાટી ઉપર સ્થિર પડેલી અને
બીજી સપાટી ઉપર અતિ કરતી એવી બે
વસ્તુઓનું એક બીજાને અથડાવું તે; મનિ-
માન વસ્તુનું સ્થિર વસ્તુ સાથે અથડાઇને
પડી જવું તે; પ્રત્યાધાત લાગવો તે; ટેસ;
ધક્કો; હડસેલો. (૨) નુકસાન; ખોટ; હા-
નિ. (૩) નસિયત મળે એવી થાપડ; બોધ
દાયક જૂલ; શિક્ષા; ખતા. કિં પ્રાં ટોકર
ખાવી=નસિયત મળે એવી જૂલ-થાપડ
ખાવી. (૨) અથડાવું; અથડાઇ પડવું. ટોકર
મારવી=ટેસ મારવી; કોઇ વસ્તુ જે અમુક
પરિણામ તરફ જતી હોય તે તેમાંથી અ-
ટકી-પડી જાય એમ કરવું; નિષ્ફળ જાય
એમ કરવું. (૨) અડચણની સામે થઇને

સરસ કામ કરી ખતાવવું. ટોકર વાગવી;
અફળાવું; અથડાવું; ટેસ હલકી લાત વા-
ગવી; ખતાખવા.

ટોકરાણું, કિં અં ટોકર ખાવી-વાગવી;
અફળાવું; ટેસે ચડવું; ચાલતાં એકાએક
પગે વાગવું. (ના. ધા.) ટોકર લાગવી
તે; ટોકરાણું.

ટોકણું, કિં સં એક વસ્તુને બીજી વસ્તુ
ઉપર જોરથી આઘાતની-મારવી; અફળા-
વવું, મારવું; આધાત-પ્રહાર કરવો.-એ-
રણુપર હથોડી ટોકવો તે. (૨) મારમા-
રવો; ગડદો, મુક્કા, કે પ્રહાર કરવા; મુક્કા
મારવા :-બે છોકરાઓએ એક બીજાને
ખૂન ટોકયા. (૩) વગાડવું; અવાજ થાય
તેમ કરવું; બમ બળવવું. (૪) નસિયત ક-
રવી. (૫) ગપ ચલાવવી; ખોટું ઉડાડવું. (૬)
પ્રહાર કરી અંદર જાય-વાગે-એટિ એમ
કરવું; બેસાડવું. (૭) સંગ કરવો; ગ્રેરવું.
ટોકીને ભેલું=જોરથી મેળવવું.

ટોકટોક, સ્ત્રી વારંવાર ટોકટોક કરવું તે;
ટોકમટોક. (૨) ટોકવાથી થતી ગડગડ-
લોપાટ તે.

ટોકારણું, સ્ત્રી ટોકવું; બેસાડવું.

ટોકો, પું મોમરી વગેરેથી ધડિયાળ વગેરે ઉ-
પર કરેલો જે એક આધાત-પ્રહારતે; એક
વારનું ટોકવું તે; એક ટોક તે ટોકો. (૨)
ટોકવાથી થતો અવાજ; એક રણકો.-
એક ટોકો થયો. (૩) ટોકનારો; જાણુ-
રૂપ તે. જડ-અરસિક કામી.

ટોક, વિં (નાં) જેનામાં અક્ષલ ન હોય તે;
જડ; જડસો; મણેમણેને જૂલે એવો; અ-
ભણ; કંઈપણ નહિ મણેલો; ખૂખ; બેવ-
કુદ. ઉં કાલો ટોક નિશાળે જઇ. કં
દં કાં

ટોકિયું, નં કુલ્લાનું ફડિયું.

ટોખડ, નં સાધારણ ઉપયોગનું ધાતુ અથ-

વા માટીનું વાસણ; હાંદલું:-ધરમાં એ ઠાંસોએ લહેણુદાર રહેવા દેતો નથી.
 ઠાંપલું, નં ઠાંપડું, (૨) વિં બેડોળ; ઘાટ-વગરનું; ભોળું; રાખડોળું; અચ્છર.
 ઠાંખારી, પું મૂર્ખ; ઠાંઠ.
 ઠાંચો, પું સપાટી ઉપર ઉભો નીડળી રહેલો ખુટો; ગરબો; કરચો. (૨) ઠાંકર વાગે એવો સપાટી ઉપરનો ખુટો ખાંસો; અણી રહિત ટટાર ઉભો રહેલો ખરચો; સપાટીની બહાર સીધો નીકળી રહેલો લાકડાનો મોભ, પીઠ, વળી વગેરેનો જે છેડો-અંત બાગ તે; ખાલડો. (જે માંકડીમાં રહે છે તે.) ઠાંધયો. ધંટીના નીચલા પડના મધ્ય ખિંડ ઉપર જે ઉભો ખાંસો રહે છે તે.
 ઠાર, પું તળીને ખાંડ ચઢાવેલો જડો રાટલો; ધઉના તળેલો રાટલાને આસણી ખાવાથી બને છે. (૨) નં ઠાંમ; ઠેકાણું; જગા:-તે ઠાર ઠેકાણે બેઠું છે. (૩) અં ઠાર; ત્યાંને ત્યાંજ તરત; રથળધાય; જમીન દોસ્ત હોય તેમ:-ઠાર કરવું, ઠાર ખરવું =જવથી મારી નાંખવું. (૪) પું પૈસો. ઠારમુઠી=મુઠીપર મુઠી રાખીને રમવાની નાનાં છોકરાંની એક રમત.
 ઠારવું, કિં અં ઠારમુઠીની રમતમાં એક ખીજની મુઠી ઉપર મુઠી માંડવી તે.
 ઠારીસવું, કિં અં ઠારવું; ખુંચી લેવું; (૨) જીતીલેવું.
 ઠાંસવું, કિં અં યુટી-તેડી ખાવું:-કામ-ડો ગધેડાને ઠાંસે છે.

ઠાંવાવું, કિં અં અટકવું; થોળવું.
 ઠાંવું, કિં સં રોકવું; અટકાવું,
 ઠાંસો, જું ઠાંસો.
 ઠાંજિયાં, નં લોજિયાં, સ્ત્રીઓને કાનની બુટ પહેરવાનાં ધરેણાં.
 ઠાંજિયું, વિં મૂર્ખ; અભણ; અણસમજી ને વળી રખડાડ; અટોળ. (૨) ઉડેલતખિય-તણું; ઢંગધડા વગરનું; ખાલી દેખાવનું. (૩) દરૂદા મસ્કરિયું; મળકી; ખાલી હસે અડપલાં ને ટોળ કર્યા કરે એવું.
 ઠાંજિયો, પું મળક દરૂદા કરનારો; મૂર્ખ-અણસમજી કંઈ પ્રતિષ્ઠા-મારબોજ વગરનો અટોળ; દાંડિયો; ડાંડગો. ઠાંજિયા-ખાજી=ડીકી હસવું, ગમે તેમ મોલવું-મસ્કરી કરવી ને વખત કાઢવો તે; હસવું; ને દરૂદા કર્યા કરવા તે. ઠાંજિયાવાળું=મારબોજ વગરનું નાચું ને નિર્લજ્જ માણસનું ટોળું તે; મસ્કરાઓનું ટોળું.
 ઠાંસવું, કિં અં ઉધરસ ખાવી; ઠાંસવું; ગળું સાફ કરવાનો ચત્ત કરવો. (૨) દાખી-ચાંપીને ભરવું; ચગદીને ભરવું; (૩) ખુખ-દાખીને ખાવું.
 ઠાંસાખાજી, સ્ત્રી ગદામસ્તી; મારજુડ; દોંગાધ.
 ઠાંસો, પું ઉધરસનો ઠાંસો. (૨) મુઠીવાળીને સીધી લીટીએ ગોઠા મારવો તે; હડસેલો; ધડકા. કહેવું ઠાંસો મારવો ને ઠાંસો ખાવો =અવકારમાં બરાબર રહેવુંજ પડે એવા અર્થમાં વપરાય છે.

૬.

૬, પું[સં. જ.] શુજરાતી મૂળાક્ષરોમાનો
ચોવીસમો અને વ્યંજનોમાનો તેરમો મૂર્ધ-
સ્થાની વર્ણ.

કર્ધમાં, નં મુકીવાળી અંશુદો ઉચ્ચે રાખી સા-
મે માથુસ ચિઠાચ તેમ મસ્કરીમાં તેને દે-
ખાડવો તે; ડૈમાં; ડાચ, ટીકા, તને કંઈ
મળવાતું નથી એમ કહી બતાવવું તે-
રાણ થવું તે.

કકડક, અં એવો એક અવાજ; એવા અવા-
જનું અનુકરણાત્મક ઉચ્ચારણ; જીભને
ઉંચી કરી નીચે અક્ષાળવાથી થતો એક
અવાજ તે; ડાખલી.-પેલા છાપરાના ખુ-
ણામાં કકડક થાય છે. ધરોળી, ઉંદર અને
સાપ વગેરેના મુખમાંથી નીકળ્યા કરતો
એવો અવાજ.

કકાર, પું[સં.] ક અક્ષર અને ક એવો ઉચ્ચાર
તે; ક એવો ઉચ્ચાર કરવો તે; કડો.

કકાળ, પું[સં. દુષ્કાલ] કકાળ; વરસાદ નહિ
આવવાથી અનાજ તથા પાણીની તંગીનો
સમય તે; ખોટ-તંગીનો વખત. (૨) તંગી;
તાણ; ખોટ.-પાણીનો કયાં કકાળ છે ?
કહેં કકાળમાં કોઢરા મોંઘા=તંગી હોય
ત્યારે તુચ્છ વસ્તુ પણ ફર્મિલ થઈ પડે
એવા અર્થમાં આ કહેવત વપરાય છે

કકકો, પું[અં. Dock] વહાણોમાં માલ
ચઢાવવા ઉતારવા ચાટે દરિયા કિનારે બાં-
ધેલો જે ઘાટ તે; દુરખો; ગોદી. દરિયા
કિનારે બાંધેલો પુસ્તો કે જેની આગળ
આવીને વહાણો ઉભાં રહે ને માલ ચઢા-
વાંચ ઉતારાય તે જગા. વહાણો આવીને
ઉભાં રહે એવો દરિયાનો ઓવારો.

કખસી, અં અડચણ; હરકત; નડતર. (૨)
ખેની વચમાંનું ત્રીણું કે જે અડચણ કરે
એવું હોય; આડખીલી; ફાંસ. (૩) પંચાત;

ધાલમેલ; વાંધા પડતી ને અશુભમતી આ-
ખત-કામ-માથુસ તે.

કખસિયું, નં ચાક ફાળ વગેરેને ડખોળી-
બેળીને બનાવેલું જાડું પેય તે; રમણ
જેવું કઢેલું દીકું ચાક અથવા ચાક અને
કઠોળને એકઠાં છુમરડી બનાવેલી જાડી
ફાળ તે; ડખું. (૨) વિં વચમાં ફાંસ-
આડખીલીરૂપ થઈ પડે એવું.

કખું, નં ચાક અને કઠોળને બેગાં રાંધીને
બનાવેલું પેય. ફાળ પાતળી ને ડખું જાડું
હોય છે. ડખસિયું.

કખો, પું વચમાં નડે-હરકત કરે એવું જે
કંઈ તે; પંચાતી; ઘોટાળો; અડચણ કરે
એવી બાબત; વાંધા; આડખીલી, જગડો;
લકાઈ. (૨) ચુંચવણ; ગડબડ; અવ્યવસ્થા;
ખીચડો. કિં પ્રં ડખો ધાલવો=કોઈ કામ
વ્યવસ્થાપૂર્વક ચાલે નહિ એમ તેની વચ-
માં જગડો નાંખવો કે વાંધો કાઢવો તે.

કખોળીયું, કિં સં પ્રવાહી પદાર્થને ખૂબ
હલાવવો; હોળી નાંખવું; વલોવવું. (૨)
હલાવીને એકઠું કરવું; મિશ્રથાણ-ભળી
જાય તેમ કરવું. (૩) ચુંથી-સંડોવી નાં-
ખવું; આમ તેમ નીચું ઉંચું-ઉપર તળે
કરવું; છુમરડવું; છણવું હોળીહોળ
કરવી, વલોવ્યા કરવું.

કખ, નં ડગલું; પગલું, ઉં કહો મિત્ર મારા
કેમ કરવું, હવે કેણી મગા ડગ ભરવું.
લલિતાદઃખદર્શક.

કખડગ, વિં આમતેમ ડગી જતું હોય એવું;
ડગડગતું. (૨) અં આમ તેમ ડગવાથી
હાલતું ને અવાજ કરતું હોય તેમ; ડગડ-
ગતું હોય તેમ. કિં પ્રં ડગડગ થવું=આ-
મતેમ ડાલવું-નમી જવું. (૨) 'ડગડગ'
એવો અવાજ થવો.

ડગડમગું, કિં અં આમ તેમ ડોલવું-ન-મગું; ડગડમ યવું; હાલવું; ખરોખર નહિ ગોડવાયાથી આમ તેમ નીચું ઉચું થવા કરવું. (૨) વિચાર-વાતમાં આમ તેમ ફરવું; નિશ્ચય ઉપર દઢ નહિ રહેવું; ઢચું પચું થવું.

ડગડગો, પું મનમાં એક નિશ્ચય નહિ હોવો તે; મનમાંનો અનિશ્ચય; ખતરો; વહેમ; શંકો; સંશય; ઢચુંપચુંપણું. (૨) આનિશ્ચય; ખાતરી નહિ હોવી તે; ઢગડગો:-થું તમને હજી કંઈ ડગડગો રહે છે ?

ડગમગ, અં ડગડગ; ડોલમડોલા થતું હોય તેમ. (૨) વિં અસ્થિર.

ડગમગવું, કિં અં સ્થિર નહિ રહેવું-હોવું; ડોલવું; હાલવું; આમ તેમ નમી-લચી જવું. (૨) ઢચુંપચું થવું; નિશ્ચય ઉપર નહિ રહેવું; વિચાર-વાત વગેરેનું ફરી જવું; દઢતા ઉપર નહિ રહેવાવું.

ડગમગાટ, પું ડગમગવું તે.

ડગર, સીં રાહ; વાટ; આવતા પ્રસંગ વગેરેની પ્રતીક્ષા કરવી તે. (૨) ધરડ; ચીલો ગાડાવાટ.

ડગરી, સીં ડોકરી; ડોસી.

ડગરો, પું ડોકરો; ડોસો.

ડગલી, સીં નાનાં છોકરાં અને સ્ત્રીઓને પહેરવાની અસ્તરવાળી અંગરખી; જડું ખંદન; અસ્તરવાળી ખંડી.

ડગણું, નં એક પછી એક પગ ઉપાડીને મૂકવા તે; ડગ; પગણું; કદમ. (૨) એક પછી બીજો પગ ઉપાડીને મૂકતાં તે બે પગ વચ્ચે જે છેદું-અંતરાળ પડે છે તે; બે પગલાં વચ્ચેનું અંતર તે:-એક ડગણું જમીન. (૩) એક જગા-કે બિંદુથી જે કંઈ આગળ વધારો કરવો તે:-મેં બતાવ્યું તેથી એક ડગણું આગળ વધતો ના. કિં પ્રં ડગણું આગળવું=

પગણું પારખવું; વલણું જોવું. ડગણું બ-રવું=કંઈ કામ કરવા તત્પર થવું; આગળ ચાલવું. ૩૦ પ્રં જોઈને ડગણું બરવું=સંભાળી-વિચાર કરીને કામ કરવું. કહેં ડગલે દૂર તે દેશાવર દૂર.

ડગલો, પું અસ્તરવાળો ગરમ અથવા સાદો અંગરખો; ગળાથી ધુંટણુ લગીનું બાંધવાળું જડું પુરુષને પહેરવાનું સિવેલું વસ્ત્ર. કોટ; વાધો:-ડગલો ડગલો થાય છે ને ચિથાળો વહી જાય છે.

ડગવું, કિં અં હાલવું; ધુજવું; ડોલવું; ડગ-મગવું. (૨) ખસવું; દૂર જવું. (૩) પાછું ફરવું; હઠવું. (૪) તાબેથવું.

ડગળવું, ચગળવું.

ડગળી, સીં લાકડા-લુગડાની નાની થીંગડી; ચકતી; સપાટી ઉપરની કકડી; દાટી; ગોળ કે ચોરસ કોષ આકારની સપાટી ઉપરથી કોરી કાઢેલી પટી. (૨) જુડ ડાગળી, મગજની સમજશક્તિ. ગાબડી, ડગળી ખસી જવી=ગાંડા થઈ જવું. ડગળીછંદ=ગાડું; ઘેલું.

ડગણું, નં લાકડાનો કે દળદાર ફળફળાદિનો જડો કકડો; ફાડિયું; વચમાંથી કાઢેલો જડો કકડો; ચીર, ચીરો; કડકો. (૨) બચકું બરવાથી પડેલો શેટલા વગેરેનો જડો કડકો; બચકું મોટો કકડો. (લાકડાનો).

ડગમચું, વિં આમ તેમ હાલવું; આમ તેમ ડોલડોલા થઈ જવું હોય એવું; ડગડગવું. (૨) અસ્થિર; અદઢ; અનિશ્ચિત. આમ કે તેમ ઢગી-ગડબડી પડે એવું.

ડગ, અં મોઢાની બખોલમાં જીભ અફાળી કરવામાં આવતો એવો નકારવાચક, પ્રેરક ને આશ્વાસક અવાજ:-તેણે ડચકારી ખોલાવી ના કહી. ડચકારી કરી બળદને હાંકો અને ડચકારી પંખાળી ગાયને ખીલે

બાધા. જીભ ધડકારીને કરાતો એવો અવાજ-ઉચ્ચાર; ડયકારો. (૨) પું હોવાંડતો રહેવાસી; વહાંદો; નેધરશેડનો વતની.-ડયલોક સૌથી પહેલાં સમુદ્ર ખેડવા લાગ્યા.

ડયકારવું, કિં અં ડયકારો કરીને પ્રેરવું; શાંત પાડવું કે અટકાવવું. હાંકવું; હાકો-ટવું. (૨) ઉચ્ચારવું; પ્રેરવું; ધસાવવું; ઉત્તેજિત કરવું.-રખારીએ ગાયોને ડયકારીને એકઠી કરી. ખેડુતે ડયકારી પોતાના કુતરાને છોડી મૂક્યો.

ડયકારી, સ્ત્રીં ડયકારાથી કંઈક ધીમે મેંની બખોલમાં જીભને ધડકાવીને કરવામાં આવતો અવાજ; ડખલી.

ડયકારો, પું મેંની બખોલમાં જીભ ધડકારવાથી થતો એવો અવાજ તે; મોટી ડયકારી. લાડમાં, પ્રેરણા કરવામાં, ઉચ્ચારવામાં અને ગમતમાં ડયકારો કરાય છે. કિં પ્રં ડયકારો કરવો=સતો કરવો; ઉચ્ચારવું; ઉત્તેજવું.-ગાડીતે ડયકારો કર્યો એટલે બળદ પવનને વેગે ચાલવા માંડ્યા.

ડયકિયું, નં ડયકું.

ડયકું, નં પાણી ઉતરતાં કે શ્વાસ લે મૂક કરતાં ગળાની આરીમાંથી નીકળતો એવો કછીનો અવાજ; શ્વાસ લેતાં, રેતાં, ખોલતાં અથવા કંઈક ગળે ઉતારતાં મુસ્કેલી પડતી તે, અને તેને લીધે હરડિયો તણાઈને થતો અવાજ તે; ઘોટ લેવો પડવો તે.-ડયકાં ખાધ ખાઈને શું ખોલે છે? (૨) અવાગી. વાયુ લેતાં મૂકતાં ગળું ને હરડિયો ખેંચવો તે.-એ ડયકાં આગ્યા પછી મરી ગયો.

ડયકો, પું ઉપરથી પોચું અને અંદરથી કઠણું ઢેપું; ગાંઠિયો; ગાંઠ; દડણું.-માટી નહિ ગળવાથી ગારમાં ડયકા રહેલા છે. (૨) સપાટી ઉપર તરી આવેલી ગાંઠ, ગળ્ય;

શિખર તે. (૩) લોંદો; જોડો મોખરો. પોચી અને ઢીલી વસ્તુમાં અપરિપક્વ-અણુગળ રહી ગયેલી જે કઠણ ગાંઠા જેવી ચીજ તે.

ડયુરો, પું અનનળ પુરાષ ગયો હોય તેમ ગળું ઓચિંતું સજડ થઈ જવું તે; ખાટી તુરી લુખી ને વિધારી વસ્તુ ગળામાં જવાથી, અત્યંત શોક હર્ષ અથવા દુઃખની લામણી ભયાં રેવા, ખોલવા કે હસવાથી ગળામાંનો નળ સીકડાઈ ગયો હોય તેમ થવું તે; અનનળનું બંધાઈ-ભરાઈ જવું તે. રાયણાં ખાવાથી ગળે ડયુરો પાડે છે. ડયુરો પાડવો, રહેવો, એમ કહેવાય છે. શ્લેષ્મા-દિકથી ગળું ભરાઈ જઈ શ્વાસ થુંક વગેરેની આવળમાં મુસ્કેલી પડતી તે.-એને ડયુરો પાડ્યો છે માટે ખુલ્લે મોઢે રેવા દો હમણાં ગભરામણુ ઓછી થઈ જશે. શોક, દુઃખ, રૂદન વગેરેના રોકાણુ ને લીધે ગળામાં-છાતીમાં બિડાણુ-ફંધામણુ જેવી અસર થાય તે.

ડયો, પું ડટો; દાટો. (૨) ગાભો; ડખ્યો.

ડજન, વિં [ઝં. Dozen] ખાર; સમુદાયમાં ખાર; એક જથ્થે ખારનું (બંદલ) જેમાં એક જાતની ખાર વસ્તુઓ સાથે રાખેલી હોય એવું (પડીકું); જથ્થામાં ખાર તે. આપણામાં જમ કોડી (૨૦) ની ગણતરીએ વસ્તુ-જથ્થે પાડવામાં આવે તેમ. યુરોપ તરફ ખારની ગણતરીએ જથ્થા પડાય છે. ખાર ડજનનું ગ્રોસ.

ડડણું, વિં ડડણું; દડાયેલું રહે એવું; જમીનની અંદરનું.-ડડણુજર.

ડટંતર, નં ભૂકંપથી, જ્વાળામુખીથી, ઝંઝાવાતથી કે મોટા વાવાઝોડાથી પૃથ્વી ઉચલપાચલ થઈ અથવા અસાધારણ ભારે ધૂળ અથવા રેતીનો વરસાદ વરસી વસ્તીવાળા પ્રદેશો દટાઈ જવા તે; મોટાં વાવાઝોડાંથી

શહેરો અને ગામડાં દટાઇને પાયમાલ થઇ જવાં તે; દાટી દે એવી આપત્તિનો અવધર-ખનાવ તે. (૨) પ્રજનો-વસ્તીનો સામટો નાશ કરે એવી સ્થિતિ તે; કહેર. બૈરાં કુટવામાં-રાજિયામાં 'હટ'દર' આખ્યાં એમ કહે છે. જળપ્લાવનથી ઉલટું જે ધ્વલિપ્લાવન તે.

હટાણું, કિંમત અંબ દાટેલા યતું; દટાણું; જમીનમાં પુરાણું.

હડદો, પુંબ છુટ્ટી કે પ્રવાહી ભરવાના સાંકડા મોંના વાસણ-પાત્રને મોઢે દેવાનો લાકડાનો, ચુંથરાનો કે કાગળનો હુચો તે; દાટો; ગોળ નાળઆ જેવા મોં ઉપર મારવાનો કે કાણામાં ધાલવાનો ખેસતો લાકડાનો કે ખીજો હુચો કે કકડો; યુચ-દાટો.

હડડો, પુંબ [સં.] ડોકાર; હ એવો અક્ષર તે.

હડ્ડું, નંબ જડુહડ્ડું; જડું ટુંકું અને ખેડાળ નાના ધોકા જેવું લાકડું. (૨) તોફાની હરાષ ગાય-ભેંસને ગળે બાંધવાનું જડું હડ્ડું, કે જેથી તે નાસી શકે નહિ. હ-હેરો. (૩) ખૂમ જડું ઢોકળું.

હપકામણું, નંબ હપકામણું.

હપકામણું, નંબ હર દેખાડવો તે; હારો દેવો તે; ધમકી; ધાકડું-થું તારા આપનું હપકામણું ખતાવે છે.

હપકી, જીંબ સપાટી ઉપર શરીર ન દેખાય તેમ પાણીની અંદર પેસવું-ઉંડા ઉતરવું તે; હપકી; હુડકી; હુબકી. કિંમત હપકી મારવી-પાણીની અંદર ઉંડા પેસવું. (૨) એકદમ નજર બહાર જતા રહેવું; દૂર ખસીજવું; કેટલોક વખત ગેરહાજર રહી જવું.-તમે ત્યાંથી ફીક હપકી મારી ગયા.

હપકું, નંબ પાણીમાં ઝમોળાઇ બહાર નીકળવું તે; ઝબકાણિયું; હુબકું; શરીરને પાણીમાં ઝપલાવવું તે; પાણીમાં ઉંડા ઉતરવું

તે. કિંમત પ્રંબ હપકું મારવું=પાણીમાં ઝપલાવવું; શરીરને પાણીમાં ઝબકાણી કાઢવું તે; સ્નાન કરવું; નહાવું.-મારીવતી મંગા-જમાં એક હપકું મારજો. (૨) ખસીજવું; દૂર થઇજવું.-અહિંથી હપકું મારી જ.

હપકો, પુંબ કોઈ પ્રવાહી-લેલ પદાર્થનું મોટું ટિંપું કે બોદો પડવો તે; મોટા છાંટો; લચકો. સાધ, ધી, દહિં વગેરેનો હપકો; હપકો. (૨) હાથ; ધાણું. છાંટા-લચકાથી વસ્ત્ર કાગળ કે સુંદર સપાટીનું જમડવું તે. (૩) વહેમ; શંકા; ખતરો; વાધો. (૪) કાળ; ધ્રાસકો; ચરેરો. (૫) લોટ સાથે બાજી કે શાકની કચુંબર ભેળવીને તળી કાઢેલા ગાંઠિયા; બાજી ને કણકના નાના મોટા તળેલા ગોળા કે ગાંઠિયા તે-લોટનાં બજિયાં. કિંમત હપકો પડવો=વહેમ પડવો. વાધો-ખતરો પડવો; શંકા આવવી; કાળ પડવી; ભય લાગવો; ચરડકો પડવો.

હપટ, વિંબ [સં. ક્ષિપ્ત=હિં. હપટ] જમણું; બેગણું; ધણું; પુષ્કળ. (૨) દાટેલું-સંતાડેલું હોય એવું; ભોંયમાં રાખેલું; યમ; છાનું; બહારેલું. (૩) ઠેકાણે કરી દેવું-નજર પડે નહિ એમ છુપાવી દેવું તે.-એને જે આપશો તે એ હપટ કરી દેશે; અર્થાત્ દાટીને સંતાડી દેશે. કિંમત હપટીદેવું=સંતાડી દેવું; કોઈ જાણે નહિ તેવે ઠેકાણે ધાલી દેવું.

હપટણું, કિંમત હપટીને સંતાડવું; બેવડા જપતામાં રાખવું; ઉંડાણમાં કોઈ જાણે નહિ તેવી રીતે છુપાવવું; પેટીમાં બંધ કરવું ને પેટીને વળી ભોંયમાં ધાલી હપટાઇને પતો લાગે નહિ એમ છુપાવી દેવી તે; સંતાડી રાખવું. (૨) હુઆધથી હાથ કરી લેવું; કોઇને હાથ લાગે નહિ એમ કપાંતું કપાંહિં છુપાવી અદશ્ય કરીદેવું.-જે કંઈ એના હાથમાં આવ્યું તે એણે

૬૫ટી દીધું. (૩) દયાવી એસવું; ગાંડ-
તલે ધાલીદેવું.

૬૫ટીએસવું, દયાવી એસવું; બગલમાં ધાલી-
દેવું; ૬૫ટવું.

૬૫ટો, પું જોમાં બંગાળી ખાંડ-ચુર ભરાઇ
આવતું તે એપડનો ચુણપાટનો થેલો; ચુ-
ણપાટનો ખાંડનો કોથળો. એવડા કોથળા
ઉપરથી બંગાળી ખાંડ '૬૫ટો'ની ખાંડ
એવે નામે ઓળખાતી. દુ=એ પટ=પડનો
કોથળો તે ૬૫ટો. એ ખાંડ સહેજ બિંની
રેતી જેવી આવતી અને દાખવાથી દબકું
થતી ને છુટી કરતાં ભમરી થઇ જતી.

૬૬, નં [ફા.] લાકડાની ચુડીપર મઢેલા ચામ-
ડાનું એક વાજું; લાકડાના ગોળ કાંઠાની
એક બાજુએ ચામડું જડવાથી આ
વાજું બને છે; નગારી કરતાં તે મોડું
ને ધુધરીઓ કે નાની ઝાંઝો જડેલું હોય
છે. (૨) એકદમ પોચી વસ્તુમાં ખીજ
કહણ વસ્તુ ધોચતાં થતો એવો આવજ;
ગદ; અવાજ-પોલો અવાજ થાય તેમ ઝટ
દેખને; ત્વરાથી.-૬૬ દેખને તેણે ૬૬ણું માર્યું.

૬૬ડાવવું, કિં સં વહાણ-હોડી-હંકારવાં.
(૨) દમભિડાવવો; ખીવરાવવું; દાખ દેવો;
શોહદેવી. (૩) સંગ કરવો. (૪) દ૬ડાવવું;
કોઇના લખાણની ચોરી કરવી; એમનું
એમ ઉતારી લેવું; પારકા લખાણને પો-
તાના તરીકે ઉતારી લેવું.

૬૬ડું, નં ૬૬.

૬૬ણ, નં ૬૬ન; ઢાટવું તે.

૬૬ણાવવું, કિં સં દટાવવું; બુભિદાસ દેવા-
ની ક્રિયા કરાવવી. (૨) ૬૬ણે મરાવવું,
(૩) ખરાબ કર્મ કરાવવું.

૬૬ણું, નં સાધારણ-સફાઇદાર નહિ કરેલી
નાની લાકડી; જાડીને ડુંદી-મધેડાં હાંક-
વાની લાકડી. (૨) સાધારણ કામ કરે
એવું હમેશ હાથમાં રાખવાનું હથિયાર-

નકામા જેવી તરવાર. કહેન તેજને ડુંકા-
રો ને મધેડાને ૬૬ણાં.

૬૬ડાવવું, કિં સં ૬૬ ૬૬ થાય એમ કર-
વું; મોઢાટવું; ધાલકાદથી હચમચાવી
દેવું, સોખત કરવી. (૨) પીડાવવું; વિતા-
ડવું; હેરાન કરવું; અહિંતહિં અથડાવી
મુઝાવવું; મુરકેલીમાં નાંખવું.

૬૬ંસ, સ્ત્રીં પોતાનાં પરાક્રમ ગાવાં તે; કુલ
મારવી તે; પોતાની મોટાઇ, પોતાની શા-
બાશી અને પોતાની બ્રહ્મની વાતો કર-
વી તે. (૨) ગપ; જુડી વાતનો તડકો.
કિં પ્રં ૬૬ંસ મારવી=પોતાનું પોકળ
પરાક્રમ બતાવવું; પોતાનાથી ન બની
શકે એવી વાત પોતે બતાવી એવું જ-
ણાવી શાબાશી લેવી.-ઉત્તરકુંવર બહુ ડ-
ર્કાસ મારે છે માટે ગાયો વાળીલાવવા
આજ તેમને મોકલે.

૬૬ંણ, વિં એવકુદ; મૂર્ખ; અણસમજ; અ-
બજ; નિરક્ષર; ઝાઝી ઉડી બુદ્ધિ ન હોય
એવું. (૨) અદક્ષ; અચતુર; ઝટ કાંઈ વાત
કે બાબત સમજ શકે નહિ એવું.

૬૬ંદલ, વિં વાથી ફૂલીગયેલું; જેનાથી ઝટ
ચલાય કે એસાય ઉઠાય નહિ એવું.

૬૬ંકણું, કિં અં ૬૬ંકી મારવી; પાણીની
અંદર જવું. (૨) દબાવું.

૬૬ંકાણું, નં બીક બતાવવી તે; શેહ; ધાક.

૬૬ંકામણું, નં ૬૬ંકાણું; બીક બતાવવી તે.

૬૬ંકી, સ્ત્રીં ૬૬ંકી.

૬૬ંકું, નં ૬૬ંકું.

૬૬ંકો, પું ૬૬ંકો.

૬૬ંગર, પું નગારાપર ચામડાં મઢતારી એક
જાતિ ને તેમાંનો પુરુષ; ચામડાં ઉપર રંગ
ચઢાવવાનો અને નગારાં મઢવા તથા
રંગવાનો ધંધો કરનાર. ચામડાં છત્રીઓ
વગેરે ઉપર રંગાન અને રંગ ચઢાવનાર;

શીગાનતું કામ કરનાર; રંગારો:-ઉપગ-
રવાડો.

ઉપાડ્ય, અં એક પછી એક એમ; ઉતાવ-
ળે એક પછી એક ક્રમે; સપાટામાં; ટપો-
ટપ; એક એકની પછી-ઉપર તરતજ:-
ઉપાડ્ય તેણે બધું ઉપાડી લીધું. (૨) બુ-
ડતાં કોગળે કોગળે-કુપકે કુપકે પાણી પિ
વાઇ જવાય તેમ; કોળિયે-કોળિયે ઝટ ઝટ
ખાઇ-પી જવું તે:-ઉપાડ્ય મોંમાં મૂકવા
લાગ્યો. (૩) એક પછી એક ટપકે ટપકે;
ઝટ ઝટને એક એકની પાછળ બીજું
પડતું-ગરતું હોય તેમ:-ઉપાડ્ય આંસુ
પાડવા માંડ્યાં.

ઉપાડી, સ્ત્રી નાતું ઉપડું; ટેપલી. (૨) દાખડી.
(૩) કુલ્લી.

ઉપડું, નં દહણું; ટેપું; દહણું. (૨) સાંકડા
મોંતું અને પહેળાં પેટાંતું થી તેલ વગેરે
બરવાતું ચામડાંતું પાત્ર; કુલ્લું.

ઉપડો, વિં (પું) કુલ્લો જવો; બોલ; જાડો
હોવાથી અચચળ; પોદળાં જવો.

ઉપરુ, નં ચામડાંતો રસ કરીને બનાવેલું
પાતળા પડતું કુલ્લું. (૨) વિં શીકું;
નિઃસંરવ; દેરારોલું. ઉપરુજેવું=પાતળા
પડના કુલ્લાથી જેમ તેની અંદર બરેલું
પ્રવાહી દેખાય છે અને પડમાંની દરચ-
લીઓ અને તંતુઓ જણાય છે તેમ ભે-
લીનું પાણી થઇ જવાથી જેની ચામડી
તગતગતી હોય એવું; થોથરવાળું. લાંબો
વખત તાવ આવવાથી છોકરો ઉપરુ જેવો
થઇ ગયો. (૩) પોતે પોતાના બારને
ન સહન કરે અને તે બારને લીધે હાલી
ચાલી શકે નહિ એવું-જેમ બરેલું કુલ્લું
ન્યાં મૂકવું હોય ત્યાંજ રહે છે તેમ-આ
લસથી ચરીરની જાડાઇ વગેરેથી મંદ,
અચચળ હોવું તે:-કુ તો દિવસે ઉપ-
વાથી ઉપરુ જવો થઇ ગયો.

ઉપરો, પું તાંબા પિત્તળનો ડબો.

ઉપલીન, નં આયર્વેંડું સુખ્ય શહેર; શિદ
નામે નદી ત્યાં શહેર વચ્ચે થઇને વહે છે.
શહેરના પૂર્વ ભાગમાં મુંદર ઇમારતો ને
જેવા લાયક જગાઓ છે. ઉલ્લેખ.

ઉપલું, નં ઉપગરે બનાવેલું ચામડાંતું વા-
સણ; કુલ્લું. (૨) વગર પકવેલું હાલું.

ઉપલું, દયાઇ જવું; શેહમાં દીલા-મંદ પડી
જવું. તે તમારાંથી ઉમે તેવો નથી.

ઉપાડ્ય, અં એક પછી એક એમ; ઝપો
ઝપ; ઉપાડ્ય; ઝટલાઇને; ક્રમે ક્રમે કરી દેવું
એવો અર્થ બતાવે છે. એક પછી એક
સપાટાખંધ કરાતું હોય એમ. ઉપોડ્ય:-
પછી ઉપાડ્ય તેઓ ઉડી ઉડીને ચાલવા
માંડ્યાં.

ઉપાવવું, કિં સં દયાવવું; દયાય તેમ ક-
રવું; ચંપાવવું; અગદવું; અમુક વજનની
નાંચે અથવા બીડામાં મૂકવું; ચાંપવું;
ચપટ થાય એમ કરવું. (૨) શેહમાં ભેવું;
દાખ દેવો; ધમકાવવું; બચ દેખાડવો. (૩)
દાખીને ખાવું. (૪) હોઇયાં કરી જવું.

ઉપાવું, કિં અં દયાવું; ચંપાવું. (૨)
શેહમાં ભેવાવું; નરમ થઇ જવું; દખી
જવું. (૩) નુકસાનમાં આવવું; કોઇ બાર
તળે આવીજવું:-તે રૂના વેપારમાં જરા
ઉપાયો છે.

ઉપી, સ્ત્રી દાખડી; હાંકણવાળી બહુજ નાની
પેટી. ધાતુ અથવા લાકડાંની ડાખલી. ઉં
ચશમાં તો વસમાં થયાં, ઉપીએ વાળ્યો
દાટ; જીવે ફરીને જીવતાં થયો ન એવો
ધાટ.

ઉપું, નં ઓધરાળો; ડુંડી કડછી. દાળ,
દૂધપાક વગેરે પીરસવાનું લાંબાવાળું પાત્ર.

ઉપુક, અં ઉપતું હોય તેમ; પાણીની સપાટી
ભાગતાં અને પડેલી વસ્તુ બુકેતાં થતો
એવો અવાજ; એક પછી એક 'ઉપ'

એવો અવાજ થતો હોય તેમ. (૨) ડમ
એવા અવાજ સાથે તરતજ, જલદી:-
માછલી ડ્યુક દધને યુડી ગઈ. શકુન્તલાની
આંખોએથી પેલી વિંટી ડ્યુક લંધને સમ
રેવરમાં પડી ગઈ.

ડ્યુકો, પું ડ્યુકો; ધાગો; ફાટેલો ને વળી
મેલો લુગડાનો કડકો. (૨) મેલાં ફા-
ટેલાં લુગડાંને લોચો; ખરાંબ ગંદા લુગ-
ડાના કડકાં તે:-એની પાછડી જોને ડ-
યુચા જેની !

ડ્યુકો, પું વહાણનો પાછલો ભાગ.

ડમેલ, વિનં દખાચેલું; ઉપકાર, સત્તા કે ધનના
દખાણમાં હોય એવું; આશિવાણું; આસિ-
ગણ; તાબેદાર:-હું કંઈ તારો ડમેલ નથી.

ડમે, પું ડમ્મે; લંકણવાળું તપેલી જેવું
વાસણ. (૨) ચારે તરફથી બંધ કરી
શકાય તેવી લાકડા કે ધાતુની પેટી; બંધ
કરણ તેવું કોઈ વસ્તુ રાખવાનું મોટું
વાસણ, અથવા પ્રાણીઓ રહે એવું
વાડોલિયું:-રેલવેનો ડમે. (૩) હંસમાં
ઢોર પુરવાનો બંધિયાર વાડો. (૪) ગોળ
મધ્યમ કદનું ધડિયાળ. (૫) ગોળ-દડા જે-
વી અમદાવાદ પાછડી.

ડમેળવું, કિં સં પ્રવાહીમાં યુગડવું;
બોળવું; ડમેળવું. (૨) અપવિત્ર કરવું;
બગાડવું.

ડમ્બી, આં દાખડી; ડાખડી; નાનો ડમે;
હાંકી દાંખીને કોઈ વસ્તુ મુકાય એવી
બનાવટ.

ડમ્બી, પું દાખડો; ડમે; કોઈ વસ્તુ-ખાસે
ખાંધાનું હાંકીને મુકાય એવું પિત્તાળનું
પતેલી જેવું પાત્ર:-ખાવાનો ડમ્બો, ધરે-
જાનો ડમ્બો. (૨) કાચળું ગોળતકિયા
જેવું ચિનાઈ જાનસ. (૩) દીવો ફરવળો
તેજ ભરવાનો ખડિયો. (૪) કોળિયો; યુક;
મેલવું તે.

ડમ્બાચણું, નં જેનાથી દઝાવાય-દઝાય તેમ;
જેનાથી ડામ પડે તે; બોચણું; ડમેણું;
ડામ દેવાનો લોખંડ કે ધાતુનો અગિયો.
(૨) મહેશ્વર ટોણાનું કારણ યમ પડે એવો
ઉપકાર લેવો તે. (૩) બચનું ડંકણું.

ડમકો, પું સવારીમાં રખાતાં 'ડંકા નિશાન'
નામનાં ધોડા કે ડંટ ઉપરનાં વાજાંમાંનું
જડા ચામડાનું એક મોટું ઢોલ; ગણગ-
ણતો ભારે અવાજ કરતું નાનું ઢોલ.

ડમખળ, નં તોસ્તાન; સવારીમાં બમકાને
અને સમવડને ખાતર રાખવામાં આવતાં
પશુ અને સરસામાન વગેરેનો જે સમુદ્ધ
વગેરે તે. (૨) ધાંધલ; ધમાલ; ઝટ ઉપાડી
ફેરવી કે આંધુ પાછું કરી શકાય નહિ અને
મહેનત આપે એવું જે તે; મન અને શરી-
રને અશાંતિ અને શ્રમ આપે એવું જે
પંચાતી ભરેલું કામ કે વસ્તુઓ તે. (૩)
ગોટાળો ને ધોંધાટ થઈ રહે એવું જે કંઈ
તે; માણસો, સરસામાન, પશુઓ વગેરેની
પંચાતી તે; લાકડા ટંટાનું ઘર એવું જે
કંઈ તે:-અહિંયાં આ બધું ડમખળ થા
માટે જોઈએ ?

ડમડમ, અં જડા ચામડાના ઢોલનો હવામાં
ધુજતો એવો અવાજ; ધમધમ; ડમડમઝાઝા
(૨) નં ડંકા નિશાનનાં વાજાંમાંનું એક
ઢોલ; શર વરષા કરે એવા થડકતા અ-
વાજનું લશ્કરી ઢોલ. (૩) કલકત્તાની ઇશાન
કોણ પર પાંચ માઈલ ઉપર એક લશ્કરી
છાવણીનું નાનું ગામ છે તે:-ડમડમની છા-
વણી. સન ૧૮૫૭ પહેલાં ડમડમની છા-
વણીમાં બંદૂકના ક્રાંતિસ બળત્રીવાળું કાર-
ખાતું બોલવામાં આવ્યું તું. બળત્રી વખતે
ડમડમમાં ગડગડ થઈ હતી તેથી તે ઇતિ-
હાસમાં પ્રસિદ્ધ છે.

ડમડમઝાઝા, પું 'ડમડમ' એવો અવાજ તે; ડમ-
ડમ એમ બાગત ઢોલનો જે ધમકારો તે.

ક્રમક્રમ, અં. ક્રમક્રમના આમક્રમી ચાક્રક તંગ
ચમેલું હોય તેમ; ખેંચાર્થ ચઢીને તંગ
ચમેલું એવો અર્થ બતાવે છે.:-એનું પેટ
તો ચારે કુખે ક્રમક્રમ યજ્ઞ ગયું છે; ક્રમ-
ક્રમ; તંગ; સખત ચમેલું એવું. (૨) અ-
ચિત્તર; અચળ; અદૃઢ. (૩) અપૂર્ણ હાલ-
તમાં હોય એવું; હજી હલ ચવાનું કે પુરું
ચવાનું બાકી હોય એવી હાલતનું.

ક્રમચિત્ત, નં. એક અથવા બે બળદની મા-
ણસને ખેસવાની કઠેડાવાળી નાની ને સા-
દી બનાવતી માડી; ક્રમચી.

ક્રમચી, સ્ત્રી. એક બળદની કઠેડાવાળી નાની
ખુલ્લી માડી; એકડો. (૨) નાની અને હાથ
ટોઢ હાથની જાડી સાધારણ લાકડી; પશુ
કુતરાં વગેરેને હાંકે કાઢવાની નાની લાક-
ડી; દંડીકા જેવડી લાકડી.

ક્રમચું, નં. ટુંકી ને જાડી નાની લાકડી; દંડીકા
જેવી પશુ છોલીને ઠીક નહિ કરેલી એવી
સાદી લાકડી; કચ્છું.

ક્રમચું, કિં. અં. ક્રમક્રમ જેવી નાની વનસ્પ-
તિને ફૂલ કે માંજરા આવવી; ફાલવું;
મહોર આવવો; કુસુમોદ્ભવ થવો; પ્રકુ-
લિત થવું.

ક્રમક્ર, નં. કુમકુમી જેવું કિનારીએ લગ-
તી રાખેલી દોરીની માંડના આધાતથી
વાગતું ચામડું મટેલું વાળું; ક્રમક્ર. આ
શિવનું વાળું કહેવાય છે અને એના ના-
દમાંથી અક્ષરોને લગતાં બ્યારણનાં પહેલાં
મોઢ સત્ર અનેલાં કહેવાય છે. ઉં. ક્રમક્ર
લાગે નાચે શિવ અને ખેલે ખેચરારિ. (૨)
વિં. [સં. હમિન્] ઇન્દ્રિયોને કાણુમાં
રાખનારું. આ અર્થમાં 'ક્રમક્ર' સાથે
વપરાય છે.:-ક્રમક્રક્રમક્ર.

ક્રમક્ર, પું. એક જાતનો ડાંખળી ને પાંદડાંમાં
વસવાળો વૃક્ષોની જાતનો છોડ; સુમ-
ધિવાળો રોષાઓખાનો એક રોષો; સર્વાંગ

ગંધવાળી એક નાના બાંટવા જેવી વન-
સ્પતિ. વૃક્ષોની આક્ર આને પશુ માં-
જરા આવે છે.

ક્રમક્ર, પું. રોષ; બમકો; ક્રમામ; જનજનમા-
નપણું. પોષાકનો, કાવકા-આદેશક મેનિ
અથવા બારે જોડકમીવાળી વાણીનો દેખા-
વ તે. ક્રિમાક; ક્રાઠ; મોટાપણનો અર્થ.

ક્ર, પું. બચ; બીક; ધાસ્તી; ભો. કિં. પ્રં.
ક્ર રાખવો=ક્ર ધરવો=બીવું.

ક્રક્ર, વિં. બીકણ; ક્રપી; બીર.

ક્રગી, સ્ત્રી. ક્રાસી.

ક્રગો, પું. ક્રાસો.

ક્રપણું, જી. ક્રપણું; બીવું.

ક્રપી, વિં. બીકણ; બીર; ક્રક્ર.

ક્રપણું, કિં. અં. બીવું; બચ ધરવો; ક્રપણું;
ભો લાગવો. ક્રહેં ક્રના તો કરના નહિ,
ને કરના તો ક્રના નહિ.

ક્રમક્ર, વિં. બચકર; બિયામક્ર; ક્ર લાગે
એવું.

ક્રમવણું, કિં. સં. બીવરાવણું; ધાસ્તી આ-
પવી; બચ લગાડવો. (૨) મર્યાદામાં રા-
ખવું; શેઠ રાખવી. ક્રી જાય એમ ક-
રવું તે.

ક્ર, વિં. ધાસ્તીથી જડ બચતી થઇ જાય
એવું; અકિત-સ્તંભ; અવસવ હાલતા
બધ થઇ જાય એવી હાલતનું. (૨)
ક્રક્ર; બીકણ; બીર.

ક્ર, પું. ક્રક્ર; ક્રક્ર. ઉં. ક્ર રાખે ક્રિમાક્રિ,
વેર ક્રાક્ર દિન વાળે. ક્રામળ.

ક્રક્રક્ર, અં. એક એકની પાછળ પડનાં
ટિપાંતી હાર તે; ક્રક્રક્રક્ર; ક્રપાક્રપી.

ક્રક્રક્ર, પું. ક્રક્રક્ર; ક્રક્રક્ર.

ક્રક્રક્ર, ક્રક્રક્ર.

ક્રક્રક્ર, પું. લાકડાની કે લોઢાની હાથપગ
અંધાર રહે એવી બેડી; હેઠ. હાથ બહુ
સજડ રહેવાથી સુખાય એવા બીડાવાળો

લાકડાનો પેચગાળો. ચોર-કેડી વગેરેના હાથ ખંધાઇ રહે એવો લાકડા કે લોહાનો પેચ; કડી; ખેડી:-આને હાથે ડસકલા નાંખો. ડસકલા બહુવચને વપરાય છે. હેડ મોટી ને બારે હોઇ પચ જકડી લેવાના કામમાં આવે છે અને તેમાં જેને ધાત્યું હોય તે હરીફરી ચકતું નથી. ડસકલા પહેરનાર હરી ફરી થકે છે. ડસે-ચુમે-ડંખે તે ડસ-કલો. પગના બારે ધરેણાને પણ ડસકલા કહે છે.

ડસકું; નં હર્ષ કે શોકનું બોલવા અથવા રડવાથી શ્વાસ નળી બરાબ જવાથી થોડે થોડે વખતે લંબાણ ઉડો શ્વાસ લેવો પડે તે; શ્વાસ લેતાં રહી રહીને ડચકાં ખાવાં પડે તે. કિં પ્રં ડસકાં લેવાં=રડી રહ્યા છતાં રહી રહીને જે શોક-હાથ-ત્રાસ ને શ્રમનો ઉડો શ્વાસ ચાલે તે; રહી રહીને-સંભારી સંભારીને રેણું તે. ડસકેચડવું=રડી રહ્યા છતાં ઉડો શ્વાસ લેતાં વારંવાર ડચકાં ખાવાં, એકદમ રડવું નહિ રહી જતાં ઉડો શ્વાસ લેવાતાં વળી વળીને રડી જવાવું તે. ડસકાંખાવાં=રોષ રહ્યા પછી રહી રહીને ઉડો શ્વાસ લેવાને ડચકાં આવવાં તે. રડતાં બોલવું; રહી રહીને ઉડા શ્વાસ લઇ લઇને ધીમેથી બોલવું-રડવું.

ડસડસણુ; કિં અં દુઃખ શોક અથવા કોષને જોરથી મનમાં રોઝી રાખવા; મનમાં ને મનમાં રૂંધાવું; પિંધાવું; રોઝી-ખાળી રહેવું. (૨) ગદગદ થઇ રહેવું:-હું તો દુઃખે ડસડસી રહી છું. અંતઃ શોકે શુગ્રાઇ ગદગદ થઇ જવું. અકળાઇ રહેવું. (૩) ડસકાં ખાળીરાખવાં.

ડસણું, કિં સં કરડવું; બચકું બરડવું; ચપટી બરાબ હોય તેમ આમડી બે ડચાંની વચ્ચે લઇ સર્પોદિક જનાવરે દાંત મારવો; લોહી નીકળે એમ જોરથી કરડવું. (૨)

મરણાંત અસર ધાય એવો ડંખ દેવો; જેર ચઢે એમ કરડવું; હાથને દુઃખની લાગણી ધાય એમ કરડવું. ઉં જેને ડસી-ઓ સ્થામ જુજંગ. કહેનું ડચે વિષ ના વળે એવું=ખારીલું; જેનો કંઈ પણ પ્રતીકાર ધાય નહિ એવું; કારી ઉડા દેવભાવવાળું,

ડહાપણુ, નં [સં. દાક્ષિણ્ય] વિવેક ને વિનયવાળી ચાલચલમત, રીતભાત તે; વિવેકથી ચાલવાપણું; ડહાવાપણું; શાણપણુ. (૨) ચાતુર્થ; ચતુરાઇ; પ્રસંગને વિચારી ચાલવાપણું. કિં પ્રં ડહાપણુ ડહોળવું=કોઇ વાત કે વિચારની અંદર માથું મારી તેમાં પોતાની આવડત બતાવવી; પતરાજ કરવી; રોખી કરવી. સારા ખોટા કે મુકતાચુકતા વિચાર માટે વગર પૂછ્યે વચમાં માથું મારવું. ઉં દિલમાં ડહાપણુ ડહોળવા તે લાગ્યું તતકાલ.

ડહાચું, વિં [સં. દક્ષ] કર્તવ્યાકર્તવ્યનો વિચાર કરીને ચાલે એવું; પ્રસંગ વિચારીને કામ કરનાર; દુનિયાંધારીમાં સારી સમજવાળું; શાણું. (૨) મર્ખાદર્શીલ; જેની આંખમાં અને મનમાં વિવેક વિનય વગેરે હોય એવું; યરમાળ; વિવેકી. (૩) બણેલું ગણેલું. (૪) હોંશિયાર; આવડવાળું. ૩૦ પ્રં દોહ ડહાચું=દોહચતુર; પતરાજ કરનાર; કોઇ વાત અથવા કામકાંજમાં પોતાનું ડહાપણુ બતાવવા આગળ પડનાર સમજીક; પ્રસંગને પારખી સારાસારનો પૂર્ણ વિચાર કરીને કામ કરે એવી વિવેકી સમજણવાળું.

ડળકડળક, અં બિંદુરૂપે એક પછી એક ક્રમે નીકળતું-ગળતું હોય તેમ; એકપછી એક ઉપરાઉપરી; ટપટપ; ખારા-માળા રૂપે પડતાં ટપકાંની માફક. (૨) એક પછી એક ઉપરાઉપરી પરપોટા-જળકણીની

જેમ:-ડળકડળક આંધુ કેમ કાઠી નાખે છે ?
કળકડળક; કિં આં સોલપપથવું; સળકડળક;
રસ-રાગ-રસમાં લીન થઇ જવું; ઉંડા
ઉતરીજવાવું; લાલચથવી.

ડળકડળક, કિં આં લાલચથી ગદગદ થઇજવું;
ઉંચ-રાગ-રસ-સ્વાદ વગેરે વિષયોમાં એક-
તાર થઇજવું; તદાકારતાએ પહોંચીજવું;
કળી-નિમિત્ત થઇજવું; ગુંગ-ઉંડાણમાં
ઉતરીજવાવું; પ્રતિરોધ-સંયમશક્તિ ગળી
જઇ નિરુપાય થઇ-અધીન થઇજવાવું:-
લાવ લાવ હું મિંદી બનાવું, ભરમ પર
તારીરે, મોટા મુનિઓનાં મન ડળી જાય
એવી પ્રાણુ ખારીરે-કા. પી. (૨.)
એમ ને એમ-જે રિયતિમાં હોય તેની
તે રિયતિમાં નિષ્ક્રીય થઇજવું; એમના
એમ દસરકાષ-વિલીન થઇજવું; અંદર-
ના ભળતે બારે બાગી ફાટીપડવું; પો-
તાની મેળે ઢમલો થઇ જવું:-માટલી-
કોઠી ડળી ગઇ. (૩) અંદરના વિષાકે
વિલીન થઇજવું; ખોખાશ્વ થઇજવું;
અંદર ધસી પડવું:-કુવો-ઠાંકું ભરાઇ ગયું
એટલે થાળું-છાટ ડળીગઇ.

ડળી, અંધો ધોડાના સાજામાં ઉતરું જાડું
જોડડી જેવું કપડું:-ડળી; એસતા પહેલાં
ધોડાની પીઠપર નાંખવાનો ભડો ને પોતો
ઉતરો કકડો.

ડંકાપલ્લવી, અંધો નગારા ઉપર ઢંડા મારી
સમજાવવાની એક સૈનિક સાંક્રિતિક ભાષા
તે; ડંકાની સંખ્યા અને ધીમા ઉતાવળા કે
જારે અવાજથી અમુક અર્થ સમજવાની
જે જોડવણુ તે; એક સાંક્રિતિક ભાષા. ક-
રપલ્લવી, તેજપલ્લવીની માફક ડંકાપલ્લવી.
તાર ટકોરા પાડવાની સાંક્રિતિક ભાષામાં
આલે છે:-ઘંટ વાગે કે નોખતે ડંકો પડે
એટલે ઉઠીને કુચ કરવી. ઉં ડંકો વાગ્યો
ને લક્ષ્મી ઉપડ્યું.

ડંકો, પું [સં. વંશ] લાકડાનો નાનો
પાતળો કકડો; બિલ્લસ કે તેથી લાંબો
જડાઇના પ્રમાણુ પ્રમાણુ લાંબો ઢંડોડો.
(૨) સાંઠા-વાંસ વગેરેનો એક ગાંઠાથ
ખીજ ગાંઠાની વચલો-નગારાં વગેરે વગા-
ડવાનો લાકડાનો કકડો:-શેલડીનો ડંકો,
નગારાનો ડંકો-ડાંડિયો. (૨) લાકડીને
કકડો કે મોગરી, નગારા અથવા ધાતુને
મારતાં નીકળતો આઘાત જનિત અ-
વાજ તે; ટકોરા; પ્રહારનો અવાજ તે:-
જણુ વાગ્યા ત્યારે ધડિયાળમાં માત્ર જેજ
ડંકો થયા. (૩) જયજયકાર; જયધોષ;
વિજય કે લોકના ધન્યવાદનો વાતાવરણુ
પડતો પડલો તે; નામના; પ્રખ્યાતિ; વાહ
વાહ:-દાદાબાહ! ડંકો થયો દેશ અને પર-
દેશ. (૪) ડુગડુગી જેવું જડા ચામડાવું
એક વાળું. આ વાળું રાજ્યચિહ્નમાં
એક ગ્રંથાય છે અને રાજા વગેરેની સ-
વારી આમળ તે ધોડા કે ઉંટ ઉપર મૂકી
તેનો અવાજ કરવામાં આવે છે:-
ડંકો નિશાન અને છત્રી. (૫) જલેરાત.
ઢંડો. (૬) ધાક; હાક; વિજયદોર. કિં
પ્રં ડંકો વગાડવો=જેજેકાર કરવો. હાર
વગાડવી. નામના-ખ્યાતિ મેળવવી; ના-
કાઢવું. ડંકો દેવો=વિજયની સ્વારીએ ચ-
ડવું; ઉત્સાહભરે કાષ કર્મ કરવાને ઉપ-
ડવું:-નગારે ડંકો દેવો=સ્વારીએ જવાને
ખોલાવવું; એકહું કરવું. વિજયનો ઉદ્યોગ
આરંભવો.

ડંખ, પું [સં. વંશ] ડંખવું-ડંખવું તે; કર-
ડવું તે; ચટકો દેવો-બરવો તે; તીક્ષ્ણ
અથવા અણીદાર આંકડો ભોંકવો તે; છેલ
આપાત; તચ્ચામાં ભોંક કે છેડ પડે એ-
વી કરડ:-મારા આસડથી વિહી ડંખ
ઉપર આવી જશે. ચોટ; ચટક; ચટકો.
(૨) આંકડો; અણી; ઝેર બરેલો અને

તરછોડતાં ભોઠાઈ જાય એવો તીણી અ-
ણીવાળો વિછી ને મચ્છર વગેરેનો અવયવ
તે:-કંખ કાપી લઈ વિંછીને છુટો મૂકી દો.
(૩) ચણચણે-સાથે એવો હૃદયમાં થયેલો
કંઈય વાણી વગેરેનો આઘાત તે; ઉંડું
અંતઃકરણ દુખાવું તે. (૪) ઝેરી લાગણી;
દ્રવ્ય; ઉંડી વેરભાવના તે; વેર-ઝેર રખાવે
એવી મનમાં સાલી રહેલી ચોટ તે.

કંખવું, કિં અં અટકો અથવા કંખ દેવો;
ચટકવું; આંકડો મારવો; ઝેરી અણિયું
ભોટવું; ટોચવું. (૨) ચીપટી ભરાવી;
ચામડીને ભોઠાયા માફક લાગવું:-નવો
જોડો હંમે છે. (૩) અંતઃકરણ દુખાવું;
અસર થવી; મનમાં સાલવું; લાગણી
થવી; ખટકવું:-એને માટે મારું મન
હંમે છે. (૪) વેર ઝેરની તીખી ચાલુ
લાગણી રહેવી.

કંગ, અં આશ્ચર્યથી દિશ્મૂઢ બનવું તે;
ચકિત; રતબ્ધ; વિસ્મયમાં ડુબી ગયેલું
હોય એમ. જુઓ કંગ.

કંગા, પું કંગોક્ષિસાદ; બંડ; તોફાન.

કંગોરું, નં કંગોરો.

કંગોરો, પું [સં. વંદક] જાડી ટુંકી લા-
કડી; ધોકો; નાની-ટુંકી કંગ.

કંડ, પું [સં વંદ] કંડ.

કંડવું, જુઓ કંડવું.

કંડાઈ, સ્ત્રી કંડાઈ; કંડાયાપણું; કોઈ કરાર
કે કામકાજની આખતમાં વ્યવહારથી ઉ-
લટા-મારફાડિયા જેવા થઈને ચાલવું તે;
હુઆઈ; દોંગાઈ. વ્યવહારની રીતે નહિ
પરંતુ હંડ દેખાડીને વર્તવાની જે વૃત્તિ તે;
કંડાખાજ. એકવાર કચ્છલ કરી બળાભિ-
માનથી ફરી જવાપણું તે.

કંડાવું, કિં અં કંડાવું; કંડ આપવો પ-
ડવો; નુકસાન આવવું; ગેરલાભ થવો;
શિક્ષા થવી; સહન કરવાનો વખત આવવો.

કંડિયો, પું એ કકડા જોડીને બનાવેલો સા-
લ્લો. રાતી ભોંય અને અંદર ધોળા લી-
ટીઆ હોય એવું સ્ત્રીઓને પહેરવાનું લુગડું.
કંડિયું=વિં કંડ-યાંભલાપરતું:-એક કં-
ડિયો મહેલ.

કંડીકો, પું કંડીકો; કંડિયો; નગારું-દોલ
વગાડવાની નાની પાતળી લાકડી. (૨)
પેરાઈ; સરકટ અને વાંસ વગેરેના સાંકાની
બે ગાંડો વચ્ચેનો સીધો ભાગ તે; કંડો;
માયાવાળો લાકડાનો સળિયો.

કંડુકો, પું [સં. વંદ] નાનો લાકડી જેવો
પાતળો લાકડાનો કકડો:-વળાના કંડુકો;
નાની ટુંકી લાકડી; કંડો.

કંડો, પું [સં. વંદ] કંડો; એક હાથ લં-
બાઈની નાની-ટુંકી લાકડી; કંડુકો; કં-
ડિયો. (૨) લાંક; મારફાડ કરી કે આંખ
દેખાડીને કામ કાઢી લે એવો ને હુઆઈ
માણસ; પેસાટકા વગરનો, ખાલી દમ ભ-
રાવી-દોંગાઈ ચલાવીને ગુન્નરો કરનારો;
ફગડંડ; કંડ; નાગો; બેશ્વરો.

કંડું, નં કંડેરો; તોફાની દોર ઉતાવળું નાસી
શકે નહિ તે માટે તેના આગલા પગો વચ્ચે
રહે એવી રીતે તેને ગળે બાંધવાનું આડું;
જાડું લાકડું; કંડું.

કંડાણુ, સ્ત્રી કંડાંસ; બઝાઈ મારવી તે; પો-
તાની મોટાઈ-બળ વગેરેની બઢાવી બ-
ઢાવીને વાત કરવી તે.

કંડાંસ, સ્ત્રી બઝાઈની વાત.

કંબર, નં [સં. આદમ્બર] ડોળ; ફટાટાપ;
દેખાવ; કુલારો. (૨) ઘટા; છુમટ; ઘેરા-
વો:-મેઘાકંબર. 'કંબર' કયાંહિં વપ-
રાતું નથી !

કંભારણુ, નં કામ પડે એવું ને તે; ખોરણુ.
(૨) ઉપસામણુ. (૩) ઉપકાર કર્યાનું મ-
હેણું; વાગ્યાણુ.

કંભાવણુ, કિં સં કામ દેવરાવવો; વિકાર
થતો અટકાવવા માટે બાળી મૂકવું;
ચપમ દેવરાવવા; લાજા લેવા.

ડંશ, પું કીનો; ઉંડા વેરની ઢાઝ.

ડંશ, પું [સં. વંશ] ડંશ; ડંખ. (૨) કીનો.

ડંસણું, જીંડું ડંખણું.

ડાઇ, સ્ત્રીં ડહાપણું કામ તે; સારી સમ-
જની સહેલ; સધિ; સમાધાની:-લડાઇમાં
ફલાણા ઢાકોરે પહેલાં ડાઇ કરી.

ડાઇનો ઘોડો, પું ઢોકરાંની ધરમાં રમવા-
ની એક રમત. 'ઢહિ'નો ઘોડો' ધાસ
ખાનારો નહિ પણ દૂધ ઢહિં ખાનારો
ઘોડો=છોકરો. આ રમતમાં એક છોક-
રાની આંખો ઉપર ખીજે છોકરો હાથ
રાખે છે ને પછી રમનારા છોકરાઓને
સંતાઇ જવાનું કહે છે. જેની આંખો
તેઓ સંતાઇ જાય ત્યાં સુધી દાખી રા-
ખેલી હોય છે તેને છુટો મૂકતાં આંખો
દાખનારો કહે છે કે-ઢહિ'નો ઘોડો પાણી
પીતો રમતોજમતો છુટ્યુટ.

ડાક, નં [સં. ઢકા] એક જાતનું ચા-
મડાનું વાળું; ડુમડુગિયું; નાનું ઢોલ; ચં-
કરનું આ ખાસ વાદ્ય ગણાય છે. ડા-
કલું, ડાખલું. ઉં ડાકડમર શિવજી વિ-
જયાના ભોગી.

ડાક, સ્ત્રીં કાગળ પત્તરો અને મુસાફરોને
એક ઢેકાણેથી ખીજે ઢેકાણે પહોચાડવાની
કાસદો અને ટાંગાઓ વગેરેવાળી ગોઠ-
વણ તે; ટપાલ. ડાક માડી=ટપાલ લઇ
જનારી માડી-મેજ. ડાક બંગલો=મુસાફ-
રોને ઉતરવાનું મકાન; ધર્મશાળા: મુસા-
ફરખાનું.

ડાકચોડી, સ્ત્રીં ટપાલવાળાઓ અને મુસા-
ફરોને વિશ્રાંતિ લેવાનું અને તેઓનું હું-
ટારૂઓથી રક્ષણ કરવાને અમુક અંતરે
રાખેલી રક્ષકોની ગોઠવણવાળું ચાલું;
ટપ્પાચોડી. આવે ઢેકાણે કાસદો અને
ઘોડાઓ બદલાય છે. વળી જકાતી માલ

હોય તો તેની તપાસ થાય છે અને જ-
કાત લેવાય છે, તેમજ તેઓની આવજમાં
ખસેલ પડે નહિ ને હુંટારૂઓ તેમને હેરાન
કરે નહિ તેની દેખરેખ પણ રખાય છે.

ડાકટર, પું [સં. Doctor] વૈદ; ચિકિત્સક.
(૨) પંડિત; મોટો વિદ્વાન; કવિવર.

ડાકડમાક, પું બબકો; રોઝ; મોટો ઢાક-
માઠ. ઉં કાઢી નાંખો એ ડાકડમાક.

ડાકડમાળ, નં બાઓ તૂટ્યો પરચૂરણ સર-
સામાન; બાગ્યાતૂટ્યા સરસામાનનો જથો,
-ખાલી ભરવો તે.

ડાકણ, સ્ત્રીં [સં. ઢાકિની] સ્ત્રી જાતનું
એક બચકર ને હડીલું જૂત; પિશાચિણી.
એમ કહેવાય છે કે, ડાકણનો બરડો પોલો
હોય છે, અને તે બહુજ જુખાળવી હોય
છે. (૨) મેલી વિદ્યા જાણનારી સ્ત્રી;
જાદુગર બાઇડી; જેની ખાઉધર તરીકે ન-
જર લાગે એવી સ્ત્રી; દેખાવે બચકર હોય
એવી સ્ત્રી. (૩) ગાજરમાંની લીલી નસ;
ગાજરનું 'ડિંડું' ને અંદરનો કઠણ રેસો.
કહેવું ડાકણ પહેલી ધરનાં ખાચ. ડાકણ
કુંડાળું=ઉતારની આસપાસ પાણીનું જે
કુંડાળું કરવામાં આવે છે તે. ડાકણ કુંડું=
ડાકણ કુંડાળું. ડાકણ કોઠો. ડાકણ કોઠો=
છોકરીઓ ધૂળની માળ કરી સાત કોઠા
પાડી જે રમત રમે છે તેમાંથી દરેક
અકેકે કોઠો તે.

ડાકણી, સ્ત્રીં ડાકણ. (૨) વિં ડાકણ જેવી;
નકારી જુખાળવી ને બચકર સ્ત્રી; ખાઉ
ધરી.

ડાકણું, વિં ડાકણ જેવું; ખાઉધરું; જુખા-
ળવું; ખાઉખાઉ કયો કરે અને નજર
લગાડે એવું (માણસ.)

ડાકલિયો, પું ડાખલિયો; ડાખલું વગાડના-
રો; જુવાનો શાગરિદ. ઉં જુવા ડાકલિયા
ખોલાવિયા.

ઠાકલી, સ્ત્રી ઠાપલી; છત્રું.

ઠાકલું, નં ઠાપલું.

ઠાકિયું, વિનં દષ્ટિવિકાર ઉત્પન્ન કરે એવું;
ઠાકણની માફક વળગે એવું. (૨) ખાકિ
ધરું.

ઠાકું, નં હુંટ. (૨) હુંટારો. (૩) ધાડ પા-
ડવી તે.

ઠાકો, પું. હુંટ. (૨) હુંટારો.

ઠાપલું, નં [સં. ઢાક] નાના ઢોલના આ-
કારનું ડુગડુગિયું વાળું; ઠાક; ઠાકલું; ભુવા-
વાધરી અને ભૂતપ્રેત કાઢનારા ને ધુણા-
વનારાઓને વગાડવાનું વાળું. કિં પ્રં
ઠાપલું એસાડવું=નવરાત્રિમાં માતાના સ્થા-
પન આગળ ઠાપલું વગડાવવું તે. (૨)
ભૂત કઢાવવાને માટે ભુવાઓને બોલાવી
ભૂત ધુણીને જામ નહિ ત્યાં લગી રાજ
વગડાવવું તે; ઠાપલું માંડવું.

ઠાગ, જી. ઠાક. (૨) ધાપું.

ઠાગણું, કિં અં નોંધવું; ઉતારી લેવું; લખવું.
દિવાની અદાલતોમાં વપરાય છે.

ઠાગળી, સ્ત્રી વિવેકી વિચારનું કેન્દ્ર સ્થાન;
બેજી; સારાસાર વિચાર કરીને કાર્ય
કરવાની જે સમજશક્તિ સ્થાન તે; મગજ.
(૨) અક્ષલ; યુદ્ધિ; મતિ; સમજશક્તિ.
(૨) ગોળ દાટા જેવી પટી; થીગડી;
ગાખડી.

ઠાગળો, પું વિદ્વષ્ટ; જીઠણ; રંગલો. (૨)
ગાડાનો વાંસો. (૩) દટો.

ઠાધ, પું [સં. ઢાગ] સ્વચ્છ ને એક રંગી
સપાટી ઉપર પડેલો કાળો કે વિરંગી ડપકો
તે; રંગ કે મેલનું ધાપું; એક રંગની
ભૂમિ ઉપર પડેલો ખીજા રંગનો સિસો-
ટો, છાટો કે ડપકો તે; ઠાધ; ઢાગ. (૨)
કલંક; લાંછન; આળ; ખટો. (૩) કીનો
વેર; ખાર.

ઠાધાડુધી, સ્ત્રી એક રંગી સપાટી-ભૂમિપર

પડેલ છાંટા ડપકો કે સિસોટા વગે-
રેનાં ધાખાં તે; ધાખાં, છાંટા, છેકા વગેરે
પડેલું હોવું તે; મલિનતા; મદવાડ જેવું
જે તે; ચહેરાયેલું; છેકછાક યથેલું અને
તેથી એકરંગી-એકધાઈ નહિ રહેલું હોય
એવું જે તે. ઉં ઠાધાડુધી નવ દેખીએ.
ક. દ. ડા.

ઠાધિયું, વિનં ખારીલું; વેરીલું.

ઠાધિયો, પું મસ્તાન કુતરો; મોટો જખરો
ને કાઠી ખાય એવો બચકર કુતરો; એ-
રીલો કુતરો.

ઠાધી, વિ. ખારીલું.

ઠાધુ, પું [સં. ઢાહક] ખાળનાર; મડ-
દાને સ્મશાનમાં લઈ જઈ ખાળનારો;
મડદાને ખાળવા જનાર; ખાધિયો:-તેને
ઠાધુમાં જવું પડે માટે અદિથી ઉઠ્યો
નહિ.

ઠાધેલો, વિનં ઠાધવાળું. (૨) ખારીલું; જના
અંતરમાં વેરનો ઠાધ-દાહ લાગી રહેલો
હોય એવું; (૩) બળેલું; દઝાયેલું.

ઠાધો, પું ઠાધ. (૨) વકરેલો કુતરો. (૩)
તંદુરસ્ત, તાજો જખરો ને વકરેલો હોય
એવો જે તે. (માણસ.) દોગો.

ઠાધ્યાકુટ, સ્ત્રી ખાલી બોલ બોલ કરવું તે;
માથાઝીક.

ઠાધ્યાખિયું, વિનં બોલતાં થાકે નહિ એવું;
બહુ બોલકણું.

ઠાધુ, નં તળે ઉપરનાં બે જડ્યાં ને ઓઠ
નાકવાળો મોઢાનો ભાગ તે; મોં; મુખ;
મોઢું; ચાડું. (૨) જડ્યાં બહાર નીકળી
આવવાથી બચકર અને તરેહવાર દેખાતું
લાંબું સુકું મોં તે. (૩) જડ્યાં; લાંબું મોં.

ઠાટ, પું દાટ; દટંતર; દટાખને પાયખાલ થઈ
જવું તે; દટાયાથી નાથ થવો તે; ઉધું
વળી જવું તે; મોટું નુકસાન થઈ જવું તે;
સત્યાનાથ જવું તે; જેનો ઉપાય થઈ શકે

નહિ એવો ભાર આવી પડેવો કે ધાણુ વળી જવો તે. ઉં ડોસીએ તો કાટ વા-
ળ્યોરે, હેયાનો હરખ ટાળ્યો રે. કિં પ્રં
કાટવાળવો=તદન ખરામ કરવું, ઉંધું
વાળીદેવું; ધૂળધાણી કરી નાંખવું.

કાટણું, નં કાટાનું કામ કરે એવું જે તે;
કાટા કે મુખમધ તરીકે વપરાય એવું
જે તે; આરસાખની ઉપરનું—નીચે જવો
ઉંખરો તેવુંજ ઉપલા ચોકકામાં એસતું
લાકડું તે. (૨) કાટવાનું જે કામ તે;
કાટવું તે.

કાટવું, કિં સં કાટવું; જમીન ખણીને
તેમાં ધાણવું—પુરીદેવું તે; જમીનમાં
સંતાડવું; જમીનમાં ખાડો ખોદી કોષ
પણ વસ્તુને તેની અંદર મૂકી ઉપર માટી-
વાળી દેવી તે. (૨) ભૂમિદાહ કરવું;
ખોદી ધાણવું.—નહંડુ સિવાય બીજી પ્ર-
જાઓ પોતાનાં મહાને કાટે છે. (૩)
દાખીદેવું; નહિ ચર્ચવું કે નહિ ખુલ્લું
કરવું.—એ વાતને હાલ કાટી દો. કહે-
કાટયા ભૂલે પણ લખ્યા ન ભૂલે.

કાટી, સ્ત્રીં ગીરદી; બીડ; ભરાવો; કાટી; કાટી.
કાટો, પું કાટો; શીશી કુલ્લું વગેરે સાંકડા
મોંનાં પ્રવાહી ભરવાનાં વાસણનું સાંકડું
ને નાળચા જેવું મોં બંધ કરવાનું લાક-
ડા કે કપડાનું ઢાંકણું તે; કાટો; કુચો;
નાળચા જવા મોંમાં એસી રહે એવો
જાડો લાકડાનો કકડો કે લુગડાનો—કામ-
ળનો કુચો તે. કિં પ્રં કાટો દેવો=
બંધ કરવું; કુચો દેવો. કાટો મારવો=મંધ
કરવું; નાળચામાં કાટો ધાલવો; બંધ કરવું;
દાર પુરવું. કાટા કરવા=ઉપવાસને આગલે
દિવસે પેટપૂર ખાવું. જી. કાટો.

કાઠ, સ્ત્રીં કાઠ [સં. દંષ્ટ્ર] જડખાંમાંના તળે
ઉપરના ખોરાક આવવા-દળવાના જે દાંત
તે. (૨) પકક કિં પ્રં કાઠમાં ધાણવું=

ખાધ જવાનો પકકો ભાવ કરવો, લક્ષમાં
લેવું, ખાધ જવાનો મનસુઓ કરવો. જીં
કાઠ.

કાઠરખી, સ્ત્રીં અવાળ.

કાઠિયાળો, પું કાઠિયાળો; પુખ્ત ઉમ્મરે પ-
હોચેલો-જેને કાઠી મુંછ કુટેલાં હોય એવો
મરદ આદમી.

કાઠિયું, નં રોજદાર; દનૈયું મજ્જાર; કાઠિયું.
કાઠી, સ્ત્રીં કાઠી; ગાલ હડપચી અને ગળા
ઉપરના નિમાળા-વાળનો સમૂહ તે. (૨)
હડપચી.

કાઠું નં ગાલ હડપચી ને ગળા ઉપર પુખ્ત
વયના પુરુષને આવતા વાળનો જથ્થો
તે; કાઠું; ચિયુક.

કાપણ, નં કહાપણ; કહાયાપણું; ચાણપણ.
કાફરિયાં, નં જડે કે પત્તો લાગે નહિ તેમ
છતાં આમ તેમ જોયા કે તપાસ્યા અ-
થવા શોધ્યા કરવું તે, કાફાં. ધ્યાન-અવ-
ધાન વગર જોવું રખડવું તે; વિરમયથી
કે મનના અસ્થેયથી આમ તેમ ચકિત
ચક્ર જોવું કે રખડવું તે. (૨) રામા-
ટામા કરવા તે; ખાલી શૂન્ય મન હોવા
છતાં દેખાવ કરવો તે.—એ ઘોડી ઉપરજ
કાપલ છે ને શા માટે અમરતો કાફરિયાં
મારે છે ?

કાકુ, નં કાકું કાકીને એકદમ બચકું બ-
રવા જવું તે; કોઈતિયું. (૨) બચકું; ક-
રડ.—કુતરાએ બે કાકાં બચ્યાં. (૩) ચોર.
કાફ્રીડિયાં, નં ખાલી શૂન્ય-અનવધાન મને
આમ તેમ જોવું-વળખાંમારવાં તે; કાફાં;
કાફરિયાં.—ચહેરમાં આમતેમ કાફ્રીડિયાં
મારવા જતો ના, નહિ તો કહિક ગાડી
તળે કચરાઈ જઈશ.

કાખ, પું કાખ; કાખાણુ તે; કાકા; અંકુચ;
ખીક; શેહ.—છોકરાં ઉપર કાખ રાખજો
નહિ તો ગાંઠશે નહિ. (૨) કાખવું તે.

કાવ્યક્રિયું; વિં કાવ્યકીના જવું; કાવ્યકી ધા-
ટનું:-કાવ્યક્રિયું તાળું.

કાવ્યકી, સ્ત્રી ઠાંકણાવાળું નાનું પાત્ર; કાવ્યકી;
કાવ્યકી.

કાવ્યકો, પું ઠાંકણાવાળું મોટું પાત્ર; કાવ્યકો;
કાવ્યકો:-ધરણીનો કાવ્યકો ડોસીએ સંતા-
ડી દીધો. ટીમણનો કાવ્યકો ભૂલી ગયા
તો પછી ભૂખે ડોકાશે. (૨) ગોળ પડધી
જવો આખો નખ:-ધોડા અને ગણેડાને
પગે ચિરાયેલો નખ નહિ પણ આખો
કાવ્યકો હોય છે.

કાવ્યકુ, નં કાવ્યકુ; કાવ્ય; કાવ્યકે કે જેની
નીચે મૂકેલી વસ્તુ કાવ્યકુ તે. (૨) કાવ્યકું
તે; કાવ્યકાની ક્રિયા તે; કાવ્યકાનું ચંત્ર તે;
કાવ્યક્રિયું.

કાવ્યક્રિયું, નં કાવ્યકાનું ચંત્ર; જેનાથી વસ્તુ
કાવ્યકુ તે. (૨) પોલા મોનું વાસકુ. (૩)
આરસાખના ચોકડા ઉપરનું કાવ્યકુ રા-
ખનાઈ લાકડું-પાટિયું.

કાવ્યક્રિયું, જીં કાવ્યક્રિયું.

કાવ્યક્રિયાળ, વિં કાવ્યકાળ; કાવ્યકી બાજુ-
એ રહીને હિંડનાર-કામ કરનાર; કાવ્યકી.

કાવ્યકુ, કિં સં નીચે મૂકેલી વસ્તુ ચગદાય-
ચંપાય એમ કરવું તે; કાવ્યકું; ચાંપકું;
નીચે કે અંદર જાય એમ કરવું. (૨)
અટકાવકું; બંધ પાડકું. (૩) છુપાવકું;
સંતાડકું; નહિ જાહેર થવા દેવું. (૪)
લાંચ આપવી; નરમ પાડકું. પીલકું ચગ-
દવું; ઠેલકું; ધાલકું; મૂકવું, ઉપડે-ઉંચું
થાય નહિ એમ કરવું.

કાવ્યક્રિયાળી, અં વારાફરતી બન્ને બાજુ-
એ; જેમ વારો આવે તેમ કાવ્યકી અને
જમણી તરફ; દક્ષિણ ને ઉત્તર બન્ને દિ-
શ તરફ વારા ફરતી ફરતું રહે તેમ.

કાવ્યક્રિયાળ, વિં કાવ્યકી, કાવ્યકી બાજુએ જેને
કામ કરવું ફાવતું હોય એવું.

કાવ્યકુ, ૧૦ પૂર્વ બણી મોં કરી ઉભા રહે-
તાં આપણા શરીરની ઉત્તર તરફની બાજુ
તે; એ હાથમોનો ઉત્તર તરફનો હાથ તે
કાવ્યકો; પૂર્વ તરફ મોં રાખીને ઉભા રહે-
તાં ઉત્તર બણીનું (અંગ) તે સંબંધી; જ-
મણાથી ઉલટું; સંબ. (૨) અળખામણું,
અણખાનીનું; અળખું:-એને કાવ્યકો કરો
એટલે બસ.

કાવ્યકી, વિં કાવ્યે હાથે કામ કરનાર; જેને
કાવ્યે હાથે કામ કરવાની આદત પડેલી
હોય એવું.

કાવ્ય, પું [સં દર્શ.] પાતળા સાંકડી ને
ધારદાર પાનડોવાળું એક ધાસ; કુશ;
જંગલી કાશ.

કાવ્યકો, પું જંગલી-વધારે આકરો દર્શ
તે. (૨) કાવ્યકો; કાવ્યકો.

કાવ્યક્રિયું, વિં કાવ્યકી.

કામ, પું [સં. દર્શ.] ચામડી ઉપર
ગરમ વસ્તુનું જે ચકાસું પડે છે તે; ગ-
રમ ધાતુ કે દેવતા અડકવાથી ચામડી બળી
જઈ જે કાષ પડે છે તે અને ચામડી
બળતાં જે તીવ્ર દુઃખની અસર થાય છે
તે; ચપકો; ગરમ ધાતુ કે અંગારાનો સ્પ-
ર્શ અને તેનો કાષ તે. (૨) ટીકો; ચાં-
લ્લો; ચપકો; કંઈ નહિ એવો અર્થ પણ
રાખે છે:-એના કપાળમાં શું કામ ?
(૩) ટાઢો. જેમ ગરમ ધાતુ વગેરેના ચ-
પકાથી ચામડી બળી જાય છે તેમ અ-
ત્યંત ટાઢી વસ્તુના સ્પર્શથી પણ ચામડી
બળે છે અને એવી ટાઢી વસ્તુનો જે
ચપકો તે ટાઢો કહેવાય છે. કેટલાંક દર-
દોના ઉપાય તરીકે કામ દેવાય છે. પ્રત્યા-
ધાતક-સામી અસર કરવી એ કામ ચિ-
કિત્તાનું લક્ષણ છે. કિં ૫૦ કામ દેવા=
ગરમ ધાતુથી ચપકા દેવા. કામ ચાંપવા=
દઝાડવું; ચપકા દેવા. ૩૦ ૫૦ એને આપ.

વાનું નથી એવા અર્થમાં એમ કહેવાય છે કે ' એને શું કામ દે. '

કામચિયો, પું. જોદાં મૂકવાની ધોડી; પાટ.
કામચુ, નં. થોડાં ગધેડાં દોડીને નાસી જાય નહિ તે માટે બન્ને છેડે ગાળાવાળું જે લાકડું તેમને પગે બાંધવામાં આવે છે તે. (૨) રેંટિયાના આરાઓ ઉપર જે દોરી બાંધવામાં આવે છે તે. (૩) અંગરખાની આળતું ઝોટણ. (૪) સુકાનને કાચી તરફ ફેરવી વહાણને જમણી તરફ વાળવું તે.
કામર, પું. લાકડાં અને ખનિજ કોલસાની ધુણીમાંથી મળતો એક જાતનો કાળો ખરડ પદાર્થ; રાળ; સુકાં લાકડાંની ધુણી અથવા વરાળનો જામેલો કચરો કે જે ઉતો કરતાં લાખની માફક દીલો થાય છે તે. કામરનાં કાળાં ગમિયાં આવે છે. તે ભાગતાં ખરડ હોવાથી કકડા થઈ ઉડી જાય છે. એના બુકાને વાસણમાં ભરીને દેવતા ઉપર મૂકવાથી ખદખદીને ઝોગળે છે. લોહા ઉપર કાટ ચઢે નહિ અને લાકડું સડી જાય નહિ તે માટે કામર લગાડાય છે. જર્મન રસાયનીઓએ કામરમાંથી ખાંડ અને જુદી જુદી જાતના રંગો બનાવવાનું શોધી કાઢ્યું છે.

કામણું, કિં. સં. ગરમ ધાતુ કે અંગારાથી ચામડી ઉપર ચપકો દેવો; દહાડવું; બાળવું.

(૨) થોડાં ગધેડાંને પગે કામચુ બાંધવું.

કામાડોળ, વિ. આમ તેમ કામગણું હોય તેવું; આમ તેમ કાલ્યા કરવું હોય તેવું.

(૨) કામચુ; અસ્થિર; ચંચળ; એકે બાજુ તરફનું નમણું નહીં નહિ જણાય એવી સ્થિતિમાં રહેલું.

કામીસ, વિ. [કાં.] જેને બદનામી લાગેલી હોય તે; જે યુનેગાર ઠરી કદખાને જમ આવેલો હોય તે; જાણીતો-જાણ્યેલો ચોર-યુનેગાર. (૨) નામ્મક; નીચ.

કામેલ, વિ. કામેલું; જેને કામ દીધેલો હોય એવું.

કાચરો, પું. કાલ્યા કાલ્યા માણસોનો જે સમુદાય તે; કાલ્યાઓનો મેળાવડો; રાવણું.

(૨) નાત-જમણ.

કાચું, વિ. કાચું; ચાણું; ત્રિવેક વિનયવાળું.

કાચુંકામ, વિ. કાચું કાચું, ધીર-શરમાળ.

કારો, પું. કાર દેખાડવો તે; ધમકી, ખીક; ભય બતાવવો તે; દહેસત. ઉં. કાસે કારો દષ્ટ કર્યું; હસવું ને ચમકાણું.

કાલર, પું. [એ Doller] ચીન તરફ, આફ્રિકામાં અને અમેરિકામાં ચાલતો ચાંદોનો એક ચલણી સિક્કો. કાલરની કિંમત ચાર ડિલિંગને દોઢ પેન્સ એટલે આપણા ત્રણ રૂપિયા ને દોઢ આના જેટલી ગણાય છે.

કાલું, નં. [સં. કલ્પક] ખાણનો ટોપલો; વાંસ કે લાસની ચુંચણીનું કરંડિયા જેવું પાત્ર; લાસ, લાકડાં કે હલકો ધાતુનું કંઈ ભરવા મૂકવાનું વાસણ.

કાલુપણ, નં. કાલુપણ.

કાલું, વિ. [સં. કલ્પ] કાલુપણવાળું; ચાણું; સમજુક. (૨) બહુ ચીકણું; ઉંડા વિચાર કરનારું; ચિંતાવણું; દોઢ ચતુર.

ઉં. વહુવાર માણસરે, કાલું બહુ યાશો માં, જળ ભરવા એકલડાં રે, જમુના જાશોમાં. ૩૦-૫૦ દોઢકાલું=મહુ ચીકણું; ચિંતાવણું. કહેં કાલો સાસરે ન જાય ને ગાંડીને ચિંતામણી દે. કાલો તે ધરડો. કાલો દીકરો દેશવર ભોગવે ને કાલો વહુ ચુલામાં પેસે. ચૂર્ખા મિત્ર કરતાં કાલો દુશ્મન સારો. કાલોના ગાંડા ને ગાંડીના કાલો.

કાળ, નં. છોડ કે કાડના મુખ્ય થડમાંથી નીકળતા ફાંટાઓમાંનો અકેરક તે; શાખા; ફાંટો; કિં. પ્ર. કાળે વળગવું=અમળ્ય-આજીવિકાને સાધને બાજવું; ધર્મે લાગવું;

તારણુ-ઉદ્ધાર-ખયાવ થાય એમ કરવું.
કહેન જે ડાળે ખેસવું તે ડાળ ન કાપવી
=જેનો આશ્રય લીધો હોય તે સાચવવું;
છેદવું નહિ.

ડાળખી, સ્ત્રીનું નાની ડાળી; કુંપળિયું; શાખા.
ડાળખું, નં ડાળખું ડાળું; ઘણી ડાળખીઓ
વાળી શાખા; ડાળ; શાખા પ્રશાખાવાળો
ઝડ કે છોડનો પાંદડાંવાળો અવયવ.

ડાળાંપાંખડાં, નં ડાળાંઓ ને પાંખડીઓ
સાથે હોય તે; શાખા પ્રતિશાખા.

ડાળી, સ્ત્રીનું નાનું ડાળું; શાખા; કિસલય.
ડાળું, નં છોડ કે ઝાડના યડમાંથી નીકળેલો
ફાંટો તે; શાખા; ડાળ. ૩૦ પ્રં ડાળાં
પાંખડાં જુદાં કરવાં=ડાળાંઓના ફાંટા અને
પાંદડાંવાળા પલ્લવ વગેરે છુટું કરી નાંખવું.
(૨) સાંધા-અંધધ જુદા પાડી દેવા. મા
છોકરોને વિન્નગ પડાવેલો. (૩) છિન્ન
બિન્ન કરી નાંખવું.

ડાંક, પું મોટી અને લીલી માખ. (૨) નંગને
તેજ મળવા માટે તે જડતા પહેલાં તેની
નીચે જે ચકચકિત પતરી મૂકવામાં આવે
છે તે. (૩) ધાતુના સાંધા પુરવાને જે
ભુટ્ટી મૂકવામાં આવે છે તે; રાય.

ડાંખળી, સ્ત્રીનું છોડ કે ઝાડની જે નાની ને
નાજુક ડાળી તે; કિસલય; જેને મહોર
અને ફૂલ-ફળ વગેરે લાગે છે તે ડાળી.
(૨) નાની ડાળાંઓના કકડા તે; ફૂલ અ-
ને શિંગની પાંખડીઓના ભુટ્ટો-રજ તે;
ગોતર; ધાસની સળીઓ.

ડાંખળું, નં ડાળખું, ડાળી; કિસલય; કુંપળ.
(૨) ડાળીનો સુકો કકડો; શાખાનો એક
નાનો ભાગ-સુકો કે લીલો. (૩) ડાળા-
ઓના કકડા-ભુટ્ટો.

ડાંગ, સ્ત્રીનું મોટી લાંબી અને મજબુત લાકડી;
છેડે લોખંડ જડેલી વાંસની લાકડી.

ડાંગર, સ્ત્રીનું [લં. કહંગર] જેમાંથી ઘોળા

કે લાલ ચોખા નીકળે છે એવું છાલાંવાળું
ધાસિયા ધાન્ય; શાલી; ભાત.

ડાંગર, સ્ત્રીનું જુનું ડાંગર.

ડાંડ, પું દંડથી-મારથી કામ લેનારો; અ-
સમ્ય-લાંડ માણસ. (૨) ખેરાં છોકરાં
વગરનો માણસ; છડો-વાંઠો. (૩) લખાડ
-લુચ્ચોલફંગો, ખૂર્ત-ઠગ. ખેશરમો; લંડ
માણસ.

ડાંડગામ, સ્ત્રીનું ડાંડામ.

ડાંડગો, પું ડાંડ; લંડ; લુચ્ચો; ખેશરમો.

ડાંડલી, સ્ત્રીનું ડાંડલી; ડાળી; ડાળખી; મૂળા
વગેરેનાં પાંદડાં વચ્ચેની કુમળી કુંપળ.
(૨) ડાંડી, નાનો હાથો.

ડાંડલો, પું ડાંડલો, ડાંડો; કુમળી શાખા.
(૨) પાનની અંદરનો રેસો; કુમળી ડા-
ળાનો ફણગો-અંકુર. (૩) ડાંડો; હાથો;
યંત્રાદિકનાં ચક્કર ફેરવવાનો હાથો; પકડ;
આધાર તરીકે પકડાય એવો ખીલો-વિ-
માનનો ડાંડલો. (૪) કાને પહેરવાની પાંદડી,
વાળી કે વાળાનો લાંબો આંકડો.

ડાંડા, પું જુવારના લોલા સાંઠાના કકડા;
સ્વાદિષ્ટ રસભરેલા તાજા લીલા સાંઠાની
પેરામ્મો; હુડાં.

ડાંડામ, સ્ત્રીનું ડાંડામામ; લુચ્ચામ, ઠગવિધા.
(૨) જુહું ખોલી-ફરી જમીને કે ખીવરા-
વીને કામ કરવાની રીત-વૃત્તિ તે; દોંગામ.
(૩) દંડો દેખાડીને ફરી જવાની રીત તે;
નાગામ; ડાંડપણું કરવું તે.

ડાંડિયારાળી, સ્ત્રીનું ડાંડ માણસોની મંડળી;
લુચ્ચા લફંગો ને જુદા ઠગ ઠગલખાળેની
રોળી તે.

ડાંડિયારસ, પું બિલ્લાદિક ભોડો હોળા
અથવા ખીજા તહેવારને પ્રસંગે સ્ત્રી પુરુષ
એક સાથે કુડે પડીને ડાંડિયા રમે છે તે;
એક પુરુષ અને એક સ્ત્રી એમ જોળ કુ-
ડાળે રહી ડાંડિયાની રમત રમવી તે; રસિક

ખેલન; રાસ ખેલન; દાંડિયા રમવા તે. આ રમતમાં લડાયક હોયે વાગતા ઢોલને લીધે દાંડિયા રમનાર વીર રસના ખૂબ તાનમાં ચઢી જાય છે માટે આને ‘દાંડિયારસ’ કહેવામાં આવે છે. આ એક અસહી અનાર્થ બિલ્લ લોકનો નાચ છે. એમ કહેવાય છે કે, શ્રીકૃષ્ણ હરેક ગોપી દીઠ એક એક સ્વરૂપ ધારણ કરી રાસ-ડાંડિયાની રમત રમ્યા હતા.

દાંડિયું, વિનં દાંડાષ કરનારું, ડાંડની માફક વર્તનારું-ચાલનારું; લુચ્ચું; હાઈ; ધૂરત; લક્ષ્યું; ખીવરાવીને કામ કરાવી લે એવું. (૨) નં લાંબા ધોતર કે સાલ્વાની વચ્ચે ફાટેલો (લસાઈ ગયેલો) ભાગ કાઢી નાંખી અને તરફના એ નહિ લસાઈ પિસાઈ ગયેલા કકડા સાંધીને બનાવેલું ડુંકું લુગડું.

દાંડિયો, પું દાંડાષ કરનારો; ડાંડ; લુચ્ચો; લક્ષ્યો. (૨) ડાંડી વગાડતાં વગાડતાં બધે ફરીને ચોકી કરનારો; રોન ફરનારો; ડાંડી પીટનારો. (૩) લાકડીનો ડુંકો કકડો; ડુંકો, હંડો; ઢોલ-નગારાં વગેરે વગાડવાનો લાકડાનો ડુંકો.

ડાંડી, સ્ત્રી જેના અને છેડાઓ તરફ સમાનાંતર તાજવાનાં પેલ્લાં રહે એમ કેન્દ્રથી પકડવાની લાકડી; તાજવાની લાકડી. (૨) પંખા વગેરેનો નાણુક પાતળો હાથો. (૩) દંડીકો મારવાથી વાગે એવી થાળી-ધડિયાળ કે ચામડાતું વાણું તે. થાળી પીટવી-ડાંડી પીટવી, ડાંડી પિટાવ=દંડેશ. (૪) ધન ચઢાવવાની લાકડી; વાવટા કાઢી. (૫) સીધી કિનારી; એક સરખી સીધી ધાર તે:-નાકની ડાંડી.

ડાંડો, પું શેઠા અથવા લાકડાનો લાંબો ને જડો કકડો તે; ડુંકો; હાથો; હાઠો; આધાર માટે કે ચંપાદિક ફેરવવા માટે

પકડવાનો જે ખીલો તે:-વિમાનનો ડાંડો. (૨) દંડુકો, ડંડો; જડો અને ટુંકો લાકડીનો કકડો. (૩) હાટ; ધરી; લટ્ટો. (૪) પરાઈ; મુસળ. (૫) ફણગો; ગરજો; અંકુર; પ્રસાહ.

ડાંલવું, કિં સં ડામવું; દગ્ગડવું; અગ્નિ કે અગ્નિમાં તપાવેલી ચીજ ચાંપવી; દાખીને અડકાડવી. (૨) વિકાર પામે નહિ અથવા વિફરે નહિ તેમ કરવું; ખાળી-ચાંપીને દાખીદિવું.

ડાંલો, પું એક વનસ્પતિ છોડ; એક બાજી. **ડાંલો**, પું કુમળો વનસ્પતિનો અંકુર; કુમળો ચાખા. (૨) દંડ; ડંકો; નાનો લાકડી જેવો કકડો. (૩) હાથો; ખીલડો.

ડાંસ, પું પાણીની સપાટીપર કે જમીનપર રહેતું ડંખ દેનારું પાંખાવાળું એક જંતુ; મચ્છર. મચ્છર કરતાં ડાંસ લગાર મોટો હોય છે.

ડિંગ, નં (સ્ત્રી) ખોટી-બનાવટી વાત; ગપ; કાષ્ટને શ્રમમાં નાંખવાને કહેલી કે ઉઘાડેલી અફવા; ખાલી બડાઈની વાત; ગર્ભ-છાંટ. કિં પ્રં ડિંગ મારવી=ખોટી વાત ઉઘાડવી; બડાઈ બતાવવાને બનાવટી જોડકડું જોડી કાઢવું. ૩૦ પ્રં ડિંગ-મારવી=અધિકાર ન હોવા છતાં અધિકાર છે એમ ખોટું જણાવી સત્તા ચલાવવી તે. ડિંગમાર=ખોટી બનાવટી મોટી-મપ-વાત ઉઘાવનાર.

ડિંગરી, સ્ત્રી એક જાતની બાજીતું ચાક. **ડિંગલું**, નં સપાટી અથવા હઠની બહાર દેખાતું અણિયું; અંતભાગ; શિખર; ટોચ; મથાળું; માથું:-જેત જોતામાં ડિંગલું ઉઘાડી મૂકશે. (૨) કોઈ છોડ કે યુવેર વગેરેનો કુમળો શિખાંતનો ભાગ; નવો તાજો ગાંઠની ઉપર પુટી નીકળેલો અંકુર; આખાંત અને તેના ઝટકે કાપીને જુદો

પાડેલો કકડો:-શુવેરતું ડિંગલું. ઝટકો મારીને કાપી નાંખેલો શાખા ઉપરનો ના-
જીક કુમળો અવયવ-ભાગ તે. (૩) પાન વગરની ખોડીરોડી દૂધ ભરેલી શાખા.

ડિંગળ, નં ધણી ડિંગોનો સમુદાય તે; બ-
નાવટી-ખોટી વાતો તે; ખાલી બનાવટ;
ખોટે ખોટું-ગપસપિયું જે વિતંડ તે; બ-
નાવટી લાંબી વાત કે જોડકડું તે. (૨)
ગાયન કે ગીતના રાગોનું લાંબું પિંગળ
તે. ડિંગળ ભાષા=ખોટી બનાવટની બાની;
ડીડવાણું.

ડિંટ, નં ડિંટું; ફળ જે ઠેકાણેથી ડાળી
સાથે જોડાયેલું હોય છે તે ભાગ; ફળ,
શિંગ વગેરેનો તે ભાગ કે જે ડાળી સાથે
જોડાયેલો હોય છે. (૨) મૂળ; બીજ; જે-
માંથી નવો ફણગો થાય છે તે વસ્તુ કે
સ્થાન. કિં પ્રં ડિંટ જવું=જડમૂળથી
નાશ થઈ જવો; જેમાંથી નવી ઉત્પત્તિ
થવાનો સંભવ હોય તે અવયવનો નાશ
ડિંટ કાઢવું=જડ મૂળથી કાઢી નાંખવું;
નખોઢ કાઢવું; કોષ અવશૈષ રહે નહિ
એમ કરવું.

ડિંટડી, ઓં યાનનું ડોચકું; સ્તન ઉપરનો
ખોરિયા જેવો અગ્ર ભાગ તે; સ્તનાગ્ર;
ચુચક:-રજપૂતાણીની ડિંટડીએ ધાવેલો
હોય તે તો કદાપિ ડરેજ નહિ.

ડિંટડું, નં ડિંટું; અણિયું; અગ્રભાગ.

ડિંટડું, કિં સં ડિંટામાંથી તોડવું; જે
ઠેકાણેથી ડાળીને ફળ લાગેલું હોય તે
ઠેકાણેથી તેને તોડીને ડાળા-ડાંખળીથી
જુદું કરવું તે; ફળ, શિંગ ને ફૂલ વગે-
રેને તેના અગ્રથી જુદાં પાડવાં:-શુવાર-
ફળી ડિંટવી. (૨) ફળને લાગી રહેલી
શાખા-ડાંખળીઓ તોડી નાંખવી, જુદી
કરવી:-કેટલાક લોક કેરાને ડિંટીને આથે
છે ને કેટલાક વગર ડિંટેઆથે છે. ડિંટા-

વાળાં હોય તે ચપચપ પકડીને ખવાય છે.
ડિંટી, ઓં ડિંટડી.

ડિંટું, નં ફળનો તે ભાગ કે જે શાખા સાથે
લાગેલો હોય છે; ડાળી અને ફળને જોડ-
નારો જે ભાગ તે; ફલાગ્ર; શાખાનો અ-
ગ્રભાગ; વનસ્પતિનું કે અવયવનું અણિયું.
(૨) ફૂલની ડાંખળી; ફૂલને લાગી રહેલી-
જેની ઉપર ફૂલ આવેલું હોય તે નાની
સળી જેવી શાખા:-મરચાનાં ને ફૂલનાં
ડિંટાં. (૩) મૂળ; જેમાંથી નવો પ્રરોહ
નીકળે છે તે બીજનો અવયવ ભાગ.

ડિંડ, વિં વાણિયાની એક જાતિ-નાત.

ડિંડવાણું, નં ગોટાળાવાળું હોય એવું; ગડ-
બાડયું; ખરુંખોટું જાણીતું અજાણીતું એવું;
અનિશ્ચિત ફરેકાણા વગરનાં કામકાજ,
વહીવટ વગેરે તે; ખોટું ખરું હમેદમ જુદે
જુદું ગેરવહીવટે ચાલતું હોય એવું જે
કંઈ તે; જુદું ખોટાઈ; અંધેરકરતુક.
(૨) ગોટાળો; જોલમલ; અંધેર; ગેરવહી-
વટ; ખોટેખોટું તે. (૩) ખાલી ફાટો-
પિયું જે કંઈ અંધેર તે:-આવું ડિંડવાણું
લાંબો વખત નહિ ચાલે. કિં પ્રં ડિંડ-
વાણું ચલાવવું=ખોટે ખોટું-ઉપરથી ધા-ધા
થાબડી કરી જુદાણું ચલાવવું તે.

ડિંડવું, નં અંદરથી પોલું-પોચું ભાવે બ-
રેલો હોય એવું ફળ તે; ડોડું; ડોડવું;
જિંડવું; છોડાવાળું અંદરથી પોચું એવું
ફળ:-આકડાનાં ડિંડવાં, ધંતુરાનાં ડિંડવાં.
ખસખસ-અરીજાનાં ને કપાસનાં ડિંડવાં.
(૨) વનસ્પતિની કુમળી શાખા અથવા
તેનો કકડો:-ચોરનાં ડિંડવાં બાફીને બાંધ-
વામાં આવે છે.

ડીચકું, નં ફળને શાખા સાથે જોડી રાખ-
નારો અગ્ર ભાગ તે; ડિંટું. (૨) સપા-
ટીપર ઉપસી આવેલો નાની ગાંઠ જેવો
લોચો તે; વરસોળી જેવી ગાંઠ-શુન્ન તે;

સપાટીની બહાર નીકળેલો જે ભાગ તે;
અસંપૂર્ણ નાનો અવયવ. (૩) ટેઅયકું;
શિખર; ગાંઠ જેવું ઉચું અધિયુ.:-નાકતું
ડીચકું=ટેરવું.

ડીઓ, પું એક જાતનું પંખી.

ડીફુ, કિં સં મુરકેલીથી બનેલવું, કંટા-
ળાથી મહા મહેનતે પુરું કરવું.

ડીફીનાંખવું, કિં સં જેમતેમ કરીને પાર
મૂકવું; કોષ પશુ પ્રકારે પુરું કરવું.

ડીફું, નં લીલી કુમળા ડાળીનો કકડો; પાન
વગરનો લીલી શાખાનો અચભાગ:-થોરતું
ડીફું. (૨) જાડી ને ટુંકી લાકડી; નાની
પરોણી; ગધેડા હાંકવાની ડફણી. (૩)
લાકડાનો ટુંકો નાનો કકડો:-તેજને ટુંકા-
રા ને ગધેડાને ડીફાં-ડીફું-ડીફાં.

ડીથુ, નં ડચકા; ગાંઠ જેવું સપાટી ઉપર
ઉપસી આવેલું ડીચકું તે; ઢેકો. (૨) ખીથું.

ડીઓ, પું ડચુરો; દુઓ; શોકના આચકાથી
છાતી ભરાઈ આવી રડાય કે બોલાય નહિ
એવું થઈ આવવું તે; છાતીની મુંઝવણ તે.
(૨) મોટા લખોટો.

ડીમથું, નં ઢીમથું; વેઠો; લાકડાનો બેડાળ
કકડો.

ડીલ, નં થરીર; અંગ. (૨) દિલ; મન.

ડીસાવળ, વિં વાણિયાની એક નાત; આઠાણ,
વાણિયા કે બીજ વર્ણની એક ઝોળખ.

ડુઓ, પું ડુવો; રંગડો; જાડું પ્રવાહી; તેલ
દિવેલની નીચે ફરેલો મેલ; અથાણાનો
રસકસ. (૨) ડુલો; પ્રવાહી પદાર્થ પીરસ-
વાનું હાથાવાળું વાસણ.

ડુકરી, ઓં ભુંડણ; ડુકરની માદા.

ડુકરો, પું ભુંડ; શકર; નરડુકર. (૨) ગંદો
ને જાડો ચરખી ભરેલો માણસ; દોંગો.

ડુકાવું, કિં અં ચુકવું; જુલાવું; ભૂલ ખવ-
રાવવી તે; કાચકાંની રમતમાં છોકરાઓ
બોલે છે કે-તેણે અને ડુકાવ્યો.

ડુકીજવું; તાકીજવું.

ડુકર, [સં. શુકર] જાડું ગંદું અને કાતી
જેવી લાંબી રાક્ષીવાળું ઘેટા જેવું ચોપણું
પ્રાણી; ભુંડ; શકર; વરાહ; સવર. આની
સહેજસાજ ફરકવાળી ઘણી જાતો યાય છે.
ગામડાં કે શહેરોમાં થતી અને ગલીય જ-
ણાતી જાત ભુંડ કહેવાય છે અને જંગ-
લમાં રહેતી મોટી રાક્ષીવાળી જાત સવર
કહેવાય છે. સવર બહુ જોરાવર હોષ તેના
સપાટામાં આવનાર પ્રાણીને બહાર નીક-
ળેલી કાતી જેવી રાક્ષીથી ચીરી નાંખે છે.

ડુગડુગિયું, નં પહોળા નળા જેવું ને બન્ને
મોઢે ચામડું મહેલું હોષ ગાંઠવાળી દોરી-
થી હલાવતાં વાગતું એવું વાજિત્ર; ડમરું;
ડાખલું; ડુગડુગી. મદારીતું ડુગડુગિયું.

ડુગડુગી, ઓં ડુગડુગિયું; ડમરું; નાનું ડા-
ખલું.

ડુલો, પું મોટા વાડકા જેવું ટુંકા ડાંડાનું
પ્રવાહી વસ્તુ પીરસવાનું વાસણ; ઝોખરાળો.

ડુચડો, પું ડુઓ; ચિંથરાનો ડચુઓ, લોચો
કે ઢાટો તે. (૨) ગાબો; ચિંથરાનો જથો.
(૩) ડુઓ; જાડી પિંછી-ધોળવાની. (૪)
મોટો કોળિયો; યુક.

ડુચવું, કિં સં પ્રાણીના પાત્રને ઝોઠ અડા-
ડી પીવું; પાત્રને મોઢે માંડવું. (૨) ડુચા
ભરવા; ગડખવું; ઢાટો મારવો. (૩) મોટો
કોળિયો ખાવું.

ડુઓ, પું જુના જુગડાનો ફાટ્યોતટ્યો ક-
કડો; ચિંથરું; ગાબો. (૨) ચિંથરાનો
લોચો; ગાબાબોના લોચાનો ઢાટો. (૩)
મેં ભરાઈ જાય એવો મોટો કોળિયો.
કિં પ્રં ડુચા કાઢવા = યકવી નાંખવું;
ફાડી તોડીને કકરે કકડા કરી નાંખવું;
ધમકાવવું. ડુઓ મારવો=મંથ કરવું; પ્ર-
વાહી કે ચૂર્ણ બહાર નીકળી પડે નહિ
તે માટે સાણું-કાણું ચિંથરાં ફાળીને બંધ

કરવું. મૌન રહેવું. મોઢે કુચો મારો. (૪)
તર; ચુંચો.:-કટાકાના કુચેકુચા ઉડી ગયા.
કુચા ઉડી જવા=રજ રજ જેટલા કકકા-
ગાભા થઈ આમ તેમ ઉડી જવા. (૫)
વિં અશિક્ષિત; રાભો; કંઈ સ્વાદ રૂપ કે
રસની કિમ્મત-તુલના વગરનો.:-એ તો
કુચો છે એને ગાય ગધેડાની શી ખબર?
(૬) ખેડત; કણુખી; ગામડિયો.:-તમે કુચા
બાયડા શહેરીની સફાઈમાં શું સમજો.

કુણાધજવું, કિં અં રંધાતાં દાઝયાથી ખ-
રાખ વાસવાળું થઈજવું; દાઝયાથી વાસ
કાઢવું થવું; રંધાતાં ફાઝીજવું; કુણાધજવું.
કુણાવું, કિં અં દુણવું; રંધાતા અનાજવું
દાઝવું; દાઝયા જેવી વાસવાળું થવું. (૨)
મનમાં ચણુચણવું; મનની અંદર ને અંદર
ખળવું-કઢવું.

કુપકી, કીં કુપકી; પાણીની અંદર પેસીજવું
તે; માથે પાણી ફરી વળે તેમ પાણીની
સપાટીની અંદર જઈ થોડીવાર અદસ્ત
રહેવું તે.

કુપકો, પું અં બન્ને બાજુએ લપડતું રહે એમ
પુરૂષે ખભે નાંખવાનું વસ્ત્ર; ખેસ; કુપકો;
પિછોડી; ચમોઠો.

કુપકી, કીં કુપકી; પાણીમાં કુપી રહેવું તે;
માથા ઉપર પાણી ફરી વળે એમ પાણીમાં
ઝંપલાવું તે. કિં પ્રં કુપકી મારવી=
પાણીમાં પેસવું; પાણીમાં ઉડા ઉતરવું.
(૨) ગુમ થવું; અદસ્ત થવું; દૂર ખસી
જવું.:-તમે તે વખતે ક્યાં કુપકી મારી
ગયા હતા ?

કુપવું, કિં અં પાણીની અંદર જવું; પા-
ણીમાં ગરક થઈ જવું; પાણી કે પ્રવા-
હીમાં અદસ્ત થઈ જવું; (૨) પાણી કે
પ્રવાહીમાં યુદી જઈ ગુંગળાઈ મરવું; યુ-
ડવું. (૩) પાપી થવું; કર્મ બાંધવાં. (૪)
સંસારની કુણાથી રિખાવું. (૫) દબાઈ

જવું; ગરક થઈજવું; તુકસાનમાં આવ-
વું; તસ્લીન થઈજવું.

કુખળું, જીં દુખળું.

કુખળો, પું દુખળો.

કુખાડવું, કિં સં કોષ કુખે એમ કરવું;
યુગાડવું; પાણી કે પ્રવાહી ઉપર ફરીવળે
એમ કરવું. (૨) તુકસાન આપવું; ગેર-
લાભ થાય એમ કરવું; કુખાવવું. (૩)
ચકચુર કરી નાંખવું; તસ્લીન કરવું.

કુખાકુખ, વિં કુખે ને જરા દેખાય એમ થઈ
રહેલું હોય તેવું; લગભગ કુખ્યા જેવુંજ
થઈ રહેલું હોય તેમ; કુખકુખાં.

કુખામણું, વિં કુખી જવાય એવું; માથે
પાણી ફરી વળે એટલું ઉંડું.:-પૂર ઉતરી
ગયાને ધણો વખત થયો, હવે કુખામણું
પાણી નથી.

કુખાસ, પું દુખાસ; વહાણનો દલાલ; વહા-
ણો બાંડે રાખી આપવા માલ ચલાવવા
ઉતારવાની ગોઠવણ કરી આપનારો માર-
ફતિયો.

કુખથી, કીં [કા] થોડાની પીઠ ઉપરથી
સાજ ખસી જાય નહિ તે માટે પુંછકાના
મૂલ સાથે બાંધવામાં આવતી સાટ. (૨)
થોડાનો થાપો. (૩) વિં કુંજરાયેલું.

કુખડમ, અં ઠોકતાં ઢોલકામાંથી નીકળતો
એવો અવાજ.

કુખાસ, નં દુખાસ; એક જાતનું કપડું.

કુખો, પું દુખો; બીકથી અથવા શરમથી કોષ
જેઠે બોલતાં શરમ લાગવી તે; ડચુરો.
દુખ કે શોકના અતિશયે છાતી ભરાઈ
આવવી તે.

કુલિવું, કિં અં જવું રહેવું; ખતમ થઈ
જવું; બદલાના સુમારમાં નહિ રહેવું;
કિમ્મતે ભરપાઈ થઈજવું.:-વાડી વણકા
વર્ષો વીતતાં વ્યાજમાં સાવ કુલી ગયાં.
(૨) યુદી-કુપી જવું; ગરક થઈજવું;

સમ પ્રમાણમાં નહિ રહેવું; હારમાં જતું રહેવું. (૩) અમુકની આગળ કુછનિશા-દમાં નથી, એવા અર્થમાં વપરાય છે.

કુવો, પુ'ં રમડો; જીંડું કુવો.

કુસકું, નંડું કુસકું; માનસિક દુઃખ અથવા શારીરિક યાદને લીધે ઉતાવળે ચાલેલો શ્વાસ સરખો થતાં વચમાં વચમાં જે મોટા અને ઉંડો શ્વાસ લેવો પડે છે તે; રાવાથી ઉત્ક્રાંચેલા શ્વાસને ખેસતાં જે ઉંડા નિઃશ્વાસ લેવાય છે તે; રોષ રહ્યા પછી રહી રહીને જે ઉચકાં આવે છે તે.

કુસવું, કિં અં દાખી-ચાંપીને ભરવું; મોટે મોટે કાળિયે ખૂબ ખાવું; અકરાતિયાપણે ખાવું કે પીવું તે:-લાડો તો કુચે કુચે કુચે રે.

કુંખ, સ્ત્રીં શાખામ્; અણીની કુમળી પાંખડી; કિસલમની અણીનો ભાગ તે. ઝાડ-છોડના શાખામ્ કરતાં વેલના અગ્રભાગ માટે આ શબ્દ બહુ વપરાય છે. (૨) બે ત્રણ પાંદડાંની તાછ બહુજ કુમળી અને દુટતી ઉપરની ડાળખી. ઉંડું કુંખ સાહીને તોડ્યા છે ડમરા, રહુપતિરામ.

કુંખરાવવું, કિં સં ઘેટિ કાઢીને ખીવરાવવું; ડરી જાય તેમ ખીજવું; ડરાવવું; ભય ખતાવવો.

કુંગર, પુ'ં [સં. તુંગ] જમીનની સપાટીથી ધણો ઉંચો નીકળેલો ને થોડા વિસ્તારને શેકતો પથ્થર કાંકરા કે માટીનો મોટો ટેકરા તે; નાનો પર્વત; મોટા પર્વતમાંના જે ઢોળાવવાળા ઉંચા ઉંચા ટેકરા તે; પહાડ. કિં પ્રંડુંગર નવરાવવો=કુંગરપરની વનસ્પતિ આળી મૂકવી; દવ લગાડવો. ભિલ્લ લોકો મંદવાડ કે ખીજ કોષ્ટ વહે-ખતે વખતે કુંગર નવરાવવાની આજ્ઞા રાખે છે. આથી કુંગર ઉપર ચોમાસામાં ઉગેલું ને શિયાળા ઉનાળામાં સુકાઈ ગયેલું ખર-

સણું બળી જઈ કુંગરો ચોખ્ખો થાય છે. કહેં કુંગરા દૂરથી રાળ્યામણા=મોટા માણસ ને મોટી સ્ત્રીજ દૂરથીજ સારી લાગે છે પાસે જતાં કે પરિચય પાડતાં તે તેવી સારી કે લાભકારક જણાતી નથી, અર્થાત મોટી વસ્તુ દૂરજ સારી.

કુંગરવટ, વિં પહાડી; કુંગરાળ. (૨) ના-કુંગરમાંનો રસ્તો.

કુંગરાળ, વિં પહાડી; જેમાં ઠેકઠેકાણે કુંગરા હોય એવું. (મદેશ.) ૨ કુંગરતું.

કુંગરી, વિં કુંગરતું; કુંગરમાં થતું-નીપજતું; કુંગર સંબંધી. (૨) સ્ત્રીં ટેકરી; નાનો કુંગર.

કુંગરો, પુ'ં નાનો પર્વત; પહાડ; મોટા ટેકરા. (૨) મોટો ઢગ.

કુંગળાવું, કિં સં સ્ત્રીમળાવું; કુંજરાધ જવું; છોડ કે વેલાની વૃદ્ધિ અટકવી તે. (૨) વેલાનાં ફળ કોષ્ટ કારણે જેવડાં થવાં જોઇએ તેવડાં નહિ થતાં સ્ત્રીમળાધ નાનાં યમજવાં તે.

કુંગળી, સ્ત્રીં મૂળા વગેરેની જાતિનું એક અતિ ઉગ્ર વાસવાળું અને ઉપરાઉપરી વિંટાયેલાં કોમળ પડની ગાંઠ જેવું કંદમૂળ; પ્યાજ; પલાંડું; રાજગરી; કૃષ્ણાવળી; કાંદો. આ કંદ શાકના કામમાં આવે છે પરંતુ ઉગ્રગંધી હોવાથી સારા લોક તેને ખાતા નથી.

કુંગો, પુ'ં માટીનો હુકો; ધતુરી; ચલમ. (૨) ફુંગો; રાતે ચોરી કરનારો; ચોર. (૩) વિં ધૂત્ત; લુચ્ચો; છેતરી જાય પણ છેતરાય નહિ એવો. (૪) માતેલો.

કુંચવું, કિં સં કુચવું; કુચે કુચે-મોટે કા-ળિયે ખાવું; દાખીને-અકરાતિયાપણે ખાવું. કુંચું, વિં મેલું ગંદું-સાખડોલું; યાપટીપ વગરનું; સાદું; કુચા જેવું; ગામડિયું. (૨) નાં ધાસનો પુ'ંજો; ગમણું કે ઢોરને પગે અટવાયેલું ધાસ તે.

કુટી, સ્ત્રીં કુટી; નાભી. ૩૦ પ્રં કુટીનો વાળ=જેની એકે વલે નહિ એવું તે. કહેં કુટીનો વાળ નહિ તોડ્યામાં ને નહિ ભોડ્યામાં. જેનો કંઠ ઉપાય જ થઈ શકે નહિ એવું તે. કુટીનો ઉત્તરના-અંતઃ કરણનો-અંતરના પ્રેમ ભાવનો ઉછાળો તે. કુટીનું હસવું = અંતરના ભાવનું હાસ્ય તે.

કુટી, પું સપાટી ઉપર તરી નીકળેલો કુલેલો ગાંઠ જેવો ભાગ તે; ડચ્કો; ગાંઠો; દેકો; કુટી ઉપરની આમડીનો ગટ્ટો.-કુટાવાળી કોડીઆ હવે કોષ વાપરતું નથી. મોટી ફાંદ જેવી સપાટી ઉપર થોડો ઉપસેલો ભાગ તે. ગોળ કે લંબ ગોળ સપાટી ઉપર નીકળેલી આગળ દેખાતી અણી. પાયરીની કેરી તેના કુટાને બીધે તરત આળખાઈ આવે છે. કુટાળી કેરી.

કુંડ, સ્ત્રીં [સ્ત્ર. કુંડિ-નાભી.] પેટનો બહાર ધસતો ને લપડતો થોભો; ફાંદ.

કુંડાળું, વિં ફાંદવાળું; મોટા પેટનું.

કુંડાળો, પું મોટી ફાંદવાળો-ગણપતિ; ગણેશ. ઉં કુંડાળો દુઃખ ભજનો, સદાય આજે વેષ, પ્રથમ પહેલો પૂજ્ય, ગોરીપુત્ર ગણેશ. કુંડાળો.

કુંડી, સ્ત્રીં કાંડિયાથી વગાડવાની નાની નગારી અથવા ધાતુની થાળી; કાંડી; પડો-પટલ.-કુંડી પિટાવવી=કુંડી વગાડવવી અને તેના અવાજથી એકઠા થયેલા લોકના ઠાળાને જે કહેવાનું હોય તે જાહેર કરવું.-શહેરમાં એવી કુંડી પિટાઈ છે કે, કોઈએ રાતને વખતે બારી બારણાં ખુલ્લાં ચૂકવાં નહિ. લોકને એકઠા કરવા માટે વગાડવાનું નાનું વાજિત.

કુંડું, નં જેમાં અનાજના કણ ખાડે છે તે છોડ ઉપરનું કિસલમ; કણસણું; કણનો ડોડો.-ખાજરિયું; જરિયું ઉખી વગેરે.

જેમાં દુધિયા કણ હોય તે કુંડું અને કણ-સંપર્ણ કણ થયા હોય તે ખાજરિયું કે જરિયું એમ કહેવાય છે.

કુંડો, પું મોટું કુંડું તે. (૨) ફરમો; ચતો.

(૩) કુંડો; બહાર ધસી નીકળેલો અવયવ.

કુંમી, વિં મિંદું; કપટી; મનમાં ને મનમાં વાત રાખે એવું.

કુંસણું, કિં સં મોટ મોટ કોળિયે ખાવું.

(૨) જોડે અડકાડીને પીવું-ચુસવું.

ફૂર, નં પરાળ; કાચેરનું ધાસ.

ફૂલ, સ્ત્રીં સ્ત્રી પુરષોને કાને પહેરવાનું એક ધરણું; મરચી; અકોટી નીચેનું ઝુમખું.

(૨) ખેતરમાં ઉગતું એક જાતનું નકામું

ધાસ. (૩) ફૂલી જવું તે; કિમ્મતની મ-

ર્યાદાની ઉપર જતું રહેવું તે; અમુક વસ્તુ-

ની કિમ્મત-શોભા ગુણ ધર્મ આગળ કુછ

બિચાદમાં ન ગણાય એવું થઈ ગયેલું તે;

કુરખાન.-હિંદવાણીના ઝોઠ ને હડપચી

ઉપરના છુંદડા આગળ યુખારા અને સમ-

રકંદની પાદશાહી ફૂલ.

ફૂશ, સ્ત્રીં ફૂસ; કુંચ; અડકાળો; ધણો પરિ-

અમ પડવાથી થકિત ખૂબ કમી થઈ જવી

તે; ખૂબ થકિત વાપરી-વપરાવી નાંખી

થકવી નાંખવું તે.-એણે તો આખો ફા-

ડો મારી ફૂશ કાઢી નાંખી. જોરભંગ;

બળક્ષય.

ઉગ, સ્ત્રીં [ફા. દેગ] પહોળા મોંનું ખી-

ચડી-દાળ વગેરે રાંધવાનું મોટું વાસણ;

દેગ; મોટી દેગડી.

ઉગડી, સ્ત્રીં નાની દેગ. (૩) પાણી ગરમ

કરવાનું પહોળા મોંનું વાસણ; પહોળા મોં-

નો કળશ-ધડો.

ઉગડો, પું પાણી ભરવાનું પાત્ર; હાંડો;

દેગડો.

ઉડકું, નં દેડકું.

ઉદ્ધરાવું, કિં અં પેટ ઉપસવું. (૨) ઉદ્ધરાઈ

જવું; લોહીનું પાણી થઇ જવું; લાલી ઉતરી જવી અને શરીર પીકું લોહી રહિત નિર્મલ્ય નિઃસરવ લાગવું; ફેફસ ચઢવી; આછા આછા સોજા આઘ્યા હોય એવું થઇ જવું.

ઉફરું, નં મોટું ઉપસેલું એવું પેટ.

ઉર, પું ને લાકડામાં રવૈ-વલોણુનો વાંસ ફરે છે તે ગોળીના મો ઉપર ઢંકાઇ રહે એવું લાકડું. (૨) અીં [ફા.] વાર; ખોટી; વિલંબ-અખી ડેર મત કરો.

ઉરાણું, કિં અં ઉંધથી ધેરાણું; ઉંધના જોરથી મન અને આંખો ડહોળાઇ જવાં; ડહોરાણું; મંદ-આગસવાળા થઇજવાણું; ધેરાણું; પરાભૂત થવું. ઉંધથી બેળે બેળે આંખો મિંચાઇ જવી.

ઉફ, નં દેવમંદિર; દેવસ્થાન; દેફ. ઉં ઉફ દેખી દેવનું દર્જન કરવા જાય. શામળ. (૩) ભિલ્લ અને ખીજા અનાય લોકોનો સાધિલો એક દેવ; એક મેલી દેવતા, કે જેને તેઓ શત્રુ સામે છોડી મૂકતાં તેનો નાશ કરતી કે પીડા દેતી માને છે તે. ર-ખારી, ભિલ્લ, વાધરી વગેરે લોકો ઉફ મૂકયું એમ કહે છે.

ઉરો, પું તંયુ; કપડા-કનાતણું કામ ચલાવિ ધર; આગુએ તથા ઉપરથી કપડાં બાંધી બનાવેલું રહેવાનું-ઉતરવાનું સ્થાન. (૨) મુકામ; છાવણી; પડાવ; સવારી;-નદી ઉપર લસ્કરે ડેરા તાણા=તંયુ ઠોકી છાવણી નાંખી. કિં પ્રં ઉરો કરવો=પડાવ નાંખવો; તંયુ ઉભો કરવો. ડેરા દેવા=કામ સિદ્ધ થયા વગર ખસવું જ નહિ એવા નિશ્ચય સાથે અડગ પથારી નાંખવી તે; હઠીલો મુકામ કરવો તે. (૨) ડહેરો; હરામા ઢોરને નાસતાં ફાવે નહિ તે માટે તેના આગલા બે પગ વચ્ચે લખડતું ને ને ધસરડાતું રહે એમ બાંધવામાં આવતું

જડું લાકડું તે; હેરો.

ઉલી, અીં [સં. દેહલી] ડહેલી; ખડકી; ધરનો આગલો ભાગ; મોટા ઘર કે મકાન આગળ સિપાઇ વગેરે લોકને બેસવા માટે કોઢેલો પડાળોનો ભાગ; દેવડી. (૨) પોળના ખાંચાનો ભાગ, નાનો ડેલા જેવો રવેશ-રહેઠાણુનો ભાગ તે.

ઉહું, નં ડહેલું; ગાડી ઘોડો રહે તથા બંધાય અને ઘોડા ગાડી પેસે નીકળે એવા મોટા દરવાજાવાળું છાછર-મકાન તે; ગાડી ઘોડો રાખવાનું મકાન; તખેલો. (૨) નાની પોળનો દરવાજો અને તેની ઉપરનું બાંધકામ તે. (૩) પહોળા બારસાખનો દરવાજો અને તેનો આવજનો ભાગ તે; દરવાજાનાં મોટાં બારણાં વગેરે. પહોળા બારણાવાળો મકાનનો જે આગલો દરવાજો તે.

ઉલો, પું ડહેલું.

ઉહકાણી, પું [ફા. વિદ્વાન] ગામડિયો; ગમાર; મૂરખો; જંગલી માણસ.

ઉંહણું, નં પાણીનો સાપ; પાણીમાં રહેનારો નિર્વિધ સાપ તે.

ફેફ, નં મસ્કરી ઠૂપામાં કે સામાને ચીઢવવા માટે મુઠીવાળો અંગુઠો દેખાડવો તે; 'લે તો જા' એમ કહેવાને બદલે 'ટિકકો, ડામે' એવું અંગુઠાને ધસારે જણાવવું તે.

ડાઇ, અીં [સં. દર્વી] દેગ કે ઉંડા નળામાંથી ઉત્તું પ્રવાહી ઉલેચવાનું લાકડાના હાથાનું મોટા વાડકા જેવું, અથવા મોટી પળી જેવું પાત્ર તે.

ડાઇયો, પું મોટા ખીલો; સપાટી-સરહદની બહાર રહેલો ગરબો; હાથો. ડાઇનો અથવા ઉલેચણુનો હાથો. (૨) હાથાવાળો ગોળામાંથી પાણી લેવાનો ઉલેચણુ; ડાઇ; ડાઇ. (૩) નાળિયેરને કોરીને બનાવેલો બદનો; થોડું પાણી રહે એવું ડામ. (૪)

ઉલકો; નાળિયેરની કોપર ખોતરી લીધેલી આખી કાચલી; જેમાં હુક્કાનો મેર અને નેહ ધાલવામાં આવે છે તે ઉલકો.

ડાક, ઓં ધર અને માયા વચ્ચેનો અવયવ; ગળું; કોટ; માયાને ધડની સાથે જોડનારો જે નળાકાર ચરીરનો ભાગ તે; ગરદન. કિં ૫૦ ડાક ઉંચી કરવી=સામે યવું. ઉંચું જોવું. કામમાંથી પરવારવું.:-એવું કામ ખતાવો કે આખો દહાડો ડાક ઉંચી કરાય નહિ.

ડાકરી, ઓં ડોસી (તુચ્છકારમાં)

ડાકરો, વિં ધરડું.

ડાકરો, પું ડોસો.

ડાકલી, ઓં વાદી કુદ્દું કે બરણીમાંથી ધી તેલ વગેરે પ્રવાહી કાઢવાની પાળી.

ડાકાખારી, ઓં ડાકું ધાલીને બહાર જોવાય એવી અરધી ખારી તે. (૨) મોટા દરવાજા કે ડહેલાના એકાદ ખારણામાંની નાની ખારી તે. ઉં હું હતી ડાકાખારી તેમાં સરર દહને સંચર્યો. લલિતાદુઃખ દર્શક.

ડાકાવડું, કિં સં ડાકું બહાર કાઢીને જોવું.

ડાકાણું, કિં અં વારંવાર ડાક બહાર ઝુકાવ્યા કરવી; ડાકિયાં કર્યા કરવાં.

ડાકિયું, નં ડાક બહાર કાઢીને જોવું તે; ડાક લખાવીને નજર નાંખવી તે; નજર; જોવું તે. કિં ૫૦ ડાકિયું કરવું=ડાકું અંદર ધાલીને કે ડાક લખાવીને જોવું-નજર કરવી તે. મળવું; ખખર કાઢવી; સંભાળ લેવી; કુચળતા જોઈ જવી; સંભાવના રાખવી:-ખબરમાં જતાં આવતાં એને ત્યાં ડાકિયું કરતો આવજો. ડાકિયાં કરવાં=કોઈનું રહસ્ય જોવાને નજર કર્યા કરવી; જાનું જાણવા સંભળવાનો યત્ન કરવો.

ડાકી, ઓં ડાક; ગળું; ગરદન.

ડાકું, નં ડાક ઉપર રહેલો ચરીરનો જે ભાગ તે; માથું; મસ્તક; શિર; ધડની ઉપરનો ભાગ તે; ઉત્તમાંગ. કિં ૫૦ ડાકું આપવું=પ્રાણ-માથું આપવું. ડાકું કાપવું=ગળું કાપવું-વિશ્વાસ ધાત કરવો; ફસાવીને મારીનાંખવું. ડાકું કાઢવું=ઝોચિંતા આવીને હાજર થઈ જવું; એકદમ પ્રકટ થવું. ડાકું ઉંચું કરવું=સામે યવું; હિમ્મત કરવી; કામમાંથી દુરાગત થવું તે. ડાકું ધુણાવવું=માથું હલાવીને હા ના કહેવી; સંમતિ આપવી:-તમે ડાકું ધુણાવ્યું હશે, નહિ તો એ આવું કામ કરે નહિ. ડાકું ધાલવું=કોઈ વાત કે કામમાં વચે પડવું; રસ લેવો; જીવ ધાલવો; ખંતથી મચવું. ડાકું ખોવું=માથું ગુમાવવું; જીવ આપવો-ખોવો. ડાકું મૂકવું=જીવની દરકાર નહિ રાખવી:-ચોર ડાકું મૂકીને ચોરી કરવા જાય છે.

ડાકો, પું કડખનો સાંઠો; મલોખું.

ડાખલ, નં જુનરવાડ; છોકરાંનું ડાળું.

ડાખલી, ઓં પળી; ધી તેલ કાઢવાની ચમચો.

ડાખલી, ઓં નાતું ડાખલું; નાનો સાદો અને પહોળા મેની માટીનો ઘડો.

ડાખલું, નં પહોળા મેની જરા ઉભા ધાટનો માટીનો સાદો ઘડો; ઢાચકું. આની બનાવટ, ધાટ ને પરિપક્વતા બરાબર હોતી નથી. પાણી કરતાં પદાર્થ બરવાના કામમાં વધારે આવે છે:-બરફીનું ડાખલું. (૨) વિં સાફ-ટાપટીપ વગરનું ને બહુ ઉંડી ચતુરાઈ રહિત; મોળું; ઝટ ન સમજ કે ચેતી જાય એવું (માણસ) ડાખું.

ડાખું, વિં અચતુર; સાબડોળું; ટાપટીપ ને શાફરમ વગરનું.

ડાચો, પું મરખો; રાખો; ખોચક.

ડાચકું, નં ડાકું; માથું. (૨) ડાચ; શિખર. (કામ-તુચ્છકારથે વપરાય છે.)-હમણાં

એત એતામાં ડોચકું ઉઠાડી મુકશે.
ડોડા, સીં. [સં. જુ.] દોટ; હડી; ઉતાવળે
દોડવું તે. ઉં એમ કહીને દીધી ડોટ,
કરડયા પહેલાં ઝાલી કોટ. સામળ,
ડોડાવણું, કિં સં દોડાવણું; હડો ઉતાવળે
દોડી-ગડબડી નય એમ કરવું; ફટકો
મારી દડાને દોડાવવો.

ડોટી, સીં એક જાતનું લુગડું, ઓઢવાનું
જડું લુગડું:-ડગલા ને ડોટી.

ડોટી, પું. ફટકો; ઝપટો; જેથી હડો દોડે
એવો ગેડીનો આઘાત તે.

ડોડા, સીં. હેંચ; કોડ. (૨) વિં દોઢ.

ડોડકું, નં. ધુરિયાની જાતનું પશુ તેનાથી ના-
નું જડું ને આછી ધારવાળું એક વેલનું
સાકફળ; ડોડા જેવું ફળ તે. ૩૦ પ્રં
ડોડકાં છોલવાં=વા ખાતા-ખાસાં ખાતા
નાસીપાસ ધમને નિરુધમી જેવા બેસી
રહેવું; ધારેલો અર્થ નહિ સરતાં અથડાતા
જ રહીજવું. (૨) બહુ ચતુરાઈ કે મહેનત
ન હોય એવું સાદું કામ કર્યા કરતા રહે-
વું અને તેની કંઈ ટુલના થવી નહિ તે.
-તમે તો અહિં બેઠા બેઠા ડોડકાં છોલ્યા
કરો. અમે ડોડકાં છોલતા રહ્યા અને તે-
ઓ ફાવી ગયા.

ડોડવું, નં. ફળ અથવા કણસલાનો ફણગો
તે; ફટતો ડોડો; ફલાંકર; નાનું ડોડું-
કણસલું; ઉમળું ફળ. (૨) જિંડવું; કાલું;
કાચું ફળ. (૩) એક જાતનું ડોડકાં જેવું
ફળ થાય છે તે. ફૂલ અને ફળના ગર્બ
વાળો ડોડો. કપાસનાં ને ખસખસનાં
ડોડાં.

ડોડેલો, પું. ફૂલ અને ફળાગમ-ગર્બનો જે
ડોડો-જુમળો-ગુચ્છ તે; ધણાં કણસલાં
અથવા ફૂલ ફળના સમુદાયવાળો જમર
ખીલેલો ગોટો તે. ફળ વગેરેનો ડોડેલો-
ડોડો-જિંડવું; કાલું.

ડોડળવાં, નં. ફૂલી ગયેલાં આંખનાં પોપચાં;
ડોડા જેવાં ઘષ ગયેલાં પોપચાં.

ડોડાવું, કિં અં ડોડા આવવા માંડવા;
ફેલોફગમ થવો; ડોડા નીકળવા; કણસલાં
આવવાં.

ડોડાળું, વિં ડોડાવાળું.

ડોડિયા, સીં ડોડીવાળા રજપૂતોની એક
જાત:-ડોડિયા રજપૂત.

ડોટી, સીં વગર વાળે સીમમાં થતી એક મીઠા
સ્વાદની કુમળી વેલ. આ વેલના કુમળા
અંકુર કાચા તેમ જાણ તરીકે ખવાય છે.
એને નાનાં લીલાં ફળ થાય છે તે ડોડાં
કહેવાય છે અને અથાણા તરીકે વપરાય
છે. એ ડોડાં પાકી સુકાઈને ફાટતાં તેમાંથી
એક ઝીણું કાળું બી નીકળે છે તેને
કપાસની માફક બહુજ ઝીણા ને સુવાળા
છતાં આછા તંતુઓ લાગેલા હોય છે
સીમમાં હવાની અંદર તે ઉડ્યા કરે છે.
જવાસની માફક તે અનાવિદિને વખતે
બહુ ફૂટી ફાલી નીકળે છે. ગરીબ લોક
તેની ઉપર નિર્વાહ કરે છે.

ડોડી, સીં ડોડાના જેવા આકારનું એક
ધરેણું. નાનાં નાનાં ડોડાંના ઘાટના પોટ-
લિયા જેમાં સાથે ગોઠેલા હોય એવું કોટ
પહેરવાનું અથવા કોણી ઉપર બાંધવાનું
એક ધરેણું. (૨) પોટલિયો. (૩) આક-
ડનું ફળ. આ ફળ કેરી જેવું થાય છે
અને તેમાંથી સુવાળાં લાંબાં તંતુઓ વળ-
ગેલાં બી નીકળે છે. એને તૂર કહે છે ને
તે હવામાં ઉડે છે:-ગુચ્છ માણસ આકડાના
તૂરની માફક ઉડી જાય છે=નાશ પામે છે.

ડોડું, નં. ડોડીનું ફળ. આ ફળનું સાક અને
અથાણું થાય છે. ઉં ફૂલિયાં ને ડોડાર,
ગવારતણી ફળિયો. થાળ.

ડોડો, પું. ફળના ગર્બવાળો નવો ફટતો અં-
કુર; કણસલાં અને જિંગોની માફક કેક-

લાંક અનાજ અને ફળ ઝાડને બાજરિયા
જેવો જે બીજનો કોશ ઉત્પન્ન થાય છે તે;
ફળવાળું કુંડું; કેળ અને કેવડા વગેરેને
ફલ ને ફળ આવતા પહેલાં કુમળી પાંદ-
ડીઓથી વિંટાયેલો અંકુર ફટે છે તે:-
કેળનો ડોડો.

ડાઢ, સ્ત્રી એક પટ આપો અને બીજને પતે
અડધે જોડેલો હોય એવું પટ-વસ્ત્ર અ-
થવા વસ્ત્રની દોઢ તે. (૨) વિં જુ'ં દોઢ.
ડાઢાચું, વિં ચિઆવલું, દોઢ ડહાચું-ડાહું.
ડાઢાં, નં દોઢાં; દોઢ દોઢના ચુણાકારના
પાડા તે.

ડાઢિયું, નં પૈસો; જનાદી; તાંબિયો. મુંબા-
ધમાં બોલાય છે. ડાઢિયાં=પૈસો. (૨)
દાંટ મારીને દોઢ પતે બનાવેલું જે કપડું
તે; અરધેથી ફાડીને સાંધી નાંખી બનાવેલું
વસ્ત્ર.

ડાઢી, સ્ત્રી મોટાં મંદિર અથવા મહેલ આગળ
પહેરાના માણસોને બેસવા માટે કાઢેલી
પડાળી-ઝોસરી તે; દેવડી; દોઢી.

ડાઢું, વિં દોઢું; દોઢગણું.

ડાહી, જુ'ં દોહી.

ડાખરું, નં ભાગેલું માટીનું વાસણ.

ડાખું, નં ભેંચ; મહિષી. (૨) વિં જાડું,
ધીમું ને ફલ જેવું. (૩) અણસમણું;
અચતુર; બોધલું; અનિપુણ. કહે'ં ડોખાં
ચારવાં=જેમાં કંઈ આવડતનું કામ ન
હોય એવું સાદું કામ કર્યા કરવું; ખાલી
વખત ગુમાવવો; ડોખાં મુડવાં=નવરા રહેવું.

ડાયણું, નં બોધ બાંધવાનું ઘોડિયાનું લાકડું;
ડાંડુકો-દોહણું; જેને દોહ-ઝોળી બાંધવામાં
આવે છે તે; બે તરફનાં બે લાકડાંમાંનું
એક તે.

ડાધો, પુ'ં ડાધી.

ડારણું, જુ'ં ડાયણું; દોહણું.

ડાહી, સ્ત્રી કુવામાંથી પાણી કાઢવાનું અથવા

પાણી ભરવાનું લખડનું જલાય એવી કડી-
વાળું સણું કે ધાતુનું પાત્ર; પાણી ગળી
જાય નહિ એવા જડા કપડાનો નાનો
કોસ; બોખ. (૨) પાણી ભરવાની લખ-
ડતી જલાય એવી આંકડીવાળી કુંડી-
પવાલી.

ડાલકાચિ'ડા, પુ'ં જેતું ગળું રાતું હોય
એવો કાચિ'ડા; કાંકીડા.

ડામચી, સ્ત્રી નાની ડાલ.

ડાલણિયું, વિં ઝુલતું; આમ તેમ ડાલ ડાલ
થાય એવું; અસ્થિર; અચળ. (૨) નં
દોહણું.

ડાલખડોલા, વિં આમ તેમ ડાલી જતું હોય
એવું; ડાલતું હોય તેમ; ડગમગ; અસ્થિર;
અદઢ; ડગમગતું આમતેમ ધખતું.

ડાલર, નં એક જાતનું ફલ. ઉં બોરસળીનું
વસ્ત્ર, ડાલરનો કમખોરો. ફં

ડાલરિયો, પુ'ં જેની મંજરીઓ હવામાં આમ
તેમ ડાલીને રમણીયતા ઉત્પન્ન કરતી હોય
એવું એક ફલઝાડ. (૨) વિં જેનાં ફલ
અથવા જાંડવાં હવામાં ઝુલતાં રહે છે
એવો છોડ, કપાસ વગેરે.

ડાલવું, કિં અં [સં. વુલ] આમ તેમ
નમી જવું; ડગમગ થવું; ડગમગવું; હાલ-
વું. (૨) આમ તેમ ઝાલાં ખાવાં; ઝુલવું.
(૩) ધુણવું; વિંઝાવું; નમવું ને વળી ઉંચા
થવું:-એ તો થે'નથી ડાલે છે; દોહવું.

ડાહું, નં ઝુકીને નીચું નમી જવું તે; ઝોળા
ખાવો તે; ઝોકું; ઝળીજવાવું તે. ઉંધ
અને થે'નને લીધે માથું નમી પડવું તે:-
આખી રાત જાગ્યો પણ મેં ડાહુંએ ખાહું
નથી. (૨) ગોથું; છકડ.

ડાહો, પુ'ં તાણત.

ડાહું, કિં સં રગડા જેવા પદાર્થમાં ભેળી
દેવું; એકમેક કરીનાંખવું; બહુ હલાવી
રગડા કરી મેલવો; ફેણ ચઢે તેમ કરવું;
ફેંણવું.

ડોસલાં, નં પારસીઓ પૂર્વજોની યાદગીરી માટે જે વાર્ષિક ક્રિયા કરે છે તે; જર-થોરતી લોક તેમના પિતરોની તુષ્ટિ માટે વર્ષો વર્ષ સાંવત્સરિક ક્રિયા કરે છે તે. ડોસાં = ધરકરંની યાદગીરીની ક્રિયા તે ડોસલાં. કિં પ્રં ડોસલાં એસલાં = પડી ભાગવું; કંડા કે નરમ થઇ જવું; ઉપડેલું કામ ભાગી પડવું; નાસીપાસ થઇ જવું; દેવાળું આવવું. :- એનાં તો ડોસલાં એસી ગયાં, અર્થાત-એવું ભાગી પડ્યું.

ડોસલી, ઓં ડોસી. તિરકાર-છણકામાં કંડાળામાં આમ બોલાય છે.

ડોસી, ઓં મોટી ઉમ્મરની સ્ત્રી; વૃદ્ધ સ્ત્રી; સુદી ઐરી, વૃદ્ધા. ડોસી શાસ્ત્ર = ઐરક શાસ્ત્ર; ધરડાં ઐરાંએ પાડેલી સાંસારિક શ્રદ્ધાઓ તે. ડોસી મારવી = સહેલું-સુતરું કામ કરવું તે; જેમાં કંઈ પરક્રમ કે બળવું કામ ન હોય એવું કામ કરવું તે. ૩૦ પ્રં ડોસીનો રેટિયો = ધીમે ધીમે પણ નિયમિત કામ થયાજ કરે એવો જે ક્રમ તે; ચાલુ કામ; ધાઈતું નહિ એવું જે કામ તે. ડોસીએ ડાટવાળવો = ડોસીને પૂછવાથી ઉધું બણાવું; ડોસીને પૂછવાથી બહુ આકરું પડવું તે; ડોસીએ કામ બગાડી નાંખવું તે. કહેં ડોસી મુઆનો ભય નથી પણ જમ પલ-કયાનો ભય છે = સહેજ સાજ બગાડ કે હાનિ થાય તેનો ભય નહિ પણ તેનો રસ્તો ઉઘડે તેનો મોટો ભય એવા અર્થમાં વપરાય છે; પેધું પડયાનો ભય. ડોસી ને અરવાર સાથેનાં સાથે = ઉતાવળિયો હોય પણ આરામી-અનિયમિત હોય તે અને ધીરો પણ નિયમિત ને ખંતીલો હોય તે હમેશ સાથે જ રહે છે-અર્થાત ઉતાવળિયો આગળ જઇ રસળે છે ત્યારે ડોસી નિયમિત ચાલ્યા કરે છે એટલે પ્રમાણમાં અને સરખાં ઉતરી રહે છે.

ડોસીવાણિયો, પું કપડાંનો વેપારી; લુગડાં વેચવાનો ધંધો કરનારો તે-દોસીવાણિયો.

ડોસુ, વિં ધરડું; વૃદ્ધ; ઘણી મોટી ઉમ્મરે પહોંચેલું.

ડોસુડગર, નં ડોસો કે ડોસી જે કોઇ ધરડું હોય તે. (૨) વિં ધરડુવરડું; અથકત નિર્માલ્ય-જીલું થઈ ગયેલું હોય એવુંતેલું.

ડોસો, પું ધરડો-ઉમ્મરે પહોંચેલો પુરુષ; પુ-રુદો; વૃદ્ધ.

ડોહ, પું ઉડા પાણીનો ખાડો; ધરો. નદી કે તળાવમાં જ્યાં સરેરાશ પાણી કરતાં ઉંડું પાણી રહેતું હોય એવો ભાગ.

ડોહોળવું, જું ડોહોળવું.

ડોળ, પું તુવેર વગેરે કંઠોળ ભરડાંમાં આખો રહી ગયેલો જે દાણો તે. કિં પ્રં ડોળ પાડવા = પોચું પોચું ભરડવું તે; અરધી પડધી દાળ પડે અને અરધા પડધા આખા દાણો રહે એમ ભરડવું તે. ડોળ કાઢવા = ચાલણી વગેરેથી આખા દાણો જુદા પાડવા. (૨) મહુડાનું ખી-તૈલી ખીજ. આ લાલ નાની ખારેક જેવડાં ખી હોય છે. આ ખી પીલતાં તેમાંથી જડું મીડું ને કંડીમાં ફરી જમ્ય એવું તેલ નીકળે છે. (૩) વિં મૂર્ખ; અબણુ; ઝોછી અક્ષ-લનો-માણસ, આ ડોળ જેવો છે. ગાંગડું; નહિ સુધરેલો; જેવો ને તેવોજ રહેલો હોય એવો.

ડોળ, નં (ડોળ) ધાટ; આકાર; કાઠું; અ-મુક જેવા ધાટનું ચોકડું. (૨) છપિ; ચહેરો; સુરત; સ્વરૂપ. (૩) તરેહ; રીત. (૪) ચિહ્ન; નિશાન. (૫) ઢંગ; દેખાવ; આડંબર; ભભક; કાંક.

ડોળકી, ઓં નાની ડોલ;

ડોળધાલું, વિં દાંબિક; દંભી; ઢોંગી; ડોળા. મોટો દેખાડો કરનાર; ખેડસાધખેર.

ડાળ્યાલણી, સ્ત્રીં દાળમાંથી આખા દાણા
જુદા પાડવાની ચાળણી તે.

ડાળદાર, વિં અમુક ધાટને મળતું; ધાટીહું.
સારા ધાટતું; ડાળવાળું.

ડાળવણું, કિં સં ડાળ કાઢવું; સહેજ મ-
ળતો આકાર આણવો; ડાળિયું કરવું;
અમુકના જેવી રૂપરેખા તાણવી; ધાટ
લાવવો.

ડાળવા, પું બાણી વગેરેમાં ફૂટ્યા વગર રહી
ગયેલા દાણા; ઝોંગણા.

ડાળવું, કિં સં સોષને ઉપર ઉપરથી ગળ-
ડાવી કાઢવું. (૨) ડહોળવું; વસોવવું;
ધુમરડવું; ઝાળવું; છણવું;—આખો ડાળ-
વી. (૩) વિસ્તારવું; ફેલાવવું; વધારવું;
બહોળું કરવું;—એ બહુ વેપાર ડાળે છે.

ડાળિયું, નં મહુડાના ડાળતું તેલ. આ તેલ
ધીમાં ભેળ કરવાના કામમાં આવે છે. (૨)
ડાળિયું; અમુક આકાર કે ધાટતું જે પૂર્વ
રૂપ તે; રેખાકૃતિ; રૂપરેખા; નમુનાનો ન-
કશો. (૨) મુસદ્દો.

ડાળિયો, પું ડાળીવાળો; ભોધ; ડાળી રાખ-
નારો. ડાળિયો બળદ=લાંબાં શિંગડાંવાળો
બળદ.

ડાળી, સ્ત્રીં [સં. લોલા] એક માણસને
ખેસાડી કે સુવાડીને લાકડાએ બરવી ઉંચ-
કાય એવી ઝુલતી ઝાળી; માંદાં માણસ
કે મુસાફરને ઉંચકી લઇ જવાની માંચી;
કાવડ માફક લખડતી રહેતી પાલખી. (૨)
મોંકાણ; કાણ; માઠી ખખર. (૩) વિં
ડાળી; દંભી; આડંબરી.

ડાળું, વિં ડહોળાયેલું હોય એવું; મેલું; ગંદું;
નહિ નિતરેલું રગડાવાળું.

ડાળો, પું આંખમાંનો કાચ જેવો દેખાતો
જે લંબ ગોળ અવયવ તે; આંખનો ગોળો.
(૨) આંખનો વચસો ભાગ. (૩) આંખ;
ચક્ષુ. (૪) દષ્ટિ; નજર. (૫) નીધા;
ધ્યાન; લક્ષ; સંભાળ. (૬) ચાંલ્લો-પિં-
છામાંનો ચંદ્રક. કિં પ્રં ડાળા ઉધડવા=
સમજ પડવી; જ્ઞાન આપવું; શુદ્ધિ આપવી
ચાનક લગાડવી. ડાળા કાઢવા=ક્રોધ બતા-
વવો; છતરાજ-ગુસ્સે થઈને મોટી આંખે
કોષ્ટની સામે જોવું તે; ધમકી કે બચ
દેખાડવો. ડાળા ઉઘે જવા=ગર્વ ચઢવો;
અભિમાન આવવું; તોર આવવો. ડાળા
ખેંચાવવા=રાહ જોવાવવી; ખોટી કરવું;
વાર લગાડવી; આંખ તણાવવી; આટલ
રાખવું. ડાળા ફેડવા=જોવું; નજરે જોવું;—
લે ડાળા ફેડ. કહેવું ડાળે દીડું બને નહિ
ને સાથે રહેવું ગમે નહિ. ૩૦ પ્રં ડાળો
હોવો=ચોટ હોવી=તેનો ડાળો હિંદ પર
હતો. ડાળો ખુપવો=દાવવું; લલચાવું, લે-
ખાવું. ડાળો દેખાડવો=બચ-ધાસ્તી બતા-
વવી. ડાળો રાખવો=નીધા રાખવી, સં-
ભાળ લેતા રહેવું; તકેદારી રાખવી. (૭)
દોહદ; ગર્ભવતી સ્ત્રીને જે ભાવના થાય
છે તે. (૮) ઝોઝણું; પહેલું આણું. રજ-
પૂતોમાં છોકરી જે પહેલી વાર સાસરે
જાય તે ઝોઝણું કે ડાળો કહેવાય છે.

ડાહોળો, પું ડહોળો રગડો; જાડું પ્રવાહી.
(૨) કસુંબો.

૯.

૬, પું [સં. ૬] ગુજરાતી ભાષાની ભિ-
પિના મુળાક્ષરોમાંનો પચ્ચીસમો અને
અન્યનોમાંનો ચોદમો વર્ણ—અક્ષર; ઢકાર.
ઢનો મહાપ્રાણ. (૨) બણીગણી શકે
નહિ અને જેને કશું આવડતું ન હોય
એવા વિદ્યાર્થી અથવા માણસને ૬ એમ
કહેવાય છે; ઠોઠ; ધ્રુવટ; જડસો; મૂર્ખ;
ખેવકુદ; આવડ ગરનો.

૭ ઉચ્ચો, પું ૯મું; માલ વગરનો—નામદ મા-
ણસ; દેખાવે ખાસો હોય પણ જેનામાં
કંઈ પુરુષત્વ ન હોય એવો માણસ; બ-
ડવો; નમાલો.

૮ ઢકાર, પું [સં. ૬] ઢઢો; ૬ એવો અક્ષર અને
ઉચ્ચાર તે. (૨) ૬ જેવો—ખેવકુદ.

૯ ઢ, પું ૯મું; અચુક વસ્તુઓના મોટા એ-
કત્ર જથો તે; અન્ન, માટી, સરસામાન,
કચરો વગેરેના જથાનો એકત્ર કરેલો સ-
પાટી ઉપર ઉચ્ચો દેખાતો ટેકરો તે. ધણું
અત્યંત એવા અર્થમાં વપરાય છે. કિં
પ્રં ૮ગ કરવો=૬મલો કરવો; કોઈ પણ
વસ્તુનો એકદમ સામટો જથો એક ટેકાણે
એકઠો કરવો.

૧૦ ઢગરો, નં કચ્છર નીચેના ગાંડની અન્ને બા-
જીઓ તરફના જે મોટા ને બારે માંસલ
અવયવો તે; કુલાં; યાપા.

૧૧ ઢગરો, નં કચ્છર નીચે અને સાથળની
ઉપર ગાંડની બે બાજીએ જે માંસલ અ-
વયવો હોય છે તેમાંની અકેક તે; કુલો;
નિતંબ.

૧૨ ઢગરો, પું ૯મું. (૨) હલકા પગારનો
સિપાઈ.

૧૩ ઢગલી, સ્ત્રી નાનો ઢગલો.

૧૪ ઢગલેઢગલો, અં ધણુંએ; થોકથોક; પુષ્કળ.

અતિશયતા બતાવે છે.—અહિં તો ઢગલે
ઢગલો ચાક મળે છે.

૧૫ ઢગલો, પું કોઈ પણ વસ્તુનો એકજ ટેકાણે
એકઠો કરેલો મોટો જથો તે; ગંજ; રાહિ;
ઢગ; અંબાર. (૨) ટેકરો. કિં પ્રં
૧૬ ઢગલો યદ જવું=શરીરને ટટાર નહિ રાખી
ચકાવું; નંખાઈજવું; શસ્ત્રાધાતથી કપા-
ઈને કસેવર એકઠું યદ જવું. ઉભું નહિ
રહે એવું યદ જવું તે—અથવા દુઃખ કે
શોકની લાગણીથી ટટાર નહિ રહેવાવું. ના-
સીપાસ યદજવું. નિઃસરત યદજવું; નીચે
ખેસી જવાવું; શરીરનું ઢગલાની માફક
બેળું યદજવું. ધણુંના અર્થમાં વપરાય
છે.—ખૂબ, પુષ્કળ.—ઢગલો કામ છે.

૧૭ ઢગો, પું મૂર્ખ ખેવકુદ માલ વગરનો માણસ.

૧૮ ઢચરો, પું ૯મું ધરડો—જીણું યદ ગયેલો માણ-
સ; ડોસો. (તિરસ્કારમાં) ખડસ.

૧૯ ઢચુપચુ, વિં કરવું કે નહિ કરવું, એવા વિ-
ચાર ઉપર અદબદ રાખેલું; અનિશ્ચિત;
નહિ નક્કી કરેલું; અદબદ રાખેલું હોય
એવું; ધચુપચુ; નહિ નક્કી એવું; ડચુમચુ.

૨૦ ઢચર, લિં જીણું; ખોખા જેવું; ખડ ધરડું;
ઉતરી ગયેલું.—ધરડું—ઢચર.

૨૧ ઢચુવવું, જીં ૯મું ૯મું ૯મું.

૨૨ ઢઢો, પું ૬; ઢકાર; ૬ એવો અક્ષર અને
ઉચ્ચાર તે. (૨) ખેવકુદ; મૂર્ખ; આ-
વડ વગરનો—અબણ માણસ; ઠોઠ. (૩)
પતંગ અથવા કનકવામાંનો જે વચલો—
કન્ની બાંધવામાં આવે છે તે સળિયો.

૨૩ ઢણકવું, કિં અં આમ તેમ નકામા—ખાલી
દર્યા કરવું; રજીલું; વગર કામે ધર મડવા
કરવાં; બટકવું; હરાયા ઢોરની માફક રખ-
ડવું. ઉં મારું ઢણકવું ઢોર ઢણકે છે બધા
નગરમાં રે. દયારામ.

૨૪ ઢણકણ, અં ઢોલમાંથી નીકળતો એવો
અવાજ.

દણ્ડલુપું, કિં અં દણ્ડલુ થવું; વાગવું; દણ્ડ-એવો અવાજ નીકળવો. (૨) જોરથી ખૂં એક સાથે હાલી ઉડવું; દણ્ડકારના જોરે ધુનવું.

દણ્ડલુવાવવું, કિં સં દણ્ડલુ થાય એમ કરવું; વગાડવું. (૨) ધમધમાવવું; ગ-જાવવું; ધુનવી દેવું; ધણધણાવવું; કં-પાવવું.

દળ, સ્ત્રી કોઈ ક્રિયા સંબંધી તે કરનારની એકાદી ખાસ રીત તે; તરહ; પદ્ધત; લદણ; વલણ; છટા.—પાંધડી મૂકવાની-ખાંધવાની દળજ જુદી છે. બોલવા લખવાની દળ સારી છે.

દળછળ, સ્ત્રી રીતભાત; પદ્ધતિ; લદણ. (૨) આવડની ચંચળાઈ; કાર્ય કરવાની છટા; ચાળો; વર્તણૂક; અભિનય.

દળવું, કિં અં દળ એવા અવાજ સાથે લોપ થવું; યુડી જવું; અદ્વય થવું. (૨) ઝાઝો મંદવાડ ખાધા વગર એકદમ થોડા મંદવાડમાં જ મરી જવું; ચાંતિમાં મરણ થવું.—તાવ આવ્યો અને એક બે દિવસ-માં ડોસો દળી ગયા. (હલકા અર્થમાં વપરાય છે.)

દળીજવું, મરીજવું.

દળુ, પું તાંખાનો બેવડિયો પૈસો; જાડો ડ-મળા જેવો ભારે પૈસો; બે પૈસાનો એક પૈસો—સિકકો. કહેવું ટકાની ડોસી ને દળુ મુંડાચણ. (૨) સ્ત્રી દિંગલી; છોકરીઓને રમવાની ચુંથરાની આવલી; દ-યુડી; બાળકો; છોકરી. નાની છોકરીઓ રમતાં ગાય છે.—મારી દળુને મોકલો. દળુ.

દળુકવું, કિં અં વાગવું; દોલતું ગર્જવું; દળઅથ થવું. ઉં છંટાએ નીર ને દળુકે દોલ. દશમ.

દળુડી, સ્ત્રી કપડાંમાં વિંટાળેથી નાની આવલી; ચિંથરાની આવલી; દિંગલી.

દળુરવું, કિં સં દેખાય નહિ તેમ કપડાંમાં ધાલી દેવું; કપડાંમાં સંતાડવું; છુપાવવું; (૨) ખૂબ ઓઢાડીને પવન લાગે નહિ તેમ બાળકને સુવાડવું; ઢાંકી દેવું; ઉધાડું રહે નહિ એમ ઓઢાડવું. (૩) દળુડવું= મારવું; ધીબવું; ઉં દોંગીને દળુડરી પ-હેલાં, કહેરી કૃત્ય તારાં જણાય. ધીરા.

દળુલો, પું દિંગલો; મોટી દિંગલી. (૨) જાડો ને જડ માણસ તે; અણસમજ; મોટ; ઠોઠ; દળુવા જેવો તે.

દળુવો, પું દળુ; બેવડો પૈસો. (૨) ભડ-વો. (૩) જાડો ને જડ એવો જે તે.

દળો, પું ભડવો. (૨) બેવડું; મૂર્ખ.

દમકવું, કિં અં દોલતું વાગવું; ધમકવું; ખડખડવું; ગાજવું; અવાજ કરવો. ઉં દોલા દમકયા રે વરવહુના હાથ મળ્યા. સ્ત્રીગીત. ધમધમ થવું.

દમકારો, પું દોલનો અવાજ; ધમકારો; ગર્જન.

દમકો, પું દોલમાંથી નીકળતો ભારે અવાજ તે; દોલની ગર્જના.—મારવાડમાં દોલને દમકે કોસ ફેરવાય એવા ધણા ઉંડા કુવા હોય છે.

દમદમ, અં દોલ—પડખમ વગેરે ચામડે મઢેલાં વાજાંનો અવાજ.

દમદોલ,—વિં બહારથી મોટા ભારે દેખાવવાળું પણ અંદરથી પોલું એવું; અંદરથી પોલું ને ઉપરથી મોટા આડંબરવાળું; ઉપરના દેખાવતું, (૨) ખાલી; મિથ્યા આડંબરી. કહેવું દમદોલ ને મહિં પોલ.

દમક, અં દોલનો અવાજ.

દરડકો,—પું ‘દરડ’ એવો અવાજ તે; અપા-નવાયુ સરતાં થતો એવો અવાજ.

દરડવું, કિં અં ‘દરડ’ એવો અવાજ કરવો અપાનવાયુ મૂકવો. (૨) તાણવું; ખેંચવું; ધસડવું.

ઢસરડવું, કિં સં તાણવું; ખેંચવું; જમીન સાથે ધસાય તેમ ખેંચવું તે. (૨) તાણી ને-પરાંણે લઇ જવું;—કચેરીમાં ઢસરડો.

ઢસરડવું, કિં સં જમીન સાથે ધસાતું રહે તેમ ખેંચવું; તાણવું; ગળડતું કે ચેકતું નહિ એમ-ચપટ જમીનને અડી રડે ને ખેંચાય તેમ તાણવું.

ઢસરડો, પું જમીન ઉપડે તે અને ધસરડા-તી વસ્તુ ધસાય કે બગડે તે ઉપર ધ્યાન નહિ આપતાં જ્યાં ત્યાં ખેંચવું તે; સાંર થાય છે કે ખોદું તે નહિ જોતાં માત્ર આંખ મીચીને કામ કરવું તે; ઢગલાને-જ-થાને ગમે તે રીતે પુરો કરવા ઉપર લક્ષ રાખીને કરેલું કામ તે. (૨) કામનો ઓ-જો; પુષ્કળ કામ હોવું તે; નિત્ય કરવાના એકને એક જાતના કામકાજનો જે ભાર વજા કરવો તે;—એ બિચારી ઘર કામનો ઢસરડો ખેંચ્યા કરે છે. વહેવું; તાણવું, ખેંચવું તે.

ઢસરું, વિં દીલા મન-સ્વભાવનું; પોચું; આ-ળસુ. (૨) સ્વભાવની લાગણી વગરનું; સાદું; ટાપટીપિયું નહિ એવું; ભોળું; નિ-ર્માની; લાગણીરહિત; ઢસોર.

ઢસું, નં રેતીનો દડ; ઝીણી ધૂળ.

ઢસોર, વિં માર અને ઇપકા સાંભળીને જનું ચરીર ને મન ટુંકની લાગણી રહિત થઇ ગયેલું હોય એવું; મારવાથી કે ઇપકાથી જોને કંઈ અસર લાગતી ન હોય એવું; નિર્લજ્જ; જેની લાગણીઓ બહાર મારી ગયેલી હોય એવું;—વારંવાર લડવા અને મારવાથી માણસ ઢસોર થઈ જાય છે. નહોર. (૨) દીલું; માન, સ્વચ્છતા, કે તેજની જોને બહુ કાળજી ન હોમ તેવું; એટી; આળસુ; ઉંધઈથ કરનાર ને અસર રહિત.

ઢહ, અં ઢસ; અતિશયના દર્શક અન્યથા;—દીલોઢસ-હ.

ઢળકતું, વિં એકાદ બાજુ તરફ નમતું; વાંકું-આડું પડતું; લચવું; ઉપરથી નીચેની બાજુ તરફવું; લખડતું; ઝુલવું; ઢાળપડતું.

ઢળકવું, કિં અં ઢાળવું-નમતું રહેવું; ઢા-ળાવદાર હાલતમાં હોવું; નમતું-ઝુલતું રહેવું; ઢાળ પડતું રહેવું; લટકવું. (૨) સ-ક્ષાપદાર-ઢાળને લીધે સુંદર દેખાવું; નમતું રહેવાથી સાંર લાગવું;—ઢળકતી માથે પાધ.

ઢળવું, કિં અં પ્રવાહીનું પાત્રમાંથી બહાર નીકળી જવું; વાસણમાંથી વહેવું; પ્રવાહીનું નીચે પડવું. (૨) વાંકું વળવું; ઝુકી જવું; નમવું. (૩) ખીખામાં પડવું; રેડાવું; પ્રવાહીનું ઠરવું; અમુક આકારમાં આવવું; (ધાતુ વગેરે માટે) તરફ જવું; લચવું. (૪) સરવું; લપસવું. ઢળી પડવું= અમુક એક બાજુએ ફરીજવું; દઢ નહિ રહેવું; ડગીજવું. (૨) કમુલ થઇ જવું; માની દેવું. (૩) એસીજવું, સપ્તજવું.

ઢળાવવું, કિં સં ધાતુ વગેરેને ગાળી-પ્રવાહી બનાવરાવી તેને અમુક ગમતા ધાટના ખીખામાં ઠરાવવું; ગાળેલી ધાતુના રસનો આકાર પડાવવો; ભરાવવું. (૨) ઢોળાય તેમ કરાવવું.

ઢળિયાં, નં સાડા પાંચના ગુણાકારના આં-કનો ધડિયો તે. ઉઠાં=૩૩૩ દીયાં=૩૩૩ અને ઢળિયાં તે પા ગુણાય છે.

ઢળિયું, નં ઢેકું; રોહું; માટી ને રેતીનો ગોળો.

ઢળયા, અં છોકરાને તેની મા લાડમાં માળ દે છે તે-રડયા, પીટયા.

ઢંકાવું, કિં અં (ઢાંકવુંનું કર્મણિ) ઉધાડું હોય તે છત્રાવું-બંધ થવું; અચ્છાદિત થવું; વસાવું; વિંટાવું; આવરણ થવું. (૨) બંધ થવું; બિડાવું; જાહેરમાં ચાલતું અથવા ચર્ચાતું હોય તે બંધ પડવું; છાતું રહેવું.

(૩) વિસારે પડવું; ઓછું થઇજવું; ગુપ્ત રહેવું;—દંકાયેલો હોરો. ઓઠે પડી જવું;—એ દંકાઇ ગયો ને આ અજવાળામાં આવ્યો.

દંગ, પું જમાંથી નિયમ, સ્વચ્છતા, આવડ અને ચારિત્ર જણાઈ આવે એવું વર્તન— રીતભાત તે; ચાલચલગત; ચેનચાળા; આચાર; રહેણીકરણી વગેરે તે. ઉં વહુ વર રો'દંગે, આવડો શો આમંગોરે. દ- ચારામ. કિં પ્રં દંગે રહેવું=વિવેક-મયા- દામાં રહેવું; રીતભાતે ચાલવું. (૨) ઠામ ઠેકાણું; વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય એક સરખી વૃત્તિ;—એ દંગ વિનાનો છે=અર્થાત્ એક સરખા વર્તન ઉપર રહે એવો માણસ નથી. (૩) વેષ; પહેરવેશ;—એના દંગ તો જીઓ, પાઘડીએ રંગ નહિ અને કપડે ઉજળામણ નહિ. દંગવગરનું=વર્તનની રચરતા વગર- નું. સમુદાયાર રહિત. દંગધડો=ઠેકાણું; વિશ્વાસ; નક્કીપણું; નિયમજાહતા-નિયમાનુ સારીત્વ; કબજે, બંધ નહિ તે.

દંઢાર, વિં મોડું પણ અંદરથી ખાલી અને બિયામણું; ટડેલ-જળરજરત.

દંઢેર, વિં દંઢાર.

દંઢેરો, પું ડાંડી પીટી લોકને એકડા કરી અમુક બાબત જણાવવી તે; લોકને અ- મુક બાબત જાહેરમાં એકડા કરીને કહેવી કે કહેવરાવવી તે. દંઢેરોપીટવો=જાહેર કરવું; લોક જાણે તેમ કરવું. (૨) ફળેતી કરવી; છાની વાત ઉઘાડી પાડવી.

દઢાળવું, કિં સં ઉંધતા માણસને જગા- ડવા માટે ખૂબ હલાવવો; આમ તેમ ફેર- વવું; હચમચાવવું.

દાકઢાળ, પું ઢાળ; આકાર; ધાટ.

દાકળો, પું રીતભાતનો વર્તીવ; દંગ; વર્ત- જીક. (૨) હાપણ; સમજદારી. (૩) ચ- રમ; નમ્રતા; લાજ; વળાક; વિવેક. (૪) ઠેકાણું; ખાતરી લાયકપણું; ભક્ષીવાર.

દાકોડુમો, પું રાતે સુતા પહેલાં અનાજ ધી તેલ વગેરે સરસામાન હોય તે જોઇ ત- પાસીને દાંકવો—ઠેકાણે મૂકવો વગેરે કામ તે; ઉઘાડાં દાંકવાં, ઠેકાણે મૂકવાં તે.

દાઢી, પું ગાંધ જળવીને આજીવિકા કરનારા જે લોક તે; એવા લોકનો જે સમુદાય તે; એક નાત. (૨) સરણાધવાળા વાધરી વગે- રે તે.

દાણુંદાંકળું, નં મૂળાક્ષરમાંનો નમઃ સિદ્ધનો દકાર.

દાલ, સ્ત્રીં દુશ્મનનો ધા-ઝટકો ઝીલવાનું તવા જેવું આમડું-સાધન તે. કાચખાની પીંદના હાડકાની કે ગેંડાના જાડા ચામડાની દાલ બને છે. જ્યારે તરવારો અને બાલાઓની લડાઇઓ ચાલતી ત્યારે દાલોનો બહુ ઉપ- યોગ થતો હતો. (૨) થતુના ઝપાટા-કે ચોટ સામે રક્ષણ આપનાર જે કંઈ તે; શરણુ સાધન; રક્ષણ કરનાર; રક્ષણહાર. ઉં સજ્જન એસા કીજાએ, દાલ સરીખા હોય, સુખમે રહેવે પીંદપે, દુઃખમે આજે જોય. ૩૦ પ્રં અડીવેળાની દાલ=ખરે-સં- કટને સમયે બચાવી લે એવો માણસ; પ્રસંગે શરણુ આપે એવો.

દાલગર, પું દાલ બનાવનારો. (૨) દાલ બનાવનારા લોકની નાતમાંનો એકાદ મા- જીસ; ડખગર; મોચીની એક જાત.

દાળ, પું ઉપરથી નીચે જતી જમીનની સપાટીનો ઉતાર તે; ઢોળાવ; ઉતાર; ઉપ- રથી નિચાણુ તરફ ઢળતી સપાટી તે. (૨) તકો; સંભા; વ્યવહાર; સંજ્ઞા. (૩) ધાટ; આકાર; સ્વરૂપ. (૪) રીતભાત; ચાલ; વર્તણુક. (૫) કળતર; ખેતરમાંના ઉભા પાકનો થોડાક આસ કાપી જોઇ અડસટો કાઢવો તે; અંદાજ. (૬) રાહ; ગત; દખ; ગાવાની રીત તે. એક રાજ. ઉં રાજ દાળવું નામ ન જાણું; અહમુદિ કવિની

વસે. ભાલણુ. (૭) ઢંગ. (૮) યોગ; તાલ. કિં ૫૦ દાળ પડવો=એક તરફ ન-મતું-દળતું રહેવું. દાળ ઉતારવો=યોગ આવી લાગવો; તાલ ખેસવો; કોઈ વસ્તુ કે વાતની સાધનતાનો સંધિ મળવો. દાળ ઉતારવો=ઘાટ લાવવો; જેમ જેમનું-ઘટતું કે યોગ્ય હોય તેમ કરવું. ખરાબર દળતું રાખવું:-છાપરાનો દાળ ઉતારખે કે જેથી પાણી પડે એવુંજ નીચે આવે. દાળે પાડવું=રાગે પાડવું; સમાધાનીથી વ્યવસ્થિત રીતે ચાલે એમ કરવું.

દાળકી, સીં સોના રૂપાને માળીને પાડેલી લગડી-ગોળી તે.

દાળકો, -પું દંગ; વર્તણુક. (૨) કામકાજની સફાઈ. (૩) સમજણ; શુદ્ધિ:-એનામાં કંઈ દાળકો નથી. (૪) મોટી દાળકી.

દાળણી, સીં કરસણને કાપીને નીચે પાચ-રવાની ક્રિયા; કાપણી; દાળણું તે. (૨) જેમાં સોના રૂપાનો રસ કરી દાળવામાં આવે છે તે. (૩) ખીખાં પાડવાની-દાળવાની આવડત.

દાળણું, નં કાળી વગેરેની સીંચો સાલ્લા ઉપર જે આડું લુગડું બાંધે છે તે.

દાળણું, કિં સં પાર્કલા કરસણને કાપીને નીચે નાંખવું; કાપણું; કાપણી કરવી તે. (૨) નીચે નાંખવું; સ્વાદી દેવું; પાચરવું:-ખાટલો દાળવો. (૩) ખરાવવું; ગેરવવું; ટપકાં પાડવાં; નિગાળણું;-આંસુ દાળવાં. (૪) રેડવું; રસ કરી તેને કારવો; ચકતું, લગડી કે કોઈ આકાર-ખીણ પડે એમ ધાતુના રસને યંત્રમાં કે ખાડામાં રેડવો; નાચવું; ભરવું. (૫) કળતર કરવું; ઉભા અનાજનો અંદાજ કાઢવો.

દાળણું, નં દાળકી. (૨) દાળવાળું ખેતર-જમીન તે. (૩) એકજ બાજુવાળું છાપડું:-એક દાળણું ધર; દાળવાળું.

દાળિયો, પું કાપણી કરનારો માણસ. (૨) નીચેથી ઉંચી જગાએ-ખેતરમાં પાણી લઈ જવાને બાંધેલી ઉંચી પાળી તે (૩) સોના રૂપાનો પાસલો.

દાળો, પું મુસાફરી કરતાં એકાદ ઠેકાણે ખે-સીને ખેચાર ધડી વિસામો લેવો તે; વિ-શ્રામ, આરામ; થોડીવાર થાક ખાઈ જરાક આડા થઈ આરામ લેવો તે. (૨) દંગ; રીતભાત; ચાળો; દાળકો.

દાંકડું, નં દાંકણું તે.

દાંકણું, નં જેનાથી કોઈ વસ્તુ ઢંકાય તે; આચ્છાદન; આવરણ; પટલ. (૨) રક્ષક; સંભાળ લેનાર અને દોષાદિકનું સંવરણ કરનાર એવું જે તે. ઉં બાપનું દાંકણું ખેટડો ને ધરનું દાંકણું નાર. રખેવાળ.

દાંકણિયું, નં દાંકણું તરીકે વપરાતી એવી કોઈ પણ એકાદી નાની ચીજ; જેનાવડે નીચેની વસ્તુ ઢંકાતી હોય એવું જે તે. (૨) વિં દાંકનાઈ. દિંચણું દાંકણિયું હાડકું બાંગી ગયું છે. ખોપરી જેવું હા-ડકું; દાંકણી.

દાંકણી, સીં માટીના વાસણનું મેં દાંકવાનું જે છાછડું કોડિયું તે; શકોડું; માટીનું નાતું ગોળ પાતળું ચપણિયું:-દીવાની દાંકણી. જેનાથી કોઈ વસ્તુ ઢંકાય એવી નાની ગોળ ને ચપટી ચીજ.

દાંકણું, નં પેટી પટારા, કંડિયા અને ડખી ડખા વગેરેની એક બાજુ જે ખુલ્લી કરાય ને ઢંકાય એવી હોય છે તે-બાજુને બરા-બર ખેસતું આવી રહે એવું જે દાંકણું-દાંકવાનું તે; બારણું; ફલક; પટલ વગેરે. ઢંકાય એવું પાત્ર કે ખીણું જે કંઈ હોય તે. ઉં ઢીણું ન હતું દાંકણું, જખઈ ડીણું એર. કં ૬૦ ડાં

દાંકપિછેડો, પું દાંકવાનો જે પિછેડો તે; દાંકવાની જે શુક્તિઓને કાવાલાવા તે;

કોઈ વાત, વરતુ કે દોષ યુનાને અમુક બહાનાં બતાવીને દાંકવાની તજવીજ કરવી તે; છુપાવવા, ચર્ચાતી અટકાવવા કે દાખી. દેવાને યત્ન કરવો તે; યાગડથીખડ કરવું તે **દાંકણું**, કિં સં ઉઘાડું હોય તેને બંધ કરવું; વાસવું; ખુલ્લી બાજુ કે મોં ઉપર આવ-રણું કરવું; આવરવું. (૨) છાતું; આન્છા-દવું:-છાપરું દાંકણું. (૩) સંતાડવું; છુપાવવું દેખાય નહિ તેમ કરવું; ઓઢવું:-મોં-માથું દાંક. (૪) છાતું રાખવું; દાખી દેવું; નહિ ઉઘાડું પાડવું:-એ બાખત દાંકી દો. યુનો દાંકશો નહિ.

દાંકોડમો, પું ઉઘાડું દાંકણું બંધ કરવું વગેરે કામ તે.

દાંકણું, વિં દાંકણું; છુપું-છાતું. દાંકણું બાણું ઉઘાડુંજ છે આવેને ?

દાંખર, અં દાંકર, દોરનો આગળ અમરતોજ આવતો શબ્દ:-દોરદાંખર.

દાંગરું, નં આરિયું; ચીમડું. એક જાતની મોટી ને જડી કાકડી.

દાંડું, નં મરી ગયેલું દોર.

દાંદો, પું પુષ્પ ઉમરનો બળદ; ઉતરો ગયેલો-હાડપિંજરથી મોટા ખોખ જેવો બળદ તે.

દિગાર, પું ઢગલો; ઢગ; રાશિ.

ઢીક, સ્ત્રી ઢીક; હલકો ઢુંસો.

ઢીકડું, વિં કોષ્ટ એક. અમુક, ફલાણું.

ઢીકણી, સ્ત્રી પૌંવા ખાંડવાની ઉલાળોને સાં-ખેલું મારવાની ખાંડણી.

ઢીકણું, વિં આ કે ખીજું; અમુક એકાદ; ફલાણું.

ઢીકવો, પું નદી અથવા તળાવમાંથી નીક કાઢીને કરેલો ઢિંચણુંસમાણું પાણી રહે એવો ખાડો:-ઢીકવો કુવો. (૨) નદી કે તળાવમાંથી ખેતરોમાં પાણી લેવાને ખાડો ખોદી તે ઉપર કરેલો ઉલાળિયો ઝીલો તે.

ઢિંગમલ,-પું ધિંગમલ; ધિંગો-શરીરે પો-

ખાતો ને મજામુત-મલ્લ જેવો માણસ તે.

ઉં એ ઢિંગમલ ધુતારો રે. પ્રા. કા.

ઢિંગઢિંગી, સ્ત્રી ઢુગડુગી; જેમાંની ઢિંગઢિંગ અવાજ નીકળે છે એવું એક વાણું, ઉં પટલ દોલ વાગે છે ત્યાં ઢિંગઢિંગી. રણ-યત્ર પ્રે.

ઢિંગલી, સ્ત્રી છોકરીઓને રમવાની લુગડાની બનાવેલી નાની આવકો; પુતળી. (૨) નાણુક બાંધાની ઢિંગણી સ્ત્રી. (૩) નાની રૂપાળી રમાડવા જેવી છોકરી.

ઢિંગલું, નં લુગડાનું પુતળું. (૨) નાનું રમાડવા જેવું છોકરું.

ઢિંગલો, પું પુરુષ જાતિનું લુગડાનું પુતળું, આવલું. (૨) નાનો ઢિંગણો પુરુષ; ગટકો.

ઢિંચ, સ્ત્રી ઢિંચવાપણું; પીવાનું અકરાંતિ-યાપણું; પીય; પાન લોણપતા.

ઢિંચણું, પું પગનાં ઉપલાં ને નીચલાં હાડકાં ને જોડનારો-જાંજ ને નળાને જોડનારો જે વચ્ચે અવમવ-સંધિ ભાગ તે; છુંટણું. કિં પ્રિં ઢિંચણું ભાગવા=કડી કે ચાલી ચકે નહિ એમ કરવું. (૨) નાહિમ્મત થઈ જવું. (૩) જીવન શક્તિ-બળનો નાશ થવો. ઢિંચણું માંડવા=માંખોડિયે પડવા માંડવું.

(બાળકનું.)

ઢિંચણિયું, વિં ઢિંચણું જેટલું-ઉંચું; ઢિંચણુપુરવું. (૨) નં જૈનો વગેરે કેટલાક લોક જમવા ખેસતાં ઢિંચણું તળે જેટેકણું રાખે છે તે; ટેકણિયું. એ લોકડાનું ને ધા-તુનું બને છે.

ઢિંચવું, કિં સં અકરાંતિયાપણું પીવું; વારં-વાર તેમજ ખૂબ પીધા-પાન કરવું; પી પી કરવું તે:-પાણી શું ઢિંચ્યા કરે છે ?

ઢિંચાં, નં સાડાચારનો ચુણાંક, ઉઠાં પછીનો આંક. ૧ ૪૧=૪૧, ૨ ૪૧ ૯, ૧૦ ૪૧ ૪૫ વગેરે.

ઢીક, સ્ત્રી હલકો ગડદો-ચાપટ મારવી તે;

ગોદો; ગુમ્મો; મુક્કી; ઠાંસો. (૨) દોર જે માથાનો હડસેલો મારે છે તે. કિં પ્ર૦ દીક મારવી=ઠાંસો મારવો.

દીકડું, વિં અમુક; કોઈ એકાદું; દીકણું.

દીકણું, વિં અમુક; કોઈ એકાદું; દીકડું.

દીકલી, સ્ત્રી લડાઈ દરમિયાન શત્રુ ઉપર પથર ફેંકવાનું ચત્ર, ચત્રની. ઉં ઉપરથી દીકલી લાલછ, લોહી ગડું વજ્રટછ. કા. પ્ર. આગળના વખતમાં ઉંચા મોરચા ઉપર ગોઠવેલા ઉટડા જેવા ચત્રની મારફત દુસ્મન ઉપર પથરનો વરસાદ વરસાવવામાં આવતો હતો, એ હાલની તોપનું કામ કરતી.

દીકા, પું ગોદો; ગડદો; મુક્કો.

દીચ, વિં દીમચા જેવું જડું ને દઢ તે.

દીઠ, વિં [સં. ઘૂષ્ટ] ધીટ; બેશરમ; દઢ.

દીખણું, જીં ધીખવું; ગુમ્માનો માર મારવો.

દીમ, સ્ત્રી સોનાની લગડી; ગોળી.

દીમચું, નં લાકડાની ચપટી ગાંઠ; ખોડચું; જાંડો ને ટુંકો લાકડાનો કકડો. (૨) ઘેર યાપેલી કચરાની જાડી કોડી. (૩) ડિંગણું-ગટકો માણસ.

દીમડું, જીં દીમણું.

દીમણું, નં શરીર ઉપર વાગવાથી કે જીવ-જંતુ કરડવાથી આવેલો સોજો તે; સોય શરીર ઉપર લોહી બંધાઈ જઈને વા માં-સના સોજાથી કઠણ થયેલો જે ભાગ તે; ગડ; ગાંઠ.

દીમર, પું [સં. ધીવર] માછી; મચ્છી-માર; માછલાં પકડનારો; ધીવર.

દીમચું, જીં દીમચું.

દીચું, જીં દીમણું.

દીલ, સ્ત્રી વાર; વિલંબ; ખોટી. (૨) દીલું કરવું-મૂકવું તે.-પતંગની દોરમાં દીલ મૂક. (૩) આળસ અથવા બેપરવાઈથી કોઈ કાર્ય કરવામાં વખત જવા દેવો તે; વિ-

માસ; ઠંડાસ; આળસ. કિં પ્ર૦ દીલ ક-રવી=વાર લગાડવી.

દીલગંદું, વિં પોચું; દીલું; નરમ સ્વભાવનું. (૨) બીકણું; પ્રસંગ-અણુને વખતે ફક્કડી જાય એવું.

દીલું, વિં તંગ નહિ એવું; નહિ બેએલું; ઝુલતું; લખડતું:-નરમાં દીલાં પડી મયાં. ખાટલાની પાટી દીલી છે. (૨) નહિ સજડ એવું; નહિ કસેલું; પોચું:-આ ગાંઠ દીલી છે. બાળકની સુથણીનું નાકું દીલું બાંધવું. (૩) રગડા જેવું; નરમ; પ્રવાહી. :-દીલી દાળ. (૪) નહિ કઠણ; પોચું. (૫) પલળે-અમર કરે એવું; આર્દ્ર; ન-જરની-સહન કરી શકે એવું:-એવું મન બહુ દીલું છે. (૬) હિમ્મત રહિત; અ-કોર; નરમ-પોચું:-જરા ડપકો દેતાંએ તે લોકો યદ જાય છે કોઈને રોતું જો-ધને તે બહુ દીલો યદ જાય તેવો છે. (૭) નહિ સખત; નરમ. કિં પ્ર૦ દીલું પડવું=રગડા જેવું એકતાર કરવું. પોચું કરવું; નરમ કરવું. દીલુંદય=મહુજ દીલું. દીલું પડવું-દીલું થવું; દીલું મૂકવું, વચેર.

ડુંકવું, કિં પાસે-નજીક જવું.

ડુંકાં, નં જેમાં બાજરીના દાણા બંધાય છે તે બાજરિયામાંનાં એક એક દાણાને ધારણ કરનારાં નાનાં ચુચ્છ જેવાં ફાતરાં-ધર. બાજરિયામાંનાં દાણા ધારણ કરનારાં ફૂલ. આ બાજરિયાનાં દાણા કાઢી લીધા પછી રહેલાં ફૂલ દોરને ખવરાવવામાં આવે છે. ઢુંકસાં; ઢુંકડું; કણ વગરનાં ચોયાં.

ડુંકું, નં ઢુંકાવું એક વચનરૂપ.

ડુંકડું, અં [સં. ઢોંક] પાસે; નજીક; વખત પ્રમાણે ને છેટા-લંબાણ પ્રમાણે. અતિ દૂર નહિ તે. ઉં લગત આવ્યાં ઢુંકડારે. ઢુંકડું દય=મહુજ પાસે.

ડુંગ, પું ઢોંગ; ફેલફાલવા.

હુંગલું; નં ઝાડના નાના રોપાને ઢેર ખાધ
જ્ય નહિ તે માટે તેની આસપાસ તે
ઢંકાઈ રહે એવી ઝાંખરાંની જે ઘટા-વાડ
કરવામાં આવે છે તે; કાંટાવાળાં ઝાંખ-
રાંની ઘટાદાર વાડ. (૨) ઝરડાં ઝાંખરાં
વગેરેની યુક્તિ; નાની મદુલી જેવું જે તે.
હુંડવું, કિં સં [સં. હુંડ] શોધવું; ખોળવું;
મેળવવા માટે આમ તેમ તપાસ કરવી.

હુંડિયો, પું [સં. હુંડ] શોધ કરનારો; અ-
હિંસા શોધનારો. કાષ્ટએક નાનો સરખો
પણુ જીવ મરવો જોઈએ નહિ, એવી હુંડ
તપાસ રાખનારો જે અહિંસા ધર્મમાંનો
એક તે. એ નામે જાળખાતા સંપ્રદાયનો
અનુયાયી તે; જૈન-શ્રાવકોનો એક સંપ્ર-
દાય અને તે સંપ્રદાયનો જે એકાદો મા-
ણસ તે. (૨) મેલો-ગલીય રહેનારો મા-
ણસ તે.

હુંભણી, સ્ત્રી એક જાતની રમત; ખડિયો;
ખાડો.

હુંભવું, કિં સં [સં. હુંડ] હુંડવું; શોધવું.
(૨) ખેતરમાંથી અનાજ વ્યતિક્રિત છોડ-
ધાસ કાઢી-શોધી શોધીને કાઢીનાંખવું;
રંપી દેવી તે.

હુંઢસાં, નં હુંડાં; જેમાં બાજરીના કણુ રહે
છે તે; થોય-હુંડાની અંદર જેમાં બાજ-
રીના કણુ ગોઠવાયેલા હોય છે તે. (૨)
થોયાં; જેમાં કણુરૂપી સરવ રહેલું નથી
એવું કણુસહું. (૩) ધૂળ, કંઈ નહિ,
એવા અર્થમાં વપરાય છે.-એ થું મારશે
હુંઢસાં ?

હુંડું, નં હુંડું; બાજરિયામાંનું કણુ રહિત
ખાલી કણુસહું.

હુંસાન, નં હુંડાં અને બીજીં બીજીં ઘાસ વ-
ગેરે; ઝીણા ઘાસનો જથ્થો; થોય. (૨)
પોય; ફાતરાં.

હુંસો, પું હુંડાં વગેરે તે. (૨) પોચો લા-

કડા ને ઘાસનો ગર તે; ભુકો. (૩) લાક-
ડાનો વહેર; અથવા છોલ. (૪) ધઉનો
મોટો જડો બાખરો. (૫) ઘોંસો; જડો
કાંખળો.

હૂસ, સ્ત્રીં હૂસ; તાકાત-શક્તિ ગળીજવી તે.

(૨) વિં ફસ; પોચું પોચું એવું; ફદલ રદ,
કંઈ અનાજ નહિ કરતાં ખાલી જ્ય તેવું.

ઢેક, વિં છેલ્લું. છોકરાઓ રમતમાં વાપરે છે.

ઢેકલો, સ્ત્રીં નાનો ઢેકો; સપાટી ઉપર ઉપ-
સી આવેલી નાની ગાંઠ; ગડખ; નાની
ટેકરી.

ઢેકલો, પું ઢેકો; સપાટી ઉપર ઉપસી રહે-
લો હાડકા વગેરેનો ગોદો તે; હાય, પગ,
છાતી કે પીઠ ઉપરનું કોઈ હાડકું વાંકું
વળી સપાટી ઉપર ટેકરા જેવું થઈ રહેલું
હોય તે; ખુંધ.

ઢેકટ, સ્ત્રીં માથાકુટ; માથાઝીક; રાત હા-
ડાની કડાકુટ તે. (૨) પંચાતી.

ઢેકો, પું સપાટી ઉપર ઉપસી રહેલો જે
ભાગ તે; ટેકરો; ઉચો રહેલો કોઈ પણ
સપાટીમાંનો એકાદો ભાગ-અવયવ તે.
(૨) થરીરની સપાટી ઉપર વળી ગયેલા
હાડકાને લીધે ઉપસી રહેલો ભાગ તે;
ખુંધ. (૩) કમ્મરના હાડકાના આંકડા-અં-
કોડા તે; અસ્તિ; ખેસલુની હાડકાની કોર
તે.-કેમ ઢેકો મરડીને ખેડો, કુલો. કિં
પ્રં ઢેકો નમાવવો=અંગ વાળોને-કમ્મર
નમાવીને મહેનત કરવી; મહેનત પડે એવું
ખતથી કામ કરવું; જાત ભાગવી. ઢેકા
ઢેયા=ખાડાખેયા; નીચી ઉંચી જમીન તે;
અસમ જમીન તે; ઢેકા વગેરે.

ઢેખાળી, સ્ત્રીં નાની ઇટ; ઇટનો ભુકો; ઇ-
ટના કકડા.

ઢેખાળો, પું ઇટનો મોટો કકડો; જીની-
કોરોએથી ખંડિત થયેલી પણ દગડા
જેવી આમ તેમ અફળાતી રહેલી ઇટ;

રોડું. (૨) કંઈ નહિ; શન્ય:-એને શું મળવાનું છે ? ટેબાળા ? ૩૦ પ્ર૦ ટેબાળાની પેઠે અથડાવું=કંઈ લાભ હાનિ કે અડચણ વગર જ્યાં ત્યાં રખડ્યા કરવું. (૨) અતિશયતા બતાવે છે. કંઈ હિસાબમાં નહિ એમ, મોંઘ-નિરમ નહિ એમ. :-ટેબાળાની માફક રવડે છે. દેહની કે માન આભરની દરકાર વગર મહેનત કર્યા કરવી તે; નિરુપયોગીને કિમ્મત વગરની તુચ્છ વસ્તુ તે ટેબાળો.

ઢેડ, પુ'૦ [પ્રા. ટેચરો] જેને અડતાં અભડાવાય એવો-ગલીય હલકો ધંધો કરનારો અનાર્થ માણસ; અસ્પર્શ જાતિના અનાર્થોમાંનો એકાદ; હલકા ધંધા કરનારો અનાર્થ લોકનો એક સમૂહ-નાત તે. (૨) હલકો-પાછા અને મલિન વૃત્તિનો માણસ; લડવાડિયો; ખરાબ નીચ સ્વભાવનો માણસ:-એ ઢેડનું નામ ના દેતા. (૩) ક્રોધ. (૪) વિં ૦ બ્રષ્ટ; સંકર; ગંડું:-ઢેડ શુભરાતી. ઢેડ ફળેલી=બહેરમાં એક બીજાના દોષ કાઢીને લડવું તે. વારંવાર લડવું ને વળી એક યઈ જવું એવી રીતે બન્નેએ એક બીજાના બવાડા કરવા તે; લોકોમાં ખોટું પરસ્પર વગાણું કરાવવું તે. કહેવું ઢેડનું છોકરું ટેબરે રાજ=હલકા માણસ હોય તે જૂજથી ખુશી થાય. ઢેડ મુએ ને આભડછેટ મધ=હમેશની પીડા મટી. ઢેડવાડામાં તક પેઠો=ત્રાસ ત્રાસ ને કોવી યધ રહેવું તે.

ઢેડવાડો, પુ'૦ ઢેડ લોકને રહેવાનો મહોલ્લો તે; ઢેડવાસ. હિંદુસ્તાનનાં ગામડાંમાં બધે ઢેકણે ગામની પરવાડે ઢેડ લોકોને રહેવાનો વાસ જુદો હોય છે. (૨) ગંદી અસ્વચ્છ જગા; કંટાળો અને ચીતળી ચઢે એવી ખરાબ જગા-માણસ વગેરે તે. તકરારી-જપવા દે નહિ અને ગંદકી કર્યા કરે

એવું જે (માણસ વગેરે) તે:-મારી પડોશમાં તમે આ ક્યાંથી લાવીને ઢેડવાડો ધાલ્યો ? (૩) ગંદકી; કચરો પુ'૦ ને વગેરે તે. આ ખુણામાં કેમ ઢેડવાડો રાખ્યો છે. આ ઢેડવાડો અહિંથી કાઢી નાંખો. પીડાકારી એવું જે તે ઢેડવાડો.

ઢેડાઉ, વિં ૦ ઢેડ અંબી, ઢેડ વણેલું બનાવેલું તે; જડું; નહિ સફાઈદાર; ગામઠી; સાદી કારીગરી રહિત બનાવટનું:-ઢેડાઉ કાપડ હવે કોણ વાપરે છે ?

ઢેડિયો, પુ'૦ ઢેડ.

ઢેડી, સ્ત્રી ૦ ટેયડી; ઢેડની સ્ત્રી.

ઢેડું, નં ૦ ઢેડ ઇત્યાદિનું ટોળું; ઢેડ વાધરી, ને હલકાં બિખારી વગેરે તે; એદી બાજ-પતરાળી છુટનારા લોકો-બિખારીઓ. (૨) ધાડું; ટોળું. (૩) વિં ૦ ઢેડાઉ.

ઢેડિયો, પુ'૦ ઢેડ.

ઢેડો, પુ'૦ ઢેડ.

ઢેપલી, સ્ત્રી ૦ કોઈ ચૂરણ-લોટ જેવા પદાર્થને પ્રવાહીમાં કરમોવી પલાળી તથા દાખીને બનાવેલી નાની ચપટી થાબડી; પહોળી થાચરડી; દખડી; થેપલી; ચપડું ઢેપું તે. ઢેપણું, નં ૦ નાનું ઢેપું; ચોસણું; ચકતું; ચૂરણને કસણી દાખીને કરેલું દખડું. (૨) સપાટીથી ઉંચો થયેલો સુજેલો થરીરનો ભાગ.

ઢેપું, નં ૦ [સં. સ્તેપ] રેતી માટી કે બીજા કોઈ ચૂરણનો પલળી દખાણને લીધે બાઝી ગયેલો એક આકાર; દખડું; બાઝી ગયેલું મટાડું; ચીકણા પદાર્થનો જરા સખત લોચો; ચોસણું; ચકતું; ગડબ; રોડું; દગડું.

ઢેપું, નં ૦ ઢેપું.

ઢેખરિયો, વિં ૦ ઢેખરાં લઇને આવેલો-એકડો થયેલો-સંધ, મેળો; થોડાજ વખત રહેવા એકાદ ટંક ખાવું પડે તો તે માટે ઘેરથી

સાથેજ ટીમણુ લઈ આવેલો એવો લોક
સમુદાય તે:-નદી કિનારે દેખરિયો મંથ
ભરાય છે.

દેખડું, નં ટીમણુ માટે તળીને અથવા તેલ કે
ધી લગાડીને ખનાવેલા રોટલા. દેખરાના
ભોટમાં મસાલો-ગળપણુ વગેરે નાંખવામાં
આવે છે ને તવા ઉપર જરા જરા ધી
કે તેલ મૂકી તળી કાઢવામાં આવે છે.
ટીમણુના રોટલા તે. ૩૦ પ્રં દેખરાં ખાં-
ધીને=ગાંઠું ગોળીચંદન ખરચીને. ખાસ
માથે વહોરીને; ગાંઠું ગુમાવીને. કહે
હેડું છોકરું દેખરે રાજ=હલકો-ગરીબ
માણસ સાદી સાધારણ વસ્તુથી પણુ રીઝે
એવા અર્થમાં વપરાય છે.

દેખો, પું શરીરની સપાટી ઉપર સોજા વ-
ગેરના કારણે ઉપસેલો જે ભાગ તે; ટેકરા;
સોજો; ગડબ.

દેખણા, પું એક ઔષધિ.

દેખડી, સ્ત્રી [પ્રા. દેખરો] દેડની સ્ત્રી.

દેર, પું ઢગલો. ઉં દ્રવ્ય અથર્મે કીધો દેર,
ઉપમા દેવા એક કુબેર. દયારામ.

દેરી, સ્ત્રી ઢગલી.

દેલ, સ્ત્રી મયૂરી; ચોરની માદા; ચોરડી.

દેલહી, સ્ત્રી નાનો મયૂરી.

દેશકું, નં પોદળો. (૨) કંઠી.

દેષકાં, નં લોળિયાં.

દેસરો, પું ઢોરે જે પોદળો મૂકયો હોય તે.

દેસલો, પું દેખરો.

દેંક, વિં તાળું; ગળખર; પૂર્ણ ભરેલું; આ-
કંઠાંત ભરપૂર; પૈસે ટકે પૂર્ણ

દેંકેવો, પું છાછરા કુવામાંથી અથવા નદી
કે તળાવમાંથી થોડી ઉંચી જગા વા ખેત-
રમાં પાણી લેવાને માટે ખનાવેલો ચંન;
થોડી મહેનતે પાણી ઉભેચીને ઉપર લેવા-
ની કરામત.

દેંકડી, સ્ત્રી નાનો દેંકેવો.

દેંગી, વિં આળસ; સુસ્ત; એદી.

દેંચવો, પું લક્ષ્મી પુછડીવાળો કાળો જંગમી
ચકલો.

દેઠ, વિં ખૂબ નમ્ર-તરડાષ-વકાસી ગયેલું:-
વાંકુંદેડ.

દેથું, નં માટીની ગડબ; ભેખડ. (૨) પાણી-
માંનો ખાડો.

દેથો, પું દેથાંતો ઢગલો; ભેખડોનો ઢગ;
ટેકરા. પોચો રેતીનો ઢગ:-ઢેકોદેથો. (૨)
ખાડો; ખાંચો.

દેકડું, નં ૩ અથવા છુસાની પોચી માટી
ગાંસડી; ધોકડું. (૨) શરીર-કાયા.

દેકળાં, નં અડઢ અને ચોખાના ભોટને પ-
લાળી આયો આણીને ખનાવેલો ખાવાનો
એક પદાર્થ; ઇંદાં. (૨) વચમાંથી
જાડં દખડાં.

દેકળિયું, વિં જેની વચમાં કુલેલી દેકળી
નીકળેલી હોય એવું (વેલણુ). (૨) વચ-
માંથી જાડું ને કુલેલું હોય એવું; દેકળી
જેવું તે.

દેકળી, સ્ત્રી વચમાંથી જાડી ને ઉપસેલી એવી
નાની ગોળ દખડી, ચકતી; જાડી નાની
ટીકડી. (૨) બે હાથેળાઓ વચ્ચે દાખીને
ખનાવેલી અને દાળમાં ચઢાવેલી ખાવાની
જાડી રોટલી. (૩) માંસના લોચાની ગાંઠ;
ગડબ; નાનો ગોટલો. (૪) સાંકડા પટાની
ઈંટ. દાળ દેકળી=દાળ અને દાળમાંજ
ખાંદલાં નાનાં તિકકડું જમણુ તે.

દેચકી, સ્ત્રી સાદી ખનાવટું નાનું લોકું;
માટીનો સાદો નાનો કળથ; ધડો.

દેઠો, પું શાળમાં આડા વાણા નાંખવા
માટે કાતરામાં ધાલવાની બર કે સરકટના
કકડા ઉપર જે કોકડી કરવામાં આવે
છે તે. દોઢા ભરવા-પુરવા=વાણુને માટે
બરના કકડા ઉપર તાર વિંટાળી આપવા.
તાણાના તાર લંબા કરેલા હોય છે અને

વાણના તાર એક સળી ઉપર વિંટાળી
કાંસકામાં બાલી આડા વચમાં નાંખવામાં
આવે છે, એ તારની જે કોકડી તે દોહો.

દોહો, પુ'ં સ્ત્રીની જનનેદ્રિય.

દોયણું, નં (દોલણું-દોલણું.) બાળકની
ઝાળી-ખોઇના ચારે છેડા સરખા અંતરે
પહોળા રહે તેમ રાખવાનાં નાકાવાળાં
લાકડાં, દંડિકા; ડોલણાં; દોંણું. દોયણાને
બે છેડે બે કાણાં હોય છે તેમાં ખોઇના
છેડાનાં નાકાં ભરવવામાં આવે છે આથી
ખોઇ પહોળા રહે છે.

દોર, નં ખેતી, સ્વારી અને દૂધ દહિં માટે
પાળવામાં આવતાં મોટાં ચોપગાં જના-
વર તે; પશુ. ગાય, બળદ, ઘેડા, બેંથ
વગેરે. (૨) જનાવર; જંગલમાં ધાસ વ-
ગેરે ચરીને રહેનારાં પ્રાણી. (હિંસક નહિ
-પળાય એવાં.) મનુષ્યના જેવી જેને
વાણી અને વિચાર કરવાની શુદ્ધિ નથી
તે. (૨) વિવેક-વિચાર રહિત; અણુમન-
શુ; મૂર્ખ; જેને ઝાઝી ગતાગમ પડે નહિ
એવું માણસ; ભરોડ. (૩) માલ; ધન:-
ચોર દોર એકઠાં કરો. અર્થાત્ ચોરને
અને તેણે ચોરેલા (દોર) માલને. કહે
દોરના ચાલ્યામાં કુચો પડે પણ માણસના
ચાલ્યામાં ન પડે. અર્થાત્ માણસની બત-
રીસીએ ચઢ્યું તે પાપમાલ થઈ જાય.

દોરઠાંખર, નં દોરઠાંકર; દોર વગેરે.

દોલ, નં અંદરથી પોલા ખોખાને મોંએ જ-
હું ચામડું જડીને બનાવેલું વાદ્ય; વાળું;
નગારું; તંબ-ખેંચાને જડેલા ચામડા ઉપર
દંડિકા ઠોકતાં ઢમઢમ ખેલે એવું વાળું.
પટલ. કિં પ્રં દોલ વાગવું=સૌ જાણે
તેમ થવું; જાહેર થવું; ઢમઢમ થઇ રહેવું.
-ચોરી થશે ત્યારે શું દોલ વાગશે? ના.
તે તો કોઇ જાણશે પણ નહિ. દોલ વગા-
ડવું=જાહેર કરવું; સૌ કોઇ જાણે તેમ ક-

રવું; ચાલન કરવું. વાગતે દોલે જવું-
ચાલન જવું; છ ચોક-ચોરી છુપીથી નહિ
પણ સૌ જાણે તેમ જવું અને તે નહિ
અટકાવી શકાવું. ૩૦ પ્રં દોલને ઢમકે
પાણી આવવું=મારવાડમાં કુવા એટલા ઉંડા
હોય છે કે કોસિયાને કોથ કાઢી આવતાં
તરીલાના બળદ ઉભા રખાવવા માટે દોલે
દંડો દેવો પડે છે. દોલે દંડો દેવો=સ્વારી
એ ચઢવું; ઉત્સાહ ભેર સૌ કોઇને જાહેર
થાય તેમ-ચાલન કોઇ કામ કરવાને તત્પ-
ર થવું.

દોલક, નં નાનું દોલ; પખાજ.

દોલકી, સ્ત્રી નાનું દોલ; નગારી. કિ. પ્રં
દોલકી બળવવી=નાચનારની પાછળ ફરવું
અને તેના નાચને ઘોટેલાટ નગારું વગા-
ડવું. (૨) વખાણ કે પુશામત માટે હાજી
હા કરવું; સામે માણસ કહે તેને ભળતું
જ ખેલવા મંડી જવું. બન્ને તરફની
દોલકી બળવવી=જે જેમ ખેલે તેને
તેમજ હા, હા કહીને વિતેજન આવવું,
ખેડ રીતે સાઈ સાઈ કહ્યા કરવું.

દોલકું, નં કુદ નગારું; જેવું તેવું નાનું
દોલ. કિં પ્રં દોલકું ફૂટવું=સમજ્યું ન
સમજ્યું બધાં ત્યાં ખડંખોડું હાજી હા
કરવું અને ખોડું ઉત્તેજન આવવું. તાનમાં
તાલ ખેતાલ જોયા વગર જેમ ફાવ્યું
તેમ ઠોકવું; ખેલવું તે.

દોલડી, સ્ત્રી નાનો રંગિત ખાટલો; પલંગડી.

દોલણી, સ્ત્રી દોલડી.

દોલાણુ, દોળાવ; ઢાળ; ઉપરથી નીચે તરફ
ઢળતો જતો પ્રદેશ; ઢળતો ભૂભાગ.

દોલિયો, પું મોટો રંગિત ખાટલો; પલંગ.

ઉં ત્યારે ઢળાવું ભરત દોલિયો. કહે
દોલિયો તળાઇએ શોભે=હાથી અંખાડી એ
શોભે એમ; જે યોગ્ય ઉપરકરણ હોય તોજ
વસ્તુ શોભે દોલિયો-ધરકણીએ ન શોભે.

દેલી, પું. દેલ વગાડવાનો ધંધો કરનારો; દેલ, નગારો વગેરે વગાડવામાં જોમની આજીવિકા હોય તે. દેલ વગાડવાનો ધંધો કરનાર વર્ગ; રાવળિયા વગેરે. કહેનું દેલીને ત્યાં વિવાહ તે છાંદે છાંદે નાચે= ધરતો કસબ તે ગમે તેમ કરે; આછુકલી જાતિના લોક પોતાના હાથની વાત હોય તેનો સહેજે દુરુપયોગ કરે.

દેલો, પું. [સં. નાયક. નાયકનું દોહ ને પ્રિયાનું ધન-ધેણુ પ્રાકૃતમાં આદેશ રૂપે થાય છે.] પ્રિયતમ; નાયક; વર; ધણી. (૨) મૂખ; કંઈ સમજે નહિ એવો-જાડસો; અચ્છુર; છળપ્રપંચ કે કાવાલાવામાં ઝાઝું સમજ શકે નહિ એવો માણસ. ખાધ પીને ખેસી રહે એવો-સ્થૂલ સારો દેખવડો પણ ચંચળ નહિ એવો; કામ ચાતુર્યથી અનભિરુઃ-દેલો માર.

દેલુ, નં. કુશકું.

દેસો, પું. હુંસો. (૨) જડો ભાખરો;

દેળ, પું. તાંબાપીળ ઉપર સોના રૂપાની જે ઝળકી ચઢાવવામાં આવે છે તે; બહુ જ આછું પડ-થર, પાસ. (૨) ખોટો, તકલે-દી બમકો-દેખાવ તે; ટાપટીપ; આડંબર; દંભ; ખોટી શોભા. કિં. પ્ર. દેળ ચઢાવેલો=ઉપર ઉપરથી સારું બમકાદાર દેખાય તેમ કરવું; સાફસૂક ને ટાપટીપથી શોભે એમ કરવું. ખાલી શોભા-સારાપણું દેખાય તેમ કરવું; ઓપ આપવો.

દેળવું, નં. દળી પડે એવું સારી ખેસણી વગરનું દેલકું:-ગાંડ વગરનું દેળવું=આમ તેમ-ગમે તેમ દળી પડે એવું; અનિશ્ચિત સ્વભાવનું; ફરી જાય એવું માણસ.

દેળવું, કિં. સં. પ્રવાહીને પાત્રમાંથી બહાર નાંખવું; રેડવું; વહેવરાવવું; છાંટવું; અભિષેક કરવો:-હાથિણીએ કળથ દેખ્યો. પ્રવાહી તેના પાત્રમાંથી બહાર નીકળે એ-

મ કરવું; હજે તેમ કરવું. (૨) ધોળવું; લેપન કરવું. (૩) વિંઝવું; હલાવવું; પવન નાંખવો; પંખો નાંખવો. ઉં. કાળજડાની કોર હું તમને વિંઝણુએ વા દોળું, રાજ. (૪) બરબાદ કરવું; હરીદી દેવું; નિરર્થક ગણી કાઢીનાંખવું:-ખાટી હાથ ઉકેરડે દેળો.

દેળાવ, પું. દળતો-ઉંચેથી નીચે ઉતરતા ઢાળવાળો પ્રદેશ; જુભાગ; ઢાળ; ગરાડ; ટેકરાનો ઉતાર તે. (૨) ઉતરતા ઢાળવાળો જે ઘાટ તે; ધુમ્મટની-ઘડાની બાજુઓનો ઉતરતો દળતો ઘાટ.

દેળાવું, કિં. અં. રેડાવું; છંટાવું; દળવું; પ્રવાહીનું તેના પાત્રમાંથી બહાર નીકળવું. (૨) વિંઝવું; ઉડવું; આસપાસ ધુમાડું. ઉં. મારા ક્રિયા ભાષને ચમર દેળાય.

દેળીપાડવું, કિં. સં. ઉપરથી ઉભેથી નીચે નાંખી દેવું; ધક્કો મારીને ખેડેલા, ઉભેલા કે ગોઠવેલાને સુવાડી દેવું; દળી પડે એમ કરવું. ઉં. ઉંધે મોકલ્યું બગાસુ કે જા બગાસા તું, નારું કલું નહિ માને તો દેળીપાડીશ હું. (૨) કોષને માથે નાંખી દેવું; પોતાનો દોષ છુપાવી તે બીજાની ઉપર મૂકી દેવો; જોખમ ઓઢાડવું; દોષારોપ કરવો; બીજાને શિર ઝોળવવું:-તેણે પોતાનું આળ મારે માથે દેળી પાડ્યું. (૩) જમીનદોસ્ત કરી નાંખવું; સુવાડી દેવું; નાશ કરવું; તમામ બરબાદ કરવું:-પિવાય નહિ તો દેળીનાંખવું.

દેળો, પું. ઢાળ; દેળાવ; કદબુ.

દેંગ, પું. ખોટો દેખાવ કરવો તે; ખરેખરું હોય તેથી જુદું બહાર દેખાડવું; સમજાવવું તે; દંભ; આડંબર; દેખાવ. (૨) ધુતારાપણું; કપટીપણું; પ્રપંચ. (૩) ચાળા; મજાક; કટ્ટા; પરિહાસ. (૪) બહાનું; મિથ; ખોટું કારણ. (૫) વેષધારીપણું; વેષ;

ખેલ; રમત. (૧) ખોટું ધતિંગ; ખોટાઈ. કિં ૫૦ ઢોંગ કરવો=ખોટો દેખાવ કરવો; ખોટું દુઃખ, દૈન્ય રોવું વગેરે તે. ઢોંગ ચલાવવો=અંદરથી સાર-તત્ત્વ રહિત પથ્થુ બહારથી મોટા આડંબરવાળું ધતિંગ ચલાવવું. ધર્મ વગેરે માટે. ઢોંગ માંડવો=ધુતારાપણું માંડવું; તોફાન-સામું માણસ અંતઃ જાય-હરી જાય એવું ખોટું ધિંગાણું મચાવવું.

ઢોંગી, વિં ઢોંગ કરનાર; દંભી; આડંબરી. (૨) ધુતારો; અંદરથી એક અને બહારથી બીજો દેખાવ કરનાર; નહિ સાચો; દિમાકી.

ઢોંગ, વિં જીવું; ખળખળા ગયેલું; ખખ. ધરડો ઢોંગ.

ઢોંગઈ, નં ઢેરચઈ, ગોતું; ખાણ; ટાકું અને સ્વાદ રહિત-ધૂળધાણી ખાવાનું તે. (૨)

વિં બહુ ટાકું; વાસી; ખેરવાદ; ગોતા જીવું.

ઢોંડેફોડો, પું [મ.] પત્થર ફાડનારો-ધડનારો તે; શલાટ.

ઢોંડો, પું પત્થર; પહાણો. (૨) મોટો અને ઘરડો ખખ બળદ. (૩) વિં મોટા ઉંચા હાડપિંજરવાળો; ખૂબ મોટો; ઉમ્મર લાયક; પ્રીત:-મોટો ઢોંડો થયો હવે કંઈ સમજે છે કે નહિ? (૪) મૂર્ખ; અક્ષલ વગરનો; જડસો; ખેવકુદ; બુદ્ધિ વગરનો.

ઢોંણું, નં ઢોયણું; ખોષ પહોળી રાખવાનો દંડિકો.

ઢોવો, પું ઢોવો; બડવો; ખેઅહમી જોયા કરે એવો માણસ; ગોસો; નામરદો; પોતાની જાતે પોતાના કામમાં રાખી શકે નહિ એવો ઢોસો.

બુ.

બુ, પું [સં. જી] ગુજરાતી ભાષાની લિપિનો હાલ સમયે મૂળાક્ષર અને પંદરમો અંજન વર્ણ-અક્ષર. ત્રીજો અનુનાસિક.

આ અક્ષરથી શરૂ થતો કોઈ પણ અર્થ ગુજરાતી ભાષામાં નથી.

ત.

ત, પું [સં. ત.] શુભરાત્રી ભાષાના મૂળા-
ક્ષરોમાંનો સત્તાવીસમો અને વ્યંજનોમાંનો
સોળમો અંતસ્થાની વ્યંજન વર્ણ-અક્ષર;
તકાર; તત્તો.

તધયાર, જુ. તયાર.

તધયારતમ, જુ. તયાર.

તધયારી, તેયારી.

તધ, અ. તહિ; ત્યાં.

તઉ, વિ. તાઉ; તૌ; તીથું; ગરમ મિળ-
જનું; ઝટ ઉરકેરાઈ નય એવા સ્વભા-
વનું; જલદ; આકળું:-એ તો તઉ મા-
ણુસ છે.

તક, સ્ત્રી. [ફા.] લાગનો વખત તે; કોઈ
કાર્ય સિદ્ધ કરવા માટેનો યોગ્ય અવ-
સર હોય તે; કાર્યસિદ્ધિ કાળ; યોગ્ય સ-
મય; પ્રસંગ; યોગ; જોગવાઈ; લાગ; સં-
ધિ. (૨) મોસમ; વેળા; રત; પાક વગે-
રેનો સમય તે. કિં. પ્ર. તક મળવી=
લાગ મળવો; કાર્ય કરવાને યોગ્ય અવસર
પ્રાપ્ત થઈ જવો. તકખોવી, તક શુભાવવી.
તક સાચવવી=પ્રસંગાનુસાર સમય વિચા-
રો કાર્ય કરી આપવું તે; બીડ ભાગવી;
'અણીનો અવસર છે' એમ વિચારી તે
પ્રમાણે વર્તી શેવું તે; ખરેખર વખતે મદદ
કરવી. તક જોવી=યોગ્ય સમય આવતા
લગી રાહ જોવી. કહે. તક તેવો તડાકો.
ગઈ તક બ્રાહ્મણે વાંચતો નથી. તકનાં
વાળાં તકેજ વાજે. (૩) અ. [સં. અં-તક]
લગી; સુધી; પર્યંત:-કાલતક.

તકતક, વિ. તેજ મારતું હોય એવું; ચકચક;
ઝગઝગ; તગતગ; ઝળઝળાં:-એનું મોઢું
તકતક થાય છે. અંદરના બરાવાથી
તસતસ થઈને સુંવાળી આમડીએ તેજ
દેખાવું તે.

તકતકવું, વિ. ઝળકઝળક થતું; ચકચકવું; તે-
જ મારતું; તગતગવું.

તકતકવું, કિં. અ. તકતક થવું; ચકચકવું;
ઝળકવું; તગતગવું. સુંવાળી નાણુક આ-
મડી વગેરેનું ખેંચાઈ તંગ થઈ ઝળા-
ઝળાં થઈ રહેવું.

તકતી, સ્ત્રી. [અ. તચ્ચત] લાકડાની, કાચની
કે ધાતુની પાતળી પથ્થુ ખુણાદાર ચકતી;
નાની પાતળી ચોખ્ખુ આકૃતિ; ચોકી.
(૨) પાતળી ચીપ; પાટી; ફળી. (૩)
એક જાતનું ધરેણું.

તકતો, પું. તખતો; અરીસો; ફર્ષણ. (૨)
મોટી તકતી; પાતળી પથ્થુ લાંબી પહોળી
કાચ કે પત્થરની છાટ.

તકદીર, સ્ત્રી. (ન.) [અ] નસીબ; ભાવી;
કિસ્મત; ભાગ્ય; સર્જિત; પ્રારબ્ધ; છઠ્ઠીનો
શેખ. કહે. તકદીર આગળ તદખીરનું
કંઈ ચાલતું નથી.

તકરાર, સ્ત્રી. [અ.] ખે અથવા ધણા જણ
વચ્ચે અમુક મતભેદને લઈ જે સંવાદ કે
ખેલચાલ થાય તે; વિવાદ; ખરા ખોટાનો
ઝગડો, મત ફેરની ખેલાખેલ; હુલ્લમત;
કળિયો; વદવાડ; ટોટા. (૨) કારણ; સખ-
ખ; હેવું; ફલીલા:-એની તકરાર ખોટી
છે. (૩) વાંધો; વિરુદ્ધતા. (૪) વિવાદ
કરવાની રીત. (૫) માથાફોડ; ખેંચ;
આઝાદ; હાના કર્યા કરવી તે. કિં.
પ્ર. તકરાર કરવી=ચલાવવી=વિવાદ ક-
રવો; વાદ ચલાવવો. (૨) લડાઈ
કરવી. તકરાર સેવી=સામે થવું; આમ
થવું જોઈએ એમ હેતુ પુર:સર વાદ લઈને
જણાવવું. (૨) પારકી લડાઈ વહોરી સેવી;
વિરુદ્ધ પડવું. તકરાર સાંભળવો=સામાની
ફલીલો ને કારણો હોય તે સાંભળી સેવાં;

કરિયાદને તેનાં કારણ જાણી લેવાં.
તકસરિયો, પું. જેને તકસાર કરવાની ટેવ
હોય એવો માણસ; માથફાડિયો.

તકસારી, વિ. તકસાર કરનાર. (માણસ.) જે
માં વાધો નીકળે-તકસાર કરવીજ પડે
એવું (કામ):-આ તકસારી જમીન છે.

તકલદી, જુ. તકલેદી.

તકલાદી, જુ. તકલેદી.

તકલીફ, કી. [અ.] મુસીબત; વિપત્તિ. (૨)
દુઃખ; કલેશ; કષ્ટ.

તકલેદી, વિ. [અ. તક્લીદી] મજબુત
તેમજ ટકાઉ નહિ એવું; નાજુક; બળ કે
સત્ત્વરહિત; અદૃઢ; સહેજ આંચકો લાગતાં
ઉઘલી પડે કે ભાગી જાય એવું; કમજોર;
કાવલું; કામચલાઉ. (૨) કાચુ પોચુ;
નબળું. (૩) બનાવટી; ઉપરથી સાઈ અને
મજબુત લાગે પરંતુ અંદરથી ટકાઉ સત્ત્વ-
વાળું ન હોય એવું. તકલીદી; કાગદી; ફાટું.

તકસીર, કી. [અ.] જૂલ; ચૂક; કસર; વાં-
ક; દોષ; અપરાધ; યુનો. તકસીરવાર=યુને-
ગાર; અપરાધી.

તકાલે, પું. ગ્રેરણા.

તકાદો, પું. [અ. તકાદા] કોષ પથ્ય કાર્ય
ઠટ કરી નાંખવાનું સામા માણસ પર દબા-
ણ કરવું તે; તગાદો; માગતું લહેણું પતાવી
દેવાને કરવામાં આવતો જે આગ્રહ તે;
આંપીને ઉઘરાણી કરવી તે. (૨) જખર-
જરતી કરવી તે; હુકમના જોરથી કામ
લેવું તે. માગતા લહેણાની ઉઘરાણી બા-
બત વપરાય છે:-લોકો ઉપર તકાદો કરી
ને નાણાં વસૂલ કરી લે. કિં. પ્ર. તકાદો
કરવો=આણુ-જોર વાપરવું; ચીવટાધથી
માગણી કરવી.

તકાર, પું. [સં.] તત્તો; ત અક્ષર અને ત
એવો ઉચ્ચાર તે.

તકાવડું, કિં. સં. નજરમાં લાલડું; તાકડું;

પોતાને મળે અથવા ભોગ પડે તો સાઈ
એવી દાનત રાખવી; લેવાની ઇચ્છા કરવી;
લાગ જોતા રહેવું. (૨) તાકે એમ કરા-
વડું; નિશાન માર્ગમાં શીખવડું.

તકાવી, કી. [અં.] તગાવી; ખેતીને માટે
ઓળર, બી, અને ખેતીને ઉપયોગી
સાધન સરકાર તરફથી ઋણરૂપે ખેડૂતને
આપવામાં આવે તે; ધન-રોકડ વગેરે તે.

તકાસવું, કિં. સં. પોતાને ભોગ પડે એવી
દાનત રાખવી; લાલસા રાખવી; લાગ ફાલે
તો લપ લેવા-પચાવી પડવા ઉપર નજર
રાખતા રહેવું. લાલચવાળી વાંકી નજર
મેળવવા ઉપર લક્ષ-નિશાન રાખવું; ઇચ્છ-
વું:-કાંઈનું બુઈ તકાસવું નહિ, સાઈ
તકાસો ને જુઓ સારું જ થશે.

તકિયો, પું. [ફા. તકીય] અઢેલીને ખેસા-
ય એવું પોચું જડું ગઢેલું; બરડા પાછળ
મૂકવાનો કે માથા તળે ધાલવાનો ૩ બ-
રેલો પોચો નાની મોટી ગાંસડી જેવો
ચુંણસો તે; મોટું જડું ઓસકું. (૨)
અઢેલીને ખેસાય એવો ચુનાનો ગચ્છ;
ચોતરા-ઓટલાની બાજુનો અઢેલાય એવો
જે ભાગ તે. (૩) ફકીરને પડી રહેવાનું
સ્થાન; ચોતરો તે; પીર વગેરેનું સ્થાન:-
કાળુમિયાનો તકિયો.

તકેહારી, કી. ધમધોકાર કામ ચાલુ રહે
એવી કક્કીની નજર રાખવી તે; તકાકા
બંધ શેઠમાં ને શેઠમાં હુકમગેર કામ લેવા-
તું રહે એવી દેખરેખ રાખવી તે; જખતો;
આંખતી તપાસ-સંભાળ રાખવી તે; આ-
ગ્રહ ને ખત રાખીને કામ લેવું તે; ખૂબ
સંભાળ રાખવી તે. જગતી ચોક્કી રાખવી
તે; જેમાંથી કોઈથી ચસકાય નહિ અથવા
ગદલત કે થાપ દેવાય નહિ એવી ચોક-
સી રાખવી તે.

તક, પું. [સં.] પંજળની ઉત્તર પશ્ચિમ દિ-

શાએ આવેલો એક પ્રાંત. હુએત્સંગે તેના પ્રવાસમાં આનું વર્ણન આપેલું છે.

તક, સ્ત્રીં [સં] હાથ; દહિં બાગી-વલો-વીને માંખણ કાઢી લીધા પછી રહેલું પ્રવાહી; તાક. (૨) બાગેલું દહિં; મટો. તકપ્રમેહ=છાશના જેવો પિશાબ આવે એવો એક રોગ.

તક્ષક, પું (સં) પાતાળમાં રહેતા મોટા આઠ નાગોમાંનો એક નાગ. ઋષિ કશ્વપ અને કદ્રુથી એનો જન્મ થયો હતો. જનમે-જય રાજના સર્પ યજ્ઞમાં સાત નાગકુળ યજ્ઞી જવા છતાં આસ્તીક મુનિએ તક્ષક અને તેના કુળને ખચાવી લીધું હતું. ઉં મારા પિતાની કોટે ધાલ્યો કાળોનાગ, તેને ખાળે તક્ષકનાગ. હાલના ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ જેનારા કહે છે કે, તક્ષકકુળને નામે ઝાળખાતી એક આખી જાતિ હતી. ટિ-એટ ને સ્ત્રીન તરફના કેટલાક લોક પોતાને તક્ષક વંશના માને છે. જનમેજયે તક્ષ-શિલા જીતી તક્ષકો વગેરેનો નાશ કર્યો તે ઉપરથી સર્પ સત્રની આખ્યાયિકા ચાલી છે.

તક્ષશિલા, સ્ત્રીં ઉત્તર પંજાબમાં આવેલું એક પ્રાચીન નગર અને તેની આસપાસનો પ્રદેશ. ઔધ્ધાની જહોજલાલી દર-મિયાન એની આખાદી હતી અને પાર-લિપુત્રથી તે બીજા નંબરે ગણાતું હતું. હુએત્સંગે એનું વર્ણન કરેલું છે. તે એક મોટું વિદ્યાપીઠ હતું. ચાણક્ય તક્ષશિલાનો રહેવાસી હતો.

તખત, નં (ફા. તક્ત) રાજગાદી; સિં-હાસન; રાજ-પાદશાહને કચેરી બરીને બેસવાનું મૂલ્યવાન સુંદર આસન તે. (૨) ઉચ્ચસ્થાન; ઉત્તમસ્થાન; અગ્રસ્થાન; મોં-ખરા:-તમે તો તખતની જગા લઈ બેઠા હતા. તખતનશીન=રાજગાદીએ બેઠેલો; જેને રાજ્યાભિષેક થયેલો હોય તે. તખત, ત-

ખતે તાઉસ=મયૂરાસન, શાહજહાંને છ કરોડ રૂપિયા ખરચી આ સિંહાસન બનાવરાવ્યું હતું. તખતનશીન=રાજગાદી ઉપર બેઠેલો-રાજા.

તખતી-સ્ત્રીં પાતળી ચોખ્ખણ ચિપાટ; ફળું; પાટી. (૨) બીધું; જેની અંદર અમુક આકાર ખોદી-કોતરી કાઢેલો હોય અને તેમાં ધાતુ વગેરેનો રસ રેડતાં અમુક આ-કાર પડતો હોય એવી બનાવટ; અક્ષરની તખતીઓ-ખીલા. (૩) કાગળનો તાવ.

તખતો, પું (ફા. તક્ત) પાતળું ચોખ્ખણ પાટિયું; ફળું; પાટ; છાટ. (૨) મોં જો-વાનો કાચનો ચોખ્ખણ આકાર; આરસી; દર્પણ; ચાટલું-લો. (૩) ચીતરેલી કાચની પાટી; ચિત્ર કાઢેલો કાચનો ચાટલો.

તખત, જીં તખત.

તખતેતાઉસ, નં મોરની આકૃતિનું સુંદર ને મૂલ્યવાન સિંહાસન. શાહજહાંને પાદશાહે ખરાં મોતી ને જવાહીર જડાવી છ કરોડનું એક સિંહાસન કરાવ્યું હતું તે. બનિર્ચરના પ્રવાસમાં એનું વર્ણન છે.

તમડ, સ્ત્રીં (તમ-ગેડું ઉપરથી) દોડા દોડી; પગ દોડ; રખડપટ્ટી; અથડામણ; કાળની ધાધ-તડાખાર હોવાને લીધે વા-રંવાર આમ તેમ ફેરા આંટા ખાવાનો જે પરિશ્રમ પડવો તે; તમડ; (૩ય) ઉતાવળે થયાં કામ પાછળ દોડાદોડ કરવાની હોય તે. (૨) ઉતાવળે દોડાવવું તે; દોડ; રખડ; ધાધ; દોડધામ; ધમાલ:-મોસમમાં તમડ થાય પછી કંઈ નહિ.

તમડવું, કિં સં આમ તેમ ઉતાવળે દોડાવ-દોડાવ કરવું તે; દોડાવવું; આમ તેમ ફેરા આંટા ખવરાવવા; જહિં તહિં જરા જરા-માં દોડાવ્યા કરવું; તમેડવું; રખડાવવું; ફેરા ખવરાવવા; નાહક દોડાદોડ કરાવવી, જોરથી મારીને દોડવાની ઝાઝી શક્તિ ન હોવા

છતાં પણ દોડાવવું; બળાતકારે કામ લેવું; ખેંચવું; તાણવું; ધસરડવું.:-આ ટટવાને હવે કેટલાં વર્ષ તમડશૌ-તગડશૌ.

તમડિયો, પુ'ં ત્રણસેરં ભરત તે; વાણુ ભરેલો ખાટલો કે જોમાં ત્રણ ત્રણ સેરો છુડાડીને મુંજ કે બિંડી ભરેલી હોય, ત્રણ છુડતી સેરે ભરેલા વાણુનો ખાટલો. (૨) તમડિયું ભરત.

તમડો, પુ'ં ત્રણ એ સંખ્યાનું ચિહ્ન; ત્રણનો આક તે; ૩.

તમણું, વિ'ં ત્રણ ધણું; ત્રમણું; એક પછી એક ત્રણ ફેરી હોય તેટલું; ત્રણગળું.

તમતમ, અ'ં ચકચક; ચળક ચળક; ઝગમગ; સક્રાપ્તી તમતું હોય તેમ. કિં પ્ર'ં તમ તમ થવું=ઝળાઝળાં થવું; તેજ મારતું; દીપવું. (૨) ખેંચાઇ ને તંગ થવું; તંગ થવાને લીધે ચકચકવું.

તમતમણું, કિં અ'ં ચળક ચળક થવું; ઝગઝગવું; દીપવું. (૨) ચંચળ અને સંગ્રા રહિત હોવા છતાં માત્ર ખાલી ઝાંખું ઝાંખું ઝળકયા કરવું; જરા જરા ઝાંખી ઝળકી ચમકયા કરવી.:-ખધું અંગ જીહું પડી ગયું છે, સંગ્રા જતી રહી છે છતાં માત્ર બે ડોળા તમતમ્યા કરે છે.

તમર, ન'ં એક ફૂલઝાડ. (૨) એક ઓપધિ, એક ઝાડ, કાશ્મીર ને અફઘાનિસ્તાન ઉપરાંત માદાગાસ્કર ને નંજીબારમાં તમરનાં ઝાડ થાય છે. એના લાકડામાં અને તેલમાં સુગંધિ રહે છે.

તમણું, કિં અ'ં તમતમણું; તેજ મારતું; પ્રકાશવું; દીપવું; ઝગઝગવું.

તમાજો, જી'ં તમાદો.

તમાદો, પુ'ં તમાદો; ચાંપની ઉધરાણી તે; ઝટ પતાવી દેવાનું દબાણ કરવું તે.

તમારું, ન'ં [ફા. તમારહ] માટીની ગાર અથવા ચુનાનો કેલ ભરવાનું કઢાઇ જેવું

લોખંડનું પાત્ર તે; કટાહ; કઢાયા જેવું વાસણ-ટોપલી. (૨) મોટું પુલેહું પેટ; હોળફ. ઉ'ં જમ્યા જમ્યાનું જેટલું, જડરામ ભટ નેટ, વધ્યું તમારું દેખીને, હસતાં દુખે પેટ. યુલાખી. કિં પ્ર'ં તમારું ભરવું=ચાંપીને જમવું; ખાવું.

તમાવી, ઓ'ં [અ. તમાવી] બ્યાજ સાથે પાછાં આપવાની સરતે સરકાર કે જમીનદારે ખેડુતને ખેતી કરવાને અગાઉથી નાંખ્યાં આપવાં તે.

તમેહવું, કિં સ'ં દોડાવવું; આમ તેમ ઉતાવળે દોડાદોડ કરાવવી; રખડાવવું. (૨) જોરથી હાંકવું; થાકી જાય તેમ આહિં તહિં ફેરવવું.

તમેડો, પુ'ં ધણું કામને લીધે આમ તેમ દોડાદોડી કરાવવી-ચવી તે; વખતસર કામ આટોપી લેવાને પડતી જે ધાઈ તે; રખડ; અથડામણ; આમ તેમ ફરવાની મહેનત; તરત કામ કરી નાંખવાની ધમાલ; પગતોડ.

તજ, સ્ત્રી'ં [સં. ત્વજ] તમાલની લાલ, તીખી, મીઠી અને સુગંધવાળી જાલ; દા-લચીની; જાવંત્રીના ઝાડની સુકી જાલ; તજની ગણના ગરમ મસાલામાં છે.

તજમરો, પુ'ં ઉપર ઉપરથી તપાસ લેવી તે; હિસાબ; સાર; ખરી હકીકત શું છે તેનું તાત્પર્ય તપાસી લેવું તે. કિં પ્ર'ં તજમરો લેવો=હિસાબ લેવો; સાર જોઇ લેવો; પાર લેવો. તજકિશ=તજકરો=તજવીજ; ચર્ચા; શુકર લેવી તે.

તજન, ન'ં તજન; તાજ.

તજવીજ, સ્ત્રી'ં [ફા. તજવીજ] તપાસ; શોધ. (૨) શુકિત; કરામત. (૩) ચત્ન; કાચીશ; મહેનત. (૪) ચોકસી; ખંદોઅસ્ત, સંભાળ. કિં પ્ર'ં તજવીજ કરવી=તપાસ કરવી; ચત્ન કરવો; ચોકસી કરવી. તજ-

વીજ રાખવી=સંભાળ રાખવી; બાળ બેતા રહેવું; કેંસબો; નિર્ણય.

તત્ત્વબિજ્ઞાન, પું. કોઈ કામકાજ વગેરે બરાબર ચાલે છે કે નહિ ? તેમાં કંઈ ગદ્-લત કે ધાલમેલ થાય છે કે નહિ ? અને ફરિયાદ હોય તો તે શું છે ? વગેરે બાબતની તપાસ કરી ચોક્કસી રાખનાર અધિકારી તે.

તજવું, કિં. સં. [સં. તજ] તજ દેવું; છોડી દેવું; છોડવું; ત્યાગ કરવો; મૂકી દેવું; વરજવું; દૂર કરવું; છાંડવું. ફરીને સંગ નહિ કરવા માટે છોડી દઈ જતા રહેવું; હમેશને માટે પરિત્યાગ કરવો.

તજાગરમી, સ્ત્રી. આમડીની ગરમાઈ; આમડી ઉપર ગરમીની અસર દેખાવી તે; અંદર નહિ પરંતુ બહિરંગ ઉપર જે ગડગુમડ-ચાઠાં વગેરે ગરમીની અસર જણાય તે. (૨) આમડી લુપ્ત થાય એવો એક રાગ તે.

તજાવવું, કિં. સં. તજ દે એમ કરાવવું; ત્યાગ કરાવવો; છોડાવવું; સંગ-આલસ યુકાવવી; ફરીને સંગ કરે નહિ એમ હમેશને માટે મૂકી દેવરાવવું; દૂર કરાવવું; છુટું કરાવવું.

તજા, વિ. [સં.] તરવડા; તરવને જણનાર. (૨) ચાની.

તડ, પું. [સં.] નદી, સરોવર કે સમુદ્રનો કાંઠો તે; કિનારા; તીર. (૨) ઢોળાવવાળો પ્રદેશ; તળેટી; ઉતરતા ઢાળનો ભાગ.—કુચતટ. (૪) તડ, તૂટવાનો અવાજ. (૪) પાળ; આડ; બંધ; ધોરા; કિનારની હદ ઉપરનું બાંધકામ. (૫) કોર; છેડો; અંત. (૬) અં. સમીપ; પાસે; નજીક.

તડપડ, પું. બે કિનારાઓ વચ્ચેનું જે તળું—જળ-વહેણનો ભાગ તે.

તડસ્થ, વિ. [સં.] તટ ઉપર ઉભું રહેલું—

વહેણમાં નહિ ઉતરેલું પડેલું તે; અળગું રહેલું; દૂર ઉભેલું; અલગ; અમડામાં નહિ પડેલું; પક્ષકારોમાં નહિ બળતાં અલગ થઈ ઉભેલું.—તટસ્થ રહેલાં રાજ્યોએ હવે વચમાં પડી લડતાં રાજ્યોનું સમાધાન કરવું જોઈએ. ઉદાસીન; નિરપેક્ષ.

તટિની, સ્ત્રી. [સં.] નદી; સરિતા. (૨) ઉંચા કિનારાઓવાળું ઝરણું.

તડ, નં. [સં. તડ] એકાદ આખા મંડળમાં પડેલી ફૂટ તે; પક્ષ; ચાતિ વગેરે સમુદાયોમાં પડેલો અલેકો વિભેદ; ભાગ; તકો; પક્ષ.—મોઢ બ્રાહ્મણોનાં ત્રણ તડ. (૨) સ્ત્રી. તરડ; ચીરો; ફાટ; ફૂટ; બરડ વસ્તુમાં પડેલો ભાગ—ચીરો તે. (૩) નં. રેતીના રણમાં પાણી ને ઝાડપાનવાળી લીલી જગા તે; શાદલ (મોડું). કિં. પ્ર. તડપડવાં= બે કે વધારે ભાગ-વિભેદ—કે પક્ષ પડવા તે. એક સમુદાયનાં માણસોએ બે કે વધારે ભાગમાં વહેંચાઈ જવું. આંતરો; ભેદ; જુદાપણું.—તમારે ને એને તડ છે ?

તડકું, સ્ત્રી. તરડાઈ જવાપણું તે; ફાટ; બરડાપણું; તાપ વગેરેથી ફાટી જવાપણું તે. (૨) કડકી; બંધશીલતા. (૩) તણુખ; ઝાટકો; સળક; પાકતા અવયવમાં થતી પીડ તે; ધટકો.

તડકવું, કિં. અં. તાપ વગેરેથી ચિરાઈ—ફાટી જવું; ચિરાડા પડી જવા. (૨) નંકાવું; ઉડીજવું; તડ એવા અવાજ સાથે તૂટી જવું.—ચુડો—છે તડકી ગઈ. (૩) બીવું; ડરવું; ગભરાઈ જવું; યરથરી-જવું.

તડકાવવું, કિં. સં. (ટેડકાવવું) દમ બિડાવવો; બીવરાવવું; યથરાવી દેવું; ધમધમાવી નાંખવું; ધમકી આપવી; ડરાવવું; ધમકી સાથે ખૂબ ખીનવું; ધૂળ કાઢી નાંખવી; ફાટી જાય એમ કરાવવું.

તડકું, જુનું તડકો.

તડકો, પું. [સં. તપ, પ્રા. તિરિક્તી] સૂર્યનાં કિરણોને જ્વલંત ગરમ પ્રસાર તે; તાપ; સૂર્યનો ઉજ્જવળ પ્રકાશ તે; આતાપ. (૨) આકરો સમય; યુરુકેલ વખત; દુઃખનો—દુર્ભાગ્યનો સમય.—તડકોછાંયડો=અડતી પડતીનો વખત; સુખદુઃખનો વખત. તડકોછાંયડો—(તલકોછાંયડો.) છોકરાંની એક રમત.

તડતડ, અ. કોઇ વસ્તુ ફાટતાં—ચિરાતાં કે ભાગતાં થતો એવો અવાજ; તૂટવાનો અવાજ. ઉં હાથ ળાલીને ખાંચ મરોડી; તડતડ ચોળી તૂટી. મીરં.

તડતડવું, કિં. અ. ટાલ, તાપ કે ખાર લગાવાથી કોઇ ચીજનું ફાટ ફાટ થવું તે; ફાડું ફાડું થવું; છુપું પડી જવાથી કે કોઇ આકરી વસ્તુ લાગવાથી સુંવાળી સપાટીનું તરડાઇ જવું.—શિયાળાને દહાડે નદીમાં નહાવાથી આમડી તડતડે છે. (૨) ફાડું ફાડું થાય તેમ તંબ પડવું; ભયરડાઇને તૂડું તૂડું થાય એમ થવું.—ચોળી તડતડે છે. (૩) તડતડ એવા અવાજ સાથે ફાટીને ઉડવું; તણુખા ઉડવા. આ કેમલા બહુ તડતડે છે. (૪) બાથું બાથું એમ થવું; ફૂટવું.

તડતડાટ, પું. તડતડ થવું તે; તડતડ એવો જે અવાજ થવો તે; ભાગવા—તૂટવાનો જે અવાજ તે; જોરથી ઉપરા ઉપરી તડતડ થવું તે. (૨) વગર અટક્યે બોલી જવું તે; સપાટાખંધ જે તે તડતડ બોલી દેવું—બોલી દેવાની જે ઉતાવળી ચંચળ—છટા તે.—છોકરો ઉભો કર્યો કે તરત તડતડાટ બોલવા લાગ્યો. (૩) કડકાઇ કે તોરનો જે તનનનાટ—છોકરો—છણુકો તે. (૪) મિનજની જે ત્વક્તિ તોછડાઇ અને ગુસ્સાને જોરજોર જીરુસો તે.

તડતડિયું, વિ. તડતડ થાય એવું; તરડાઇ જાય એવું; તડતડ એવા અવાજ સાથે ફૂટનારું; કડક; જરડ; તૂટી જાય એવું. ગરમી લાગતાં ફૂટે એવું.—તડતડિયા કોયલા.

તડતડિયા, પું. તડતડ એવા અવાજ સાથે ફૂટીને ઉડેલો તણુખો; સ્ફુલિંગ ગરમી લાગતાં તડતડ થઇ ફૂટે એવો કાલસો. (૨) ધસતાં તડતડ થઇ છેવટ બડકો થાય એવી દાડખાનાંની એક કરામત.

તડદધને, અ. તરતજ; જરા પણ વિચાર કે વાર નહિ કરતાં તરતજ; ફટદધને; ઝટદધને; સપાટાખંધ; નિર્વિલંબે. (૨) તડ એવો અવાજ થાય તેમ.—તડદધને એક તમાચો ખેંચી કાઢવો.

તડપક, અ. (ટૅડપૅક) તડીને—ગુસ્સે થઇ ધસીને પટપટ સામા જવાળા આપવા તે; સત્તા—શક્તિ વગરનું બળ ખતાવવું તે; ખાલી મિનજ—ગુસ્સો કરવો તે. (૨) શેખાઇ; ઉદ્ધતાઇ; આપલ્ય; દોઢઢાપણ; ચિખાવલાવેડા કરવા ને મિનજ મારવો તે. (૩) આનાકાની; ખોટી બહોશ; ખોટી વિશ્વતા;—બહુ તડપક કરશે તો તમાચો મારીને ખેસાડી દેવો પડશે.

તડપડાટ, પું. ખાલી વગર ચક્તિનો તરવરિયો—ઉપરચોટિયો મિનજ કરવો તે; ખોડું બળ—જોસ દેખાડવો ને શેખાઇ ખાંચી તે; કંઈ વળે નહિ અને ખાલી બડબડાટ કરવો તે; ટૅડપૅક કરવી તે; નકામો ગુસ્સો ને છણુછણાટ કરવો તે.

તડફૂડવું, કિં. અ. તરફડવું; અસલા દુઃખમાંથી છૂટવાને માટે—પોતાને કંઈ અવલંબન મળે અને કોઇ રીતે દુઃખ—વેદનાની અકળામણુ ઓછી થાય એવા સ્થાનાવિધ જીવનરહેને લીધે આમ તેમ અંગ ફેરવી મડમયલ કરવી; દુઃખ અથવા સંકેત

ટમાંથી છૂટવા માટે આમતેમ હાથ પગ વગેરે અધાણવા; ફાંફાં મારવાં; સહાય-આરામને માટે વળખાં મારવાં. (૨) દુઃખથી પીડાતા છવે અંગ ફેલાવી આમતેમ ગોથાં ખાવાં; અંગ પછાડવાં; દુઃખની વ્યા-કુળતાથી અવયવોનું આમતેમ તણાવું ને લંબાવું તે; પછાડા મારવા.

તડકડાક, પું તડકડવું તે; ધમપછાડ; આમ-તેમ પગ પછાડવા અધાણવા તે. વળખાં; ફાંફાં; પછાડા. (૨) પાંખો ફડફડાવતાં થતો અવાજ; હાથ પગ આમતેમ નાંખવાથી થતો ક્ષોભ તે; વિંધાચુંદા; ગભરાટ; હાં ફળાફાંફળા પડીજવું તે.

તડખુચ્ચ, નં એક જાતનું મીઠા પ્રવાહીથી ભરપુર ગરવાળું ફળ; કલિંગડ.

તડખુચ્ચી, સ્ત્રી તડખુચ્ચની વેલ; કાલિંગડની જાતિનો એક વેશો.

તડભડ, અં તરત મોઢેજ; જેવું લાગે તેવું ને તેવુંજ ખરું કે ખોટું મોઢામોઢ કહી દેવું તે. (૨) કોષ વાંધાનો તરતજ નિકાલ આવે તેમ; જેમનું તેમ; ખરેખરું; જેવું ને તેવુંજ-શરમ રાખ્યા વગર.-એ તો એવો ખરાવાદી છે કે જેવું જોશે તેવું જ તડભડ (તડનેફડ) કહી દેશે. વગર વિ-લંબે-વગર વિચારે કે વગર શરમ રાખવે.

તડવી, પું તડનો આગેવાન; આગેવાન પક્ષ-કાર; અણુક વિભાગનો જે પટેલ-કરતા કારવતા માણસ તે.

તડવું, કિં અં હથિયાર ઉગામીને સામે થવું; એકદમ ધસીને કાઢની સામે ઉડવું; મારવા ઠોડવું; સામે હુમલો કરવો. કિયા-પદ તરીકે કવચિતજ વપરાય છે આરે કુદત તરીકે-તડીને ખડુ વપરાય છે.-તડી તડીને મારવા શું આવે છે ? ધસીને; રીસ ચઢાવીને હાથ કે હથિયાર ઉગામીને.

તડંગણુચ, અં ઢોલકના અવાજનું અનુક-

રણરૂપ; તડિંગણુચ. (૨) ખૂબ તંગ થયેલું કે ટોકારી મારતાં ઢોલકની માફક અવાજ આવે. વાદના નાદે ચઢેલાનો પરિહાસાત્મક એવો મુખોદ્ગાર.

તડકં, અં તડ એવો તરત અવાજ થાય તેમ; તરતજ; તાપડતોય; તડકને.: તેણે તડક લાકડી મારી. (૨) અવાજ સાથે તરતજ અસર દેખાડે એવું; તરત ફેટે અસર કરે એવું.-તડક છિકંણી, સુધ-તાને વાર તરત ઉપરાઉપરી ખૂબ છિકો ખવરાવે એવી છિકંણી. (૨) સ્ફોટનો અ-વાજ, ચટપટ, તરતજ.

તડકંભડકં, અં તરત ભડકો થાય તેમ; જેવું મનમાં આખું તેવું તરત જ ખોલી દેવું તે; તાપડતોય; મોઢામોઢ તરત; સવા-લ તેવોજ ઉત્તર આવે તે. તડકને ભડક =તરતને તરત; ભડકાની પેઠ. તડક ભડા-કિયું=તરતજ જેવું ને તેવુંજ કહી દેવા-ના ખરાવાદી સ્વભાવનું (માણસ):-શેઠ કશો વિચાર કે આનાકાની કરશે નહિ, જેવું તે પૂછશે તેવા તડક ને ભડક ઉત્તર આપી દેશે.

તડકાખંધ, અં ઝટ થાય તેમ; અપટી વગા-ડતામાં; ઝખાટાખંધ; તાપડતોય. (૨) ખૂબ જોરને તરાથી; જેવો તડ એવો અવાજ થાય કે તરત; જરાએ અલ્પ વગર.

તડકિયું, વિં તડક એવો અવાજ કરે એવું; ભડકિયું; મોટી મોટી ફૂલની ખાલી વાત કરનારું; ગપ્પી; ટાઢ પહોરની મેને ગમે તેવી વાતો કર્યા કરનારું; વાતોડું; ગપ્પાં માર્યા કરે એવું. મોટી ગપ્પો મારી ફૂલ-નારું; ફૂલણુજ. જેની વાતમાં સત્યાંશ ખડુ જૂજ હોય એવું.

તડકી, વિં ગપ્પી; ખડાજ ભરી મોટી મોટી વાતો બોલનારું; ખાલી મોટીજ વાતનો ગોળો અભાવનારું; જેના કહેણમાં ઝાઝો

સત્યાંશ હોય નહિ એવું; કાર્ય નહિ પણ અમરતી બહાણ-મોટી વાત કરનારું.
તડકો, પું ગપ; અથવા; મોટી-સત્યાંશ ર-
હિત વાત; ગપાટો; જુદી વાત. એમદમ
હોળ-હાલકહુલક થાય એવી વાત. એક
દમ વધારીને મોટે સાદે કોઈ તાત્કાલિક
અસર ઉપજાવવાને કહેવું તે. (૨) માલ
વગરની-નકામી વાત; વખત કાઢવાની
અગમનિગમની વાતો તે. કિં ૫૦ તડા-
કા મારવા=મનમગતી વખત કાઢવાની
વાતો કર્યા કરવી. બહાણની વાતો કહેવી;
ગપ મારવી. ૩૦ ૫૦ તડકોદાસ=કુલજુ-
છ; જેના બોલવામાં ઝાઝા સત્યાંશ હોય
નહિ એવો. (૨) ઝટપટ કંઈ ને કંઈ પ્રાપ્ત
થવું તે; લાભ થવો તે; ઉપરા ઉપરી કા-
ચદો મળ્યા કરવો તે; સુભાગ્યની પરંપરા.
-હમણાં તો શેઠને સારો તડકો પડે છે.
કાર્ય કરતાં વાંત ઉપરા ઉપરી લાભ મળ-
તો હોય એવો સુભાગી જોગ તે.

તડાગ, નં (સં.) તળાવ; નાનું જળાશય,
સરોવર; કુદરતી રીતેજ નીચી જમીન
હોય પાણી એકઠું થઈ રહેતું હોય તે. ઉં
ધન્ય છે તે તડાગેના-વાયુને જે યથાસુખે,
વિચરતા વનોમાહે, કરે છે સ્પર્શ રામને.
પ્રતિમા. ના.

તડાતડ, ઓં તડતડ થવું તે; ઉપરા ઉપરી
એક બીજને વાજે અને બોલાબોલ થાય
એવું જે તે; સામસામી બોલચાલ; કબિ-
યો; મારામાર. (૨) હોંસાતુંસી; સરસા-
સરસી; પડાપડ; ધાંધલ. (૩) અં એક
પછી એક સામસામે ઝટપટ થવી તે;
ઉપરાઉપરી.-તેણે તો તડાતડ સોટીએ
મારવા માંડી. એક પછી એક તડતડ
થાય તેમ.

તડાતડી, ઓં સામાસામી લડાઈ-મારામારી
થવી તે; એક બીજની સામા ઉતરી પડવું

તે; તડતડ એક બીજને લગાવી દેવા
માંડવી તે. (૨) હોંસાતુંસ; પડાપડી; દોડા-
દોડ; ધમાલ. (૩) ધાઈ; ઉતાવળ; ત્વરા:-
એની કંઈ તડાતડી નથી=અર્થાત એક
દમ ઉતાવળ કરવી પડે એમ નથી. (૪)
ભીડ, અને જરૂર વજેર અર્થમાં પણ વપ-
રાય છે, ધમસાણ મચી રહ્યું હોય એવી
હાલત તે:-હમણાં બહુ તડાતડી ચાલે છે.
ધમચકડ; મરમાગરમી બોલબોલા થવી
તે:-ધરમાં વારંવાર આ શી તડાતડી-વાદ
વિવાદ.

તડાતુમ, અં ફૂલી તથા ખેંચાઈને મોડું
થયેલું હોય તેમ; ફૂલી તણાઈને આસપા-
સની જમીન સાથે ઉપસેલું; અંદરના ભ-
રાવાથી તંગ થઈ ગયેલું:-એનું પેટ ત-
ડાતુમ થઈ ગયું છે. શુભકં, ગડ અને સો-
જના ઉઠાવ દર્શાવાય છે:-ફૂલીને તડા-
તુમ થઈ ગયું.

તડાપીટ, ઓં ઉપરાઉપરી પીટણી પડી રહે-
વી તે; એક પછી એક પીટ્યાપીટ થઈ
રહેવી; ધમાલ; ધમ્માધમ્મી; ધાંધલ; પડા-
પડી; હોંસાતુંસી. ઉપરા ઉપરી પડવું, મા-
ગણી કરવી અને વહેસો તે પહેસો એમ
થવાને ધમ્માચકડી કરી ચૂકવી તે. (૨)
કાગારોળ.

તડામાર, અં ધમધોકાર; ધણી ઝડપે ને ઉ-
તાવળે; ધમધોકાર; જરા પણ વિલંબ
કર્યા વગર; ખૂબ ઉતાવળ:-હવે તો
મિત્તીએ તડામાર કામ લેવા માંડ્યું છે,
તડામારી; ઉતાવળ:-અમારે કંઈ તડામાર
નથી, ધીરધીરે કામ ઉકેલે છે.

તડામારી, ઓં ધાઈ; ઉતાવળ; ત્વરા; ઝટ-
પટ:-એટલી બધી તડામારી કરવાનું કંઈ
કામ નથી. તડામાર શબ્દ ચાલે છે.

તડિત, ઓં (સં.) વિજળી; વિદ્યુત.
તડિઓ, પું આજ પોને તાજે રહેસો તે; ખૂબ

ખાધ પીને તાગડધિમાં રહેનારો માણસ; ખા-પીમાં તંગ-મરત રહેનારો. (૨) આવો; જોગી; જાતિ; બેઠિકરો.

તડી, સ્ત્રી (સં. તત્તિ] એકની પાછળ એક એમ ચાલતી ધારા-પરંપરા તે; ધારા; દરારો; ઝડી; ધારાસાર. (૨) તડોતડ પડયા કરતું હોય એવું તે; ઉપરાઉપરી પડતું તે; ધારા પડતી હોય-તેમ તેડોતડ-ઝપા-ટાખંધ એક પછી એક પડયા કરતું હોય એવું તે. (૩) તડીતડીને-લોકતું પડતું ને હોંસાતુંસી કરવી તે; બીડ ને ઘાષ યજ્ઞ રહેવી તે.-શું લે ? બેર ત્રણ શેર કં-ટોલાં લખને એક ખાધ બેઠી એટલે લેનારાઓની તો તેની ઉપર તડી પડી રહી; તડીને=ધસીને.

તડકુંતું, કિં અં કોષની તણુતણી ખાધને મોટોથા દપકાને રૂપે બોલવું; ગાળવું; ગર્જવું; ધાટો કઢીને ધમકી આપવી વા દપકો દેવો; પુતાળવું; પડયો પડે એવે ધાટે બોલવું.

તડકો, પું તાડકો; મોટો ધાટો; ગર્જના; એકદમ કુપિત થઈ કાઢેલો ધાટો; કોષને દાખી દેવા કે વારવાને જોરથી ચિઠાકને બોલવું તે; સામો માણસ ડરી જાય એવો મોટો કોષ બેર પાડેલો પોકાર; ધરકયું.

તડુશતડુશ, અં તગડતગડ; દોડે ને વળી ધીમું પડે-વળી ફટકાવે એટલે દોડે એમ.-રજવાડી રૂવારો બિચારો તડુશતડુશ કરતા ત્યાં આવ્યા ત્યારે દરબાર બાજે ઝુકામે પહોંચ્યા.

તડુસતું, કિં સં [સં. તાડ] મારવું; ધીબવું; આપવું. (૨) ખૂબ ખાવું; પેટ ભરીને જમવું. (૩) ખખેરવું; ઝાટકવું; ઝડવું.-કણસલાં તડુમવાં=જુધાથી ઝડવાં.

તડોડા, પું તડતડ થવું તે; તૂટવા-ફાટવાનો અવાજ તે.

તડેમકોડે, અં એકપગે; તત્પર; અતિ આતુર હોય તેમ. તો-ટોડે અકોડે=ટોચ-ને છેલ્લે કાંગરે એમ, અર્થાત-માત્ર કહેવા જટલીજ રાહ જોઈ રહેલ બધી રીતે તત્પર થઈ રહેલું હોય એમ.-વંહુ તો કે દહાડાની તડે મકોડે થઈ રહી હતી, એ તો સાસુ કાંઈ બોલતાં નહિ એટલે કયાં જાય ?

તડોતડ, અં ઉપરા ઉપરી, તડતડ; એક પાછળ એક વાગ્યા કરે એમ. ઉં તડો-તડ તમાચા મારિયા, મારારાજ. ગીત.

તડોવડ, વિં સમોવડ; સરખે સરખા.

તણુ, વિં ત્રણ; એ ને એક; ૩.

તણુખ, સ્ત્રી બળતરાની રહી રહીને જે અસર થાય તે; રહી રહીને થતી ઓચિંતી અગારો ચંપાયો હોય એવી તીવ્ર વેદના તે; બળબળતો ઝાટકો. ઉનાળું ગડચુમકમાં બહુ તણુખ નાંખે.

તણુખલી, સ્ત્રી ઝીણી સળીતું ધાસ; ધાસની પાતળી પાનક; તરણું; તરખણું.

તણુખણું, નં [સં. તૂળ.] તરણું; ધાસની કડકી; સળી; ધાસની સળી કે પાનકને નાનો કકરો તે. (૨) તુચ્છ વસ્તુ;=જેની કંઈ કિંમત નહિ એવું તે.

તણુખિયો, વિં તણુખ આવતી હોય એવો; બળબળતી અસક-ચીમકી લાગ્યા કરે એવું;તીવ્રવેદના સણુકાના ઝાટકાવાળાં.-તણુખિયો વા-પરંખિયો. (૨) બંધાઈ ગયેલી નસ-રગને લીધે જોતો પગ તરછાડ ખાતો હોય એવો; સહેજ લંબાડતો, બળદ.

તણુખો, પું બળતા કાયલામાંથી ઉડેલી બળતી ચીનગારી; સ્ફુલિંગ; બળતાં લાકડું કે કાયલાની રજ.

તણુછ, સ્ત્રી પાતળો અબળાકને ઉડતો એક સાપ. (૨) એક પ્રાણી. (૩) ઝાટકો;

નસ ખેંઆયાથી આવતો ચસકો; બળ-
બળતી વેદના. (૪) એક જાતનું ચીક-
છું લાકડું. (૫) ગાડાના સાટા.
તથ્યહિયું, વિં લપકા તોડતું હજુકા કરવા તે.
તથ્યહાવું, કિં અં નસ બંધાયાથી ખેંઆવું;
અવયવ તથ્યાવો; લંગડાવું.
તથ્યહો, પું વણહો; છાયા. ઝાડની છાયાની
મર્યાદાનો ભાગ.
તથ્યાવું, કિં અં પાણીના વેગ સાથે જવું;
વહેતા જવું; કોષ શક્તિના જોરને લીધે
તેની તરફ ખેંઆઈ જવાવું. (૨) ખેંઆવું;
ખસડાવું. (૩) કૃષ થઈ જવું; આછા
પડી જવું; આધા પાછા થઈ જવું.:-દોરા
તથ્યાઈ ગયા. (૪) તસતસ થવું; તંગ
થવું; ખેંઆવું.:-સુકાયું એટલે તથ્યાયું.
(૫) ઉઝે જવું; આવમાં વધવું.:-ધી
તથ્યાયું ને તેલ ઉતર્યું. (૬) ચરમમાં
લેવાવું. તે તમારી ચરમે તથ્યાયો. (૭)
ગળ ઉપરાંત થઈને કરવું તે; પરાણે કર-
વું.:-તેણે તથ્યાઈને નાત કરી.
તથ્યાવો, પું રચની સાંગી નીચેનો દોર; ધરી
ને ધુંસરી વચ્ચે બાંધેલી રાશ.
તથ્યી, ઓં કુંડાળામાં ફરતો બળદ બહાર
જતો રહે નહિ તે માટે નાથની સાથે
બાંધેલી રાશ-દોરી. (૨) પ્રત્યય.
તથ્યું, અં છઠી વિભક્તિનો કવિતા વજોરમાં
આવતો પ્રત્યય.:-ગામતથ્યું વર્ણન સુણીએ.
તતકાળ, જીં તત્કાળ.
તતક્ષણ, જીં તત્ક્ષણ.
તતખેવ, અં તરત; તેજ વખતે; સઘ.
તતહવું, કિં અં તડતડ થવું; શેકાતા ક-
થવું તડતડ થઈને ઉછળવું. તેમજ તે
હાટતાં તડતડ એવો અવાજ નીકળવો.
(૨) ચોપડેલી ચીકણી ચીજ સુકા-
યાથી આગડી તથ્યાવી-ખેંઆવી. (૩)
સળગતાં લાકડાં કે કોમલામાંથી તડતડ

એવો અવાજ નીકળવો; સ્ફુલિંગ ઉડવા.
(૪) તીખા થઈ તાણીને બોલવું; તણે.
શુઆ લખને-કોષાવેશમાં આવી જઈને
ખીજવું.:-સહેજ વાત પૂછી તેમાં શા માટે
તતડી જાઓ છો ?
તતડાવવું, કિં સં તડતડ થાય એમ કરવું;
શેકવું; તડતડ એવો અવાજ નીકળે એમ
કરવું. (૨) ખેંઆ-તાણીને બાંધવું.
(૩) જોરથી બોલીને ધમકાવવું.
તતડિયું, વિં જોમાંથી તડતડ અવાજ ની-
કળે એવું; તતડીને તણ્યા ઉડે એવું.
તતડિયો, પું તડતડ થઈને ઉડેલા તણ્યો;
સ્ફુલિંગ.
તતથેઈ, અં નાચ-ભવાઈના તાનનો ઉદ્દ-
ગાર; ધનયનાટ દર્શક ઉદ્દગાર. નાચના-
રની એક ગત (ગતિ) પુરી થતાં જ
તેને ઉતોજન આપવાને ભવાઈયા આ ઉદ્દ-
ગારનો ઉદ્દેશીય કરી ભુંગળ વગાડે છે.
તત-તા-થઈ=નાચનો ઉદ્દગાર.
તતિ, ઓં [સં.] ઁણી; પંક્તિ; આવલી;
હાર. (૨) વિસ્તાર.
તતિંગ, નં નહિ ધારેલું એવું ઓચિંતું જ
વચમાં થઈ આવેલું ટિંબલ-ધતિંગ.:-
વળી આ શું તતિંગ જાગ્યું.
તતુડી, ઓં નાનું તતુડું; ટુ ટુ એવો અ-
વાજ નીકળે એવું ટુકે વાગતું વાગ્યું.
તતુડું, નં વાંકું કામઠા જેવું મોઢેથી પહોળું
રણિયું.
તતઃ અં [સં.] પછી; તે બાદ. (૨)
કારણકે.
તત, પું [સં.] બહા; પરમાત્મા:-કે
તત્સત્. (૨) સં તે, તત્કાલ.
તત્કાળ, અં [સં.] તેજ વખતે; તરત;
તાબડોતબ.
તત્કાલીન, વિં તેજ વખતનું; તે સમયે
બનેલું તે.

તત્ત્વશાસ્ત્ર, અં [સં.] તેજ પળે; તત્કાળ;
તાબડતાબ.

તત્ત્વ, પુ'ં તકાર; ત, અક્ષર અને ઉચ્ચાર.

તત્ત્વ, નં [સં.] છેલ્લામાં છેલ્લો સાર-
કસ તે; નિષ્કર્ષ; અર્ક; તોર. (૨)
મૂળ; બીજવસ્તુ. (૩) સત્; કેવળ
સત્ય; માયા રહિત મૂળ અસ્તિત્વ. (૪)
અસલ પદાર્થ. મૂળ પાંચ પદાર્થનાં
અકંકે તે. (૫) બ્રહ્મ; પરમાત્મા; ચેત.
વાસ્તવિક સ્થિતિ; યથાર્થતા; જગતનું
મૂળ કારણ તે. સાખ્યમાં ૨૫ તત્ત્વ, યો-
ગમાં ઈશ્વર સાથે ૨૬ તત્ત્વ માન્યાં છે.

તત્ત્વબ્રહ્મી, વિ. તત્ત્વને ગ્રહણ કરનાર.

તત્ત્વજ્ઞ, વિં [સં.] તત્ત્વને જાણનાર.
નામ તરીકે પણ વપરાય છે. બ્રહ્મજ્ઞાની; દા-
ર્શનિક, ઈશ્વર અથવા બ્રહ્મને જાણનાર.

તત્ત્વજ્ઞાન, નં [સં.] તત્ત્વનું જે જ્ઞાન-
જાણનાપણું તે; બ્રહ્મ, આત્મા અને સુ-
ષ્ટિ એ ત્રણના યથાર્થ સંબંધમાં જ્ઞાન
તે. બ્રહ્મજ્ઞાન; પરમાત્મા સંબંધી ગ્રીષ્મી ને
ઉડી સમજ તે; બુદ્ધિશુષ્ક વિશેષ કાર્ય
કારણનું જ્ઞાન. આ જગત અને પોતે શું?
તે સંબંધી સાચી સમજણ તે.

તત્ત્વજ્ઞાની, વિં [સં.] તત્ત્વનું જ્ઞેને જ્ઞાન
હોય તે; બ્રહ્મજ્ઞાની; જીવેશ્વર બેઠને સમ-
જનાર; વેદાંતી-તત્ત્વજ્ઞ.

તત્ત્વજ્ઞતા, ઓં [સં.] યથાર્થતા; વાસ્ત-
વિકતા.

તત્ત્વદર્શી, પુ'ં [સં.] તત્ત્વ જ્ઞેનારો; ત-
ત્ત્વજ્ઞાની.

તત્ત્વમસિ, [સં.] તે તું છે, અર્થાત્ આ
દ્રશ્યમાન જગતમાં જે કંઈ દેખાય છે તે
સપણું તું જ છે, એવા બ્રહ્મકય બોધનું
પણુંવેદમાંનું એક વાક્ય. આમાં રહેલા
રહસ્યથી આ વાક્ય-મહા વાક્ય કહેવાય
છે. એનું અવણ મનન, અને નિદિધ્યાસ-

ન મોક્ષ આપનારું ગણાય છે. આ એક
વાક્ય છતાં જાણે તત્ત્વબોધક એક શબ્દ
હોય એમ વપરાય છે.

તત્ત્વવિદ્યા, ઓં [સં.] તત્ત્વ સંબંધી જે જ્ઞાન
તે; દર્શનશાસ્ત્ર.

તત્ત્વવેત્તા, પુ'ં [સં.] તત્ત્વ જાણનારો; તત્ત્વ
જ્ઞાની, તત્ત્વજ્ઞ, દાર્શનિક.

તત્ત્વદ, નં [સં.] તે પદ; બ્રહ્મત્વ; બ્રહ્મનું
જે પદ તે. નિર્વાણ; પરમપદ. વેદાંતમાં
ત્રણપદ માનેલાં છે. એક ત્વંપદ, બીજું
તત્ત્વદ અને ત્રીજું અસિપદ.

તત્ત્વર, અં [સં.] સજ્જ; ઉદ્યત; તૈયાર.
(૨) આતુર. (૩) વિં ચતુર;
હોશિયાર.

તત્ત્વરતા, ઓં [સં.] તૈયારી; તત્ત્વર થ-
વાની ક્રિયા તે. (૨) દક્ષતા, નિપુણતા;
હોશિયારી,

તત્ત્વરાયણ, વિં [સં.] તેને ચરણે હોય
એવું; તદાસક્ત.

તત્ત્વપુરુષ, પુ'ં [સં.] જે શબ્દો એકઠા
કીને બનાવવામાં આવતા એક શબ્દ
અથવા પદના બાકરણની રીતિએ જે
કેટલાક ભેદ છે તેમાંનો એક ભેદ; એક
સમાસ વિશેષ. (૨) ઈશ્વર.

તત્ત્વ, અં [સં.] ત્યાં; તે ઠેકાણે; તે
જગાએ.

તત્ત્વભવાન, આ શબ્દ બહુ મોટા દરજ્જાના
માણસનું નામ લેતાં ને લખતાં માનાર્થે
વપરાય છે.-તત્ત્વભવાન સત્રાઠ, માનનીય;
પૂજ્ય; શ્રેષ્ઠ.

તત્ત્વસ્થ, વિં [સં.] ત્યાં રહેલું; લાંબું.

તત્ત્વપિ, અં [સં.] ત્યાં પણ; તથાપિ.

તત્ત્વસમ, પુ'ં [સં.] શુભરાતી વગેરે પ્રા-
કૃત ભાષાઓમાં વપરાતો મૂળ-શબ્દજન
સંસ્કૃત જોવાળ શુદ્ધ રહેલો જે શબ્દ
તે.-સર્વ; કર્મ.

તથા, અં [સં.] અને; ને. (૨) તે પ્રમાણે. (૩) તેમ; તે રીતે. (૪) એવું તેવુંના અર્થે. (૪) નાં ખન ખન; કાળજી; પચાત. (૫) ગરજ; તમા; સ્પૃહા. (૬) વિસ્તાર; લંબાણ.

તથાગત વિં [સં.] તે પ્રમાણે ગયેલ; નિર્વાણને માર્ગે પડેલ; બુદ્ધ; જેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયેલું છે તે; જીવન્મુક્ત; બુદ્ધ ધર્મના જ્ઞાનીઓમાં બહુ ઉચ્ચ કોટિએ ચઢેલો જ્ઞાની.

તથાપિ, અં [સં.] તો પણ; તોય; છતાં પણ.

તથાસ્તુ, અં [સં.] તેમ થાઓ; એવું હો. આશીર્વાદાત્મક ઉદ્દગાર.

તથી, ઓં તિથિ,

તથ્ય, વિં [સં.] સત્ય; સાચું; ચથાર્યતા, (૨) ખરું; શુશુકારી, તથ્યભાષી= સાચે સાચું કહેનાર; સત્યવાદી.

તદન, અં બિલકુલ; સાવ; તમામ; નરું; હુબેહુબ.

તદનંતર, અં [સં.] તે પછી; ત્યાર-બાદ; પછી.

તદનુસાર, વિં તેને અનુકૂળ; તે પ્રમાણે; એવું.

તદપિ, અં [સં.] તોપણ; તથાપિ.

તદબીર, ઓં [અ.] તજવીજ; પેરવી; યુક્તિ; ત્રેવડ (૨) ધારેલું કામ પાર પાડવાનું સાધન; ઉપાય; યુક્તિ; ચતન.

તદા, અં [સં.] ત્યારે; તે વખતે; તે સમે.

તદાકાર, વિં [સં.] તેના જેવા જ આ-કારનું; તેના જેવુંજ; તન્મય; તદ્વપ; એકાગ્ર; એક ધ્યાન-ચિત્ત હોય એવું; તેવી આકૃતિવાળું,

તદુપરાંત, અં તે ઉપરાંત; વધારામાં; તે બાદ, પછી.

તદુપરિ, અં [સં.] તે ઉપર; વળી.

તદ્વત, અં (સં.) તેના જેવું; તે આદ્યક.

તદ્વચ, પું [સં.] શુભરાત્રી વગેરે પ્રાકૃત બાષાઓમાં ચાલતો તે શબ્દ કે જે મૂળ સંસ્કૃતમાંથી વિકૃત થયેલો હોય; સંસ્કૃત શબ્દનું અપભ્રંશ રૂપ તે:-હસ્ત=હાથ. અડધું; કપૂર વગેરે.

તદ્વપ, વિં [સં.] તેના જેવું; તેના સરખું; તેના જેવાજ રૂપનું હોય એવું; તદાકાર; સમસ્વરૂપ, સમાન; સદૃશ.

તદ્વપતા, ઓં [સં.] સમાકારતા; સમસ્વ-રૂપણું; સાદૃશ્ય; સમાનતા.

તદ્વિત, વિં (નાં) પ્રત્યયાદિક લાગીને બ-નેહું; તે કે જે પ્રલય લાગવાથી અસલ શબ્દના બીજા અર્થવાળા શબ્દ બનાવ-નાઈ તે. વ્યાકરણમાં સાધિત શબ્દ બનાવવા-નો એક પ્રકાર ને તેના પ્રત્યયો વગેરે તે.

તન, પું [સં. તનુજ] છોકરો; પુત્ર. ઉં અર્જુન કેરો તન. (૨) નં [સં. તનુ] દેહ; શરીર; વપુ; કાયા. (૩) મન; દિલ. ૩૦ પ્રં તન મન ને ધન=મહુળ પ્રિય; પોતાના જેવું જ પ્રિય; એકાત્મ:-એજ એને તો હમણાં તન મન ને ધન લાગે છે. સર્વસ્વ:-એ મને તન મન ને ધન છે. તન મન અને ધનથી તમે મદદ કરો તો કામ થાય. એક જીવપણું, તમે તન મન ને ધન ગણીને ચાલો છો તેથી કાર્ય થાય છે. તન મન ને ધનથી=સર્વ પ્રકારે; બધી રી-તે; કોષ વાતે કમ નહિ પાડતાં. તન દષ્ટ-ને=ખરેખરી ખતં બને મહેનત લઈને-કા-ળજીથી=કષ્ટાડ્યો ખેતરમાં તન દષ્ટને-દિલ લગાડીને કામ કરે છે.

તનકે, વિં [સં. તનુ] નાનું; નાજુક; થા-હું; અલ્પ.

તનખ, ઓં તણખ; આગ લગાડી હોય એવો ચટકો; સળક. (૨) બે સને બળદની એક ખોડ.

તનખા, [ક્ષા.] પું તણખો; ચીનચારી; સ્કુલિંગ. (૨) ખચાર; વેતન; મુસારો.

તનકું, નં તન; શરીર. કવિતામાં વપરાય છે.

તનદુરસ્ત, વિં તંદુરસ્ત; આરોગ્ય; નીરાગી; શરીરે સાફ હોય એવું; સ્વસ્થ. (૨) જડું; દોણું; પુષ્ટ.

તનદુરસ્તી, ઓં તંદુરસ્તી; આરોગ્ય; ની-રોમતા; સુખાકારી; નિરામયતા. શરીરની નીરાગી હાલત તે; કરાર.

તનતાપ, પું ચારીરિક દુઃખ તે; શરીર સંબંધીને જે તાપ તે.

તનનન, અં વીજી વગેરે તંતુ વાદ્યના ર-ણકાર=ચક્રકાર=પ્રકંપનની ધ્વન્યારમક ઝણુ ઝણી:-એને તનનન તનનન આવડે છે. તાન બાજીના અર્થમાં આનો ઉપયોગ થાય છે. કહેવું ધનેનાં ત્યાં તનેનાં=જ્યાં પૈસા ટકો હોય ત્યાં તાનબાજી થાય.

તનબદન, વિં [દિ.] તનમનરૂપ; દિલ અને દેહરૂપ; એક મન દેહરૂપ હોય એવું; જીવ-જનન; અતિપ્રિય; જેમની વચ્ચે કરો ભિન્નભાવ રહેલો ન હોય એવાં:-એ એ તો તનબદન એકજ છે. (૨) વિચાસ; વ-કાદાર.

તનમન, અં કોષ બાબતમાં બહુ જ આતુર-ઉત્સુક થઈ રહેલું હોય તેમ; થન થન કરી રહેલું હોય તેમ; કદી નાચી રહેલું; એકતાર ને એકપગે (અમુક કા-મ કરવાને) તૈયાર થઈ રહેલું હોય એવું. :-વહુ તો તનમન તનમન થઈ રહ્યાં છે પણ શું કરે ?

તનમનાદ, પું તનમન તનમન થઈ રહેવું-કરવું તે; થનથનાટ; કોષ બાબત કરવાની જે અતિઉત્સુકતા તે; અતિ આતુરતા દર્શક શેલાપણું-કિતાવળાપણું બતાવવું તે; ઓ-ત્સુકપનો જે હરખ દેખાડે તો તે; આતુરતા.

તનમનિયાં, નં એક જાતનાં ઉજળાં દેદી-

ખમાન રંગનાં કલકલ હસતાં દેખાતાં હો-ય એવાં સુંદર ફૂલ. (૨) લળક લળક થતાં કાનનાં તરલ ઝુમણાં; આલતાં હાલ તાં કાનનાં તરલ સુંદર મોતી-હીરાનાં લ-ટકણિયાં ઉં લાવલાવ આ મોતીના કાપ, તરલ તનમનિયાં રે; તારે કમનીય કાને પેરાવું, સોલક લટકણિયાં રે. કા. પીયૂષ.

તનય, પું [સં.] પુત્ર; છોકરો; દીકરો.

તનયા, ઓં (સં.) પુત્રી; છોકરી; કન્યા:-જનકતનયા=સીતા.

તનિયો, પું તન ઢંકાય એવું સિવેલું વસ્ત્ર; વાધો; અંગરખું; કબજો. ઉં એપી ટોપી તનિયો લાવી, બાળમુકુંદને કાઢે. (૨) લંગોટ; કોપીન; જંધિયો.

તની, ઓં દોરી; તાંતણે; તાર. (૨) કસ. (૩) કાકડી.

તનુ, નં [સં.] શરીર. (૨) વિં કૃશ; પાત-ળું; કામળ; નાજુક. નાતું; અદ્ય; થોડું. (૩) વિરલ; આહું. (૪) સુંદર.

તનુજ, પું [સં.] પુત્ર; છોકરો.

તનુજા, ઓં [સં.] પુત્રી; કન્યા; છોકરી.

તનુતા, ઓં [સં.] લજ્જતા; નાનાપણું. (૨) દુર્બળતા. (૩) નાજુકપણું.

તનૂરૂઠું, પું (નં) (સં.) વાળ; શેમ; કેશ. રૂંવાં.

તનોડો, પું ઓં કાનની લાળીએ પહેરવા-તું એક જાતનું ધરેણું.

તનમથ, વિં [સં.] કોષ કામકાજમાં એકા-ગ્રતા તે; અમુકના જેવું જ થઈ ગયેલું હોય એવું; એક સ્વરૂપ; એકરૂપ; તદાકાર; તેના જેવું સરખું જ; એકતાર; દત્તચિત્ર.

તનમથતા, ઓં (સં.) તદાકારતા; એકતાર-તા; એકાગ્રતા; તેનામથ-તેની સમાનજ થઈ જવાપણું તે; એક તનમનપણું; એક ધ્યાનપણું; લીનતા.

તનમાત્ર, નં (સં.) તનમાત્ર; પાંચ મહાબૂત-

ના યુધ્ધ જે રૂપ રસાદિક તેની સંગા; અપત્નીકૃત શબ્દ, રૂપ, રસ ને ગંધનું નામ. (૨) અં સહેજસાજ; તિલમાત્ર; જરાક.

તત્ત્વંગી, સ્ત્રી (સં.) નાનાં નાણુક અંગવાળી સ્ત્રી; નાણુકડી.

તત્ત્વી, સ્ત્રી (સં.) નાણુકડી; નાની અને નાનાં નાણુક સુકુમાર અંગવાળી સ્ત્રી.

તપ, નં (સં.) ચિત્તને શુદ્ધ અને વિષયોથી નિવૃત્ત કરવાને આચરવામાં આવતાં દેહને કષ્ટકારી વ્રત અને નિયમ તે; તપસ્યા; કોષ એક કાર્ય સિદ્ધ કરવાના પક્ષકા ઠરાવથી જેટલું પડે તેટલું દેહ કષ્ટ વેડી શેવું તે; મનના નિશ્ચયથી દેવપ્રસન્ન કરવાને કે હરકોષ ઇષ્ટ વસ્તુ મેળવવાને કે સાધવાને અતિ આકાર્ષ વ્રત આચરણ કરવું તે; વ્રત-અર્થાં; તપવું તે. (૨) તાપ; તાવ; ધીકડી. કિં પ્રં તપ કરવું-તપવું=વ્રતવું આગ્રહ-પૂર્વક આચરણ કરવું. કહે તપને અંતે શબ્દ ને શબ્દને અંતે તપ.

તપખીર, સ્ત્રી નાકે સુંઘવા માટે બનાવેલું તમાકુનું ચૂર્ણ; છિકણી. (૨) સકરિયાના-અથવા બીજી કોષ વનસ્પતિના કંદનો ભોટ તે; શિંગોડાનો ભોટ.

તપખીરિયું, વિં તપખીર જેવા રંગનું; તમાકુ જેવા રંગનું.

તપગચ્છ, પું જનધર્મનો એક કાંટો-વિભાગ તે.

તપત, સ્ત્રી થોડો તાવ તે; ધીકડી; જવર; હલકો તાવ.

તપન, પું (સં.) સૂર્ય; રવિ. ઉં તપન તપે છે સર્વદા, જે મહા બળનો બૂપરે. (૨) આંચ; ઢાઢ. (૩) ગરમી; ધૂપ; તાપ; ખૂબ તડકો પડવો તે.

તપનચ્છદ, નં સૂર્યચુખી ફૂલનું ઝાડ. સૂર્ય પૂર્વમાં હોય ત્યારે તે તરફ, મધ્યે હોય

ત્યારે ઉભાં ને આચરે ત્યારે પશ્ચિમ તરફ નમતાં રહેતાં ફૂલ ને તેના શોષો તે. ઉં તપનચ્છદ ઉભાં થઈ ગયાં.

તપભોક, પું તપોભોક; ઉપરાઉપરિ રહેલા સાત ભોક કહેવાય છે તેમાંના છઠ્ઠો ભોક તે. તપોભોકમાં તપસ્વીઓ-ઋષિઓ રહે છે.

તપવત્તું, કિં સં (સં. તપ્) ગરમ કરવું; ઉતું કરવું; તપાવવું તપ કરવું. (૨) રાહ જોવારાવવી; લાંબો વખત ખોટી રાખવું; વાટ જોવારાવવી. (૩) કોષે બરાબ-ચુસ્તે યાચ એમ કરવું. (૪) દુઃખ દેવું; સંતાપવું; ક્ષેષ કરાવવો.

તપવું, કિં અં (સં) ઉતું થવું; ગરમ થવું. (૨) ખોટી થવું; રાહ જોતા ઉભા રહેવું; વાટ જોતા બેસી રહેવું. (૩) ચુસ્તે થવું; મિનન ખોવો; ગરમ-આકળા થઈ જવું. (૪) તપ કરવું; વ્રત કરવું. ઉં તપ તપવા એકા છે.

તપસ્વી, સ્ત્રી (સં.) તપ કરવું તે; તપનું જે આચરણ તે; તપ; વ્રત કરવાં ને દેહ દમવો તે; તપશ્ચરણ; તપસ્યા.

તપસી, પું તપસ્વી; જોગી. કહે તપસી પડ્યા લપસી.

તપસીલ, સ્ત્રી તપસીલ (અ.) વિગત; દરેક આખતની જુદી જુદી હકીકતનો ફાંટ તે; બ્યાન; વૃત્તાંત. તપસીલવારેકે આખતનું બ્યાન હોય એવું; વિગતવાર. ફેરિસ્ત; કેશિવત; વિવરણ.

તપસ્યા, સ્ત્રી તપ; વ્રતઅર્થાં.

તપસ્વિતા, સ્ત્રી (સં.) તપસ્વીપણું; તપસ્વી અવસ્થાનો આવ તે.

તપસ્વિની, સ્ત્રી (સં.) તપ કરનારી-વ્રતધારી સ્ત્રી; તાપસી; જોગણ.

તપસ્વી, પું (સં.) તપ કરનારો; વ્રતધર; તાપસ; તપોધન; હમેશ તપ-વ્રતાચાર કર્યા કરનાર સાધુ માણસ; ઋષિ; યોગી.

તપાસવું, કિં સં તપ આપવો; તપ લાગે એમ કરવું; તપ ખવરાવવો; ગરમ થાય એમ કરવું. (૨) ખોટી કરવું; રાહ જોવાવાની. ખોટી કરી કરીને ચકવવું.

તપાવવું, કિં સં ગરમ કરવું; ઉનું કરવું. (૨) ગુસ્સો ચલાવવો. (૩) રાહ જોવાવાની.

તપાસ, સ્ત્રી (અ.) સત્યાસત્યની ચોકસી કરવી તે; પૂછપરછ; તજવીજ. (૨) શોધ; ખોજ. (૩) પરીક્ષા; અન્વેષણ; વિમર્શ.

તપાસણી, સ્ત્રી તપાસવાનું જે કામ તે; તપાસ; તજવીજ; ચોકસી, (૨) શોધ; ખોજ કરવી તે. (૩) પરીક્ષા; નિરીક્ષણ.

તપાસવું, કિં સં ખારીકાથી જોવું; ખર્ચ ખોડું થું છે તેની તપાસ ચલાવવી તે; ચોકસી કરવી. (૨) ત્રાંભાળી જોવું; ઘરો-ઘર છે કે નહિ તે જોવું; તજવીજ રાખવી. (૩) સરખાવી જોવું; મુકાબલો કરવો. (૪) કસી જોવું; ખર્ચ થું ને કેટલું છે તે જોવા જણવાને ખોજ કરવી; આંકવું. ૩૦ પ્ર૦ સાક્ષી તપાસવો=જુજાની લેવી. ધર તપાસવું=ગણુ વિચારવું. કાનો દોષ છે? તેની પ્રથમ પોતામાં તપાસ કરવી; પોતાનું સંભાળવું.

તપિત, વિં ગરમ થયેલું; તપી ગયેલું.

તપિયો, પું તપ કરનારો; જોગી. (૨) કોઈ બીજને ખાટે જપ તપાદિક કરનાર માણસ.

તપી, પું તપ કરનાર માણસ; તપસ્વી; જોગી. તપેલી, સ્ત્રી તાંબા પીતળનું મોટી વાડકી જેવું રસોઈ કરવાનું વાસણ-નાનું તપેલું; પતેલું; ચુલે ચલાવવાનું નાનું વાસણ.

તપેલું, ન૦ તાંબા પીતળનું મોળ ઉભા ઘાટનું ને પહોળું રાંધવાનું વાસણ; પતેલું. (૨) વિ. ગરમ; ઉનું થયેલું:-તપેલું લોડું. ગુસ્સે થયેલું, કોષે ભરાયેલું:-તપેલું મગજ.

તપેસરી, વિં તપના ઐશ્વર્યવાળું; તપના સારા ફળને પ્રાપ્ત થયેલું:-એ તપેસરી જીવ છે તે ગૃહસ્થને ત્યાં સ્વર્ગનાં સુખ ભોગવવા જન્મ્યો છે.

તપો, વિં તપગણનો શ્રાવક

તપોધન, પું (સં.) તપ એજ જેનું ધન છે તે; તપસ્વી; ઋષિ. (૨) દેવસ્થાનોમાં સેવા પૂજા કરવાનો ધર્મો કરનારી બ્રાહ્મણની એક જાત.

તપોનિધિ, પું (સં.) તપનો ભંડાર; ઋષિ; તાપસ; યોગી.

તપોબળ, ન૦ (સં.) તપનો પ્રભાવ તે; તપનું સામર્થ્ય તે; તપનું બળ-જેર તે.

તપોલોક, પું (સં.) જન લોક અને સત્ય લોક વચ્ચે રહેલો એક પુણ્યલોક તે.

તપોવન, ન૦ (સં.) ઋષિઓ-તપસ્વીઓને રહેવાનું ને તપ કરવાનું જે સ્થાનક-વન તે; ઋષિ આશ્રમ. ઉં આ જાઉં સુંદર તપોવન માંહિ આવે, જોવા બિજે જગત ચંદિર રામ નામે. પ્ર. ના.

તપોવૃક્ષ, વિં (સં.) તપસ્થાથી જે મોટો ગણાતો હોય તે; તપવટ્ટે કરીને શ્રેષ્ઠ.

તપ્ત, વિં (સં.) તપી ગયેલું; ગરમ; ઉનું-ઉષ્ણ. (૨) કોષે ભરાયેલું; કોષના આવેશથી ગરમ થઈ ગયેલું. (૩) દુઃખ શોક સંતાપથી વ્યાકુળ; દુઃખી.

તપ્તમુદ્રા, સ્ત્રી (સં.) ભગવાનના આયુધનાં ચિહ્નવાળા ધાતુના સિક્કાની શરીર ઉપર ગરમ છાપ લેવી તે; આયુધ નામ વજેરે કોતરેલાં હોય એવી ધાતુની મુદ્રાનો ડામ લેવો તે; ડાખેલી છાપ; છાપનો ડામ તે. આગળ તેમજ હાલ કેટલાંક તીર્થોમાં સાધુઓ અને વૈષ્ણવ યાત્રાળુઓ આવી મુદ્રાઓ હાથ ઉપર મરાવે છે. હારકામાં તપ્તમુદ્રા લેવાય છે.

તપ્તો, પું. બે ગામ કે વિશામ વચ્ચેનું જે
બાંધણી અંતર તે; છેદું; ટપ્તો.

તફડવું, જુ. તરફડવું

તફરકે, અ. ચોરી છુપીથી ઉઠાવી લીધેલું
હોય એમ; એમનું એમ જેવું તે તેવું જ
ઉચાપત. કિં પ્ર. તફરકે કરવું: ઉચાપત
કરવું; એમનું એમ અદ્દર ઉઠાવી લેવું
તફરકે થવું=ઉચાપત થવું; ઉચકાષ-હુરાષ
જવું; આમ તેમ ગમે ત્યાં ચોરાઈ, વેરાઈ
કે ઉચાપત થઈ જવું.

તફસીલ, જુ. તપસીલ

તફાવત, પું. (અ. તફરીફ) રચન ને કાળ
વચ્ચેનું અંતર; છેદું;-બે ગામ વચ્ચે
જાઓ તફાવત નથી, બે મિત્રોની ઉમ્મર-
માં બહુ તફાવત છે. (૨) જુદાપણું; બિ-
ન્નત્વ:-બે ભાષના ચહેરા ને મિળજમાં
બહુ તફાવત. (૩) ફેર; ફરક; આછાવતા-
પણું:-ગઈ કાલને આજમાં રાગના જોશ-
માં તફાવત છે. ભાવમાં તફાવત છે; ન્યૂ-
નાધિકત્વ. (૪) બૂલચૂક; ખોડ; હેરફેર;
અનુરોધ; બેઠા:-આગલી ને હાલની સહી
વચ્ચે તફાવત છે.

તફે, પું. [અ.] વિભાગ; પક્ષ; તડના માણુ-
સોનો સમવાય-જથ્થો; તરફના માણુસો;
અસુકપક્ષ-વિચારથી એકત્ર થયેલા માણુ-
સોનો જે સમૂહ તે:-તમારા તફાના
માણુસોને હુકમ કરો.

તપક, કી. (અ. તપક) તાસક; રફેથી;
હુંકા કાનાની છાછર; છીયું. (૨) છછરો
મજલો; માળ; મકાન-દેવળ વગેરેનો ઉપ-
જો ભાગ.

તપકડી, કી. તપક; તાસક; હુંકા કાનાનું
છીયું; નાની રફેથી.

તપકડે, પું. [અ. તપક] રિથિતિ; હાલ-
ત; દશા; પરિરિથિતિ:-આટલે તપકડે પહોં-
ચ્યા પછી શું થાય ? (૨) માળ; બેઠા;

મજલો; એક એકથી ચઢતી ઉતરતી તગ-
રડીઓ-થર-ચણતરની રચનાઓ તે; ઉત-
રડ, પાચરી, પરથાર; ધોરણ; ચતો. (૩)
ખંડ; વિભાગ.

તપકડે, અ. ધોડાની દોડનો એવો અવાજ
તે; દોડતા ધોડા વગેરેના પગની પછાડનો
અવાજ તે; પગરવ:-તપકડ તપકડ ક-
રતા બે ત્રણ ધોડેસ્વાર આવી લાગ્યા,
તપકડ તપકડ ધોડા દોડે છે.

તપકડતોઈ, અ. ઉપરા ઉપરી ધોડાઓના
પગરવની તપકડી વાગતી હોય તેમ; તપ-
કડ તપકડ થતું હોય તેમ:-બે સ્વાર
તપકડતોઈ આવ્યા. એક એકની પાછળ
ધોડા દોડાવતા તરતજ;-આવ્યા ને વળી
આ તપકડતોઈ ચાલ્યા.

તપકડી, કી. દોડતાં ધોડાના પગ ભોંય અ-
ફળાવાથી થતો જે ચાલુ અવાજ તે;
દોડતા ધોડાનો પગરવ. (૨) દોડનો
અવાજ; નાસતાં થતાં અવાજ તે. (૩)
દોટ; દોડ; હડી:-છોકરા તો તેને જોઈ
તપકડી મારી ગયો-તપકડી મૂકવી=દોટ
મૂકવી, તપકડી વાગતી પગરવ-દાખલા
ખડખડવા;-ધોડા દોડ્યા ને તપકડી વાગી
એટલે મોરોએ ટિંકુકાર કરી મૂક્યો.

તપકડાવવું, કિં. સ. અનાજ કે કઠોળને
પાણીમાં નાંખી ખદખદાવવું; જાડું પ્રવા-
હી થાય તેમકરવું; ઉકાળવું. (ધેંશ, રાખ.)
(૨) દમ ભરાવવો; ધમકી આપવી;
દમ દેવો.

તપકડું, વિ. દેખાવે ભવ્ય પણ યુક્તિ વગ-
રતું; બોટ; મૂઠ. (૨) ફૂલેલું; અંદરથી
પોણું ને બહારથી સ્પૂલ દેખાવું; કમ
અકલ.

તપકડી, પું. [ફા. તપક + ધી] ત-
પકાં ને નરમાં વગાડનાર; માનારને તપ-

લાથી તાલ પુરાવનારો ને બળવનારો;
માતારનો વાદિતવાહક સાથી.

તખલાં, નં (તખલું) (અ. તલ્લા.)
કુંડી ઉપર ચામડું મઢીને બનાવેલું ઢાલક.
આને જેમ બેઠાએ તેમ તંગ કરવામાં
આવે છે. તે ચાલુ તંગ રહી મજેનો ર-
ણકો કાઢે માટે કણક લગાડવામાં આવે
છે, એની સાથે નાની પખાજ જેવું જે
ઢાલક આંતરાના સરમાં હલક પુરવાને
વગાડવામાં આવે છે તે નરધું કહેવાય છે.

તખલું, નં તખલાં.

તખિયત, અં (અ.) તખીમત; શરીરની
નીરોગી શાંત ને સુખી અવસ્થા-હાલત
તે. (૨) મનની સમઘાત અવસ્થા;
મનસ્થિતિ; સ્વભાવ; મિજબ; મન અને
દેહની સુવ્યવસ્થિત હાલત.

તખિયતી, વિં ધડીએ ધડીએ જેની તખિયત
-મિજબમાં ફરફાર થતો હોય એવું;
(માણસ) વાચલ; રંગી; ચઢાઈ; તરંગી.

તખીબ, પું (અ) હકીમ; વૈદ; દાકતર.

તખીબી, વિ, વૈદક સંબંધી; -તખીબી ધંધો.

(૨) નાં વૈદું.

તખેલા, પું [અ. Stable] ઘોડા-બળદ
બાંધવાની ને ગાડી રાખવાની જગ્યા; જેમાં
ભાગ પાડેલા ન હોય અને બારણું ઢોર
તથા ગાડી વગેરે પેસે એવું મોટું હોય
તે ઘર; અડાળી; કોઢિયું.

તખ નં [સં.] અંધારું; અંધકાર. (૨) ત-
મોગુણ; અજ્ઞાન.

તખણ, અી. ચર; ચારી; તમાણ; તમેણ.

તખણું, વિં ત્રણગણું; ત્રિપટ.

તખતમાક, વિં તખતમ થાય એવું; તીખું.

(૨) ચામડીને આકરું-લાગે, ઝમઝમ થાય
એવો જે વનસ્પતિ કે ખોરાક વગેરેનો
ગુણ તે; તિખાચ.

તખતમકું, વિં જી અથવા ચામડીને લાગતાં

ચરચર-ઉત્તેજક લાગે એવું જે તે; તીખું;
તખતમે એવું; રસદ્રિયને ઉત્તેજન આપે
એવું. તીખું ને તખતમ એમ કહેવાય છે.
તખતમ થાય એવું; ચામડીમાં ચરચરાટ-
બળતરા ઉત્પન્ન કરે એવું.

તખર, નં એક જાતનું લાકડું. (૨) તખર.

તખરિયાં, નં એક જાતનાં બાળવાનાં લાકડાં.

તખરું, નં [સં. સિલિ] બેજવાળી જમી-
નમાં રહેતું ધાતુના રણકા જેવો એક
સરખો અવાજ કરનારું અંશુકાના ટેરવા
જેવડું મેલા રંગનું જીવડું. આ જીવડું
બહાર જેવામાં આવતું નથી પણ તેનો
પુષ્કળ અવાજ થતો સંધ્યાકાળે અને રાતે
સો કોઠના સાંભળવામાં આવે છે.
તે એક સાથે ધણાં બોલે છે. એને પાંખ
હોય છે પણ ઉડતાં નથી. થેકડા મારીને
ચાલે છે. તખરાને તરસ બહુ લાગે છે ને
વારંવાર લાગતી તરસ છિપાવવા જતાં
કુડું જેમ દીવામાં પડીને મરી જાય છે
તેમ તે પાણીમાં પડીને મરણ પામે છે.
તખરું મોંએ અવાજ કાઢતું નથી પણ
માઠાનું મન ખેંચવાને નર તખરું પોતાના
પગ એક બીજ સાથે ધસીને અવાજ
કાઢે છે; આ જીવડાની બે ત્રણ જાતો
થાય છે. તમારાનો અવાજ વરસાદ આ-
વવાની આગાહી રૂપ ગણાય છે.

તમા, અીં [અ] દરકાર; પરવા; ગરબ. ઓ-
શિયાળ; જરૂર; અગત્ય; સ્પૃહા. કિં ૫૦
તમા રાખવી. (૨) કમીના; કચાચ; ખામી;
ખોટા-એને શી તમા છે.

તમાકું, અીં (તંબાકું, પું) [ટોબ્યાકો=
બાકી] પહોળાં જડાં પાંદડાંનો એક નાનો
છોડ; વનસ્પતિ. (૨) એ છોડનાં પાનની
બનાવટો તે. સુખો-કો, તપખીર; બાંગ,
ગડાકું, બીડી-ચીરુટ વગેરે. તમાકું અસલ
અમેરિકાની વનસ્પતિ છે. અમેરિકાની

શોધ પહેલાં તે દુનિયાના કોઇ ભાગમાં જાણીતી નહતી. સન ૧૪૯૨ માં બ્યારે કોલંબસે અમેરિકા ખંડ શોધી કાઢ્યો ત્યારે તેણે ત્યાંના જંગલી અમેરિકનોને બીડી પીતાં જોયા હતા. તમાકુનું અસલ અમેરિકન નામ 'કોહિબા' છે, પણ તેની બીડીને 'ટોબાકો' કહે છે, તે ઉપરથી આ તમાકુ એવું નામ દુનિયામાં ચાલુ થયેલું છે. અમેરિકાના લોકો આ વનસ્પતિની ખેતી કરતા અને તેના આવવામાં, ઝૂંઘવામાં ને પીવામાં ઉપયોગ પણ કરતા હતા. યુરોપિયનોને અમેરિકા જતાં એનું બસન લાગ્યું અને તેમણે પછી દુનિયા ઉપર તેના ફેલાવો કર્યો. અકબર પાદશાહના અમલ લગી તમાકુ શું છે? તે પણ આપણે જાણતા નહતા. યુરોપિયનો તે હિંદુસ્તાનમાં લાવ્યા અને જેમ બીજી નકારી વસ્તુ કે વાત ઝટ ફેલાય છે, તેમ તેની ખેતી અને ઉપયોગ હિંદુસ્તાનમાં ફેલાઇ ગયો. તમાકુમાં ઝેરી તેમજ હાનિકારક દ્રવ્ય રહેલ છે. જીવં તમાકુનો ઈતિહાસ.

તમાસો, પું. હાથનાં આંગળાં અને આપવાની જે થાપડ ગાલ ઉપર મરાય છે તે; ગાલ પર પોચો હાથ મારવો તે; લપડાક; લાપટ. (૨) અણી ઉપર-ચોગ્મ વખતે જે સપાટો લગાવવો તે; વચનથી, કાર્યથી કે ચુકિતથી એક માણસને તેના આગ્રહી કાર્યથી અકાવી દેવો કે પાછો પાડી નાંખવો તે. શેઠ દેખને ઠંડો કરી નાંખવો તે. પ્રસંગે લાગણી થાય તેવો ખોલ મારવો તે; ફટકો; સપાટો; થાપટ.

તમાણ, સ્ત્રી. તમેજી; બોંય ખોદીને બનાવેલો ચુસો; ચર; ચ્યારી.

તમામ, અ. [જ.] લગારે બાકી-અવશેષ રહે નહિ તેમ; જરીએ જરી; બધુંએ;

સર્વે:-તું તારા તમામ માલ હવે અહિંથી લઈ જા. (૨) વિ. પુરું; સંપૂર્ણ; બધું. (૩) બિલકુલ, તદન; ખલાસ.

તમાચી, સ્ત્રી. રેશમ અને કસબી તારના વણાટની સાડી.

તમાલ, ન. [સં.] ઘેરા લીલા રંગનાં પાંદડાંની ઘટાવાળું એક નાનું ઝાડ; આ ઝાડ બાગમાં બાગઝાડ તરીકે ઉછેરવામાં આવે છે. કુદરતી રીતે વનમાં પણ તે થાય છે. તે એક જથ્થે સાથે ઉગે છે અને બ્યારે ખૂબ ઘટાદાર થાય છે ત્યારે વનને પણ કાળો લીલો દેખાવ આવે છે. ઉ. ઘાડાં તમાલો અને, બીએ બાળમુકુંદ. ગી. ગો. એનાં પાંદડાં મસાલા તરીકે વપરાય છે પણ લોકો તેને તજનું ઝાડ કહે છે તે ખોટું છે. તજનું ઝાડ તમાલથી જુદું છે. તમાલપત્ર ઝોસડમાં આવે છે.

તમાલપત્ર, ન. [સં.] એક ઔષધિ તરીકે વપરાતાં તમાલનાં પાન તે.

તમાસગીર, વિ. [ફા.] ખેલ-તમાસો વગેરે જોનાર; પ્રેક્ષક. (૨) તમાસો જોનાર ને કરનાર.

તમાસો, પું. [ફા. તમાસા] લોક જોવા મળે એવો બનાવ તે; જાદુગરની બજા-શિયાઓની, બવાઇયાની અને નાટકી વગેરે ખેલાડીઓની વેષ અને ઢાંગસોંબવાળી રમત તે; ખેલ; કૌતૂહલી લોક એકઠા થઈને જુએ એવે ઢાંગ. ખોલ ચાલ ને ધિંગણું તે (૨) ફરેલી. (૩) ગમત આવે એવો ફાવો. (૪) તાણાતાણ; લાલમેલ; ગડબડ; કાર્ષ વિડંબના:-સાહેબ કિનાવળે માગે અને જડે નહિ, અહિં તહિં ફાઇલો ઉધલાવું પણ થાગ લાગે નહિ અને બાઈ હું શેઠું તે જાણે છતાં બોલેય નહિ ને મારી તમાસો જોવા કરે. કિં. પ્ર. તમાસો જોવો-જોવા કરવું.

તમાસો કરવો=જેતી ઉડાવવી. કહે
તમાસાને તેડું ન હોય.

તમે, સં તું નું બહુવચન. તમે; આપ.

તમેજી, કી- તમજી, તમાજી; ભોંયખોદીને
કરેલો યુલો; ચારી.

તમે, સં તમે; આપ.

તમેજીજી, પું [સં] પ્રકૃતિનો એક ગુણ;
અગાન-અંધકાર-અગાન જન્ય ગુણ. મા-
યાના સત્ત્વ, રજ ને તમ, ત્રણ ગુણો ગણેલા
છે તેમાંનો છેલ્લો ગુણ. (૨) કોધ; આ-
કળો સ્વભાવ તે; ઝાંઝી-તીખો ગુણ.

તમેજીજી, વિં જેનામાં તમેજીજીનું પ્રમાણ
વધારે હોય તે. (માણસ વગેરે.) (૨)
કોધી; આકળું; ઝાંઝી; અતિ તીખા અને
સારાસાર વિચાર વગરનું કાર્ય કરે એવા
સંહારક સ્વભાવનું.

તમ્મર, નં [સં. તિમિર] સખત આધાતથી
નબળાપથી કે ખીજ કોષ બનાવના જો-
વા સાંભળવાથી મગજ ઉપર તીવ્ર અસર
થઈ આવી ઈર્ષ્ય અને સંઘા જતી રહે
એવું થવું તે; અંધારાં; ચક્કર; માથું ફરી
જવું તે; લાગણીના આવેશથી ધુમાડ
જવાવું તે. (૨) ફેર; ચકરી; અંધારાં.
(રોગનાં) દહતા-સ્થર ઉભા રહેવાવાનો
અવિશ્વાસ; ઈર્ષ્યો-અવયવો ઉપરના કાણું
ડગમગું થઈ જવું તે.-ઉંચા ધુરજ
ઉપરથી નીચે જેતાં તો મને તમ્મર
આવે છે. (૩) ચક્કર ચક્કર ફરી અવયવો
સાધ્ય નહિ રહેવાથી સંઘા જતી રહી
પડી જવાવું તે.-ડાંગ વાગી કે તરત
તમ્મર ખાધ બિચારો જમીનપર પડ્યો.

તયાર, જીં તૈયાર.

તર, કીં દૂધ ને દહિં ઉપર બાઝતી-ઠરતી
તેમાંના ચીકણા મીઠાસત્ત્વની પોપડી;
મલાઈ; પ્રવાહીમાંના સત્ત્વનું સપાટી ઉપર
બંધાયેલું પડ. સાર; સત્ત્વ. (૨) નાની

ખાડી. (૩) પહોળી હોડી. (૪) વિં
રસકસવાળું; ભરપૂર ભરાયેલું; તમ; સ-
ત્વાળું. (૫) મસ્ત; ચકચૂર; (૬) માતખર;
તાલેવન; પૈસાદાર. (૭) સરસ; તાજું;
ભરેલું. (૮) અં તયાર. કવિતામાં.

તરઈ, કીં દોસ્તદારોની મંડળી.

તરક, જીં તર્ક. (૨) ટુકડાં; તરકડો; હલકી
જાતિનો મુસલમાન:-ટેડવાડામાં તરક પેટો.
તરકચો, પું [કા.] ટપકું; ટિંપું. વજાટમાં
ટિપાં ટિપાંવાળી માતવાળું કપડું તે.

તરકક, નં કોષને ડગવા કે ફસાવવા માટે
રમેલી જે બાજુ-રચના તે; ખોટી બના-
વટ-જળ; કાવતરું; દગો; પ્રપંચ, કપટ-
જળ; લુચ્ચાઈ. કિં પ્રં તરકટ ઉજું
કરવું=કોષને ફસાવનારી બનાવટ-પ્રપંચ
જળ ઉભી કરવી; ખોટે ખોટું-ખાલી
તોફાન-પોકળ રચવું તે. તરકટ પકડવું;
રચવું વગેરે.

તરકટી, વિં કુખાંડી; તરકટ રચવા-કરવાનો
જેનો સ્વભાવ હોય એવું; ખોટે ખોટી
ખાલી બનાવટો ઉભી કરનાર; પ્રપંચી;
કપટી; ખોટી વાતો બનાવીને કોષને ફસ-
ાવવાની જળ ઉભી કરનાર માણસ તે;
કાવતરાખોર.

તરકડિયો, પું તરકડાની ખાક એલેલ મને
તેમ બોલનારો; બવાઈમાં મસ્કરોનો વેષ
લેનારો; જીહ્વા; મસ્કરો; ભાંડ; વિદ્વક.

તરકડી, કીં ટુકડી કી; હલકી જાતના
મુસલમાનની કી. (૨) નિર્લજ્જ ને લડ-
કણી-લડવા બોલવામાં મર્મોદા કે શરમ
રાખે નહિ અને સહેજમાં ખીજવાઈ લ-
ડવા માટે એવા સ્વભાવની કંગાલ કી.
(૨) એક જંગલી વેલ. કહે તરકડી
સતી થઈ.

તરકડો, પું હલકી જાતિનો મુસલમાન તે;
(૨) નિર્લજ્જ બેશરમ અને લ'ક માણસ.

તરકબુ, કિં અં તર્ક કરવો; અહર ઉડતા વિચાર કરવા. (૨) અટકળ કરવી.

તરકબ, નં [ફા.] તીરનો બાથો.

તરકાણુ, નં ગુરકાણુ. તુર્ક સિપાહીઓની ટુકડી. (૨) તુર્ક મુસલમાન.

તરકારી, અં લીધું શાક; બાજી; શાકબાજી. મુખ્ય શાક નહિ પણ સાદું-લીસો બાજી પાસો તે. (૨) ઉપલકિયું જે તે; પરચુરયુ; હાથ ઉપરનું થોડું ધણું મળતર તે:-તરકારી નીકળે એટલું લધને પણ કામ કરી આપે, એવા લાંચિયા નોકરો છે.

તરકી, નં કાળા રંગનું સારસ જેવું મોટું શુચર પ્રખી. આ પ્રખી અસલ અમેરિકાનું વતની છે, પણ હાલ તો તે બધા દેશોમાં મરધાની આદક પાળવામાં આવે છે. પાંખોનો ઉપયોગ તે કવચિતજ કરે છે.

તરકીબ, અં [ફા.] શુકિત; વ્યવસ્થા; ગોઠવણ.

તરકોશી, નં ત્રણ થાંભલાનું વહાણ.

તરખડ, અં ઉઠવેઠ; આવજત; ચાકરી.

(૨) વ્યવસ્થા; ગોઠવણ; તબવીજ; સં-બાળ. (૩) બાંજમડ; પચાત. કોષની સુવા, બેસવા, ખાવા, વગેરે સંબંધી બધી સંબાળ લેવી અને તબવીજ રાખવી વગેરે તે:-એની એવી તરખડ કોણ રાખે.

તરખલી, અં [સં. તુળ+ચ્છડ] ઝીણી સળીનું ધાસ. થોડા વગેરેને માટે વપરાતું ઝીણું નાણુક ધાસ તે. (૨) નાનું તરખલું; ઝીણી પાનઠ. (૩) રજ.

તરખલું, નં [સં. તુળ] ધાસની પાનઠ વગેરેનો નાનો કકડો તે; તરણુ. એની-મેળે ઉગેલા ખડનો કકડો.

તરખુશિયું, વિં ત્રણ ખુણવાળું; જેને ત્રણ ખુણા હોય એવું; ચોરસ નહિ પણ ત્રણ ખાણુવાળું.

તરચાળો, પું ગાવા બળવવાનો ને બવા-ધનો ધધો કરનારી એક જાતનો માણસ તે; એ નામની એક નાત ને તેમાંનો ફરેક જણ. (૨) બવાધયો. (૩) તપોધન.

તરધટ, પું તલધટ; ઉંખરો.

તરધાયો, પું મોટો અને બેડોળ જેવો જે આકાર-સ્વરૂપ તે. (૨) મોટા પહોળા પાત્ર ઉપર ચામડું મઢીને બનાવેલો મોટો ઢોલ; (૩) રથૂળ-જાડું અને ભારે-તેમ લેતાં ઉચકતાં ફાવે નહિ એવું (છોકરું) તે. તરહવાર આકારનો જડ જેવો ભારે તે. તરધાયો ઉચકાવવો હોય ત્યારે બાબીને દિયરજ કેવા માદ આવે છે. (૪) નાતની રસોઈ કરવાનું એક જખડું જાડું ને ભારે વાસણ; મોટા પહોળા મોનો દેધ.

તરછ, પું તિરસ્કાર કરવાનો જે જુરસો તે; બીજને તુચ્છ ગણવાપણાનું જે અહંકારી વર્તન તે; તુચ્છકારી કાઢવાનો જોસ; તોર; અભિમાન; અહંકાર; અહંકારી ઔધત્ય; તોછડાઈ બરેલો મદ. (૨) જોર; અભિમાનનો વેગ.

તરછટ, અં તદન; છેક બિલકુલ નહિ હોય એમ; તમામ; નિરવશૈષ; સાવ:-ધર્મ તરછટ થઈ રહ્યા છે. તરછટ ગાડો થઈ ગયો.

તરછોડ, પું તિરસ્કાર; છીટકાર; તરછોડી નાંખવું તે. (૨) હાથ પગ જેવા એકાદ અવયવને તરછોડી નાંખવા જેવો જે આંચકો લાગવો તે. હાથ પગ જોરથી વિ-ગાવાથી થયેલી અસર તે.

તરછોડબુ, કિં સં તિરસ્કાર કરી-જોરથી છીટકારીને દૂર કરવું; તાણી તંગ કરીને એમદમ એવી રીતે છોડી દેવું કે જેથી દૂર જઈ પડે; દૂર કરવું; અપમાન કરી કાઢીમૂકવું; તુચ્છકારવું; ધિક્કારવું; જોરથી વછોડી દૂર કરવું. વળજેલું તોડીને નાંખી દેવું. તિરસ્કાર કરી સંબંધ તોડી નાંખવો.

તરજ, પું. ત્રાસ; ભય. (૨) જોર; આવેશ-વેગ; તરછ.

તરજાત, વિં. હલકી જાત.

તરજીઆ, પું. એક ભાષાના લખાણ કે ભાષણનું ખીજ ભાષામાં બરોબર સખ્તે સખ્ત ઉતારવું તે; એક ભાષાનું ખીજ ભાષામાં અવતરણ કરવું તે; ભાષાન્તર; એક ભાષાનો અર્થ ખીજ ભાષામાં બોલવો અથવા ઉતારવો તે.

તરડ, સીં. તૈડ; ફાટ; ચીરો. માટીનાં વાસણ, બિંત કે લાકડા વગેરેમાં જે ફાટ પડે તે. ચીકણા-સુકાતાં ખરડ થતા પદાર્થમાં તેના પરમાણુઓનો સંબંધ જુદો પડી જાયો તે.

તરડણું, તરડાણું. ફટકીજવું; ફાટવું.

તરડાડ, પું. તરડાણું તે; તરડડ થઇને ફાટવું તે. (૨) અભિમાન જન્ય વંકાઈ તે; કરડાટ; વક્રતા; અહંકારી-હુપદની વિરુદ્ધતા; અભિમાનથી રીસ ચઢાવી કાઢા રહેવું તે; કડકી, મરોડ; મરડ; ગર્વ; સ્વાભિમાન.

તરડાણું, કિં. અં. તરડ પડવી; ફાટવું; ચિરાવું; ફટકી જવું; ચીકણા પદાર્થનું સુકાતાં ફાટી જવું; અકળાવાથી, અસંતોષથી લાગવાથી અથવા દયાણુથી સંમીન-સર્જન લિપણ પડ-પ્રસ્તારનું છિન્નભિન્ન થઈ જવું. (૨) વાંકું થઈ જવું; ત્રાંસુ થઈ જવું; ખેંચાઈ કે તણાઈને કાણબંગ-અથવા સમતાબંગ થવો. કતરાઈ જવું:-આંખ તરડાઈ એટલે આજ્ઞા મૂકી (૩) વંકાઈને વિરુદ્ધ ચાલવું. એ મારાથી તરડાતો રહે-ફરે છે.

તરજી, નં. [સં. તુજ] તરજી; તજ. (૨) વિં. ત્રજી; તજી; ડ. (૩) નં. જેથી તરાય તે; તરવાનું પાત્ર-વસ્તુ તે; હોડી; નાવ.

તરજીતારજી, વિં. તરનાર અને તારનાર; ખીજને તરવાના ઠામ રૂપે ને વળી તારનાર-ઉદ્ધારનાર; પરમેશ્વર.

તરજી, પું. [સં.] સૂર્ય; રવિ; આદિત્ય.

તરજી, નં. [સં. તુજ] ધાસનું પાંખડું; ધાસની પાનકોને કકડો; તરખડું; તરજી. (૨) તુચ્છ વસ્તુ તે; હલકું-નમાણું એવું જે કંઈ તે. રૂં પ્રં. તરજીને તોલે=કંઈ ગણતરીમાં નહિ એમ; તરજી જેવું તુચ્છ એમ; કંઈ માલ-કિમ્મતનું નહિ એવું; નમાણું:-એને તો એ તરજીને તોલે પણ ગણતો નથી. તરજીનો મેર=કાગનો વાધ. નાનાતું એકદમ મોટું સ્વરૂપ બનવું બનાવવું તે. નાની વાતને એકદમ મોટું રૂપ આપી દેવું તે. અવનવી ઉચલપાચલ થવી તે:-ભગવાન ધારે તો તરજીનો મેર ને મેરનું તરજી, એક ક્ષણમાં કરી નાંખે.

તરત, અં. તેજ વખતે; તાબડતોબ; જલદી-થી; ઘુરત.

તર-તપાસ, સીં. તાજ તપાસ; તજવીજ; શોધ; પૂછપરછ.

તરતવ, નં. [સં. તારતમ્ય] સાર; મુખ્યાથે તે.

તરતીબ, સીં. આચાર; શિક્ષા; ચારિત્ર્યનું શિક્ષણ; કેમ બોલવું, બેસવું અને વર્તવું વગેરે સંબંધીનું જે ખાસ શિક્ષણ તે; કવાયત; કેળવણી. (૨) વ્યવસ્થા; યોગ્ય; જેવી જોખે તેવી સારી સગવડ વગેરે તે. (૩) સંભાળ; સારવાર; માવજત.

તરતું, વિં. સપાટી ઉપર ઉપસી રહેલું; ઉચું રહેલું; ઉપર રહેલું. (૨) ચઢવું; વધવું; ખીજથી વધારે બહાર પડતું હોય એવું. (૩) સુભાગી; સારું:-પરસાળથી ઓરડો તરતો જોઈએ. એવું કપાળ તરતું છે. એ તરતી હાલતમાં છે. કદવાણ-શુભ પરંપરાઓવાળું.

તરધારુ, વિં ત્રણ ધારવાળું; મોટે કકડે બાજેલું કે બરડેલું (અનાજ). (૨) જે મિત્રજનમાં ત્રણ વસ્તુઓ સરખે બાજે હોય એવું:-તરધારી જાણસી=જેમાં ધી ખાંડ ને જાડો લોટ સમ બાજે હોય એવો કંસાર. તરધારી શિરો.

તરપત વિં [સં.] તુમ.

તરપણું, વિં દુબળું; પાતળું.

તરપંખો, પું ત્રણ પાંખડાંવાળો હુંડો. (૨) ત્રણ પાંખવાળું. તરપંખી કમોદ.

તરપિંડી, સ્ત્રી કાર્તિક માસમાં ત્રણ પિંડ દાનવાળું જે આદ્ય કરવામાં આવે છે તે; ત્રણ પિંડનું આદ્ય, ને તેને લગતી ક્રિયા.

તરપીકે, સ્ત્રી જ્યાં ત્રણ પથ-રસ્તા મળતા હોય તે જગા; તરખોટો.

તરફ, સ્ત્રી [અ.] બાજુ; પક્ષ:-તેણે તેની તરફ ખેંચી છે. (૨) અં ગમ; બાજુ; બહુ; મેર.

તરફડણું, કિં અં અસહ્ય વેદના કે દુઃખથી આમતેમ અંગ પહોડવાં, ફર્યા કરવું તે; અજાત હાલતે આમતેમ ગોથાં ખાવાં; લેધવું: આકળવિકળ થઈ આમતેમ અજાડપહોડ થાયાં કરવી. (૨) કોષ મુસ્કેલ કામ પાર પાડવાનું ફાંફાં મારવાં. તાપ ઉત્તાપથી આકળવિકળ થયા કરવું. તડફડણું.

તરફડાકે, પું તરફડણું તે; આમતેમ વેદના કે ચિંતાથી ગોથાં ખાખા કરવાં તે. કંપ; ધુનરી; ચરીરની અજાડપહોડ; આમતેમ ફાંફાં મારવાં તે.

તરફડિયું, નં તરફડાય એવું જે તે; તરફડાટ થાય એવું જે દુઃખ દરદ તે.

તરફદાર, વિં અમુક પક્ષવાળો; ચોતાની બાજુએ હોય તે; પક્ષ ખેંચનાર.

તરફદારી, સ્ત્રી કોષ એક બાજુ-પક્ષ લેવી તે; તરફેણ. (૨) બીજાના વિચારને પોષવાના પક્ષમાં રહેવું તે; વગ; સહાય; કમક.

કિં પ્રં તરફદારી કરવી-ખેંચવી=સામાના મતને પુરતી આપવી; મદદ કરવી; સહાય થવું.

તરફાળ, પું ત્રણ પડ-ફાળવાળો પિછોડી તે:-ચોક્કાળ.

તરફી, વિં તરફનું; પક્ષભણીનું; બાજુનું; તરફેણમાં હોય એવું:-એકતરફી=એક જ તરફનું. ઉં એક તરફી અમલ રે ચલાવ્યો.

તરફેણ, સ્ત્રી તરફદારી; અમુક એકાદો પક્ષ લેવો તે; એકાદો પક્ષમાં રહેવું તે; પક્ષ; બાજુ; તરફ, કિં પ્રં તરફેણ કરવી-ખેંચવી એક બાજુનું બોલવું. અમુક એકાદો પક્ષને અનુમોદન આપવું. (૨) ખેતીવાડીનું એક ઓળાર; ફાંતી.

તરફોડણું, કિં સં તરફોડા-છીટકાર-સીતાર કરવા; તરછોડી નાંખવું; છલુકા-ગુસ્સાના બોલ બોલવા; તરછોડણું; તર્જનું. અલુગમો-તિરસ્કાર બતાવવો.

તરફોડા, પું તરછોડણું તે; તિરસ્કારથી અવગણના કરવી તે; તર્જન; તિરસ્કાર; ધુતાર; છલુકા; છાકોટા; ધુરકિયાં કરવાં તે:-હું કંઈ જેઠાણીના તરફોડા સહું નહિ.

તરખડણું, કિં અં ઉકળતાં તળે ઉપર થવું; જાડા પ્રવાહીનું ઉકળવું.

તરખિયત, સ્ત્રી [અ.] ખાસ કળા અથવા ચારિત્ર્યને લગતું જે શિક્ષણ તે; તાલીમ; કવાયત; કેળવણી; શિક્ષણ. (૨) ચાલચ-લગત; વર્તન; રીતમાત. ઉં લરકરની તરખિયત નમુના જેવી છે. મું. સમાચાર.

તરખુચ, નં તડખુચ; કશિંગડ. ર. પ્રં તરખુચ જેવું=શયકા જેવું, પહોળું, જાડું અને ચંચળ વગરનું; કાળું ને કદરૂપું.

તરબોળ, વિં આખુંએ પલળીને પાણી પાણી થઈ ગયેલું હોય એવું; તળિયા બોળ-તળિયા લગી આખુંએ રચપચ થઈ ગયું હોય એવું; પાણીથી તદન નાશ પામેલું;

પાણી પાણી થઇ ગયેહું; પ્રવાહીથી રચી-
પચી ગયેહું. (૨) લાચ; તદન; સાવ.

તરભાષી, ઓં [સં. તાન્નમાણ્ડ] નાનું
તરભાષું; રહેખી જેવું તાંબાપીતળ કે
રૂપાનું તર્પણ કરવાનું પાત્ર.

તરભાષું, નં [સં.] દેવ નવરાવવાનું
અથવા તર્પણ કરવાનું દેહસેવાને લગતું
થાળી ધાતું એક વાસણું; તર્પણબાણ્ડ. કહે-
વર મરો કે કન્યા મરો પણ જોરનું તર-
બાણું ભરો=ખીજનું ગમે તે થાઓ પણ
આપણો સ્વાર્થ પુરેપુરો થાઓ એવી જે
માત્ર પોતાનોજ સ્વાર્થ સાધવાની વૃત્તિ તે.

તરભેટો, પું બ્યાં ત્રણ ગામોના સીમાડા
એકઠા થતા હોય તે જગા.

તરમતારા, અં અંદરના ભરાવાના જોસથી
તંગ થઇ ગયેહું હોય તેમ; તડતડ-ફાડું
ફાડું થઇ રહેહું હોય એવું; તસતસ.

તરમરિયાં, તનમનિયાં.

તરમરી, ઓં એક નાણુક ઠારીમરીવાળું
ધરેણું.

તરસ, વિં [સં.] ચંચળ; અસ્થિર; ધણી-
વાર નહિ ટકે એવું.

તરસતા, ઓં [સં.] એક ઠેકાણે ઝાઝી-
વાર નહિ ટકવાપણું; અસ્થિરતા; ચંચ-
ળતા; તરસપણું; ઝણુક થઇ તરત ફીટી
જવું, એવી જે અચિર સ્થિરતા તે.

તરવર, નં [સં. તરવર] મોટું ઝાડ;
તરવર. (૨) અં [સં. ત્વરિત] ત્વરા-
થી ઉપર નીચે થતું હોય તેમ; ધણી જ-
તુઓનું ત્વરાથી તળે ઉપર થતું તે. ઉપર
ઉપર રહેવાને ધણીઓનો એક સાથે થતો
સંજોગ તે. તળે ઉપર થઇ રહેવું. કિં પ્રં
તરવર તરવર થવું=ઉપર ઉપર તરવાને
મથવું; ઉપર ઉપર તરતું હોવું; ખડખડવું.
(૨) અતિ ચંચળતામાં રહેતું હોય તેમ;
આમતેમ ત્વરાથી જતું આવતું બોલતું ને

ખહાર પડતું હોય તેમ; પોતાને તરતું-
આગળ પડતું દેખાડવાને ચલન કરતું. ત્વ-
રાથી બોલતું; ચઢી તડતડીને બોલતું એવું.
અબંપામાં રહેતું એવું; આમતેમ હાલ
હાલ-ધ્રુમધ્રુમ કરતું ત્વરાથી ફરફર કરતું
હોય એવી સ્થિતિનું તે. અતિઆતુર; ચં-
ચળાઇને ત્વરા દર્શાવતું.:-તમારી વહુ બહુ
તરવર તરવર કરી રહી છે.

તરવરવું, કિં અં તરવું અને તેમાં સોથી
ઉપર દેખાવું; ઉપર ઉપર તરવું=ચઢવું; ત્વ-
રાથી ઉપર ઉપર તરવાનો ચલન કરવો.
ધણી જીવતું એક ખીજને ઢાખી ઉપર
ઉપર તરતા રહેવાને ત્વરાથી મથવું.

તરવરાડે, પું તરવર તરવર કરવું=થવું તે;
ખૂબ હાથ પગ પછાડવા ને ધમાલ કરી
મૂકવી તે; આગળ પડવાને કે ઉપર દેખા-
વાને માટે ખૂબ હિલચાલ કરવી તે; ધાં-
ધલ; ઉતાવળે દોડધામ કરી મૂકવી તે.
(૨) તરફડાટ; ધમપછાડ. અતિત્વરાથી ધુ-
માવું તે. કોઇ પણ કામકાજ કરવાની
અતિઆતુરતાવાળી ત્વરિત હિલચાલ તે.
અધીરાઇ; ચંચલ્ય.

તરવંક, નં વક્તા.

તરવાડી, વિં [સં. ત્રિજીવી] ત્રણ વેદનો
અભ્યાસ કરનાર; એવી અટક.:-તરવાડી
હરસુખરામ.

તરવાડો, પું તાડ-ખજુરી છેદનારો; તાડી
ઠાઠનારો.

તરવાથો, પું ત્રણ પાયાવાળી ઘોડી-રટ્ટલ;
ત્રિપાધ; માંચી.

તરવાર, ઓં [સં. તરવારિ] દોઢ બે હાથ
લંબાઇનું છેડેથી સહેજ વાંકું તીખા લો-
ઢાનું ધારદાર ઝટકો મારી કાપવાનું હથિ-
યાર; સમશીર; ખડ્ગ; અસિ. ૧૦ પ્રં
તરવારની ધાર પર રહેવું=જીવ સટોસટની
જોખમદારીએ-જામત-આવધાન રહીને કા-

મ કરવું; ચેતતા ને ચેતતા-ખૂબ કાળજી-વાળા રહેવું. ખરેખરા કાર્યપર રહેવું તે. કડક અમલમાં અગત રહીને ફરજ બાળવવી તે. સચિત રહેવું. કહેવું લાકડાની તરવારે મહીનો ખાવો=ડોળ=દમામથી ચલાવી લેવું; ખાલી દેખાવ રાખીનેજ કાર્ય કર્યા કરવું; ઉપર ઉપરના ખાલી દેખાવે જ કાર્ય કાઢી લેવું; સત્વવગર-શક્તિ વગરજ શક્તિવાળા કાર્યનો નિભાવ કરી લેવો. તરવાર, રાજ, ક્ષત્રિય અને વીર-પુરુષનો હમેશ હાથમાં રાખવાનું સુંદર હથિયાર. કિં ૫૦ તરવાર પાંધવી=વીર-બનવું, સેનાની થવું; લડવાને અગ્રેસર થવું. તરવાર પકડવી=સામે થવું.

તરવરિયો, પું ૦ ૪૮ તરવાર લઇને સામે લઇ જાય એવો શરવીર; તરવાર વાપરવામાં બહાદુર; તરવારથી લડનારો વીર લડેલો; થોડો; લડવાની ઇચ્છાવાળો. (૨) છાતીવાળો; હિંમતવાળો; જીરુસાહાર લડેલો; સિપાઈ. (૩) વિં ૦ જલદ સ્વભાવનો; આતેભિયાં.

તરવાણું, કિં ૦ તથાઇને ટૂટી જવું; સરકાઇ જવું; માંસ ગળી જઇ નાડીઓનું ઢીલા પડી જવું. (૨) અતિશય મહેનતથી તાવ=તાપની મરમીથી અથવા ખીજ કોઈ રોગ વગેરેથી ગળીને ચિયિલ પડી જવું. (૩) ગાય ભેંશ વગેરેના કચ્ચા ગર્જનું પડી જવું. તરવેજવું; ગર્જાપાત થવો.

તરવું, કિં ૦ [સં. જુ] પાણીની સપાટી ઉપર રહેવું; પાણીની અંદર નહિ જતાં ઉપર રહેવું;—લાકડું પાણીમાં તરે છે (૨) પ્રાણીએ કોઈ પશુ શુક્રિય પાણીની સપાટી ઉપર રહેવું;—માયુસ ને પ્રાણીએ પાણી ઉપર તરે છે પાણીની સપાટીપર રહીને આશરું;—જાતક હંસ વગેરે પાણી પર તરે છે. (૩) પાણી ઉપર ધબને એક

તરફથી ખીજ તરફ જવું; પાર જવું; આલંગવું;—તે ઇન્દ્રિયએનલ તરીકે ક્રિયા ગયો. (૪) ઉપર નીકળી આવવું;—કોટા તરીકે આવ્યો. (૫) સારી હાલતમાં આવવું; ઉત્તતાવસ્થા પ્રાપ્ત થવી;—તે આ દસકામાં તર્યો. (૫) મોક્ષ મળવો; મુક્ત થવું;—રામ નામે તે ચોરાશીના ફેરામાંથી તર્યો. પાર ઉતરવું=પડવું. ઉપર ઉપર રહેવું; ઉડવું. (૬) નાં સીમું; ધાતુ.

તરસ, ક્રીં [સં. તૃષા] પાણી પીવાની ધખ તે; સોસ; ખાસ; પાણીની જૂખ. (૨) અમુક વસ્તુ માટે અંદરની જે સ્વાભાવિક માંગ તે; ઇચ્છા; આતુરતા; લાલસા; જૂખ. (૩) નં ૦ એક ફાડી ખાનારું પ્રાણી; જરખ. આ પ્રાણી કુતરાના વર્ગનું તેના જેવડું ને તેના જેવા લાંબા મોનું હોય છે. એના રંગ બદામી ને પુંછડીવાળાળા ટુંકી હોય છે. રાતે શિકારે નીકળે છે ને મુએ-લાં પ્રાણીને તાણી જાય છે. મઠાંની શોધમાં તે સ્મચાનમાં રખડે છે તેથી કેટલાક લોક આને ધોરખોદિયો પણ કહે છે. આનાં ડાચાં મળ્યુત હોઈ તે બારે શિકારને ધસરડી શકે છે. મોટો તરસ બહુ તો નાના ગધેડો જેવડો હોય છે.

તરસણું, કિં ૦ તલસણું; આતુર રહેવું; ઉત્સુક રહેવું; વલવલણું; મળવાને માટે બહુજ આતુર થઈ રહેવું; ઇચ્છા કર્યા કરવી. (૨) વેર લેવાને ટાંપી રહેવું. અંખવું. ઉં ૦ તરસ રહી તરસાય રહી, દરસન ખીન અખિયાં તરસ રહી.

તરસાડ, ક્રીં ૦ તાડ=ખજુરાનાં પાંદડાં; જાવલી. તરસાવણું, કિં ૦ આતુર=મળવા ભેટવાને ઉત્સુક રાખવું; અંખાવવું; રાહ-વાટ જોવા-રાવવી; તલપી રહે તેમ કરવું; મળવાને આતુર રાખવું; અંખના કરવું રાખવું; ઝંરાવવું.

તરસાણું, નં નીચેનું તળિયું; નીચેથી પરિણામી ભાગ; અંત; છેડા; છેવટનો નિકાલ-પરિણામ તે; તળિયું. -તરસાણે ખોટ નથી=છેવટને ભાગે-પરિણામે-છેલ્લે સરવાળે ખોટ નથી. (૨) અંદાજ:-તરસાણું.

તરસાણો, પું અંદાજ; છેલ્લે તળિયાનો સુમાર તે; છેલ્લો પરિણામી આશરો. (૨) છેલ્લો પરિણામ-અંત:-તરસાણે ખોટ નથી.

તરરંધું, વિં જેને તરસ લાગેલી હોય તેવું; ખ્યાસી; પાણી પીવાને ઇચ્છતું; પાણીનું જૂખું; તરસવાળું.

તરંગ, પું [સં.] પાણીની લહેર; મોજ; ભોલ; છોળ; ઘોડો. (૨) મનનો યુદ્ધ; ખ્યાલ; કલ્પના; કાલ્પનિક વિચારોનાં આવર્તન તે. કિં પ્રં તરંગે ચઢવું=લહેરે ચઢવું; કાલ્પનિક વિચારોને ખરા જેવા માની ખીલવું; અગમનિગમની કલ્પનાઓ કરવી; બાધાની વાતમાં આનંદ લેવો.

તરંગણી, બીં જેમાં તરંગ ચાલતા હોય એવી-લહેરાવાળી નદી; સરિતા.

તરંગી, વિં જેમ મનમાં વિચાર આવે તેમ કરનાર; એક વિચાર કે નિશ્ચય ઉપર દૃઢ નહિ રહેતાં જેવા જેવા યુદ્ધ મનમાં ઉઠે તેવા તેવા રંગમાં ચાલ્યો જાય એવો-માણસ. કલ્પના ને ખ્યાલ ઉપર કામ કરનાર; ખ્યાલી; જેવો વિચાર આવે તેવા રૂપમાં તણાયે જાય એવું; અદૃઢ કે ચંચળ મનનું; વાચેલ; મનમાં આવે તેમ કરે એવું; મનરવી. (૨) મોજ; લહેરી.

તરાક, બીં [સં. તરુકીટી] સુતર કાંતવાની રેટિયામાંની સીધી લોખંડની સળી તે; ત્રાક; તર્ક.

તરાગડો, પું તાંતણો; તાર; સુતરનો દોરો. (૨) જનોઈ.

તરાજવું, જીં ત્રાજવું.

તરાડ, બીં ત્રાડ, મોટી યુમ; રાઠ; બરાડ; ગર્જના; ભયંકર ચીસ. કિં પ્રં તરાડવું=ત્રાડવું; મોટી યુમ પાડવી; મર્જવું. (૨) પું લાગ; તક; જોગ. કિં પ્રં તરાડ ખાવો=જોગ બનવો.

તરાણા, પું એક તરેહનું ગાયન; તરાના. **તરાપ,** બીં કોષ વસ્તુ પકડી લેવા એકદમ તેની ઉપર હાથ નાંખવો અથવા ધપવું તે; એકદમ કોઈ ઉપર ફૂટી પડવું-અથવા ઝપટ મારવી તે; ધસારો; ઝપટ. (૨) કુદકો; ફાળ; છલંગ; તલપ. કિં પ્રં તરાપ મારવી=એકદમ ધસારો કરવો; ઝપટ લગાવવી; ઉછળી પડવું.

તરાપો, પું પાણીને હેલકારે છુટાં પડી જાય નહિ પણ એક સાથે જ તરતાં રહે તે માટે ધણાંક લાકડાં કે વાંસને એક બીજાની સાથે બાંધી બનાવેલો જે પાટ-સમુદાય તે; વાંસ કે લાકડાંને એક એકની સાથે બાંધી લઇને બનાવેલો તરે એવો બારો એક સાથે જોડાઇ રહીને તરતાં લાકડાંનો પાટ. (૨) એક બીજાને આશ્રયે જોડાઇ રહેલો સમુદાય; એક સાથે જોડાયેલો સમૂહ, મંડળ, સંસાર, ભવ સાગર તરવાને એક સાથે જોડાયેલું કુટુંબ; વહન, વેણ, નાવ. બી પ્રશ્નને તેમનો પરિવાર વગેરે સાથ, સાથવારો. કિં પ્રં તરાપો બાગવો-વેરાવો=એક સાથે જોડાયેલાં ધણાંમાંનું સુખ જતું રહેવું; સંસાર બાગવો; મંડળ-કુટુંબનું તરી જવું.

તરામણું, વિં તરવું પડે એટલું; તરી ચડાય તેટલું; છાતીપુર અથવા તેથી વધારે ઉંડાણ પાણી હોવું તે.-નદીએ તરામણાં પાણી છે.

તરાવણું, કિં સં તરે એમ કરાવવું; તરતાં શીખવવું; બીજાની પાસે ત્રીજું તરી જાય એમ કરાવવું.

તરિયા, પું. ચોખામાં રહેલા વગર છડાયેલા દાણા; ચોખામાંના ડાંગેરના કણ; ડાંગેર સાથે ઉમેલા સામાની જાતના ખંટ કે જે ડાંગેર ખંડાતાં જેવા અને તેવાજ રહે છે તે; બંટિયા. (૨) દાણા; બીજકણ; જેમાંથી તરૂ થાય છે તે. ઉં તાપીની તીરે તરિયા વાળ્યા રન્નાદે. (૩) કસ-બના તાર:-તરિયા તોરણ જેમાં આસો-પાલવનાં પાન, નાળિયેરના વર્ગ ચઢાવેલા ડોડા અને ચળકતા કસબના તાર હોય એવું તોરણુ છે, ભરતનું તોરણ.

તરિયો, પું. તીજે દહાડે આવતો તાવ. તારયો તાવ.

તરી, સ્ત્રી. પ્રવાહીમાનો ચીકણો ને સરવ-વાળો પદાર્થ; તર; મલાષ; ગાઢો રસ; કાંપ. પુર ઉતરી જતાં જમીન ઉપર જે ચીકણી મુલાયમ કાળી માટી ફરેલી દે-ખાય છે તે; કાંપરડી. આ તરી એક ઉ-ત્તમ ખાતર ગણાય છે. સિંધુ ને નીલ નદીઓની રેલથી આખા દેશ ઉપર તરી ફરે છે ને તેથી ત્યાં સારા પાક ઉતરે છે. (૨) જળમાર્ગ:-સિકંદર વળતાં તરીને માર્ગે ગયો.

તરીકે, અ. પ્રમાણે; મિસાલે, પેઠે; માફક. અમુકની સમાન, રૂપ-ભાષ તરીકે.

તરીહું, ન. વધારાનું 'હું'સર; જે બળદ કે ઘોડાઓથી ન ખેંચાય એટલો ભાર જ્યારે ગાડામાં હોય ત્યારે તે તાણવાને વધારાનું બીજી જોડ માટે જે હુંસર લગાડવામાં આવે છે તે. જેરથી તાણવાનું જે તે. (૨) સંસારની ધુરા તે; તણાય તેટલો ભાર તાણુ તાણુ કરવો તે:-તરીલાં તાણવાં.

તરુ, ન. [સં.] ઝાડ; વૃક્ષ. (૨) ધરુ; ડાંગેર, તમાકુ અને મરચી વગેરેના મૂળવાળા ફરીને રોપવાના રોપા-છોડ તે.

તરુણ, વિ. [સં.] વયમાં નાનું; નાની

ઉમ્મરનું. (૨) જુવાન; નાનપણ ઉતરી સમજણવાળી ઉમ્મરે આવેલું; શરીરની વધ વગેરે યથા સંપૂર્ણ ખીલવણીમાં આવેલું; જોખનવંતુ.

તરુણાવરથા, સ્ત્રી. [સં.] જુવાની; યૌવન; યુવાવરથા.

તરુણી, સ્ત્રી. જુવાન સ્ત્રી, યૌવના; જોખન-વંતી. (૨) સ્ત્રી.

તરુવર, ન. [સં.] મોટું ઝાડ; ઝાડોમાં સાઈ ઉંચું ને મોટું ઝાડ તે. ઉં તરુવર! જો મારી વતી, કહિં દિસે જૂપાળ, વૈદર્ભી વનમાં વલવલે.

તરેરાટ, પું. તડતડાટ; તરતર થવું તે. (૨) શુસ્સાના જુસ્સાનો આવેગ; તણતણી; કંપારી. (૩) ધુમ; ધાટો; બરાડ; પોકાર. (૪) ચાંચલ્ય; ચપળતા; કોષ પણ હિલ-ચાલની તેજ; તરવરાટ.

તરેરી, સ્ત્રી. તણેણી; ઝણેણી; રોમાંચ; શરીર એકદમ કંપનો તરંગ ફળી વળવો તે; તણાઈ જવું તે; શુસ્સાના જુસ્સાની ધુન્નરી. કિ. પ્ર. તરેરી ખાવી=રોમાંચ થવો; શુસ્સાની ધુન્નરીઓના તરંગ આવવા; તરતર થવું.

તરેરો, વિ. (પું.) આકરો; તીખો; જલદ મિળજી. ઉં પ્રગટ ઘાટે ખુખારી બોલ્યો, તીખો ને તરેરો રે. નળાખ્યાન.

તરેહું, જી. તરીહું.

તરેહ, સ્ત્રી. [સં.] ખાત; જાત; વેલ, યુદ્ધ અને ચિત્ર વગેરેની અમુક ખાત તે. (૨) રીત; પ્રકાર.

તરેહવાર, વિ. જાતજાતનું; વિવિધ પ્રકારનું; વિચિત્ર. (૨) અમુક એકજ જાત, પ્રકાર કે ધોરણનું નહિ એવું; અમુક પ્રકારનું નહિ એવું:-એની સાથે કામ પાડશે માં, એતો તરેહવાર માણસ છે.

તરૌઈજવું, કિ. અ. ગાય બેંસ વગેરેનો

કાચો ગર્ભ પડી જવો; ગર્ભપાત થવો (પથુની માદાને) (૨) તણાઈને ગળી જવું; માંસ સુકાઈ જઈ હાડ ચામડી યથ જવું; તરવાઈજવું.

તરોહત, સ્ત્રીં કળા; હીકમત.

તરોપો, પું નાળિયેર.

તરોવડ, સ્ત્રીં ત્રેવડ; ખુલાસો. કિં સમજી સાખી આડધી ઓચરે, તેની તરોવડ પંડિત શું કરે ? અખો.

તર્ક, પું [સં.] નહિ જાણેલી આખત બાએ પોતાના જ્ઞાનથી જે અનુમાન કરવું તે; ખ્યાલ; ધારણા; કલ્પના. (૨) નવા વિચારનો ખુદો. (૩) અમુક જાણેલી વાત ઉપરથી તેના ભવિષ્ય સંબંધી વિચાર બાંધવો તે. (૪) બુદ્ધિની પહેંચ; અટકળ. (૫) કાર્ય ઉપરથી કારણ ને કારણ ઉપરથી કાર્ય નક્કી કરવાની જે વિચાર સરણી તે; તે સંબંધી શાસ્ત્ર અથવા વિદ્યા; હેતુવાદ શાસ્ત્ર. (૬) જ્ઞાન; વિચાર શક્તિ; અર્થવાદ.

તર્કદે, નં તરકટ; કારસ્તાન; કાવતરું; પ્રપંચ.

તર્કબાજ, વિં તર્ક કરનાર; કલ્પક; વિચાર ચલાવવામાં હોંશિયાર.

તર્કવિતર્ક, પું તરેહવાર-વિવિધ પ્રકારે વિચારો કરવા તે; સારા ખોટા બન્ને બાજુના બય હર્ષ અને શોક વગેરે સંબંધી કલ્પનાના વિચારો; ખ્યાલ; આમતેમ વિચાર દોડાવવા કે ચલાવવા તે.

તર્કવિદ્યા, સ્ત્રીં [સં.] હેતુવિદ્યા; અર્થવાદ.

તર્કશક્તિ, સ્ત્રીં [સં.] કલ્પનાશક્તિ.

તર્કશાસ્ત્ર, નં [સં.] તર્ક કેમ કરવો, તે સંબંધી જેમાં વિચાર હોય તે; ન્યાય-શાસ્ત્ર; આન્વીક્ષિકી વિદ્યા.

તર્કારી, સ્ત્રીં એક જાતની વનસ્પતિ. (૨)

ભાજપાલાનું શાક; તરકારી. શાકતર્કારી.

તર્કી, વિં [સં.] તર્ક કરનાર; મીમાંસક; કલ્પક. (૨) તુર્કી; તુર્ક લોકનો દેશ. (૩)

કાળા રંગનું ખાંખવાળું મૂળે અમેરિકાનું વતની એક ભૂચર પંખી.

તર્જન, નં [સં.] તરછોડી નાંખવું તે; ધૂતકારી કાઢવું તે; ધૂતકાર; છીટકાર; તિરસ્કાર; તર્જની ઉપર કંઈ વળગ્યું-ચોટ્યું હોય તેને જેમ આંગળીએ તરછોડી દૂર કરીએ છીએ તેમ તરછોડી દૂર કરવું તે. (૨) બીજને તુચ્છ ગણાવી પોતાની સરસાઈ દાખવતી તે; પોતાની શ્રેષ્ઠતા આગળ બીજું તુચ્છ છે એમ સરસાઈ-તુલનામાં સામાનો છીટકાર બતાવવો તે.

તર્જના, સ્ત્રીં તરછોડ; તુચ્છતા; તિરસ્કાર; અવગણના; તુચ્છકાર અવહેલના.

તર્જની, સ્ત્રીં [સં.] અંગુઠા પાસેની આંગળી; પહેલી આંગળી.

તર્જણું, કિં સં ધૂતકારી-તરછોડી કાઢવું; તુચ્છ ગણવું; તુલનામાં સરખું નહિ પણ નાખી દેવા જેવું-ગણી કાઢવું; તરછોડવું.

તર્ત, અં [હિં] ટુરત; તરત; તેજ વખતે; જલદીથી; તત્ક્ષણ; એને એજ વખતે.

તર્પણ, નં [સં.] પિતૃઓની તૃપ્તિ માટે જળ આપવું તે; પિતૃઓ જેથી તૃપ્ત થાય તે; પાણીની અંજલીઓ આપવી તે. (૨) તૃપ્તિ.

તર્પણું, કિં સં તર્પણ કરવું; પિતૃઓની તૃપ્તિ માટે પાણીની અંજલીઓના અર્ધ આપવા. (૨) તૃપ્ત કરવું; સંતોષવું; પ્રસન્ન કરવું.

તર્પિત, વિં તૃપ્ત થયેલું સંતુષ્ટ; સંતોષ પામેલું; પ્રસન્ન થયેલું. ઉં લાભે મુનાથ પિતૃ તર્પિત તે મુજોથી. પ્રતિમાનાટક.

તરે, પું [સં. લિલ] જેમાંથી તેલ નીકળે છે તે બી અને તેનો છોડ. તલ નાના ચપટા ત્રિખુણિયા કાળા, ઘોળા ને કાપરા થાય છે. બાજરીની સાથે તેમજ એકલો એનો પાક કરવામાં આવે છે. (૨) ચામડી

ઉપરનો તલના જેવો કાળો કે લાલ ડાઘ તે; ચામડી પરનું ચિહ્ન-ટપકું. (૩) તલ જેટલું (વજનમાં કે લંબાઈ પહોળાઈમાં) માપ તે.:-તલભાર ભોટ. તલપુર જગા. (૪) નં તળિયું; નીચેનો પ્રદેશ; સપાટી.:-શ્રુતિતલ. ૩૦ પ્રં કાળાતલ ચોરવા=જેનું બહુ ખરાબ ફળ મળે એવું હીણું કર્મ કરવું. જવતલ=ગ્રાહ, પિતૃયજ વગેરે કર્મમાં આવશ્યક અન્ન. જવતલ લાવો=મરણ ક્રિયાની તૈયારી કરો. તલપુર, તલ-માત્ર, તલભર=લગાર, લગારે, આતઓછપ માટે વપરાય છે.

તલક, અં સુધી; લગી; પ્રર્થત.:-સવારથી સાંજ તલક ભૂખ્યો રહ્યો. (૨) તરલ; અસ્થિર; જોતજોતામાં ખસી જતું; તેજના ઝબુકા જેવું. (૩) તડકો; તેજ પ્રકાશ; અજવાળું.:-તલકછાંચડો.

તલકછાંચડો, પું તડકો અને છાંયડો એવા બે પક્ષના બેઢવાળી છોકરીઓની એક રમત; તડકો છાંયડો. અજવાળાવાળી જગામાં રહેનારાઓ એક તરફ ને અધારાવાળી ઝોળાવાળી જગામાં રહેનારાઓ બીજી તરફ એમ બીજી પાડીને રમતાં એક રમત.

તલખ, સીં ઈતેજરી; આતુરતા; ઉઘ્રભાવના; ઝંખના; તલખ. (૨) તડકડાટ; આકુળવ્યાકુળ થઈ જવાપણું. (૩) તૃષાતુરતા; પ્યાસ.

તલખવું, કિં અં અતિ આતુર થઈ રહેવું; તલસવું. (૨) તડકડવું; ઝંખવું.

તલખાં, નં ઝંખના. ઉં છત્રપતિ છઠોરા ન થઈએ, પરપત્નીસુ તલખાં. પ્રે.

તલખ, સીં આતુરતાથી-પ્રેમના જોસથી ઉછળવું તે; ફાળ; હલંગ; કુદ્દો; ઉછાળો. (૨) ઉલટ ઇચ્છા; ઉઘ્રભાવના; તલખ(૩) ઓચિતો દલ્લો કરવો તે; છાપો; કુમલ્લો. કિં પ્રં તલખ મારવી=એકદમ ઉછળીને

પડવું; કુદ્દવું; હલંગ મારવી. (૨) કોષપણુ જાતની ઉઘ્રભાવના થઈ હોય તેને દાખી દેવી. તલપ આવવી=અમુક વખત-નિયત સમય થવાથી કેફી વસ્તુઓ લેવાની જે તાત્કાલિક ભાવના થઈ આવવી તે; તાલ-ભેર રસ ઉત્પન્ન થવો; બહુજ આતુરતા ઉપજવી; ખુબરસથી ઉપભોગ કરવો.:-ચલમના બે સપાટા માર્યા પણ એવી તલપ આવી છે કે જાણે બીજાને આપું નહિ.

તલપવું, કિં અં આતુર થઈ ઉછળવું; એકદમ ઉપર ચઢવું-હલંગ-છાપો મારવો. (૨) આતુરતાથી ટમટમવું; તલસવું; આતુર રહ્યાં કરવું.

તલપાપડ, વિં તલ ને પાપડ જેમ ગરમી લાગતાં તડતડ થઈ ઉછળીને ઉડે છે તેમ કોષ ભાવના ઇચ્છા થતાં તે પ્રાપ્ત કરવાને અત્યંત આતુર થઈ જવું તે; અતિ આતુર; આકળું; અધીર; બહુજ ઉત્સુક; ક્યારે મળે ? ક્યારે થાય ? એમ થવાથી આકુળવ્યાકુળ થઈ જવું; ઉતાવળા પડી જવું તે.:-રાધા તો કૃષ્ણને મળવાને તલ પાપડ થઈ રહી હતી.

તલપુર, વિં તલ સગાય તેટલું; તલ જેટલું-થોડું.

તલખ, સીં [અ] અતિ ઉઘ્રભાવના; અનુભવવાની કે ભોગવવાની અતિ ઉઘ્ર ઇચ્છા તે; આતુરભાવ; તાલાવેલી; મન તલ પાપડ થઈ રહેલું હોય એવી ઇચ્છા-મન-મરજ.:-તપખીરની તલખ; કેફની તલખ. તલખ.

તલવટ, પું તલ ખાંડી તેમાં ગોળ નાંખીને બનાવેલો ખાવાનો પદાર્થ; કચરિયું. (૨) નીચેનો વાટો-પાટલો તે; તલપટ; ઉખરો.

તલવાર, જીં તરવાર.

તલસરાં, નં જેમાં તલ થાય છે તે; અંદર

ચાર ખાનાંવાળી તલની શિંગ. ઉં તલનાં તે તો તલસરાં, શિંગે સર્વ કઢોળ; ચાચ ચણાના પોપટા. ક. દ. ડા. (૨) તલના છેડની સુઠી સાંકિયો.

તલસવું, કિં અં આતુર-ધમ્મજાને લીધે અકળાવું; આકુળવ્યાકુળ થયા કરવું; અત્યંત આતુર રહેવું; તડકડવું; ખાલી ફાંદાં વળખાં મારવાં. ઉત્કટ ધમ્મજાવાળી લાગણીના જોસથી કાયર થઇ રહેવું. ઉં તલસ રહી, તલસાય રહી, દરસન ખીન અખિયાં તલસ રહી.

તલસાંકળી, ઓં ગોળની ચાસણીમાં તલ નાંખીને બનાવેલો ખાવાનો પદાર્થ; તલની ગોળ કે ખાંડવાળી મિઠાઇ. ઉં તલસાંકળારે, ગળખાણું ને ગોળ, ફીડી આરોગો રસ રોઠલીરે, ઠાકાર મારા ઠીક. થાળ.

તલાક, ઓં [જ.] તાળી લઈ-સમજીતી કરી ઓ પુરુષે લગ્ન સંબંધમાંથી છુટું થવું તે; છેડાછુટકો; છેડો ફાડી આપવો તે; ફારગતી.

તલાટી, પું મહેસુલ વસુલ કરનાર મહેતો; આમકાની જમા અંધી કરનાર સરકારી નોકર; કુલકરણી.

તલાટું, નં તલાટીનું કામકાજ તે; તલાટીના ઝોલાને લગતું કામકાજ કરવું અને અમલ બજાવવો તે; મહેતાગીરી.

તલાતલ, નં [સં.] સાત પાતાળમાંનું ચોથું પાતાળ તે.

તલાખત, ઓં [જ] ખરોખરી; સ્પર્ધા, હારફાઈ. (૨) સામાવાળિયો.

તલાલીન, વિં તળિયે જઈ બેઠેલું; એકતાર થઈ ગયેલું; તલ્લીન; ડુખી ગયેલું.

તલાવ, નં તળાવ; નાનું સરોવર; ચોમાસાનું પાણી બરી રાખવા માટે તળિયેથી બોદી આસપાસ પાળ બાંધીને બનાવેલો મોટો અને પહોળો ખાડો તે.

તલાસ, ઓં તપાસ; શોધ; તબવીબ-તલી, ઓં નાના-ઝીણા તલ. (૨) તળી; જોડામતો ચામડાનો કકડો. (૩) છાતી-મતો ઢોકળા જેવો એક અવયવ.

તલપ, નં (સં.) શર્યા; પધારી.

તલ્લાક, ઓં તલાક. આ શબ્દ ગાળમાં વપરાય છે;—જણીતી પર તલ્લાક. નર્મ.

તલ્લીન, વિં (સં.) કોઈ કામ કે બાબતમાં ગરક થઈ ગયેલું એવું; એકરૂપ; નિમગ્ન; ડુખી ગયેલું; એકતાર; એકમન:—રાગમાં તલ્લીન થઈ ગયો.

તલ્લીનતા, ઓં એકતારપણું; એક સ્વરૂપતા; નિમગ્નતા. (એકધ્યાનપણું)

તવ, સં તારું. (૨) અં ત્યારે; તે વખતે.

તવરવું, જીં તરવરવું.

તવંગર, વિં (ફા.) ધનવાન; પૈસાદાર; તાલેવાન; શ્રીમંત. કહેવું તવંગરના તેજમાં સૌ તણાય=ધનવાનની હાએ હા સૌ કરે; તેની શૈઠમાં ખેંચાય. તવંગર પાછળ તણાઓ નહિ અને ગરીબને ધિક્કારો નહિ. ધનવાન પાછળ ખેંચાવું નહિ અને ગરીબને ધિક્કારવું પણ નહિ.

તવાઈ, ઓં તાવી નાંખે એવો પ્રસંગ તે; કસોટી; કમળખતી; આફત; ઘાડ. (૨) બીડ.

તવારીખ, ઓં (જ) રાજાઓની કારકિર્દીનો તારીખવાર હેવાલ તે; ઇતિહાસ; ખરી અનેલી વર્ષાનુક્રમે ગોઠવાયેલી રાજકીય વિગત-હકીકત તે; વૃત્તાંત; ખીના.

તવાવું, કિં અં ધાતુનું અગ્નિમાં શુદ્ધ થવું; તાપથી ગળી જવું. (૨) રોગથી નબળા પડીજવું; સુકાવું; ગળાવું; પાતળા પડીજવું. રિખાવું; પિલાવું. તવાઈજવું=તાપથી કે ચિંતાથી સુકાઈજવું; પાતળા-વજનમાં ઓછા થઈજવું.

તવી, ઓં લોખંડની કલાદી; નાનો તવો; લોદી.

તમેથો, પું તમેથો; તવા ઉપરથી રાટલો ઉમેડવાનું ચપટા પાનાનું લાંબા હાથાનું રાંધણિયું ઓળર; એક છેડે ચપટા પાના વાળો લોઢાનો સળિયો.

તવો, પું (સં. તપક, પ્રા. તવઓ) જેની ઉપર રાટલી કે રાટલો શેકવામાં આવે છે તે લોઢાનું ગોળ ચકરડું; લોઢી; લોખંડનું કસેદું. (૨) ચલમમાં તમાકુ-ગડાક ઉપર ચૂકવાની નાની ગોળ ઠીકરી. ૩૦ પ્ર૦ તવા જેવું=ચોખ્ખું; સાક, સ્વચ્છ; ખૂણખાણુ વગરનું. વ્યંગમાં-પાયમાલ; સાવ નાથ થયેલા જેવું. ડાઘાડુથી વગરનું; લાંછન રહિત;-તવા જેવું કોઈ કપાળ. અર્થાત તિલકરહિત;

તસ, સ૦ (સં. તસ્ય) તેનું. ઉ૦ તસથિર મુગટ મનોહર. વિનયવિનય. (૨) સ્ત્રી નાની ને ન દેખાય એવી ઝીણી ફાટ; લીટી; રેખ.

તસકો, પું (સં. તસ) તસકો; ઝંસો; ઠોક; છણકો; તિરસ્કાર. (૨) ટપકો.

તસતસવું, વિ૦ અંદરના ભરાવાના ઉછાળને લીધે ખેંચાઈને તંગ થયેલું; તૂટે તૂટે થઈ રહેલું હોય એવું; ભયડાનું. તણાઈને ફાટફાટ થતું; તંગ; બંધ બેસતું; ખેંચાઈને પરાણે આવી રહેલું એવું; ફાટી જાય તેમ જડડાયેલું. ઉ૦ તસતસતો કમખો પીળી પટોળી.

તસતસવું, કિ૦ અં. ફાટું ફાટું થવું; તંગ થઈ રહેવું; ભયરડાવું; ફાટી જાય તેમ તણાઈ-ખેંચાઈને રહેવું; ભિડાવું. કરચલી રહે નહિ ને પરાણે-જેરથી દાખેલા અંદરના ગાત્રના કે ખીજ ભરાવાના ફેલાવાના બેસથી તગતગ થઈ રહેવું તે.

તસખી, સ્ત્રી [અ.] તસવી; માળા; મચ્છાની જખમાળા; ખેરખો.

તસમો, પું ચામડાનો તંગ; પટો; પહોળી સાંટ.

તસર, સ્ત્રી ટસર; રેખ; છાંટ. (૨) ઝીણી ધાર; નાની લીટી. (૩) નાના ઉઝરડાથી કે ઝીણા બોકમાંથી બહાર આવેલો નહિ દેખાતો રૂધિરનો રેખ તે:-લોહીનો તસર. ડોળા ઉપર લોહીની તસર દેખાય છે.

તસલમાત, વિ૦ [ફા.] વચગાળેનું; અડુક-હડુકિયું; ઉપલકિયું. તસલમાત ખાતું=વચગાળે-ઓચિંતું કોઈ ઉપલક ખરચ કરવું પડે તો તે જમાંથી કરાય એવું ખાતું તે. (૨) તાખાનું; અધિકારનું સંપરતમાંનું (૩) ના. સંપરત; તાખો; ભોગવટો; અધિકાર.

તસવી, સ્ત્રી તસખી.

તસવીર, સ્ત્રી [અ.] છબિ; ચિત્ર; પ્રતિમા. (૨) ચહેરો; રૂપ.

તસિયો, પું તરડ; ફાટ; ચીરો. (૨) લાંટા; રેખા; આકો:-આ માટલાને તસિયો પડેલો છે. માટી કે કાચ વગેરેનાં વાસણ કે તખતાને તાપ કે ઠોકર લાગવાથી પડતી ઝીણી ફાટ તે. (૩) ધ્રાગો; છાંટો; લવ:-આંખમાં લોહીના તસિયા આવ્યા.

તસુ, પું ખે આંગળનું માપ; ગજનો ચોવો-સમો ભાગ; આંગળ.

તસુ, વિ૦ [સં તાદશ્ય.] તેવું; તેના જેવું.

તસ્કર, પું ચોર; ડુંગો; ચોરી કરનારો; હુંડારો.

તસ્કરવું, કિ૦ સ૦ ચોરી છુપીથી-ચુકિત લગડી-સામો માણસ જાણે નહિ તેમ લઈ લેવું; હરવું; ચોરવું; છાનું લેવું; ચોરી લેવું. ઉ૦ રાગાં પાકાં ને પારખું, નાડી ને વળી ન્યાય; તરવું તસ્કરવું ને તંતરવું તે આડે આપ કળાય. ભાષા. (૨) પટારી-ફેસલાવીને લઈ લેવું.

તસ્કરી, ઓં ચોરી; ચોરનું કામ-ધંધો તે; તસ્કરનું કામ.

તસ્તાણું, નં કાચ, માટી કે ધાતુનું મળ-મૂત્ર ઝીલવાનું વાસણ.

તસ્દી, ઓં મહેનત; શ્રમ; હરકત, અડચણ; અગવડ (પીડા.)

તસ્માત્, અં [સં.] તેટલા માટે; તે કારણથી; તેથી.

તહ, નં (પું) [ફા.] બે પક્ષ વચ્ચે થયેલો કરાર; સંપ-મંત્રીનું લખત.

તહકીબ, વિં [અ.] ચોકસ; નક્કી.

તહકુબ, અં [અ.] બંધ; થોડીવાર બંધ રાખવું તે; બંધ પાડવું; મોકુફ; મુલતવી રાખવું તે. અદબદ બંધ રાખવું-કરવું તે; અધુરે બંધ કરવું.

તહનામું, નં [ફા.] મૈત્રીના કરારનો લેખ; સંધિપત્ર; અમુક અમુક સરતો કબુલ રાખી બે દુશ્મન પક્ષ વચ્ચે જે સમાધાનીનું લખત થાય તે; સલાહના કરારનો લેખ.

તહરે, જું તરેહ.

તહસીલ, ઓં [અ.] જમીન ઉપર સરકાર તરફથી લેવાતો જે કર તે; મહેસુલ; જમાબંધી; સલામી. (૨) જમીન ગામોના સમૂહ બાંધી જમાબંધી કરી-અર્થાત્ જમીનનો કર આકરી બનાવેલો દેશનો એક નાનો ભાગ તે; તાલુકો; પરગણું.

તહસીલદાર, વિં પરગણા અથવા તાલુકાની મહેસુલ વસુલ કરનાર અમલદાર; જમાબંધી ઉધરાવનાર; મામલતદાર; મહાલકરી; રેવન્યુ અધિકારી.

તહસીલનામું, નં જમાબંધીનો ચોપડો.

તહાં, અં ત્યાં.

તહિં, અં [સં. તસ્મિન્] ત્યાં.

તહેનાત, ઓં [અ.] સેવા આકરી કરવાને મોટા માણસની આગળ હાજર ને હાજર

રહેવું તે; સેવા કરવાને તરફ રહેવું તે; હજીર. (૨) તાબેદારી; સેવા આકરો.

તહેવાર, પું [ફા.] મુસલમાની દીનમાં ફરમાવેલો પાક દિવસ; ટાણું ખુશાલીનો દહાડો.

તહોમત, નં [અ.] દોષ; આરોપ; અપવાદ; આળ; બદા. કિં પ્રં તહોમત ચૂકવું; આળ ચઢાવવું; અમુક ખોટું કામ કર્યું છે એમ કહેવું. (૨) ગુનો; દોષ; અપરાધ; તોહમત.

તહોમતદાર, વિં અપરાધી; ગુનેગાર; દોષી; જેની ઉપર આરોપ મુકાયેલો હોય તે; આરોપી.

તહોમતનામું, નં તહોમત એક તરફથી સાબીત થયું છે એવો અભિપ્રાય આરોપીને જણાવેલો તે; આરોપનામું; એક પક્ષે દોષ થયેલો છે એવો મત તે.

તળ, [સં. તલ] તળિયું; નીચલી સપાટી તે; તળું; નીચલો ભાગ. (૨) મૂળ; અસલ. (૩) પાથો; જે વિસ્તાર ઉપર બાંધકામ થયેલું હોય તે સ્થળ તે; સ્થાન; કામ; અસલ જગા:-તળ અમદાવાદનો રહેવાસી.

તળધટ, પું જેની ઉપર ઉપલા ચોકડાનું સંઘટન કરાયેલું હોય તે નીચલો મળખુત પાટ; ઉખરો.

તળધર, વિં [સં. તલ+ધૃ.-ઉપરથી] બાજબી આપેલી તળ-જમીન ઉપર રહેનારો; વસાવેલો; સાંથી; કણખી. (૨) વસવાયું. (૩) ઝણી; દેવાદાર; ઓશિયાળું; તાબેદાર; દબાયેલું કં નથી તળધર તમારાં જે કરે કામ ખીર્ન. બા. ના.

તળપ, ઓં છલંગ; ફાળ; કુદકો; ચેકડો. (૨) તલબ; ઇચ્છા; ભાવના.

તળપદ, નં જે જમીનના તળ ઉપર ગામ વસેલું હોય તે જગા; ગામના તળનો જમીન; ગામતળું. (૨) અસલ જગા;

ગામ ખેતરે વગેરેવાળી સપાટ જમીનનો ભાગ તે. (૩) જેની ઉપર ખેતીવાડી કરનારા લોકોની વસતી હોય તે પ્રદેશ; ગામડિયાઓને રહેવાનો—ગામઠી જૂભાગ.

તળપદ્, વિં મૂળ—અસલ આમ્મ વસતીનું; સ્થાનિક; ગામઠી; ખેતીવાડી કરનારી—તળ નાંખીને એક સ્થાને રહેલી ખેડૂત જાતિનું; મૂળવતનનું—તળપદી બાષા=અસલ ખેડૂત લોકો પોતાના વાસમાં બોલતા હોય તે બાષા, ગામઠીબાષા.

તળપવું, કિં અં ફરવું; થેકડો મારવો; જોલંગી જવું; છલંગ મારવી.

તળવાવું, કિં અં તાપ અને યાકથી પગનાં તળિયાંનું શેકાઈ જવું; ગરમીથી લુખાં થઈજવું; ઢાઝીને રક્ષ થઈજવું; —રેતીમાં ચાલવાથી પગનાં તળિયાં તળવાઈ ગયાં. (૩) અત્યંત તાપ ને યાક લાગવાથી લખલખ થઈ જવું—પગ તળવાઈ ગયાં.

તળવું, કિં સં ધી અથવા તેલને ગરમ કરી તેમાં અનાજ, શાક કે વસાણાંને પકવી લેવાં તે; ધી તેલમાં પકવીને ખઈ કરીલેવું; ચઢવી—શેકીલેવું;

તળાઈ, અં ખૂબ રૂ બરીને અનાવેલું સુવાનું ગોઠડું; ગઢેલું; રૂ બરેલી જાડી ને પોચી ગોઠડી; રૂએલ બિછાતું. (૨) પું તાડ. તાડમાં નર ને માદા જાડ હોય છે તેમાં નર જાડને તળાઈ ને માદા જાડને તાડ કહે છે.

તળાટી, પું તલાટી; ગામની જામબંધી ઉપરાવનાર અને જમીન તથા મહેસુલ વગેરેનું દફતર રાખનાર સરકારી નોકર; કુલકરણી; ગામ ઉપર રહી ગામની વસુલાત સંબંધીનું કામકાજ કરનાર મહેતો.

તળાતળ, નં તલાતલ; એક પાતાલ.

તળા—તાંદળા, પું તળેલા—શેકલા તાંદુલ—

ચોખા તે; મમરા. ડાંગરની ધાણીના કણ તે. કિં પ્રં તળાતાંદળા કરવું=શેકલા તાંદુલના જેવું એક ખીજને જરાએ લાગતું વળગતું રહે નહિ એવું કરવું. રં પ્રં તળાતાંદળા=છુટે છુડું; એક ખીજને લગારે વળગણુ—સ્નેહ—ચિકાસ રહે નહિ એવું તે.—તમે તળાતાંદળા કરીને આવ્યા તેવું હું ન કરત.

તળાવ, નં [સં. તહાગ] વરસાદનું પાણી બરાઈ રહેતું હોય એવો જમીન ઉપરનો કંદરતી ખાડો તે; વગર ખાંધેલું કંદરતી જળાશય; નાનું સરોવર.

તળાવટ, નં ખોટી યુક્તિ; ઢંગ; ઢોંગ; જુગતી. અશુક કાર્ય સાધી લેવાની બનાવટ; તજવીજ; ચતુરાઈ.

તળાવડી, અં નાનું તળાવ તે; તળાવડું.

તળાવડું, નં નાનું તળાવ; જેમાં પાણી બરાઈ રહ્યું હોય એવો નાનો ખાડો; ખાઓચિયું.

તળાવો, પું ધરો સાથે સંબંધ રાખતાં ગાડાની પિંજણી તળેની આડી. ઉં કોષના તળાવાને કોષની પિંજણી. મામેરું.

તળાંસવું, કિં સં પગનાં તળિયાંને દાખવાં; પગ ચાંપવા; ચંપી કરવી; તળિયાં—ફેંચો ને સાચળો યાકથી કડ થઈ ગઈ હોય તેને ધીરે ધીરે દાખીને ઢીલ કરવી; ખમ ને દાખવા અને પંખાળવા તે.—ચરણુ તળાંસવાં.

તળિયાઝાડક, અં તળિયા લગી ઝાટકીને લીધું—ખતમ કર્યું હોય તેમ; તમામ; અનવશેષ; તળિયે પણ કંઈ રહેવા પામેલું હોય નહિ તેમ. (૨) ખાલોખમ. (૩) આરપાર; સાવ; ખતમ.

તળિયારું, નં તળિયું; તળું; નીચેનો—અંદરનો તલ ભાગ તે.—તું તારું તળિયારું નક્કી કરીને બેઠો તે ખસ છે.

તળિયું, નં કોષ્ટ પશુ ઝીજનો તળેનો ભાગ તે; છેલ્લી નીચલી સપાટી; પુઠું; તળ; તલવિભાગ. (૨) પાયો; પરચાર; મંડાણ-વાળો ભાગ. (૩) ઉડાણનો ભાગ; જેની ઉપર આધાર રખાય તે ભાગ; અંતઃકરણ. (૪) અસલસ્થાન, આસન; વિશ્રાંતિનું સ્થળ; સર્વ સાધનનું મૂળ.:-તળિયું ટાહું કરીને ડોસો વાનપ્રસ્થ થયો છે.

તળી, સ્ત્રી તળની-જોડામાં પગના તળિયાને અડીને રહેતી ચામડાની જે સુંવાળી પટી તે; સુખતળી; નીચેની પટી તે.

તળું, નં જોડાનું નીચેનું પડ તે; તળિયું; નીચેનું ચામડાનું પડ તે. (૨) જેની ઉપર ઉપલી બનાવટ ઉભેલી હોય તે મંડાણ. પાયો; તલસ્થાન; જેસણી; નીચલો ચપટ જેસાને રહેતો ભાગ.:-કોઠીનું તળું.

તળે, અં નીચે; હેડે; તળિયે. ૩૦ પ્રં તળે ઉપર થવું=અહુજ આતુર થઈ જવું; જરા પશુ વાર થતાં અકળાઈ જવું; બહુ આતુરતાથી રાહ જોવી; તલપાપડ થઈ જવું. તળે પડવું=પરસ્વાધીન થઈ જવું; બીજને કબજે પડવું, સ્વાતંત્ર્ય ગુમાવી બીજને વશ-બીજને અધીન રહેવું પડે એવી સ્થિતિમાં પડવું; અધીનાવસ્થામાં પડવું.

તળેદી, સ્ત્રી તલાદી, પર્વતની નીચેનો ભાગ-પ્રદેશ તે; ડુંગરનો નીચલો ભાગ.

તળુંતાળું, વિં તળેલું અને તાવેલું એવું; ધીમાં અને અગ્નિમાં પકવેલું એવું; શુદ્ધ; પવિત્ર; અભડાય નહિ એવું; અણુસખડી એમ કહેવાય છે કે-તળેલું અગ્નિ અભડાતું નથી. કહેવું તળુંતાળું ને કાચીએ જઈ આવ્યું, એનો દોષ નહિ-તે પવિત્ર જ ગણાય.

તંગ, પું [ફા.] ઘોડાની પીઠ પરનો સામાન ખસી જાય નહિ તે માટે તેની છાતી અ-

ને પેટ વચ્ચે ખેંચીને બાંધવામાં આવતો બંધ તે. કિં પ્રં તંગ કસવો=ખેંચીને પટો બાંધવો.

તંગ, વિં ટુંકું અને પરાણે પહેંચી રહે એવું; અપર્યાપ્ત. (૨) સખત; ટાટ; ટાઈટ; તંગિતુમ. (૩) બેસતું; કરચલી વગરનું; તણાઈને આવી રહેલું. (૪) કસી-ખેંચીને બાંધેલું; ભિડાતું; સીકડાતું. (૫) કઠણ; વિષમ; તંગીની હાલત હોય એવું; છૂટ વગરનું.-તંગ હાલત.

તંગડી, સ્ત્રી ટાંટિયા ઢંકાય એવી બેસતી ને ટુંકી ચોરણી. (૨) ટાંટિયો; પગ.:-તંગડી પકડીને નાંખી દીધો.

તંગલ, નં એકવડા વાળાનું છોકરોને કાને પહેરવાનું કુંડળ.

તંગાસ, સ્ત્રી તાણ; તંગી; ભીડ; સંકોચ; ઓછપ; કમીના.

તંગિયો, પું તંગડી; નાની સુંથણી. (૨) તંગ આવીને રહે એવો કબજો.

તંગી, સ્ત્રી તંગાસ; ભીડ; સંકોચ. (૨) ઓછપ; અછત; કોતાઈ. તાણ; ન્યૂનતા. (૩) નાંણાંની ભીડની કે મોંઘવારીની મુઝવણી તે; માઠી હાલત; લાચારી. કિં પ્રં તંગી વેઠવી=ભીડ સહેવી. તંગી પડવી=તાણ પડવી; ઓછું મળવું.

તટો, પું ટટો; કંજયો.

તડલ, પું [સં.] ચોખા; ચાવળ; ભાત. ડાંગરને છડીને કાઢેલા કણ.

તંત, પું [સં. તન્તુ.] તાર; લાંબો દોરો; ખેંચતાં જેનો પાર-છેડો આવે નહિ એવો તાંતણો.:-તંત તાણવો. (૨) કટ કટ કરતાં જેનો પારજ આવે નહિ એવી લાંબી તકરાર; કંટાળો ઉત્પન્ન કરે એવો વાદવિવાદ. (૩) મમત; જુદ; ભેદ; અડસ. વારંવાર એકની એક-એની એજ બાબત આગળ આણી કાંજયો લાંબાબધા કરવો

તે:-ડોસો એક વાત પકડે છે તેનો તત્ત્વ-
જ મુકતો નથી.

તત્ત, વિં ચાલુ ને ચાલુ એક સરખું; છાંયું;
અનત. (૩) અગમનિગમ એવું.

તત્તર, જીં તત્ત.

તત્તરણું, કિં સં છેતરવું; ભોળવણું; તંત્રા-
દિકથી વચ કરી બ્રમમાં નાંખીને ધુતી
ભેલું; આંજ નાંખવું; ભોળવીને પોતાનું
કરી ભેલું. ઉં તરવું, તરકરવું ને તરેત-
વું-xxઆઠે આપ કળાય.

તંતુ, પું [સં.] તાંતુણે; દોરો; રેસો. (૨)
ઝીણો ને પાતળો હલકો તાર, રેસો. (૬)
ઝીણી નસ-નાડી, રગ, વાળ જેવો છાંયો
રેસો-દોરાનો આકાર તે. (૪) પાતળા
દોરા જેવો કીડો; વાળો. તંતુ વાણ=તંગ
તારના થરકાટથી જે અવાજ કાઢે એવાં
વાળાં તે:-સારંગી; સિતાર; એક તારો;
ખીન વગેરે. (૫) અસલ; મૂળ; ખીન્ન-
કુર; જેમાંથી વૃક્ષ-વંશ વધીને મોટાં થાય
છે તે-મૂળભૂત રેસો. (૬) શરીરમાંના
સૂતરૂપ નાજીક અવયવો અથવા સૂતરૂપ
નાની નાડીઓના સમૂહો તે. યાનતંતુ;
મજ્જાતંતુ.

તતેતત, અં એક રેસો-છેડાની પાછળ ખી-
જ રેસો-તારનો છેડો લાગેલો હોય
તેમ; એક એકની પાછળ ચાલુને ચાલુજ
રહેલું હોય તેમ; હારકતાર; બરોબર; લગ-
બગ એક સરખું હોય તેમ. ઉં પછી
ખાહુકે મણુને જેમાં, નીકળ્યાં તતેતત.

તંત્ર, નં (પું) [સં.] કાંઈને ભોળવવા કે
બરમાવવાનો એક ચત્રકારિક પ્રકાર; મંત્ર
શાસ્ત્રનો એક પ્રયોગાત્મક ભાગ. મોહ
લગાડવો, વચ કરવું, પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે
કાર્ય થાય એમ કરવું વગેરે કેટલીક અર્થ
સિદ્ધિઓની સાધનાનો એક યોગિક પ્રકાર.
(૨) એક ખીજના આશ્રયે રહેલી ધણીક

વરપુઓ કે બાબતોનો એક કાર્ય નિર્વાહક
સમુદાય સંબંધ તે; પ્રબંધ; સંયોજના-
રચનાવાળી ધરના તે; વ્યવહારના સારા
કાર્યભાર અને નિભાવને માટે કરેલી ગોઠ-
વણી-રચના-યોજના વગેરે તે. રાજ્યતંત્ર.
(૩) ઓપધિ. (૪) હેતુ; સિદ્ધાંત (૫)
યુક્ત. કાર્યસાધક કોયડાની રીત.

તંત્રી, પું તંત્ર-વ્યવહાર કાર્ય ચલાવનાર;
ખટકો ચલાવનાર; યોજના-રચના કર-
નાર અને વ્યવસ્થા પૂર્વક કાર્ય ચલાવ-
નાર; આધિપતિ:-પુદ્ધિ પ્રકાશના તંત્રી.
(૨) એકવાદ.

તંદુલ, -જીં તંદુલ.

તંદોડો, પું સ્ત્રીના કાનનું એક ધરણું.

તંદ્રા, સ્ત્રી (સં.) શારીરિક અથવા માન-
સિક યાકને લીધે આળસ આવે તે; નિ-
દ્રાનું પૂર્વરૂપ; નિદ્રાની અસર; આંછી
ઉંધ; ઉંધનું ઘેન; આળસ.

તંદ્રાણુ, વિં આળસ; નિદ્રાણુ; આંખમાં
ઉંધ બરાણી હોય એવી હાલતનું.

તંબાકું, જીં તમાકું.

તંબુ, પું જડા દોરીના કપડાનું ધુમ્મટહાર
ધર; પટજુહ. કિં પ્રં તંબુ તાણુવો=
વચમાં મોટો યાંભણો ઉભો કરી તેની
ચારે બાજુએ ધમ્મટની માફક કપડું ખેં-
ચીને ધર કરવું. તંબુ ઠોકવો=તંબુના કપ-
ડાના છેડા બાંધવાને માટે મોટા વચલા
યાંભલાની આસપાસ ખીલીઓ ઠોકવી.
તંબુરી, સ્ત્રીં તુંબડાની બનાવેલી નાની સા-
રંગી; કીનરી; નાનો તંબુરો.

તંબુરો, પું તુમ્બાને કાણું પાડી તેમાં એક
દંડ ધાલી ત્રણ લોદાના અને એક પીત-
ળનો તાર બાંધી બનાવેલું વાણું; એક
જાતનું તંત્રવાદ. (૨) જડું ને કૂલી
મથેલું એવું જે તે. તંબુરાનેપુ=રૂથલ;
જડું ને બેરોળ:-એનું મોં નર્યું તંબુરા

જેવું છે. ખાઈપીને તજી પથેલું એવું.
તંબોળ, પું (સં તામ્બુલ) નામરવેલનાં
 ખાવાનાં પાન. (૨) પાન કાથો યુતો ને
 સોપારીનો લાલ નિગાળ; લાલ પ્રવાહી.
 તંબોળ છાંટેવો=કચ્ચાએ પાન ચાવી તેનો
 લાલ નિગાળ વરતી ઉપર મોઢેથી પીચ-
 કારી મારીને નાંખવો. (૩) લાલ રંગ.
 (૪) લગન જનોઇ વગેરે માંગલિક અવ-
 સરો ઉપર માનારી સ્ત્રીઓને પાન પતા-
 સાં કે સોપારી શુક્રત તરીકે આપવાં તે.
 (૫) ગળાનો એક રોગ.

તંબોળિયો, પું પાન સોપારી વેચનાર.
 (૨) શુક્રનાં પાન સોપારી કે પતાસાં
 વહેચનારો. (૩) વિં પાન ઉપરનું,
 તંબોળિયો નામ, પાનની વચલી નચને
 વળગેલો તંતુમય જીવડો. એમ કહેવાય
 છે કે, એ જીવડો ખાવામાં આવે તો
 ક્ષયરોગ થાય. તંબોળિયો ખઇ.

તંબોળી, પું નાગર વેલનાં ખાવાનાં પાન
 અને મુખવાસનો બીજો સરસામાન વેચ-
 નારો. (૨) આ ધંધો કરનારી એક
 નાત.

તા, પું તાવ; કાગળનું ફરફ; કાગળનો મોટો
 કકડો; ધા-૨૪ ની ચોકડીમાંનો એક કા-
 ગળ, તાર; તાસ. (૨) તાપ, ગરમાયો-
 આપવો તે; તાવવું તે.-લોહાને તા આ-
 પવો. (૩) બડાઇ બતાવવાને મુંછ ઉપર
 હાથ ફેરવવો તે; હુંપદ દાખવવું તે.
 વિજયનું અભિમાન લેવું-પોતે પોતાને
 જન્મવાદ આપવો તે. (૪) અં વિશેષણનું
 નામ બનાવતાં લગાડાતો એક સંસ્કૃત
 પ્રત્યય:-મિષ્ટ=મિષ્ટતા; દુષ્ટ=દુષ્ટતા, વગેરે.

તાઈ, પું મુસલમાનની એક હલકી નાત;
 પિંજરો; વચુકર:-તાર્ધ પિંજરા=હલકા
 લોક; લકઝાડિયા લોક. મહાત્મા કબીર
 જાતનો તાઈ હતો.

તાઉ, વિં તો; ગરમ; જલદ; આકળું:-તે
 તાઉ મિજબનો માથુસ છે.

તાઉસ, નં (અં તાઉસ) નીચલી ખા-
 જીએ મોરના મુખ જેવો આકાર ને ઉપલી
 ખાજીએ પિંછાં લગાડેલાં હોય એવો આ-
 કાર બનાવી કરેલાં તંબુરો; મોરના જેવું
 લાગે એવું એક તંતુપાથ. (૨) મોર;
 મયૂર.

તાક, સ્ત્રીં તાગ; સુતર કાંતવાની લોખંડની
 લાંબી સોય. (૨) નિશાન પાડવાની જે
 સારી આવડ તે; નેમ; ચોટ; સરત:-
 એની તાક એવી છે કે નિશાન પડ્યા
 વગર રહેજ નહિ. (૩) છાશ:-તાકને
 માત ખાનાર. (૪) પું તાકડો.

તાકડી, સ્ત્રીં તાક, પરિવંટી.

તાકડો, પું ચોગ્ય-ચોટનો વખત; તક; લા-
 ગ; સંધિ; ટાણું; ટાંકણું. (૨) વખત;
 અવસર. (૩) તાગડો; તાંતણો. તાકડો
 સાધવો=ચોગ્ય વખત જોધને તે વખતે
 કામ કરવું.

તાકત, સ્ત્રીં (અ. તાકત) તાકાત; શક્તિ;
 બળ; જોર. (૨) મગદુર; સામર્થ્ય; સહી
 શકવાપણું. (૩) હિંમત.

તાકડું, કિં સં કોઇ હેતુસર ધારી ધારીને
 જેવું; કોઇ ચીજ તરફ તે લેવા અથવા
 પાડવા એક નજરે જોયા કરવું; નિશાન
 બાંધવું; સરત જોડવી. (૨) અમુક લાભ
 ખાતર એકાદી ખાખત તરફ ખૂબ લક્ષ
 રાખવું; લાભની-લોભી-ધ્રુષ્ટા યુક્ત દષ્ટિ
 માંડવી. (૩) ધ્રુષ્ટવું; ચિંતવું:-કોઇનું એ
 બુદ્ધિ તાકડું નહિ.

તાકીડ, સ્ત્રીં [કા.] ઉતાવળ; જલદી; તરત;
 તરત જરૂર હોવી તે:-ચાલ આ કામ
 હાથમાં લે, એની તાકીડ છે. (૨) તાપ-
 ડોળ બળ લાવવાનું કહેવું તે; ફરમાન;
 વગર વિલંબે ઝટ કરવાની આદા-હુકમ.

(૩) ચૂક કરશે અથવા જેવી આગા છે તે પ્રભાણે નહિ થાય તો 'આમ આમ કરવામાં આવશે' એવી જોડકામી-એત-વણી તે; ધમકી:- તાકીદ આપીને કાઢી ચૂકશે. મનાઇ કુકમ:-તાકીદ અપાવવી.

તાકું, નં બિંતમોના મોટા મોખસો; હઠારિયું.

તાકો, પું વણાટ કામનું એક સરખી પહો-ળાઇનું લાંબું અને લાંબું પટ; અચુક ગજ, હાથ કે આપનો વણેસો પટ તે; થાન.

તાકોડી, વિં તાકયું નિશાન પાડનાર; ધાર-હું-તાકેહું નિશાન પાડે એવું; સરત-નિશાન ચૂકે નહિ એવું.

તાગ, પું છેડો; પાર; અંત. (૨) નીવેડો; નિકાલ. (૩) પરણીને વિદાય થતા વર તરફથી સસરાના ગામના બ્રાહ્મણોને જે દક્ષિણ આપવામાં આવે છે તે. ઉં પાપે મયાંતા પેડોલે ટકો ન આપ્યો તાગ, કન્યા રે'ને વાંઝણી ને વરને ખાળે વાધ. ચારણિયા.

તાગઈધામાં, નં [સં. જિકટ-ધોન] મોજમજા કરવી તે; રંગરાગ; ખુશીયા ખાતું પીવું, કામકાજ કરવું નહિ ને મોજમાં રહેવું તે. (૨) ખાનપાનની નચિ-તાઈ હોવી તે; આઈપીને ગાનતાનમાં મ-શયુલ રહેવા જેવી રિયતિ તે; ધનાદિ-કની પુષ્કળ સોમ સગવડ હોવી તે.

તાગડો, પું તંડું; તાંતણું; તાણું; સુતરનો દોરો. (૨) લાગ. કહે તાગડે તેવડ રાખવી=સંભાળીને તાણે વાપરવો. (૨) પરિણામ ઉપર ખરચનો અડસટો બાંધવો; લાંબે છેડે શું થશે તેનો વિચાર રાખવો. શરીર કંઈ તાગડો છે કે તોડી ન'આય ?

તાગણું, કિં અં પરવારવું; છુટા થવું; જે કંઈ કામ કરવાનું હોય તે પ્રેરું કરી તે-માંથી મોકળા થવું. (૨) છોડી દેવું; તજ દેવું; મૂકી દેવું. (૩) તાગ કાઢવો; પાણી

કેટલું અને કેટલું ઉંડું છે તેનું માપ-આશરો કાઢવો.

તાગિયો, પું રેશમ તાણનાર; રેશમના તાર સમારનારો તે; રેશમને ઠીક કરી કરાવી તૈયાર કરનાર કારીગર વર્ગ:-તાગિયાનું મહાજન.

તાગી, જીં ત્યાગી.

તાયું, નં [સં. જાળ] ત્રાયું; ન્યાય મેળવવાને માટે પોતાના જીવપર જોરાવરી કરવી તે; દેણદાર નાંણું ન આપતો હોય તો તેને આંગણે મેસી લાંબણ કરવી તે; પોતાના દેહને દમવો તે; રાજની પાસે ઇનસાફ મેળવવાને ધણા જણમાંના કેટલાકે જીવ આપવો અથવા જીવ આપવાને તૈયાર થવું તે. સામાની પાસે પોતાનું ધાર્યું કરાવવાને માટે સામાને હથિયારથી કે જોરથી મારજીવ કર્યા વગર તેની સામે પોતાના જીવ ઉપર જોર કરવું તે. રાજ્ય તરફના જીલમ અટકાવવા, દેવાં લહેણાં કે જમીનમીરીઓ પતવવા અને આત્મ કલ્યાણ સાધવા બાદ વગેરે લોકો આગળ તાગાં કરતા હતા. કિં પ્રં તાણું કરવું =જીવ પર જોરાવરી કરવી. (૨) તોફાન મચાવવું તે; ઢોંગ; ફિસાદ.

તાહ, પું ટાંકણથી પડેલી પત્થરની રેખો-કકડીઓ તે; ચકચકતી કરવો; છોલ. (૨) સોના રૂપાના દાગીનાને ટાંકણથી છોલતાં પડેલી હાંસો-પાસા તે; ઉખડેલી કરવો-છોલ તે. (૩) છોલનો ચકચકાટ; આપ. કિં પ્રં તાહ મારવો=છોલને ચળકવું કરવું; તાહવું. ઝળકી આણવી.

તાહણું, કિં સં ટાંકણથી છોલવું-મોહવું-કોરવું. (૨) ધારવાળા ઝાંઝરથી છોલ ઉખાડીને ચકચકવું કરવું; સમારવું; ઝળકી આણવી; હાસ-પાસા પાડવા:-તાહલા દાગીના. સોના કે રૂપાનાં તાહલાં સાંકળાં.

તાજ, પું [ફા.] રાજના માથાનો મુગટ; રાજનું શિરોભૂષણ; રાજને માથે પહેરવાનું એક કિમતી રાજચિહ્ન. (૨) તે ઉપરથી રાજ્ય. (૩) મુગટ; સર્વત્ર ઉપરનું—ચઢિયાતું—ઉપરીપણીની શોભાનું ચિહ્ન. આ શબ્દ ખીજા શબ્દ આગળ જોડાઈ એષ્ટત્વ, સર્વોપરી શોભાના અર્થે વપરાય છે. શિરતાજ. (૪) ગંજીયામાં રાજચિહ્નવાળું જે પાતું તે.

તાજખાનું, નં તાજખાતું, તાજખાનું, સંગ્રહ; કાંઠિયો; જળરૂ.

તાજખી, સ્ત્રી તાજખણું; નવા તાજ સોદી-જીવનની તેજ-હોશિયારી; આરામ મળવાથી આવેલી નવી સ્ફુર્તિ. (૨) તન્દુરસ્તી; આરોગ્ય. (હાલી) લીલાપણું; લિલાશ.

તાજણ, સ્ત્રી થોડી.

તાજણો, પું સાટકો; કોરકો; આપ્તક. ઉં તીક્ષ્ણ નેત્રનો તાજણો. બાલણ.

તાજવું, નં તાજવું; કાંટા-જોખનું પદ્મ. (૨) છુંદડાંની એક આકૃતિ; છુંદડાં:—તાજવાં ટોચાવવાં. (૩) કિં સં [સં. ત્યજ] તજવું; છોડી દેવું.

તાજકલમ, સ્ત્રી [ફા.] મુખ્ય લેખ પુરા થયા પછી યાદ આવેલી વધારાની ખાખત છેડે ઉમેરવી તે; ઉમેરો; છેડે કરેલો વધારો; નવું લખાણ.

તાજીયો, પું તાજ-ધુમ્મટદાર કબરનો આકાર તે; તાખુત; મડદું ચૂકવાની પેટી યા કબરનો આકારદર્શક નમુનો.

તાજમ, સ્ત્રી [અ. તાજિમ] મોટા માણસને વિવેકસર માન આપવાની રીત; માન આપકાર આપવાની રીત; વિવેક; અદ્ભ. રાજ પાદશાહની મુલાકાત કરમિયાન વિવેકથી તેમને માન આપવાની રીત તે:—તાજમતવાળે એમ કહેવાય છે.

તાજું, વિં [ફા. તાજા] તરતનું; તરત થયેલું—ખનાવેલું—પ્રકરેલું હોય એવું; નવું; જેને ધણો વખત થયો ન હોય એવું. (૨) લીલું; નહિ કરમાયેલું; અમ્લાન. નહિ વાસી; નહિ જુનું. (૩) પૈસાથી ભરપુર; તર:—ધરનો તાજે માણસ છે= પૈસાદાર છે. સત્તવાળું.

તાજુખ, વિં [અ. તાજુખ] અનવવો—નહિ ધારેલો એવો ખનાવ ખનેલો જોષ કે સાંભળીને લાગેલી નવાઈ તે; આશ્ચર્યાન્વિત; અકિત; દંગ; વિસ્મય ઉપજેલો હોય એવું; છક્ક થઈ ગયેલું. (૨) ના. વિસ્મય; આશ્ચર્ય.

તાજુખી, સ્ત્રી વિસ્મયતા; નવાઈ:—તાજુખીની વાત.

તાજેકલમ, જું તાજકલમ.

તાજેતર, વિં તાજે તાજું; તરતનું જ હોય એવું; જેને ખિલકુલ વખત લાગ્યો ન હોય તેવું. (૨) હાલનું; ખિલકુલ તાજું.

તાજેસે, નં પ્રાયશ્ચિત્ત.

તાટ, નં રેસાના વણાટનું કપડું; શણનું કપડું, કે જેના કાંથળા તાડપત્રી વગેરે થાય છે. (૨) મોટી ટુંકા કાનાની ધાળી; મોટી તાસક; ખુમચો. (૩) વિં સાંકડું પડતું હોય એવું; સંકડાતું; બિડાતું; ખેસતું; તંબ. (૪) અકકડ; અનત; કડક; કેફ કે ગર્વની મગરૂરીમાં હોય એવું. (૫) ખેંચાતું સખત; કઠણ; ઝટ ઉધડે નહિ એવું; નહિ ઢીલું:—આ ડબાનું ઢાંકણું બહુ તાટ છે. ‘તાટ’ એમ પણ બોલાય છે.

તાટસ્થ, નં [સં.] તટસ્થપણું; અલગપણું; માધ્યસ્થ.

તાટી, સ્ત્રી કામડાંનો પડકો; તટી, ટટી; આંતરો.

તાટું, નં ટાટું; વાંસની ચીપો—કામડાંનો પ.

ડોઃ; ઝાંખરાં અથવા વાંસને આડા ઉભા એક એકની સાથે બાંધી બનાવેલું બા-
રણું; ઝાંખા; ઢાંકણું. (૨) વાંસ કે
ખાસની નાની ચટાઇ. જાલજો નદી કિ-
નારે ખાથરીને બેસે છે તે. (૩) નાનું
તાડછાંતું ઝુંપડું; પશુકુટી.

તાડ, પું [સં. તાલ] ધણું કરીને ફ-
રિયા કિનારા ઉપરની જમીનમાં ડાળાં
પાંખડાં વગર ખૂબ ઉંચું વધતું-ખજૂરી-
નાળિયેરીની જાતિનું એક ઝાડ. ધરાની
અખાતના બંને કિનારા ઉપર, સિંધોન,
ને દક્ષિણ હિંદુસ્તાનના બંને કિનારાઓ
તરફ તાડ પુષ્કળ ઉગે છે. આ ઝાડ
જ્યાંમાં થાય છે. એક તામીલ કવિ કહે
છે કે, તાડમાંથી એંશી જાતની જુદી
જુદી બનાવટો બનાવાય છે. એના રસ-
નો દારૂ, ખાંડ ને સરકો બને છે. એના
રેસાનાં દોરડાં અને પાંદડાંનું જાળ થાય
છે. તાડનાં પાંદડાં દખખણમાં હજુ કાગળ
તરીકે વપરાય છે અને તેની ઉપર પુસ્ત-
કો લખાય છે. કહે છે કે કુમારપાળ રા-
જાએ ગુજરાતમાંથી તાડનું નિકંદન કઢા-
વ્યું હતું.

તાડકા, રત્રીં [સં.] સુકેતુ નામે વક્ષની
પુત્રી, ધંધુ દેવના પુત્ર સુદંતી જી અને
મારીચની માતા. જહાના વરથી હજાર
હાથી જેટલું એને બળ પ્રાપ્ત થયું હતું.
સુદંતા મરણ પછી મારીચ સાથે તે અ-
મરત્ય ઋષિને પગવવા લાગી, એટલે
ઋષિએ શાપ દીધો તેથી રાક્ષસપણાને
પામી. વિશ્વામિત્રને યજ્ઞમાં અડચણ કરતાં
રામચંદ્રે એને મારી નાંખી હતી.

તાડગોળા, પું તાડનાં ફળ; અલેલી. મદ્રાસ
ઇલાકામાં ને સિંધોનમાં ખોરાક તરીકે
વપરાય છે.

તાડણું, નં તાડનું પાંદડું; તાડપત્ર. (૨)

લાંચું ચિપાટિયું; પાતળું આરાતું-ચીપ
જેવું લાકડું. (૩) તાડ પત્રની કોષ્ટ બના-
વટ, પંખા, જવલી વગેરે તે.

તાડન, નં [સં.] સોરી-લાકડીથી મારવું
તે; માર; ઠોક.

તાડપત્ર, નં (સં. તાલપત્ર) તાડનું પાંદડું;
તાડણું. (૨) તાડના પાંદડાના પાનાં જેવા
કકડા કરી દૂધ પાણીમાં ઉકાળી ખીલાથી
લખવાના કામમાં લેવાય છે તે. હિંદમાં
બહુ પ્રાચીન કાળથી તાડપત્ર ઉપર પુસ્ત-
કો લખાય છે. કાગળ કરતાં તાડપત્ર ઘણો
લાંબો વખત લગી રહી શકે છે. અસલના
પુસ્તક બંડારોમાંથી હજુ પણ જુનાં
પુસ્તકો તે પર લખાયેલાં મળે છે.

તાડપત્રી, સ્ત્રીં તાડનાં પાંદડાંનું જાળ; જવ-
લી. (૨) વરસાદમાં પલળે નહિ તે માટે
માલ વગેરે ઉપર ઢાંકવાનું મીણિયું-ચણ-
નું કપડું.

તાડણું, કિં અં (સં. તાડ) મારવું; પી-
ટવું; ઠોકવું. (૨) (સં. જાડ) તાણીને
બોલવું; બરાડવું; તાડકવું.

તાડિયું, નં તાડના પાનાનો કકડો; ચીપ;
ફાટિયું. (૨) સોપારીનું ફડસિયું. (૩) રેટિ-
યાનું પાંખું; રેટિયાના ચક્રરના પાતળા
આરામાંનો એકાદ આરો.

તાડી, સ્ત્રીં તાડને છેદી તેમાંથી કાઢેલું પાણી;
તાડને છેદવાથી ઝરપેલા રસ. તાડ, ના-
ળિયેરી, ખજૂરી અને નાનાં એ જાતનાં
ઝાડવાં જે ખજૂરાં કહેવાય છે તેને પાંદ-
ડાના યડમાંથી-ડુંખમાંથી છેદીને ઘડવામાં
ઝીલેલો રસ તે તાડી કહેવાય છે. તાજ
રસને 'નીરો' કહે છે. સૂર્યોદય થયા પછી
એ રસને શીથળ ચઢી ઉભરણ આવે છે,
અને જો રાખી ચૂક્યો હોય તો ખૂબ ખા-
રો 'સરકો' થાય છે. તાડી કેરી હોવાથી
ભોકો કેરી પીણા તરીકે વાપરે છે. એમાંથી

દાર પશુ ગળાય છે. તામ્બ રસમાં ચુનો નાંખવાથી તે ઉભરાતો કે ખાટો થતો નથી. એને ઉકાળી ગોળ ને ખાંડ બનાવવામાં આવે છે.

તાડુકું, કિં અં તડુકું; તાણીને બોલવું; ગળું; બારે-મેટો ઘેટો અવાજ કરવો. (૨) ગુરસે થઇ ખીજવું; મેટો ઘેટો અવાજ કરવો. (૨) ગુરસે થઇ ખીજવું; મેટો ઘેટો ગાળને ઠપકો દેવો; કોધે બરાધને મેટોથી ઠપકો દેવો.

તાડુકો, પું તડુકીને બોલવું તે; ગળન-ના; ધડધડાટ. (૨) મેટો ઘેટો; હાકોટો; ગુરસામાં આવી નિષેધ-વારણ કરવાને પાડેલી ખૂમ; ઠપકા અર્થે બારે ને મેટો ઘેટો બોલવું તે.

તાડો, પું અંદરના માંસના લોચાઓ સૂજ ચામડી તણાઈને થતી જે પીડા તે; ફાટ-ફાટ થવું તે; તડતડ થવું તે; ફાટ. (૨) ધમકા; જોરો; આગ્રહ; હઠ.

તાઢી, સીં ટાઢી; રાખ; ભરખ. કિં પ્રં તાઢી વાળવી=ચિતાની રાખ વિસર્જન કરવી તે.

તાણુ, સીં [સં. તનુ] શરીર તણાવું તે; શરીરની રંગો-હાથ પગ ને બરડાની કરોડનું તણાઈ-ખેંચાઈ જવું તે. (૨) વાધ; ફેફસું; હિસ્ટિરિયા; શરીર તણાય અને મોઢે ધોણુ આવે એવો એક જાતનો વાયુનો રોગ. કિં પ્રં તાણુ આવવી=રહી રહીને શરીરમાંના રનાણુઓ વાયુના જોરથી ખેંચાતા. ફેફસું-હિસ્ટિરિયાનો હુમલો થવો. (૨) તંગી; અછત. કિં પ્રં તાણુ પડવી=પુરતું નહિ મળવું. (૩) નદી વગેરેના વહેતા પાણીનું તણાઈ જવાય એવું જે જોર તે; ખેંચ; તાણીજવાપણું તે, વહેણું જોર. (૪) આગ્રહ; હઠ; તાણીને રાખવું તે; દબાણ. તાણુખેંચ, સીં આગ્રહ; દબાણ. (૨) જોરથી

આમતેમ ખેંચવું-તાણવું તે; ખેંચતાણુ. તાણુમતાણુ-સીં આમ તેમ ખેંચી-તાણી જવું તે; એક આમ ખેંચે અને બીજો બીજી ગમ ખેંચે એવું થવું તે. કિં પ્રં તાણુમતાણુ કરવી=ખનને બાજુથી આગ્રહ થવો; તણાવું તે. (૨) ખેંચખેંચા; જોરે જોમ ફાવે તેમ તાણી જાય એવી રીતિ તે; હુંડાહુંડ.

તાણુવું, કિં સં (સં. તનુ=લાંચું કરવું.) પોતાની તરફ આણવું; આકર્ષવું; જોરથી ખેંચવું. (૨) ધસરડવું; ગડબડાવવું; જોરથી આગળ વધારવું-લઇ જવું; ઉપાડીને અહર અથવા જમીનને અડતું રહે એમ લઇ જવું; ઉઠાવી જવું; ઉચકી ઉપાડી જવું.:-બળદ ગાડું તાણે છે. વાધ બે બકરાં તાણી ગયો. (૩) લાંચું કરવું; લંબાવવું; વધારવું.:-તાર તાણુવા. (૪) આગ્રહ કરવો; ખેંચી પકડવું; હઠ ધરવી. (૫) પક્ષ કરવો; તરફેણુ કરવી.:-તું તારા મિત્રનું તાણે છે. (૬) હોય તેટલું જોર વાપરવું.:-ધાંટો તાણુવો. (૭) પરાણે લાચું કરવું; મારી મચરડીને બેઠાડવું.:-તાણીને અર્થ કાઢો છો. (૮) કાઢવું; નિકાળવું; ભરવું.:-પાણી તાણુવું. (૯) દોરવું; આંકવું.:-અહિં લીટી તાણો. (૧૦) આગળ ચલાવવું, વધારવું. નિભાવવું.:-હજી એક વર્ષ તાણો તો સાંઈ. ૩૦ પ્રં તાણી કાઢેલું=અરવાભાવિક જન્મે જન્મેલું. નખળું, ફૂળજ પાતળું છોકરું-ભાણુસ. તાણીને=મેટોથી.:-તાણીને બોલવું. તાણી-તુસી-તોસીને=પરાણે; મુશ્કેલીએ; કંજી-સાધથી; આમતેમ કરીને.:-તે બિચારો તાણીતુસીને આટલું કરે છે.

તાણાતાણુ, સીં તાણુમતાણુ; ખેંચાખેંચ. તાણિયો, પું જતરડાથી ખેંચીને ધાતુના તાર બનાવનારો; તાર તાણુનારો.

તાણું, વિં નેકને ત્રણ જેટલું (સંખ્યામાં)
૬૩.

તાણો, પું સાળ પર ચઢાવેલા જે લાંબા
તાર-સુતર તે; લાંબા-ઉભે પડે આવના-
રા તાર તે. આડા પને આવતા તાર-તાંત-
ણા જેથી કપડું વણાય છે તે વાણો કહે-
વાય છે. આડા ઉભા તાર સાથે બોલતાં
' વાણોતાણો ' કહેવાય છે.

તાતા, પું [સં.] બાપ; જનક; પિતા.

તાતા, પું બે હાથેળાઓ વચ્ચે ટીપીને બ-
નાવેલો શેટલો; બાખર:-તાતા કોણ ટી-
પી આપશે. આ શબ્દ બાળકોમાં વપરાય
છે:-આ! અને તાતા ને દૂધ આપ. (૨)
બે હાથેળાઓ એક બીજા સાથે અક્ષા-
ળતાં નીકળતો અવાજ. (૩) ન્યામવાના
તાનનો ઉદ્દગાર:-તાતા ચે.

તાણું, વિં ગરમ; ઉનું; તપેણું. (૨) આક-
ળા સ્વભાવનું; ગરમ મિળજનું; આકળું.
(૩) ઉઘ્ર; ચંક; બલક:-તાણું તેલ. (૪)
તાણું; તરતણું; મસાલાદાર તીખું:-તાતાં
તળોળ. (૫) ઝળાંઝળાં થઈ રહે એવું;
તાણું ઉતારેલું-ઓપેલું હોય એવું:-તા-
તી તરવાર, જાજરમાન; તેજસ્વી; મદ્યથી
ખીલ્યાથી શોભતું-ભરેલું:-તાણું માણું. ૩૦
પ્રં તાતેધાએ-તરતજ; વગર વિલંબે;
અચૂક બનાવ બન્યો હોય તેવે સમયે જ;
આવેલે વખતે; યોગ્ય પ્રસંગે.

તાણું માણું, વિં તાણું ને ભરેલું એવું; પુષ્ટ;
માંસલ ને તેજસ્વી; શરીરે પોષાણું ને
જાજરમાન. ઉં તાતીમાતી ઉપડતી છે
છાતી, ગેરીએ શુભરાતી. ક. ક. ડા.

તાણાળ, અં [સં.] તણાળ; તરતજ;
વગર વિલંબે; તેજ વખતે.

તાપપર્ય, નં (સં.) ભાવાર્થ; હેતુ; ધાર-
ણા. (૨) સાર; નીતિસાર. (૩) શીખ;
બોધ; કુશળતા અતાવેલી નસિયત.

તાદાર્થ્ય, નં (સં.) તત્ત્વરૂપ; અભેદ સં-
બંધ; તદાકારતા.

તાદૃશ, વિં (સં.) તેના જેવા દેખાવનું તાદૃશ.
તાન, અં ગાતાં જે પલટા લેવા તે; ગાનની
એક તરેહ. (૨) નં કુદ; લેહ; કોષ
કામ કરવામાં દિલ લાગી રહેવું તે. (૩)
રઢ; મોહ; ખૂબ આસક્તિ. (૪) બેસ;
બળ; ઉત્તેજિત જીરસો. (૫) ઉન્માદ; મ-
સ્તાઈ; તોફાન. કિં પ્રં તાન ચઢવું-કા-
ઠને ઉત્તેજન આપવાથી ખૂબ જીરસો-
જોર આવવું. (૬) અતિઆસક્તિની ધેલછા.

તાનો, પું ટાણો; મહેણું (૨) તામસ-મહે-
ણાની લાગણીના કોષને આવેલ.

તાપ, પું (સં. તપ) સૂર્યની ગરમી; સૂર્ય
પ્રકાશ; તડકો:-તાપનો વખત. (૨) અ-
ગ્નિની ગરમી; આંત્ર; દેવતાનો ધમધખાટ.
(૩) જેથી શરીર ગરમ થાય છે તેવો
એક બાધિ; જવર; તાવ. (૪) ધામ; ઉ-
કળાટ; ગરમીનો ગભરાટ. (૫) પ્રતાપ;
દોર; કરળ; હાક; ધાક; ડર. કિં પ્રં
તાપ આપવો-ગરમ ઉનું કરી જેવું
(ધાણને) ડર દેખાડવો. તાપ દેવો-જમકો
આપવી. તાપ સહેવો-અમવો-દોર-રૂઆય
વેઢવો. (૬) સંતાપ; દુઃખ.

તાપડિયાં, નં તાપોડિયાં; તાપને લીધે થતાં
શુભકાં તે.

તાપડું, નં શણવું અથવા ઝાડના રેસાઓનું
જાડા વણાટનું કપડું.

તાપણી, અં ધાસ-સરોઈ કે પાતળાં લાકડાં-
ઝાડનું બજાણું તે; તાપવાને માટે જમીન
પર સળગાવેલો દેવતા. (૨) દેવતા પડેલો-
ભરેલો હોય એવી તાપવાની જગા, કે
પાત્ર તે; શગડી.

તાપણું, નં તાપણી. ભડકે બળે પથ અંગા-
રા પડે નહિ એવો ભડકથો દેવતા તે;
ઝડ ઓલાઈ જાય તેવું ભડકાણું બજાણું.

ઉં કાસકુસનું તાપણું અને જાંબુડાનો મહોર, એનો આવરણ બહુ ઢુકો; એ અર્થે વપરાય છે.

તાપત્રય, પુ'ં [સં.] આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ, એ ત્રણ દુઃખ-સંતાપો તે આધિ ભૌતિક, આધિદૈવિક અને આધ્યાત્મિક, એ ત્રણ આ સંસારમાં મોટાં દુઃખ ગણાય છે તે.

તાપવું, કિં અં [સં. તપ.] દેવતા આગળ બેસીને ગરમ થવું; ઠાઠ જવાને તપવું. (૨) ઉભા થવું; ગરમ થવું. (૩) કિં સં તપ કરવું; દેહ દર્શને પ્રતાદિક કરવાં. (૪) સંતાપવું; દુઃખદેવું; પીડવું. તાપસ, પુ'ં [સં.] તપ કરનારો; તપસ્વી; યોગી; પ્રતી.

તાપિચ્છ, નં એક જાતની વનસ્પતિ; એક છોડવો; તમાલ. સંસ્કૃત કાવ્યોમાં એનાં વર્ણન આવે છે.

તાપી, સ્ત્રીં [સં.] સાતપુટા પર્યતમાંથી નીકળી સુરત જિલ્લામાં થઈ ખંભાતના અખાતને મળતી ગુજરાતની એક મોટી નદી. સુરત થઈને એના કિનારા ઉપર આવેલું છે. તાપી, હિંદની પવિત્ર નદી. એમાંની એક ગણાય છે. સંસ્કૃત પૌરાણિક ગ્રંથોમાં એનું માહાત્મ્ય વર્ણવેલું છે.

તાપોટો, પુ'ં તાપનો ગુરુસો તે; સખત તાતની જે ભારે ગરમી તે; ક્ષામ; કઠારો. (૨) તાપને લીધે થયેલો ફૂંસો તે. સખત તાપ; ખરા મધ્યાહનના તડકાની ખૂબ ગરમ અસર તે.

તાપોદિષ્ટ, નં તાપને લીધે થયેલું ગુમડું તે; ગરમી-ધામને લીધે થતો ફૂંસો. વૈશ્યાખ વર્દિ અને જેઠાં બધા કઠારાના તાપથી રુધિર ગરમ થઈ શરીર ઉપર જે ગડ ગુમડ થઈ આવે છે તે, તાપોદિષ્ટ કહેવાય છે.

તાપ્યકતોખ, અં તરતને તરતજ; એકદમ-જલદી; સત્વર; જરા પણ વિલંબ વગર; હુકમ થતાં વાર-તરત; અપટી વગાડતાં વાંત-ખબર આવી કે તાપ્યકતોખ તૈયારી કરી.

તાપ્યુત, નં (અ.) તાપ્યુત; મહમદ પેશ-ખર સાહેબની દીકરીની દીકરીના દીકરા હસન અને હુસેન લડાઈ લડતાં વીર મરણે મરી ગયા હતા તેમની યાદગીરીમાં મુસલમાન લોકો મહોરમ મહિનામાં જે કબર જેવા ઘાટ બનાવે છે તે; તાબિયો. (૨) મહોરમના શોક સ્મારક પહેલા અગિયાર દિવસો. (૩) મોટું સુદર પણ જીવ વગરનું હોય તે; પુતળા જેવું તે.-જેવું=વિં જડ; ચૈતન્ય રહિત; બડ-ઢેલું; દિ-દુમ્મદ થઈ ગયેલું હોય એવું.

તાપે, અં (અ. , કબજે; વશ; સર; કોઈની સત્તામાં હોય તેમ; અબલમાં; સત્તા તળે. કિં પ્રં તાપે થવું=વશ થવું; આગમાં રહેવું.

તાપેદાર, વિં તાપ્યામાં હોય તેવું; હાથ-સત્તા નીચેનું; અધીન. (૨) ઉતરતા દરજ્જાનું; હુકમમાં-સત્તામાં રહેનાર. (૩) પરાધીન; પોતાની મરજી પ્રમાણે નહિ વર્તી શકનાર. (૪) દબેલ.

તાપેદારી, સ્ત્રીં બીજના તાપ્યામાં હોઈએ એવી જે હાલત તે; પરાધીનતા; પરત-ત્રતા. (૨) બીજની સત્તા નીચે રહીને કામકાજ કરવું તે; નોકરી; સેવા ધર્મ તે; કોઈના અબલ-હુકમમાં રહીને તે બતાવે-વતણે તે પ્રમાણે વર્તવાની જે હાલત તે.

તાપે, પું [અતજજ.] કબજે; હવાલો; હક્કો; અધિકાર; ભોગવટો. સ્વામ્યતતા, તાપ્યાનું માણસ-કબજાનું માણસ, નોકર-સેવક વશ હોય તે.

તામડી, ઓં તાંમડી; તાંખાતું પહોળા મોંતું
નાતું જળપાત્ર.

તામડો, પુંં તાંમડો; હાડો; દેગડો.

તામસ, ઓં (સં. તમ) ઝનુન; અવિ-
ચારી કોષ; શુસ્સો; ગરમ મિજબ. સ-
હેજ સહેજમાં એકદમ ખૂબ શુસ્સે થઈ
જવાપણું, તેવી પ્રકૃતિ તે.:-તામસ ચઢે
ત્યારે કોષનો નહિ. પ્રકૃતિનો એક અતિ
કોષવાળો શુષ્ક.

તામસી, વિં ઉમ્મ કોધી સ્વભાવતું; ઝનુની;
બહુજ નહલ મિજબતું; કોષના આવે-
શથી આંધળું; સહેજમાં તપીજાય એવું.

તામસ, નં [સં.] અધિકારમય એક
નરક.

તામ્, નં (સં.) રાતા રંગની એક અસલ
ધાતુ; તાંખું.

તામ્પટ નં (સં. તામ્પટ) તાંખાતું લ-
ખવાતું કે લખેલું પત્રું તે; ન નાશ
પામે તે માટે લેખ કારેલું તાંખાતું પત્ર.
આગળના રાજાઓ બ્રાહ્મણ વગેરેને જ-
મીન આપતા ત્યારે અને કોઈ જાતના
હક કે અધિકાર આપતા ત્યારે, તે આપત
કે અધિકાર વશ પરંપરા ચાલે તે માટે
તાંખાના પતરા ઉપર લેખ કરી આપતા તે.

તામ્કો, પુંં [અ. તવાયક] ટોળું; સમૂહ;
મંડળ; જથ્થો; સમવાય. (૨) ટોળાંમાં
રહેલી (અસલી ગોત્રાની આફક) પ્રજા-
ઓનો સમૂહ સમવાય તે; ટોળાં-કોટુંબિક
સમૂહો. સરહદ પરના તામ્કાઓ કોષને
વશ નથી. (૩) ગાવા બળવવાતું કામ
કરનાર રામજની અને તેના સાજંદા
વગેરે તે.

તાર, પુંં [ફા.] ૩ અથવા ઉનને કાંતી
અથવા હાથે વળ ચઢાવીને કરેલો પાતળો
લાંબો તંતું; તાંતણો; દોરો. (૨)
ધાતુને થડી અથવા ખેંચીને બનાવેલો

લાંબો અને પાતળો આકર તે; તાંતણો.
(૩) રેશમના અને ધાતુના પાતળા તંતુ-
ઓને સાથે મેળવીને બનાવેલો લાંબો દોરડો
તે; કસળ; જર.:-તારકસળ. (૪) ગોળ
ખાંડ અને બીજી ચીકણી વસ્તુઓનો તંતુ
જેવો પાતળો ભાગ તે; ચીકટનો તંતુ
તે. (૫) રેશમ અને કરોળિયાની જ-
ળના પાતળા ઝીણા તંતુઓ તે, દોરો;
તાંતણો, તંતુ. (૫) ફેરી થેન ચઢે એવા
પીણાની ખુમારી તાન; લેહ તે. (આને
તાર આવવો કહે છે.) (૬) તાંખું અને
બીજી ધાતુના એક સાથે આંબળેલા લાં-
બા તંતુઓ, દોરડાં તે, આમાં વિજ-
ળાને થોડે સંદેશા મોકલાય છે. (૭)
ધાતુના તંતુઓમાંથી વિદ્યુચ્છકિત મારફતે
મોકલાતો સંદેશો તે. (૮) પ્રવાહી ડા-
મર કે રાજ જેવો એક પદાર્થ. ૩૦ પ્રં
એકતારતા=અબેદ; એકપણું; એકતાર
થવું=લેહમાં એક રૂપ થઈ જવું તે; એક
લક્ષ એકજીવ થવું તે, બેદ ભૂલી જવો તે.
કિં ૫૦ તાર તુટવો=સંપ-ચાલુ રનેહ-
સમાધિ કે સંપમાં વિશેષ પાડવો. [૯]
કાગળનો એક મોટો કકડો; તા-તાવ.
(૧૦) તરી શકાય એવી પૂર જળની
હાલત તે. (ચઢવું પૂર નહિ) તરવું તે.
તાર નર્થા=તરાય એવો પ્રવાહ નર્થા;
તરવા થોડ્ય પ્રવાહ પરિસ્થિતિ નહિ તે.
(૧૧) ઉદ્ધાર; અંત; છોડો.

તારક, [સં] તારનારો; ઉદ્ધારક; પાપથી
છોડવનાર. (૨) રક્ષણ કરનાર; પાર
ઉતારનાર; તારણ કરનાર. (૩) તારો;
ચાંદરણું; ગ્રહ.

તારકસ, પુંં રેશમના તાંતણા ઉપર ચાંદી
કે સોનાના તાર ખેંચીને કસળ તૈયાર
કરનાર તે; તારને તાણી એટલે સાફ કરી
ચાંદીના તાર (કુષ) ખેંચીને ચઢાવ-

વાનો ધધો કરનારો તે. અમદાવાદ, સુરત, પેંડ અને ઠાશો વગેરે મોટાં ગાહે-રોમાં કસબ તૈયાર કરનારા તારકસોની વસ્તી પુષ્કળ છે.

તારક, પું (સં.) ગરુડ.

તારણ, નં [સં. તુ] મુક્તિ; છુટકારો; રક્ષણ; તારણું તે. (૨) તારવી કાઢેલું જે તે. (૩) જે પાણીમાં અમુક ચીજ તારવવામાં આવેલી હોય તે પાણી. (૪) સદા વગેરે ધધો કરનારાઓને વાયદા વખતે ખોટ જાય તો પુરી કરવા માટે આગળથી જે નાણાં અનામત રાખવાં પડે છે તે. નફા કે ખોટનો હિસાબ કરતાં જે નાણાં બચતાં હોય તે.

તારતમ્ય, નં [સં.] ભાવાર્થ; મુદ્દો; સારાંશ. [૨] તદ્વાત; ફેર; ઓછુંવતું.

તારપછી, અં ત્યારપછી; તે બાદ.

તારવણું, કિં સં [સં. તુ] એક ચીજ બીજી સંમિશ્ર ચીજોમાંથી ઉપર આણી જુદી કાઢી દેખાડવી; ખાતાંવાર જમે ઉધારનો આંકડો નકકી કરવો; એકાદી ચીજ બીજામાંથી તારવી જુદી પાડવી. [૨] દખાઈ ગયેલી ચીજને ઉંચી આણવી. (૩) પાણીમાં તરવી લેવું. (૪) નફા તોટા કાઢવો. (૫) ઉપર ઉપરથી લઈ લેવું.

તારણું, કિં સં (સં. તુ) તરીને પાર જાય એમ કરવું; પાર ઉતારવું; પાપ; દુઃખ, મુશ્કેલી વગેરેમાંથી મુક્ત કરવું; યાન બોધથી સંસારમાંથી મુક્તિ અપા-જવી; ઉદ્ધારવું; પડી ગયેલી હાલતમાંથી ઉચ્ચ હાલતમાં આણવું. પિતૃઓની મુક્તિ થાય તેમ કરવું. બચાવવું; રક્ષણ કરવું.

તારા, પું તારો; આકાશમાં દેખાતું ગ્રહ મંડળ (સમુદાય રૂપે.) ગ્રહો, નક્ષત્રો વગેરે.-તારા મંડળ. (૨) ચક્રચક્રી

ગોળ ચક્રીઓ, ટીપકીઓ.-તારા ટીપ-કી. (૩) આંખની કીકી; આંખમાંની ગોળ તેજસ્વી તખતી તે. નાં વાળી વાનરની સ્ત્રી, અંગદની માતા. સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર રાજાની રાણી. દેવોના ગુરુ બૃહ-સ્પતિની સ્ત્રી. એને ચંદ્ર હરી ગયો હતો ને તેનાથી તારાને પુત્ર નામે પુત્ર થયો હતો, જે ચંદ્રવંશી રાજાઓનો આદિ પુરુષ ગણાય છે.

તારાજ, અં (વિ.) [ફા.] બળીને બ-સ્મ થઈ ગયેલું હોય-નામ નિશ્ચય પથ રહેલું ન હોય એમ; પાયમાલ; ફના; લાસ; જમીનદોસ્ત; નષ્ટપ્રાય.-એગમપુરા આગમાં તારાજ થઈ ગયું. ખરાબેહોલ.

તારાકપકી, સ્ત્રી તારાની માફક ચક્રચક્ર થાય એવી નાની એપેલી ધાતુની ચક્ર-તીઓ તે; કસબમાં વપરાતા સોનેરી રૂ-પેરી તારા.

તારાપીક, પું [સં.] ચંદ્રમા. (૨) કાશ્મારનો એક રાજા. (૩) બાણભટ્ટ કૃત કાદંબરી કથાના નાયકનો પિતા.

તારામંડળ, નં [સં.] તારા-ગ્રહોનો જે સમુચ્ચય તે; ગ્રહ મંડળ. જેની અંદર ઝીણા તારા જેવા ચક્રચક્રિત પરમાણુઓ તેજને લીધે ચળકતા દેખાય છે એવા ધણી જાતના અકીક પત્થરોમાંનો એક પત્થર; લાલ ભુંખરા રંગનો ને અંદરના તેજહાર પરમાણુઓને લીધે તારા મંડળ જેવો લાગતો પત્થર-અકીક. આની સ્ત્રીઓને હાથે પહેરવાની બંગડીઓ; વિંટીઓ; નંગ, અને રમકડાં વગેરે થાય છે.-તારામંડળની બંગડીઓ.

તારામૈત્રક, નં [સં.] ઓચિંતી આંખે આંખ મળતાં કલ્પન થયેલી પ્રીતિ-મોહ-પ્રેમની મૈત્રી તે; આંખે આંખ મળતાં ઉપજેલી અન્યોન્ય પ્રતિ રત્નેહતી ઇચ્છા તે.

તારીખ, ઓં [જ.] એક આખો દિવસ; હઠાડો; રોજ; તિથિ. ખ્રિસ્તી ને મુસલમાની કાળ ગણનાની રીતે મહીનાનો જે અઠકોડો હઠાડો તે. હિંદુઓ તિથિ, પારસીઓ રોજ અને મુસલમાન અને ખ્રિસ્તીઓ તારીખ કહે છે (૨) કાળ; સમય.

તારીજ, ઓં (ફા.) જમે ઉધારનું જે સારથ તારણુ તે; મોટા હિસાબી ખાતાનો છેવટનો જમે ઉધારનો એક નક્કી આંકડો તે.

તારીફ, ઓં [જ. તઝરિફ] વખાણ, પ્રશંસા, સ્તુતિ, યશોમાન; કીર્તન કરવું-કીર્તિ ગાવી તે. (૨) શાખાશી. કિં ૫૦ તારીફ કરવી-ગાવી=વખાણ કરવાં; હોશિયારીનાં-પ્રતાપનાં ગાખાં ગાવાં.

તારુણી, ઓં [સં.] જુવાન સ્ત્રી; તરુણી; જોખનવંતી સ્ત્રી.

તારુણ્ય, નં [સં.] તરુણતા; જુવાની; યોવન; જોખન.

તારું, સં તમારું એક વચનાંત રૂપ તહારું, તહારું.

તારે, અં ત્યારે; તે વખતે.

તારો, પું [સં. તારક] ચંદ્ર; ચાંદરણી; તારક. (૨) ચળકતી નાની ગોળ ચીજ; તેજસ્વી અણુ-કે બિંદુ જેવું જે રૂપ આકાર વગેરે તે. (૩) ચંદ્રક; ચંદો. (૪) આંખમાંનો જે તેજસ્વી ગોળ દર્પણ જેવો ભાગ તે; આંખમાંનું તેજળ ટપકું; કીકી. (જેનાથી દેખાય છે તે.) નં જણે મારી આંખનો તારોરે. (૫) તરનારો; પાણીમાં તરવામાં કુશળ-એકઠો એવો જે તે:-મણ્યો બૂલે ને તારો યુરો.

તાર્કિક, વિં (ના.) (સં.) તર્ક કરનારો; તર્કશાસ્ત્ર જાણનારો. જુદા જુદા છ તાર્કિકો કહેવાય છે. ૧ વૈશેષિક, બીજીકય,

૩ બાઈસ્પત્ય, ૪ નાસ્તિક, ૫ લોકાયતિક, ને ૬ ચાળ્વાક.

તાલ, ઓં (પું) (સં.) કોઇ રાગ ગાતાં સર બરોબર ધારાએ ચાલવા માટે અમુક માત્રાને આંતરે આંતરે જે બાર-બેર અથવા ઠોકો દેવા-આપવામાં આવે છે તે. જુદા જુદા રાગ પ્રમાણે તાલના પણુ—આદિ તાલ, એકકો, બિલંદી, સરકાક; ત્રિતાલ, અને ચોતાલ, વગેરે બેઠ પાડેલા છે. (૨) પું કોઇ પણુ કામમાં મઝા આવે તેવી જુક્તિ હોવી તે; સારી જુક્તિથી-ગોઠવણુ-ગમતથી મઝા પડવી તે; લહેજત; રસ:-તાલ પડવો-આવવો. (૩) પુલાસ, મગરૂખીમાં મુંછના વાળ ઉંચા ચઢાવવા તે:-મુંછે તાલ દેવો. (૪) માથા ઉપર જે જગાએથી વાળ જતા રજા હોય તે જગા; ટાલ. (૫) ગાતાં તાલ આપવા ક્ષેવાની જે કાંસાની જોડી તે; છબલીકાં. (૬) ઢીંગ; ખેલ; પ્રપંચ; જુક્તિ:-તાલમેલ કરવી. (૭) લાગ; અવસર; ચોગ્ય સમય:-જ્યારે તાલ આવશે ત્યારે વાત કરીશ. (૮) તાડનું ઝાડ:-તાલ તમાલ. (૯) ગોઠવણુ; જમાવટ; સોધ; સગવડ.

તાલકી, સ્ત્રીં તાલકું ઢંકાય એવી ટોપી. બાળકની નાની ટોપી તે.

તાલકું, નં [સં. તાલુ] માથાની વચસો ને સોથી ઉપરનો ભાગ; માથાના ગોળ ધડા જેવા હાકકાનો ઉપસો ભાગ; તાળવા ઉપરનો. [૨] ચંદો.

તાલબંધ, વિં તાલયુક્ત; લાગસર. [૨] યથા પ્રસંગ; લાગસર; યુક્તિસર.

તાલમેલ, ઓં બહુ સારી યુક્તિથી રચાયેલો દાઢ; અમ્છી તરફ કરેલી મજેની ગોઠવણુ—સોધ—સગવડ તે. (૨) ઢાંગ સોંગ; ઉપરની સદાઈ ને અંદર પ્રપંચ હોય

એવી જે દેખાડવાની શુક્તિ તે. (૩) ખ-
હાતું; નિમિત્ત.

તાલમેલિયું, વિં તાલમેલ—ઉપર ઉપરની
અચ્છી યુક્તિઓ—ગોડવણો અને પ્રસંગને
અનુસરતો ઢોંગસોંગ કરી જાણનાર તે;
ખંડું; ઉપર ઉપરથી સાઈ દેખાડી ધામ-
ધુમ કરી પોતાતું કામ કાઢી લેનાર.

તાલવ્ય, વિં (સં.) તાળવાતું; તાળવા
સંબંધી; જેનો ઉચ્ચાર તાળવે જીભ અડ-
કીને થતો હોય એવું. અક્ષરો—છ. ચ
વર્ગ ય ને ચ તાલવ્ય કહેવાય છે.

તાલિવેલી, સીં ક્યારે મળાય અને કેમ
થાય, એવી જે અતિ આતુરતા તે; ઓ-
ત્સુકયની જે અતિશયતા તે; જીવનું તલ્લ
પાપડ થવું તે; ચટપટી. ઉં તાલિવેલી
લાગી છે તમમાં બિહારીલાલ. (૨) ગ-
બરાટ; ઉદ્દેગ.

તાલીમ, સીં [ફા.] શારીરિક કેળવણી;
તરતીબ, લક્ષકરી સિપાઈઓને જે શારી-
રિક અને લાઘાને લગતું વ્યાવહારિક જ્ઞાન
આપવામાં આવે છે તે; કવાયત. (૨)
હુન્નરકળા, નાચ ગાયન અને ઉદ્યોગ વગેરે
ધંધાને લગતું જે વ્યાવહારિક શિક્ષણ તે;
હારીગર કે ધંધાદારીના હાથ તળે રહીને
લેવાતું જે પ્રાથમિક જ્ઞાન—શિક્ષણ તે.
શિક્ષા; બોધ; કેળવણી. (૩) કસરત
કરવાનું ઠેકાણું; અપાડો. કિં પ્રં તા-
લીમ આપવી=અમુક કળા અથવા ધંધાતું
શિક્ષણ આપવું; પાવરધું કરવું. તાલીમ
લેવી=શિક્ષણ લેવું; અનુભવ લેવો.

તાલીમબાજ, વિં કસરત લેનારો; કસરતી.
(૨) ધૂર્ત; ઉંધું ચતુ' સમજાવીને કામ
કાઢી લેનાર; ખેલાડી; ઠગ.

તાલીમબાજ, સીં યુક્તિથી અને કંઈક
ધૂર્તતાથી કામ કાઢી લેવાની કળા; ધૂર્ત-
પણું; ઠગબાજ; થાપ દેવાની યુક્તિ તે.

આડું અવળું સમજવી, ધૂર્તતા કરીને
કામ સાધી લેવું તે.—અહિં તારી તાલી-
મબાજ ચાલવાની નથી.

તાલુ, નં (સં. તાલુ) તાળવું; મોની
બખોલમોનો ઉપલો ભાગ.

તાલુકદાર, પું જેના કબજામાં થોડાંક ગામ
કે વાંટા હોય એવો ગરાશિયો; એક નાના
ગામ ગરાસનો ધણી; રાજ. (૨) ગામ
અથવા તાલુકાનો વહીવટ કરનાર સર-
કારી અમલદાર; ગામનો મુખી—રાજ.
આગલા વખતમાં જમાબંધી માથે લેનાર
ઈન્સપેક્ટર હતા, તેઓ વખત જતાં તાલુ-
કાના ધણી થઈ પડતા, તેવા ઇન્સપેક્ટરો-
માંનો અકકેક તે.

તાલુકદારી, સીં તાલુકાનો વહીવટ કરવાનું
જે કામ તે; તાલુકદાર તરીકે વહીવટ ક-
રવો તે. (૨) તાલુકાની મહેસુલ—જમા
બંધી વગેરેના ઇન્સપેક્ટર કામકાજ. (૩)
વિં તાલુકદાર સંબંધી.

તાલુકો, પું (જ.) જમાબંધી અને મહે-
સુલની ઉધરાતની સગવડ માટે સરકારે
દેશના જે નાના નાના ભાગ પાડેલા હોય
છે તેમાંનો અકકેક તે; પરગણું. (૨)
સંબંધ; લાગતું વળગતું હોવું તે.—છુટી
જમીન પણ સદરજૂ મકાન સાથે તાલુકો
રાખે છે. તાલો; કબજો.—તે મારા તા-
લુકાનું છે.

તાલો, નં (જ.) નશીબ; ભાગ્ય.

તાલેમ, જીં તાલીમ.

તાલેવર, જીં તાલેવંત.

તાલેવંત, વિં પૈસાદાર, તવંગર; શ્રીમંત.

(૨) નસીબદાર.

તાલેવાન, વિં પૈસાદાર; ગૃહસ્થ.

તાવ. પું (સં. તાવ) શરીરની અંદરની
ગરમી કોઈ અંદરના વિકારથી વધી જઈ
શરીર ઉનું—ગરમ થવું તે; શરીરની

સાધારણ ગરમીનું વધવું તે; જનર; તાપ; ખોખાર. તાવના જુદા જુદા ભેદ છે, જેવાકે—ટાઢિયો, એકાંતરિયો અને ચોથિયો, વગેરે. કિં ૫૦ તાવ આવવો=શરીર ગરમ થવું. (૨) નહિ રચવું; નહિ ગોઠવું. (૨) તપાવવું તે; તાપદેવો તે. એક તાવ. (ધાતુને) (૩) કાગળનો લાંબો પહેલો એક છુટો કકરો. (૪) નીચા વળેલા મુછના આંકડા ઉંચા ચઢાવી અભિમાન લેવું તે.—મુછે તાવ દેવો.

તાવડી, સ્ત્રી શેકવા તળવા વગેરેના કામનું રાંધણીમાનું એક લોખંડ કે ધાતુનું વાસણ; પેણી; કઢાઈ; અર્ધ ગોળાકૃતિ પાત્ર; ધડા વગેરેની અડધી ઠીખ.

તાવડો, પું મોટી તાવડી; પેણી; કઢા. શેલડી, દૂધ વગેરે ઉકાળવાનું ગોળના અરધા ભાગ જેવું મોટું વાસણ. મોટું કઢાયું.

તાવણી, સ્ત્રી (સં. તપ) તાવવું તે; તાપ આપીને શુદ્ધ કરવું તે; કડકડાવવું તે; માંખણનું ધી બનાવવાની ક્રિયા તે. તળવું તે; તાપ દેવો તે; તાપ દેવાની ક્રિયા.

તાવતરિયો, પું તાવ અને તાવ જેવા રોગાદિ તે; રોગદોષ; અનારોગપતા; તાવ વગેરે તે.—ભાષનો તાવતરિયો જન્મે ગંગલી ધાંચણને ત્યાં. એને કદીએ તાવતરિયો આવશે નહિ.

તાવદાન, નં (ફા.) પુરસીના ધાટની પાલખી. (૨) કાગળ પરતર રાખવાની ખાનાંવાળી પેટી. તાવદાન પણ્ય કહેવાય છે. (૩) ખારીનો કાચ.

તાવરખું, વિં તામસી; આકળા રચ્ચવું. **તાવરમું**, નં પહેલો વારજ ખેડવામાં આવેલી જમીનનું પહેલું મહેસુલી વર્ષ. (૨) વિં પહેલી ખેડતું (ખેતર.)

તાવવું, કિં સં (સં. તપ) શુદ્ધ કરવાને ખૂબ ઉતું કરવું; તાપ દેવો; ધાતુના ધાટ ધડવાને તેને તપાવવી. (૨) હીણી ખરાબ ધાતુ ભેળયેલા હોય તો તે જોવાને અથવા જુદી પાડવાને ગરમી આપવી તે (૩) ખરા ખોટાની પરીક્ષા કરવી; ધમકી આપવી; કસીનેવું; તાપ દઈ નાણીનેવું. (૪) દમભરે ઉલટ ચુલટ તપાસ કરવી; ખડું મોટું કઢાવવાને દમ દઈ જોવો.

તાવિત, વિં (સં. તાપિત) તાવેલું જેની શુદ્ધિ અશુદ્ધિની—તપાવીને તપાસ કરેલી હોય એવું; શુદ્ધ; ચોખ્ખું; તાવિત નાંજું. **તાવી**, સ્ત્રી નાનો તવો; લોઢી; ધાતુનું રોટલી શેકવાનું કલેહું.

તાવીજ, નં (અ.) તાવીત; મંતરેલો હોષ જુત, પ્રેત, જાદુ કે રોગ પીડાને દૂર કરનારો તંત્ર. જુત પીડા, રોગ પીડા કે બીજી પીડાઓને દૂર કરવા તથા ભવિષ્યમાં થનારી જાદુ વગેરેની અસરોને અટકાવવા માટે મોજપત્ર વગેરે ઉપર મંત્ર કે આકૃતિઓ પાડેલી ચીઠી—ચીજ તે; માદળિયું વગેરે પહેરવામાં આવે છે તે.

તાવીત, જું તાવીજ.

તાવેથો, પું લોઢાનું કે બીજી ધાતુનું તવી-માંથી રોટલો ઉખાડવાનું હાથેળી જેવા ચાપવાવાળું રાંધણીનું એક ઓજાર; તાભેથો; એક છોરા ચોરસ હોય એવું પાતળા પાનાવાળું અને પાના આગળ ધાતુનું સળિયા જેવા હાથાવાળું વત રણું. (૨) ચામડી ઉપર ઢાંચા જેવા ડાઘ તે; ચાંદાં, અથોઠાં.

તાથેરો, પું તાસીરો; તાલ; ધાટ; તાસ.

તાસ, પું [જ] તાસક જેવી કાંસાની બડિયાળ; ઝાલર. (૨) કલીક; અઢી ધડી જેટલો વખત. (૩) છોલ; છોલની ઝળકી; ધસી કે કાપીને આપેલો ઝોપ; ચળ.

કાટ; લખોટીને આણેશો ઓપ; ઓપ-
વાળો કસખ.-તાસની બંગડી. તાસની
(કસખની) સાડી. (૪) લહેઝત; સ્વાદ;
મઝા; રંગ. ઉં અખા ! તો જ દિસે
આતમા, જ નાવે રસના તાસમાં. (૫)
એક જાતનું કપડું; તાસતો. ઉં પાંચ
વસ્ત્રના પંચવીસ વાધા, ચાર ચોકડી તાસ
વહુજી ! મેમિંડે.

તાસક, સ્ત્રીં ધાતુના પતરાની છાછરી થાળી;
તાટ; મોટી તખકડી. (૨) તપેલી પર ઢાંક-
વાનું પતરાનું વાસણ; છીયું. (૩) ચા
પીવાની તખકડી. (૪) ચિત્ર અથવા ભાત
વાળી પાન ગુલાબ મૂકવાની સુંદર પહોળી
અને ઉતળા બનાવટ.

તાસકંઠી, સ્ત્રીં નાની તાસક.

તાસકી, સ્ત્રીં તખકડી.

તાસતો, પું એક જાતનું રેશમી કે સુતરનું
કપડું; તાસ્તો.

તાસીર, સ્ત્રીં [જ] આકાર; ધાટ. (૨) છાપ;
પ્રતિબિંબ; તરેહ; સિકલ; છાયાશ્પ.-
તુકમે તાસીર ને સોખતે અસર. (૩) સ્વાદ
ઉપજે એવી જમાવટ; સુસંગતા; મઝા;
લહેઝત. (રસોઈ વગેરેની)

તાસીરો, પું તાસીર; તાલ; ધાટ; મઝા;
લહેઝત.-અધો બહુ સારો તાસીરો આ-
વ્યો છે.

તાસુ, નં [જ] તાસક કે પેણી જેવા
ધાતુના વાસણને મેંએ તંગ ચામડું મઢી
લકને બનાવેલું એક જાતનું નગાફું; જડા
દંડુકાથી નહિ પરંતુ પાતળા સોડીઓથી
પેટ ઉપર રાખીને વગાડવાનું વાળું; તાસ
ઉપર ચઢેલા ચામડાનું વાળું. ' તાસાં '
એમ બહુ વચને બહુધા બોલાય છે.-
તાસાં સરજોઆ. (૨) સં તેને.

તાળ, સ્ત્રી [સં. તાલ] ગાયનમાં, રાગ વધ-
રમાં બામુક રવર ઉપર બાર દેવાને કે

યતિ બતાવવાને જે તાળી કે ટેકો દેવા-
આપવામાં આવે છે તે; તાલ. (૨) તાલ
લેવાની ઝાંઝ; તાલ આપવાનું હાથનાં
આંગળાંમાં ધાલી વગાડવાનું નાનું વાળું
તે. (૩) કાંસાની નાની જડી તાલમાં ખડ
ખડાવવાની છાલીઆ તે. ઉં તાળ બજાવે
ને નાચે નરસૈયો.

તાળપું, નં [સં. તાલ] મેંની બખો-
લનો ઉપશે ભાગ. (૨) માથાના ગોળાનો
છેક ઉપશે ભાગ; ખોપરી. કહેન તાળવે
ગોળ લગાડવો.-લાલચ બતાવવી.

તાળાકુંચી, સ્ત્રીં તાળુ ને કુંચી બેઉ તે. (૨)
ભાગ્યનો પડદો. કિં પ્રં તાળાકુંચી
ઠરવી=ખૂબ સંભાળી-ચોકસી કરવી; સં-
ભાળી-અરોબર બંધ કરવું તે.-તમે તમારાં
તાળાકુંચી કરીને જાણે. (૩) કોઈ વસ્તુ
ને સુરક્ષિત રાખવાનું ટેકાણું, સંચ, પેટી,
તિબેરી વગેરે તે.-તમે તમારું જવાહીર
તાળાકુંચીમાં ધાલીને જાણે. અર્થાત સુર-
ક્ષિત રહે એવે ટેકાણે મૂકીને.

તાળી, સ્ત્રીં [સં. તાલ] બે હાથેનાઓને
એક બીજી સાથે અક્ષણવાથી થતો જે
અવાજ તે; તાલ. ગાયન ગાતાં જે તાળ
લેવાની તે બે હાથને એક બીજા ઉપર
મારીને લેવામાં આવે છે. તાળ તરીકે
આનંદના જયધોષ તરીકે તાળી પાડવામાં
આવે છે. વધારી લેવાને તથા ઉત્સાહ-
ઉત્તેજન આપવાને પણ તાળી પાડવામાં
આવે છે. નવરાત્રીમાં-મંગળ પ્રસંગે સ્ત્રી-
ઓ ને કહિં પુરુષો ગોળ ફરતાં ને તાળી
પાડનાં ગરબી-ગરબા ગાય છે. ૩૦ પ્રં
તાળી પડવી=હે બોલાવવી; ફજેતી કરવી;
નાસીપાસો મળતાં પ્રેક્ષકોમાં મસ્કરી થવી.
હાંસી થવી. તાળી પાડવી=હાંસી કરવી.
(૨) ઉત્તેજન આપવું; જે બોલાવી. તાળી
આપવી=પોતાની ઉકમાઈના હર્ષમાં મિત્રતા

હાથમાં હાથ મારી આનંદ અભિમાન લેવું. (૨) ખીજને હસવું. (૩) કોલ આપવો. તાળી લેવી=ખીજની વિરૂદ્ધ પક્ષની હારના આનંદની પ્રુથાલીથી મલકાવું ને મસ્કરી કરવી. તાળીવાગવી=ગરબા ગવાવા. હૃં એકલકાં કયમ રહેવાય ? વાગે તાળી રે.

તાળુ, ન૦ (સં. તાલુ) તાળવું.

તાળુ, ન૦ (સં. તાલક) ધરનાં કે પેટી પટારાનાં બારણાં ખીજથી ઉઘાડી ન શકાય તે માટે લગાડવામાં આવતી ઘાઉં લોહાની કળ તે; દાર ચંત્ર; કુંચી-ચાવી વગર બારણું ઉઘડી શકે નહિ એવી બારણાને દેવામાં આવતી બીડાની એક બનાવટ. (૨) ઉઘડે નહિ એવું જે ચંત્ર તે; બંધ રહેવું, નહિ ઉઘડવું તે. મયંદ; શરમ:-જીને મોઢે તાળુ છે. કિં ૫૦ તાળું મારવું=ઉઘડે નહિ એવી કળ લગાડવી; બંધ કરવું; તાળુ દેવું. તાળુ દેવાવું=બંધ પડી જવું; ઉછેદિયું થવું; કુંડાળ-વંશ પરંપરા ચાલતી બંધ પડી જવી, નસંતાન જવું. બોલવાનું બંધ થઈ જવું. ખુરું થવું; ભાગ્ય ફરી વળવું. તાળું ભાગવું=જેર જીલમથી-બળ જોરીથી કામ કરવું; ચોરી કરવાને ધર ફાડવું.

તાળો, પું ૦ ટાળો; હિસાબ ખરો છે કે ખોટો, તે જાણવાની કૃતિ; સામસામી બે બાબ-તોતું એક ખીજ સાથે ખરોખર મળતા-પણું તે; મેળ; સાખીતી; પ્રમાણ; દાખલો. (૨) જોગ; સંયોગ. (૩) આનુકૂલ્ય. કિં ૫૦ તાળો મેળવવો=બંને બાજુનો સર-વાળો એક સરખો આવી રહે એમ કરવું; મેળ મેળવવો. જોગ સાધવો. વરવધૂના ગ્રહોનું આનુકૂલ્ય તે.

તાળોટો, પું ૦ ટાળોટો; જોરથી બે હાથની હાથેલીઓ એક એક ઉપર અક્ષાણી મોટો અવાજ કરવો તે; તાળીથી મોટો અવાજ

તે; મોટી તાળી તે. કિં ૫૦ તાળોટો પાડવા=સામાની મજાક કરી હસવું-બખા-ળવું તે; હાંસી કરવી; ફનોતી કરવી.

તાં, અ૦ ત્યાં; તે ઠેકાણે.

તાંડવ, [સં.] પુરુષનું ઉદ્ધત વૃત્ય; શિવનો નાચ; પુરુષનું જોરથી નાચવું ખેલવું તે; તંદુ મુનિએ શોધી કાઢેલું વૃત્ય.

તાંત, જી૦ ચીકણી પાતળી ચામડીની રસી-દોરી તે; પાતળો રંગ-નાડી જેવો ત્વચાનો તૂટે નહિ એવો લાંબો તંત્ર તે. કામઠાની પથ્થુ, રેટિયાની માળ અને મોટે ભાગે પિંજણની દોરી તરિકે વપરાય છે. તાંચુ-વાથી તૂટે નહિ એવું ચીકણું-ચીવટ જે તે. (૨) હીરા વગેરે નંગથી જડાવ દાગી-નો. રણ. વાવાબાઈ. ૩૦ ૫૦ તાંત જેવું =ખૂબ ચીકણું; તાણુતાં લાંબું થાય પથ્થુ તૂટે નહિ એવું. એકતાંત થવું=મળીજવું; સંપીજવું; એકમેકમાં બળીજવું. કહે૦ તાંતતૂટવી=આશા તંત્ર તૂટીજવો. કુસંપ થવો, બેઠપડવો.

તાંતણો, પું ૦ [સં. તાન્તુ] સુતર રેશમ વગેરેનો નાનો તાર તે; તંત્ર; દોરો; દોરડો; સુતર. (૨) રેસો; વનરપતિની છાલનો લાંબો તાર. (૩) જનોઈ:-કોટે તાંતણો નાંખ્યો એટલે કંઈ બ્રાહ્મણ થવાયું ? કહે૦ તાંતણો છે તે તોડી નાંખાય =જીવન કંઈ તાંતણા જેવું સહેજ નાથ કરાય એવું નથી. તાંતણે જીવ ટંગાવો=હમણાં શું થશે ને શું નહિ ? એવી ફિકરમાં રહેવું; ઉચાટ થવો.

તાંતરહી, જી૦ પાતળો ઝીણો લાંબો તાંતણો તે; ખેંચાઈ ખેંચાઈને સૂક્ષ્મ થઈ ગયેલો તાર. (૨) તરવાઈ ગયેલું હોય એવું તે; નાણુક બાંધાનું; કૃશ.

તાંતરણું, કિં ૦ સ૦ આડાઅવળા આમ તેમ તાંતણા નાંખવા; તંત્રજાળથી ગુંથવું.

(૨) મંત્રત્રાદિકથી ભગવતું; તંત્રવિદ્યા-
વડે વચકરવું; તંત્રતરું.

તાંતૈડી, ઓં તાંતરડી; તાંતણાનો ખેંચતાં
ખાતળો યવા છતાં પણ તૂટે નહિ એવો
જે ચીવટ તંતુ તે. વાધરડી. કૃષ્ણ શરીર
વાળું તે.

તાંતો, પું તાંતણો; તાર; દોરો; તંતુ. (૨)
પંકિત; હાર; હહાર.

તાંત્રિક, પું (સં.) તંત્રશાસ્ત્રવેત્તા; મંત્ર-
તંત્રાદિક જાણનારો.

તાંદળજો, પું લીલાં ફુંકાં લખજોળ પાનની
એક ભાજી-શાક. ઉં તાંદળજની ભાજી ને
મહિં ઝાઝું મીઠું રે. આ ભાજી રચક
અને દોષધ ગણાય છે.

તાંદળા, પું [સં. તણ્ડુલ] સામો, કાંગ ને
ખીખાં ખડ ધાન્યને ખાંડતાં છોડાં ઉખડી
જમ નીકળેલા જે ચોખ્ખા કણ તે; ચોખ્ખો.
(૨) ભરડેલાં મરીની ફડસો, કાંદરી; ચોખ્ખો
સામો તે. ૩૦ પ્ર૦ તરીતાંદળા=ચોખ્ખા ને
તરિયા જેવું; જુદેજુદું.

તાંદુલ, પું (સં. તંડુલ) તાંદળા; ચોખ્ખા;
ઘંઘેરને ખાંડતાં જે કણ નીકળે છે તે.

તાંખડ, ન૦ તાંખા પીતળનું દેવસેવાનું વા-
સણ; તરખાણું (૨) તાંખાની ખનાવટ તે.

તાંખડ, વિં તાંખાના રંગનું; લાલ; સહેજ
રાતું.

તાંખડી, ઓં તાખડી; તાંખાનું પહેળા
મેનું પાણીપાત્ર; વટશેષ. કિં પ્ર૦ તાં-
ખડી ફેરવવી=ભીખ માગવી; વટશેષ
ફેરવવી. (૨) વટશેષએ ધી પીરસવું.

તાંખડો, પું ખડાથી મોટું પાણી ભરવાનું
વાસણ; દેધડો; હાડો.

તાંખાકુંડી, ઓં તાંખા પીતળનું બેસણી-
વાળું હતું પાણી કાઢવાનું વાસણ; તાં-
ખાનું તમારું.-તાંખાકુંડી તે નવાણું

સોહામણી, માંહિં ભરિયાં રે મગનાં
નીર, સાહેલીનો.

તાંખિયો, પું. તાંખાનો મોટો; તાંખાનું પાણી
પાત્ર. (૨) કાંસિયો; વાડકો; મોટી
વાડકી. (૩) તાંખાનો સિકકો; પેસો:-
મોટી મિલકતમાંથી એને એક તાંખિયોએ
મળવાનો નથી.

તાંખું, ન૦ (સં. તામ્ર.) આજ રાતા
રંગની એક અસલ ધાતુ; તામ્ર; ત્રાંખું.
એમ કહેવાય છે કે સોદાની પણ પહેલાં
તાંખું શોધી કાઢવામાં આવ્યું હતું. તાંખું
ને કલાધના ત્રિશ્ચુમાંથી વાસણો ને હથિ-
યારો બનતાં. ઇસ્લાંઈથી તાંખું ને તાંખાની
ખનાવટો આવવા માંડી તે પહેલાં હિંદુ-
સ્તાનના દરેક ભાગમાં તાંખાની ખાણો ને
તેને શુદ્ધ કરવાની ક્રિયાઓ ચાલતી હતી.
હાલ હિંદુસ્તાનને તાંખા માટે ખીખ દેશો
ઉપર આધાર રાખવો પડે એવી સ્થિતિ
છે. રજપુતાના અને ખીજ કેટલેક ઠેકાણે
હજી તે કાઢવામાં આવે છે. પીતળ, જ-
ર્મન સિલ્વર અને કાંસું, તાંખાને જસત
અને કલાઈ સાથે મેળવવાથી થાય છે.
કિં પ્ર૦ તાંખું ખાતું=વીર્યવાન-જીવાન
બનવું. ૩. પ્ર૦ તાંખાનો રૂપિયો=ખોટા
રૂપિયા જેવું ને તે; ખાદલી; લાંબો
વખત ટકે નહિ એવું-આખરે ખોટું
પડવાનું એવું તે. તાંખાની તોલકી તેર
વાનાં માજે=ધર ચલાવવામાં ધણી વસ્તુ-
ઓની જરૂર પડે છે.

તાંખૂલ, ન૦ (સં.) નાગર વેલનાં ખાવાનાં
પાન તે. (૨) નાગરવેલના પાનની કાથો
ચુનો સોપારી વગેરે નાંખીને વાળેલી ખી-
ડી-પટ્ટી તે.

તાંખૂલી, ઓં (સં.) નાગરવેલ.
તાંસણું, ન૦ પેણી જેવો જાઠરો કાંસાનો
મોટો વાડકો; તાંસળી. પહેળી વાડકી;

તાંસિયો. (૨) રાધેલું અન્ન ખાવા
લેવાનું વાસણુ; બાણુ; પીવા જેવું કે
ચાટવા-સમઝાવવા જેવું ખાવાનું ખાવાનું
વાસણુ. ૩૦ પ્ર૦ તેરતાંસળી=ગુદી ગુદી
બાણુ વ્યવહાર ન હોય એવી ગતિઓ
તે; ચંભુમેળા.

તાંસિયો, પુ'૬ કાંસિયો; વાડકો: તાંસળું.

તાંહાં, અં ૦ લાં. કવિતામાં વપરાય છે.

તિકક, સ્ત્રી ૦ ટિકિટ; રમ્યાધીઠી; પાસ.

તિકકક, પુ'૦ જડો ખેડાળ રોટલો; બાખરો;
હાયવતે ટીપીને બનાવેલો રોટલો. કિં
પ્ર૦ તિકક ટીપવા=રોટલા કરવા; રાંધવું.
એકલા પુરૂષે ઠંઠાળાથી અને અનાવડથી
જેમતેમ રાંધીખાવું.

તિકત, (૧૦ (સં.) તીપું; આકરું; ચામ-
ડી બળે એવું. (૨) નાં ભરિયાં;
મરી.

તિખાશ, સ્ત્રી ૦ તિખાપણું; તીપું લગાડે
એવો જે વસ્તુનો ચુલુ તે; તીપું લા-
ગવું તે. (૨) થોડું તીપું હોય તે.
(૩) સ્વભાવની જે ઉચિત તે; આક-
રાપણું; સામાને આકર્ષે લાગે એવું બો-
લવામાં આકળાપણું; જલદપણું.

તિખાંશુ, પુ'૦ (સં.) ગરમ કિરણવાળો
તે-સૂર્ય; સુરજ.

તિજોર, પુ'૦ (અ.) જેના હવાલામાં
નાંણું રહેતાં હોય તે; કીલીકાર, ખળ-
નચી; જમકાર; બંકારી; તિજોરી જેના
હાથમાં રહેલી હોય તે.

તિજોરી, સ્ત્રી ૦ નાંણું રાખવાની જગા; બં-
કાર, જમકારખાતું; કોષ; કોષાગાર. (૨)
રોકડ નાંણું, દાગીના અને દસ્તાવેજ વ-
ગેરે કિમતી વસ્તુઓ રાખવાની મજબુત
-સોઢા (લાકડાની) પેટી. (૩) નાંણું
લેવા આપવા ને રાખવાનું સ્થાન, જગા
તે.-તિજોરીઓદિસ=નાંણું ખાતાની ક-

ચેરી. (૪) નગદ નાંણું.-જ્યાં સર-
કારી તિજોરી રહેતી હોય ત્યાં આપણીએ
માથા રાખવી.

તિતાલી, વિં ૦ તડતડ સમજ્યું ન સમજ્યું
બોલી દે એવું; તીખા સ્વભાવનું; ઉછાં-
છળું. (૨) કોપી, ઝટ ગુસ્સે યદ્ય જાય
એવા જલદ મિગળવું. આમં તેમ ગમે
તેવું બોલી દે અથવા કરે એવું; આકરા
મિગળવું.

તિતિક્ષા, સ્ત્રી ૦ [સં.] ધીરજ; સુધીર;
ખામેશ; ક્ષમાશીલતા; સહિષ્ણુતા.

તિત્તિર, નં ૦ મરધાં કુકડાંના જેવું એક સોમ-
ક્ષેત્રવાસી પંખી; તેતર.

તિથિ, સ્ત્રી ૦ (સં.) ચંદ્રની કળાઓની વધ-
ધટના પ્રમાણે પંદરમાં ભાગ જેટલો જે
કળ તે; પખવાડિયાનો પંદરમો ભાગ.
-તેના જેટલો સમય તે; ચંદ્રની ગતિને
અનુસરતો દિવસ, રોજ તે; તારીખ; દ-
હાડો; રોજ; એક દિવસ. (૨) મર-
ણાદિકનો સાંવત્સરિક દિવસ; ઔધ્વ દૈહિક
ક્રિયા કરવાને માટે દરવેલો વ્યવહારમાં
ચાલતો ખારમાનો દિવસ તે; જે દિવસે
સવત્સરી આવતી હોય તે દિવસ.-એની
તિથિ સાચવજો એટલે ધણુએ છે.

(તમિર, નં ૦ (સં.) અંધારું; અધકાર. ઉં
તમિર હરણુ કર્તા, આપ બે ખેલનારો.
(૨) અગ્નિ. (૩) તમ્મર; દષ્ટિ
દોષ; આંખ આડે પડદા હોય અથવા મુગ
જળ દેખાતાં હોય એવાં કુદાળાં વળવાં તે;
સ્પષ્ટ નહિ દેખાવું તે; અંધારાં.

તિમિંગલ, પુ'૦ (સં.) મોડું માછલું; મ-
ગરમચ્છ. (૨) મગધર.

તિરસ્કરિણી, સ્ત્રી ૦ [સં.] પડદો; ચક્ર;
આડો અંતરપટ.

તિરસ્કાર, પુ'૦ [સં.] તંછોડી તુચ્છ ગ-
ણી નાંખવું તે; તુચ્છકાર; ધિકાર; અ-

નાદર, ફિટકાર. કિં પ્રં તિરસ્કાર કર-
વે=તુચ્છકારણું; તરછોડી નાંખણું; તુચ્છ-
કાર કરવો.

તિરસ્કૃત, વિં (સં.) તિરસ્કારી કાઢેણું;
તરછોડેણું; તુચ્છ ગણી કાઢી-નાંખેણું;
તરછોડી નાંખેણું.

તિરસ્કિયા, સ્ત્રીં (સં.) તિરસ્કાર કરવો
તે; તિરસ્કાર; અનાદર.

તિરાહિત, યું ત્રાહિત; પરાયું.

તિરોધાન, નં (સં.) અંતર્ધાન; દેખાતું
બધ થઈ જણું તે.

તિરોભાવ, પું (સં.) અભાવ; નહિ હો-
પણું; અદૃશ્યતા.

તિરોહિત, વિં અંતર્હિત; અદૃશ્ય રહેણું
એવું.

તિર્યક, વિં (સં.) વાંકું; આકું; સીધું
નહિ પણ વાંકવાળું

તિર્યક, નં (સં.) પેટે ચાલનારાં હલકાં
પ્રાણીઓ. (૨) પંખીઓ.

તિલ, પું (સં.) તલ; જેમાંથી તેલ કાઢ-
વામાં આવે છે તે શ્રી; હવનનું ધાન્ય. ત-
લના કણ ચપટા ને બહુ નાના હોવાને
હીધે અદૃશ્ય બનાવવાને અર્થે વપરાય
છે:-તિલમાત્ર=જરાક. તલ=તિલભાર=વ-
જને છેક થોડું તે.

તિલક, નં [સં.] ધર્મ સંપ્રદાય દેખાડવાને
તેના અનુયાયીઓ કપાળમાં ચંદનાદિકથી
જે અમુક તરેહનું ચિહ્ન કરે છે તે;
ટીણું; ત્રિપુંડ; ચાંદ્રો વગેરે. ઉં તિલક
કરતાં ત્રેપન થયાં ને જપ માળાનાં નાકાં
ગયાં. અખો. (૨) બૂધણુ રૂપ હોય એવું
જે તે; વિભૂષણક; શોભાવનારો:-રણુકળ
તિલક રામચંદ્ર.

તિલકિયું, નં તિલક કરવાનું બીણું; મુદ્રા.
(૨) તિલક રામ-ચંદન, કંકુ વગેરે બિં-

બની રાખવાનું પાત્ર; કંકાવટી. (૩) વિં
તિલક કરનાર.

તિલાટ, વિં તિલક-રાખ્ય તિલકને યોગ્ય;
પાટવી, વડું; મુખ્ય; મોટું. (૨) માદી
વારસ વડો રાજકુવર. (૩) પૂજ્ય; પહેલી
પૂજને યોગ્ય:-તિલાટ મહારાજ; વડો,
મોટો માદીનો વારસ.

તિલાણો, પું કોમળ સ્વર જેમાં ઘણા આવે
એવો એક રાગ.

તિહાં, અં ત્યાં (કવિતામાં).

તી, સં તે:-તી દહોડે. (૨) 'ત્રિ' નો અ-
પ્રત્યય; ત્રણની સંખ્યા બતાવે છે.

તીકમ, પું (સં. ક્રીવિક્રમ) શ્રી કૃષ્ણ-
-તીકમજીનું મંદિર. ઉં તીકમજી તેવ-
વડમાં રહેજો. (૨) મુંદરની-હાયાની બન્ને
બાજુએ પાનાં કાઢેલાં હોય એવી જમીન
વગેરે ખોદવાની કોદણી; એંડવો.

તીક્ષ્ણ, વિં [સં.] તરત લાગી જાય એવું;
ખૂન બારીક ધારણું; છેદવા-કાપવાની
થકિન વિશેષ હોય એવું; સહેજમાં કાપી
નાંખે એવી આકરી અણી અથવા ધાર-
વાળું તે:-તીક્ષ્ણ આયુધ, તીપ્ત; આકરં;
કડક. (૨) તરત સમજી જાય એવી સુ-
દ્ધિનું; સુસુદ્ધિ; ચપળ; ચાલાક. (૩) ઉગ્ર;
તેજ; તરત અસર થાય એવું; આકળું;
આગસ વગરનું; ઝડપી; તિગ્મ; છેદક; લા-
ગણી દુખવે એવું:-તીક્ષ્ણ વચન.

તીખર, વિં તીપ્ત; તિખાચ ઉપર હોય
એવું.

તીખાં, નં મરી. બહુવચને વપરાય છે.

તીપ્ત, વિં [સં. તીક્ષ્ણ] જીમ કે ચા-
મડી પર ચરચરાટ ઉત્પન્ન કરે એવું; તિ-
ગ્મ. (૨) ગરમ લોહી-નિમ્નજનું; ઉગ્ર;
આકળું. (૩) જલદ; તેજદાર; પાણીવા-
ળું:-તીપો થોડો. આકરં; ગરમ; તનન-
માટવાળું. (૪) નાં ખરં લોહું; પેત્રાદ;

ધારવાળાં હથિયાર બનાવવાતું' બોલું.
તીજીતમ=બહુ તીજી. તીજીતમતમુ=
ખૂબ તીજી' લાગે એવું; ગરમાગરમ.
તીજી' આગ=આગ જેવું ગરમ તે. ઝડ
ઉત્કેશાધ જન્ય-તપી જન્ય એવું:-તીખા
સ્થાવરો માણસ.

તીજ, સીં [સં. તુલીયા] પખવાડિયાનો
ત્રીજો દિવસ તે; ત્રીજી તિથિ:-અખા-
તીજ. અણપૂછ્યાં મહુરત તે તેરસને તીજ.

તીજી, વિં કમે ત્રણ ઉપરતું; ત્રણ એ
સંખ્યાનો કમ બતાવે છે; ત્રીજી.

તીક, નં કાળજી; મેઘ:-તીટતું ટપકું.

તીડ, નં વનસ્પતિ અને પાકનો નાશ કર-
નારાં તીતીધોડાની જાતનાં ઉડતાં જીવડાં.
બંધુવચને વપરાય છે. આ જીવડાં એક
મોટી આકૃત જેવાં ગણાય છે, કારણ કે
તે એટલી મોટી સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય
છે કે કોઇ કોઇવાર મોટા પ્રાંતોના પ્રાંતો
પાક અને વનસ્પતિ ખાધ જઈ તેઓ
ઉજડ કરી નાંખે છે. તીડની માદા રૈતાળ
જમીનમાં દર પાડી રૈજ પચાસથી સો
છંડાં થૂંકે છે અને એક મહીનામાં તે પુખ્ત
ઉમરે પહોંચે છે. અસંખ્ય જીવ એકઠા
થતાં ખોરાકને માટે ઉડવા માંડે છે.
મોટાં વાદળાં જેવાં તેનાં ટોળાં આકાશને
ઢાંકી દે છે અને જ્યાં વનસ્પતિ અને પાક
દેખે છે ત્યાં ઉતરી પડે છે. એક મજબૂત
મોડું ઝાઝ તેની ઉપર પડેલાં તીડને બારે
બાગી પડે છે અને જે ભાગમાં તે ઉત-
ર્યાં હોય તે ભાગમાં એક લીલું પાંદડું
કે પાકનો કણ પણ તેમનાથી બચવા
પામતો નથી. ગરમ તેમજ ઠંડાં મુલકોમાં
બધેજ તે ઉતરી પડે છે. ધણી પ્રાચીન
કાળથી તીડાં, એક મોટી આકૃત
સમાન ગણાય છે. હિંદમાં વાયવ્ય
સરહદ, રજપુતાના, સંજ્ઞાદિની તમેટીઓ

અને બીજા રૈતાળ પ્રદેશોમાં તીડો
ઉત્પન્ન થાય છે. કમરુતો વરસાદ થઈ
રેતી બિંજાઈ છે એટલે તીડની માદાઓ
તેમાં છીડા થૂંકે છે. એક મહીનામાં તે
પુખ્ત થાય છે અને આસપાસની વનસ્પતિ
ખાધ વળી ફરીને છંડાં થૂંકે છે અને તે
જીવ મોટા થાય ત્યાર સોરો પાક તેવાર
થાય છે એટલે તેઓ મોટાં ટોળાંમાં
તેની ઉપર તુટી પડે છે. એક દિનસમાં ૩૬
માઇલ લગી તે ઉડે છે. હિંદુસ્તાન, ચીન
મિસર અને આફ્રિકામાં વારંવાર તેઓ
પાકનો ધણી કાઢી નાંખે છે. જેવા ઝપાટે
તે ઉત્પન્ન થાય છે તેવાજ ઝપાટાબંધ મરી
જાય છે અને તેમનાં કહોતાં ખોખાંથી
હવા બગડી ઉજડ થયેલો દેશ પાછો
મરડી જેવા રોગમાં ફસાય છે.

અગણિત સંખ્યાને લીધે અત્યંતતા
બતાવવાને ' તીડનાં ટોળાં ' એમ કહે-
વાય છે:-તીડનાં ટોળાંની માફક શત્રુતું
ફળ દેશ ઉપર ચઢી આવ્યું. તીડનાં ખો-
ખાંનો ખોરાક તરીકે પણ કેટલાક જં-
મલી લોકો ઉપયોગ કરે છે. તીડોને લીધે
અનાજનો જ નહિ પણ વનસ્પતિ સુકાનો
નાશ થાય છે. હિંદ, સિરિયા, મિસર,
ચીન અને યુરોપના પાકવાળા મુલકોમાં
જ્યારે તે ઉતરી પડે છે ત્યારે ત્યાં ત્રાસ
ત્રાસ થઈ રહે છે.

તીજી, વિં (સં. તીજી) બહુ ઝીણી
છેદી-કાપી નાંખે એવી અણી અથવા
ધારવાળું; સૂક્ષ્મ આકરી ધારતું (હથિ-
યાર):-આ છરીની ધાર તીજી છે.
ઝીણું, પાતળું અને કાપવાની શક્તિવાળું
તે. (૨) જાડું કે બારે નહિ એવું છતાં
તીવ્ર; આરપાર નીકળી જાય એવું; ઉડે-
લાંબાણે જનું રહે એવું; ઝીણુંને લાંબું:-
તીજી અવાજ.

તીતર, નં (સં. તિસિર) ખેતરી-સી-
મમાં રહેતું પાંખવાળું પશુ ભૂયર કુકડાની
જાતનું એક પંખી; તેતર.

તીતી, ક્ષીં ચકલી.

તીતીધોડા, પું આમ ઉપર થતું લાંબા પગ
અને નાની પાંખવાળું એક જીવડું. તે
આમ તેમ ફેરતું અને કવચિત થોડું
ઉડતું ફરે છે. શલભ (૨) ચંચળ મનનું
ને આમ તેમ ફર્યા કરતું માણસ; ઉતા-
વળિયો માણસ. તીતીધોડા જેવું=ખાલી
ધાંધલ કરનાર અને માલ વગરનું; અ-
રિથર મનનું.

તીન, વિં (હિં) ત્રણ ૩૦ પ્રં ત્રીન પાંચ=
પતરાજ; શેખી:-જે ત્રીન પાંચ કરવા
ગયો તો ગામડિયા લોક છડી નાંખશે.

તીર, પું [સં.] બાલા જેવું ફળું લગાડેલી
બૂઝ અથવા સરકટની એક વામ લાંબી
સોટી કે જે ધનુષ્ય ઉપર ચઢાવી દૂર
ફેંકાય છે; બાણ. (૨) નદી તળાવ વગેરે
જળાશયનો કાંઠો; કિનારો. ઉં તીરે
ઉગ્યા તરૂ કદંબકના પરાગે. જમનાની તીરે
મારો વહાલો. (૩) આડેડી; વાંકીફાંટ.
૩૦ પ્રં પાંચડું તીર=તીર જેવું ચીથું.
કહેવું વાગ્યો તો તીર નહિ તો તફો=કાર્ય
થયું તો ઠીક અને ન થયું તોપણ ઠીક,
યત્ન તો કરવોજ, એ અર્થે વપરાય છે.

તીરકસ, વિં ખેંચેલા તીર જેવું વાંકું;
વચમાં ખેંચીને ઢાંચેલું-સીધું નહિ પણ
ત્રાંચું તે; સીધી લીટીનું નહિ પણ કોણ-
વાળું; વક્ર; આડું; કામઢામાં જેમ આડો
તીર હોય તેમ રહેલું. (૨) નાં જાળિયું;
આડો-વાંકો ધંગો મૂકીને બનાવેલું નાનું
જાળિયું. (૩) જોળનો એકાદો ભાગ તે.

તીરજી, વિં (તીરજું-તીરસદસ્ય) તીરની
માફક આડું રહેલું; વાંકું, કોણ પડતું;
આડું; કતરાતું.

તીરથ, જીં તીર્થ.

તીરથવાસી, વિં (નાં) તીર્થમાં વાસ કરી
રહેલ; વાનપ્રસ્થ. (૨) તીર્થયાત્રામાં ફરતું;
તીર્થ કરનાર યાત્રાળુતા અર્થમાં વપરાય
છે. ઉં xx આખા તીરથવાસી. કુંડી.

તીરપાઈ, ક્ષીં ત્રણ પાયાની ખેસણી, ઘોડી;
ત્રિપાઈ; નાનું જોળ ટેબલ-મેજ.

તીરવો, પું બાણમાર્ગ; જ્યાંથી છૂટી જેટલે
પરે તેની વચલો માર્ગ-પ્રમાણ-છેડું તે;
શરમાર્ગ; બાણ જેટલે દૂર જઇ શકે તેટલો
અંતરાળ તે; શર અંતરાળ.

તીરંદાજ, પું (ફા.) તીર જેટલે દૂર લગી
જાય-વાગે એટલું જે અંતર તે. (૨)
તીર મારવામાં બાહોશ હોય એવો જે
માણસ તે; તીરથી નિશાન પાડનારો;
જેને તીર મારતાં બહુ સારું આવડતું હોય
તે; તીરંબાજ.

તીરંબાજ, પું તીર મારવામાં અતિકુશળ
એવો જે તે; તીરનો ખેલાડી; ધનુર્ધર;
ધન્વી; કામઢાખાજ; તીરંદાજ.

તીરંબાજી, ક્ષીં તીર ખેલન; તીરથી નિ-
શાન પાડવાની જે કળા-ચતુરાર્થ તે; જી-
નુવિંધા. (૨) અમુક નિશાન મારી તેને
તીર મારવાની જે સરતની રમત તે;
તીર મારતાં કેવાં આવડે છે તેની પરીક્ષાને
લગતી જે કવાચત તે; નિશાનપર તીર
મરાવવા તે. (૩) આગલા વખતમાં થતી
એક કૃત્ર શિક્ષા. રાજ્યદ્રોહ અથવા લોક
દ્રોહના અપરાધીને વસ્તીવાળી જાહેર
જગાએ જમીનમાં અરધો ઢાંટવામાં આ-
વતો ને પછી જેને તેને તેની ઉપર તીર
મારવાનું ફરમાન થતું. તીરંબાજો ચારે
તરફથી તીર મારી તેને વિષી નાંખતા ને
અપરાધી રિખાઈ રિખાઈને મરણ પામતો.
(૪) ચારે તરફથી ખુચ રમકડું-હેરાન
કરવું તે. કિં ૫૦ તીરંબાજી કરવી=ચારે

તરફથી તીર આરી આરીને આરી નાંખવું.
ખૂબ હેરાન કરવું. પંચ ઇંટાળી કરવી;
કાપર કરવું.

તીર્થ, ન૦ (સં.) પુણ્યસ્થાન; ધર્મક્ષેત્ર;
પાપ મુક્તિ યાચ એવાં જે પવિત્ર સ્થળ
તે; પુણ્યભૂમિ; દેવસ્થાનની જગાઓ.
તીર્થ ત્રણ વિધનાં છે. ૧ જંગમ; ૨
માનસ; ૩ સ્થાવર. (૨) વિષ્ણુ-વિપ્ર
પાદોદક. કિં પ્ર૦ તીર્થ કરવું=પાપથી
છૂટવા માટે પુણ્યભૂમિમાં ફરવું. પવિત્ર
નદીઓ ને જળાશયોમાં સ્નાન કરવાં તથા
દેવસ્થાનોમાં દર્શન કરતા ફરવું. તીર્થે મુ-
ડાવું=જ્યાં ઘટિત હોય ત્યાંજ તે કાર્ય
થવું. (વ્યંગ્ય) બીજે સ્થળે સુલભ હોય
તે નહિ કરતાં અમુક જગાએ પરવશ-
તાએ કરવું પડવું તે; સ્થાનપર-ગેરલાભે
પણ કામ કરવાની ફરજ પડવી તે. તીર્થ
રાજ=પ્રયાગ; જ્યાં ગંગા જમના ને સર-
સ્વતીના સંગમ થાય છે તે સ્થાન તીર્થો-
દક=તીર્થતું પવિત્ર જળ. ઉ૦ સોનાના
ધડુલા સદર્ભ કુલ ને તીર્થોદકે પુણ્ય છે.

તીર્થયાત્રા, સ્ત્રી૦ તીર્થોમાં ફરવું તે; પુણ્ય
પવિત્ર દેવસ્થાનાદિક સ્થળો પ્રતિ પ્રવાસ
કરવો તે; તીરથજાતરા; જાતરા. તીર્થ-
ગમન.

તીર્થરૂપ, વિ૦ તીર્થ સમાન-માખાપ, વડીલ
વગેરે તે. ખાખા-તમારા તીર્થરૂપને પછીને
જવાબ દેજો. ઉ૦ ગયું બોધત્યે કયાં
તીરથરૂપ મોટા નિરખતાં, ઉ. રા. ચરિત.

તીર્થસ્વરૂપ, વિ૦ તીર્થ સમાન. શુરુજનને
લગાડાતું વિશેષણ, પુણ્યસ્વરૂપ.

તીર્થકર, પું. [સં.] જૈન મતમાં અના-
તો મોટો અવતારી આચાર્ય; જીન. (૨)
તરવચ્ચાની.

તીવ્ર, વિ૦ (સં.) તીક્ષ્ણ; તીણું (૨)
અતિ ઉત્તુ. (૩) દુઃખ. (૪) કટુ, બહુજ

કટવું-તીખું, આકર્ષ. (૫) કટણ; ગરમ,
તેજ, ઉતાવળ.

તીવ્રતા, સ્ત્રી૦ (સં.) તીક્ષ્ણતા. (૨) ગરમી;
ઉષ્ણતા. (૩) આકરાપણ. (૫) ઉતા-
વળ. (૫) દુઃસહતા.

તીસ, વિ૦ ત્રીસ; ત્રણ વાર દસ તે; પચીસ ને
પાંચ. (૨) તેતું.

તીસમારખા, વિ૦ જોડુકમી કરનાર; જન-
હેલ; ગરમ મિનજી. (૨) બડાઇખોર;
કુલણજી.

તુઇ, સ્ત્રી૦ તોઇ; કસમની પાતળી લાંબી
દોરી; દિત. (૨) ટુઇ; નાનો પોપટ. (૩)
અ૦ પંખીનો એવો ઉચ્ચાર.

તુએર, સ્ત્રી૦ [સં. તુષર] લાલ ને ધો-
ળા છોડાવાળું અંદર પીળા દાળ-મીઝ-
વાળું એક દિલ્લ ધાન્ય; તુવર; તૂવર.

તુક; સ્ત્રી૦ ટૂક; પહાડ-પર્વતનું શૃંગ-શિખર.
(૨) કવિતાની કડી; પદ; ચરણ. (૩)
લાજ; શરમ. (૪) ટેક; સ્વાભિમાન;
સ્વમાનની લાગણી.

તુકડી, સ્ત્રી૦ ટૂકડી; ટૂકડી; અમુક નાની
સંખ્યાનો એક જથ્થો; ટોળો; માણસોની
જાડુ મોટી સંખ્યામાંથી જુદો પાડેલો અ-
મુક સંખ્યાનો એક વિભાગ લશ્કર-પો-
લિસના સિપાઇઓ વગેરેનો (ચોર, મજુર)
વગેરેનો વિભાગ.

તુકડો, પું. કટકો; વિભાગ. રાટલા વગેરેનો.
૩૦ પ્ર૦ તુકડે તુકડે=થોડે થોડે; ભાગલે
ભાગલે; કકડા-વિભાગ પાડીને એક પછી
એક રહીને; કકડે બચકે; એક ભાગ અ-
ત્યારે બીજે તે પછી એમ રહી રહીને
એકાદ કામ પુરું કરવું તે:-તુકડે તુકડે
ક્યારે પાર આવશે, એકદમ લાવોને ?

તુકમ, ન૦ [કા.] વીર્ય; બીજ; જેમાંથી પ્રા-
ણીની ઉત્પત્તિ થાય છે તે તરવ. (૨)
વંશ; કુળ. કહે૦ તુકમે તાસીર અને સો

બતે અમર:-જેવું બીજ હોય એવો આ-
કાર-સીકલ થાય અને જેવી સોબત-સંગ
હોય તેવી મન ઉપર અસર થાય. તુખમ.
તુકમરિયાં, નં એક જાતનાં મરીના જેવાં
બિયાં. આ બિયાં ઝોસડ તરીકે વપ-
રાય છે.

તુકલ, જીં તુકલ; ટુકલ; મોટો કનકવો-
પતંગ. ધંટડી અને નાનું જાનસ ધારણ
કરી શકે એવો મોટો પતંગ. એની દોર
પણ જાડી હોય છે.

તુકેકો, પું તકેકો; ટકેકો; ટચકારો; અથડા-
યાનો અવાજ તે (૨) છુટકો તીર; ફ-
ળાને ઠોકાણે ધગોરું જડેલું-ખોસેલું હોય
એવો બાણ. કહેવું વાગ્યો તો તીર નહિ
તો તુકેકો (ટકેકો)=થયું તો ઠીક અને ન
થયું તોપણ ઠીક, યત્ન કર્યામાં શું ગયું,
એવા અર્થમાં વપરાય છે.

તુખમ, જીં તુકમ.

તુચ્છ, વિં [સં.] કંઈજ કામનું નહિ એવું;
જેને ધિક્કારીએ એવું; માલ વગરનું. (૨)
છેક નીચી જાતનું; સર્વ વગરનું. તુચ્છ
ધાન્ય. (૩) હલકું; અધમ. (૪) અદ્ય;
જેની કંઈ ગણના ન હોય એવું-કિ. પ્રં
તુચ્છકારવું=તરછોડવું. તુચ્છ ગણવું, તુચ્છ
માનવું; વગેરે=નહિ લેખવવું; હલકું ગણવું.
દરકાર નહિ કરવી તે.

તુચ્છકાર, પું તુચ્છ ગણી નાંખવું તે; તિર-
સ્કાર; અનાદર; અવગણના; ફિટકાર. કિં
તુચ્છકાર કરવો=તિરસ્કાર કરવો; હલકું-
માલ વગરનું છે, એમ કહી કાઢી મૂકવું-
નાંખી દેવું; અવગણના કરવી. 'જા નીચ
અધમ' એમ મોઢામોઢ કહીને હાંકી
કાઢવું.

તુચ્છકારવું, કિં સં તુચ્છ ગણી કાઢવું;
તિરસ્કાર કરવો; ફટફટ કરી નાંખવું; અ-
વગણના કરવી. મોઢામોઢ હલકટને કંઈ

માલ વગરનું છે એમ કહી કાઢી નાંખવું-
ત્યાગ કરવો-તજી દેવું તે. (૨) ઉતારી
પાડવું; હલકું ગણી કાઢવું.

તુજ, સં તારું કવિતામાં.

તુટક, વિં તૂટેલું; ખંડિત; નહિ આપું:-
આ તુટક ગ્રંથ છે. (૨) છુટું; કકડે કકડે
-ભાગે ભાગે વેચાતું-અપાતું:-તે તુટક
માલ લેતો આપતો નથી; છુટક. (૩)
છુટું પડી ગયેલું. (૪) અધુરું; અપૂર્ણ.

તુટકાક, જીં તૂટેલું અને ફાટેલું-ચરાયેલું
હોય એવું જે તે; ગાળકાણબડી; સાંધની
દુસ્તો વગેરે તે:-આ મકાન ધોળતા
પહેલાં જે કંઈ તુટકાટ હોય તે સમારી
લેવી. (૨) સંધ સ્નેહમાં પડેલો જે અ-
તરો તે; બગાડ; સ્નેહ મૈત્રી ભંગ-વાંધો
વચ્ચે તે; વિઘ્ન; ઉંઘાં મન હોવાં તે:-
એ સ્નેહીઆ-મિત્રો વચ્ચે તુટકાટ થાય
તે દુસ્મનને હસાવે અને તેમનું સંયુક્ત
બળ તોડે. (૩) કમી પડવું વગેરે તે;
ધાસ; ખરાબજાત; કાષ્ટ રીતે પડેલી-થયેલી
ઓછપ; તુકાસાની વગેરે તે:-એની તુટકાટ
તમે પુરી કરી આપજો.

તુટવું, કિં અં તૂટવું; ખેંચાવાથી જુડું
પડી જવું; સળંગ જે તંત્ર સંબંધ હોય
તે છુટો પડી જવો:-દોરડું તુટવું. (૨)
મૈત્રી-સ્નેહ સંબંધ હોય તેમાં બેઠ પાડવો;
દોરતીમાં કલહ થવો; અનુબંધ જતો
રહેવો; સારાસારી નહિ રહેવો:-એ બે
મિત્ર વચ્ચે હમણાં તુટયું છે. અમેરિકાને
જર્મનીના સંબંધ તુટયો. (૩) એકદમ
ઉપરથી પડવું; જોસબંધ એકજ ઠોકાણે
છુટથી પડવું; આંધળિયાં કરવાં; સખત
મારો ચલાવવો; જોસબંધ પડવું:-બધાં
વાદળ તૂટી પડ્યાં. શાહમુદીનનું સૈન્ય એ-
કદમ રજપૂતો ઉપર તુટયું. (૪) નાશ
પામવું; ઊનાશિનન થવું; બિખરાઈ-ધૂળ

ધાણી યધ જવું;-આરંગએમનાં કતુકે
લિલ્લીની પાલ્લ્યાહી પ્રતી.

પ્રતીચાર, પું સોમદાં-આજની રમતમાં એક
પાસાપર ત્રણ અને બીજા પર એક એમ
આર પડે તે દાવ. (૨) વિં જેના શરી-
રના બંધ દીલા યધ ગયા હોય એવું;
નિર્બળ; અશક્ત.

પ્રહં, કિં અં પ્રહમાન યવું; પ્રસજ યવું;
રાજ-પ્રસજ યવું; પ્રહં. કહે. માળી
પ્રહં (પ્રહં) કુલ લે. વરદાન આપવા
બક્ષીસ દેવાને તૈયાર યવું.

પ્રહં, કિં સં [સં. જૂજ] કંતાઈ-ખેંઆઈ
ગયેલા વાણાતાણાના દોરા જેમ ને તેમ
ભરી લપ ઠીક કરવું; તંપ્રુઓ નાંખવા;
કસળ અને રેશમ વગેરેના વણાટના તાર
જે આધાપાછા યધ ગયા હોય તે નવા
નાંખી સમારવું; ભરવું.

પ્રહિચાર, વિં પ્રહિવાતું કામ કરનાર;
પ્રહિચો.

પ્રહિચો, પું પ્રહિવાતું કામ કરનારો; પ્રહિ-
ચાટ, કંતાઈ અગેલાં રેશમી કપડાં અને
ખેંઆઈ તૂટી ગયેલા કસળ વગેરે ઠીક
કરનાર.

પ્રત, નં ગપ; અદવા. (૨) જુઠાણું; ખોટાઈ.
(૩) ખોટી જળ; પ્રપંચ; તફટ; કાવતરું.
(૪) ખોટું બહાને એક જાતનો બખેડો-
સંલેખ લેખો કરવો તે; બવાઈ; બવાડો;
તોફાન; ધતિંગ, તત. ૩૦ પ્રં પ્રતેપ્રત=
જુઠની જળ-પરંપરા-જુઠેજુઠું.

પ્રતક, નં વહાણને મથાળે બનાવેલી જે પા-
ટિયાંની જમીન સપાટી તે; વહાણ-રિટમર
વગેરેનો ઉપલેખો ભાગ; વહાણની અગાસી.

પ્રતંગ, નં પ્રત; ખોટાઈ; જુઠાણું. (૨)
ખોટી બનાવટી જળ-પ્રપંચ-કાવતરું તે.
(૩) કોત્તરજનક ધાંધલ તે.

પ્રતિચો, પું પ્રત કરનારો; અખી; પ્રપંચી;
અખીદાસ.

પ્રતી, અં એક નાતું પંખી; પોપટી. (૨)
મેના-પ્રતીનાપ્રું.

પ્રપ્ર, નં કુતરું. બાળ ભાષામાં વપરાય
છે:-બા ! આ પ્રપ્ર છે ? (૨) અં
કુતરાને બોલાવવાનો શબ્દ. કહે. પ્રપ્ર
કહેતાં આવે ને હડહડ કહેતાં જય-રવ-
માન રહિત માણસ; જેને માનાપમાનની
બલકુલ અસર ન હોય એવું-બેશરમ.
ટેક રહિત માણસ માટે આ કહેવત
કહેવાય છે. (૩) હીહી; પ્રપ્રકારનો
આવાજ.

પ્રતેપ્રત, જું પ્રત; જુઠેજુઠું.

પ્રનપ્રું, જું પ્રણપ્રું.

પ્રમહી, અં (સં. તુંહી) પ્રમહી; નહી-કુધી-
ની જાતનો એક વેશો અને તેના ફળનું
ગર કાઢી લધિલું કોટલું:-પ્રમહીનો વેશો.
આને જોળ પડા જેવાં ફળ યામ છે,
કુમળાં ફળનું (મોઠાં હોય તો) શાક
યામ છે. ફળ મોટું પાકું થતાં તેનું
કોટલું-કાચલું કઠણ યામ છે. સાધુઓ
ખાવાઓ વગેરે ગરીબ લોક તેમાંથી ગર
કાઢી નાંખી પાણી વગેરે ભરવાના કામ-
માં લે છે. એ પ્રપ્ર વીણા અને કીનરી
વગેરે તંપ્રવાધ બનાવવાના કામમાં પણ
આવે છે. પ્રમહીનાં ફળ પ્રમહાં કહેવાય છે.

પ્રમહું, નં (સં.) પ્રમહું; પ્રમહીનું ફળ.
(૨) પ્રમહીના પડા જેવા ફળના કોટલાનું
પાત્ર; પડા કે ભોટા જેવું પ્રમહીના
ફળનું ખાવા સાધુ વગેરેનું પાણીપાત્ર તે.
નાના કોટલાને પ્રમહી કહે છે. જોળ પ્રમ-
હાનાં વીણાનાં તુળાં કરવામાં આવે છે.
મોટાં લાંબાં પ્રમહાં તરવાને કામ લાગે
છે. (૩) માયાના હાકલાનું જોળ ખોપ્રું
તે; કપાળાસ્તિ; માથું. ૩૦ પ્રં પ્રમહાં

આળવવાં=એ પક્ષને લક્ષ્યવા, તુમડાં ફા-
ડવાં=આમાં ફેડવાં. પારકે તુમડે તરવું=
ખીજની સહાયથી કામ કરવું; ખીજનો
આધાર લેવો. (સ્વખજે નહિ એમ.) પોતાને
તુમડે તરવું=આપ ખજી કામ કરવું,
તુમડીમાં કાંકરાં=અર્થ નહિ સમજાય
એવો અવાજ; પર બાધામાં બોલાતું નહિ
સમજાતું હોય ત્યારે આમ કહેવાય છે.

તુમહું, નં માયાની ઉપહું હાડકું, તલકાતું
હાડકું; ખોપરી, રૂં પ્રં તુરહું તુરી જ-
વું=માથું બાગી જવું, (૨) બહુ પરિશ્રમ
-મહેનત-માયાકુટ પડતી,

તુમાન, સીં (ફા.) લેધી; ચોરણી; મોટા
દીક્ષા સુરવાળ,

તુમાર, પું [ફા.] એ પક્ષ વચ્ચેનો તે પત્ર,
અથવા પત્રવ્યવહાર, કે જેની ઉપર ચઢ
ઉતર અમલદારોના અભિપ્રાયેની નોંધ
થયેલી હોય; નિકાલ માટે સરકાર આ-
ગળ જી થયેલી અરજ અને તેની ઉ-
પર જીદી જીદી પાસરીના અધિકારીઓએ
આપેલા અભિપ્રાયનું ટાંચણ વગેરે તે. કિં
પ્રં તુમાર રક્ષાવવા=લખિત અભિપ્રાય
મંગાવવો; અમુક નિર્ણય કરતા પહેલાં
થયેલા પ્રશ્ન ઉપર અમલદારોના અભિપ્રાય
મંગાવી જોવા તે. (૨) કામ લખાવવું.
પત્ર વ્યવહાર ચલાવવો :-તુમારી કારકુન.
તુમારી કામકાજ.

તુમ્હા, વિં [સં.] ઘોંઘાટ અને ધમ્માચક-
ડાવણું; જેમાં વિવિધ કોલાહલ અને
માણસ પશુ વગેરેની ધાંધલ થઈ રહેલી
હોય એવું; રણસંકુલ; ગડગરિયું. સખત;
કપડું:-તુમ્હાલ યુદ્ધ. ધિંગાણું મચી રહેલું-
થઈ રહેલું હોય એવું.

તુરત, જીં તરત.

તુરંગ, પું [સં.] ઘોડો; અશ્વ. (૨) તરંગ;
મોજા. (૩) મનસ્વી વિચાર; તર્ક; બુદ્ધિ;

ખ્યાલ. (૪) નં [શ.] કેદખાતું;
કારાગૃહ.

તુરંગમ, પું [સં.] ઘોડો.

તુરંગી, વિં જેમ મનમાં આવ્યું હોય તેમ
કરનાર; ખ્યાલી; સ્વચ્છંદી; મનોભ્રુ.

તુરા, પું તુવરના દાણા. (૨) છોમાં.

તુરાઈ, સીં મુખથી ધુંકીને વગાડવાનું એક
વાળું. (૨) સાળવીનું એક ઓળર.

તુરાશ, સીં તુરાપણું; તુરાસ્વાદ તે. (૨)
સહેજ તુરું હોય એવું તે.

તુરિયું, નં એક જાતનો વેસો અને તેનું
ફળ. આરિયાની સાથે ચોખાસામાં તે
ધાય છે તુરિયાં ચાકમાં વપરાય છે.

તુરી, પું સાળનો કાંકરો; વાણો ભરવાનું
સાળવીનું ઓળર. (૨) એ તરફ અ-
ણીવણો ખીલો. (૩) ઘોડો; અશ્વ.
(૪) ઢેડ લોકનો બવાઈયો; નાટકી
ઢેડ (૫) ભવાઈનું એક વાળું.

તુરીય, વિં [સં.] ચેથું. તુરીયાવસ્થા=
તરવણ પ્રમાણે જીવાત્માની અહસાજ-
પની ચોથી અવસ્થા તે. (૨) અહા.
તુરીયવર્ણ=ચોથો વર્ણ-શૂદ્ર.

તુરીયાવસ્થા, સીં [સં.] અહ્યાવસ્થા. જીં
તુરીય.

તુરીયાતીત, વિં [સં.] ચોગની ચોથી અ-
વસ્થાને પસાર કરી ગયેલું; તુરીયથી
અતીત-આગળ ગયેલું; ચોથા અવસ્થાથી
જિન્ન. (૨) અહા; ઉચ્ચર. ઉં તમે તુરી-
યાતીત કહાવો. દયારામ.

તુરું, વિં ખાટા ખારા, ગળ્યા, તીખા કે
મોળા એકેકે સ્વાદમાં નહિ એવું; કષાય;
મિશ્રસ્વાદનું; મોમાંના રસોત્પાદક પિડોને
જીખા કરી નાંખે એવા સ્વાદનું; ખગરું;
ખેરવાડું; અપરિપક્વાવસ્થાના સ્વાદનું.
કરીના ગોટલી અને અપરિપક્વ ફોળાના
કાચા સ્વાદને 'તુરા' કહેવાય છે;

કોચાનો સ્વાદ:-તુરી સોપારી. ચિકાચ રહિત; લુપ્ત; મુલાયમ નહિ લાગતાં મોનાં છુટું છુટું થઈ જઈ રસપિડોને લુપ્ત કરી નામે એવા સ્વાદનું.

તુરો, પું તોરો; ફલનો નાનો પણ ભરચક -ચુચ્છાદાર હાર. (૨) સર્વોપરિ-બૂધ-ચુ રૂપ:-એ તો મંડળાનો તુરો છે. છો-ચુ; કલગી; શેખર.

તુર્કી, નં તુર્ક લોકોનો મુલક-રાજ્ય તે; તુર્કસ્તાનના હાલ યુરોપના દરલામી રાજ્યનો મુલક ખાસ તુર્કી કહેવાય છે. તુર્કીના બે ભાગ પાડેલા છે, જેમાં પશ્ચિમ તરફનો ભાગ યોસ્ફાનની સામુદ્ધ-નીની પેલી તરફ યુરોપમાં છે અને પૂર્વ તરફનો ભાગ એશિયામીનર ને અરબસ્તા-નને લગતો છે. (૨) કળા રંગનું મોરચા નાનું ને કુકડાચા મોટું એક જૂથર પાખી. આ પાખી અસલ અમેરિકાનું વ-તની છે પણ હાલ અધે ડેકાએ જોવામાં આવે છે. એની માંચની નાચે ગળા આ-ગળ બકરાના ગળાના આંચળ જેવી હાલ આમડી લખડતી હોય છે.

તુર્ત, જુ. તરત.

તુયા, જુ. તુરીય.

તુલ, જુ. તુલ. મોલ; અનાજના લીલા છો-ડ; કરસથ. (૨) છોડું, ફોતરું; પાનદ. (૩) કરસથની મંજરી-કુડા ઉપરનાં જે નાનાં નાનાં ફોતરાં જેવાં ફલનો ભ-રાવો તે.

તુલના, ઓ. [સં.] એક વરતુને બીજી વ-સ્તુ સાથે તોળા સરખાવવી તે; સરખા-પણું; એક ને બીજી વસ્તુ સાથે સમભા-વમાં મૂકી જોવું-કિમત-સરખામણી ક-રવી તે; બરોબરી. (૨) ઉપમા. કિં પ્રં તુલના કરવી=કિમત કરવી; સરખાવી જોવું; સમાનતા કરી જોવી; સરખાવવું.

(૨) કદર કરવી; યુજ જણવી. કસોટી-પડછો કરવો. તોલ; કિમત; કદર; યુજ.

તુલા, ઓ. [સં.] તોળવાનું યત્ર; કોટિ; ત્રાજવાં. (૨) તોળવું તે; વજન કરવું, માપ કાઢવું તે. તોળાવું તે. કિં પ્રં તુ-લા કરાવવી=પોતાની બારોબાર બીજી ચીજ જોખાવવી. (૨) પુણ્ય મોટું, કોષ્ટ દોષ નિવારણાર્થે કે રાજ્યાભિષેક સમયે સુવર્ણાદિક બરોબર પોતાનું વજન કરાવ-રાવી તેનું દાન કરી દેવું તે. (૨) વજન; માપ; પ્રમાણ. (૪) સરખાપણું; સમાનતા સાદરશ. (૫) જોખ; કાટલાં. (૫) એક રાશિ; તોળારાશિ.

તુલાદાન, નં. [સં.] પોતાની બારોબાર સુવર્ણાદિક તોળાવી તે દાનમાં આપી દેવું તે. રાજ્યાભિષેક વગેરે પ્રસંગે કરવામાં આવતી એવી ક્રિયા તે.

તુલિત, વિં. [સં.] તોલેલું, અમુકની સાથે તુલામાં મૂકેલું. સરખું; સમાન; બરો-બરીનું.

તુલીક, અં. સુધી; લગી; ત્યાં પર્યત:-વર-સાદ આવ્યા તુલીક થોભો. જતા તુલીક રહો.

તુલું, વિં. તુલમાન; પ્રેમધેલું; ભોળું; સા-માનું સ્વરૂપ નહિ સમજતાં પોતે ખુદલા દિલે તેની સ્તુતિ કરનાર.

તુલ્ય, વિં. [સં.] સરખું; સમાન; બરોબ-રીનું; સમાવડ. (૧) સદૃશ; સમ, સધર્મ. (૩) ઉપમા:-તુલ્યથે ગિતા.

તુવર, ઓ. [સં. તુવર] એક જાતનું દિ-દળ દાન્ય; એક કઠોળ. તુવર. તુવરના દાણા ગોળ થાય છે. તેની ઉપરનું છેડું હાલ કે ઘોળું અને અંદની બે ફડ-સિયા બોને પીળા રતાશ પડતા રંગની હોય છે, એની દાળ થાય છે. તુવર ચો-

માસામાં વવાય છે અને છેક શિયાળામાં કે તેના છેવટના મહીનાઓમાં પાકે છે કઠોળમાં તુવર સૌથી સારામાં સાઈ ને બહુ વપરાતું મુખ્ય કઠોળ છે.

તુવેર, સ્ત્રી (સં.) તુવર; તુવર; તુવર.

તુષ, નં (સં.) છોડાં; ફેતરાં; કુચકા. (યંત્રેર વગેરેનાં) ઉં તાંદુલા મૂકી તુષને વળગી રહ્યો. નરસિંહ મહેતો. ૩૦ પ્ર. તુષાધાતી=પાણી વસોવનાર; કુચકા કુટનાર; જેમાં કંઈ અર્થ ન હોય એવું નકામું કામ કરનાર.

તુષમાન, વિં (સં.) ખુશી-રાજી થયેલું; સંતોષ પામેલું; પ્રસન્ન થયેલું.

તુષાર, પું (સં.) હિમ; બરફ. (૨) ઠંડું ઝાકળ; એસ. (૩) આઝાચમાં ઠરી ગયા પછી કંઈ ૩૫ થઈ પડતું હિમ; કરા. ઉં તુષાર મુક્તાદળ મોકલાવી, મેથે વિયોગી ધરિણી રિઝાવી.

તુષ્ટ, વિં (સં.) જેને સંતોષ મળેલો હોય એવું; તોષ પ્રાપ્ત; પ્રસન્ન; સંતુષ્ટ.

તુષ્ટમાન, વિં સંતોષ પામેલું; રાજી; ખુશી; પ્રસન્ન થયેલું એવું:-હો, બાઈ તો તમારી પર તુષ્ટમાન થયા. ઉં નળરાયને થયા તુષ્ટમાન. નળાખ્યાન.

તુષ્ટિ, સ્ત્રી (સં.) સંતોષ; પ્રસન્નતા; તોષ; ખુશાલી. ઇચ્છા તૃપ્તિ આપેલો આનંદ તે:-તુષ્ટિપુષ્ટિ એમ કહેવાય છે.

તુષ્ટિદાન, નં [સં.] તોષ આપવો તે; સંતોષવું તે.

તુષ્ટી, સ્ત્રી ઓઝોને ગમે પહેરવાતું એક ધરણું.

તુષ્ટીપાટિયાં, નં તુષ્ટીનાં લહેરિયાં તે; તુષ્ટી.

તુહિન, વિં (સં.) ઠંડું; ટાહું; શીતળ. તુહિનાદ્રિ=હિમાલય. તુહિનાશુ=શીતળ કિરણવાળો-ચંદ્ર.

તુળસી, સ્ત્રી (સં.) આવડીઆવડીના

જેવો ઉપવાસવાળો એક છોડરો; જંદા; બહુપત્રી; મંજરી; સુભગા. આ છોડ જાંઘામાં ધસુંબે થાય છે. એનાં પાન અને મોજરો વિષ્ણુને ચઢે છે. આ છોડ વિષ્ણુ ભગવાનને ઘણો પ્રિય મનાય છે એટલું જ નહિ પણ તેને તેમની સ્ત્રી ૩૫ ગણવામાં આવે છે. તુળશી એ જાતની થાય છે અને દવા તરીકે વપરાય છે. આઘણુ વગેરે તેને પવિત્ર માની પોતાનાં આંખણે વાવે છે.

તુળસીક્યારો, પું તુળસી જેમાં વાવેલી હોય તે જગા; તુળસીનો આલવાલ; તુળસી વાવવા તથા ઉછેરવાને બનાવેલું જે બાંધકામ-ક્યારો તે; તુલસી વાવવાની જમીન-કામ વગેરે તે. આઘણુવાકામાં અને ઢેડવાકામાં તુળસીક્યારા બાંધેલા હોય છે એટલું જ નહિ પણ એ તેની મુખ્ય ઝાળખ કહેવાય છે. તુળસીક્યારો અને તેને લગતી જમીન પવિત્ર દેવજીમ ગણાય છે.

તુળસીદાસ, પું હિંદી ભાષાનો એક મોટા ને નામાંકિત ભક્ત કવિ. એમનું રામાયણને પ્રકીર્ણ નીતિની કવિતાઓ બહુ જ વખણાય છે. ઉં દયા ધર્મકો મૂલ હે, પાપ મૂલ અભિમાન, તુળસી દયા ન છોડીએ, જળ તક ઘટમે પ્રાન.

તુળસીપત્ર, નં [સં.] તુળસીનું પાંદડું તે. વિષ્ણુને ધરાવવાની દરેક વસ્તુમાં તુળસી પાન મૂકવું પડે છે. આ પાંદડું પવિત્ર ગણાય છે.

તુળસીવિવાહ પું [સં.] તુળસીને વિષ્ણુ સાથે પરણાવવાની એક ધાર્મિક ક્રિયા તે. કાર્તિક સુદ અગિયારસને દિવસે વૈષ્ણવો તુળસી વિવાહ કરે છે. આ નિમિત્તે વૈવાહિક ક્રિયા હોમ વગેરે કરવામાં આવે છે. તુળા, સ્ત્રી તુલા.

પ્રશ્ન, વિ. તુલકું.

તુ, સં [સં. સ્વમ્] નાના અને ઉતરતા ફરજનના માણસને સંબોધવાનો શબ્દ, ખીજે પુરુષ એક વચન; તમેતું એક વચન૨૫. કનિષ્ઠપણું, વહાલ અને ભક્તિ દેખાડનાં આ રૂપે બાળક, બી, માતા, ને પરમેશ્વરને 'તુ' સર્વનામથી વ્યવહારાય છે. અપમાન વાચક પશુ છે:—તુ કોણુ માત્ર ? જેની સાથે વાત કરતા હોઇએ તે ભક્તિવાચક સર્વનામ. પર, બીજું સાચું તે:—હું તે હું ને તું તે તું. હું તે તું નહિ.

તુંકાર, પું (સં.) તું એવો હચ્ચાર તે; ટુંકારો (૨) તુલકાર.

તુંકારો, પું ટુંકારો; તુલકાર; અપમાન સાથે એવો શબ્દ તે.

તુંબ, (વં (સં.) ઉચું; ઉત્તમ; ચિખરની માફક ઉચું અને આગળ પડતું હોય એવું; હચ્ચ.

તુંબજાડા, બીં દખખણીની એક નદી. તુંગા અને બક્ષા નામે બે નદીઓ મળ્યા પછી ચાલતા પ્રવાહને આ સંયુક્ત નામ અપાયેલું છે. તુંગજાડા કરનુર આગળ કૃષ્ણા નદીને મળે છે.

તુંગુ, નં હળનો તે ભાગ કે જેમાં હળપુણી અને ચવડું રહે છે તે. ચાસ પહેળો થાય એવો હળપુણી ઉપરનો હળનો નિતંબ (૨) મોટું કોથળા જેવું બારે ને કુલેલું પેટ; તુંગ-ઉચું થઇ આવેલું. કુલેલું હોય એવું જે તે. (શામ્ય.) :—પોતે તુંગુ બરીને બેઠા એટલે બીજાની સ્ત્રી ફરે? (૩) વિં બડું; બરાઉ; રચ્ચ.

તુંકે, નં (સં.) મુખ. (૨) ચાંચ. (૩) શુંક. વડપુંડમણપાત.

તુંતાં, અં તું અને તોં એમ; ટુંકારે-તુલકારે બોલવું તે; અપમાન તિરસ્કારથી

વાત કરવી તે. (૨) ગાળ દબને લડવું-હપકો દેવો તે; પતરાળ-જેહુકમી કરવી તે:—સાહેબ ! આપ આપના ધરના મોટા તુનાંથી વાત કરતા ના ?

તુંકે, જીં તુંકે. (૨) વિં ઉતાવળિયા ગરમ સ્વભાવતું, તુંકે મિનજી.

તુંકાઈ, બીં માથા ફરેલપણું; ચપચપ ચાપ-લ્મથી સાચું બોલવું તે; ઉદ્ઘતાઈ; આગળ પડીને સારું બોલું બોલવું તે.

તુંબ, જીં તુંબી.

તુંબડી, બીં (સં. લુમ્બી) એક જાતની વેલી; નહી; જેને ઘડા જેવાં શાક ફળ થાય છે તે વેલો. તુંબડી કડવી અને મીઠી બે જાતની થાય છે. મીઠી તુંબડીનાં ફળ લાંબાં ને જોળ એક જાતનાં શાક તરીકે વપરાય છે બ્યારે કડવી તુંબડીનાં જોળ ઘડા જેવાં ફળ સુકવી તેની અંદરનો ગર કાઢી નાંખી (કોટલું) વાસણ-પાત તરીકે વપરાય છે. (૨) તુંબડીના ફળના કોટલાતું નાના ઘડા કે ભોટા જેવું પાત્ર તે; તુંબડું. સાધુ બાવા વગેરે ભોટાને કે કાણે આવાં તુંબડીના ફળનાં કોટલાં વાપરે છે અને તે તુંબડી-તુંબડી કે તુંબડું કહેવાય છે. તુંબીપાત્ર. ૩૦ પ્રં તુંબડીમાં કાંકરા જેવું=ખાલી-અર્થ રહિત બોલવું તે, સામે માણસ સમજે નહિ એવું (બોલવું તે.) કિં પ્રં તુંબડી જાલવી=જેમ લેવો. એકલા-જેખમ વગર મુસાફરી કરવા તેવાર થવું.

તુંબડું, નં [સં. લુમ્બી] તુંબડીતું ફળ તે; નહી. (૨) તુંબડીના ફળના કોટલાતું ઘડા કે ભોટા જેવું પાત્ર અથવા ખાલી ખોળું—કોટલું. (૩) માથાતું જોળ ઘડા જેવું હાડકું; ખોપરી; માથું. (૪) વિં કુલેલું; જડું; રચ્ચ:—એ તુંબડું હિંચકે બેસે તો હિંચકો તરી બ

પડે. ૩૦ પ્ર૦ તુંબડાં લઘાવવાં=એ પક્ષને
માથાં કુટે એમ લઘાવી મારવા, કુસંપ
કરાવવો; સાચાં જીઠાં કરીને લઘાઈ કરા-
વવી. કહે૦ પોતાને તુંબડે તરવું=આપ
બળથી પે.વણુ-કાર્ય વગેરે કરવું. તુંમડું.
તુંબર, પું૦ એક ગંધર્વ; સ્વર્ગનો એક ભક્ત
ગવેયો. (૨) તુંબડાતું તંતુવાદ; કી-
નરી; વીણા. (૩) એક ઋષિ.

તુંબલી, ઓં આયાની ખોપરી.
તુંબલું, નં૦ આયાતું ઉપલું હાડકું.
તુંબી, ઓં [સં.] તુંબડી. (૨) તુંબ-
ડાના કોટલાતું પાત્ર.
તુંબીપાત્ર, નં [સં.] તુંબડાતું લોડું.
તુંબીફળ, નં૦ તુંબડું.
તુંબરુ, પું૦ [સં.] એક ગંધર્વ; સ્વર્ગ
ગાયક. (૨) એક તપસ્વી.
તુંહિ, સં૦ એક તુંજ; તે બાજુ કોઈ નહિ
પરંતુ તુંજ પોતાને બૂલી ગયેલો જવા-
તા પરમાત્માને શીધે છે ત્યારે તેને
પોતાનો બોધ કરવા યાત્રી કહે છે કે, તે
તુંજ છે. વેદાંતના તત્ત્વમસિ મહાવાક્યના
અર્થમાં ચાલે છે.

ત્વમેવ, સં૦ તુંજ એક એમ.
તૂધ, ઓં દૂધ; એક પંખિણી; (પોપટી ?)
એ પોપટ જેવું બોલે છે. (૨) તોધ;
કસબી-જરીની નાની કિનાર-દોરી-પટી તે.
તૂદ, ઓં તૂટી જવું તે; ભંગાણુ; કુટ. કોષ
આખી ચીજનો એકાદ ભાગ જીદો પડી
જવો તે.:-ભાગતૂટ; તૂટફાટ. (૨)
સ્નેહ; મૈત્રી કે સુસંબંધમાં પડેલો વિરોધ;
વિભેદ, વિશ્લેષ; ખતરો, કુસંગ; ફાટકુટ.
(૩) ઝાઝપ; કમીપણું ખોટ; તંગી.

તૂજ, નં (સં) તીર સખવાતું ખોખું;
ભાથો; તીરમાન.
તૂજવું, કિં૦ સં૦ દોરાથી બરવું વાણેઝાણેથી
સચારવું.

તૂત, નં૦ જીઠાણું; બનાવટ; જીડે જીડું એવું
જે તે; તદન ખોટું-જીડું તે.:-તુતેતુત
ચલાવવું. ખોટી-બનાવટી-ગપ ચલાવવી.
અંદર કંઈજ સત્ય કે સાર ન હોય એવું
જીઠાણું; પોશપોશ ચલાવવું તે. (૨)
કાવતરું; તકેટ; દગલબાજી; (૩) નખરાં;
ચેટા. (૪) ગપ; અફવા; ખોટીવાત.

તૂપ, નં [મ] ધી; ધૂત.
તૂર, નં (સં. તુર) આકાશનાં, સોમળાનાં,
અને ડોડીનાં વગેરે કેટલીક વનસ્પતિનાં
હલકાં તે તંતુઓવાળાં બિયાં કે જે તે-
મનો ડોડો ફાટતાંજ હવામાં આમ તેમ
ઉડી જાય છે તે; હલકું તંતુવાળું સહેજમાં
ઉડી જાય એવું જે તે. આકાશની ડોડી-
માંથી આવતાં તંતુવાળાં બિયાં હવામાં ઉડ-
તાં ફરે છે તે પરથી એમ કહેવાય છે કે,
આકાશના તુરની માફક ઉડી જશો. (૨)
તુરાધ. (૩) એકવાળું.

તૂર્થ, વિં૦ ચોથું. (૨) ના. એક વાળું.
તૂલ, નં (સં. તુલ) કપાસના ઊંડ. (૨)
કોઈ પાક-અનાજ વગેરેના ખેતરમાંના
લીલા ઊંડ; કરસણ; મોલ.
તૂણી, અં૦ (સં.) મૌન; ચૂપ; મુંચું થઇ
ખેડેલું હોય એમ.

તૂણ, નં [સં.] સળી જેવું જે ધાસ તે;
તરણું, તરખણું; ખડ; ઊડની પાતળી
પાંતક. (૨) હલકો પાલો. ૩૦ પ્ર૦
તૂણવત્=તરણા જેવું; હલકું; તૂચ. તૂ-
ણવત્ ગણવું=તરણા જેવું તૂચ ગણવું;
કંઈ પણ દરકાર નહિ કરવી.

તૂણક, નં૦ તૂણ; ઝીણું તરણું.
તૂણચર, વિં૦ તરણાં ચરનાર; દોર; પથ.
હં અન્નચર, તૂણચર વારિચર.
તૂણાવર્ત, પું૦ કૃષ્ણાવતારમાં થયેલો એક
તોફાની રાક્ષસ.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫. ૧૫૫.

કન્યા લે દે તે સાદું અને બેથી વધારે
માણસો જા બને વ કને અને ક અને
એમ કન્યાનો ઉતાર કરવાની શક્તિ તે. તે
ખળું, તેખળાં કહેવાય છે.:-સાટાં તેખળાં.

તેખળાં, નં જી. તેખડું.

તેગ, સીં તરવાર; સમશીર; ખડગ. નાની
તરવાર.:-તેગ બહાદુર.

તેગા, સીં તરવાર.

તેગાર, પું વિત; જીવ.

તેજ, નં [સં.] પ્રકાશ; રોશની; ઝગઝગ
ગાટ. (૨) પાંચતરવર્ગનું એક ઝગઝગનું

તરવ. (૩) ગરમી; ઉનાચ. (૪) દબદબો;

દમામ; બબકો. (૫) શોભા; દેદીપ્યમાન-

પણું. (૬) માનપ્રતિષ્ઠા; શૈલ; છાયા; શ-

રમ. (૭) ઉત્સાહ; હોંશ, (૮) જોસ; બળ,

જોર. (૯) વિં તીક્ષ્ણ; તીખું; આકરં.

(૧૦) ચંચળ; સ્ફુર્તિવાળું; જાગતિવાળું;

જાગત. જાગરમાન. (૧૧) ઉત્સાહ-હોં-

શથી ભરપુર; ઝળઝળાટ. (૧૨) જીવંત;

નહિ મંદ એવું; બલુકતું. કિં પ્રં તેજ

પડવું=જંખાઈ જવું; શૈલ પડતી; દબાઈ

જવું. તેજ મારવું=ચક્રચકવું; દીપવું. તેજ

પાડવું; રૂઆબ પાડવો; છાપ મારવા; શૈલ

પાડતી=તેજમાં અંજલું=ચરમ પડી જતી;

દબાઈ જવું; સામા મોટા માણસની શૈલથી

નહિ મોહાવું.

તેજજી, સીં થોડી; ચંચળ-તન્મનાટિયા
થોડી.

તેજપ્રમાણે, અં એ રીતે; એમ; તેમ.

તેજસ્વિતા, સીં તેજ; તેજસ્વીપણું; ચળ-

કાટ, ઝગઝગાટ; શોભા; ઉજ્જવળતા; રૂ-

આબ; બબકો; શૈલ પડે એવો દમામી

દેખાવ.

તેજસ્વિની, સીં તેજદાર સ્ત્રી; તેજસ્વી સ્ત્રી.

(૨) જેમાં નક્ષત્રાદિક ઝગઝગાટ કરી રહ્યાં

હોય એવી સ્ત્રી; જ્યોતિષમતી.

તેજસ્વી, વિં (સં.) તેજદાર; ઝગઝગ થઈ રહે એવું. (૨) સુંદર; શેઠીતું; દમા-મદાર દેખાવતું. (૩) ચંચળ; ઉત્સાહી. (૪) બળવાન; કોઈને પશુ શેઠ પડે એવું; રૂઆપી. (૫) ઉમદા.

તેજનો, પું શરીરને તેજ આપે-ધમધમાટ કરી નાંખે એવાં જે દ્રવ્યો તે; જે આધાતી શરીરમાં હોંશિયારી-ગરમી આવે તે, વન-સ્પતિ દ્રવ્ય. તજ; લવિંગ, દલાયતી વ-ગેરે. ગરમ મસાસો. ઉં તેજનામાં તમાકુ ને વરણાગીમાં વાળ, જીવાનીમાં જીમડું ને લાકળધીમાં ગાળ.

તેજબ, પું [પા.] ગંધક વગેરે ટેટલાંક દ્રવ્યમાંથી બનતું અતિ જલદ પ્રવાહી-સત્ત્વ; અમ્લકાવ; અત્પત ખાટું જલદ પ્રવાહી. એસિડ. Acid:-મંધકનો તે-જબ.

તેજળ, વિં તેજવાળું; પ્રકાશિત.

તેજ, પું તીખા સ્વભાવનો ઘેડો; અશ્વ; તુરંગ. કહેં તેજને ટુંકારી ને ગધેડાને ડફણું=ચંચળ-જેને સ્વાભિમાનની તીવ્ર લાગણી હોય તેને સહેજ થેડું કહેતાં પણ સમજી જાય છે અને મૂર્ખ અભિમાન રહિત હોય તે માર મારતાં પણ સમજે નહિ. ટડું માર્યે તેજ કંપે=નાના-હલકાને કંઈ કહેતાં મોટું અને ચંચળ હોય તે ડરે કે રખેને મારી એ વલે યાય, તેથી ધટતી ચાલે ચાલે. ઉં તેજ ન સહે ચાળખો શર ન સહે ટુંકાર.

તેજ, સ્ત્રીં તેજસ્વિતા; તેજદારપણું; પ્રકાશ; તેજ; ચળકાટ; ઝળકાટ. (૨) ઉજળામણ. (૩) ઉત્સાહ; હોંશ; જગર્તિ. (૪) આ-રોગ્યની લાલ્લી અને સ્ફૂર્તિ. (૫) ઉત્કર્ષ; ચઢતી; ઘટતી. (૬) ચઢતો ભાવ બો-લાવો તે, ઘડિ; ભાવતાલતું ઉંચે જવું-વધવું તે. મોંઘ, મોંઘવારી.

તેજમંદી, સ્ત્રીં ભાવની વધધટ થવી તે; ચઢતો ભાવ તે તેજ ને ઉતરતો ભાવ તે મંદી; ચઢઉતર થતા ભાવોની રૂપ તે:- તેજમંદી બેઉના સોદા યાય.

તેજેમય, વિં (સં.) તેજસ્વ; તેજયુક્ત; તેજસ્વી; ઝગઝગાટ; ખૂબ તેજવાળું હોય એવું જે તે.

તેજલામાં, અં અમુક કાર્ય વાત-વચાર ચાલતાં હોય તે દરમિયાન; તે વખતમાં; તે સમે; તે વેળા એજ.

તેજહું, વિં અમુકના જેટલું હોય એવું; અ-મુક પ્રમાણતું. સંબંધી અર્થમાં અમુક માપ, વજન અને સંખ્યા બતાવે છે:- તમે જેટલું કરો તેટલું થોડુંજ છે.

તેજલે, અં દરમિયાન; તેજલામાં.

તેડ, સ્ત્રીં (તેજડ-તેડ) તટ; કાંઠો; કિનારો; તીર. ઉં તાપીની તેડે તરિયા વાળ્યા રમાદે. (૨) પાણી; તરફ; પક્ષ. ઉં આ-ણી તેડે ગંગા ને પેલી તેડે જમનાં, વચમાં સરસ્વતી નદી વહે છે.

તેજવું, કિં સં ઉંચકવું; છોકરાને કમ્મરે, ખભે કે માથે ઉંચકવું:-છોકરો તેડીને ક્યાં ચાલી ? (૨) સાથે ભેવું; સંગાયે લપ્પ ભેવું. ઉં મને જીલ્લમાં સાથે તેડારે, બાળારાજરે. સામેલ રાખવું. (૩) કોષ જગાએ કોઈને બોલાવવું; આવવાતું કહે-વું; નોતરવું; ધજન કરવું; જમવા બો-લાવવું; આમંત્રવું. ઉં માતાજીરે ! તેં જાણે જમાઇ તેડયો જમવાને. આણુંદેવું; ઘેર બોલાવવું:-હવે વહુને તેડવી છે ? (૪) હુકમથી-બળથી કે પ્રેમથી ખાણસ મોક-લીને બોલાવી મંગાવવું:-એને રાજાએ તેડયો છે. ઉં વહેવાઈને આણું છે તેડીરે.

તેડગર, વિં તેડી આવનાર; તેડાં કરનાર ખાણસ તે:-આ કન્યાશાળામાં તેડગર રાખો.

તેહું, નં આવવાનું કહેવું તે; આમંત્રણ; નોતરું; ઇજન; બોલાવવું તે. (૨) આણું. (૩) સત્તાવાળા તરફથી હજુરમાં હાજર રહેવાનું કહેણુ તે; હાજર થવાનો હુકમ; હુકમ લઈ આવનાર સાથે જવાનો મામલો; તેડી-ઉચકી જનારનું ઉચકી જવાનું કહેણુ. ઉં ઝોરડીએ બેઠાં ઝોરે ! બાબલડી ! તુકનાં તેડાં કોને આવ્યાં, હો જી. હોકારીને બોલાવવું તે.:-તેહું હકારું એમ કહેવાય છે. પહેલું આમંત્રણ ને પછી હકારું.

તેણી, સં તે-ઝી. પારસી અને સુરત મુ'બાઈ તરફના હિંદુઓ તે સર્વનામ ઝીને માટે વાપરતાં 'તેણી' એમ બોલે છે:-તેણીએ ના કહી, તેણી આવશે ત્યારે જવાશે.(૨) તરફ, બાણુ, ગમ, પાસ, મેર, વાર. વગેરે અવ્યયોની પૂર્વે તેને ઠેકાણુ પથ તેણી બોલાય છે:-તેણીતરફ=તે તરફ; તેણી-ગમ. તેણી પાસ જતા નહિ. એણી મેરે તેણીમેરે. તેણીવાર=તે વખતે.

તેણીગમ, અં તે તરફ.

તેણીવાર, અં તે વખતે.

તેતર, નં [સં. તિત્તર] કુકડા જેવું પાંખો-વાળું પથ જ્યારે-ખેતરોમાંથી દાણા વિંછી ખાનારું પંખી.

તેતરીસો, વિં તેત્રીસ વાર સોની રકમ-સં-ખ્યા તે. (૨) તેતરીસો. તેતરીસો કુકાળ. તેતરીસની સાલનો.

તેત્રીસ, વિં ત્રીસ ને ત્રણ તે.

તેથી, અં તે માટે; વારતે; સાથે; તેને લીધે; તટલા માટે.

તેનાઈજીવું, કિં અં પાકપર આવી જવું; ફલ-માંજરો આવવી. તેવાર થઈજવું.

તેનાત, જીં તહેનાત.

તેપન, વિં પચાસ ને ત્રણ; ૫૩.

તેમ, અં તે રીતે; તે પ્રમાણે.

તેર, વિં દસ ને ત્રણ; ૧૩.

તેરમું, નં માણસના મરણ પછીનો તેરમો દિવસ.

તેરસ, ઝીં પખવાડિયાની તેરમી તિથિ:-અણપૂછ્યું મહુરત તે તેરસ ને ત્રીજી.

તેરીખ, ઝીં વ્યાજ ગણવાનો દિવસ તે; વ્યાજ ગણવામાં જે સમય-દૈનિક વ્યાજની રકમ આલે છે તે. (૨) વ્યાજનો જે દૈનિક સુમાર-દર તે.:-પાંચ આનાની તેરીખ.

તેરીજ, જીં તેરીખ.

તેરીમેરી, અં ગાળમેળ; ટુંકારેટુંકારે બોલ-આલ થવી તે; પતરાણ:-અહિં તેરીમેરી કરશો તો માર ખાશો. (૨) દોર તોર ચલાવવો તે; જેહુકમી.

તેરો, પું તેરની સાલનો (કુકાળ-સમય વગેરે તે.)

તેલ, નં [સં. તૈલમ્] તલ નામનાં ખિયાં-માંથી નીકળતું જે ચીકણું ચીકટ પ્રવાહી તે. વનસ્પતિ, પ્રાણી કે જમીનમાંથી મળતું એવું પ્રવાહી કે જે બળે. તલ, અળસી, એરંડી, વગેરેમાંથી, વહેલ, માછલાં ને પ્રાણીની ચરખીનું તેલ અને કેરોસીન, પેટ્રોલ વગેરે જમીનમાંથી મળતાં ખનીજ પ્રવાહી.

(૨) સરવ; કસ:-એણે તો કામ કરાવી કરાવીને તેલ કાઢી નાંખ્યું. કિં પ્રં તેલ કાઢવું=પીલવું. ખૂબ મહેનત આપીને ચકવી નાંખવું; સરવ ખેંચી લેવું; હાંવવું, તેલ ધાલવું=ઝીઓએ શોક ચૂકવો. તેલ નીકળવું=ખૂબ મહેનત-કઠાકૂટ પડવી, તેલ-પુરવું=ઉસ્કેરીને વધારવું; નહિ ઝોલવવા દેવું, સળગાવવું. ઉસ્કેરવું, ઉતોજન આપવું. તેલરેડાવું=દાળ પડવી, શું થશે અને કેમ કરીશું ? એવી ચિંતા ઉત્પન્ન થવી. કહેં તેલમાં માખ ખૂડવી=એકદમ સિધિલ થાંત થઈ જવાવું; ચૂપ થઈજવું; નહિ બોલા-

ય ચલાય નહિ એવી રીત પડી જવી;
દખાઇ જવાવું.

તેલ્યુ, અંતે તેલવાળી; ધાંચ્યુ.

તેલાળું, વિં તેલવાળું; ચીકળું; ચીકટાયેલું.

(૨) તેલિયું.

તેલાં, નં (તેલું એકવચન) નવરાત્રમાં
માતાના વ્રત તરીકે એક કે ત્રણ ઉપવાસ
કરવામાં આવે છે તે; એ ત્રણ ઉપવાસ
દરમિયાન દરાળમાં પચુ તેલનો ઉપયોગ
કરવામાં આવતો નથી, અતેલિયાં તે તેલાં.
નવરાત્ર દરમિયાન કરવામાં આવતું મા-
ત્રતું એક વ્રત.

તેલિયું, વિં તેલ જેમાં હોય એવું; તેલવાળું.

(૨) ચીકળું; ચીકટ.

તેલિયા, પું ધાંચી; તેલ પીલવાનો ને વેચ-
વાનો ધંધો કરનારો માણસ. (૨) તેલ
પૂરે પાડનારો; સાંચાઓ વગેરેમાં તેલ ઉંજ-
વાના કામ ઉપર રાખેલો નોકર તે.

તેલિયારાળ, પું ચરી ઉપર ને લુગડાંમાં તે-
લથી ભરાયેલો અને તેલમાં જોઈ ભવિષ્ય
કહેનારો એક તાંત્રિક બિખારી; તેલથી
નહાનારો બચક.

તેલી, પું તેલ કાઢવાનો ને વેચવાનો ધંધો
કરનારો; ધાંચી. (૨) વિં તેલિયું; જેમાં
તેલ રહેલું હોય એવું (તેલી તે); તેલી-
બિયાં.

તેવક, અં [સં. વૃત્ત=તરવું. ત્રિવૃત્તિ] ધર્મ,
અર્થ અને કામ, તેમજ વધારો, ખોટ ને
નિભાવ, એ બધી બાબતોનો વિચાર કરીને
વર્તવું તે તેવક=તેવડ; કરકસર; નેતેવડ ત્રી-
જો બાધ. (૨) તલવીચ; જોડવણ; સોષ;
સગવડ. ઉં નિકમજી તેવડમાં રહેજો;
નાજીતણું છે કામજી.

તેવકયું, કિં સં ધર્મ, અર્થ અને કામ, ત્રણે
વ્રત સમયામ તેમ કરવું તે; સંભાળીને
કરકસરથી ત્રણ વ્યવહારને બાધ આવે નહિ,

તેમ વહેવાર ચલાવવો તે. (૨) ભેખવવું;
ગણવું. ઉં હુંને તેવડે તુલ્ય માત્ર=મને
તુલ્ય માત્ર ગણે છે. (૩) ત્રણ પડ યાવ
તેમ કરવું; ત્રણપડ કરવાં:-ચાદરને તેવ-
ડને એટલે-ઓઢારી. (૪) બહેન બાણેળાં
અને દીકરી જમાઇ વગેરેને વ્યવહારાનુ-
સાર નોતરવાં, અને તેમનો સત્કાર કરવો-
રીતભાત વગેરે કરવાં તે; વ્યવહારિક રીત-
ભાત કરવી; વ્યવહાર કરવો:-એ કયાં
વ્યવહારમાં રહેલો છે. બહેન બાણેળાંને તો
કદી તેવડતો નથી.

તેવડું, વિં તેના જેટલું. સંબંધી અર્થમાં લ-
ખાઇ પહોળાઇ, ઉંચાઇ અને પ્રમાણ વગેરે
બતાવે છે. (૨) ત્રિપટ; ત્રણ ગણું:-એ-
વડાં તેવડાં નાંચ્યાં આપીને હાલ કોણ માલ
ખરી દે. (૩) ત્રણ પડવાળું:-પિછોડી
તેવડી કરીને ઓઢો; ચાદર તેવડી કરો.

તેવતેવડું, વિં એક થીજ સમાન-સમવયનું
હોય એવું; સરખું સમાણું; સમત્રમક, કિં
મળી તેવતેવડી સાહેલીઓ, પ્રીતે ગરબા
રે ગાય.

તેવામાં, અં તેટલામાં; તેવે; અમુક કાર્ય
બની રહ્યું હોય તે દરમિયાન.

તેવારે, અં તે વખતે; સારે; તે સમે.

તેવાસ્તે, અં તે માટે; તેથી.

તેવીસ, વિં વીસ ને ત્રણ; ૨૩.

તેવું, વિં [સં. વૃત્ત=લાવત] અમુક જેવું
તે; તેના સરખું; એવું; અમુકના જેવા
ગુણ, ધર્મ, રૂપ, રંગવાળું; તે પ્રકારનું.
૩૦ પ્રં જેવું તેવું=સાધારણ; કામ ચલા-
ઉ; વિચિટ ગુણગુણવાળું નહિ એવું; સા-
માન્ય:-એ સહેર કંઈ જેવું તેવું નથી.

તેવે, અં તે વખતે; તેટલામાં; તે વખત દર-
મિયાન.

તેહ, સં તે. કવિતામાં વપરાય છે.

તેહેનાત, અં [અ.] મોટા માણસની

આગા ઉઠાવી લેવાને અને તેનું કામકાજ સેવાચાકરી કરવાને તેની પાસે રહેવું તે; ખીજમત; હજુર; સેવા; સાનિધ્ય, સમુપસ્થિતિ. કોષ અમલદાર, મોટા માણસ કે માંદા માણસની સેવાચાકરી માટે તેની નજીક ને નજીક તેને જોઈતું કરતું આપવાને હુકમ-થાય તે ઉઠાવવાને રદ્દા કરવું તે; સેવામાં રહેવું તે. (૨) તાબેદારી; અધીનતા. કિં ૫૦ તેહનાતમાં રહેવું=સેવા ચાકરી કરવાને-હુકમ ઉઠાવી લેવાને હાજર ને હાજર રહેવું; ખીજમતમાં રહેવું.

તેહવાર, પું [ફા.] મુસલમાની દીનનો પાક દિવસ તે; વ્રત ઉત્સવ વગેરે પાળવાનો-આનંદમાં ગાળવાનો દિવસ; ખુશાલીનો-ચાલુ કામ ધંધો નહિ કરતાં ખુશી ખુશાલીમાં અને ખાણીપીણીમાં આનંદ ભેર રહેવાનો દિવસ.

તેહસીલ, ઓં [અ. તહસિલ] જમીનનું જે સરકારી ભાડું-કર-મહેસુલ તે: (૨) સરકારી મહેસુલ જમા કરવી તે; જમીનનો કર ઉધરાવવો અને સરકારી તિજોરીમાં ભરવો તે; તેને લગતું કામ. સરકારી વજ, સાંચ; કર તે. (૨) જમીનનો કર ઉધરાવવાને મોટા વિસ્તારમાં પાડેલા જે નાના નાના ભાગ તે; તાલુકા; જમાબંદીની સગવડને માટે પાડેલા મુલકનો એક ભાગ; મહાલ; પ્રાંત; પરગણું.

તેહસીલદાર, પું તાલુકા કે પરગણાની મહેસુલ ઉધરાવનાર સરકારી અમલદાર; મહાલકરી; મામલતદાર.

તેં, સં તમેનું એક વચન.

તેંગળ, નં એક કડીના વાળાનું ધરણું.

તેંટું, નં ટેંટું; અભિમાનના બોલને આજ્ઞા લગાડવામાં આવે છે. (૨) વિંબાલ વગરનું; આળસ; બ્યસતી; હહેલું.

જેનાથી કંઈ બની શકે નહિ એવું; નિર્મોલ્ય.

તેંતાળીસ, વિં ચાળીસ ને ત્રણ; ૪૩; તેતાળીસ.

તેંત્રીસ, વિં ત્રીસ ને ત્રણ; ૩૩; તેત્રીસ.

તેંસક, વિં ત્રણને સાઠ; ૧૩; તેસક; ત્રેસટ.

તેંદિય, નં [સં.] તીક્ષ્ણતા; તીખાપણું.

છરી વગેરેના વાદની જે શક્તિ તે.

તેજસ, વિં તેજવાળું; તેજસ્વી.

તેડ, ઓં તરડ; તડ; તડ; ફાટ; ચીરો; ભિંગ; ભાણ, કાપ વગેરેમાં પડેલા જુદા આકા; આંતરો; બે ભાગ વચ્ચે રહેલો આંતરો.

તેડાણું, કિં અં તરડાણું; ફાટણું; ચિરાણું; જુડાં પડણું. (૨) ઉલટા પડણું; વંકાણું; વિરુદ્ધ હોણું; વિરુદ્ધ રહેણું.

તેડિયો, વિં તરડાઈ ગયેલો; ઉગ્રપણાથી અજગો થઈ ગયેલો:-તેડિયોગવાર. (૨) તરડાઈ, ફાટી કે ચિરાઈ જાય એવો:-તેડિયો પત્યર. (૩) આકરા સ્વભાવનો; અજગો નહિ રહે એવો જે તે; અતડો.

તેજ, વિં બે ને એક જેટલી સંખ્યા તે; તણ; ત્રણ; ૩.

તેજું, નં [સં. તૂજ] તરખણું; તણ; ધાસની પાતળા પાનડ વગેરેની કડકી; તરણું. (૨) ટુચવરતું.

તૈયાર, વિં [ફા.] કાઈ પણ કામ તેની પૂર્ણતાએ પહોંચેલું હોય તેવું; પરિપૂર્ણ; પૂરું થઈ રહેલું હોય એવું; પરિષ્કવ:-રસોઇ તૈયાર છે; કેરી તૈયાર થઈ ગઈ છે. (૨) સજ્જ; તત્પર; કાર્ય કરવાને, ઉપડવાને તમામ સાધન સહિત પરવારીને રાહ જોતું એવું:-ચાલો હું તો તૈયાર જ છું. લશ્કર તૈયાર છે. (૩) તરત રજુ કરાય એવી સ્થિતિનું; તરત રજુ કરાય એવું; હાજર. કિં ૫૦ તૈયાર કરવું=ખ-

નાવવું; ઉપયોગમાં આવે એમ કરવું; પુરું કરવું; સંપૂર્ણવસ્થામાં આવવું. તૈયાર થવું = કામકાજથી પરવારી તથા સાધન સામગ્રી એકઠી કરીને કોઈ પશ્ચ કામ કરવાને સજ્જ થવું તે. (૨) પાકવું; પરિપકવ થવું.:-ફેરીઓ તૈયાર થઈ; ઉપયોગમાં લેવાય એવું થવું; પરવારી લેવું; પરવારવું. તૈયારી, કીંડ કોઈ પશ્ચ કાર્ય પાર પાડવાને માટે તેનાં સધળાં સાધન વગેરે મેળવી એકઠાં કરી સજ્જ થવું તે; સજ્જ; સજ્જ થઈ રહેવું તે; કાર્ય થવાનો છેક નજીકનો વખત તે; તત્પર થઈ રહેવું તે; તત્પરતા. ઉપડવાનો વખત; ઉપડવાને બેઠતાં સાધન સાથે કરેલી સજ્જ. (૨) છેલ્લો સમય; મરણ સમય.:-ડોસા તૈયારીમાં છે. કિંડ પ્રંડ તૈયારી કરવી=સજ્જ થવું; પરવારવું, તયારી.

તૈલ, નં [સં.] તેલ; ચીકટ.

તૈલંગ, વિં તિલંગ દેશનું; તિલંગ સંબંધી.

તૈલંગી, વિં તિલંગ દેશનું. (૨) એ નામે ઝાળખાતી બ્રાહ્મણની એક નાત.

તૈલાભ્યંગ, પું [સં.] શરીરે તેલનું મર્દન કરવું તે. ઉંડ તૈલાભ્યંગ સ્વપ્ને નવ હૃદયે. સુદામાખ્યાન.

તૈલી, વિં તેલવાળું; જ્યાં તેલ હોય એવું.:-તૈલીભિયાં. (૨) તેલ વેચનારો; ધાંચી; તેથી.

તૈ, અં તઈ; ત્યાં.

તો, અં 'ને' ના પ્રતિયોગીરૂપે વપરાતો અભ્યય.:-જો ખાઈશ તો જીવીશ. (૨) ત્યારે.:-એમ છે તો લાવો. (૩) નિશ્ચય.:-રૂપિયા છે તો ખરા પશ્ચ આપવાના નથી. (૪) લાડ અને મસ્કરીના અર્થમાં.:-પાસે તો આવ. બેસ તો ખરો. (૫) હોવે, સામે થવાના અર્થમાં.:-તો ચાલશે કેમ નહિ ? ચિચારને વળત આપવામાં અને નિશ્ચય કેખાડવામાં 'તો' નો બહુ ઉપયોગ

થાય છે.:-ચુલાખ બોલી તો ખરી પશ્ચ પછી શરમાઈ ગઈ.

તોઈ, કીંડ કસબની દોરી-કિનારી તે.:-તોઈરીત. તોઈ, કીંડ જાડી ને બારે બેડી; લોહાની બારે હાંસડી; હહેરો. (૨) કોથ, હળપુણી; ધાંચીની કોથ. ગળામાં નાંખવાની બારે વજનની પીડાકારક બેડી; પાથ; જીરૂ.:-હોઠાંરો થતાં મરાસિયાને થર ચઢવું તે તેનાજ હાથમાંની કોથ ધાંચીને બળે વિંટાળી તોઈ નાંખી. ધાંચીએ તે કાઢી નાંખવાની વિનંતિ કરી ત્યારે કહ્યું કે પાછો જ્યારે હોઠાંરો થાય ને મને થર ચઢે ત્યારે આવજો કાઢીશ.

તોઈવું, જીંડ ટોઈવું.

તોઈ, અં તો; ઉત્તરમાં કહે કે; એટલે; એમકે; તોપશ્ચ.

તોખાર, પું ઘોડો; અથ. ઉં ચઢીઓ રણ-તોખાર.

તોછડાઈ, કીંડ તોછડાપશ્ચ; અવિવેક; હલકાઈ; અસભ્યતા. વિવેક રહિત બોલવા ચાલવા ને વર્તવાની જે ઢબ-રીત તે. (૨) હલકાઈ; કોઈના ભારખોજ વગર કુંકારે બોલાવાની બેશ્દિ તે. (૩) ઉલ્લાસ; બેઅબ્બી; અમર્થાવપશ્ચ.

તોછડું, વિં તિરસ્કાર યુક્ત; અસભ્ય; વિવેક રહિત, અમર્થાવ; બેઅબ્બ. (૨) કુંકાર; અસંપૂર્ણ.:-આ લુગડું તમને તોછડું પડે છે.

તોજી, કીંડ [અ.] જમીનનો કર-મહેસુલ તે; સાંચ. (૨) સાર; સરવ.

તોઈક, પું [સં.] ચાર સમજીવું એક એક ચરણ હોય એવો હંદ; વૃત્ત.

તોઈવું, કિંડ અં ટાંચું પડવું; ઓછું રહેવું; કમી પડવું.

તોઈ, કીંડ ટોટી; ચૂક; ચૂસણી; ડિંટડી.

તોડો, પું ટોડો; ખોટ; કમી પડવું-આવવું તે; ઓછ; કમીના, નુકસાન. (૨) ગળાનો

કુકર; હરિદેવ; એક બીજાના તોડા પી-
સવા તે શું સારું ?

તોડ, પું તોડી ફેડીને કાઢેલો ને રસતો-છે-
વડનો પરિણામ તે; નિકાલ; નિર્ણય;
ફાલો; ફેંસલો; વળગાટ મટાડવો તે; અ-
ગવડ જીવ કાઢી નાંખવી તે. (૨) સમા-
ધાન; માફવાળ. (૩) પગમાંના માંસના
ભોઆઓ અને રંગોના સંક્રાંત્યની પીડા તે;
પગની ફેંસાનું કળતર. (૪) ઉપાસ; રસતો.
કિં પ્રાં તોડ કરવો-કાઢવો=નિકાલ કર-
વો-કાઢવો. તોડ લાવવો=એક કે બીજી રીતે
ને તે છેવટ લાવવું; નિકાલ કરવો; પુરું
કરવું. તોડ થવા=પગના માંસના ભોઆ-
ઓમાં ખેંચ જેવી પીડા થવી. તોડ ચૂકવો
=એકાદ માથે કાઢી આપવો. તોડીકાઢીને
જીવું કરવું=તકરાર રહે નહિ એમ કરી
આપવું; મંદી વાળવું.

તોડબોલ, પું સમાધાની; નિકાલ; બેઠ બા-
જીને સમજાવીને તેમની વચ્ચેનો ઝગડો
પતાવી નાંખવો તે.

તોડવું, કિં સં (સં. તોડ) બેઠાચેલું
હોય તેને ખેંચીને છુટું પાડવું; ચુટવું.
તંત્રવાળી ને ચીકણી ચીજનો એકાદ ભાગ
તેના મોટા ભાગમાંથી ખેંચી-આમળીને
જીવો કરવો. (૨) ભાગવું; ફાડવું.-તેણે
મોટા કાચ જડતાં જડતાં તોડી નાંખ્યા.
(૩) બંધ થઈ બંધ એમ કરવું.-તેણે
કાંસ કાઢીને નદી તોડી નાંખી. આવક
તોડી. (૪) બોલેલું બોલું કરવું.-વચન
તોડવું.-વચન તોડવું નહિ. (૫) ઉપાડી
નાંખવું. ખેંચી નાંખવું.-વાળ તોડવા. અ-
સ્થિથી વટી ભય એમ કરવું. (૬) વિંધી
લેવું; ડિટવું; સમારવું.-કેરી તોડી; સાક
તોડવું-મોળવું. જીવાસ્ત્રથી તોડીને લેવાર
કરવી. (૭) ચૂકી દેવું; છાડી દેવું; બંધ
કરવું. એણે કોસ્તકારી તોડો

તોડી, બીં ટોડી; એક રામણી.

તોડેમકોડે, અં બંદુક બરી કાટને કાંગરે
તેવાર થઈ ઉભા રહેવું તેમ; કામ કરવાને
એકદમ ઉતાવળિયા થઈ રહેવું તે; એક
પગે; તત્પર ને આતુર થઈ રહેવું-ઉતાવળિ-
યા થઈ રહેવું તે.-વરની સાથે જવાને
વહુ તો કેહાડાનાં તોડેમકોડે થઈ રહ્યાં
છે. ટોડેમકોડે.

તોડો, પું ટોડો; કંચો મિનારો; ઉંચું શિ-
ખર; જ્યારતાં. (૨) પુરુષો એક પગે ને
મોટું ભાર સાંકળું પહેરે છે તે; પરાક્રમ
બદલ મળેલી પગમાં પહેરવાના ધરણાની
બક્ષીસ. આમળ વીર ને પરાક્રમી પુરુષોને
રાજાઓ તેમના વંશત્રય ને પરાક્રમ માટે
મોટો મેળાવડો કરીને તોડો પહેરાવતા
હતા. અઘાપિ બાટ લોકો તે પહેરે છે,
દેશી બસ્તરમાંના શરવીરાને છેક અઘાપિ
લગી ઈશ્રિય સરકાર પશુ તોડા બક્ષીસ
કરતી.

તોતડું, વિં તોતળું.

તોતળું, વિં સડસઘટ નહિ પશુ વૃત્તા સ-
ખે અને શુદ્ધ ઉચ્ચાર નહિ બોલવું એ-
વું; કાણું; 'તત્તલ' એમ થઈ જવું હોય
એવું (બાપણ બોલવું તે.)-અમળકના
મળેના તોતળાં સખેડા કેવા વહાલ ભર્યા
લાગે છે. વચ્ચેથી તોતળું બોલે છે. અ-
શુદ્ધ; યથાર્થાન નહિ ઉચ્ચારાવું એવું.
(૨) જેનાથી શુદ્ધ-સ્પષ્ટ બોલાવું ન હેતુ
એવું (માણસ જે-એ લાપટો તોતળો
છે. જાન કુકાઈને અવાજ વટી ભય એવું
ને આપણ-બોલવું તે.

તોતો, પું તોત; શુક; તોતળું તોતળું
પશુ માણસના જેવું બોલનારું પંખી.

તોથ, બીં કારના એરે દર સ્ત્રીસત્ત્વ ગોળા
ફેંકવાનું મોટું નળાકાર થઈ; બંદુકના
જેવી પશુ તેથી થયેલી મોટી જાનુ ઉપર

જોખા ફેંકવાની નલિકા જેવી બનાવટ; ટોપ. (૨) ખોટી ખેટી વાત; ગપ; અફવા. કિં પ્રં તોપ ખારવી=ખોટી વાત ફેલાવવી, જુદે જુદી અફવા ઉડાવવી; ખોટું-બનાવટી તરફ કહેવું. કાષ્ઠના ઉદ્ભવને આંચકા લાગે એવી ખોટી વાત કહેવી, તોપચી=ગપી. (૩) માયાતું સ્વભાવી રક્ષણ થાય એવી ધાતુની જે ટોપી તે; માયાતું રક્ષણ કરે એવી ટોપી-બખતર તે.

તોપખાતું, નં ધણીક તોપો અને તે ફાડવાનો સરસામાન વગેરે તે; તોપો અને તેનો સરંજમ તે. લસ્કરમાં તોપની લાગણી માટે બનાવેલા જે એક ટુકડી હોય છે તે. (૨) ગપજોશો.

તોપચી, પું તોપની નેમ-નિશાન માંડનારો; નિશાન માંડી તોપફાંડનારો માણસ; જોશાન; તોપમાંથી જોખા ખરનાર. (૨) વિં ગપી; અફવા ઉડાડનાર.

તોપજી, અં તેમ છતાં; તથાપિ; તોય.

તોફા, વિં (જ) સર્વોત્તમ; સરસ. (૨) ભારે; કિમતી.

તોફાન, નં (જ) ઉદ્ભવ વર્તન તે; અચાનક વર્તન; ખરતી; ધિંગાણું. ઉછળાઉછળી, પડભાગ-ભાંગફાડ; કૂદાકૂદ, દોડાદોડી; અજાણી. (૨) વાવાઝોડું; વટાળિયો; પવનનું જોરથી વહાવું તે. ધાંધલ, દંત્રો; હુલ્લસ. (૩) હલનતી કોલણી. (૪) જામગીરી. (૫) ટાંચો.

તોફાની, વિં તોફાન કરનારું; હુલ્લસી; મસ્તાર્ધ ખોર. (૨) ઉધલાતું; ઉછળતું.

તોફાની, વિં સેજભેળિયું; ખીચડો. (૨) પચાસ.

તોફે, અં ઉમદા, સર્વોત્તમ હોય એમ; અસાધારણ; ઉત્તમ એમ. આજ તોફે છે.

તોફે, અં સરસમાં સરસ હોય એવો; સર્વોત્તમ.

તોખરો, પું (ફા. તુલ્કર) થોડાને ચંદી આપવાની આમણની કોથળી. તોખરામાં ચણા વગેરે ભરી તેમાં થોડાતું મેં આવી રહે તેમ પહેરાવવામાં આવે છે. (૨) રીસે-કોષે છુમરાયેલું હોય એવું જે મેં તે. કિં પ્રં તોખરો ચઢવો=રીસ ચઢવી; તોખરા જેવું મેં થવું. કહેવું તોખરો ચઢવો એટલે હથ્થહથાટ મટશે.=લાંચ રશમત આપી એવું કંઈ કરો એટલે બડાકરો નહિ.

તોખા, અં આં ત્રાસ-કંટાળાનો ઉદ્ભાર; હાથ; કળકળાટી, રિખાવાથી-જુલમ-સીતમ થવાથી ત્રાસને લીધે બોલાતો બોલ. પસ્તાવાનો જીવ-માદ માગવાના અર્થમાં વપરાય છે. ત્રાહિના અર્થમાં બોલાય છે. કિં પ્રં તોખા પોકારવી=ત્રાસ ત્રાસ થઈ રહેવો. જુલમથી કંટાળી યરણ શોધવું; લહાવેલો થવા. તોખાખત=હેરાન કરી-રગડીને લખાવેલો દસ્તાવેજ.

તોખર, નં (સં.) લગાડવું એક આયુધ. પોલાદના તીક્ષ્ણ કંટાવાળું માયું લગાડેલી લાકડી. કડિયાળી-ભાલાભાલા જેવાં ફળાંવાળી લાકડી. ઉં કરદત્ત તોખર કરી વડે રણની સીમા ધેરાય છે. (૨) એક રામ.

તોય, નં (સં.) પાણી; જળ. (૨) અં તોપજી; તથાપિ.

તોયદ, પું (સં.) પાણી આપનારો-મેધ; વરસાદ.

તોયધર, પું (સં.) મેધ; વરસાદ.

તોયધિ, પું [સં.] સમુદ્ર; દરિયો.

તોયનિધિ, પું [સં.] સમુદ્ર; દરિયો.

તોયપજી, અં તોપજી; તોય; તથાપિ; છતાં.

તોર, આં તર; સરવ; મલાઈ.

તોર, પું મિળવ; અહંકાર; હુલ્લસ; રૂપ, યોવન, ધન, માન વગેરેના જે અર્થ તે;

અહમહમિઠાની જે ઉચ્છૃંખણતા તે. (૨)
બજકા; કાઠ; હમામ. અભિમાની ઓધલ.

તોરડી, સીં જુઠ તોલડી.

તોરણ, નં (સં.) ધરને પારણે, દરવાજે કે
ભાગેએ આસોપાલવનાં લીલાં પાંદડાંની જે
માળા બાંધવામાં આવે છે તે; અંગળ પ્ર-
સન્ન બતાવવાને પારણાને શાભાવવા બાં-
ધવામાં આવતી જે કપડાની, ભરતકામની
કે લીલાં પાંદડાંની માળા તે. ઉઠ બાંધ્યાં
તોરણ પારણે નયનનાં લાંબાં, ન ઈંદીવરે.
કિં પ્રં તોરણ બાંધવું=પારણાને દીપા-
વવાને ફૂલ પાનનો સજ્જગાર કરવો. વધા-
ઈના આનંદના આડા હાર કરવા. પોતાની
વધાઈ બતાવવી.:-જગદેવ પરમારે બહો-
તેર ગામની ભાગેએ એક રાતમાં તોરણ
બાંધ્યાં. તોરણે આવવું=અચૂક કાર્ય પાર
પાડવાને લગભગ તેની નજીકમાં જવું. વરતું
પરણવા માટે ચોરી નજીક જવું તે.:-
આહાણોમાં તો તોરણે આવેશો વર પાછો
જાય. ૩૦ પ્રં લીલેતોરણે=તોરણ કરમાયે
નહિ તે પહેલાં કન્યા આપ્યા વગર વરને
પાછો વાળવો તે; કંઈ પણ લીધા વગર
નાસીપાસ થઈને પાછા ફરવું પડે તે.:-
બાઈ ત્યાં આગળ હોંઘથી આવ્યા પણ
એમણે તો લીલેતોરણે પાછા કાઢયા.

તોરણિયું, નં તોરણ, (૨) વિં તોરણવા-
ળું; જેને તોરણ બાંધેલું હોય એવું. (૩)
આંગણા આગળને-મહોલ્લાનો બાંગ.(૪)
મેખરાતું; મુખ્ય.

તોરી, સીં મદાંધતા; ગર્વનો છાક; દુર્યોધિ-
તા; અહંકાર; અહમહમિકા; (૨) રીસ;
છણક; ઉદ્વેગતા. (૩) વિં તેરવાળું; મિ-
જીજી, અહંકારી. (૪) તરંગી; વામલ;
સ્વાભિમાનની કડકીવાળું. (૫) કસારી
માફક રાતે તીણો અવાજ કરનારાં એક
જાતનાં જીવંડાં.

તોરી, પું પાધડીનો કસબ; પાધડીના બે છે-
ડાઓ પર જે જર હોય છે તે; પલ્લો;
પાલવ. (૨) ચિરપેચ; કલગી; છોજ. (૩)
કેટલાંક ફૂલપાન સાથે બાંધીને બનાવેલો
જુઝ; ગોટા. (૪) લખડોતો રહે તેમ પાધ-
ડીમાં ખોસવાનો ફૂલનો ઢુંકો હારકો. (૫)
સૌથી સરસ તે; આગેવાન; મુખ્ય; અ-
મણી. (૬) હૂંપદનો જુરસો; ગર્વ દર્પો-
દ્વતા; અભિમાનનો છક; ઉદ્વેગપણું. (૭)
બજકા; રૂઆળ; હમામ. (૮) લાવણીનો
એક ભેદ. આમાં શિવનો મહિમા હોય છે.
(૯) રીસ; કોપ; હૂંપદની ઉદ્વેગતાનો છ-
ણકો તે.

તોલ, પું (સં. તુલ) તોળવું તે; વજન
કરવું તે; વજન; માપ; આરેપણું. (૨)
તુલના; સરખાપણું; કિમ્મત; પરીક્ષા. (૩)
સંમાન; આપડ; સાખ. કિં પ્રં તોલ
કરવું=તોળવું; જેખવું; વજન કરવું. તોલ
કરાવવો=કિમ્મત કરાવવી; પોતાને માટે
સામાના મનમાં હલકો વજન રહિતપણા-
નો વિચાર આવે તે. ઉઠ એ છે જનમ-
ની ઉછાંછળી, મારો થઈ જાય તોલ,
આધા રહો રૂડા રાજવી. કા.

તોલડી, સીં કાળું માટીનું વાસણ; હાંલ્લી;
રાંધવા ખાવાનું માટીનું કાળું વાસણ.
કહેઠે ટકાની તોલડી તેરવાનાં ભાગે=સં-
સાર ચલાવવાને સો ચીજ જોઈએ. નાનો
પાટિયો. તોલડી તનતન કરે છે, અર્થાત્
ખાલી ચણો ને વાગે ધણો. એવા અ-
ર્થમાં વપરાય છે.

તોલડું, નં હાંલું; નાનું ફૂલ ઝાડ વાવવાનું
કુંડું. તિરસ્કારના અર્થમાં. (૨) બિહુ-
નું પાન.

તોહું, નં ફસરો જેટલું જે એક જથ્થે વ-
જન તે; ફસરો જેટલું જેખેલું જે વજન
ન તે, આર તોલાંએ મણ, ચાળીશ સેર.:

પાંચ સાત તોલાં દાળ જોઇએ છીએ. (૨) થી ભરવાનું નાનું વાસણ; નાનું પાટુંકું (૩) એકું. ઉધકે આળસમાં થાયું ઝૂકી જવું તે :- કચેરીમાં બેઠાં બેઠાં કેમ તોલાં જોએ છે ?

તોલે, અં સમાનતામાં; બરાબરીમાં; સરખા-પણામાં :- એની તોલે ના આવે. બરાબરી કરે તેમ.

તોલો, પું છનુ રતિ જેટલું વજન તે; ૩૨ વાલ ભાર. સોનારૂપાનું વજન કરવામાં વપરાતું પરિમાણ. બે ગદિયાણાનો તોલો; એક ક્ષિતિય કલદાર રૂપિયા ભાર તે.

તોશાખાણું, નં (ફા.) ભંડાર; તિજોરી; સરકારી માલ મિલકત ને નાણાં જ્યાં રહેતાં હોય તે જગા. તોશાહ.

તોષ, પું (સં.) તુષિ; જે કંઈ મળ્યું કે મળતું હોય તેટલું બસ છે, એવી જે મનની વૃત્તિ તે; મનની વૃત્તિનો આનંદ; સતોષ.

તોસદાન, નં વધારાનો દારૂ ને ગોળીઓ વગેરે રાખવાની સિપાઇની જે ખલેચી તે. (૨) દક્તર રાખવાનો કોથળો.

તોહમત, નં [અ] તહોમત; યુનો; અપરાધ; દોષ. (૨) આળ; બદ્દો.

તોહોમત, જીં તોહમત.

તોળવું, કિં સં [સં. તોલ] તોલ-વજન કરવું; પરિમાણ કાઢવું; જોખવું; ભારેપણાનું પરિમાણ કાઢવું. (૨) સરખાવી જોવું; સમાનતા કરી જોવી; પરખવું; માપવું; કિંમત કરવી. બીજાની સાથે બરાબરી કરી જોવી. ઉં બરા ખોટાનો કંઈ તોલ તોળો. (૩) ઉપાડવું; ભાર ઝીલવો; ઉધકવું; ધારણ કરવું.

તોળાકે, પું તોળનારો; મપારો.

તોળામણી, ઓં તોળવાનું મહેનતાણું તે; તોળામણ; જોખામણી.

તોળાણું, કિં અં જોખાણું; કોષ મીજની બરાબર ઉધકાણું.

તોંતરો, પું તોતરની સાલનો દુકાળ તે. સાલ તે.

તોંવર, વિં રજપૂતોના અમુક વર્ગની આનુવંશિક ઝોળખ.

ત્યકત, વિં [સં.] તજેલું; છોડી દીધેલું; ઉત્સૃષ્ટ.

ત્યમ, અં તેમ; એ રીતે. ઉં જ્યમજ્યમ પડે વીપતડી, ત્યમત્યમ આવે ગાન.

ત્યાગ, પું (સં.) તજ દેવું તે; છોડવું-મૂકી દેવું તે; સંસારની માયાને તજ દઈ વેરામ ધર્મ પાળવો તે; સંસાર છોડી દેવો તે. (૨) આપી દેવું તે; બીજાના લાભમાં જવું કરવું, છોડી દેવું તે; દાન. (૩) વેરાગ્ય; તજ દેવાપણું તે; સંસાર અને માયાની ભાવનાઓથી અજગા રહેવાપણું; ભાવના-ધ્વજા રહિતતા. સાધુ-સંન્યાસી કે જોગી જતિ યઈ જવું ને યઈ જવાપણું તે.

ત્યાગણું, જીં તજવું; છોડી દેવું; વર્જવું.

ત્યાગી, પું જેણે સંસાર, સંસારિક સુખો અને માયાનો ત્યાગ કરેલો હોય એવો જે તે; વેરાગી; આવો; જોગી જતિ. જેણે સંસારનો ત્યાગ કરેલો હોય તે. ઉં ત્યાગી ન ટકે રે સંસારમાં. (૨) દાનવીર; દાન આપનારો; દાતા.

ત્યાજ્ય, વિં [સં] તજવા જેવું; છોડી દેવા જેવું; નહિ રાખવા લાયક; તજ દેવા જેવું; તજવાને યોગ્ય.

ત્યારણું, અં તે વખતનું; તે સમયનું.

ત્યારે, અં [સં તજા] તે વખતે; તે વેળા એ; તજારે; તજારે. (૨) તો; હોવે તો :- ના લાવશો ને ત્યારે ?

ત્યાશી, વિં એશી ને મણ; ૮૩

ત્યાં, અં તે હેઠલું; તે જગ્યાએ; પ્રત્યઃ
તિહાં; તત્ર.

ત્રગડો, પું. ત્રણનો આંક; ત્રણનું જાંખા
દર્શક ચિહ્ન, અક્ષર, આકરો, તમડો.

ત્રમણું, વિં. ત્રણ મણું; ત્રણવાર વધારે મણું.

ત્રણ, વિં. એ ને એક; ૩. ૩૦ ૫૦ ત્રણ

ટકાનું=હલકું નીચું; મોટી આખર કબ-

ત ન હોય એવું. ત્રણ પાયાનું=અચોક-

સ મનનું; ડહમણ થઈ જાય એવું; આંકું

થેલું; સમજરહિત. કહે. ત્રણ પુણ્યાની

ટોપી=જમ ફેરવીએ તેમ ફેરવાય એવું;

બધી આજીએ સરખું હોય એવું. ત્રણ

ટિખળ ને હળમેખળ=ત્રણ જણ હોય

ત્યાં નહી કામ થાય નહિ.

ત્રણેક, અં. ત્રણને આશરે.

ત્રપા, અં. [સં.] લગ્ન; શરમ.

ત્રભાણું, નં. [સં. તર્પણપાત્ર] તર્પણ કર-

વાતું તાંબાનું ધાળી જેવું પાત્ર; તરભાણું.

ત્રમઝક, અં. ખૂબ ઝપાટે; ઉપરા ઉપરી પ-

ડવું-વરસવું વગેરે તે; ઝાપટેઝાપટા:-

ત્રમઝક વરસાદ વરસતો હતો. સાતત્ય

દેખાડે છે.

ત્રમણું, વિં. ત્રણ ગણું.

ત્રમ, વિં. (સં.) ત્રણ; ૩.

ત્રમી, પું. (સં.) ત્રણ વેડ તે; ત્રક વણ

ને સામ.

ત્રયોદશ, વિં. (સં.) તેર; દસ ને ત્રણ; ૧૩

ત્રયોદશા, અં. તેરમું; મરણ પામેલાનો જે

તેરમે દિવસ તે.

ત્રયોદશી, અં. (સં.) તેરસ; તેરમી તિથિ

તારીખ તે.

ત્રવટું, વિં. ત્રણ વાટ જ્યાં એકઠી થતી હોય

તેવું (સ્થાન.)

ત્રવાહી, વિં. (સં. ત્રિવેદી) ત્રણ વેદ જા

ણનાર; આહોવામાં ત્રીજા અન્નપ્રસ્થાનોની

આટલ. કહે. ત્રવાહીના મણસે કુવા તોય

ત્રવાહી તરસે મુવાઃ સાધન હેવા છતાં
પણ દોઢ હોપણમાં રહેવા જતાં રૂળ મળે
કે કાર્ય થાય નહિ એવા.

ત્રમણ, છું. તૃણા.

ત્રમ, પું. પોતાની મેળે હાથી આવી ચડે

એવો જીવ. (૨) જંગમ.

ત્રમકો, પું. છાટો; ડખકો; સોચો. (૨) ચીરો;

તચિયો. (૩) નિપાસો. (૪) જમ; નિરાંત.

ત્રરત, વિં. [સં.] બડકું; ખીનેલું; ત્રસ

પામેલું. ઉં. એ ત્રસ બાલ મુજરી તલ-

દિવાળી.

ત્રંબક, પું. શિવ; ત્રંબક.

ત્રંબાણુ, નં. તાંબાની મોટી નોખત; તંબાણું

વાજાન. ઉં. સખી તેરસે તંબાણુ માળેરે.

ત્રાકે, અં. તરોક; સુતર કાંતવાની જે લાંબી

રેટિયા સોમ તે.

ત્રાકડી, અં. સુતર કાંતવાની જે ફરકડી અને

ફરકડીમાંની સળી તે.

ત્રાગડું, નં. ત્રાય કરવાનું જે સાધન-હથિ-

યાર તે. (૨) વડાં પૂરી વગેરે તળી કાઢ-

વાનો જે લાંબો સોયો તે.

ત્રાગડો, પું. તાંતણો; તંતુ; દોરો. (૨) જ-

નોઈ. (૩) જેની કપર સુતરને વળ બા-

પવામાં આવે છે તે શીરકી; ફરકડી. (૪)

તંતુ પરંપરા; તંતુજળ. તાગડો.

ત્રાણું, નં. બીજાની પાસેથી પોતાને અમતું

કાર્ય કાઢી લેવાને બળ નહિ વાપરતાં દયા

ઉત્કરે, સામાને હીણું લાગે એવું પોતે

દુઃખ વેઠતું અથવા પોતાના જીવ ઉપર

જોરાવરી કરવી તે; લહેલું લેવાને લાંબું;

કર ત્રાદ કરાવવાને કે જુલમ ખટાવવાને

ખાટ માળકોને ખારવાં કે પોતે પોતાની

ઉપર અપરજરૂરી કરવી તે. આજળ જી-

લમી રાજાઓના વખતમાં રાજાના જુલમ

અથવા અન્નપ્રાસ સાથે ત્રાદ અને ત્રાદાં

કે છોકરાં જીવ આપતાં તે ત્રાદાં હોય.

ભાટ લોકો ત્રાગાં કરવામાં આગળ પડતા. ત્રાજવું, નં તાજવું, (સં. તુલા) જોખવાતું યંત્ર; કાટિ; જોખ. (૨) કાંટાનાં ખે પલ્લામાંનું એક પલ્લું તે; જોખની ટોપલી. (૩) હુંદાંની એક ગોળ આકૃતિ તે:— ત્રાજુડીના જોવાં હુંદાં પાડેલાં હોય તે. લાડવા ને ત્રાજવાં. કિં ૫૦ ત્રાજવું ન મવું=સુભાગી થવું; સારો દિવસ આવવો; પ્રતિષ્ઠા વધવી.

ત્રાજુડી, સ્ત્રી નાનાં તાજવાં તે.

ત્રાજુડું, નં તાજવું, ત્રાજવું. (૨) પલ્લું.

ત્રાડું, નં કામડાંની આડ-ભિંત-પડો તે; વાંસ-સરાંહી-વગેરેના આંતરો તે:—ધર વચ્ચે ઉભું ત્રાડું બરી લાદને ખે ભાઇઓ જુદા રહ્યા.

ત્રાઠ, સ્ત્રી ભારે ચીસ; ત્રાઠ; મોટી જૂમ; ગર્જના; તાણીને ભારે ઘાંટે મોટી જૂમ પાડવી તે. બય ઉપજવવા અથવા બય લાગવાથી જે મોટો ઘાંટો પાડવો તે. તડ તડીને ખેલવું તે.

ત્રાઠવું, કિં અં તાણીને મોટે ભારે ઘાંટે ખેલવું; તડતડીને ભારે અવાજ કાઢવો; ખિન્નમને ક્રોધથી સામાને ત્રાસ પડે એમ જોરથી ખેલવું તે. (૨) બચકર મોટી જૂમ પાડવી; ગર્જવું; મોટેથી ધુરકવું; સિંહ, વાષ ને હાથી વગેરેનું ભારે ખેલવું. ઉં જોમ ક્રોધ મોટો મેગળ ત્રાડો.

ત્રાડો, પું તાડો; શુભકાના સોળથી ચામડીને માંસના લોચા ખેંચાઇને થતું જે દુઃખ તે; શુભડું ફેલાવાથી ને સોળનું જોર હોવાથી ચામડીમાં તરમ તરમ થતું તે. એક અવધને દુઃખ થતાં તેની રગેરગ આવેલા ખીળ અવધવપર દુઃખ થાય તે.

ત્રાણ, નં (સં) રક્ષણ, ઉં ત્રાણ કરો ત્રિપુરેશ્વરી હો બહુચરી. (૨) ચરણ; આ-બય. (૩) કવચ.

ત્રાણું, વિં નેઉ ને ત્રણ; ૯૩.

ત્રાતા, પું (સં) રક્ષણ કરનાર; ચરણ આપનાર; બચાવનાર. (૨) પાલક; તારનાર. ત્રાપડ, જું ત્રાપડું.

ત્રાપડું, નં જડા રેસાઓનું કપડું; રિઝી, ચણ કે અંખાડા વગેરેના રેસાના વણાટનું કપડું.

ત્રાપો, પું તરપો; પાટિયાં કે લાકડાં એક એકની સાથે બાંધીને તરતાં મૂક્યાં હોય તે; ઘણા ઘટકાવધવનો એક સાથે જોડાયેલો સમવાય-સમૂહ તે. (૨) વેન; થાન; કાચું નાવ; એક ખીળની સહાયથી તરતો-ચાલતો જે વહેવાર કે વહીવટ તે; તારણવું સાધન:—ખાઇ મરી જતાં એનો ત્રાપો તૂટી ગયો.

ત્રાસ, પું (સં) કંટાળો-અકળાઇ ત્રાસી જવું તે; કંટાળો; કમકમાટી; ધુન્નોરો; કામ કરતાં, સાંભળતાં કે જોતાં બય ને કમકમાટ થવો તે. (૨) જીલમ; કહેર; ધાક; ડર; બય. (૩) તાસ; તાસક; તાંખાની હજીરી યાળો તે; કથરોટ.

ત્રાસક, સ્ત્રી તાસક; નાની હજીરી યાળો; રહેખી; છીણું.

ત્રાસદાયક, વિં ત્રાસ દે-આપે એવું; કંટાળા બરેવું; કમકમાટ ઉપજે એવું.

ત્રાસદાયી, વિં ત્રાસ આપે એવું; કમકમાટ આપનાર; જીજીસિત; કંટાળો જવાય એવું.

ત્રાસવું, કિં અં ત્રાસ થવો; કંટાળવું; કમકમવું. (૨) ખીવું; બય લાગવો; થર-થરવું; ધુન્નવું; થરકીજવું. ઉં હું તો ત્રાસી નાસી દૂર થઇ. (૩) હબકીજવું-કતલ થતી જોઇને તે તો ત્રાસી ગયો.

ત્રાસું, જું ત્રાસું.

ત્રાહિ, અં (સં) રક્ષણ કરો; બચાવો; તારો; આવા અર્થમાં વપરાય છે. (૨) તોખા;

અજ્ય; એવા કંઠાળા ને ત્રાસનો ઉદ્દગાર:-
ત્રાહિ, ત્રાહિ. (ત્રાહ) ત્રાહ પોકરાવી.
બચાવો બચાવો-રક્ષણ કરો, તોળા તોળા,
આ જીલ્લાથી એવા પોકાર પડાવનાંયા.
ત્રાહિત, વિં ઝાળખાણ કે સંબંધવાળું
નહિ એવું; પરાયું; પક્ષકાર બે જણથી
જુડું એવું; અન્યયું; સંબંધ કે લાગતું
વળગતું ન હોય એવું. બે જણ અથવા
દબાયામાં જે બે પક્ષ પડેલા હોય તેમના
કોઇના પણ તરફનું નહિ એવું.

ત્રાહે, જીં ત્રાહિ; તોળા; ત્રાહ.

ત્રાહી, અં તોળા; અજ્ય; ત્રાસની વાત.

કંઠાળાનો-ધુળરાનો ઉદ્દગાર. ઉં ત્રાહ
ત્રાહની તાળી પડે ને નમર ઉભડયું જાયરે.

ત્રાંબઝ, વિં (તાં) તાંબાતું (પાત્ર) તાં-
બાપાત્ર; ત્રાસકં.

ત્રાંબડી, ઓં [સં તાસ ઉપરથી] તાંબાની
વટકોઈ; ગરો; તાંબડી. તાંબાતું પ્રવાહી
ભરવાતું-ધી પીરસવાતું પાત્ર:-ત્રાંબડીએ
ધી પીરસાય તોજ જથ મળે. ત્રાંબડી
ફેરવવી=ઉપર ધી પીરસવું. (૨) બીખ
માગવી:-એ તો બિચારો ગામમાં ત્રાંબ-
ડી ફેરવીને જીજરાન ચલાવે છે. તામડી.

ત્રાંબાકુંડી, જીં તાંબાકુંડી.

ત્રાંબારાય, ઓં રહેણ-સાધી મેળવવા-ધા-
તુમાંની ફાટ પુરવા માટે તાંબાના જુકા
સાથે કરેલી જે મેળવણી તે. ત્રાંબારાય.

ત્રાંબિયો, પું તાંબાનો લોટો; કળશિયો. (૨)
પેસો; તાંબાનો જૂજ કિમ્મતનો સિકકો.
એક ત્રાંબિયો પણ તેને મજૂરીનો મળ-
નાર નથી.

તાંબું, નં જીં તાંબું.

તાંસ, પું વાંક; વકતા. (૨) આડઃ આંતરો;
હાંસ; હાંસો; જેથી અટકાવ થાય તે;
સીકડું, બંધ કરવું તે. દાખાને માગ
બંધ કરવો તે; છેહ:-મળે ત્રાંસ દેવો. (૩)

વજન; કાટકું. (૪) તાંસળી; તાંબાનો
મોટો વાડકો.

તાંસળું, નં તાંસળું; કાંસાનો છછરો વાડકો.
તાંસાં, નં તાંસાં; પહેળાં ને ચપટાં નગારાં;
પેટકુટિયાં. પેટ ઉપર રાખી નેતરની પા-
તળી સોટીઓથી વગાડવાનાં નગારાં.

તાંસિયો, પું ત્રાંસ.

તાંસું, વિં વાંકું; ત્રિકોણ પડે એમ રહે
એવું; આડકતરું; આડું; ખુણા પડતું;
કતરાતું. (૨) ડોલો તરકાષ ગયો હોય
એવું; કતરાતું જોતું; બાડું.

ત્રિ, વિં [સં] ત્રણ:-ત્રિજુલ્ય=ત્રણ જુલ્ય.
ત્રિજુવન.

ત્રિક, નં ત્રણનો સમુદાય તે; ત્રણતું જોડું.

ત્રિકંકુ, નં (સં.) ત્રણ તીખાં-ગરમ ઓ-
પધી તે; સુંક, મરી અને પિંપરતું સમ
ભાગ ચૂર્ણ-મિશ્રણ તે.

ત્રિકમ, પું વિષય.

ત્રિકાળ, પું જૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય, એ
ત્રણ કાળ તે; સવાર, બપોર ને સાંજનો
વખત તે:-સાદાજના છોકરાએ ત્રિકાળ
સંધ્યા કરવી જોઇએ.

ત્રિકાળશ, પું ત્રણે કાળની વાત જાણનાર;
જૂત, વર્તમાન ને ભવિષ્ય જાણનાર મા-
ણસ તે; જોશી; જાની.

ત્રિકાળદર્શી, વિં ત્રણ કાળ જોઇ શકનાર;
ત્રિકાળજા; જાની.

ત્રિકાંડ, વિં (સં.) જેને ત્રણ કાંડ-ગાંઠો
હોય એવું; ત્રણ પ્રકરણવાળું.

ત્રિકુટ, વિં (સં.) ત્રણ શૃંગવાળું.

ત્રિકોણ, પું (સં.) જેને ત્રણ ખુણા હોય
તે; ત્રણ બાજુ ને ત્રણ ખુણાવાળી આ-
કૃતિ તે.

ત્રિકોણમિતિ, ઓં (સં) બાજુઓ અ-
ને તેના મેળાપના ખુણાઓ ઉપરથી માપ
લેવાની જે ગણિત પદ્ધતિ તે; મહાદિકાં

અંતર અને માપ આ વિષયથી થાય છે.
 દરિયાઇ ખાતામાં અને તોપના ગોળાઓ
 ફેંકવાને નિશાન નક્કી કરવામાં પણ આ
 વિદ્યા બહુ ઉપયોગી થઇ પડે છે.
ત્રિગુણ, પું (સં.) ત્રણ ગુણ તે; રજ,
 તમ ને સત્ત્વ, એ ત્રણ ગુણનો સમુ
 હાય તે.
ત્રિગુણાત્મક, વિં જેમાં ત્રણે ગુણ રહેલા
 હોય તે; ત્રણે ગુણવાળું.
ત્રિજ્યા, સ્ત્રીં એક રાક્ષસી. એ અશોક વ-
 નમાં સીતા પાસે રહેતી હતી.
ત્રિજ્યા, સ્ત્રીં (સં) મધ્યબિંદુથી પરિધ
 લગીની લીટી તે; આરાની લીટી. (ર)
 પશુછ; ધનુષ્યની દોરી.
ત્રિતાપ, પું (સં) ત્રણ જાતના તાપ તે;
 આધિદેવિક આધિભૌતિક અને આધ્યા-
 ત્મિક, આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિ.
ત્રિદશાલય, નં (સં.) સ્વર્ગ; દેવલોકને
 રહેવાનું સ્થાન.
ત્રિદંડી, પું (સં.) એક સંન્યાસી. જેણે
 યુદ્ધિથી વાગદંડ, મનોદંડ અને કાયદંડ ને
 હટાવ્યા હોય એવો અને તે દેખાડવાને
 ત્રણ દંડને એકઠા બાંધીને જે જમણા
 હાથમાં રાખે છે તે ત્રિદંડી સંન્યાસી
 કહેવાય છે.
ત્રિદોષ, પું (સં.) વાત, પિત્ત અને કફ
 એ ત્રણેનો કોષ તે; એ ત્રણેથી ઉત્પન્ન
 થયેલો રોગ તે; મુઝારો; સન્નિષાત. ક-
 ફથી છાતી જડાઇ જાય અને વળી તાવનું
 જેર ધણું હોય એવો રોગ.
ત્રિદોષજ, વિં ત્રણ દોષમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું;
 મુઝારામાંનું. (ર) વાત, પિત્ત ને કફ એ
 ત્રણે દોષને લીધે ઉત્પન્ન થયેલો જે
 રોગ તે.
ત્રિદ્વા, સ્ત્રીં (સં) ત્રણ પ્રકારે; ત્રણે રીતે;
 ત્રણ બાજે.

ત્રિનયન. પું (સં.) ત્રણ નેત્રવાળો તે;
 શિવ; મહાદેવ.
ત્રિપક્ષી. સ્ત્રીં મરનારને જે દિવસે ત્રણ પ-
 ખવાડમાં થતાં હોય તે દિવસે કરવાનું
 શ્રાદ્ધ તે; ત્રિપંખી.
ત્રિપથગા, સ્ત્રીં (સં) ત્રણ રસ્તે જનારી તે;
 સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાલ એ ત્રણે ઠેકાણે
 વહેતી એવી જે નદી તે; મંઝા;
 બાગીરથી.
ત્રિપાત, વિં ત્રિપાદ; ત્રણ પાયાનું; માલ
 વગરનું, લેંછું; કાચી સમજનું.
ત્રિપુટી, સ્ત્રીં ત્રણનો સમુદાય તે; બ્રહ્મા,
 વિષ્ણુ ને શિવ, એ ત્રણ દેવ તે. જાણ-
 વાનું તે; જાણવા જોગ હોય તે ત્રણ-
 વાનાં (ચાર જ્ઞાન ને જ્ઞેય) કર્તા કર્મને
 ક્રિયા, તે ત્રણવાનાં.
ત્રિપુરારિ, પું (સં.) ત્રિપુર દેવ ને તેનાં
 ત્રણ નગરને નાશ કરનાર જે શત્રુ તે;
 શંકર; શિવ; મહાદેવ.
ત્રિપુડું, નં (સં.) ત્રણ લીટી-આંકાનું
 શિવમાર્ગીઓ કપાળમાં જે આડું ટીકું
 કરે છે તે; તિલક.
ત્રિકૂલા, સ્ત્રીં (સં.) હરડાં, ખેડાં અને આં-
 બળાનું સમભાગ ચૂર્ણ કે ત્રિશ્વજ તે;
 હરડાં, ખેડાં ને આંબળાનો સમભાગ તે.
ત્રિભંગી, વિં (સં.) ત્રણ ઠેકાણેથી વ-
 જોલો. (ર) નાં જેમાં ત્રણ યતિ આવે છે
 એવું એક વ્રત. ઉં જય જય જય બાપા
 કુડમતિ કાપા, પુજ કરજ; પુજ ભવજળ
 તારણ, અધમ ઉદારણ, દિલ ધરજ.
ત્રિભુવન, નં (સં.) ત્રણ ભુવનનો સમા-
 હાર તે; સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાળ, એ ત્રણ
 લોક તે; ત્રિલોક. ઉં ત્રિભુવન પાવન
 પુલસીજનો વિવારે.
ત્રિયા, સ્ત્રીં (સં.) સ્ત્રી; પત્ની. ઉં જેના
 ધણીમાં નઃમળે દંગ ત્રિયા તેની દૂર

ઉપાડે અંમ.

નિયામા, ઓં (સં.) રાત્રિ; રજની; રાત.
ત્રિશશિ, ઓં (સં.) ત્રણ સંખ્યા કાઢવાની
જે રીત તે.

ત્રિલોક, પું (સં.) ત્રણ લોકનો સમુદાય તે;
દેવલોક; મનુ લોક ને નાગલોક તે;
ત્રિલુપન.

ત્રિલોચન, પું (સં.) ત્રણ નેત્રવાળા તે; ચં-
કર; શિવ; મહાદેવ.

ત્રિવર્ગ, પું (સં.) ધર્મ, અર્થ અને કામ તે.

ત્રિવલી, ઓં (સં.) પેટ ઉપર ચામડીના
જે ત્રણ વાટા પડે છે તે. આ તંદુરસ્તીનું
અને સારા ભાગ્યનું નિશાન છે.

ત્રિવિક્રમ, પું (સં.) ત્રણ પગલાંથી ત્રણ ભુ-
વન આવરનાર તે; વિષ્ણુ.

ત્રિવિધ, વિં (સં.) ત્રણ પ્રકારનું; ત્રણ ભ-
ત્ત્વ:-ત્રિવિધતાપ.

ત્રિવિક્રપ, નં (સં.) સ્વર્ગ; દેવલોક.

ત્રિવેણી, ઓં (સં.) ત્રણ નદીઓના
પ્રવાહ ભ્યાં આગળ જઈ એકઠા થતા
હોય તે સ્થાન. પ્રયાગ. અલ્હાબાદ આગળ
ગંગા યમુના અને સરસ્વતી એ ત્રણ
નદીઓનો સંગમ થાય છે માટે તે ત્રિવેણી
ધામ કહેવાય છે. (૨) ત્રણ નાડીઓનો
સમુદાય તે:-ક્રડા, પિંગલા અને સુષુમ્ના.

ત્રિવેલી, વિં (સં.) ત્રણ વેદ જાણનારા.

(૩) બ્રાહ્મણોમાં ચાલતી એક અટક.

ત્રિશંકુ, પું (સં.) સૂર્યવંશનો-પ્રયુરાજનો
પુત્ર. આ રાજાએ વસિષ્ઠ ઋષિને કહ્યું કે
અને એવો યજ્ઞ કરાવો કે, જેથી હું સદેહે
સ્વર્ગમાં જઈશ. વસિષ્ઠે તેને ના પાડી
પછી તેણે વિશ્વામિત્રને એ ઇચ્છા જણાવી.
તેમણે યજ્ઞ કરાવ્યો પણ દેવ હાજર થયા
નહિ. પછી વિશ્વામિત્રે પોતાના તપોભળથી
તેને સ્વર્ગમાં મોકલ્યો. છંદ્રે તેને ત્યાંથી
નીચે નાખ્યો પણ પડતાં પડતાં વિશ્વા-

મિત્રે તેને અંતરિક્ષમાં રાખ્યો. આથી
બાષામાં એવી વાત-કહેતી ચાલે છે કે,
'ત્રિશંકુની ગતિ' અર્થાત્ અષ્વવ્રજાળ
એટલે નહિ ધરના ને નહિ વનના, એવી
સ્થિતિ તે.

ત્રિશૂલ, નં (સં.) એવી લાકડી કે હથિયાર
કે જેને એક છેડે ત્રણ અણીદાર પાનાં-
ફળાં હોય; ત્રિશીર્ષક, પિનાક આ શિવનું
આયુધ કહેવાય છે.

ત્રિષ્ટુપ, પું (સં.) અક્ષરમેળ વૃત્તનો એક
વર્ગ તે.

ત્રિસંધ્યા, ઓં (સં.) સવાર, બપોર અને
સાંજ, એ ત્રણ સમયના જે સંધિકાળો તે.
આ કાળોમાં બ્રાહ્મણો ઈશ્વર સ્તવનાદિ
કરે છે. ત્રણ સંધિ કાલ તે.

ત્રિશ, વિં (સં.) ત્રણ વાર દશ દશ જેટલી
સંખ્યા તે; ૩૦.

ત્રીજ, ઓં પપ્પવાડિયાનો તીજો દિવસ તે,
ત્રીજ તારીખ-તિથિ.

ત્રીજું, વિં ત્રણની સંખ્યા ઉપરનું.

ત્રીઠ. ઓં પીઠા, દુઃખ.

ત્રીસ, વિં (સં. ત્રિશત્) ત્રણ વાર દશ
દશ તે; ૩૦.

ત્રુઠ, ઓં ધુન્ડીને વગાડવાનું એક વાજી;
રણશિંયું.

ત્રુઠેણું, કિં અં રીઝવું, પ્રસન્ન થવું; કુરખાન
થવું. ઉં જેને ત્રુઠયા શ્રી ભગવાન.

ત્રેખડ. ઓં તજવીજ; સંભાળ ભરી કરકસર;
ખંત; કાળજી. (૨) એકની કન્યા બીજાને
બીજાની ત્રીજાને ને ત્રીજાની પહેલાને એમ
આપવાની જે ગોઠવણુ તે.

ત્રેખડું, નં સામસામે નહિ પરંતુ ત્રીજાને
વચમાં રાખી ત્રિપટ કરવું તે; કન્યા ભેલા
દેવાની ગોઠવણુ તે. સાકુંતલપ્રકૃત, એમ
કહેવાય છે.

ત્રેતા, પું (સં.) ચાર યુગોમાંનો બીજો યુગ.

તે ૧૨૬૬૦૦૦ વર્ષનો ગણાય છે. કાર્તિક
સુદિ નવમીએ તેની ઉત્પત્તિ માની છે.
ત્રેતાયુગ.

ત્રેપન, વિં પચાસ ને ત્રણ; ૫૩.

ત્રેવટી, વિં ત્રણ કઠોળની (દાળ.)

ત્રેવડ, ઓં કરકસરથી ધર ચલાવવાની ને
ખરચ કરવાની ચતુરાઈ—આવડ તે. કહે
ત્રેવડ મોળે બાઈ.

ત્રેવડું, વિં ત્રણ પડવાળું; ત્રણ બાજુથી
સંબંધવાળું; ત્રણગણું.

ત્રેવીસ, વિં વીસ ને ત્રણ; ૨૩.

ત્રેવડવું, કિં સં ૩૬ ને અનુસરતી રીતે
અતિથિ, બહેન, બાણેજ, પુત્રી અને સગાં
વહાલાનો સત્કાર કરવો તે, જેને જેમ
ઘટિત હોય તેમ આપવું મેલવું તે, જેને
જેમ ઘટિત હોય તેમ નોતરવું; દાન દક્ષિ-
ણાથી સત્કારવું વગેરે વ્યવહાર સાચવવો.

ત્રેસક, વિં સાઠ ને ત્રણ તે; ૬૩.

ત્રેતાળીસ, વિં આળીસ ને ત્રણ તે; ૪૩.

ત્રેલોક્ય, (સં) ત્રણ લોકનો સમુદાય; ત્રણ
લોક તે.

ત્રેટી, ઓં ઓના પાનની યુટનું ધરેણું.

ત્રેડ, જીં તોડ; નિકાલ.

ત્રેતારી, ઓં ત્રણ તારવાળું વાજી.

ત્રેફે, પું સોપારીની માંજર; સોપારીનો ડોડો.

ત્રેવું, કિં અં તરોઈ જવું; કાચો પશુ ગર્ભ
ગળી જવો. (૨) શરીર દુર્બળ થઈ
નંખાઈ જવું.

ત્વ, અં [સં] સંસ્કૃત પ્રત્યય—‘પણ્’ ના
અર્થમાં વપરાય છે. —સત્ત્વ=સાચાપણ્.
દુષ્ટત્વ=નકારાપણ્. અમ્ભત્વ=ખટાણ.

ત્વક, ઓં (સં) ચામડી.

ત્વગિદ્રિય, ઓં (સં) સ્પર્શની ઇન્દ્રિય તે;
ચામડી; જેને સ્પર્શનું જ્ઞાન હોય તે
ઇન્દ્રિય.

ત્વદીય, સં (સં.) તમારું.

ત્વચા, ઓં (સં.) ચામડી. (૨) જાલ.

ત્વરા, ઓં (સં.) ઉતાવળ; તાકીદ;
ઝપટ; ધાધ.

ત્વરિત, વિં (સં.) જલદી; ઝટ; ઝટપટ;
(૨) ઉતાવળું; તરતાતરત; તાબડતોબ;
તાકીદ.

ત્વંપદ, નં (સં) તારાપણ્; તું મેવું
જે પદ તે.

ત્વાં. સં (સં) તને.

થ.

થ, પું (સં) શુભરાતી વર્ણમાળાનો અઠ્ઠા-
વીસમો અને બંબનોમાંનો સત્તરમો
અક્ષર. ત નો મહાપ્રાણ. દંતસ્થાની વર્ણ.
થઈચુકવું, કિં અં યઇરહેવું; પુરં યઇ
જવું; કંઈ પણ અવશેષ નહિ રહેવું. (૨)
મરીજવું; પ્રાણ જતા રહેવા. (૩) તોડ
આવી જવા; નિકાલ થઇજવો.

થઇને, અં આરપાર; માંથી; વિંધીને, વચ-
માંથી; ને માર્ગે.:-મુખાર્ધ યઇને તેમજ
કલકતે યઇને પણ વિલાયત જવાય છે.
(૨) બનીને.:-ધેલા યઇને ખોલો છે પણ
કાળજી તો ચોકસ રાખો છે.

થઇરહેવું, કિં અં પુરં યઇ જવું; નહિ
હોવું; સમાપ્ત થવું. (૨) મરીજવું; પ્રાણ
જતારહેવા. (૩) આધીન-વશ યઇને
રહેવું; સામાને મળતા હાજી હા કરતા
વશ ને પ્રિય યઇરહેવું.:-સામાને પોતાનો
કરીને રહીએ કે સામાના યઇને રહીએ.

થઈવવું, કિં સં થાકે તેમ કરવું; ખૂબ
પરિશ્રમ આપવો; થકરી નાંખવું; યાછી
જાય તેમ કરવું. (૨) હરાવવું; પરાજય
આપવો; શ્રમ આપીને નિર્બળ કરવું. (૩)
કંઠાળે એમ કરવું. પંજવવું; હેરાન-કાયર
કરવું.

થકાર, પું (સં] થ; યત્યો; થ એવો
અક્ષર અથવા ઉચ્ચાર તે.

થકિત, વિં (સં સ્થગિત) સ્થિત, ચિત્રવત
વગર હાલતે ચાલતે સ્થિર થઇ રહેલું
હોય તેવું; દિડમૂઠ; ચકિત; જડજેવું;
વિસ્મય-અચંચાથી છક્ક થઈ ગયેલું એવું.

થકી, અં શુભરાતી પાંચમી વિભક્તિનો પ્ર-
ત્યય; લીધે; મારે. (૨) માંથી. અંદરથી.

થકું. વિં (સં સ્થા) નીવતી; તરફનું;
વતીનું; જેનો બોલો જેખમ બીજની

ઉપર હોય એવી રીતનું.:-જવાહીર હું
રાખીશ પણ તે તમારાથકું રાખીશ.

થટ, ઓં જમાવ; બીડ. (૨) સમૂહ; ટોળું.
:-લોકની યટ મળી છે.

થટ્ટો, પું થકડી; મસ્કરી. (૨) મોટેથી હસવું
તે; ઉપહાસ.:-થટ્ટામસ્કરી.

થડ, નં ઝાડનો મૂળ ઉપરનો ને ડાળાં પાં-
ખડાંની નીચેનો જે જડો ભાગ તે: જ-
માંથી નીચે મૂળ અને ઉપર શાખાઓ
નીકળેલી હોય તે વચ્ચે ભાગ. (૨) જ-
માંથી શાખાઓ વગેરે નીકળેલાં હોય તે
મૂળજૂત વરતું; ઉત્પત્તિસ્થાન; મૂળ; સંભવ-
સ્થાન; બીજ; મુખ્ય વરતું વિશેષ.:-થડ
પકડો એટલે ડાળાં પાંખડાં તરતજ હાથ
લાગશે.

થડકવું, કિં અં ઉછળતાં ચાલવું; ધબકારા
સાથે ચાલવું.:-હૃદયનું ને નાડીનું યડકવું.
(૨) બચથી કંપવું: બચને લીધે અથવા
મનોવિકારને લીધે રૂધિરનું ઉછળીને ચા-
લવું અને તેને લીધે ધ્રુજવું.:-સિંહગજના
સાંભળી ત્યારનું એનું હૃદય યડકે છે.
મરીત્ર પર ધા કરતાં એનું હૃદય.અંત:ક-
રણ યડકે છે. (૩) અટકીને.:-ખાંચા ખાઇ
ખાઇને ચાલવું.:-ખોલવું; અટકવું; થરડાવું;
અચકાવું; ખોલતાં અમુક અક્ષર ઉપર
ભાર આપવો.:-તે ખોલતાં યડકાય છે.
ઉં યડકે તો ગુરૂ યાય. (૪) ફડફડવું.
વેગને અટકાવ નડવાથી થંભીને જોરથી
ધસરડાવું-ધુજવું ચાલવું.

થડકો, પું યડકીને થતો આધાત-અટકાવ
તે; યડકારો; એકદમ ગતિ અટકવાથી
લાગતો જે આચકો તે. (૨) ખોલ-શબ્દ
કે અક્ષર ઉપર પડતું જે આચિંતા અટ-
કાવનું-રોધનું જોર તે.

થડથડવું, કિં અં બરોબર ગોળાકારે નહિ
ફરવું; ઉછળતું-તરડતું ફરવું તે. (૨) યડ
યડ એવો અવાજ થવો. તરાક અથવા
ધરીનું વળીજવું; યરડાધને અવાજ સાથે
ગોળ ફરવું; ધુજવું.

થડવું, કિં અં વળ ચઢવો; અંબળાવું.
થડાથડ, અં યડ યડ એવો અવાજ થાય
તેમ; ઉપરાઉપરી; એક પછી એક વગર
વિલંબે.:-યડાથડ બે ત્રણ લપડાકો લ-
ગાવી દીધો.

થડિયું, નં યડ; વૃક્ષ વનસ્પતિનો મૂળ ઉપરનો
જે જડો ભાગ તે.

થડી, સ્ત્રી ગાંસડીઓ, છાણું, કપડાંના તાકા
વગેરેનો ઢગલો; મોઢવું; અનાજ ભરેલી
ગુંથોને એક બીજાની ઉપર ચઢાવી ગોઠ-
વીને બનાવેલો જે ગંજ તે; ગંજ.

થથડાવવું, કિં સં ધમધમાવવું; ઠપકો આ-
પવો; ધમકાવવું.

થથરડો, પું જડો લેપ; એક એકની ઉપર
આગળ પડતો દેખાય-સપાટીની બહાર
જણાય એવો લેપ તે:-કપાળે થથરડો
કરીને ક્યાં ચાલ્યા ? જડું ને ઉપરા ઉ-
પરી જેમ તેમ લગાડેલું એવું જે તે.

થથેડવું, કિં સં જડું ને ભરચક થાય
તેમ ઉપરા ઉપરી લગાડવું-ચોપડવું; જડો
લેપ કરવો.

થથેડો, પું થથરડો; જડો લેપ; ઉપરાઉપરી
ચોપડેલું હોય એવું જે તે.

થથેડો, પું થથરડો; જડો લેપ; ખૂબ જ-
ડો લપેડો. (૨) ઉપરાઉપરી ચઢાવેલું હોય
એવું; ધચુંબલો; ઉતરડ; ભરાવો.

થથો, પું થ; થકાર; થ; એવો અક્ષર ને
ઉચ્ચાર તે.

થનકથનક, અં થન થન; ભોંય પગ ટકે
નહિ એમ, ઉતાવળે નાચવું તે.

થનથન, અં ભોંયપર પગ ટકે નહિ એમ

બડી ચંચળાધમેર નાચી કુદી રહેવું તે.
આનંદમાં-તાનમાં મલકાઈ ખૂબ ચાંચલ્ય
બતાવવું તે. કિં પ્રં થન થન થઈ ર-
હેવું=નાચ થઈ રહેવો.

થપડાક, સ્ત્રીં લપડાક; થાપડ, ધપ્પો.

થપેલી, સ્ત્રીં થપોલી; ગારા જેવી વસ્તુની
બેડી ઢગલી; છાણા જેવી પાથરીને ઢાર-
લી ઢગલી.:-કસારની થપેલી.

થપોલિયું, નં થપોલી; થપેલી.

થપોલી, સ્ત્રીં નાની છાણા જેવી હેડી-પાથ-
રેલી ઢગલી; લોંઘા જેવી નરમ વસ્તુની
ગોળ બેડી ગરગોલી; બેઠા ધાટની લાડૂડી.

થાપડ, સ્ત્રીં વાગતાં થપ એવો અવાજ થાય
એવો પેંચાનો આવાત; ધપ્પો; થપડાક;
થાપટ. બોચી પર મારવામાં આવતી લ-
પડાક તે થપડ. (૨) ઝપટ.:-બે થપડ
મારીને રસ્તામાં હુંડી બેસે.

થમણી, સ્ત્રીં થાપણ.

થયું, અં થવુંતું જૂતકાળતું રૂપ; થઈ ગયું.

(૨) બસ; રહેવા દો એમ; ભરાયું, પરિ-
પૂર્ણ થઈ રહ્યું એમ. ઉં ચાલો ચાલો
થયું થયું બેશ, હવે દોની જવારે; ક્યાંક
કાઢશે પાછો વેપ, મોહી રહ્યા મા'વારે.

થર, પું ઇંટ; માટી; રેત, અથવા મેલતું
પડ તે; લપેટો; લેપ; વળું. (૨) ઝાળ;
હાર; એક સરખું પાથરણ; પથારો.
એક એકની ઉપર એક એમ વળાં કે પડ
ચઢેલાં હોય તે-આવર્તન.

થરક, પું ભય; બીક; ધાક. (૨) ઠંપારો;
ધુજ; થરકવું તે.

થરકવું, કિં અં ભય કે બીકથી ધુજવું;
કંપવું; થરથર થવું. નાડીઓનું અથવા
તારોનું થરથર થવું તે.

થરડવું, કિં સં ફરતાં-ધ્રુમતાં કંપે એમ
કરવું; વાંકું કરી નાંખવું.:-કાંતતાં આવડે
નહિ ને રંદિયે બેડી તેથી ત્રાક થરડાઈ.

(૨) યરયર યવું; ધુજવું; કંપવું. યરયર થાય એમ કરવું.
 અરસાઈ, સ્ત્રીનું વક્તા; વાંકાપણું. (૨) અહ-
 કાર-ગર્વ; દર્પ; યરસાટ.
 યરસાટ, પું. યરસાઈ; ગરૂરી; ગર્વ. (૨) વ-
 કતા; વાંકાપણું.
 અરસાણું, કિં. અં. બરોબર સીધું નહિ હોવું;
 વચ્ચાથી અથવા એકાદ છેડેથી જરા
 વાંકું હોવાથી જોળ કરતાં યરયરવું; વાંકું
 થઈ જવું સમાંતર સીધું નહિ રહેવું:-
 ત્રાક યરસાઈ ગઈ. ઢોલિયો યરસાઈ ગયો;
 રોટા થઈ જવું.
 યરયર, અં. ધુજવું-કંપવું તે; રહી રહીને
 ડાગવું-કંપવું હોય તેમ. (૨) નાં. ધુજ;
 કંપ; યરેરી; કંપનો તરંગ-મોજો તે.
 અરયરવું, કિં. અં. કંપવું; ધુજવું; યર-
 યરવું.
 યરયરસાટ, પું. ધુજારો; યરયરવું તે; કંપ;
 યડારો. (૨) ત્રાસ; અત્યંત ભયની લા-
 ગણી; ખીક, ધુજારી થઈ આવે-૩વાં
 ઉભાં થાય એવી જે દહેસત તે. ભય
 વિરમ્ય અને જોતાં ચીતરી ચઢે અને
 અરીર કંપી જાય એવું થવું તે.
 અરયરી, સ્ત્રીનું ધુજારી; કંપ. (૨) કબુ-
 તરની એક જાતિ.
 અરમાઈદર, નં. [અં.] ગરમી માપવાનું એ-
 ક ચંત્ર. આ ચંત્રમાં એક છેડે યોડો
 પારો રહે એવી જોળ કુલ્લીને ઉપર બંધ
 મોની લાંબી નળી હોય છે. નળી ઉપર
 આંકડા મારેલા હોય છે તેથી ગરમીની
 વધ ઘટ સમજાય છે.
 યરસો, પું. દપોટો, એક જાતનું કપડું.
 યરવું, કિં. સં. યર ચડાવવા; એક એકની
 ઉપર એક પડ ચડાવવા; ખાણમાં અનાજ
 ભરતાં પુળા, પરાળ કે ધાસના આગળ

ખાછળ અને વચ્ચેનાં ઉપરાઉપરી ધાસના
 યર દેવા તે.

યરી, સ્ત્રી. પાતળું યરનું પડિયું. મોટી
 માટીની કોઠીનાં એક એકની ઉપર એક
 ચડાવવાનાં પડિયાં ને તેમાંના ખાંચા તે.
 યળી=પાતળી ગોઠડી.

યરેરવું, કિં. અં. ધુજવું; કંપવું. ત્રાસ પા-
 મી જવું; ડરી-ધુજી જવું.

યરેરી, સ્ત્રી. કંપારી; ધુજ. કિં. પ્રં. યરેરી
 જવું=ત્રાસ પામી જવું; ત્રાસી જવું; બ-
 યથી ડરી જવું. (૨) ધાક; ખીક; ભય.

યવું, કિં. અં. [સં. અસ્-સ્થ=યવું]

ક્રિયા ચાલવી:-રસોઈ થાય છે. (૨)

બનવું; અમુક ધાટ, રસ કે રૂપવાળું બ-

નવું:-કાચનાં વાસણુ થાય છે. (૩)

નીપજવું; ઉત્પન્ન હોવું; જન્મવું:-ખેતરમાં

અનાજ થયું ને ગાયને બે વાછરડાં થયાં.

(૪) પ્રકૃતિ બદલાવી:-અણુગળ પાણી

પીવાથી રોગ થાય છે. (૫) બનાવ બન-

વો; અતિમ રૂળ આવવું:-ભોભથી ખ-

રાખી થઈ. (૬) યુજરવું; વહી જવું:-

ચાર વર્ષ થયાં. (૭) અમુક આકારે હોવું;

બનવું; ઉપજવું; ઉદ્ભવવું; ઉગવું; કુટી

નીકળવું; હયાતીમાં આવવું; આકાર

સ્વરૂપ, વલણ બેવું. ૩૦ પ્રં. થઈ

ચૂકવું=થઈ રહેવું; ખોડું પડવું; પુરૂં થવું;

જન્મીને મરી જવું; ખૂટી જવું, પુરૂં થઈ

જવું. થવું નથી=નહિ બનવું. (૨) રજ-

સ્વલા હોવું. વસંત બાબીથી થવું નથી

ત્યારે તમે શા માટે મને ખોલાવતા નથી ?

કહેનું થવા કાળને કોઈ ડહાણું નથી=ગમે

તેટલું ડહાપણુ કરીએ તોપણુ થવાનું

હોય તે તો થાય છેજ.

અળ, નં. [સં. સ્થલ] સ્થળ; જગ્યા;

ડેકાણું; સ્થાન; ધામ. યળકમળ=જમીન

પરનું કમળ-ચુલાખ. જમીન:-યળ અને

જળ. યળ મારગે અને જળ મારગે. નિ-
શ્ચિત ઠામ; રહેવાનું ઠેકાણું; વાસસ્થાન;
યળવાસી ને જળવાસી.

યળી, ઓં [સં. સ્થલી] જગા; ખાગ-
ની-વનસ્પતિ પૂણું જગા; જમીન. (૨)
સોની અને કંસારાનું એક ઝોળર.

યંદી, ઓં ઠંડી; ટાઢ.

યંદાન, નં [સં. સ્તંમન] યંબી રહેવું
તે; ઉછું રહેવું-અટકવું તે; ધારણ;
યોજવું તે.

યંદાવું, કિં અં [સં સ્તંમ] ઉભા ર-
હેવું; અટકવું, થોડીવાર યોજવું. ઉં
અટી યંબ્યા, યંબ્યાં જળ, સવન વહનિ
પ્રશમિયા. (૨) બંધ પડવું; નહિ નીક-
ળવું; પ્રવૃત્તિ મૂકી દઇ અકર્મ કૃત યધ
રહેવું. (૩) વિસાગો લેવો; યાક ખાવાને
ઉભા રહેવું. કાર્ય કરતા અટકી જવું.

યાક, પું હિંડવાથી કે કામ કરવાથી અવય-
વોનું જે શિથિલ થઈ જવું તે; ચીરને
અને મનને ખૂબ કામ કરવાથી-પહેંચેલી
જે મહેનત તે; અમ, પરિશ્રમ; આયાસ;
આતિ. (૨) સુરતી; તંદ્રા. કિં પ્રં યાક
ઉતરેલા. યાક ખાવો; યાક ચઢવો; યાક
લાગવો. (૩) એકને એક કામ કરવાથી
જે અભાવ થયો તે; કંટાળો આવવો તે.
નિઃસન્વતા; અભાવ; અવસાદ.

યાકસો, પું થોડીવાર યાક ખાઈ લેવો તે;
આજી કામની અંદર થોડીવાર વિસાગો કરી
લેવો તે; કામ કરતાં કરતાં થોડીવાર થો-
બી જવું તે;—યાકલા લઈ લઈને ચાલે
છે. (૨) આરામ; આસાએસ. કિં પ્રં
યાકલા ખાવા=પરાણે રહીરહીને કામ
કરવું; કામ કરતાં કરતાં વારંવાર અટકી
જવું તે; આરામ લેવો.

યાકવું, કિં અં કામ કરવાથી શિથિલ થવું;

પરિશ્રમ પહેંચવો; થોડીવાર અટક્યા
વગર કામ ન ચાલ એવી હાલતમાં ખાલી
જવું. (૨) હારવું; મનથી ને અવયવોથી
કામ નહિ થઇ શકવું. (૩) કંટાળવું;
નિર્વેદ આવવો.

યાકચું પાકચું, વિં યાકેલું; શ્રમિત; કામ
કાજ કરવાથી શિથિલ થયેલું; ખિન્ન;
કંટાળેલું.

યાગ, પું પાર; છેડો; અંત; તાગઃ—એનો
ક્યારે યાગ આવશે. (૨) તળિયું;
સ્થળ.

યાઠ, જીં ઠાઠ.

યાણુદાર, પું યાણુનો અમલદાર; ફોજદાર;
સિપાઈઓની ટુકડીનો ઉપરી. (૨) તાલુ-
કાનાં થોડાં થોડાં ગામનો બંદોબસ્ત રા-
ખનાર અધિકારી.

યાણુદારી, ઓં યાણુદાર તરીકે કરવાનું જે
કામકાજ તે; યાણુદારપણું.

યાણું, નં [સં. સ્થાન.] જગત કે કર
લેવા માટે અથવા ચોરી કે તોફાનના બં-
દોબસ્ત માટે નિયોજાયેલા સિપાઈઓ અને
તેમના ઉપરી અધિકારીને એસવા કે રહે-
વાનું ઠેકાણું; પોલીસને જાપતો રાખવાને
રહેવાનું સ્થાન; ચોટી; નાકું. (૨)
ખામણું.

યાણુદાર, જીં યાણુદાર.

યાથા-યાખડી, ઓં પંખાળી રાખવું તે;
યાખડીને જાંત રાખવું તે; ખાળક વગેરે
રડે કે તોફાન ન કરે તે માટે તેને સુવાડી
યાખડવું તે; હાજી હા કરીને પ્રસન્ન
રાખવું; જેમ કહે તેમ કરી કરીને જાંત
રાખવું તે; લડાવવું; પંખાળવું તે; જેમ
તેમ કરી પ્રસન્ન રાખવું તે. (૨) ઢાંક
પિછોડો.

યાન, નં તાકો; વજાઈને તૈયાર થયેલું સં;
જાંમ લાંબું લુગડું તે. (૨) સ્તન; ધાઇ.

હાકરાએ માથું મારવાથી વંહુનું યાન
પાક્યું છે. (૩) નાકું. (૪) સ્થાન; ઠેકાણું.
(૫) આસન; અધિકારવાળી જગ્યા; માદી.
પટલને યાને બેઠા તો પટલાછ કરવી.

ધાનક, નં [સં. સ્થાન.] હામ; ઠેકાણું;
જગ્યા. (૨) આસન; માદી; બેસવાનું-
રહેવાનું સ્થાન:-ભૂતનું યાનક આંખલી.

થાપ, સ્ત્રીં યાપડ; અપાટો; જોરથી હાથ
મારવો તે. (ઢોલક-નરથાં પર) (૨)
માદી અથવા હાથમાદીની માર પાથરી
થાળડીને જમીન સરખી કરવી તે; રથડ
કરવો તે; માદીનો યર. (૩) જીલવણું તે;
છતરપિડી; ધોખો.

થાપડ, સ્ત્રીં ખુસ્લાં આંગળાવાળા પંજનો
અપાટો તે; લપડાક; ચપડાક; ખુસ્લા
હાથની અપટ.

થાપડવું, જીં યાખડવું.

થાપડી, જીં યાખડી.

થાપડો, પું હોડીમાં માથ ચઢાવવાની પા-
ટિયાંની જમીન. (૨) હોડી.

થાપણ, સ્ત્રીં મુંડી; પુંજ; દસ્તો; જમા ક-
રેલાં-એકઠાં કરેલાં નાણાં. (૨) વેપાર
કરવાને પંત્યાજે કાઢેલું જે પહેલું નાણું
તે. (૩) ચણાની જાડી પૂરી.

થાપન, નં [સં. સ્થાપન] મૂર્તિ બેસાડવી
તે; થાપવું-સ્થાપવું તે; બેસાડવું તે; દેવા-
દિની પ્રતિષ્ઠા કરવી તે. (૨) વાદ વિવાદ
ચલાવી અમુક બાબત પુરવાર કરવી તે.

થાપના, સ્ત્રીં [સં. સ્થાપના] સ્થાપના;
સ્થાપવું-બેસાડવું તે; પ્રતિષ્ઠા કરવી તે.
(૨) ટેકા; પુષ્ટિ.

થાપવું, કિં સં [સં. સ્થા] સ્થાપવું; બે-
સાડવું; નિમણું કરવું; વાદવિવાદથી પુર-
વાર કરવું; ન અસે-હકે એમ સ્થિર-સ-
જક કરવું:-થાપવું અને ઉઘાપવું બેય એને

આવડે છે. (૨) માદી દાખીને જમીન
સરખી કરવી; થાપ દેવી; રથડ કરવો.
(૩) હાથ માદી વગેરેના લેવાને દાખીને
જમીન પર કે ભિત પર બેસાડવું; પહે-
ળા ચપટા હાથે દાખવું:-હાથાં થાપવાં.
મોટું કરીને બેસાડવું; સ્થિર કરવું; ચપટ
દાખવું.

થાપી, સ્ત્રીં ફલ-ચુનો ટીપવાનું લાકડાનું
નાનું ચપટું લાકડું; કડિયાનું એક નાનું
ટપલા જેવું ઝોજર; ટાપી.

થાપેડું, નં થેપાડું; સુરવાળ કે ચણિયાની
માફક કમરે વિંટાળવાનું જાડું કપડું;
ધોતિયું.

થાપો, પું કમરના ગોળ અસ્થિને કરોડનો
છેલ્લો ભાગ અડે છે તેની દાખી ને જ-
મણી બે બાજુએથી બે પગનાં હાડકાંના
સાંધા આવે છે. આ બે સાંધાપરના માં-
સથી ભરપુર જે જાડા ચપટા અને ભારે
અવયવો તે; જંગમી ઉપરનો કમરની
પકડનો અવયવ તે; ઢગરાનો ઉપલો ભાગ;
કુલા; ઢગરા તે. (૨) મોભારિયું. (૩)
હાથો; પંખે:-કંકુના થાપા.

થાખડવું, કિં સં પહોળા પોંચા પંજએ
દાખવું; ચપટે પંજે ઠોકવું-આસ્તું; લોહ
જેવી વસ્તુને પહોળે પોંચે-પંજે ચપટ
બેસાડવી; પંખાળવું; ચાપવું; ક્ષીમે ને હ-
લકે હાથે હળવે હળવે ઠોકવું. (૩) અ-
મળવી પટાવી જ્યાં ત્યાં કરી ફેરકેરાતું-
રોતું રાખવું. (૩) ચોળીને ચપટ બેસાડવું;
ઠારવું:-કંસાર થાખડવો.

થાખડી, સ્ત્રીં લોહા જેવા મહાર્થની પોચે
હાથે ચપટ દખાવીને બનાવેલી થપોલી;
હાથા જેવી ચપટ દાખીને બેસાડેલી હ-
ગલી. (૨) થાપી.

થામલો, જીં યાંમલો.

યાવર, વિં [સં. સ્થાવર] ખસેડી શકાય નહિ એવું; અચલ; ઉચ્છ્રી લઈ જવાય નહિ એવું. -યાવર મિલકત.

યાળ, પું [સં. સ્થાલી] મોટી પથ નાની ટુંકી-કિનારની યાળો; મોટી પહોળા ને છઠ્ઠી યાળો; કથરોટ. -યાળ ભયેરે ચ-મ મોટીડે. (૨) ખાવાના વિવિધ પદાર્થો ભરીને તૈયાર કરેલો જે ભોજનનો ખુબ-ચો તે; ભોજન દ્રવ્યો ને નૈવેદ્ય. -ઠાકો-રને ધરાવવાના ખાધ પદાર્થોના વર્ણનનું કાવ્ય તે. -આ યાળ ગાય શીખે ને સાં-ભળે, તેનાં કોટિક દુઃખ ટળી જાય.

યાળી, ઓં [સં. સ્થાલી] ધાતુના પત-રાનું ઉચ્ચી કિનારીવાળું ગોળ છછડું પાત્ર; ભોજન પાત્ર; ખાવાનું ચૂકવાનું છછડું ઠાનાવાળું ચપડું ને ગોળ વાસણ; યાળ; ખમ્બો; ટાટ. ૩૦ પ્રં યાળી જવડું કપાળ=મોટું કપાળ. (સૌભાગ્ય દેખાડે છે.) કિં ૫૦ યાળી વખાડવી-પિટાવતી=ધાતુનું પાત્ર ખડખડાવી લોક ભેળા કરીને જાહેર હિત-ચેતવણી જાહેર કરી તે. યાળી પિટાઈ=માછ વગાડીને લો-કને જાહેર કર્યું. કહેવું યાળી નાંખી હોય તો ભોંચ પડે નહિ=માણસોની ખૂબ ગીરદી; દલી; સંકીર્ણતા; બીડ; ખૂબ જમાવ થયે-લો હોય એવી બીડ.

યાળું, નં લાકડાનું એક ગોળ ચોકડું કે જેમાં થંટી રહે છે તે. (૨) કુવાના મોં ઉપર પાણી ઠાલવવાને માટે બાંધેલી છા-બંધ કિનારવાળી જગા. કુવા વજેરેના મોં ઉપરનું જે ઢળતું બાંધકામ-ચોકડી તે. (૩) મૂળ વજેરેની જમાવટવાળી જગા; સ્ત્ર ગ્રંથિસ્થાન. (૪) સ્થળ; સ્થાન; ઠેકાણું. કિં ૫૦ યાળે પડવું=સ્થિર થવું; બચ-સ્થામાં આવીજવું; ઠેકાણે પડવું; બચ-સ્થિત થવું. જમવું.

યાળો, પું મોટી યાળો; ખુબચો.

યાંથું, વિં [સં સ્થૂલ] નડ-અચ-અળ; વ-રતુને તરત નહિ ગોળખી જાય એવું; સુસ્ત; મંદ. (૨) મેલું-મંદુ ગોખરું ર-હેતું હોય એવું; ટાપટીપ-સકાઈ વગરનું; ભોળું ને સાદું; ઝટ સમજ, ચાલી કે કામ કરી શકે નહિ એવું; ભોથડ; આ-યાસી. -ખાલજીનાં બેરાં યાંયાં. યુ. જી. વાર્તાઓ.

યાંદલો, પું પેટુનો બહાર ધસી લગડતો એવો ભાગ; ફાંદ. (૨) બારે અને દુધા-ળાં પચોધર.

યાંભલી, ઓં નાનો યાંભલો-ટેકો.

યાંભલો, પું [સં સ્તંભ.] છાપરાને કે બી-જ કોષ બારને ધારણ કરવાને ચૂકવામાં આવતો લાકડાનો ઉભો ટેકો તે; સ્તંભ; યંભ; યંભો.

યાંભો, પું યંભ; સ્તંભ. (૨) વર કન્યાને સ્નાન કરાવતાં ચારે બાજુ ચાર દહિંધરાં ઉતારે છે તે.

ચિચોસોરી, ઓં [ઝં.] તરખીમાંસા; અધ્યાત્મવિદ્યા.

ચી, અં પાંચમી વિભક્તિનો પ્રત્યય.

ચીગડાચાગડ, નં સાંધસુંધ; નાનાં મોટાં થી-ગડાં મારવાં ને સાંધી લેવું વજેરે તે. (૨) માટી ચુનાના કામમાં માખડચુખડ પુરી લેવાં તે; કંઈ પડયુંખર્યું અથવા ઉખડ્યું હોય તે ઠીકઠીક કરવું તે; મરામત. (૩) જેમ તેમ કરીને ચલાવી લેવાય એવું કરવું-રાખવું તે.

ચીગડી, ઓં નાનું થીગડું; પટી; કપડા કે ચામડામાં પડેલા કાણા ઉપર લગાડેલી કાપલી.

ચીગડું, નં મોટો થીગડી; પટી; કાણા ઉપર લગાડવાની કાપલી.

બીજવું, કિં અં ગરમીને લીધે જે પ્રવાહી સ્થિતિ હોય તે ઠંડકથી ધટ થવી; ઠરવું; ખાઝીજવું; જમવું; ધટવું; ઠરી જવું; પ્રવાહી ગાદું થઇને ખાઝીજવું.

થીજવું, કિં અં થીજવું; ઠરીજવું. થીજું, વિં ધટ જડું-જડ થયેલું; ઠરેલું. ગાદું; જમેલું.

થીર, વિં [સં. સ્થિર] હાલે નહિ એવું; અચલ; દઢ; અડમ; સ્થિર.

થીરતા, કીં (સં. સ્થૈર્ય) સ્થિરતા; અડમતા; દઢતા; કાયમપણું.

થીરશુભડું, નં કણસલાનો જયો.

થીજર, વિં (સં સ્થવિર) ટક; ધરડું; મોટું. (૨) દઢ.

થુ, અં થુંકવું તે; થુંકતાં થતો એવો અવાજ; થૂંકાર. (૨) ફિટકાર; તુચ્છ એવો અભાવ, કંટાળો અથવા ધિક્કાર બતાવવાનો ઉદ્દેશ. (૩) પાંચમી વિભક્તિને અર્થ:- શોધ્યા વિના વર ક્યાંયુ જશે. પિયેરયુ. થો, વપરાય છે. થી, થકી, થુ, થો.

થુધ, કીં ફોગ; રઢ બાતલ; અમુક ઠરાવ કરાર, બંધી, માફ. અમુક વખત લગી અમુક કરાર કે બંધીમાંથી મુક્તિ તે; ના મજબૂરી:-થુધ કરીને જા, અને સહી કરીને પાછો અમારી રમતના નિયમોથી બંધા, એવા અર્થમાં વપરાય છે.

થુએર, જું થુવર.

થુથુ. અં થુંકવાનો એવો અવાજ; થૂંકાર. (૨) તિરસ્કાર દર્શક ઉદ્દેશ; ફિટકાર; ફટફટ. અળખામણું; તુચ્છ ગણાઈ ગયેલું હોય તેમ; રઢ; માલ વગરનું; તુચ્છ રૂપ:-એ જ્યાં ગયો ત્યાં થુથુ થયો. ખરચ કર્યું ને થુથુ થઈ ગયું. કિં પ્રં થુથુ જઈજવું=લિંચ ગણાઈ જવું; તુચ્છ

અળખામણું, અપ્રિય ગણાઈ જવું:-એનો અમલ થુથુ થઈ જાયો.

થુથો, પું રસકસ ખેંચી લીધેલો ખાણ કચરો; કુચો. ચાવી ચાવીને રત્ન રાહત કરેલો થુકો નાંખવા જેવો જે સત્વહીન કચરો તે.

થુમડું, નં કણસલાનો જયો; કલ્થો.

થુલિથો, પું બાળક (દૂધમલ) ના મોંમાં, -જીભ-ઝોઠ વગેરે ઉપર થતો ઝીણી ઝીણી ધોળા ફાદલીઓનો રોગ; બાળકનો મુખરોગ. (૨) સપાટી ઉપરની ધોળા ફૂગ; ઝીણાં ફૂલનો થર-પડ તે.

થુલી, કીં કણની ઉપલી હોલવાળો જડો લોટ; ધઉં વગેરેની જડી કણીઓ તે. (૨) ધઉંના જડા કણીવાળા લોટની લાપસી તે; કણીદાર-રવાનો કંસાર તે:- બાલના લોક મોળા થુલીને દૂધ ખાય છે.

થુલું, નં ધઉં વગેરે અનાજ દળાતાં ઉપલા છોડાને લાગી રહેલો રવો તે; જડો લોટ અને છોડાં વગેરેનો જુકો તે; આટા-લોટ ચાળતાં જે જડા કણના કકડા અને ઉપરના તૃણ ભાગનો કચરો તે; ચળામણ.

થુવર, [સં સ્થૂવર] કાંટા કાંટાવાળાં ડાળખાંતું એક ઝાડવું; કાંટાવાળો રોષો. ગામ ખેતરો વગેરેની આસપાસ વાડ કરવાના કામમાં આવે છે. ચોખાસાની સરખાતમાં એને પાંદડાં આવે છે. એનાં ડાળાં જડાં કોમળ ને દુધિયાં હોય છે. થુવરના રોષા ધણાં વીર્ષ થતાં ઉંચા ને ફેલાઈ મજબૂત મોટા બને છે. એનું પોતું લાકડું રમકડું ને સુડીઓ વગેરે ઉતારવાના કામમાં આવે છે.

થુવેર, પું થુવર.

થુવેરિથો, પું થોરિથો; થુવર.

થુંક, નં મોંમાં ઉત્પન્ન થતું ચીકણું શીજદાર

પ્રવાહી; મોંતું ચીકણું પાણી. મોતે બીતું રાખવાને તેમાં ઉત્પન્ન થતો જે લાળ રસ તે. કિં પ્રં યુક ઉડાડવું=ખાલી બકબકાટ કરવો; સાર વગરનું ખોલવું; મોંતી લક-ષ લકવી; ગાળખાંડવી; ગાળાગાળી કરવી. યુકેતું, કિં અં મોંખાના ચીકણા શીણવા-ળા પ્રવાહીને જીભ યડકાવી અંદરના પવન આરૂતે બહાર ફેંકીદેવું; યુક બહાર કાઢી નાંખવું. (૨) તિરસ્કાર=અભાવ બતાવવો; અવગણના કરવી. ૩૦ પ્રં યુકેતું ગળવું =વેણુ નહિ પાળવું; વચન ભંગ થવું.

યૂ, અં યુકેતું તે:-મૂર્ખના મોં પર યુ. (૨) દિટકાર.

યૂષ, જુ. યુષ.

યૂજ, વિં [સં. સ્થૂલ] નહું; રથૂસ. (૨) ખાજરીના કુંડા-ખાજરિયા ઉપર આવતાં તેની સપાટીને ઢાંકી દેતાં ઝીણાં ઝીણાં ફૂલ. ચેકકાર, પું નાચના તાનનો ઉદ્દેશ્ય તે; નાચના આનંદનો ધ્વનિ. (૨) નાચતાં થતો ધ્રુવરાનો આશુ રણુકાર તે; ચેચે યષ રહેતું તે.

ચેકચેક, અં નાચ રંગ ઉડી રહેવાં તે; ના-ચની રમઝટ ઉડતી તે. (૨) આમ તેમ ઝુલતું ડોલતું ઉણું થવું તે:-ભાષ ચેષ ચેષ કરે.

ચેક, અં જુવારના ઢાણા જેવો એક ખાવાનો પદાર્થ. આ મૂળિયાંમાંથી મળે છે. (૨) કુકો; ઉડુણ.

ચેકકી, અં મસ્કરી; મળક; ચેષ. (૨) થોકડી.

ચેકડો, પું છલ્લમ; કુકો; ફાળ; ચેકાને પડ-વું તે. (૨) થોકડો.

ચેકેતું, કિં અં ચેકડો મારવો; કુલું; ઉછ-ળી-કુદીને ઢિંકું; ઉછળવું. (૨) આધાન

કરવું; ચકવું. (૩) ઠોકાને છાપ પાડવી; બીખાથી કપડા ઉપર છાપ પાડવી. બી-રીઓ ચેકવી. કુદીને ચલું; તળપવું.

ચેપ, પું (અં) નહું લિંપણુ તે; નહો-લેપ; ખરડ; રથડ.

ચેપડો, પું લાલ માટીનું કુંડું (કુંભારનું.) (૨) પોપડો; ઉપડેલો લેપ તે; (૩) નહો ખરડ-લેપ તે.

ચેપણી, અં ચેપવાની ક્રિયા તે.

ચેપલી, અં બેઠા ચપટ ચેપની ઢગલી; યાખડી-દાખીને બેસાડેલી ભોંઠા જેવા પદાર્થની નહી અને આરે તરફ પ્રસરતી ઢગલી; થપેલી; બેઠા જોળ ધાટની થપો-લી; ચોસણ:-લાખચીની ચેપતી.

ચેપણું, કિં સં ભોંઠા જેવા પદાર્થને અથ-વા માટી કે ગારને નહી નહી દાખીને બેસાડવી તે; નહું લિંપણું; ઠોકાને બેસા-ડવું; નહો લેપ કરવો.

ચેપાડું, નં નહું ધીતિયું.

ચેખડી, અં પહોળી નાની વાડકી. (૨) થ-પોલી; ચેપલી.

ચેસો, પું જુ. ચેભો.

ચેડું, અં યકા; બણી; બાણુએ ઘમને. ઉં પિચેરમારું અહિંચેડું નથી છેડું રે.

ચેલી, અં કોથળી.

ચેલો, પું કોથળો; ચુંચુ; અનાજ વગેરે ભ-રવાની મોટી કોથળી.

ચેકાર, પું (સં.) નાચવાની ખુશાલીનો અવાજ; નાચમાં ધ્રુવરાઓ અને વાજાં વગેરેનો ધ્વનિ અને તેના સાતત્યની મઝી રહેલી જે ધૂન તે. જમીન ઉપર પમ અ-હ્યો ન અડ્યો લાગે એમ થનથન નાચી-કુદી રહેવું તે.

થેયે, અં (સં.) થેષ થેષ; થેકાર. પૃથ્વી ઉપર પથનો ઢેકો વાગે તેમ નાચી કુદી રહેવું તે; નાચના છુપરાનો ને રમજટનો ચનચનાટ તે. ઉં થેયે રાસ રમાડ વહાલા. શિ'દ્રાશ્વીન મે' ચનકાર થેયે, બીજું ન્હે નહિ, શિ'દ્રાશ્વીનમે'.

થેક, પું જયો; સમૃદ્ધ; મેળું. (૨) ખરક-ભો; જુડો.

થેકડી, સ્ત્રી જુડી; એક સરખી વસ્તુઓના જયો; ખરકભો તે. ઇચ્છ કાગળની ચાર થેકડીનો એક ધાવ. એક એકની ઉપર ગોઠવેલી વસ્તુઓનું બંડળ-જયો. (૨) થેલી; કોથળા.

થેકડો, પું જયો; મંજ; સમૃદ્ધ; ઢગભો. (૨) મોટી માંસડી:-રો થેકડો.

થેકેથેક, અં જથાળ'ધ હોય તેમ; વિં પ્રુષ્ઠળ; અહુજ; ગાંપડેમાંસડા.

થેકબોલું, વિં બોલું બોલનાર; મિતભાષી. (૨) ચરમાળ, ધટતું થોડું અને મીઠું એવું બોલનારું. સ્ત્રીઓ માટે આ એક મોટો ગુણ કહેવાય છે. ઉં થોડબોલી વિહારી.

થોડું, વિં [સં. સ્તોત્ર] ધણું વધારે નહિ એવું; નહિ ધણું; કિંચિત્; લગાર; જરા. ઉં થોડું લખ્યું ધણું કરીને વાંચાળે. ૨૦ પ્રં થોડું ધણું=કેટલોક ભાગ; કેટલુંક. થોડે થોડે=જરા જરા કરીને. થોડામાં થોડું=અદ્ય; જરાક. થોડીવારનો મહે-માન=મરણને કાઠિ. કહેં થોડું બોલે તે શાંતુભો કોરે=બોલું બોલે અને ધણું કરી બતાવે એવું. થોડા સો મીઠા=કરેક બાળ-ત મધાંદામાં રહે તે સારી. થોડામાં બોડું=થોડું હોય તેમાંથી વળી બગાડ થાય તેમ થોડે નહિ જમણો વકરો=લલકી ગા-લ્લી ધણું દોડે.

થોડુંક, વિં જરાક.

થોડેથોડે, અં જરાજરા કરીને; ક્ષીમેક્ષીમે.

થોથ, સ્ત્રી પોથ; સળા ને કણ રહિત થયે-લી ડંગર; ખોખા.

થોથકી, સ્ત્રી અંગારામાં પકવેલી શેકેલી બાખરી.

થોથર, સ્ત્રી ચહેરા ઉપર નખળાઇના સો-ભની ફિકાશ તે; નખળાઇમાં ખટાશ ખા-વાથી મોઢું સુજ આવવું તે.

થોથારિયું, નં લંબાણુ વિગતવાળું-ન માલું લંબાણુ; નમાલો લંબાણુ અરજીનું કાગ-ળિયું; જેમાં લંબાણુ ટાયલું કરેલું હોય એવા કાગળનું જુગળું.

થોથું, નં માલ વગરના લંબાણુવાળું પુસ્ત-ક; નકામું ટાયલું બરેલું હોય તે. કહેં પોથાં તે થોથાં ને ડાયાં તે સાચાં. (૨) સળેલી-સળીને પોલી યધ ગયેલી વસ્તુ. (૩) જુદો તીર; જેને ભોખડનું ફળું લ-ગાડેલું ન હોય એવું બાણુ.

થોથો, પું મૂળ અને પાનની વચ્ચે કેળનો ધાંભલો, યડ તે.

થોથા, પું પાર; છેડા; અંત:-ભોબને થોથ ન હોયે. (૨) અટકાવ; પ્રતિરોધ.

થોથાણુ, નં અટકણુ; અટિંગણુ.

થોથાણું, કિં અં અટકણું; ઠરવું; ખેડી થવું; દમખાલો. (૨) પ્રકડવું; ઝાલવું.

થોથા, પું યોગિયા.

થોથાવણું, કિં સં અટકાવણું; ઉજ્જું ચ-ખવું; અચકાવણું. (૨) બંધ પાડવું.

(૩) ખોટો કરવું; રાહ જોવડાવવી. (૪) ધારણ કરવું; પકડી રાખવું.

થોથિયો, પું ધુંડના છેડા આગળ ગાલ ને હડપચીને ઠાંકો વાળોને ઝૂંટી.

થોર, પું. યુવર.

થોરિથો, પું. યુવર. ૩૦ પ્ર. થોરિયા રીપવા
=વેર કરવું; કાંઠા વેરવા. જેની તેની
સાથે અણબનાવ કરવો.

થોરી, સ્ત્રી. પરદેશી થોરિયો તે; પંજા જેવાં
પહોળાં લોલાં ને બરડ તીથ્યા કાંઠાવાળાં
ધેરાવવાળાં ઝાડવાં. યુવરની માફક થોરી
પથુ વાડો કરવાના કામમાં આવે છે.

થોરો, પું. ઢંગ.

થોલો, પું. લાગ; દાવ; થાટ; મોખ. (૨)
અવસર; અનુકૂળ પ્રસંગ. (૩) થાપડ;
ધોલ. (૪) વળ; વાટ.-થોલને થાએ લા-
કડું ફાટે. (૫) તાલ; સગવડ.-થેસવાનો
થોલ નથી.

થોલો, પું. સ્તરીરનો બહાર લખડતો માંસલ
અવયવ ફાંદ.-પેટનો થોલો.

દ, પું [સં. દ] ગુજરાતી વર્ણમાળાને ઓગણત્રીસમેા ને વ્યંજનોમાનો અઢાડમેા અક્ષર. (૨) આપનાર અથવા દેનાર એવો અર્થ બતાવનારો પ્રત્યય:—સુખદ=સુખ આપનાર; જલદ=જળ આપનાર—વરસાદ.

દધ, પું [સં. દૈવ] ભાગ્યનો દેવ; ધૈશ્વર; પરમેશ્વર:—દધ જાણે એનું શું થશે? ભવિષ્યની દેવના; ભાગ્ય દેવી. (૨) સ્ત્રીં દુઃખ; પીડા; રોગ. દાઝવા તથા વાગવા વગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલી શરીરપરની વ્યથા:—ભાઇને દધ થઇ છે માટે નિરાંતે સુવા દે. બાળભાષામાં છે.

દધત, પું [સં. દૈત્ય] દૈત્ય; રાક્ષસ. (૨) ભયંકર દેખાવનો અને ક્રૂર સ્વભાવનો માણસ. (૩) ખૂબ મોડું અને ભયંકર એવું જે કંઈ હોય તે.—મોટો દધત જેવો કુતરો.

દધતા. જુઠું દમિતા.

દડ, જુઠું દવ.

દકાર, પું [સં.] દ એવો અક્ષર ને ઉચ્ચાર તે; દહો.

દકાળ, પું દુકાળ; ડકાળ.

દકાળિયું, વિઠું દુકાળને લીધે જૂખથી પીડિત; જૂખ વેકવાથી નિર્જળ થઇ ગયેલું હોય એવું. (૨) દુઃખી. (૩) ડકાળિયું; યુક્ષક્ષિત; મઠ.

દક્ષ, વિઠું [સં.] ચતુર; પ્રવીણ; ડહાણું; કાબેલ. (૨) જેના હાથમાં કસમ હોય એવું; આવડતવાળું. (૩) એક પ્રજાપતિ. દક્ષકન્યા=સતી.

દક્ષણ, જુઠું દક્ષિણ.

દક્ષણાતું, વિઠું દક્ષિણ દિશાનું, તે તરફના મોનું; દક્ષિણાતું; દક્ષિણ તરફનું:—ચણતરેથી દક્ષણાતા જામે.

દક્ષણી, જુઠું દક્ષિણી.

દક્ષતા, સ્ત્રીં [સં.] ચતુરાઈ; પ્રવીણતા; કાબેલિયત. (૨) ડહાપણ; શાણપણું. (૩) ચંચળાઈ; ચાલાઈ; ઝડકામ કરવાની સારી

દક્ષપ્રજાપતિ, પું આ પ્રજાપતિ બ્રહ્માના જમણા અંગુઠામાંથી ઉત્પન્ન થયા હતા. સ્વાયંભુવ મનુની પુત્રી પ્રસૂતિ વેરે તે પરણ્યા હતા. તેમને સત્યાવીસ કન્યાઓ થઇ હતી. પુરાણોમાં એમના સંબંધી કથાઓ છે.

દક્ષિણ, વિઠું [સં.] સૂર્ય તરફ મુખ રાખીને ઉભા રહેતાં જમણા હાથ તરફની બાજુ તે; જમણું; સવ્ય. દક્ષિણ દિશા. (૨) નાં પૃથ્વીની અથવા અમુક દેશની જમણી બાજુએ આવેલા દેશ—મુલક તે.

દક્ષિણા, સ્ત્રીં [સં.] પુણ્ય તરીકે પ્રાપ્ત્યને આપવામાં આવતી જે રોકડ રકમ તે; રોકડ દાન તે. (૨) લાંચ. (૩) પારિતોષિક.

દક્ષિણાભિમુખ, વિઠું [સં.] દક્ષિણ તરફના મોનું; દક્ષિણ તરફ જેનું મોં હોય એવું. શંખ ધર વગેરે.

દક્ષિણાયન, નઠું [સં.] સૂર્યની દક્ષિણ તરફની ગતિનો જે છ માસિક સમય તે; ઉત્તરાયણથી ઉલટો. કર્ક, સિંહ, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક અને ધન રાશિઓમાં થઇને સૂર્યનું પસાર થવું તે.

દક્ષિણી, વિઠું દક્ષિણ તરફનો—મુલકનો રહેવાસી; દખણી.

દખ, નઠું દુઃખ.

દખણ, સ્ત્રીં દક્ષિણા.

દખણી, વિઠું દક્ષિણી; દખખણનો રહેવાસી; મરાઠો.

દખમું, નઠું [ફા.] પારસી—જરથોસ્તીનાં શબ્દ ન્યાં ઠેકાણે પાડવામાં આવે છે તે જાળાદાર કુવો અને તેની આસપાસનું બાંધકામ વગેરે તે; જરથોસ્તીનાં મઠમાં ઠેકાણે પાડવાનું મકાન. કિંઠ પ્રંઠ દખમે ચઢાવવું=અવલમંજલ પહોચાડવું.

દખલ, સ્ત્રીં ડખલ; આડખીલી; વચમાં આડે આવતી એવી જે હરકત તે; પ્રલવાય; અડચણ; ફાંસ. કોઈ કામકાજને અથવા

ખાધા તે: વધરો; વિધન:—તું તો સામે
દખલ કરે છે.

દ્રુપદ્યુ, ભું દક્ષિણ.

દગડ, નં [સં. દશદ] પત્થર; પહાણો.
(૨) ભારે ને જડ જેવું ને તે. રં પ્રં
રગડ દગડ=જેમ તેમ; ધીરે ધીરે; ન્યાં ભાં
ચાલતું હોય એવું; એનું કામ હમણાં તો
રગડ દગડ ચાલે છે પણ આગળ ઉપર
સારી વ્યવસ્થા કરવી પડશે. ઠીકઠીક; જેવું
તેવું. (૨) ભારે ગચિયું.

દગડાચોથ, સ્ત્રીં ભાદરવા સુદિ ચોથ તે.
આ દિવસે ચંદ્ર ભુએ તો આજ આવે
છતાં ચંદ્ર જોનારો માણસ તેજ વખતે
કાઢતી ગાળ ખાય તો પછી આજ આવે
નહિ, આવી એક વહેમી માન્યતાને લીધે
લોકો ચંદ્ર જોઇ ગાળ ખાઇ લેવાને લો-
કને છાપરે પત્થર ફેંકે છે. આ ઉપરથી
દગડાચોથ કહેવાય છે.

દગડું, નં દગડો—પત્થરનો ભારે કંકડો;
ચોસલું; ગચિયું. (૨) થાંભલાની ને ભાર-
વટિયાની વચમાં મૂકવાનું લાકડાનું ચો-
સલું—કંકડો તે; શર ને ભરણું બેઠીની
ગરજ સારે જેવું જાડું ને મજબુત લાકડું.

દગડો, પું પત્થર; મોટું ઢેકું.

દગદગો, પું ડગડગ થતો વિચાર તે; શક;
વહેમ; ખતરો; ઢચુપચુ; શંકા; અવિ-
શ્વાસ. :—એ ખાખત તમે કંઈ દગદગો
રાખશે નહિ.

દગલખાજ, વિં [ફા.] આમ કહે અને
તેમ કરે એવો કપટી; એક વાત કહે
અને બીજી વાત કરે એવો પ્રપંચી; વિ-
શ્વાસઘાતી; સાઈ સાઈ બતાવી ભુંડું કર-
નાર. ઉં દગલખાજ દુપટ નમે, ચિત્તા-
ચોર કમાન.

દગલખાજ, સ્ત્રીં કહેવું કંઈ અને કરવું બીજું
એવું ને વિપરીત વર્તન તે; ઠગાઇ; કપટ;
દગો; વિશ્વાસઘાત.

દગાખોર, વિં દગો રમનાર; કપટ કરનાર;
ઠગ; કપટી.

દગાખાજ, વિં દગલખાજ.

દગાખાજ, સ્ત્રીં દગો રમવો—કરવો તે; દગ-
લખાજ; એક ખાખત કહેતી અને બીજી
ખાખત કરવી એવું ને વર્તન ચલાવવું
તે; ઠગાઇ; કપટ; છળ; છળખાજ.

દગો, પું [ફા.] કહેવું કંઈ અને કરવું
બીજું તે; કપટ; છળ. (૨) વિશ્વાસ-
ઘાત, ફરેખ.

દગ્ધ, વિં [સં] બળેલું; દાઢેલું.

દગ્ધન, વિં [ઝં.] એકજ જાતની ખાર વ-
સ્તુઓની જુદી તે; ખારતું જૂથ ડગ્ધન.

દઝાડવું, કિં સં દાઢે એમ કરવું; અંગા-
રથી અથવા ગરમ વસ્તુથી દાઢે એમ
કરવું; ડામવું; બાળવું, દેવતા ચાંપવો.

દઝાવો, પું બળતરા; મનસ્તાપ; જીવ દાઢયા
કરે એવું ને તે, ઉડા કારી ધાનો
સંતાપ:—છોકરીના રંડાપાનો દઝાવો.

દઝોડિયું, વિં અરધું બળેલું એવું તે; ખો-
રણું; દાઢેલું એવું. મંગલને કિનારે બધાંએ
શયને દઝોડિયાં કરી જળસોષ કરાવ-
વામાં આવે છે.

દટંતર, નં મોટા અને બધંકર વાવાઝોડાથી
ઉડેલી ધૂળમાં ગામો અને મુલકો દટાઇ
જવાં તે; પ્રચંડ વાયુએ ઉડાડેલી દાટી દે
એટલી ધૂળનું તોફાન; દટાઇ જવા રૂપી
આપત્તિ; એક બધંકર ઇતિ. કહેં બારે
વર્ષે આવે બોલ્યા તો કહે કે બચ્યા !
દટંતર આવશે. રેતાળ મુલકોમાં ઘણીવાર
પવને ઉડાડેલી ધૂળથી ગામો અને લાંબા
વિસ્તારવાળી જમીનો દટાઇ જાય છે, રે-
તીનાં રણ નજીકના પ્રદેશમાં ઘણી વાર
દટંતર આવે છે; ધૂલિપ્રલય.

દટાવવું, કિં પ્રેં કોઈ દાટે એમ કરાવવું;
જમીન ખોદી તેમાં કોઇ વસ્તુ મૂકી ઉપર
માટી પુરાવવી; જમીનમાં ખોદી ધલાવવું.
દટાવું, કિં અં જમીનમાં, માટી તળે પુ-
રાવું; માટીથી ઢંકાઇ જવું; કોઇ પણ

વસ્તુ કે કામથી ભરાઇ ઢંકાઇ જવું:—
એવા કેવાક કામમાં દટાઇ ગયા છે; તે
તો કહો ?

દટ્ટન, નં દટાવું તે, દટાઇ જવું તે. કહે
પદ્મ સો દટ્ટન. ધૂલિ પ્રલયમાં નાશ પા-
મવું તે. (૨) વિં દટેલું; જેતું મોં
ખંધ કરેલું હોય એવું, દટાયેલું જ રહે
એવું:—દટ્ટન જાજર.

દટ્ટો, પું દટો; શીશીનું સાંકડું મોં અથવા
નળ કે નાળયાનું સાંકડું મોં ખંધ કર-
વાનો કુચો તે. શીશીઓ, ઉલકા; ન-
ળાઓ વગેરેમાંથી પ્રવાહી ઢળી જાય નહિ
કે ચૂર્ણ વેરાઇ જાય નહિ તે માટે તેના
નાના સાંકડા મોંમાં ચળસાઇને આવે
એવું છુટું ઢાંકણ તે.

દડ, પું ઝીણી રેતીનો જથો તે; રેતાળ જ-
મીનનો ટપો તે; માટીની જમીન નહિ
પણ પગ ખુપી જાય એવી રેતીવાળી
જમીન તે. (૨) ઝીણી રંગેટીનો થર; ર-
ંગેટી; ગદ; પવનથી ઉડીને પડેલો કચરો.
ચોચી જમીન.

દડકો, પું લચકો; લોદો. (૨) પોદળો.

દડધો, પું ધણું જડું ને ભારે ધાતુનું વાસણ.

દડદડ, અં ઉપરા ઉપરી રેલતું હોય તેમ;
એક પછી એક એમ વહેતું; ખળખળ:—
એની આંખમાંથી દડદડ આંસુ પડ્યાં.
(૨) ચાલુ પડતી ધારાનો એવો અ-
વાજ—વહેણ તે.

દડદડવું, કિં અં દડદડાટ વહેવું; ઝરવું;
નિતરવું; ધારા—રેલાખંધ પડવું; ધારા
પડતી હોય તેમ વહેવું; રેલા ચાલવા:—
પાણીએ દડદડતાં કપડાં પહેરી લીધાં.

દડદડાટ, પું દડદડ થવું તે. (૨) અં દડ
દડ થતું હોય તેમ; ઉપરાઉપરી રેલાખંધ
વહેતું હોય તેમ.

દડદરી, વિં દડદડાટ રેલો ચાલે એવી; ધટ્ટ
પણ નહિ અને છેક પાતળી પાણી જે-
વીએ નહિ એવી ઢીલી:—દદરી—દાળ.

દડખ, સીં ઢેપું; ચકતું; ચોસલું. (૨) ગડખ;
નાતી ગાંઠ; સોળે; સુજન; ઢેપલી; ગડી.

દડખડ, અં દડમજલ; ઉતાવળે ચાલતાં
અવાજ થાય તેમ; એક પછી એક ઉપરા-
ઉપરી દોડવાજ કરતું હોય તેમ; ધડખડ.
ઉં રાતે તો માંડે રંગડ દડખડ જણે
આવી ધાડ. દડખડ દડખડ=ડુંકે પણુ આંતિ
ઉતાવળે—પગલાંનો અવાજ થાય એવી
ચાલે ચાલતું હોય તેમ. એકદમ દોટ મૂકીની.

ઉં ત્યારે દડખડ ચાલ્યો પાણી.

દડખડવું, કિં અં દોટ મૂકીને ઉતાવળે
દોડવું.

દડખડાટ, પું દડદડ થવું તે. (૨) અં દડ-
ખડતું હોય તેમ. ઉતાવળે; એકદમ ઝપાટે.

દડખડી, સીં ઉતાવળી દોટ; એકદમ મુંડી-
ઓવાળીને નાસવું તે. :—એકદમ દડ-
ખડી મૂકી.

દડખલું, નં લાદ માટીની નાની કોડી.

દડખવું, કિં સં દાખીને પુરવું; ઠાંસીને ભ-
રવું:—ખંડુકમાં દારૂ દડખવો.

દડચું, નં ચોસલું; ચકતું; ઢેપું. (૨) લોદો;
લચકો.

દડમજલ, અં જરાએ થોભ્યા—વિશ્રાંતિ લીધા
વગર ચાલ ચાલ કરવું તે; ચાલુ ચાલ્યા
કરવું તે, રસ્તામાં વિશ્રાંતિ લીધા વિના
ચાલુ ધીરા કે ઉતાવળે ચાલ્યા કરવું:—
દડમજલ કુચ કરતો તે દિલ્હી જઈ
પહેંચ્યો.

દડવું, કિં અં માટી ખેસાડી દેવી; થેપવું;
જમીનને દાખી ઠોળીને સરખી કરવી. (૨)
ખળી કરવી. (૨) ગડખડવું; ગડવું;
ગડગડ ગડખડવું.

દડાવવું, કિં સં ચાકી જાય તેમ દડમાં
દોડાવવું, રગડવું.

દડાવું, કિં અં સાક થવું. (૨) દડાની મા-
ફક ગડખડવું.

દડિયો, પું [સં ક્રોળ] દળ—પાંદડાંની
વાડકો; પડિયો; દલનો કટોરો; પાંદ-
ડાની પડા.

દડી, સ્ત્રીં ચિથરાં અથવા ફૂલ વગેરેની ગોળા; નાના લાકુ જેવો ગોળ આકાર તે. (૨) સતર કે દોરાનું ગોળ પિલ્લું; નાનો વિટલો; કોકરી.

દડકું, અં ઉતાવળી ગતિને લીધે હેલાખાતું હોય તેમ; ડોલતું—ડગુમગુ થતું હોય તેમ; ઉછળી ઉછળીને દોડતું.—નાનો કોકી કેવો દડકું દડકું ચાલે છે.

દડલી, સ્ત્રીં દડી; નાનો દડો.

દડલો, પું દડો; સતરનો, દોરડીનો, ચુંચ-રાંનો અથવા ફૂલનો ગોળ આકાર; લાકુ જેવો ગોળો. ઉં સોનાની ગેરી ને રૂપલા દડલોરે. સ્ત્રી ગીત.

દડો, પું ચિથરાં, કુચા કે ફૂલનો જે ગોળ ઘાટ તે; મોટી દડી; લાકુ જેવો ગોળ આકાર.—પૃથ્વી દડા જેવી ગોળ છે.

દડું, નં [સં. વડ્=વડન] હરાયા દોરને ગળે તેના બે પગની વચ્ચે અથડાતું રહે એમ બાંધવાનું લાકડું; ડહેરા.

દટવું, કિં સં આવવું; દેવું. (૨) દાન લઇ આવવું.—એ કંઈ હતી આવ્યો. રળી આવવું; કાઢએ આપેલું લઈ આવવું.

દટ, વિં [સં.] આપેલું; દીધેલું.—દટ-પુત્ર=કોઇએ આપેલો છોકરો. દટવિધાન=બીજાને છોકરો આપી દેવાનો જે વિધિ વગેરે તે. ખરાં માખાપે ‘આપ્યો’ એવું જે વિધાન કરવું તે.

દટકું, પું [સં.] ખરા બાપે બીજાને આપી દીધેલો જે છોકરો તે; અમુક વિધિ કરી કાઢ પાસેથી લીધેલો જે છોકરો તે.

દટાત્રેય, પું એક ત્રય. અત્રિ અને અન-સ્યાનો પુત્ર—એ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ને મહેશ્વરના અવતાર રૂપે ગણાય છે. એ મોટા યોગી પુરુષ હતા. એમનું ચરિત ભાગ-વતમાં છે.

દડડું, કિં અં દડડ થવું; રેલેરેલે વહેવું; નિગળવું; ચવું; દડડવું; ઝરીજવું.

દડામું, નં [સં. ઢિગ્ઢમ્] દડદડ એવા અવાજે વાગનારું વાળું; એક જાતનું ઢોલ, તાંસા જેવું વાળું. ઉં ઢોલ દમામાં ગડ-ગડે. લશ્કરની આગળ વગાડવાનું શર ચલાવે એવું એક વાળું.

દડુડી, સ્ત્રીં ધાર; ધારા; શેઠ, ગ્રીષ્ઠા કાચા-માથી પ્રવાહીનું દડદડાટ બહાર વહેવું તે.

દડુડો, પું ધાર; રેલો; મોટી દડુડી.

દડો, પું દ અક્ષર અને તેનો એવો ઉચ્ચાર તે; દકાર.

દદુ, સ્ત્રીં [સં.] ચામડી પર ગોળ ચમાંકાં પડી જાય થતા એક ખુબલીવાળો ખણુનો રોગ; દાદર; ધાદર. ખરજવા જેવો ચામડીનો રોગ.

દધિ, નં [સં.] દર્શિ; મળી ગયેલું દૂધ. દધિજાત=માંખણ. (૨) દર્શિના દરિયામાંથી નિકળેલાં ચૌદ રત્ન. દધિસુતા=વક્ત્રી.

દધિજા, સ્ત્રીં [સં.] લક્ષ્મી.

દધીચિ, પું [સં.] એક મુનિ. આ મુનિ બહુ ઉદાર હતા. દેવોને એમ કહેવામાં આવ્યું કે, જે દધીચિનાં હાડકાંનું ઇંદ્ર શસ્ત્ર બનાવરાવે તેા દૈત્યો મરાય. આ ઉપરથી દેવો ને ઇન્દ્ર તેમની પાસે ગયા અને તેમનાં અસ્થિની માગણી કરી. દેવ-લોકના કલ્યાણ માટે તરતજ તેમણે હા પાડી—અર્થાત પોતાના મરણને માટે બીક કે પ્રાણને માટે પ્રીતિ રાખી નહિ પણ પોતાનો દેહ દેવને અર્પણ કરી દીધો. દેવોએ તેનું વજ્ર બનાવ્યું અને દૈત્યોને જીત્યા.

દદુ, સ્ત્રીં દક્ષપ્રજાપતિની એક કન્યા. એ કાશ્યપને પરણી હતી અને તેને પેટ દાનવો ઉત્પન્ન થયા હતા.

દનુજ, પું દનુના પુત્રો તે; દૈત્યો, દાનવો; રાક્ષસો.

દનૈયું, નં (દનૈયું) એક દિવસની મહેન-તનું જે લવાજમ તે; રોજ; દહાડી. (૨) રોજ ને રોજનું કાચું નામું તે. (૩) રોજ ને રોજ રોકડે લવાજમે મજૂરી કર-

નાર. (૪) રોજ ને રોજ પ્રકટ થતું એવું; રોજિંદું; દૈનિક-વર્તમાનપત્ર.

દ્રવ્યકોશ, નં (૩૫સામણ.) ઉપકાર યાદ આપીને વખતો વખત દાખી દેવાનું જે બહાનું તે; ઉપકારની યાદ કે જને લીધે નમવું-દયાધ જવું પડે તે. (૨) ઠોકવું કારણ; ધમકી; દાખી દેવાનું મિથ.

દૃષ્ટ, વિં (દુષ્ટ) બમણું; ઘણું વધારે; પુષ્કળ. (૨) જમીનની અંદર છુપાવેલું; જમીનમાં દાટલું; બહાર દેખાઈ નહિ આવે એમ જમીનની અંદર ઉંડું બંધ કરીને રાખેલું. :-દૃષ્ટ ખાળકુવો, દૃષ્ટ ગજર.

દૃષ્ટવું, કિં સં લુચ્યાપથી લઈ જઈ સંતાડી રાખવું; ઝટ જડે કે હાથ આવે નહિ તેમ છુપાવી-સંતાડી રાખવું. (૨) બહાર દેખાય નહિ ને જડે પણ નહિ એમ જમીનમાં દાટી દેવું. (૩) સંધરી રાખવું.

દૃષ્ટો, પું ઉંચાં લુગડાં જેમાં બાંધ્યાં હોય તે ગાંસડી. (૨) એક જાતની ખાંડ; દૃષ્ટોટો.

દૃષ્ટાવવું, કિં સં હોડી હંકારવી. (૨) દાટવું.

દૃષ્ટર, નં [ફા.] સરકારી અથવા ખાનગી કામકાજના કાગળપત્રો અને હિસાબના ચોપડા ને પત્રો વગેરે તે; ચોપડીઓ ને લખવાનાં સાધનો વગેરેનો થેલો કે કાચળી તે. કચેરીનું દૃષ્ટર અને નિશાળિયાનું દૃષ્ટર. (૩) ચોપડી.

દૃષ્ટરખાનું. નં દૃષ્ટર રાખવાની જગા કે ઓરડા તે. (૨) પુસ્તકાલય; લાઇબ્રેરી; કિતાબખાનું.

દૃષ્ટરદાર, પું દૃષ્ટરી કામ કરનારાઓનો ઉપરી અમલદાર. (૨) સરકારની જમાબંદીનો વહીવટ કરનાર ને તેની નોંધ વગેરે રાખનાર અમલદાર.

દૃષ્ટરદારી, સીં દૃષ્ટરદારના ઓહાને લગતા કામકાજનો વહીવટ કરવો તે, દૃષ્ટરદારનું કામ તે.

દૃષ્ટરી, પું દૃષ્ટર લખનાર અને રાખનાર.

દૃષ્ટ, નં [આ. દ્રવ્ય] મહાને દાટવાની ક્રિયા તે; દાટવું તે; ભૂમિદાહ, દાટીને ઠોકણે પાડવું તે.

દૃષ્ટાવવું, કિં સં દાટવું; જમીનમાં ખોદી બાલવું; ગાડવું.

દૃષ્ટ, વિં [આ] આમતેમ દેહીનાંખીને માંડી વાળવું તે; વિખેરી નાંખેલું, નાશ કરેલું; પતાવેલું, પરિપૂર્ણ કરી આપેલું. (૨) અં જથ્થે; સામટી રીતે; સાથે. :- એકદૃષ્ટ-વારે. (૩) પાપમાલ થઈ આમતેમ પડેલું. :-રેફેફે. કિં પ્રં રેફેફે કરવું=ચુપા-છુડું છુડું કરી નાંખવું, કામમાં આવે નહિ એમ છુડું પાડી નાંખવું. દૃષ્ટ કરવું=પુકું કરવું; પાપમાલ કરવું; વેરી નાંખવું.

દૃષ્ટદાર, પું લસ્કરી સિપાઈઓની નાની ટુકડીનો ઉપરી; જમાદાર; રિસાલદાર. (૨) ઉંચા દરજ્જાનો સિપાઈ; પોલિસ ખાતાનો અમલદાર.

દૃષ્ટદારી, સીં દૃષ્ટદાર તરીકે જે કામ કરવું તે; દૃષ્ટદારના ઓહાનું કામ તે.

દૃષ્ટાળ, વિં બેવકુફ; મૂર્ખ, કમઅક્ષલનું, ક્ષેણ.

દૃષ્ટાવવું, કિં સં ધમકાવવું; ધમકા આપવી; દમ લિટાવી ડરાવવું. (૨) હલકું પાડવું. (૩) હલકારવું. (૪) દાખીને-ચાંખીને ખાવું. અમલદારી તોર-સત્તાના તોરથી દમ દમ ગભરાવવું-ડરાવવું; બીડાવવું.

દૃષ્ટદ્યો, પું [ફા. દ્રવ્ય] મોટાઈ કે પદ્ધતિ શોભતો જે ઠાકમાઠ તે; લભકો; દમામ; વૈભવ; જાહોજલાલી. (૨) ઔરવ; પ્રભાવ. (૩) દૃષ્ટ્ય થતું-ઓહું એવું જે તે, અપચાવાળી પેટ-પેટની જે હાલત તે; દૃષ્ટ્ય, ધડધડ પેટમાં થતું-પેટમાંનું અપરિપક્વ અન્ન તે-અપચો.

દૃષ્ટવું, કિં અં દયાધ જવું; નરમ પડી જવું; શેફ પડવી.

દબાણુ, નં દબાવણું તે; દાખ; આભાર નીચે હોવાપણું. (૨) આગ્રહ, બેશિ, કાષ્ટને દબાવીને કહેવું તે. (૩) ભાર, બોળો, ઉપરનું ભેરદાર હાંકણુ. (૪) દબાવવાને માટે વસ્તુ ઉપર મૂકવાનું જે વજન તે. કિં પ્રં દબાણુ કરવું=અમુક કામ કરવાનો આગ્રહ કરવો; દાખવું. દબાણુ નીચે આવવું=આગ્રહને લીધે કરવું પડવું; દબાણુ ચલાવવું.

દબામણુ, નં દબાવવાની જે વસ્તુ-બોળ તે. (૨) આગ્રહ. (૩) કાષ્ટ વસ્તુ દબાવવાવાને માટે આવવું પડતું લવાજમ.

દબામણી, ઓં દબામણ.

દબાવણું, કિં સં ભારતળે મૂકવું, ચાંપવું, સંકડાય-ચપટ થઇ જાય એમ કરવું; ઉપસેલું હોય તેને નીચે બેસાડવું; થોડા વિસ્તારમાં સમાવવું, ચગદવું, અંદર હાંસવું; ભેરથી હેંટ બેસાડવું. (૨) આગ્રહ કરવો, બેશિ કરવી, ફરજ પાડવી; શરમમાં નાંખવું. (૩) દબાવણું, ધમકી આપવી. [૪] તાબે-કબજે રાખવું. [૫] ચાંપીને ખાવું.

દબીજવું, શેઠમાં પડવું, નરમ થઇ જવું, દબાવું, નિઃસર્વ થઇ જવું, બેસ ઉતરી જવો.

દબેલ, વિં દબાયેલું, ઓશિયાળું; કાષ્ટના ઉપકારમાં હોય એવું; તાબેદાર, ઓશિમણુ; અધીન, તાબાનું.

દમ, પું [ફા. દમોદન] પ્રાણીઓ નાકવાટે જે હના લે મૂક કરે છે તે, આસો-અધાસ, આસ. (૨) પ્રાણવાયુ, જીવ. [૩] ફેફસાંમાં કફ ભરાઇ જવાથી આસ લેવા મૂકવામાં મુશ્કેલી પડે એવો એક રોગ, હાંફણુ, આસ. [૪] ઔષધિમાંનો અસર કરનારો ગુણ, સ્વાદ, રસ, સર્વ તે.-રસોષમાં ક'ઇ દમ નથી. [૫] ભેર; કૌવત; શક્તિ.-સિપાઇમાં ક'ઇ દમ નથી. [૬] ભેરથી કુમાડો બેસવો તે.-ગાળના

બે દમ માર્યા કે ઢળી પઓ. (૭) દિમાક; શેઠ, ભારખોજ, વજન, સ્વાખ, ઉપરનું ભેર, ભલોકા. કિં પ્રં દમ રાખવો=સ્વાખ દેખાડવો, શેઠ પાડવી. રાખવી.હિમ્મત રાખવી. અભિમાન રાખવું. દમ ખાવો=વિશ્રાંતિ લેવી, થાક ખાવો. શેઠ ખાવી, ડરી જવું. દમલેવો=આસ કાઢી નાંખવો, થકવી નાંખવું, ખૂચ સતાવવું, દુઃખ દેવું, હેરાન કરવું. દમ નીકળી જવો=મરી જવું, મૃત્યુ થવું. બેહાલ-કાયર થઇ જવું, કંટાળી જવું, થાકી જવું, દમ દેવો=ધમકી આપવી, સજની બીક બતાવવી. દમ બિડાવવો=ખાલી સ્વાખ દેખાડવો. દમ કાઢવો=હંકારી નાંખવું. ૩૦ પ્રં દમમાં ને દમમાં કામ લેવું=ખાલી સ્વાખથી ચલાવી લેવું; ભલોકે-ઉપરને સ્વાખે કામ લઇ લેવું. હરદમ=હમ્મેશ. એકદમ=ઝટ; તરત. દમગોટીલો=ઝેકરાઓની એક રમત. [સં દમ:] શાંતિ રાખવી તે, શમ; શાંતિમાવ, [૨] દમવું તે; પીડા. (૩) દંડ; શિક્ષા, સજા. [૪] દાંત, કલેશ સહેવાપણું, વૃત્તિ, ક્ષમા દમ. દમશમ.

દમક, સ્ત્રીં ઝગક; ચમક; તેજની લખલ-ખાટી; ઝથુક. [૨] વિં પીડનાર; દુઃખ દેનાર, દમન કરનાર.

દમકવું, કિં અં ઝથુકવું; તેજસ્વિત થવો, ઝગકવું, ચમકવું; પ્રકાશવું; તેજ મારવું. ઉં દામિની દમકે ધન ગરજે ને દાહર દુરદુર કરતા. [૨] વાગવું; અવાજ થવો. ઉં દમકે ઢોલ દમામાં.

દમગોટીલો, જીં દમ.

દમધોષ, પું મહાભારત કાળનો ચેદિદેશનો રાજા ને શિશુપાળનો બાપ.

દમડી, ઓં હલકી કિમ્મતનો એક સિક્કો પાષ જેવો. હાલ ચલણમાં નથી. પૈસો. દમડીભાર-દમડીપૂર=દમડી જેટલા વજનનું; જરાક; જરા જેટલું. કહેંદમડી દમ-

હી કરતાં રૂપિયો થાય. કાંકરે કાંકરે પાળ-
બંધાય. ચમડી તોડે પણ દમડી ન તોડે=
જીવ જાય તોપણ પૈસા ખરચે નહિ
એવું. દમડીએ ઉંટ મળે પણ દમડી ક્યાં
છે ? પૈસા એવી યીજ છે કે તેવું સૌ
મળે—સોંધું હોય ને કાંઈ દમડીએ ઉંટ
આપે પણ પૈસા વગર તે લેવું શેણે ?
એવા અર્થમાં આ કહેવત કહેવાય છે.

દમડો, પું. પૈસા, હલકો સિક્કો. (૨) જીવ;
પ્રાણ; દમ.

દમણ, નં. દખ્ખણ ગુજરાતમાંનું એક બંદર.
એ હાલ પોર્ટુગીઝને તાબે છે. :—દહાણું
દમણ. (૨) પીડન; સતવણી; દમવું તે;
દમન:—નાગદમણ.

દમણી, સ્ત્રી. બંગદ જોડાય એવી નાની
ગાડી; ડમણી, ડમણિયું.

દમણું. નં. મોટું ગાલું; ડમણિયું. (૨) પી-
ડન; પીડા; સંતાપ; દમ્યા કરે એવું જે
કંઈ હોય તે, દમન.

દમદમાડ, પું. દમદમો; ઠાઠમાઠ. (૨) અં
દમ દમ થાય તેમ; દમામખંધ, સડસ-
ડાટ. (૩) રોષ, લલકો; જોડકમી.

દમન, નં. [સં] દમવું તે, પીડા, સંતાપ,
દુઃખ. (૨) રગડીને વશ કરવું તે; દમી
દમીને વશ કરવું તે. :—ઈંદ્રિયદમન.
રગડાટ, બળતરા; દાઝ.

દમપરદમ, અં. વારંવાર. ઉપરાઉપરી.
(૨) એક ઉપર એક ચલમના સપાટા
લેવા તે.

દમરો, જી. ડમરો.

દમણું, વિ. દમના રોગવાળું, દમિયલ.

દમવું, કિં. સં. [સં. દમ્] આગ્રહથી મન
મારવું. ભાવના બળ તોડવું, મન ઇંદ્રિ-
યોને વશ કરવી. :—ઈંદ્રિયદમન. (૨)
પીડવું; સતાવવું; રગડવું, સંતાપવું;
દુઃખદેવું, નડવું.

દમાક, પું. શેઠ પડે એવો દેખાવ: રોષ;
લલકો.

દમામ, પું. રોષ; લલકો; ઠાઠમાક; તેજ
દેખાવ.

દમિયલ, વિ. દમના રોગવાળું, દમિયું.

દમોદમ, અં. બરોબર સરખું થયેલું હોય
તેમ, સરસાધી.

દમણું, નં. દળવાના જે દાણા તે; દળણું;
દરણું.

દયા, સ્ત્રી. કાષ્ટનું દુઃખ—વિપતિ જોઈને તેના
પ્રતિ જે નરમ અને સહાય કરવાની લા-
ગણી થાય છે તે, કરુણા, અનુકંપા.
દુઃખીને માટે માણસના હૃદયમાં ઉપજતી
મયા. (૨) રહેમ નજર. કિં. પ્રં. દયા
આવવી, દયા ઉપજવી. દયા કરવી. કહે
દયા ડાકણને ખાય=દયા કરવા જતાં
ફસાવાય.

દયામણું, વિ. દયા ઉપગમે એવું તે; કરુણ.
(૨) ગરીબ, દીન. ગરીબીથી કે દુઃખથી
વિશ્રાંત ગયેલું હોય એવું.

દયાવંત, વિ. દયાળુ.

દયાવાન, વિ. દયાળુ,

દયાસંધુ, પું. દયાસાગર.

દયાળ, વિ. દયાળુ.

દયાળુ, વિ. દયાવાન, જેના હૃદયમાં દયાભાવ
હોય તે.

દયાળુતા, સ્ત્રી. દયાવૃત્તિ તે.

દયિત, વિ. [સં] પ્રિય, વહાલું. (૨) પું.
વહાલો પતિ, વધ્ધ.

દયિતા, સ્ત્રી. [સં] વહાલી સ્ત્રી; પ્રિયા;
પ્રેમસા. (૨) સ્ત્રી.

દર પું. ભાવ, કિંમતનો આધાર; કિંમત.

(૨) જેમાં ઊસ—ખાર થાય છે એવી જ-
મીન, ખારોટ, સાધારણ ખાર અગર.

(૩) નં. જમીન દિવાલ વગેરેમાં પડેલું
ખાખું, પોલ, કાણું, ભોક. સાપ, ઉંદર
કાડીઆ વગેરે જીવજંતુને રહેવાનું
ઘર. (૪) માર્ગ, રસ્તો, વાટ. (૫) અં.

પ્રત્યેક, દરેક, એક એક જુદે જુદું એમ.
દરએક, જી. દરેક.

દરકાર, સ્ત્રીં [ફા] ગરજ, તમા, જરૂરિ-
યાત. :—એને તમારી ક્યાં દરકાર છે ?
(૨) કાળજી, ચિંતા, ફિકર. :—એને છા-
કરાંની દરકાર નથી.

દરખાસ, જુનું દરખાસ્ત.

દરખાસ્ત, સ્ત્રીં અમુક આમ કરવું, એવી જે
નમ્ર સૂચના તે; ખીજના અભિપ્રાયને
માટે રજુ કરેલો પોતાનો મત તે; પ્ર-
તિજ્ઞા, પ્રમેય, પ્રસ્તાવ, કર્તવ્યનિર્દેશ.
(૨) સરકારી હુકમનો અમલ કરવા દેવાની
જે અરજ તે. :—હુકમનાં ખું બજાવવાની
દરખાસ્ત. ફિં પ્રં દરખાસ્ત કરવી—મૂ-
કવી, લાવવી. દરખાસ્ત પસાર થતાં ઠરાવ
કહેવાય છે. પ્રસ્તાવ સૌ પસંદ કરે એ-
ટલે સિદ્ધાંત કહેવાય.

દરબંધ, સ્ત્રીં [ફા.] પીર પૂજવાનું ઠેકાણું,
ધરિલાખી સંતની બેઠક; પીરની બેઠક.
(૨) મુસલમાન પાક પુરૂષ—સંત જનનું
એક ધામ કે જે મસજિદથી કંઈક જુદી
બાંધણીનું વિશાળ ચોકવાળું હોય છે.
(૩) આંગણું, બારણું. (૪) મકાન,
મઠી, દરગા.

દરગુજર, સ્ત્રીં માફ કરવું તે; સાંખી જવું;
ક્ષમા કરી દોષ હોય તે લક્ષમાં નહિ લેવા
તે; અપાડા કરવા તે; જવા દેવું; દોષને
જતા કરવા. ફિં પ્રં દરગુજર કરવું =
ક્ષમાની દૃષ્ટિએ સામાના દોષો જતા કરી
ચલાવી લેવું. (૨) ક્ષમા; મારી.

દરજીજી, સ્ત્રીં દરજીની બાઈડી; દરજી જાતિ-
ની સ્ત્રી. સિવવાનો ધંધો કરનારી સ્ત્રી.

દરજી, પું સિવવાનો ધંધો કરનાર માણસ,
મેરાધ; કપડાં સિવવાનો ધંધો કરનારી
જાતિ—નાત. કહેં દરજીનો છોકરો જીવે
ત્યાં લગી સિવે.

દરજો, પું [જા] પદવી, માનમરતબો;
ઓઢો; અધિકાર. [૨] વર્ગ; પાયરી;
મોટાઈનો જે અધિકાર તે. [૩] લાયકાત
ચોખ્ખતા.

દરડ, સ્ત્રીં દોડ. (૨) દડ.

દરજી, નં દળણ; દગવાના દાણા તે.

દરદ, નં [ફા.] શરીરને થતું જે દુઃખ તે.
પીડા, વ્યથા. (૨) રોગ; વ્યાધિ. (૩)
મનનું દુઃખ તે; અંતર સંતાપ. (૪)
મર્મ; છુપોભેદ.

દરદાગીનો, પું અલંકાર વગેરે; ધરજી ગાંધું.

દરદાવો, પું હક ધલાકા; અધિકાર.

દરદી, વિં દુઃખી, જેને દરદ થયેલું હોય તે.
(૨) માંદું, રોગી. (૩) પ્રેમ પીડાથી
પીડિત; ધાયેલ, :—દરદ દિલ દરદીનું
દરદીજ ગણે. રસિક, અનુભવી.

દરપણ, નં દર્પણ.

દરખાર, પું [ફા.] રાજસભા; રાજને સભા
ભરવાનું—રહેવાનું મકાન; રાજમહેલ, રાજ-
વાડો. (૨) રાજની કચેરી. રાજ્યકાજ
ચલાવવાનું ઠેકાણું. (૩) રાજ, પાદશાહ.
નાનો સામંત રાજ, ઠાકોર, તાલુકદાર,
ગરાસિયો. :—દરખાર ક્યાં ચાલ્યા ? (૪)
રાજ જેવો ભોળિયો, ઉદાર અને મોજ
માણસ, ભોળો, ઉદાર. ખુલ્લા દિલનો
માણસ. (૫) નાનો રાજ્ય પ્રદેશ; નાનું
રાજ્ય તે તેનો ધણી તે. (૬) સરકાર.

દરખારી, વિં દરખારને લગતું, દરખાર સં-
બંધી, દરખારનું.

દરભ, પું દર્ભ.

દરમાયો, પું [ફા.] નોકરને આપવાનું જે
માસિક લવાજમ તે, મહીનો, મહીના
માટે આપવાની બદલાની—મહેનતની રકમ,
પગાર.

દરમિયાન, અં [ફા.] અમુક નિશ્ચિત
કાળની અંદર; વચલા વખતમાં; વચગાળે;
માં, અંદર; વચ્ચે.

દરમિયાનગીરી, સ્ત્રીં વચમાં પડીને કામ
કરવું તે; વચ્ચે રહેનાર.

દરરોજ અં હરહમેશ; હરમેશ; નિત્ય પ્રતિ
દિવસ.

દરવાજો, પું [ફા.] સહેર અથવા મોટા
મકાનમાંથી બહાર નિકળવા જવા આવ-
વાને માટે રાખેલું મોટું બારણું; ધાથી

વગેરે આવળ કરી શકે એવું મોહું-વિ
શાળ ખારણું—રરતો; માર્ગ.

દરવાણી, પું દરવાન. ઉં કાયા નગરમાં
હોશે હાહાકાર ને, દશે ને દરવાણી યાશે
વેગળા. મો. ભ.

દરવાન, પું [ફા.] દરવાને સાચવનારો
સિપાઇ; દારપાળ.

દરવેશ, પું દેશેદેશ ફરનારો મુસલમાન મા-
ગણુ; ભિક્ષા માગતો દેશેદેશ ફરતો એવો
કઝીર.

દરશન, જીવં દર્શન.

દરશનું, જીવં દર્શનું.

દરશનિયું નં કાચ, સ્ટિક અને સોનાના
મણકાનું સ્ત્રીઓ અને બાળકોને હાથને કાંડે
પહેરવાનું બેરખા જેવું એક ધરણું.

દરસતું, કિં અં દેખાવું.

દરસાલ, અં વર્ષોવર્ષ, પ્રતિવર્ષ.

દરાખ, સ્ત્રીં જીવં દ્રાક્ષ.

દરાજ, સ્ત્રીં [સં. દફ] ચામડી ઉપર
થતો ખુજલી આવ્યા કરે એવો ગાળ ચક-
રડાં—ચાકાંતો રોગ; ખુજલીનો રોગ.

દરાજિયું વિં દરાજના રોગવાળું; લુપ્તસિયું.

દરિદ્ર, વિં [સં] નિર્વાહ અને જીવનની જરૂ-
રિયાતો માટે તંગી વેડે પણ ઉઘોગ કરે
નહિ એવા સ્વભાવનું; અનુલોભી, આળસુ.

(૨) ગરીબ, દીન, કંગાલ. (૩) અચળાઇ

વગરનું, અચેત-જડ જેવું, એદી. (૪)

નાં નિર્ધન અને નિરૂત્સાહો એવો મા-
ણસ, જેનામાં કંઇ માલ ન હોય એવો
માણસ.

દરિદ્રતા. સ્ત્રીં ગરીબી; દૈન્ય; કંગાલિયત;
આળસુપણું. (૨) નિર્ધનતા.

દરિદ્રપણું, નં દરિદ્રતા; દળદરીપણું.

દરિદ્રી, વિં દરિદ્ર; ગરીબ; આળસુ; નિર્ધન;
કંગાલ.

દરિયાઈ, વિં [ફા.] દરિયાને લગતું; સમુદ્ર
સંબંધી; દરિયાનું—દરિયાઈ ફેજ. (૨)
એક જાતનું રેશમી કપડું. ચિતાઇ રેશમી
કાપડ—દરિયાપર થઇને આવતું તેથી.

દરિયાઈ, સ્ત્રીં [ફા.] કારણ સાથે મન ।
લેવું તે; કરીને વિચાર કરવો તે; સારા-
ખોટાનું તોલ કરવું તે; ધારણા; ખ્યાલ;
દરિયાઈત.

દરિયાવ, પું [ફા.] દરિયો. ઉં દિયર
દિલનો દરિયાવ ધૈર્ય આપોને, દેરાણી
રાણીરાવ, દુખડાં કાપોને. ક. દ. ડા.

દરિયો, પું [ફા.] પૃથ્વી ઉપરનો ખારા
પાણીનો મોટો જળ વિસ્તાર તે; સમુદ્ર;
સાગર; જળનિધિ; મોટા વિશાળ જળ
સમૃદ્ધ્ય. કિં પ્રં દરિયો જોળંગવો=
સમુદ્ર ઉપર થઇને સામેના ખંડમાં
જવું; સફર કરતી. દરિયો ખેડવો=દરિયા
પાર રહેલા દેશો સાથે વેપાર કરવા જવું;
દરિયાપારનો વેપાર કરવો. ૩૦ પ્રં દરિયા
જેવું પેટ રાખીએ. એ તો દિલનો દરિ-
યાવ છે. વિશાળતા ખતાવવાને માટે વપ-
રાય છે. કહેં દરિયો કે દરખાર=અર્થાત્
દરિયાનો કે દરખાર-રાત્રનો આશ્રય લીધો
હોય તોજ દળદર શીટ. દરિયામાં રહેવું
ને મગ્ધર સાથે વેર=પાણીમાં રહેવાનું
હોય અને મગ્ધર સાથે વેર હોય એ કેમ
પાલવે ? ન પાલવે માટે સંપ કરીને
રહેવું જોઇએ.

દરી, સ્ત્રીં યુક્ષા; પર્વત-ખડકમાંની ફાટ તે.

દરેક, અં પ્રત્યેક; એકેએક.

દરેડયું, કિં અં ધાધોડેપડયું; દરેડેપડયું;
નિગળવું; ધારે ગળ્યાકરવું; ચૂવું; ગળવું,
વહેવું; ઝરવું.—શરીરે લોહી દરેડે છે.

(૨) ધારા પડે એમ નાંખવું; દાણા પ્રે-
રવા; દરેડા પડે તેમ કરવું. અનાજ વા-
વવાની ચાવળના મોમાં મુડીએ મુડીએ
ખીના દાણા નાંખવા.

દરેડો, પું ધોધવો; ધાધોડો; ધાર; પ્રવાહી
પદાર્થની જાડી ધાર. (૨) અનાજ—દાણા,
રેતી વગેરેની જાડી ધાર તે.—કાથળો
ઉંચો કર્યો એટલે તે ઉંદરે પાડેલા બા-
કામાંથી ચોખાનો દરેડો થવા માંડે.

દરે, સ્ત્રીં [સં. દૂર્ણ] દ્રે; ધરો; અણખેડ

જમીન ઉપર ચતું એક જાતનું કુમળું
ધાસ. ધરોની ખાજલીઓ જમીન પર
પથરાય છે; એક જાતની કુપળી ચાર-
ચારાય (૨) નદીના વોહમાં-અંદરની
ખાજીએ ઉડો પાણીનો ખાડો; જાણાય-
માંનો ઉડો ખાડો તે.

દરોગો, પું [ફા. કારોવાહ] કાંઈ સર-
કારી ખાતાનો મુખ્ય વડો:-તિજોરી-
દરોગો. દરોગો=નપાસ રાખનારો.

દરોડો, પું એક સાથેજ ધણા જથાતું કે જનનું
ધસી પડવું તે; દરોડો; એકધારા-હારની
માફક ચામતું-વહી જવું વગેરે તે. (૨)
ધણાજણે સામટું ધસીપડવું-જવું તે; ધસી
પડવું તે; ધમાલ મચાવી દેવી તે; હુંદ;
ધાડ. ધણા જણનું એકઠું આક્રમણ તે:-
ભુગારીઓ પર પોલીસે દરોડો પાડયો કે
તરત તેઓ જતા રહ્યા. દરોડો પાડવો=ધાડ
પાડવી, એક સાથે તૂટીપડવું.

દરોખસ્ત, વિન [ફા.] બરાબર; કંઈ પણ
કસર-ખોડ રહિત; જેમ જોખમે તેમ
કરેલું-ગોઠવેલું હોય એવું.

દર્દ, ભું દરદ.

દદુર, પું [સં.] દેડકો; દાદુર. ઉં બોલે
દદુર મોર અપાર.

દર્ધ, પું [સં.] ગર્વ; અહંકાર; અભિમાન;
મગર્હી.

દર્ધણ, નં [સં.] મુખ, ચહેરા દેખાય
એવો સ્વચ્છ કાચ-ખાપ; આયનો; આ-
રસો; ચાટલું.

દર્દ, પું [સં.] એક જાતનું ધારવાળી
પાનકોનું ધાસ. આ ધાસ પવિત્ર ગણાય
છે અને શ્રાદ્ધદિકમાં વપરાય છે. ૩૦ પ્રં
દર્દ પાથરીને મુવું=ધર આગળ કુદરતી
મરણે મરવું. ડાલ-દાલ.

દર્શક, વિન [સં.] દેખાડનાર; બતાવનાર:-
સૂક્ષ્મદર્શક.

દર્શન, નં [સં.] નિરખવું-જોવું તે; દેખવું
તે. (૨) દષ્ટિ; નજર. (૩) દેખાવ; આલોક;
મુખવટો. (૩) દેવ સાધુ વગેરેના મુખને
બાવથી જોવાં તે. (૪) મિલન; મુલાકાત;

મેળાપ. (૫) તાર્કિક વિચારનાં લખાણો:-
દર્શનશાસ્ત્રો, ષડ્દર્શન. કિં ૩૦ દર્શન
દેવાં=સ્થૂત સ્વરૂપે પ્રકટથવું.

દર્શનિક, વિન [સં.] જોવા જેવું; રૂપાળું;
દેખવડું; દર્શનને યોગ્ય. (૨) પ્રકટ; ખુલ્લું.
દર્શનીય, વિન [સં.] જોવા યોગ્ય; દર્શન
કરવા જેવું.

દર્શવતું, કિં સં દેખાડવું; બતાવવું. (૨)
જણાવવું.

દર્શિત, વિન દેખાડેલું; બતાવેલું; દાખવેલું.

દર્શી, વિન [સં.] જોનાર;-દૂરદર્શી; તરવદર્શી.

દલ, નં [સં.] પાન; પાંદડું. (૨) સૈન્ય;
લશ્કર:-દળ પાંગળો જયસિંહ. (૩) જ-
ડથ; ધનતા. (૪) ધઉં વગેરેના લોટને
બાધી શેષી તથા ખાંડીને બનાવેલો
ભુકો તે; ચૂર્ણ; ચુરમ. (૫) દિલ. ઉં
અમારા મનમાં એ તો તમારા દલમાં
રાજ.

દલગીર, ભું દિલગીર.

દલવાડી, પું ઇટો પકવનાર; ઇટવાડાવાળો.

દલવાડ, નં મરી ગયેલું દોર તાણી જવા-
દેવાના બદલામાં ચમાર લોકો ચામડાને
એક કકડો માલીકને પાછો આપે છે તે.

દલામું, નં દલામું.

દલારવું, કિં સં જેમ તેમ કરીને નિભાવી
લેવું; ક્ષમા દષ્ટિએ પાળી પોષીને ઉછેરવું;
દલારવું; વિદારવું. (૨) ધીરજ આપી
મન વળાવવું.

દલાલ, પું [જ. લલ] વેપાર ધંધામાં
આપ લે કરનાર વચ્ચે સાડું કરાવનાર;
મારફતિયો; આક્રતિયો; મધ્યસ્થ. એ જણને
સોદ્ધો કરાવવાની કિંમતના પ્રમાણમાં
હકસાઇ લેનારો. કહેવું દલાલને દેવાળું
નહિ=માલમાં ખોટ જાય અથવા રૂપિયા
આપનાર બાજે પણ દલાલને તેમાં
કંઈ નહિ.

દલાલિયું, વિન દલાલી ખાનારું; હકસાઇ
ખાંધે કામ કરનારું.

દલાલી, સ્ત્રીં દલાલનું કામ તે. (૨) દલા-
લીની હક્કસાધ; આડત; કમિશન. કિં પ્રં
દલાલી ખાતી=લોહો કરાવરાતી તેમાંથી
હક્કસાધ લેતી; ચોક્કું ખેસાડી હક-
સાધ લેતી.

દલાલું, નં દલાલી.

દલિત, વિં [સં.] દળેલું; ચૂર્ણિત; બાગેલું,
કચરેલું.

દલીલ, સ્ત્રીં [અ.] કાષ્ટ બાબતની મુદ્દાસર
તકરાર તે; અમુક બાબત આમ હોવાથી
આમ પુરવાર થાય છે, એમ બતાવવું તે;
સમજ; કારણ. કિં પ્રં દલીલ કરતી=
વિવાદ ચલાવવો; મુદ્દા રજુ કરવા.

દલ્લો, પું થાપણ; પુંથ; મિલકત.

દવ, પું [સં.] વાંસે વાંસ અથવા લાકડે
લાકડાં ધસાવાથી ઉત્પન્ન થયેલો અગ્નિ તે;
વનની આગ. વનમાં એની મેળે સળગી
ઉઠેલી જે આગ તે; દાવાનગ. (૨) વન;
જંગલ; અરણ્ય. (૩) સંતાપ; બળતી
પીડા; બળતરા. (૪) એસ; કાકળ;
હવાને મલિન કરતી હવામાંની પાણી રૂપ
લેતી વરાળ, -ધુમ્મસ. કિં પ્રં દવ બળવો
જંગલ બળવું. ગોટી પાયમાલી કરનારો
બનાવ બનવો, દવ બાળવો-લગાડવો=
ઉત્પાત થાય એવું કરવું; નાશકારક કામ
પેટાવવું-કરાવવું.

દવન, નં દહન. ઉં દુઃખ દવન સીતારામ.

દવરાવવું, કિં સં આધાન કરાવરાવવું;
બીજ ન બાવવું. (પશુમાં):-મેંજ દવરાવતી.

દવલું, વિં અગ્નિમામણું.

દવા, સ્ત્રીં [અ.] એસડ; જીડીછુટી; રસા-
યન વગેરે. કિં પ્રં દવા કરતી=એસડ
કરવું, (૨) ઉપાય કરવો, બ્યંગમાં-
સખત પગલાં ભરી ઠેકાણે લાવવું.

દવાઇ, સ્ત્રીં એસડ; દવા. (૨) હુકમ; આજ્ઞા;
આણું.

દવાખાનું, નં ન્યાં દવા મળતી હોય તે
ઠેકાણું; ઔષધશાળા.

દવાગીર, વિં આશિષ દેનાર, આશીર્વાદ
સારનાર-આપનાર.

દવાડિયું, વિં બળ્યું ન બળ્યું થયેલું હોય
એવું; અર્ધદગ્ધ; થોડું બળી-જાગીને હો-
લાઇ ગયેલું હોય એવું:-કાશીમાં મડદાને
દવાડિયું કરી ગંગામાં હડસેલી મૂકે છે.

દવાત, સ્ત્રીં રથનાઇતો ખડિયો ને કચમ-
દાન તે.

દવાતી, વિં કારકુન; મહેતો; દવાતરાજો.

દવાદાર, નં એસડવેસડ; સારનાર; એસડ
ને ઉપાય કરવા તે.

દવેબ, પું બળાપો; ઉડો ઉમ-કારી સંતાપ;
મનરતાપ.

દશ, વિં [સં.] પાંચ ને પાંચ જેટલી અથવા
પાંચથી બમણી સંખ્યા તે; ૧૦, આઠ
ને બે, દસ.

દશક, પું [સં.] એક આખી રકમનો
દસમો ભાગ તે; દસમો ખંડ ભાગ તે.
(૨) દશનો જથ્થો; દસકો.

દશકંધર, પું દસખાંવ-ગંગાંરાજો રાવણ.
દશકંધ, દશગ્રીવ.

દશદિશા, સ્ત્રીં [સં.] પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર ને
દક્ષિણ એ ચાર આજુબો, ચાર ખુણા
અને ઉપર હેડગ મળીને જે દસ આજુબો
તે. ઉં દસે દિશાએ સેર મચ્ચો. દસે
દિશા ગર્જિત થઈ રહી હતી.

દશધા, અં દસધકારે; દસરીતે; દસવિધ.

દશન, પું [સં.] દાંત.

દશનાવડી, સ્ત્રીં [સં.] દાંતની હાર; દંત
પંક્તિ.

દશમ, સ્ત્રીં [સં.] પખવાડિયાની દશમી તિથિ તે.

દશમી, સ્ત્રીં દશમનો-દસમો દિવસ તે; દ-
શમ. (૨) દૂધે ખાંધીને બનાવેલી રોટલી;
પાણીને બદલે દૂધ વાપરીને બનાવેલું તે.

દશમું, વિં [સં.] દશમ દસમો દિવસ ઉપ-
રનું; સંખ્યાએ દસ ઉપર આવતું. દશમું
દાર=તાળવું.

દશમળ, નં [સં.] દશ જાતની ઔષધિનાં
મળ તે.

દશમોઽંશ, પું. દિક્ષુઃ; દિશાભ્રમ થયો તે.

દશમોઽંશ થયી=દિશા ભ્રુવાધ જવી.

દશાહરા, નં. [સ્તં] જેક સુદિ પડવેથી દશમ લગી મોટાં તીર્થોમાં જે ઉત્સવ વગેરે થાય છે તે વ્રત; ગંગોત્સવ. પુરાણો ઉપરથી જણાય છે કે, જેક સુદિ દશમ મંગળવાર અને હસ્ત નક્ષત્રમાં ગંગાએ પૃથ્વી પર આગમન કર્યું હતું. ગંગાસ્નાન દસ પાતક હરે છે માટે આ ઉત્સવ-વ્રતનું નામ દસહરા પડેલું છે. ગંગા=દશહરા= દસ પાતક ટાળનારી. પડવેથી દશમ લગી રોજ ગંગાસ્નાન કરવું, ગંગાની પૂજા કરવી ને દસમે દિવસે દસ ખાદ્યણોને દાન વગેરે આપવું, એ આ વ્રતનો મુખ્ય વિધિ છે. આપણા લોકમાં ગંગા દશહરા એમ કહેવાય છે.

દશા, સ્ત્રી. [સ્તં] રિયતિ; હાલત. (૨) પડતી હાલત:-હમણાં તો આ દશા છે. દીના-વસ્થા. (૩) જન્મકાળ ઉપરથી પ્રહાદિકના સંબંધને લઈ સારા ખોટા વખતને લગતો જે અમુક કાળ ગણાય છે તે:-સૂર્યની દશા. (૪) ગાડી ઉઘવા માટે પૈડામાં ધાલવાની જે તેલવાળી ચિદરડી તે. (૫) વજ્રાટની છેરટે છુટા રહેલા તાંતણાના છેડા; આંતરી; ફથી.

દશાવતાર, પું. વિષ્ણુના દશ અવતાર-જન્મ તે. મત્સ્ય, કૂર્મ, વરાહ, વૃશિષ્ઠ, વામન પરશુરામ, રામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ અને કલ્કિ.

દશાહ, પું. (દશપ્રહ) દસમો દિવસ. મરણ દિવસથી ગણતાં આવતો દશમો દિવસ; દસમું.

દશાંશ, પું. [સ્તં. વચ્ચ+અંશ] દસમો હિસ્સો તે; એક આખી ચીજનો-રકમનો દશમો ભાગ તે. (૨) દસ દસને કકડે ગણી શકાય એવા નાના અંશો આણવાની એક હિસાબી રીત. અપૂર્ણાંકમાં જ્યારે આમ લખાય છે ત્યારે દશાંશની રીતે ૧ એમ લખાય છે અને સહસ્રાંશ .૦૦૧ એકડાની

પાછળ મીડાં મૂકીને અંશચિહ્નથી ખનાવાય છે.

દશી, સ્ત્રી. કપડાના છેડા ઉપરની આંતરી; પાલવના છુટા તંતુઓ.

દશીવીશી, સ્ત્રી. દસવીસ વરસની વારા ફરતી આવતી સારી માડી હાલત તે; ચઢતી પડતી; સુખદુઃખ, તડકાછાંયડો.

દશેરા, પું. વિજયાદશમી; આસો સુદિ ૧૦.

દશૈયાં, નં. પરણેલા વરને તેના સસરા તરફથી વારા ફરતી જે દશ જમણુ આપવામાં આવે છે તે. ઉં દશૈયાં જમવાને રથા. સોમપ્રદાપ.

દશાંદ, વિં. દસમો ભાગ.

દશશેર, વિં. વજનમાં દસ વાર શેર જેટલું.

દશશેરી, સ્ત્રી. દસશેર વજન જેખાય એવું એક કાટલું; દશશેરો.

દશશેરો. પું. દશ શેર વજન જેખાય એવું એક વજન; કાટલું.

દસ, જુ. દશ.

દસકંત, પું. [કા. વસ્ત્રત] અક્ષર; હરફ; અમુક ઉચ્ચારનું ચિહ્ન. (૨) હાથનું લખાણ. (૩) સહી :-અહિં તમારા દસકંત કરો. કિં પ્રં. દસકંત પુટવા=મરોડ-દાર અક્ષરના ખાડામાં કલમ ફેરવ્યા કરવી કે જેથી તેનો મરોડ હાથે ચઢી જાય.

દસકો, પું. દસદસનો જથ્થો તે. (૨) દસવરસ.

દસકોઈ, નં. રાજનગર ફરતો દસ કોશ જેટલો વિસ્તાર તે; રાજનગરને લગતું પરગણું. અમદાવાદ જેમાં મુખ્ય નગર છે એવા દસ કોશ વિસ્તારનો તાલુકો.

દસમ, સ્ત્રી. પખવાડિયાની દસમી તિથિ.

દસરા, પું. આસો સુદિ દશમનો દિવસ અને તહેવાર; વિજયાદશમી. ૩૦ પ્રં. દસરાનો પાડો મારવો=ખાલી બડાધ મારવી. કહે જે ઘોડું દસરાને દિવસે ન ઢોડયું તે શા કામનું ?=પ્રસંગે બતાવાય તેજ હોશિયારી ખરી.

દસાદ, સ્ત્રી. દસમા દિવસની મરણોત્તર કિમ્બા

કરવી તે; દસમાનો દિવસ અને તે દહાડે
કરવાનું ક્રિયામાણ્ય વગેરે તે.

દસી, જી. દસી.

દસીવીસી, દસીવીસી.

દસુંદ, ઓ. દસમે દિવસે આવે એટલી આયપદ
તે; દસમે ભાગે મળે એવી વાર્ષિક ઉપજ.
(૨) દસમે ભાગ. ઉ. દસુંદ આવે પાપની.
નરભેરામ.

દસુંદિ, જી. દસોંદી

દસોંદી, વિ. અમુક ઉપજનો દસમે ભાગ
મેળવનારો—ખારોટ; ભાટ, ચારણ્ય તે. ઉ.
રૂડા દસોંદી રખિયલતણા, સિરદાર નામ
શુભ સેવ. શામળ.

દસ્કત, પું. અક્ષર; હરફ.

દસ્કતશિક્ષક, પું. દસ્કત સારા કાઠતાં શી-
ખવનાર—મહેનાણ; દોપિસ્તાં છુંટાવનાર.
(૨) વિ. જેથી અક્ષરનો મરોડ શિખાય
એવું; અક્ષર સારા કાઠતાં શીખવનારૂં—
દસ્કત શિક્ષક કોપીશુકા.

દસ્ત, પું. [ફા.] હસ્ત; હાથ; કર. (૨) સત્તા;
અપતિયાર; કાણુ. ઉ. તને આપું અનુ-
પમ વસ્ત, કોઈનો મુજ પર હોય ન દસ્ત.
(૩) ઝાડો; મગ; જુઝાપ.

દસ્તાન, ન. ઓઝોને માસે માસે જે રમ
આવે છે તે; અડકાવ.

દસ્તાનું, ન. દસ્ત ઝીલવાનું જે પાત તે;
માંદા માણસને મળમૂત કરાવવાનું જે સગ-
વડવાળું કામ તે; દસ્તાના.

દસ્તાવેજ, પું. [ફા.] તરત અવેજ આપવો
પડે એવો જે લેખ તે; લેખ હેણ સંબંધી
લખાણ; કોઈ વસ્તુ આપ લે કરનારાઓ
વચે થયેલું જે લખાણ તે; લખત; લેખ;
ખત; લખેલો આધાર—દાખલો તે. સર-
કારી સનદ અને લખાણ વગેરે તે.

દસ્તાવેજી, વિ. લેખી.

દસ્તુર, ઓ. [જ] રીત; રિવાજ; આલ; ધારો;
શિસ્તો. (૨) વેશ; કર; દાપું. (૩) પા-
રસી આલખ—ઝેર.

દસ્તુરી, ઓ. હક્કમાં; સખડી; દાપું.

દસ્તો, પું. ખાંડવાનો નાનો દંડા જેવો યુદ્ધ-
ગર; પરાંર; હાથો; લોખંડો ખાંડીનો
દંડુકો. (૨) ચોવીસ કાળળની થોકડી.

દસ્તેમ, જી. દશમ.

દહન, ન. બાળવું તે; જ્વલન. દહનક્રિયા=
બાળવાની ક્રિયા તે. હિંદુનાં શયને અમુક
ક્રિયા કરી ચિતા ખડકીને બાળવું તે.

દહવું, કિ. બાળવું.

દહાડી, અ. રોજ; હમેશ; વારંવાર (૨) દાઢી.
કહે દહાડીનું લાગ્યું અને ભવનું લાગ્યું.

દહાડો, પું. દિવસ; દિન; વાર; મિતિ; તિથિ;
તારીખ. (૨) મરનાર પાછળ કરવામાં
આવતું તેની ક્રિયાનું જમણું—તારો
દહાડો ખાધ. ૩ ભાગ્ય; સિતારો; સારું
માહું જે ભવિતવ્ય તે.—એનો દહાડો
ફર્યો; એનો દહાડો વાંકો છે. ૪ ગર્ભ;
ઓધાન.—નવી વહુને દહાડા છે.
દહાડાવાળો=મરેવાઈ. ૫ વખત;
સમય; વાર.—એક દહાડો તે મને મળી
ગયો. કિ. પ્ર. દહાડા કાઢવા=જમ તેમ
કરીને નિભાવવું; કાળક્ષેપ કરવો.

દહાડા ભરાઈ જવા.—એના દહાડા
ભરાઈ ગયા છે.—એના સુભાગ્યનો
સમય પુરો થવા આવ્યો છે. આયુષ્ય પુરું
થવા આવ્યું છે. દહાડા ભાગવા=નકામા
પડ્યા રહેવું; વખત ગુમાવવો. દહાડા
રહેવા=ગર્ભ રહેવો. દહાડો આશમવો=
પડતીનો વખત આવવો. દહાડો ઉઘડવો=
સારી સ્થિતિમાં આવવું. દહાડો રૂકવો=
દૈવ પ્રતિકૂલ થવું. દહાડા ચઢવા=
ગર્ભના દિવસ ગણવા માંડવા. દહાડો
વળવો=ફાવવું; લાભ થવો. એની સેવા
કરવાથી કંઈ તારો દહાડો વળશે નહિ.
વાંકો દહાડો=ખરાય ભાગ્ય; દુર્દશા; પડ-
તીનો વખત. કહે દહાડે ડોખાં ચારે ને
રાતે હીરા પારખે.

દહિં, ન. [સં વર્ણ] જાણેલું—ખાણેલું દૂધ તે;

દહિ. (૨) જામેલું પ્રવાહી. ૩૦ પ્ર૦ દહિં
દહમા=મેઢિ બાખત સંભાળી; અડક
દડકિયા ચર્ધ રહેવું. —દહિં દહમા પગ
રાખવો.

દહિંચર, ન૦ દહિંના જેવીજ પોચી પૂરી;
પરસલીના લોટમાં ખુબ મોણ નાંખીને
તળી કાઢેલી પૂરી; ઘઉંનું એક પકવાન.

દહિંવડ, ન૦ તળીને તરત દહિંમાં પલાળી
રાખેલું વડું તે; દહિંમાં આથેલી ધારી;
દહિંમાં ખટવેલું અડવું વડું.

દહોણું, કિં સ૦ [સં દુલ] દહ કાઢવું. —
માય દહોલી. (૨) કોષ પણ વસ્તુમાંનું
સત્તવ ખેંચી કાઢવું; તત્તવ ખેંચી કાઢવું;
તત્તવ લપ્તવેવું; કમાવું ખાટવું; લાભ
મેળવવો.

દળ, ન૦ [સં દલ] સૈન્ધ; લક્કર. —હયદળ
ગજદળ. (૨) પાંદડું; પાન. (૩) જાડપણું;
ફળાદિકની અંદરના માવાની—ચરની જાડાઈ
ખટપણું. —કોપરાનું—કેરીનું દળ. દળદાર
કેરી. (૪) કઠોળ વગેરે દ્વિલ ધાન્યનાં
ખે પડમાંનું એક પડ તે; અરધિયું; એક
એક ફાડિયું. (૫) શેકેલા અથવા તળેલા
ભાખરા કે મુઠિયાંના શુક્ર; ઘસોટ. —
દળનો લાકડું; શેકેલો અથવા પકવેલો
લોટનો શુક્ર. (૬) ભરાવો; જથ્થો.

દળણું, ન૦ [સં દલ] દળવાના દાણા તે;
દરણું; દયણું. ૨, લ, ક, વગેરેને ઠેકાણે
ધણા શબ્દોમાં ય બોલાય છે તેમ આમાં
પણ જ ને ઠેકાણે મોટે ભાગે ય બોલાય
છે. —દયણું. કિં પ્ર૦ દળણું કરવું=દાણાને
ઝાટકી વિંધી દળવાને યોગ્ય બનાવવા.
૩૦ પ્ર૦ દળણાં દળવાં=સખત મહેનત
કરવી; ધણી મહેનતે થોડું કમાવું ને તે-
માંથી જેમ તેમ નિર્વાહ કરવો. —“માએ
દળણાં દળીને છોકરાં ઉછેર્યાં,

દળદર, ન૦ દક્ષિતા; દૈન્ધ; ગરીબાઈ. —બીખથી
કંઈ દળદર દીટે, કંઈ ઉલોગ ધણે કરે
તો કોઈવારે દળદર જામ. [૨] ગંડું ગો-

બડે એવું ને તે; જેથી ઘણા ઉત્પન્ન થાય
તે. [૩] આળસ; આળસાઈ; નિરુલોચપણું;
અનુસાહ; આળસ કર્યો કરવાપણું. —કાગળ
લખતાનું આટલું બધું શું દળદર / ટાઢાપણું.

દળદાર વિં ૦ જડું; દળણાણું; જાડાચરું;
માવાદાર. (૨) ભાર.

દળદી, વિં ૦ દરિદી; આઘસ.

દળવાદળ, ન૦ વાદળોનું દળ હોય એવું ને
તે, ઘણીક પરપરાઓથી સંકીર્ણ થઈ
ગયેલું હોય એવું તે, ઘણી બાબતોના
સમવાયથી યુગવાઈ ભરાઈ ગયેલું એવું
તે, જેમાં કંઈ સૂઝ પડે નહિ એવું ને
અંધાધુંવ તે. ઉં ચપળ સૂઝ એ અચળ
નહિ, દળવાદળ દૃઢપત. (૨) સૈન્ધના
સમૂહોની ભરતી હોય એવું તે.

દળવું, કિં સ૦ [સં. દલ] આખી વસ્તુને
ભાગીને બારીક કરી નાંખવી; કણને બા-
રીક વાટી નાંખવા; પત્થરના ખે પડવાળી
બંટીથી—ચક્રીથી આનાજનો લોટ કરવો.
(૨) ચીરી, ભાગી તોડી કચરીને બારીક
આટા જેવું કરી નાંખવું; બારીક કરવું;
ચૂર્ણ કરવું, કચરી નાંખવું, ભરડવું.
૩૦ પ્ર૦ દળણું=દળવું=ચાવેલું=ચાવવું;
પિટપેણું; ખાલી મહેનત કરવી; કટાણો
આવે એવું કામ કરવું પડે તે. ફાડી-
ચીરી=નાંખવું. ૨ ચાંલ સંતાપથી મનનું
દુખાયા કરવું.

દળાઈ, સી૦ દળામણ.

દળામણ, ન૦ દળવાનું લવાજમ=મણીરી તે.

(૨) ભુસું; થોથ; દળાતાં ને ફેતરતાં
ભુકા પડે છે તે. ૩૦ પ્ર૦ દળવાનું દળા-
મણું=જેટલી મહેનત પડી હોય તેટલા
પ્રમાણનો યોગ્ય વાજખી બદલો તે; મહે-
નતનું ને મથાઈ દળ તે.

દળામણી, સી૦ દળાઈ; દળામણ.

દળી, સી૦ જેનાં ખે પડતી અંદર ફેકે ઉન
ભરેલું હોય એવું જડું=દળદાર પાથરણું

તે; ગોદડી; ઘોડાના સાજમાંની તે ગોદડી કે જે પહેલીજ પીઠ ઉપર નાખાય છે. દંગ, વિં દિકમૂઠ; ચકિત; અજમ; આશ્ચર્યોન્નિત; વિસ્મયાહત, થક્ક; દિક:-તે દંગ (દિક) થઇ ગયો.

દંગડી, સ્ત્રીં ઘાસ વેચવાની લાટી; ઘાસખખર, દંગડી, પું. ટંટા; કળિયો; તકરાર; ઝમડો. દંગો, પું. બંડ—તોફાન મચાવતું તે; હુલડ કરવું તે; બખેડો; ફિતુર. રં પ્રં દંગો ફિસાદ=ઘડાઈ ટંટા; હરામીનો ઝગડો. તોફાન. ફિં પ્રં દંગો કરવો=બંડ ઉઠાવવું; હુલડકરવું.

દંડ, પું. [સં.] હાથમાં ઝાલવાની લાકડી; જેષિકા; લાડી. (૨) વેર; છડી. (રાજ-દંડ) (૩) શિક્ષા; સજા; નસિયત. (૪) શિક્ષારૂપે જે નાંખું કઠાવવું તે. ધનદંડ, ફટકા કે બંધનને બદલે અમુક સિક્કા લેવાની જે સજા તે:-પાંચ રૂપિયા દંડ. (૫) ટુંકો સીધો કડક કકડો—અચચ તે; ખભાથી કાણી લગી અને કાણીથી પંજા લગીનો દંડુકા જેવો જે સીધો અચચ તે. જુજદંડ. (૬) ચાર પગલાંના પ્રમાણનું માપ તે:-પાંચ દંડ જમીન. (૭) કસરતનો એક પ્રકાર કે જેમાં શરીરને દંડની માફક કડક રાખી હંથા નીચા થવાય છે. સવારમાં પાંચ દંડ કાઢવા એટલી કસરત બસ છે. (૮) કડક હુકમ આગા-શિક્ષારૂપી કાનુન તે. શત્રુનું વારણ કરનારો, ને બચતો નાશ કરનારો જે દંડુકો તે, રક્ષણનું સાધન, રાજ્યદંડમાં વધ, અર્થગ્રહણનું બંધન અને તાડનનો સમાવેશ થાય છે મુદ્દગર; ધોકો; જોર, બળથી નમે નહિ એવું સીધું જાડું લાંબું લાકડું તે.

દંડક, નં દખખણમાં આવેલા એક વનનું નામ. દંડકારણ.

દંડફેરોઈ, સ્ત્રીં યુનેગારને દંડની સજા કરવાથી થયેલી ઉપજ; દંડ; અર્થ ગ્રહણ ઉપજ તે.

દંડવત, અં દંડની માફક લાંબા થઇને; દંડ માફક:-દંડવત પ્રણામ=લાંબા થઇ નમસ્કાર કરવો તે; દંડાની માફક લાંબા થઇ પગે લાગવું તે.

દંડવું, ફિં સં યુનેગારને-અપરાધીને અર્થ ગ્રહણથી, બંધનથી, અથવા તાડનથી નસિયત આપવી તે; સજા કરવી, દંડ કરવો તે. દંડવું, શિક્ષાદેવી-આપવી તે. (૨) હાનિ નુકસાન કરવું; ગેરલાભ થાય નકારા કૃપનો બદલો મળે એમ કરવું તે:-મનુષ્યના દંડથી છૂટશે તો દૈવ દંડશે. ગમે તે કોઈ પ્રકારની શિક્ષા કરવી તે. ઉં રાજ દંડ તે સી જાણે ને દૈવ દંડ તે કોઈના જાણે. દુખવવું, પીડવું; હેરાન કરવું; પૈસો કઢાવવો:-એણે પ્રજાને દંડીને પૈસો મેળવ્યો છે.

દંડાતોડ, વિં દંડને તોડી નાખે એવું. (૨) લાકડીએ ઝગડો પતાવવો તે.

દંડિત, વિં દંડાયેલું.

દંડિયો, પું ચોકડી ભાતનો સ્ત્રીએને પહેરવાનો સાક્ષો. (૨) વિં દંડ-સ્તંભ ઉપર ઉભેલો મહેલ તે:-એકદંડિયો મહેલ. જેમાં ઓખાને એકાંતવાસે રાખી હતી. ઉં એક દંડિયો મહેલ કરાવો, અણુ-માનિતીને ત્યાંહી રખાવો. (૩) લુચ્ચો; દંડિયો; ઠગ; ધૂર્ત.

દંડી, પું એ નામનો એક સંસ્કૃત બાબાનો કવિ; કાવ્યાદર્શ; દશકુમાર ચરિત વગેરેનો કર્તા. શંકરાચાર્ય ને એ સમકાલીન હતા. (૨) દંડધારી સંન્યાસી.

દંડીકો, પું નાની લાકડી. (૨) નાનો કકડો; પેર.

દંડુકો, પું જાડી ટુંકો લાકડી; ધોકો.

દંડરો, પું આમ નહિ કરવામાં આવે તો આવો આવો દંડ થશે એવા હુકમની જે જાહેરાત તે; દાડી; નગરપડો.

દંડેલ, વિં દંડિયો; ઠગ; પ્રપંચ; દાંગાઇ ઉદ્દાપ કરી રળી ખાનારા; દંડામાં-

તોફાનીમાં જેની ગણના હોય એવો-
માણસ-ધૂર્ત; ઠગ. ઉં આળાપણમાં
ચુકાપણમાં ડાપણમાં દહેસ થયો, પર
ઉપકારી કામ ન કરીયું એતાં જનમ ગયો.
ક. દ. ડા. (૨) દંડાયેલો.

દંડો, પું. ઢુંડો અને જડી લાકડી, ઢુંડો જેડી-
હાથો. (૨) ગિદ્દી- (મોઢ) ઉડાડવાની
લાકડી.-મોઢદંડો. (૩) લુચ્ચો; ધૂર્ત;
ઠગ; દીડેલો તે. અનન્ન; કડક સ્વભાવ
અને ઉદ્ધત વર્તનનો માણસ.

દંત, પું. [સં.] દાંત. (૨) હાથીદાંત. (૩)
તીર્ણ-ભાષાજેવું ફળું; દાંતો.

દંતકથા, સીં. [સં.] મુખપરંપરા ચાલની
આવેલી જનવાર્તા; ખરી વા ખોટી પણ
લોકોમાં કાનોકાન કહેવાતી આવેલી કથા-
આખ્યાયિકા તે.

દંતધાવન, નં. દાંતણુ. ચાવી કુચો પાડીને
દાંત ધસાય એવી આવળ આવળ વગેરેની
ડાખળીનો કકડો. (૨) દાંત ધસી મોં
સાફ કરવું તે.

દંતપત્ર, નં. [સં.] કિનારી પર દાંતા પાડેલા
હોય એવું કાનની છુટે પહેરવાનું એક
ધરેણું; આથ; ધુયેર; એરિંગ.

દંતવું, વિં. જેના દાંત બહાર નીકળેલા હોય
એવું; આગલા દાંત ઓઠની બહાર દે-
ખાતા રહેતા હોય એવું; દાંતવું. દાંતવો,
દાંતવી.

દંતસ્થાની, વિં. [સં.] જેના ઉચ્ચારનું સ્થાન
દાંત છે એવું; દંત્ય; દાંતને જીમ અડ-
ક્યાથી જેનો સ્પર્શ ઉચ્ચાર થાય છે એવું.
દંતસ્થાની ને ઓડસ્થાની બહાર વગેરે તે.

દંતાળ, વિં. દાંતાવાળું; જેને દાંતા કે ફળાં
હોય એવું. (૨) નાં ખેડેલા ખેતરમાંથી
નકામા છોડ તાણી નાંખવાનું ખેતુતનું
એક ઓળર; દંતાળી; પંજેડી.

દંતાળી, સીં. દાંતાવાળું ખેતુતનું એક ઓ-
ળર; પંજેડી.

દંતાણું, વિં. દાંતાવાળું.

દંતિયો, પું. દાંતિયો; પહોળા ને જડા દાંતા-
વાળો કાંશો. (૨) ખરેરો.

દંતી, વિં. દાંતવાળું; બહાર નીકળેલા દાંત
વાળું. (૨) પું. દંત્રણવાળો મોટો હાથી
મોટા દાંતવાળો હાથી તે.

દંતુડી, સીં. ઉચતો નાનો ઝીણો ને તીણો
દાંત તે; ફૂટો નાનો દાંત. (આળકનો)
નવા દાંતની કલિકા તે.

દંતુર, જીં. દંતુરણ.

દંતુરાળ, પું. શરની માફક બહાર નીકળેલો
હાથીનો દાંત તે.

દંતેયું, નં. દાંતિયો; દાંત વકાશીને કરડવા
ધસવું તે. (૨) ચીઠબરેલો તિરસ્કાર.

દંત્ય, વિં. દાંતની સહાયથી જેનો ઉચ્ચાર
થાય છે તે.

દંપતી, નં. [સં.] વહુવરની જોડ; જોડું;
ધણીધણિયાણી; સ્ત્રીપુરુષ.

દંભ, પું. [સં.] ખોટો દેખાવ તે; ડાળ;
મનમાં એક અને બહાર દેખાડવાની વાત
ખીજ તે; ઢોંગ; કપટ.

દંભિક, વિં. દંભવાળું; કપટી; ઉપલક્ષિયા
દેખાવનું; ઢોંગી.

દંભિયું, વિં. દાંભી.

દંભી, વિં. કપટી; ઢોંગી; ડાળી.

દંશ, પું. [સં.] ડંખ; ઝેરી કાંટો લાગવો
તે; ચટકો. વિંછી અને બમરાનો દંશ.

(૨) હંદયમાં ચટક્યા કરે એવી ઝેરી-વેરી
લાગણી તે. (૩) ઝેરી પ્રાણીનું અયકું
તે; દંતાધાત; દંતક્ષિતિ.-સર્પદંશ. (૪)
મમં; સાર; ભાવાર્થ. (૫) મનમાં મેલ
રાખવો તે; કીનો, દાઝ-અદાવતનું ઝેર.

દંશિત, વિં. ડંખેલું, કરડેલું. (૨) ઝેરી લા-
ગણીવાળું; ડંશીલું.

દંશી, સીં. આંતરી; પાલવના છેકાના
તાંતણા.

દા, પું. દાવ, લાગ; વારો. (૨) અં. દેનાર,
આપનાર દાયક, એવો અર્થ બતાવનારો
પ્રત્યય.-સુપદા.

દાઘ, સ્ત્રીં જણાવનારી; સોયાણી, પ્રસૂતાને મદદ કરનારી. (૨) દેનાર, આપનાર, એવો અર્થ બતાવનારો પ્રત્યય:-સુખદાઘ. (૩) દઘ=પીડા: દુઃખ. બાળભાષાનો શબ્દ:-મેટા! દીવો ઝાલવા જઈએ તો દાઘ થાય.

દાઘચેણુ, સ્ત્રીં સોયાણી.

દાઘદુશ્મન, પુંં દુશ્મન વગેરે દુઃખદેનાર લોક.

દાઘડી, સ્ત્રીં એક જાતની વનસ્પતિ; શુભદાવરી.

દાઘતર, પુંં [ઞં] વિદ્વાન, કવિ:પડિત:-દાઘતર સર જાંઘરકર. (૨) ચિકિત્સક; વૈદ્ય.

દાખડી, સ્ત્રીં ડખી; દખી; બંધ થાય અને ઉધડે એવી નાની ધાતુ વગેરેની પેટી-ખાલી જેવી બનાવટ તે. ડાખડી. કિં ડોસો ચસમાં દાખડી મેલી ચઢિયા માળ.

દાખડો, પુંં શ્રમ; મહેનત, દુઃખાતિશય (૨) ડખો; બંધ દરાય એવું પાત્ર; દાખ્યાથી ઢાંકણું એસે એવું વાસણ.

દાખલ, અં [આ.] કેઈમાં પડેલું હોય તેમ; અંદર ગયેલું હોય તેમ, લખ્ખ પ્રવેશ [૨] હાજર, રૂપર રણુ થયેલું હોય તેમ. (૩) સાંર; માટે, પેટે. (૪) ગણતરીમાં ગણાયેલું હોય તેમ. કિં પ્રં દાખલ થવું=અંદર પેસવું; માં-જવું, અમુકમાં ગણાવું; પ્રવેશ મળવો. દાખલ કરવું=લાવવું, બેસાડવું, અમુકમાં ગણાવું. હાજર થવું, રૂપર આવી પહોંચવું.-નિશાળમાં દાખલ થયો. બહાર ગયોએ ખરો અને તમે બોલાવો સાર પહેલાં આવીને અહિં દાખલ પણ થઈ ગયો. તરીકે; અમુકની માફક: તેણે મિત્ર દાખલ ગણી કામ સોંપ્યું.

દાખલો, પું, સમવસ્તુની સાહદત આપતી તે; દણંત; ઉદાહરણ: એક જાતની સામીની-માં બીજી તેવીજ-તેને મળતી વાત દેખાડી આપતી તે; પુરાવો; નિશાની. (૨) હિસાબ; અમુક રીતિએ બનતી એકજ જાતની ગણતરી તે; બ્યાખ્યાની પુરવારી કરનારી ગણતરી કરી બતાવતી તે; સમ વા-

રતા; સમાન આપત. (૩) અનુભવ; નસિયત. કિ. પ્ર. દાખલો આપવો=ઉદાહરણ-સાહદત આપતી. દાખલો ખાલો=મળવું; મેળ મળવો: પતા લાગવો; જેમ એમવો:-હું તો ધણુંએ મથો પણ કંઈ દાખલો ખાધો નહિ. કામ થવું; જડવું; મેળાપ થવો. દાખલો બેસાડવો=ખીજાને નસિયત મળે એમ કરવું, ધાક પડે-ફરીને બીજું કોઈ અમુક કાર્ય ન કરે એવું-ઉદાહરણ રૂપ થઈ પડે-એમ કરવું તે.

દાખવવું કિં સં દેખાડવું; બતાવવું. જણાવવું.

(૨) જાહેર કરવું.

દામદેવો કિં સં બાળવું; અગ્નિ યજ્ઞડેવો.

દાગળી સ્ત્રીં ડાગળી; સાંધ અથવા કાણા ઉપરની ગોળ પતરી; કાણાને બેસતો ગોળ ચપટો દોટો અથવા ઢાંકણું; લાકડાની થી-ગડી; ગાખડી. [૨] છુદ્ધિ; મતિ; શુદ્ધિ. (૩) કેન્દ્ર; ચણિયાઈ. કિં પ્રં દાગળી ચસકતી=મતિ બ્રમ થવો; સહેજ ગાંડછા આવતી; વાચે ચઢવું; સમતા ઉપરથી ખસી જવું; મન ફરીજવું.

દાગીનો પુંં (ક) ધરેણું, ભૂપણ; અલંકાર. [૨] ગાંધી; એક સાથે બાંધેલી ચીજ; વસ્તુ; રકમ; નંગ:-રેલમાં પાંચ દાગીના ચઢાવ્યા હતા અને ત્રણ ઉતાર્યા.

દાઘ, પુંં ડાઘ; ડામ; દાઝ; દાઝવાથી પડેલું વણ. (૨) બળવું તે; ધીક; દહન [૩] કાળા રીંધી; લાંછન. કિં પ્રં દાઘ દેવો=અગ્નિ સંસ્કાર કરવો; બાળવું દાઘ લાગવો=મળે એવો જખમ થવો, ચણચણા કરે એવી ઉડી અસર થતી; લાંછન લાગવું.

દાજ જુંં દાઝ.

દાજણું, જુંં દાઝણું.

દાઝ, સ્ત્રીં દાઝવું તે; કોઈવું દુઃખ જોઈને દયાની લાગણી થઈ આપતી તે; દયા; અનુકંપા. (૨) આપણને નહિ ગમતા બીજાના કામથી મનમાં જે કોષ આવવો તે; અંતરમાં પુરસ્સો આપવો તે; ચીઠ; આ

વેશ. [૩] દેષ, વેર; ઝીનો, (૪) સં-
તાપ; બળતરા (૫) દાઝેયું-બળેલું એવું
તે; ખરપડું; પોપડી; દૂધપાકની શીરાની
દાઝ, કિંમત અંદાજ આવવી=મનમાં ગુ-
સ્સાનો એસ આવવો (૬) ધર્મ; અદે-
ખાઈ. દાઝે બળવું=ધર્મ આવવી; અદેખાઈ
થવી [૨] ચિહ્નવું; બળવું.

દાઝવું નં દઝાય એવું ને તે; ચાલતાં
પગ બળે એવું-રેત-ગમીનનું તપવું તે;
તાપથી પૃથ્વી દઝાય એવી થતી તે. (૨)
મધ્યાહનની લગભગનો વખત (૩) દઝાય
એવું; ગરમ.

દાઝવું કિં અં ઉની વસ્તુ કે દેવતા અડવાથી
બળવું; ઉનું લાગવું; ધણી ગરમીને લીધે
દગ્ધ થવું-બળવું; ઘણા કાયદા પુરેલા
હોવાથી શાક દાઝવું; ભાત દાઝવો, આંગળી
દાઝી. ગરમ ચીજ ચંપાની. (૨) કોષ્ટના
દુઃખે દુઃખી થવું; ખીજની હાલત માટે
મનમાં અનુકંપા દયા આવ્યા કરતી:-ખેતે
દુઃખે દાઝે એવું કણુ છે ? દયા આવવી.
(૩) બળવું; સંતાપ થવો; બળતરા થવી.
એ તને દુઃખે દાઝે છે. (૩) ધર્મ-દેવ
આવવો; સંતાપ થવો; ગરમ લાગવું.

દાઝીલું, વિં જેના મનમાં દાઝ હોય એવું
બળકણુ; દેશીલું; ધર્મી, કાનો રાખનાર;
અદેખું; બળિયેલ.

દાઝેબળવું કિં અં દેષ-ધર્મ કરી જતે ને
જાતે બળી મરવું; ખીજનું સાંઈ જોઈ મ-
નમાં સંતાપ કર્યા કરવો. (૨) ચિહ્નવું;
દેષ કરવો; ખીજનું કંઈ પણ સાંઈ હોય
તે નહિ ખમાવું.

દાટ, વિં દટાર્જ જવાય એવું; ભરપૂર; ભર-
ચક; સંકીર્ણ. [૨] ગળખ. ઉં ડોસીએ
દાટ વાળ્યો.

દાટવું, કિં સં ડાટવું; જમીન અથવા ખીજ
વસ્તુમાં ઢાંકી નાંખવું; માટી કે વસ્તુથી
પુરી દેવું; જણાય નહિ તેમ સંતાડી દેવું;
પુરી દેવું. નહિ નજર પડે એમ તણ દેવું.

ઉં કાટી આંખે ફરે ને કોઈ કાનડા, તેનું
માટીમાં દાટવું મુખ, અદમ શીખે એટલી.

દાટી, સ્ત્રી; દટી; બીડ; બરાવો; ગીરદી.

દાટો, પું ડાટો; ડટો.

દાડ, જીવં દાડ.

દાડમ, નં [સ. વાઢિમ] દાડિમ; મીઠા
રસદાર દાણવાળું એક ફળ; અનાર. દાડ-
મના દાણા-કળિયા લાંબા લાલ ને મોટી
જેવા ઘોળા હોવાથી સુંદર દાંત-દંતાવલીને
તેની ઉપમા આપવામાં આવે છે. દાડમ
લીલાં તેમજ સુકાં પણ વેચાય છે, એટલે
તેના લીલા અને સુકા મેવામાં સમાવેશ
થાય છે.

દાડમડો, સ્ત્રી દાડમનો રોપો; દાડમનું ઝાડ.
ખીજ ઝાડ જેવું મોટું થતું નથી.

દાડમિયા, વિં દાડમના કળિયાના રંગનું.
દાડમના કળિયાનો રંગ કીરમજી લાલ હોય
છે. દાડમિયો ખાર=દાડમના રસનો ખાર તે.

દાડી, અં દહાડી; રોજરોજ, નિયત; હમેશ.
(૨) વારંવાર. (૩) દાઢી. આખોદાડી=
વારંવાર.

દાડો, પું દહાડો; દિવસ; દિન. (૨) મરનારની
પાછળ તેનું જે ક્રિયા ખરચ કરવામાં
આવે છે તે. આખો દાડો-વારંવાર-તે
મને આખો દાડો હેરાન કરે છે.

દાઢ, સ્ત્રી [સ. ડુંઢા] મોંમતિ ખોરાકનો
ભુકા કરવાના જે અંદરના મજાનું દાંત
તે; આવવાના દાંત. દાઢ આવવા=દાઢમાં
દુઃખ થવું; દાઢ દુઃખવી. દાઢ મળકવી=
મન થઈ આવવું-આવાનું લેવાને અથવા
લાલ મેળવવાને. દાઢ ગળી થવી=મિથાન
મળવું. દાઢે લાગવું=ભાવવું; સ્વાદ પડવો.
દાઢમાં લાલવું=અચક વસ્તુ મેળવવાનો
હરાવ કરવો; મન ઉપર લેવું; વેર લેવાને
ખ્યાનમાં રાખવું. દાઢ ફટવી=સમજ આવવી.

દાઢા, પું લોખંડના દાંતા તે.

દાઢિયો, પું રોજિંદો મજુર; એક દહાડાનું
રોકડે રોકડું લવાજમ લખને કામ કરનાર.

દાદિયું. એક દિવસ કામ કરવાની સરત-
વાળો મળુર.

દાદો, ઓં (સં. દાદિકા) નીચલા જડપા-
નો ભાગ તે; હડપચી; ગળાની ઉપરનો
નાક અને એ કાનની વચ્ચેનો આગલો
અવયવ; નીચલા એકની હેઠેનો ભાગ
તે. [૨] આ અવયવ ઉપર ઉગેલા વાળનો
જથો તે. દાદી અને એક ઉપર માત્ર પુરુ-
ષનેજ વાળ ઉગે છે તેથી દાદિમાળો=
પુરુષ, જીવાન મરદ. ૩૦ પ્રં દાદી રાખી=
એક હઠોત, બાહ્યોનું અમુક માગણી
કે વાત બર લાવવાનું સાધન;—ગતરા વેરો
કાદી નંખાવવાને બાહ્યોએ દાદી રાખી.
દાદીમુંહ મુડાવવાં—ઉતરાવવાં=અમુક ખાત
પ્રાપ્તિ આપવું; પશ્ચાત્તાપ કરાવવો,
પાવત-ચુક કરામણ દાખલ હલકા દંડદેવો
તે. દાદીમાં હાથ ધાલવો=ખાલજી કરવી;
માફી માગવી; નમીપડવું; કાલાવાલા કરવા.
દાદી ફૂટવી=જીવાની આવવી. કહેવું દાદીની
દાદી ને સાવરણીની સાવરણી=ગાંધીના
ગાંધી ને પોડીના પોડી; સમયાનુસાર કામ
ખજવવું તે. દાદીના દોહસો ને ચોડીના
ચારસો=કવની સામે કવિલા વાપરવી
તે; લોભ આપી જીવતીને છરીજવું.

દાદું, નં દાદી ઉપરના વાળનો જથો—જુટ તે;
દાદી ઉપર ચઢેલી હજમત. દાદું ચઢી
જય ત્યાં લગી તને હજમત કરાવવાનો
સજ પડતો નથી ?

દાદો, પું દહાડો.

દાણુ, નં માલ ઉપર સરકાર તરફથી જે લ-
વાજમ લેવાય છે તે; જકાત; કર; હાસલ;
વેરો. ટાલ: દાણુચોરી=જકાતી માલ છુપી
રીતે લઈ જવો લાવવો તે; દાણુ આપ્યા
વગર માલ પસાર કરી દેવો તે. દાણુ-
લીલા=શ્રીકૃષ્ણ અને દૂધ દહિ વેચનારી
ગોપીઓ વચ્ચે દાણુ લેવા સંબંધી ચર્ચેથી
રસિક રકઝક તે,

દાણુ, પું અનાજ; અન્ન; કણુ. (૨) કણુ;

મોગરો; ગરી; ગાંઠ; કાંગરો, (૩) મણુકા. કિં
પ્રં દાણુ પાડવો=જળમાં કણુ પડે—ગરી
પડે એમ કરવું; ગરી-ગાંઠ-ગાંઠિયા-પાસા-
દાર કણુ પડે એમ કરવું;—દાણુ પડે એવો
મગજ કરવો. દાણુ ઉતારવા=જીવંતને
વળગાડ કે ઝપટ વગેરે કંઈ વહેમ છે કે
નહિ, તે દેખાડવા માટે દરેકને માથે દાણુ
ફેરવી વાગવા તે. દાણુ ભરવા જવું=મરી
જવું. મહુતચને વપરાય છે, એકવચન દાણુ.

દાણુદાર, પું દાણુદાણુવાળું; કણુદાર,

દાણુપીઠ, ઓં કણુપીઠ.

દાણુયું, નં સૌભાગ્યવતી જોએને કાટે પ-
હેરવાનું કાડિયાં અને સોનાની ડોડીવાળું
ગાંધુનું ભૂષણ; ધરણું. [૨] અરધું અનાજ
અને અરધાં ફાતરાવાળું ખાણુ; ઢોરનું.

દાણી, પું દાણુ લેનારો.

દાણો, પું અનાજ; અન્ન. (૨) કણુ; ગરી;
ગાંઠ. (૩) મોગરો; ગોળ ગરગોલી; મણુકા;—
મોતીનો દાણો.

દાણુદુણી, નં અનાજ વગેરે તે; અનાજ ને
તેને અંગે નેમની ખીજ સામઘો; કઠોળ
વગેરે તે.

દાણુપાણી, નં અન્નજળ; ખાવાપીવાનું. (૨)
સર્જિત; નસીય.

દાતણુ, નં આવળ; ખાવળ, કમ્પ્રોમિસ કે ખી-
જ વનસ્પતિની પાતળી સોડીનો કકડો, કે
જે ચાવી કુચો કરીને દાંન સાફ કરવાને
વપરાય છે તે; લીલી ડાંખળીનો કકડો. ૩૦
પ્રં દાતણુની ચીરીએ=પાકો ઉપવાસ; દા
તણુ સિવાય મુખમાં કંઈજ ધાદ્યું ન હોય
તેમ; જુખ્યું;—સવારનો તે દાતણુની ચી-
રીએજ છે=ખલકુલ ખાધું નથી એમ.

દાતણુપાણી નં દાતણુ અને પાણી વગેરે તે.
૩૦ પ્રં દાતણુપાણી કરવાં=પ્રાતઃકર્મ
કરવાં. [૨] ખાવું પીવું; હાજરી કરવી—વાઈ
હવે દાતણુ પાણી કરીને જવો.

દાતણુયો, પું દાતણુ કરનારો. હાં હારિ
કિયાભાઈ દાતણુયા. [૨] દાતણુ વેચનારો
રાખળિયો.

હાતરડી, ઓં નાનું હાતરડું.

હાતરડું, નં ધાસ અને કરસણ વગેરે વાદવાનું ઝીણા દાંતાવાળું છેડેથી વાળેલું કાનું; ધાસ વગેરે કાપવાનું ખેતુતનું એક ઓળર.

દાતા, પું [સ્] આપનારો; દેનારો; દાતાર. દાતારી, ઓં દાતારપણું; આપવાપણું; સખીપણું.

દાથરિયું, નં માટીનું વાસણ; માટીની કચરાટ.

દાથરી, ઓં કાથળી; તોખરી, બુલતું ને ઢીલું ચામડા-લુગડાનું ભરણું, (૨) માટીનું પાત્ર, શકારી.

દાથરો, પું બુઢિયાં-પાતરાં વગેરેને વરાળથી ચઢાવવા માટે તપેલામાંના પાણીમાં મૂકવામાં આવતો સંહાનો માળો. (૨) મોટું અને પહોળું જડું માટીનું ભાંડ, કુલે તેવું ચામડાનું ભરણું.-થેલા જેવું તે; તોખરો; એના મેનિ દાથરો ચઢ્યો છે. (૩) વાટવો; ખલેચી.

દાદ, ઓં ફરિયાદ; દુઃખ માટે અરજ કરવી તે; પોતાને થતા જેર ઇન્સાફનો બદલો માગવો તે. [૨] સંભાળ; ખબર; [૩] ઇન્સાફ; ન્યાય, દાદમાગવી=જેરલાભનો બદલો-પ્રતીકાર માગવો. દાદ સંભળવી=ફરિયાદને ધ્યાનમાં લેવી. દાદલેવી=સંભાળ લેવી.

દાદર, પું માળવર ચઢવાની નિસરણી; સીડી. [૨] દરાજ; ચામડીપર થતો ઝોળ ચામડાનો એક પુલ્લહીરોળ.

દાદરખારી, ઓં દાદરનું ખારણું તે; જાનાનું ખારણું; નાના દાદર ઉપરનું ખેંચવા કે વાસવાનું ખારણું તે. (૨) જનો.

દાદરો, પું માળે ચઢવા ઉતરવાનાં પગથિયાં તે. માળે ચઢવા ઉતરવાનાં પગથિયાંવાળી લાકડાની બનાવટ-એક ધાટ; નિસરણી; સીડી. (૨) નિસરણી ઉપરનું ખારણું. મેડે ચઢવાનું દાર, [૩] એક રાખની

તરેહ; ઉતરતા અને ચઢતા સરવાળો એક રાગ. (૪) તાળાની અંદરની કળ; તાળામાંના પદ્મ વગેરે,

દાદી, ઓં માઆપની માતા તે. [૨] દાદ માગનારો, વાદી; ફરીયાદી.

દાદુપથી, પું દાદુના (વેદાંતીવૈષ્ણવ) પંથને માનનારાઓમાંના એકાદ જુ. ઇ. સ. ૧૬૦૦ ની લગભગમાં અમદાવાદમાં દાદુનો જન્મ થયો હતો. તે અમદાવાદ અને અજમેર તરફ કપાસ વિંધવાની મજૂરી કરતો હતો, છતાં બહુ ઘાની હતો. વેદાંત પર એણે પ્રથમ લખ્યા અને અજમેર તથા જેપુર તરફ પોતાના મતનો પ્રસાર કરી એક પંથ સ્થાપ્યો, તે દાદુપંથ કહેવાય છે. દાદુ પંથીઓ માથે ચાર ખુણાવાળી ટોપીઓ પહેરે છે.

દાદુર, નં [સં. દુર્કુર] દેડકું; બેક; મંડુક.

દાદો, પું માઆપનો આપ તે.

દાધર, ઓં દાદર; એક ત્વચારોળ.

દાધવું, કિં અં બળવું.

દાધાબળયુ, વિં ગાંડિયું; અર્ધંદગ્ધ; દાધારિયું દાધાધારિયું વિં, ગાંડિયું.

દાધારિયું [વં ગાંડિયું; અર્ધંદગ્ધ.

દાધેસ, વિં બળેલું.

દાન, નં (સ.) ધર્મયુક્તિથી કોઇ વસ્તુ બ્રાહ્મણ અથવા ગરીબને મફત આપી દેવી તે; પ્રવચાર્યે આપવું તે, દયા ભાવથી આપવું તે દાન. [૨] બીખ, ગફીસ, ઇનામ વગેરે રૂપે આપવું તે. [૩] હાથીના લમણામાંથી નીકળતો ચીકણો રસ-મદ તે. (૪) દસકા. [૫] દસનો ધડિયો:-એક દાન દસ. (૬) ચારો; ફેરો; ખેપ; દાવ આપવા તે:-મારી દાન આપો. (૭) [જ] રાખનાર; ધારણ કરનાર એવો અર્થ બતાવનારો પ્રત્યય:-કલમદાન=કલમે રાખવાનું જુગળું. પાનદાન=પાન રાખવાની પેટી. જળનાર સમજનાર=કદરદાન=ગુણ જળનાર. કિં મં દાન આપવું કરવું=

યાખાતર અથવા પુણ્ય થાય તે માટે મહત્ત્વ આપી દેવું. ૩૦ પ્ર૦ દાન દક્ષિણા=દાન અને તેની ઉપર જે કંઈ રોકડ આપવું તે; ધર્માર્થ મળતી વસ્તુઓ વગેરે તે. કહે૦ દાન ઉપર દક્ષિણા=દાન આપવું અને તેની ઉપરાંત વળી રોકડ આપવું તે; ખાતર પાછળ દેવેલ જેવું. ઉપકારના બદલામાં અપકાર.

દાનત, ઓ૦ [ફા દિનાયત્] અંતઃકર-જુમાંની છુપી સ્વાર્થ વૃત્તિ તે; પોતાને માટે લેવા-ખાવાની મનમાંની ધ્રુજ તે; નિષ્ઠા; ચિત્તવૃત્તિ; (૨) ન્યાયયુક્તિ, અંતરનો ભાવ તે. કિં૦ પ્ર૦ દાનત બગડવી=કોઈની વસ્તુ લેવા ખાવાની આંતર વૃત્તિ થવી તે. ન્યાયયુક્તિમાં બગાડ થવો; પોતાનું ન હોય તે પોતા માટે લેવાનું મન થવું તે. કહે૦ દાનત તેની બરકત=જેવી સારી માઠી ચિત્તવૃત્તિ હોય તેવોજ લાભ ગેરલાભ થાય.

દાનપાત્ર, વિ૦ દાન આપવાને યોગ્ય; દાનને લાયક.

દાનવ, પું૦ [સં.] દૈત્ય, રાક્ષસઃ-દેવદાનવ, દનુના પુત્રો તે.

દાનવી વિ૦ દાનસંબંધી; દાનવનું.

દાનવીર પું૦ ખૂબ દાન આપનારો; સખી.

દાનસરી વિ૦ દાનેસરી; ઉદાર; સખી.

દાનસ્તુ વિ૦ સારી દાનતવાળું. [૨] પ્રમાણિક, યથાર્થ ન્યાય આપે એવું; સનિષ્ઠ, સમજુક.

દાનાઈ, ઓ૦ (ફ) ડહાપણ; વિવેક. (૨) ભક્ષમનસાધ; નેત્રી; પ્રમાણિકતા.

દાનાવ, વિ૦ (ફા.) ડહાધું; શાળું; સમજુક. (૨) ઉદાર.

દાનિશમંદ, વિ૦ સમજુક, વિવેકી.

દાની, વિ૦ દાન આપનાર.

દાનેસરી, પું૦ દાનવીર. વિ૦ ખૂબ દાન દેનાર.

દાનેશરી, પું૦ દાનેસરી; દાનવીર.

દાનો, પું૦ દાનાવ; સમજુ; ડહાધો; વિવેકી; પ્રમાણિક; સન્નિષ્ઠાવાળો. કહે૦ દાનો દુસ્મન સારો પણ મૂર્ખ મિત્ર ખોટો.

દાપુ, ન૦ હક કરીને લેવાનું દાન તે; હકનું માગણું; લાગો.

દાખ, પું૦ દખાણ કરવું તે; દખાણ; મના; અટકાવ; ઉપરથી દખાવવું તે. (૨) આમહ; જોરો. (૩) ધાક; શેહ; હાક. કિં૦ પ્ર૦ દાખ ખેસાડવો=સામાની ઉપર શેહ ખેસાડવી; ભાર-બોજ પાડવો; ધાક ખેસાડવી. દાખ રાખવો=સામો માણસ ખીતો-ડરતો રહે એમ કરવું તે; શેહ રાખવી; અંકુશ રાખવું.

દાખડદીખડ, અ૦ જેમ ઢંકાયલું રહે તેમ; એમનું એમ; જેમ હોય તેમને તેમ; છુપા-છુપ; દાખી રાખીને જેમનું તેમ; દાખેલું રાખીને. કિં૦ પ્ર૦ દાખડદીખડ ચલાવવું=જેમનું તેમ ચલાવ્યા કરવું; ખરી વાત અથવા હાલત બહાર કપો વગર ઢંકયું હુંકયું ચલાવ્યા જવું.

દાખડી, ઓ૦ ડાખડી; ગોળ અથવા ચોખ્ખુ નાની ડખી તે.

દાખડો, પું૦ ડાખડો; ધાતુ અથવા લાકડાનો ગોળ અથવા લખચોરસ ઢાંકણાવાળો એક ધાટ તે; મોટી દાખડી.-ધરેણીના દાખડો, કરડિયાના ધાટનું ધાતુપાત્ર તે, દાખીને વાસવાના ઢાંકણાવાળું તપેલી જેવું વાસણ.

દાખણ, ન૦ દાખવું તે; દખાણ. (૨) દખાવે એવું જે જોર તે. (૩) સખતી; અંકુશ.

દાખવું, કિં૦ સ૦ દખાવવું તે; ચાપવું; ચગ-દવું. (૨) ચોળવું; નિચોવવું; ધકેલવું. (૩) લગાડવું. (૪) ઉતાવળે-જોર દબને હાકવું હિંડવું. દાખીને હાકોટીને-દાખીને ચાલો.

દાભ, પું૦ ડાભ; દર્બ.

દાભડી, ઓ૦ દાખડી.

દામ, પું૦ [ફા.] પૈસો, ધન; વિત્ત, (૨) કિંમત; મૂલ્ય. કહે૦ દામ કરે કામ અને હુડી કરે સલામ.

દામણુ, નં ઘોડા અથવા ગધેડાના એ પગ વચ્ચે
ખાંધવાનું દોરકું. (૨) ડામી ખાણુ:—
ખણાસિયા આમ ખોલે છે, ગોસદામણુ.

દામણી, ઓં ઓંએને કપાળે ખાંધવાનું
હીરામોતીનું જડાવ એક ધરેણું: લઘાટિકા.

દામણું, વિં ગરીમકું: દયામણું. [૨] ઓશિ-
યાળું. (૩) નેતરું; જડી દોરી; દોરકું.

દામની, ઓં વિજળી.

દામર, પું ડામર.

દામિની, ઓં [સં] વિજળી. (૨) દામણી.

દામી, નં [સં. રૂપતી] જોડ; સમોપડિયું;
ખરોખરિયું; જોટા:—એની દામીનું સભામાં
કોણુ છે? કોટી કામ તે લાજી રજા
અળગા, નહિ બીજે તમારો કાષ દામી
હો. (૨) દામવાળો—પૈસાવાળો તે; ગૃહસ્થ;
ધની. વિં દામીનું=જોડનું; જોટાનું; ખરો-
ખરી કરે એવું:—એની દામીનો વર
ખતાવ ?

દાય, પું [સં. ઘા.] આપવાનો ભાગ તે;
હિસ્સો; માખાપની મિલકતમાનો પુત્રોનો
જે જન્મસિદ્ધ હકનો હિસ્સો તે:—દાયભાગ=
ભાષ્યો ભાગ.

દાયક, અં આપનાર—દેનાર એવો અર્થ ખતા
વનારો પ્રત્યય તે:—સુખદાયક; દુઃખદાયક.

દાયકો, પું દસનો સમુદાય તે.

દાયજો, પું વારસ તરીકે જે કંઈ મળે તે;
માખાપ તરફથી પુત્રોને જે કંઈ આપ-
વામાં આવે છે તે; ઓધન; શુદ્ધ; સ્ત્રીને
માખાપ કે સાસરિયાં વગેરે તરફથી મળેલી
ખસીસ. દાયભાગ; ભાષ્યોભાગ. રીતની
જેટ સોચાઈ તે; પુરત.

દાયણુ, ઓં સોયાણી; દાષ.

દાયતું, વિં ભાષ્યોભાગ પાડી સકાય તેવું.

દાયતું ખેતર=દાયખમાં મળેલું ખેતર;
પસાયવું.

દાયભાગ, પું ભાષ્યોભાગ; વારસ તરીકેનો
જે હિસ્સો તે; ભાગ. આપની મિલકતના

ભાષ્યો વચ્ચે પડતા જે ભાગ અને
વારસાને લગતા કાયદા પ્રમાણે વિભાગોની
વહેંચણી તે.

દાયરો, પું સમુદાય, ટોળું જથ્થો.

દાયા, ઓં દાષ, જણાવનારી તેમજ છોકરાં
ઉછેરનારી, છોકરાંની સંભાળ રાખનારી;
ધારી.

દાયિની, અં [સં. ઘાં ઉપરથી] આ-
પનારી, દેનારી. આનો અર્થ ખતાવનારો
નારીગતિનો પ્રત્યય:—સુખદાયિની,

દાયી, અં આપનાર, દેનાર અર્થદર્શક પ્રત્ય-
ય:—સુખદાયી.

દાર, અં [ફા.] વાળું અર્થ ખતાવનારો
પ્રત્યય:—અણીદાર; ચોટીદાર; જમીનદાર.

[૨] ઓં ઓં:—દારા.

દારવું, કિં સં [સં. દ] ચીરવું; ફાડવું;
વિદારવું; કાપવું. કં ગજતણા દાર્યો
શીર્ષ.

દારા, ઓં [સં.] ઓં; પત્ની; બાઈડી. ઉં
દારા પરણી ગયા નવી ઘેર, મ. ન. દિ.
દારિદ્ર, નં [સં.] દરિદ્રતા; દળદર, દૈન્ય;
ગરીબાઈ.

દારે, નં એકખતનું ઝાડ; અને તેનું લાકડું.
દેવદાર.

દારે, પું મહુડાં, દ્રાક્ષ, શેત્રડી, જવ વગેરેમાંથી
ખનાવેલો એક પ્રવાહી ફફો પેય પદાર્થ;
ધેન ચઢે એવું એક પેય; સુરા; મજા; આ-
સવ. (૨) ગંધક, સુરોખાર અને કાલ-
સાના ચૂર્ણનું સળગી ઉઠે એવું એક
ભરભરૂં ચૂર્ણ—મિશ્રણ; અગ્નિનો સ્પર્શ
થતાં વાંત—સળગી ઉઠે એવી એક મેળવણી.
કહેં દારને દેવતા=મે એવા પદાર્થો કે જે
મળતાંવાંત ભાડકા લાઈ ઉઠે—ઉડી પડે.

દારૂખાનું, નં આતસખાણ, દારૂકામ; જુદી-
જુદી રીતે ફૂટે અને જુદા જુદા રંગમાં
ઉઠે એવી ખંડુકના દારૂની ખનાવટો તે.
(૨) ખંડુક અને તોપ માટેનો દારૂ અને
તેની ખનાવટો રાખવાનું જે લશ્કરી
મકાન તે.

દાર્શનિકો, પું અંદુક અને તોપ ફાડવાની દાર્શી ગોળા અને ગોળાઓ વગેરેની જે ખનાવટો તે અને તેનો સંગ્રહ તે. અગ્નિ-અગ્નિનો સંભાર-સંગ્રહ મ તે.

દાર્શિયો, પું દાર્શી પીનનારો, મહાપ. (૨) અધિવેદી-ઉદ્ધત.

દાર્શ્ય, વિં તોપ તોપ કરાવે એવું; તુ-મુલ, ભયંકર; ભારે.

દાર્શ્યાજ, પું દાર્શિયો; દાર્શીવાની આદત-વાળો-અસની.

દાર્શ્યજદર, સ્ત્રી મોટી હજાર; લાલરંગનો એક કદ ને તેની ગાંઠ તે; એક આપધિ.

દારો, પું ઉછાળો; મોઢીને વાગેલો ઉડ્ય ટોલો.

દારોગો, જીં દરોગો.

દાર્શ્યાની, સ્ત્રી તેજનામાંનો એક પદાર્થ; તજ.

દાવ, પું રમતમાં આવતો વારો તે. (૨) સોગટાની રમતમાં પાસા પરનાં ટપકાંની જે આંક પડે છે તે. છકોદાવ. (૩)

લાગ; તક, અનુકૂળ વખત; ફાવવું તે, તાલ. કિં પ્રં દાવ આપવો=તક આપવી, રમવાનો વારો આપવો. દાવસાધવો=અ-

નુકૂળ વખતનો લાભ લઈ લેવો, દાવપ-ડવો=રમતમાં ધારેલા આંકનો સંખ્યા

આવવી. ૪ વન.

દાવદી, સ્ત્રી એક જાનવું ફૂલ, દાઉદી.

દાવપેચ, પું જુકિત લગાવવી તે, ઉલટું સુ-લટું સમજાવી પટારીને કામ કાઢી લેવાની

બાજી તે, કપટકળા; છળભેદ, પ્રપંચ.

દાવગીર, પું દાવો કરનારો; હકદાર; વાદી.

દાવાગ્નિ, પું [સં.] વનમાં સળગી ઉડતી આગ તે; દવ; દાવાનળ.

દાવાદળ, નં આકાશમાં ધૂળેટું થઇ આવવું તે; વાવાઝોડું; પવનને લીધે ધૂળ ઉડીને

દિશાઓ દંકાષ જતી તે; પવનનું તોફાન; કાળાં વાદળનો ધેરાવો.

દાવાદાર, પું દાવાવાળો; વાદી.

દાવાનળ, પું (સ) દાવાગ્નિ; દવ; જંગલ-માં પવનને લીધે વાંસ વગેરે એક બીજા

સાથે ધસાઇને સળગી ઉડતો અગ્નિ તે.

દાવું, કિં અં સંયોગ પામવો; ગર્ભ ધારણ કરવો. પ્રેં દવારાવું.

દાવો, પું પોતાપણનો હક ખનાવવો તે; હક કરવો તે; માલીકપણું દાખરવું તે, (૨)

પોતાનું સ્વામિત્વ પુરવાર કરાવી લેવાને પોતાના હક માટે સરકારને અરજ કરવી

તે. ' માફ છે ' એમ પોતાપણું સાબીત કરવાની દરખાસ્ત તે. કિં પ્રં દાવો

કરવો=હક કરવો. હકની પુરવારી માટે સરકારને અરજ કરવી તે; દાવો માંડવો;

મુકદ્દમો.

દાસ; પું (સ) ચાકર; નોકર. સેવક. [૨] ગુલામ; હુડો.

દાસત્વ, નં (સ) દાસપણું; ચાકરી, ગુલામી.

દાસી, સ્ત્રી (સ) ચાકરી; હુડી; સ્ત્રીસેવક આપા, [૨] રાખ; દાસીપુત્ર રાખનો

છોકરો,

દાસતાન, નં [ક] મોટી વાર્તાનું પુસ્તક; કિરસો. (૧) પોથું.

દાસ્ય, નં [સ] દાસત્વ; દાસપણું.

દાહ, પું (સં) બળવું તે; આગ; અગ્નિ લ-ગવો=બળવો તે. (૨) બણી ગરમી લાગવી

તે; બળતરા; ગરમીની અસર. (૩) દડ-કડીને જૂખ લાગવી તે; બળવું બળવું થઇ

રહે એમ થવું તે; બાળવું તે=અગ્નિ દાહ.

દાહક વિં [સં] બાળનાર; દાહકરે એવું; બળતરા ઉપાળવે અથવા બાળી મૂકે એ-

વું જે તે,

દાહકતા, સ્ત્રી (સં) બાળવાપણું; ગરમી; અગ્નિનો જે ગુણ તે.

દાહડો, જીં દહાડો.

દાહિમા, પું રજપૂતોની એક અટક અથવા જાતિ, પૃથુરાજનો મુખ્ય પ્રધાન આ જાતિનો દાહમો હતો.

દાશ, વિં [સં] બાળવા એવું. (૨) બાળી નાંખે એવું.

દાળ, ઓં [સં. દુલ] કોળના કણ્ઠમંનાં
મે પડમાં એક એક પડ ભુલું પડેલું હોય
તે, દિદલ કોળને ભરડીને તેનાં જે ભુલું
પાડેલાં દળ-ફાડો તે. (૨) ભરડેલા કોળનાં
દળનું લેલ અને પેચખાણું તે. [૩] ધંડા-
માંનો પીળો માવા જેવો પદાર્થ તે. (૪)
બળિયા સેપડના ફેલાલા ઉપરનું સુકાયેલું
છાડું તે. કિં પ્ર. દાળ પાડવી કોળને
ભરડી તેનાં દળ છુટાં કરવાં. દાળ ઓર-
વી=રસોઇની શરઆત કરવી. [૨] આજી-
વિકા ચલાવવો. દાળભાત=દાળ ને ચોખાનું
જમણું તે. દીલીદાળ ખાનાર=પોચો; નિર્જળ.

દાળરાટી, ઓં દાળને રાટલીનું ખાણું તે (૨)
રાટલો; ખોરાક; આજીવિકા; પોષણ; સા-
માન્ય નિર્વાહ આલે એવો ખોરાક તે:-
ખુદા સાને દાળરાટી આપે છે.

દાળિયા પું શેકતાં જેનાં છોડાં નીકળી ગયાં
હોય એવા ચણા અથવા ચણા વગેરેની
દાળ કે છોડા રહિત દાળા તે. ચણાના
દાળિયા. શેકેલી દાળના પોચા કણુ તે.

દાળિયો, પું દાળ અનાવનારો વેચનારો તે;
દાળનો વેપાર કરનારો તે. [૨] કોળની
છોડા રહિત શેકાયેલી ફાડ તે.

દાંડ, પું ડાંડ, શક, ડાંડિયો; ડાંડાઇ કરનારો;
કમ; દોંગો. (૨) વઢિ, નહિ પરણેલો તે;
નહિકરો.

દાંડાઇ, ઓં દાંડપણું; લુચ્ચાઇ દોંગાઇ; શાકમ.

દાંડિયો પું ડાંડિયો; લુચ્ચો. દોંગો.

દાંડી, ઓં ડાંડી, નાનો દંડો. [૨] નાના દં-
ડાથી વગાડાય એવી ધાતુની ધડિયાળ કે
ચળી અથવા ઢોલકી. કિં પ્ર. દાંડી પિ-
ટાવવી=જાહેર કરવું.

દાંડો, પું (સં દં ક) જાડો દંડુકો; દડો.
(૨) દસ્તો; પરાઇ ખાંડણીનું નાનું લો-
ખંડ કે લાકડાનું સુસળ. (૩) પાલખી
રંગેરની બહાર નીકળેલું લાકડું; હાથો;
બહાર નીકળેલો દાંત જેવો બાજ તે; દાંતો.

(૪) હાથો, પકડવાનો-હાથમાં ઝાલવાનો
દંડુકો; વિમાનનો દાંડો.

દાંત, પું (સં દંત) ખોરાક ચાવવાના પ્રા-
ણીઓના મોંમાંના હાડકાના દાંતા-ખીસા તે;
દાંત; દશન. કાપવાના, ચીરવાના અને ચા-
વવાના એમ દાંતાના બેદ છે. [૨] કાંસકાનો
ફણો, (૩) વેર, કાનો, કિં પ્ર. દાંત
ઉગવા=દાંત આવવા. (૨) હમવું આવવું [૩]
સામા થવાનું બળ આવવું. દાંત ઉડવા
ઉપડવા=દાંત ખેંચવા, દાંતનો ક્ષત પડવો.
દાંત કડકડવા=ખૂબ ટાઢ ચઢવી, ખુબ આ-
વવી, દાંત કડકડવા=ચુસ્સો કરવો; કાનો
દેખાડવો, દાંત કરડવા=આભા થઇ જવું;
હમક લાગવી; આશ્ચર્ય ચકિત થઇ જવું;
હાલ ખાવી. દાંત કાઢવા=હમવું; મોટેથી
હમવું. (૨) દાંતિયાં કરવાં, ચીઢવું; ખીવડાવવું.
દાંત ખેંચવા=દાંતનો ક્ષત પાડવો, કરડાવું.
દાંતથી કપાવું, દાંત પીસવા=દાઢ દેખાડ-
વી, ચુસ્સો કરવો, દાંત પાડવા=કરાવવું,
(૨) નિઃશસ્ત્ર કરવું. દાંત ફૂટવા=નવા
દાંત આવવા માંડવા. દાંત દેખાડવા=હમવું,
ખડખડ હમવું, [૨] વખતસર કરવાને
સેધિલું કામ નહિ થઈ શકવાથી મોં ત્રિ-
કાસીને ઉભા રહેવું, અનાવડ અશક્તિ
દેખાડવી, ફિક્કા પડી જઈ હસી નાંખવું.
દાંત મઢાવવ=દાંતે રેખો દેવડાવવી. દાંત
હોવા=ખળ-શક્તિ સામર્થ્ય હોવું:-દુશ્મન-
ને આવખાવડા દાંત છે-અર્થાત ખાઇ
ન્ય એવો જોરાવર છે. દાંત અંધાવા=વાયુ-
ભ્રમ વાઇ કે મૂચીને લીધે ડાચું નહિ ફા-
ટી શકવું તે, દાંત અંધાઇજવા, દાંત
ખીલી ખેંસવી, એમ કહેવાય છે. દાંતઅ-
ખાવા=ખટાશથી દાંત નરમ પડી જવા, ન
ચવાય એવા થઇ જવા; હારી જવું, પાછા
પડવું. પથ્થાતાપ થવો. દાંત કાકરવા=જમ-
ણની=ખાવાની ઉમેદ કરવી. (૨) ઉશ્કેરવું,
ચઢાવવું. ૩૦ પ્ર. દાંત ખાટા કરવા=કરાવવું
પથ્થાતાપ કરે એવી રચાત એ પકાયાંડાવું

કમજેર-અળહીન કરી નાંખવું. દાંતે ચઢ-
ઢવું=ચગોવાવું. મીઠું-સ્વાદ ભાગવું. દાંત
ખીલી એસચો=વાઈ અથવા ફેરરાથી દાંત
બધાઈ જવા. દાંતમાં છેડા ધાત્રચો=
મયાદા-આખરથી રહેવું-ઝીએ. દાંત ડીટિ-
યારો=નિત્યનો કંકાસ. દાંતે મેથ હોવો=
પૈસાદાર હોવું. દાંતે તરણુ લેવું=મનુષ્ય-
પણાનું તમામ અભિમાન મૂકી દબ-પથુની
માફક નમી પડવું, કાસાવાલા કરવા, છેક
હલકા બની જઈ મારીમાગરી. દાંતે જીમ
લેવી=લોક કાજથી આપધાન કરવો; જીમ
કરડીને મરી જવું. દાંતે આવવું=મયકે
બચકે લાવું. દાંતે ભાગવું=સ્વાદ પડવો;
ભાવવું; ખાવાનું મન થવા કરવું, લળકા
પડવો. કહેનું પેટમાં દાંત હોવા=મનમાં
કપટ-વેર-ડીનો હોવો. અનનને ને દાંતને
વેર=ખાવાપીવાના વાખા; અત્યંત દીના-
વસ્થા તે. હાથીના દાંત=કહેવું એક અને
કરવું બીજું એવો દગો તે. દાંત ઉપર દર-
ખા ને મડદા ઉપર મિટ્ટી=નહિ કરવાનું હોય
ત્યાં મોઢું કામ કરવું ને કરવા જેવું હોય
ત્યાં કંઈ નહિ કરવું તે.

દાંતરે, વિનું દાંતવું.

દાંતવું, વિનું જેના દાંત બહાર નીકળેલા
હોય એવું.

દાંતિયાં, નનું દાંત દેખાય તેમ મોં પહેળું
કરીને કરડવા ધસવું તે (૨) ચીટ્યાં,
ખીજનો દેખાવ, દાંતિયુંનું અંગ વચન. કિં
મ્રનું દાંતિયાં કરવાં=કરડવા ધસવું, મોં
વકાસીને ચીટવું, તરફેડા કરવા,

દાંતિયું, નનું કાંઈ સામે દાંત દેખાડવા તે ચી
ટવું તે. (૨) તુચ્છકાર; તરફેડા.

દાંતિયો, પું એક તરફ દાંતાવાળો કમાન જેવી
કાંચકી. (૨) પહેળા દાંતાની કાંચકી.

દાંતી, સ્ત્રીનું દાંતા દાંતાવાળું એકુતનું એક ઓ-
જાર; માણુ-આવળ. [૨] દાંતરડાના ધા-
ટનું પથુ. દાંતા વગરનું મૂલ્ય ધારવાળું
જાડુ અને ઢુંકા હાથમાં એસાડેવું હથિયાર;
આવળ વજેરેનાં ડાળાં કાપવા-ખાંપવાનું

ધારવાળું વાંમના હાથમાં એસાડેવું દાંતર-
કું, નાની કુદાડીનું કામ કરે એવું હથિ-
યાર, (૩) કાંચકીના દાંતામાં દાળ વગે-
રેના દાણા ધાથી ખાડીના દાંતા વધારે
સજડ રહે એમ કરેલી કાંચકી લીમો ને
ઝીણી જૂઓ કાઢવાની. (૪) નાનાં બાળ-
કને દાંત આવતા હોય ત્યારે પડેરાવવાનું
ધરણું, વાધનખ, ધુતડનો નળો વજાર
જુઠું વગેરે તે. [૫] ખાણ, ચીરો, ફાટ.
દાંતી, પું [સં દંત] કંટા જેવો પથુ
ચપટા અને અણીદાર ફાટા, કાટા, ઉમી
ખીટી જેવી અણીદાર વસ્તુ તે, દાંત, કાકર.
દાંદરે, નનું દાંદર જેવું ચામડી ઉપરનું એક
દરદ તે.

દાંલીક, વિનું [સં.] દંબી, ડોળી, ઢોળી.

દાંભો, પું એક મનની લાલ દાંડીની ભાણ.

દીએર, પું [સં દેવર-દિયરો] વરનો ના-
નો ભાઈ તે. કહેનું દિએર ઉપર દીકરી
જણી છે? પોતાની શક્તિ ઉપરજ આધાર
છે બીજા પર નહિ એમ સ્વશક્તિ ખતા-
વતાં બોલાય છે.

દિએર, પું દિએર. [૩] વહુનો ભાઈ તે,
સાળો. ગામડામાં એક ગાળ તરીકે વપ-
રાય છે.

દિક, સ્ત્રી. [સં] દિક્ષા, ખાણ.

દિકત, સ્ત્રીનું [જ] આનાકાની, હરકત, શક.

દિકામાળી, સ્ત્રીનું રાજગૃહ અથવા મુંદર ના-
મની વનસ્પતિના ફૂલના ડોડા ઉપરનો
રસ. મુંદર તે-દિકામાળી આ દ્રવ્ય કડવું
ને મિલાડીના મુદર જેવી ગંધવાળું હોય
છે. આનો ઉપયોગ પેટમાંના કપરમ મારવા
માટે થાય છે. કોકણમાં આનાં ફૂલને અ-
નંત કહે છે. આ વનસ્પતિ દક્ષિણ હિંદુ-
સ્તાનમાં થાય છે. ચીનમાં પથુ તે પુષ્કળ
થાય છે. ચીના અને જાપાની વૈદ્ય તેને
ઔષધિ તરીકે વાપરે છે.

દિકપાત્ર, પું દિશાનું રક્ષણ કરનારો દેવ. (૧)
દિક્ષામાં રહેતો કાલ્પનિક હાથી. પૌરાણિક
રીતે આક દિશાના આક હાથી ગણાય છે,
દિકપાળ.

દિગ્બુદ્ધ, બુદ્ધ દિગ્બુદ્ધ.

દિગ્ધર, વિં [ફ] વિશેષ, બીજું. (૨) અં
લખવા કારણ કે, વધારામાં.

દિગ્ધંત, પું [સં] દિશાનો અંત, ક્ષિતિજ.

દિગ્ધંતર, નં દિશાઓનો આગો, (૨) દિગ્ધંત.

ક્ષિતિજ. ઉં દિગ્ધંતરો અખરથી છવાય.

દિગ્ધંતરેષા, ઓં [સં] દિશાનો અંત દેખા-
ડનારી લીટી, ક્ષિતિજ. પૃથ્વી ને આકાશ
મળી જતાં હોય એવું દેખાડનારી દૃષ્ટિ
મર્યાદા તે.

દિગ્ધંતર, વિં [સં] દિશાઓ જેના વચ્ચે રૂપ
છે એવું, નાચું, નિર્વચ. (૨) પું મ-
હાદેવ, શંકર. [૩] નાગો સાધુ. [૪] નમ્રા-
વસ્થામાં રહેનારો યતિ. જૈનનો એક ભેદ,
સંપ્રદાય તે.

દિગ્ધંતરં, વિં [સં] જૈન સાંપ્રદાયિક. દિ-
ગ્ધંતર મતને લગતું. (૨) ઓં દુર્ગા.

દિગ્ધાજ, પું [સં] દિશાઓમાં રહેલા કાદવ-
નક હાથીઓમાંનો એક તે. આઠ દિશાના
આઠ હાથીઓ મળ્યા છે તે:-ઔરાવત,
પુંડરીક, વામન, કુમુદ, અંબન, પુષ્પદંત,
સાર્વભૌમ અને સુપ્રતીક. (૨) પ્રોઠપુરૂષ.
(૩) પિદ્ધપાલ.

દિગ્ધર્શન નં [સં] દિશા દર્શાવવી તે; ઉપર
ચોટિયું જે કંઈ અવલોકન તે, સ્પર્શન.

દિગ્ધિજય, પું [સં] ચારે દિશાઓમાં વિ-
જય વર્તાવવો તે, રાજ્યએ ચારે દિશાના
રાજ્યોને જીતી લેવા તે. મોટો વિજય.

દિગ્ધિજયી, વિં જેણે ચારે દિશાઓ જીતી
લીધી હોય તે, મોટો જય કરનારો, ચ-
ક્રવર્તી.

દિગ્બુદ્ધ, વિં (સં) ચારે તરફ દિશાઓ સિ-
વાય બીજું કંઈ જેને સ્પર્શતું ન હોય એવું,
અકત, તદ્દરૂપ, ચિત્રિત, હકક, વિરમયા-
હત, આશુઃ-મંત્રના ચમત્કારથી એ તો
દિગ્બુદ્ધ થઈ ગયો.

દિતિ, ઓં [સં] દક્ષપ્રજ્વલિતી પુત્રી, ક-
રુષની ઓ અને દૈત્યોની માતા તે, અદિ-
તિની બહેન.

દિદાર, પું (ફ) શરીરનો અથવા મેનિ દે-
ખાવ, અહેરો, સ્વરૂપ, રૂપ રંગ વગેરેનું
દર્શન તે, દેદાર, સુરત. (૨) હાલત, ઢંગ,
ગાંડા ઘેલા હાલ.

દિદારી, ઓં સ્વરૂપ, ઢંગ, હાલ દવાલ.

દિધવાન, વિં દીધેલું-આપેલું એવું જે તે.

દિધવાન રૂળ=જેવું આપેલું મેણેલું હોય

તેવું પ્રાપ્ત થાય તે, જેવું આપ્યું હોય

તેવું મળે તે દિધવાન વેર=આપેલું વેર

અર્થાત્ અમુક વેર વાળજે એમ કહીને

સેધિયું જે તે, ઉંડું નહિ બૂટી જવા જેવું

વેર તે:-તે એ કુટુંબ વચ્ચે દિધવાન વેર

હતાં. પરંપરા ઉારતું રહે એવું કારી વેર તે.

દિન, પું [સં] દિવસ, દહાડો.

દિનકર, પું [સં] સૂર્ય, રવિ.

દિનમધિ, પું [સં] સૂર્ય, રવિ. આદિત્ય,

દિનાર, પું [સં] સોનાનો સિક્કો, મહોર,

સોનૈયો.

દિનાત, પું [સં] દિવસનો અંત; પાછલો

પહોર; સાંજ.

દિનેશ, પું [સં] સૂર્ય, રવિ.

દિપાવતું, વિં રૂપાળું, સુશોભિત, સુંદર,

દીપે એવું.

દિપાવતું, કિં સં શોભાવતું, સારું-સુંદર

દેખાય તેમ કરવું. (૩) ઝગઝગાટ બના-

વતું, (૩) આગર ઇજ્જતથી માન વધા-

રવું:-“ ૨. જે તો કુટુંબને દિપાવતું=

ઉજળું કર્યું.

દિપ્પાચો, પું પુસ્તકમાંની વસ્તુ વગેરેનો પ્ર-

સ્તાવ તે; ઉપોદ્ધાત; પ્રસ્તાવના; મુખ્યમં-

ધનું લખાણ.

દિમાખ, પું દિમાક; અહંકાર; અભિમાન;

ગર્વ; મગરૂરી. [૨] રોષ; ભલકો; રૂઆબ.

દિમામ, પું કાંઠ; ભલકો, દમામ; દંભ.

દિમેટી, ઓં ઝીણીઝીણી છુદીઓવાળું એક

ખતનું કપડું.

દિયર, પું વરનો નાનો ભાઈ.

દિયરવટું, નં દિયરનું ઘર માંડવું તે; દિયર

સાથે નાતરૂ કરી રહેવું તે.

દિયેર, પું દિયેર; વરનો નાનો ભાઈ તે.

દિવેરિયા, પું વરનો નાનો બાપ. ઉં હરિ
દિવેરિયા; દાડમડી રાપાવો મારા આગમાં.

દિયાર, પું સાળો [મામ્ય]

દિલ, નં [ફા.] મન; ચિત; અંતઃકરણ.
(૨) કાળજી, હૃદય. [૩] ઇચ્છા,
મરજી, [૪] આલેના; પ્યાર; પ્રીતિ:-
દિલ દેખીએ તો રહીએ. કિં પ્રં દિલ
ઉડી જવું=ઉદાસ થવું; ખંત-પ્રીતિ નહિ
રહેવી, દિલ ઉતારી નાંખવું=પ્રીતિ-પ્રેમ
કમી કરવો. દિલચોટવું=મન લાગવું, દિલ
કરવું=મનને ગમવું. દિલ આપવું=મન આ
પવું; આંતરિક ઇચ્છા હોય તે જણાવવી.
દિલચેતું=સામાનું મન જાણી લેવું. દિલમાં
દાઝવું=સામાને માટે મનમાં દયાબાવ ઉ-
ત્પન્ન થવો. દિલ ઉચું થવું=મન ખાટાં
થવાં, પ્રીતિમાં વિચ્છેદ પડવો. દિલ ધાલવું
=મન ધાલવું, ધ્યાનમાં લેવું, ખંતથી કામ
કરવામાંડવું, દિલલગાડવું=મનલગાડવું. એક
દિલ=એકમન. દિલનો દરિયાવ=મોટામનનો
=ઉદારમનનો. ઉં દિવેર દિલનો દરિયાવ
ધમ્મર આપોને, દેરાણી રાણી રાવ. કં
દં કા.

દિલગીર, વિં [ફા.] નાખુશ; અપ્રસન્ન;
ઉદાસ; શોકાતુર.

દિલગીરી, ઓં ઉદાસી; નાખુશી; અપ્રસ-
ન્નતા; શોક; દુઃખની અસર તે; ખિન્નતા,
બેચહેલી; બેકારી.

દિલદાર, વિં ફા. જીવ સમાન વહાલું એવું;
પ્રાણપ્રિય; જીવજન. (૨) આશકમાથુક
૩ ઉદાર; ખુદલાદિલનું.

દિલકારી, ઓં જીવજનપણું; પ્રાણપ્રિયતા.
(૨) ઉદારતા.

દિલબર, વિં મનભરાય એવું; પ્રિય; વહાલું.
હૃદયમાં ઉમળકો આણે એવું.

દિલપસંદ, વિં મનગમતું; દિલને પસંદ પડે
એવું. [૨] મળેનું; રૂપાળું.

દિલાઈલામાં, પું દિવેટમાં પૂજાતી જીવની
મૂર્તિ અને તેને પૂજનારો જે મુખ્ય આ-
ચાર્ય તે. દિવેટમાં ધર્મસત્તા અને રાજ્ય-
સત્તા દિલાઈલામાંના હાથમાં રહે છે. જે

કેકાણે જીવતા અવતારની મૂર્તિ રહે છે તે
મંદિર.

દિલાવર, વિં (ફા.) મોટા દિલનું; ઉદાર;
સખી, (૨) હિંમતવાન.

દિલાવરી, ઓં ઉદારતા; દાનશીલતા; મનની
મોટાઈ. (૨) બહાદુરી.

દિલાસો, પું આશ્વાસન; ધીરજ આપવી તે;
સાંત્વન; સજીરી આપવી તે. કિં પ્રં.
દિલાસો આપવો=દેવો=ધીરજ આપવી;
સાંત્વન કરવું. દિલાસોલેવો=મન સાથે સ-
જીરીને ધીરજ પકડવાં, સમઘટના દેખાડવી
તે; ઉદાહરણથી મનવાળવું=જાણવું તે.

દિલોળન, વિં [ફા.] અલંત વહાલું;
જીવજન; પ્રાણપ્રિય.

દિલોળની, ઓં પ્રાણપ્રિયતા, દિલોળનીથી
=પરેપરાપ્રેમથી.

દિવસ, પું (સં) દહાડો; દિન; દી; વાર;
સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્તલગીનો વખત તે. (૨)
રાતનો પણ જેમાં સમાવેશ થાય છે એ-
વો એક સૂર્યોદયથી બીજા સૂર્યોદય લગીનો
જે સમય તે:-૨૪ કલાકનો દિવસ-૬૦
ધડીનો દિવસ. ૩૦ પ્રં દિવસ ગણવા=

રાહજોવી, કેકા આવવાની કે કેકાના મ-
રજીની શોક જમવાને આજ એક, કાલ
બે, એમ દિવસો ગણવા તે-અર્થાત્ જોત-
જોતામાં કાળ વહી જવો તે:-દિવસ ગ-
ણતાં માસ ત્રણ ને વરસે આવરિયાં, સુરત
જીવી સાહેબા! તે નામે વિસારેયાં બાપા.

(૩) સુભાગ્ય; ચઢતીનો સમય:-હમણાં
એના દિવસ છે=ખડતી છે. કિં પ્રં દિ-
વસ ઘેર નહિ હોવો=સુભાગ્ય નહિ હોવું;
અરજો વખત હોવો; વાંકો દહાડો હોવો.
(૩) દહાડો; આરમ્બ, ઉત્તર ક્રિયાપરચ.
મરી ગયું તેનાં દિવસ પાણી કરવાં જો-
ઈશી. દિવસ ફરવો=ભાગ્ય ઉપડવું, સુભાગ્ય
પુલવું. ચઢતો દિવસ=પ્રતિદિન સાંઈ થતું
રહેતું હોય એવો સમય; જોહોજલાલીનો
વખત. આધાન રહી ગઈતું ખડવું તે.
પ્રતિદિવસ=રોજરોજ; નિરંતર; હમેશા.

દિવસેદિવસ=એમ દિવસથતા જાણ્ય તેમ તેમ.

દિવસે દિવસ તે નહાર થતો ચાલ્યો.

દિવા, અં (સં) દિવસે.

દિવાકર; પું (સં) સર્વ; રતિ.

દિવાન, પું (ફા) વજર; વડો કારભારી;

સચીવ; પ્રધાન. (૨) ઓરડો; ખંડ.

(૩) પ્રકરણ; આજ.

દિવાનખાતું, નં મુલાકાત માટેના મુશાબિત ખંડ-ઓરડો તે. [૨] એક જડાવ હાર.

દિવાનગીરી, ઓં વજરાત; પ્રધાનવડું.

દિવાનપણું, નં ઘેલણ; ગાંડપણ; ઘેલાઈ.

દિવાની, વિં (ફા) લેણદેણ સંબંધી ધ

ન્સાકનું;—દિવાની અને ફેજાદારી,

દિવાનું, વિં (ફા) ઘેલું; ગાંડું; મગજ

ખસી ગયેલું હોય એવું.

દિવારાત, અં રાત્રિદિવસ; હરહમેસ; રાત્રિવસ.

દિવાલ, ઓં (ફા.) માટી છટા વગેરેનું

ઉંચું ને ઉંચું ચણતર તે; બિત. (૨)

ભારે કમ્મતનો ઘોડો; શરીરથી પ્રચંડ

ઘોડો અથવા હાથી તે.

દિવાલગીરી, ઓં બિતે ટંગાય એવી દીવી;

મીણબત્તીના દીવાની એવી બેઠક કે જે

નીચે મુકાય તેમ બિતે પણ લગાડાય.

દિવાસો. પું આપાડ વદિ અમાસની પર્વણી

તે. અસાડ વદિ અમાસદો દીપદાન દેવાનો

તહેવાર. કહેં દિવાસો તે સો પર્વનો

માસો.

દિવાળી, ઓં આસો વદિ અમાસનો મોટો

દીપોત્સવનો તહેવાર; સવત્સરનો છેલ્લો

દિવસ. પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનમાં દિવાળીના

પાંચ દિવસ બહુ મોટા ઉત્સવના ગણ્યા

છે. લોકો તેને જેટલા અને તેટલા

આનંદથી ઉજવે છે. વાધઆરસ, ધનતે-

રસ, કાળીચીદસ, દિવાળી ને બેસતુંવર્ષ.

[૨] આનંદ ઉત્સવનો કાંઈ પણ દિ-

વસ તે. ઉં આજ મારે દિવાળીનો દન

જો. ૩. પ્રં દિવાળીના દહાડા=આનંદ

મોજમજાના દિવસો તે. કહેં એવો તે

મોજાળ્યો ગાંડો હોય કે દિવાળીને દહાડે

વેંશ ખાય !—એવું કાણુ ગાંડું હોય કે જે

આનંદ ન માણે ?

દિવાળું, જું દેવાળું.

દિવેર, ઓં દીવાના વાટ તે; બતી; ૨ અ-

થવા સુતરની દીવો બળે એવી ગોળ

અથવા ચાંદી બનાવટ. ઉં રાતે તો માટે

રંજાડ, દીવાની દિવેટ લખજાય. દિવટ.

દિવેલ, નં દીવે બાળવાનું તેલ તે; એરડિયું.

કહેં ખાતર ઉપર દિવેલ=ખાતર પડવાથી

નુકસાન થયું હોય તેમાં વળી તેનું પગલું

દહાવવા પાછળ દિવેલ બાળવાનું ખરચ.

[૨] શકિત; સત્ત; તેજસ્વિતા; પહોંચ;

—એનામાં કંઈ દિવેલ નથી. કહેં દિવેલ

હશે ત્યાં લગી દીવો બળશે=ખરચી પહોં-

ચશે ત્યાં લગી કાર્ય થશે. દિવેલે કંઈ

દેવાળું આવશે નહિ—દિવેલ નહિ વાપરવા

થી—દીવો બાળવામાં કરકસર કરવાથી કંઈ

બચશે નહિ ને દીવો પાછળ દિવેલ બા-

ળવાથી કંઈ ખૂટશે નહિ, અર્થાત્ એકાદ

ફલક બાળત સંભાળવાથી કંઈ લાભ થતો

નથી.

દિવેલિયું, નં દિવેલ ભરવા ઉલેચવાનું પાત્ર.

(૨) જ્ઞાનસભા દીવો કરવાનું નાનું

ધાતુનું કોડિયું. (૩) વિં દિવેલવાળું

દિવલનું, ચીકટ. (૪) દિવેલ ભરેલાં

નાના કોડિયા હાથ એવા ગાય બળદની

ખરીએ પડેલા નાના નાના ખાડામાં પાણી

ભરામાં હોય એવું;—વરસાદને લીધે ક્યા-

રામાં દિવેલિયાં થયાં છે, પાણી ભરાયાં

નથી.

દિવેલી; ઓં જેમાંથી દિવેલ પીલી કાઢવામાં

આવે છે તે બીજ; એરંડો;—રતાળ જ-

મીનમાં દિવેલીનો પાક સારો થાય છે.

દિવેલો, પું એરંડો; જેનાં બીજ પીલવાથી

દિવેલ તીકળે તે રોપો;—દિવેલનાં ખાન

પાકડીમાં પાલો માથું નહિ ફુગે.

દિવ્ય, વિં [સં] રંગીન; દેવતાઈ; અદ્-

ભુત;—દિવ્ય ઓં વેશ પાપન કહે સુચુ-

રાળ, દિવ્યથા કહું માંડો, (૨) મનોહ;

સુદર, રંગિયામણું, ભભકાદાર. (૩) અ-

ધરી પ્રતિજ્ઞા; સત્ય તારવવાને માટે સોગન કે વ્રત=પ્રતિજ્ઞા લેવાવવી તે. ધખધખતી સાંકળો દહોતી; અગ્નિપર ચાલવું; કડકડતા તેલમાંથી વિંટી કાઢતી, વગેરે આપ્રદિવ્ય કહેવાય છે. ઉંઝ કૃષ્ણ કહે હું દિવ્યજ કરે, ને તાતા તેલ મહિં કર ધરે.

દિવ્યચક્ષુ, નં (સં) જ્ઞાનચક્ષુ.

દિવ્યજ્ઞાન, નં (સં) સ્વર્ગચિન્તાન; દેવતા-ધ્વાન.

દિવ્યસ્ત્રી, સ્ત્રી અપ્સરા; દેવાંગના; અતિ સુંદર સ્ત્રી.

દિવ્યાંગના, સ્ત્રી (સં) દિવ્યસ્ત્રી; અપ્સરા.

દિવ્યાંબર, નં [સં.] સુંદર કિમતી વસ્ત્ર.

દિશા, સ્ત્રી દિશા; ખાલુ; તરફ.

દિશા, સ્ત્રી [સં] કાષ્ઠપણુ એકાદ ખાલુ તે; તરફ; પાશ્વ. જે ખાલુ સૂર્ય ઉગે છે તે પૂર્વ દિશા. [૨] કાષ્ઠપણુ ઉદેશિત એવો માર્ગ તે; રસ્તો. [૩] ઝાડો. કિં પ્રં દિશાજવું—દિશાએ જવું=ઝાડે ફરવા જવું. દિશા બાંધવી=અમુક એકાદ ખાલુ નક્કી કરી તે તરફ જવું. જુલાપ-ઝાણું હોય તેણે પોતે કયાંથી આવ્યો અને કેણી તરફ જવાનું છે, તે સંબંધી વિચાર કરવો.

દિગ્દયા, અં (સં) ભક્ષા, ધન્યરકૃપાએ; તમારે બહુ કરેને. સંસ્કૃતમાં ઓવારણે અને યુગરાતીમાં તરસકારે—અવમાને વપરાય છે.—દિસ્તોરજી; પાપમટવું.

દિસવું, વિંઝ દેખાવું; બાસવું; નજરેપડવું.

દિસવું, કિં અં દેખાવું; નજરેપડવું; જણાવું; જવું.

દિંગ, અં છક; આજુ; ચકિત. તારી વાત-સાંભળીને તો એ દિંગ થઈ ગયો.

દિંગલું, નં ડિંગલું; થોરિયાના ડિંગતાનો ઉપલો ભાગ તે; શાખાની ઉપરનો ઝટકો મારીને ઉડાડી દેવાય એવો અલગ કુમળો ભાગ—અવયવ તે. ૨ કકડો; શરભો; ટુકડો; દંડો; પેર. [૩] ટોચકું; મથાણું; શિખાંત.

દિંગવું નં જિંગવું; ડોડો; પોટો. (૨] રસકસ, દૂધ બરેલું તાલુ ને કામળ શાખાંત; પેર—થોરિયાનું દિંગવું ખાશીને ખાધો, પાકું. કુંવરનું પાકું.

દિંદી, સ્ત્રી એક મરાઠી રાગિણી. યુગરાતી લાવણી જેવો એક રાગ.

દિંડું, નં ડિંડું; ડિં; વનરપતિનો તાળો દૂધ બરો કકડો—ટુકડો—થોરિયાનું દિંડું.

દી, પું દિવસ; દહાડો. [૨] વખત, અવસર—આરો દી આવ્યો. (૩) સિતારો મહ; દશા—એનો દી ફ્યો.

દીકરી, સ્ત્રી [સં. દારિકા] પુત્રી; છોકરી; છોડો; ખેટી; તનયા. ૩૦ પ્રં દીકરીએ દીવો=છોકરીના ઓકરાથી ધર ઉધાડું રહેવું તે. કહેન દીકરી અને ગાય જ્યાં દોરે ત્યાં જાય=જનને એવાં ગરીબ છે કે પોતાના જીવન પ્રશ્નમાં પણ પોતાનો અવાજ ધરાવતાં નથી. દીકરીને ગાળ ને વહુને શિખામણુ=ટટુ મારે તેજ કપે સાસુ તેની દીકરીને ગાળ દે તે ઉપરથી વહુએ સીધા ચાલવાની શિખામણુ લેવી એમ.

દીકરો પું (સં દારક) પુત્ર; ઓકરો; ઊંચો; તનય. કહેન દીકરા મોટો થા પર-જીવીશું=વાયદે વખત કાઢી નાંખવો; દીકરો એક અને દેશાવર બહુ=કામ કરનાર એક અને ધંધા તથા ટેકાણાં બહુ, તે કેમ અને એમ. દીકરો રજે ચાર પહોર ને રૂપિયો રજે આઠે પહોર.

દીક્ષા, સ્ત્રી [સં] કાષ્ઠ એક ઉદ્દેશે અમુક કાર્ય કરવાનું વ્રત—નિયમ ધારણ કરવા તે; અમુક યજ્ઞ વગેરે કરવાનું કામ માથે લેવું તે; વ્રત, ક્રિયા વગેરે કરવાનાં કર્મના આરંભનો નિયમ લેવો તે.

દીક્ષિત, વિંઝ જેણે દીક્ષા લીધેલી હોય તે; વ્રતી. [૨] એક ઉપમાન, અટક.

દીન. વિંઝ (સં) ગરીબ; કંગાલ. [૨] તરમ રવજાવનું; શીળું; રાંક. (૩) લાચાર.

દીન, નં (અ) ધમ; મજાહમ; મુસમાની ધર્મનું એક નામ—મજાહમ પ્રમાણે કરવું તે. [૨] પાર્થિક ધિંગાણું=દીનઉકણું.

દીનતા, ઓં ગરીબી; દીનપણું. [ર] લાચારી.
દીનત્વ, ન૦ (સં) દીનતા; ગરીબાઇ.

દીનદયાળ, વિં ગરીબ ઉપર દયા કરનાર;
પરમેશ્વર.

દીનદાર, વિં [પ્તા] ધર્મના દરમાન મુજબ
ચાલનાર.

દીનપણું, ન૦ ગરીબી; કંગાલિયત. (૨)
લાચારી.

દીનબંધુ, વિં ગરીબનો બેલી, પરમેશ્વર.

દીનવત્સલ, વિં ગરીબ ઉપર પ્રેમ રાખનાર,
-પરમેશ્વર.

દીનવાણી, ઓં આજીજી; કાલાવાલા; લા-
ચારી ભયું બોલવું તે. ઉં વડે દીનવાણી
શત્યબળી, નેત્રે ભરતો નીર. પ્રેમાનંદ.

દીનાનાથ, પું (સં) ગરીબનો બેલી-પર-
મેશ્વર.

દીનાર, પું (સં) આગલા વખતનો એક
ચલણી સિક્કો; મુદ્રા; મહેર.

દીપ, પું (સં) દીપો; જતી; જ્યોતિ.
(૨) [દીપ] હાથી. ઉં એક માળવ
દેશ અધીપ, તેણે લીધો વેચાતો દીપ.
દીપકલ્યાણ=સંખ્યાકળે ગાવાનો એક રાગ.
દીપદાન=મુએલાપાછળ દીપો કરવો તે.
કાર્તિકસ્નાન કરતાં પડિયામાં દીપો કરી
નદીમાં વહેતો મૂકવો તે.

દીપક, પું [સં] દીપ; દીપો. [૨] વિં
ઉત્તેજક. દીપકચાપક=જે ઔષધ જઠરા-
ગ્નિને વધારે અને અનને પચાવે એવું
હોય તે.

દીપન, વિં (સં) દિપાવે એવું જે તે;
તેજ કરે-પ્રકાશિત કરે એવું.

દીપમાળ, ઓં દીવાઓની માળા-હાર તે;
હારે હારે દીવાઓ કરવા માટે બનાવેલી
જે રચના તે; દીપકાડ.

દીપકુ, કિં અં ઝગઝગવું; ચળકવું; ઝળાં
ઝળાં થવું. [ર] શોભવું; ચુંદર દેખાવું;
ખીલવું; સાફ લાગવું-આ હાર તને દીપે
છે. (૩) હાલિયારી દેખારી; હોહાતાં
અંત આવતાં આવતાં સાફ લાગવું, ઝળકવું
તેજભરવું. ઉં ભણે દીપે ચોરો-સમય

મરણુતિ રણુતિ, અજવાળું-તેજ-પ્ર-
કાશ આપવો.

દીપિકા, ઓં (સં) દીપો મૂકવાની ઉંચી
એસણી તે; દીરી. (૨) મશાલ.

દીપોત્સવ, પું [સં] દીવાઓ કરીને ઓ-
ચવ કરવો તે; દીવાઓનો ઉત્સવ તે.

દીપોત્સવી, ઓં દિવાળી. ઉં મોકુળમાં
થઇ દીપોત્સવી. દશમ.

દીપ્ત, વિં (સં) પ્રકાશિત; જ્વલિત; ઝળ-
ઝળવું.

દીપ્તિ, ઓં (સં) પ્રકાશ; પ્રભા; વૃત્તિ.
દીપ્તો, પું દુમો; એકદમ જાતી દેખાઇ જઇ
બોલવું બંધ થવું તે.

દીર્ઘ, વિં (સં) લાંબું; વધારે વખત લાગે
એવું; મોટું; જમ્દ. (૨) લાંબો ઉચ્ચાર
તે; લંબાયેલા ઉચ્ચારનું. દીર્ઘસ્વર,
પિંગળમાં બે માત્રાના ઉચ્ચારવાળું. હસ્વ-
દીર્ઘ=લઘુગુરુ.

દીર્ઘદર્શી, (સં) લાંબે લગી નેષ્ટ-વિચારી
શકે એવું; ડહાણું; ચતુર, (૨) પડિત.

દીર્ઘદૃષ્ટિ, ઓં [સં] લાંબીનજર; આગળ
ઉપર શું થશે તેનો વિચાર તે; અ-
ગમચેતી; દુરદેશી. (૨) વિં લાંબી
નજરવાળું; આગળ ઉપર શું થશે અથવા
અમુક કાર્યનો કેવો પારણામ આવશે તેનો
જેને વિચાર હોય એવું-એ દીર્ઘદૃષ્ટિ
માણસ છે એટલે પરિણામ માટે વિચાર
ક્યાં વખર નહિ રહ્યા હોય.

દીર્ઘવર્ણિ, ન૦ (સં) અંડકૃત, લંબગોળ.
કુંઠાળું તે.

દીર્ઘસૂત્રતા, ઓં ચિકાશ; ચીકણપણું; વિ-
ચાર કરવામાં અથવા દાપદીપ કરવામાં
કોઇ કાર્ય કરતાં ધણી મુલત વખત લાગી
જાય એવી જે પ્રકૃતિ તે. મંહતા; શૈથિ-
ભ; વિલંબ કરવાની ટેવ તે. [ચીકાશા-
પણું; ચાપચીપિયાપણું.

દીર્ઘસૂત્રો, વિં ચાપચીપિયું; ચીકણું; ટોઢ-
ડહાણું; કોઇપણ કામકાજ કરવામાં વિચાર
કરીકરીને અથવા દાપદીપ કરીકરીને વાર

લગાડમા કરે એવા સ્વભાવનું; ટાપટીપિયું; બહોવખત લગાડે એવું; દીલું; ટાડું. [૨] આગસુ. ચિરક્રિય; ટાયલું.

દીર્ઘસૂત્રીપણ્ડુ; નં દોઢડહાપણ્ડુ; વાર વાગે એમ કરવાપણું તે; આ સાડે અથવા આ સાડે નહિ એમ ગડભાગમાં કાર્યને વિલંબમાં નાખવાપણું તે.

દીર્ઘાયુ. વિં (સં) ધણી વર્ષ જીવે એવું; લાંબા આવરદાવાળું; મોટા આયુષ્યનું. આશીર્વાદમાં વપરાય છે:-મોટા ! દીર્ઘાયુ રહે.

દીર્ઘિકા, સ્ત્રીં [સં] લાંબા આકારનો કુવો-હોજ; વાવ. (૨) ટાંકા; ધરમાં બાગમાં પાણી ભરી રાખવાની મોટી કુંડી કે કુંડ હોય તે. નહાવાનો પાણી ભરેલો હોજ-વાપિકા.

દીલ, નં દિલ; મન, હૃદય, અંતઃકરણ. [૨] ડીલ; શરીર.

દીવડિયો, પું દીવો. કવિતામાં વપરાય છે. ઉં દીવડિયો અજવાળોરે.

દીવડું, નં દીવો કરવાને માટે બનાવેલું કણકના લોચાનું કોડિયું.

દીવડો, પું દીવો; દીપક.

દીવાદાડી, સ્ત્રીં સમુદ્ર કિનારે પાણીની સપાટીની નજીક જ્યાં ખડક હોય ત્યાં આવતાં વહાણ તેને અથડાઇને ભાગીજાય નહિ તે માટે એવા ખડક આગળ ઉંચો મિનારો ચણી તે ઉપર દીવો રાખવાની જોડવણ્ય કરેલી હોય છે તે; દૂરથી દીવા દેખાય તે માટે ખડકો આગળ કરેલો દીવો રાખવાનો મિનારો તે. સ્તંભ-વંડની માફક ઉજું કરેલું ચેતરણીનું ચણતર કાંચ તે. કોલાબાની દીવાદાંડી ભગવાદાંડી આગળ ચંબને વહાણ મુખાર્ધ જાય છે.

દીવાખતી, સ્ત્રીં દીવો વગેરે; દીવો ને ખતી-વાટ વગેરે દાવાની સામગ્રી તે. દીવો ધૂપ વગેરે તે.

દીવારાળી, સ્ત્રીં દીવો કરવાની જે શળી-સળેખડી તે; ધસવાથી સળગીને બડકો

થાય એવી જવાળામુહી મેળવણી જેના એક છેડા ઉપર લગાડેલી હોય અંતી નાની શળીઓવાળી દેવતા પાડવાની બનાવટ તે. અં. મેચીસ. મોઢે ગંધક લગાડેલા બોવાના કકડા તે.

દીવી, સ્ત્રીં દીપિકા; દીવો મૂકવાની લાકડા અથવા ધાતુની ઉભી બનાવટ તે.

દીવેટિયો, પું મજાલચી; મજાલવાળો. ઉં અડતાળીસ અગ્નિનાં રૂપ છે, થયા દિવે-ટિયા સૌ ત્યાંય. ગિરધર.

દીવો, પું દીપ (૨) પ્રકાશી રહે એવું જે કંઇ તે; તેજસ્વી; શોભારૂપ થઇ રહે એવા જે તે.

દીસ, પું દિવસ.

દીસવું, કિં અં દેખાવું; જણાવું. ઉં રૂઢ દીસો છે રાજેશ્વર મંદિર આવતારે. દયા.

(૨) સજવું; આખે દેખાવું.

દુ, નં એકથી દસલગીના આંકને બે એ ગુણવાનો ધડિયો-પાડો તે; બીજો ધડિયો-બીજા આંક:-એક દુ દુય, બે દુ ચાર. દુ [બેનો ધડિયો] બોલ. (૨) બમણું; -દુપટ. દુ=બે:-દુભાપિયો.

દુઆ, સ્ત્રીં (ફા) આશિષ; આશીર્વાદ. ઉં સીતકારી જેમ્મ દુઆ દેતાં,ધરડો ડોસો થજે કરી કહેતાં:-દુઆગીર=શુભેચ્છક; આશિષ દેનાર, સેવક.-પારસી વગેરેમાં લખાય છે.

દુઆ, પું જેમાં ટપકાંથી અથવા બીજા કાંઈ ચિહ્નથી બેનો આંક પાડેલો હોય એવો પાસો અથવા પાતું. ગંજાપાતું બે ટપકાંવાળું પાતું.

દુકાન, સ્ત્રીં (ફા) વેપારીની તેનો માલ રાખવાની તથા વેચવાની જગા તે; હાટ.

દુકાનદાર, પું દુકાન ચલાવનારો; દુકાન રાખનારો; વેપારી.

દુકાનદારો, સ્ત્રીં દુકાનદારપણું તે; દુકાનરાખી માલ વેચવાનો ધંધો કરવો તે. [૨] વેચવાની આવડત તે. જાહેરમાં માલ વેચવાનું કામ કરવું તે:-દુકાનદારી કરવી એ તો વાણિયાનો ધર્મ છે.

કુકાની સીં એ પાઈ. મુંબાઈમાં જે પાઈને
કુકાની અને ચાર પાઈને કહિયું કહે છે.
[૨] ઘઠી ને કાન ઠંકાય તેમ માયું
આધવું તે; બોકાની.

કુકાળ, (સં. કુષ્કાલ) વરસાદ નહિ આ-
વવાથી અથવા અતિશય આવવાથી ધાસ
અને અનાજ વગેરેની તંગીનો સમય તે,
કુકાળ, કકાળ, તંગીનો વખત; અછતનો
કાળ. (૨) અછત-તંગી હોય તે, અભાવ,
કુર્મિલ હોવું તે; નાતમાં કંધ કન્યાઓ-
નો કુકાળ નથી. પુષ્કળ હોવું તે સુકાળ
અને સુકાળથી ઉલટું તે કુકાળ. કિં
પ્રમ કુકાળ પડવો=અછત થત જવી;
સુરકેલીએ પણ મળે નહિ એવું હોવું તે.
કહેવું કુકાળમાં અધિક માસ-તેરમો મ-
હીનો=તંગી ચાલતી હોય તેમાં વળી
સુરકેલી-લંબાણે જન્ય એવું થવું તે.
ચોડામાં વળી બણે વખત લેવા પડવો તે,
પીડાપર પીડા.

કુકાળી, સીં એક સાથે બણા કુકાળ પડવા
તે, ચાલુ કુકાળો પડવા હોય એવો સ-
મય તે, કકાળી; -સાન કકાળી. ઉં વર્ષ
બાર જે પડતી કુકાળીરે. કાળીદાસ.

કુકળ, નં (સં.) રેશમનું બારીક વણાટનું
વસ્ત્ર.

કુકળ, નં [સં.] પાપ. ઉં કાટિવધન જાય
કુકળ મયું. પ્રીતમ.

કુખ, નં કુખ.

કુખડ, નં કુખ. [૨] મીઠકું, ઓવારણું.
કિં પ્રમ કુખડાં લેવાં=ઓવારણાં લેવાં;
આશીર્વાદના અર્થમાં વહાલ ભેર સામા
માણસનું કુખ દૂર થઈ જાય એમ
પ્રાર્થવું. એક લાડકો-વહાલનો ભાવ.

કુખણ્યાઈ, સીં એક એવી જાતનું કીડી
જેવું જીવડું કે જે કરડવાથી દુખતાં
દીમણાં થાય છે. (મોત.)

કુખણાં, જીં કુખડું. મીઠકાં ઓવારણાં.

કુખણું, નં કુખડું તે, શરીરની અંદર ધીરે
ધીરે કુખ્યા કરે એવું જે તે. [૨] પ્રસવ

થતા પહેલાં પેટમાં જે સાધારણ કુખ
થાય છે તે, વેણા આવતા પહેલાંની ઝીણો
કુખાવો તે.

કુખવડું, કિં સં કુખ થાય તેમ કરવું.

(૨) ખોડું લગાડવું. ઉં રમે કુખવો
સામા જીવને, નરભેરામ

કુખડું, કિં અં કુખ થવું, પીડા થવી.

અંદરથી કુખ થવું. કહેવું કુખે પેટ અને
કૂટે માયું-જેની જરૂર હોય તે નહિ
અને ખીખની વાત કરવી તે, ખરી વસ્તુ.

કુખાવ, જીં કુખાવો.

કુખાવડું, કિં સં કુખ થાય તેમ કરવું.

(૨) કોઈને માકું લાગે તેમ કરવું.

કુખાડું, કિં અં કોઈના અડવાથી કે કંઈ

લાગવાથી રોગી અવસરમાં કુખ થવું.

(૨) મનમાં કુખ થવું; કુલાડું; માકું
લાગવું.

કુખાવો, પું કુખવું તે; કુખ થવું તે; પીડા;

દરદ; વેદના. (૨) વેણીની પીડ તે.

કુખિયારું, વિં કુખી; જેને કુખ થયેલું

હોય તે; કુખિયું.

કુખિયું, વિં કુખી; જેને કુખ પડેલું

હોય તે

કુગદુગી, સીં [સં. હમરું] હમરું-કાખ.

લાના જેવું બન્ને બાજુ ચામડે મઠેલું

ને એક હાથમાં રાખીને હલાવતાં દોરીએ

બાંધેલું ગરજાલીઓથી વાગતું મદારીનું

વાજુ, કુગદુગી, હાથ પકડીને હલાવવાથી

વાગતી નગારી. (૨) નાનાં છોકરાંની કોટે

પહેરાવવાનું હાલરું; રામનામી માળા. ઉં

કુગદુગી માળાને માદળિયાં. મેમિરું.

કુગન, વિં (સં. કિગુણ) બમણું-ઉતા.

વળું. (૨) જેટલા વખતમાં એક ચોજ

ગવાતી હોય તેથી અડધા વખતમાં ગા-

વાની ઝડપવાળું તાન.

કુધ, નં (સં.) દુધ,

કુધા, સીં પીડા; પંચાતી; વિડંબના, આ-

પદા, (૨) જેમાંથી નીકળવાની મુશ્કેલી

પડે અને વિલંબ થયા કરે એવું કંઈ

સંકટ જો; અડચણ. દુધમલ બન્નેમાં છોકરાં

ને વિંદારના પાળના વગેરે જે જાળગતે.
ફજવું, કિ. અ. ધીરેધીરે કરવું; સતવું; નીકળવું-નીગળવું; ગળવું; વહેવું; ડીપેડીપે
ખઠાર કરવું. ફજવું. દ્વષ, રસ, પર વગેરે
પ્રવાહીનું અંદરના ભાગમાંથી ધીરેધીરે મઠાર
નીકળ્યા કરવું તે:-બેશ ફજે છે. અર્થ
ફજે છે. ૨) હમેશ ગળતા-રહેવું-ખાળ્યા
કરવું; ગળ્યા કરવું; આવક થયા કરવી:-
રાખને ઘેર આખો દેશ ફજે છે. ભરતી
થયા કરવી.

ફજવું, વિં બીજું. ઉં તુંજ સરીખો તુંજ, તુંજ
અવર ન દુલે કાપ.

ફજવું, વિં ફજનારું; ફજતું હોય એવું. દ્વષ
આપતી ગાય બેશ વગેરે.

ફજવું, વિં ફજતું હોય એવું; દ્વષ આપતું.
નાં ગાયબેશ વગેરે જે દ્વષ દેતાં હોય તે.
:-મચ્છા છેાકરાંયાળાને ઘેર ફજવું જોઇએ.

ફજવું, વિં કરવું; ગળવું; સતવું; વહેવું; થોડે
થોડે પ્રવાહીને ખઠાર ટપકાવવું હોય
એવું:-ફજતા અર્થ. ફજતાં મડગુમડ વગેરે.
જેમાંથી રસી વઘા કરતી હોય એવું.
(૨) દ્વષ આપવું; દ્વષ દેવું:- ફજતી
બેશની પાડુ સૌ ખાય. (૩) હમેશ ઉપજ
આપ્યા કરવું હોય એવું; કંઈ ને કંઈ
લાભ આપ્યા કરવું હોય એવું; કમાવી
આપવું-લાભકરવું.

ફજવું, કિં અં ફજ દેવું; પ્રવાહીનું ધીમેધીમે
હમેશ ખઠાર નીકળ્યા કરવું; દ્વષ, રસ,
રસી, પર, કે સતવું સતવું; કરવું; નીમ-
ળવું. (૨) કમાણી મળ્યા કરવી; ઉપજ
આપ્યા કરવી:-એને ઘેર જે ગાય ફજે
છે. અર્થ ફજે છે. સોએ વરસે લિંખડો
ફજે છે-રસ આપે છે.

ફજવું, નં ફજવું; દ્વષ દેવું ઠોર.

ફજવું, કિં અં બળવું; દાઝવું; સિઝવું;
અંદર ને અંદર બળીને અંધાવું:-દાળ
ફજાપ. દ્વષાક-યાસુદી ફજાયેલી છે.
(૨) મનમાં બળવું; અંતરમાં યુઝવું; નારાજ
થવું; સિદાવું; મનમાં ને મનમાં કઢાવો
થવો. તે ફજે છે. કિં અં નારાજ રહે

એમ કરવું; એવું વર્તન ચલાવવું કે જેથી
સામું માણસ મનમાં ને મનમાં સિદાય-
ખળ્યા કરે; રઝવું; સંતાપવું; સતાવવું.
ફજવું, વિં ઉથું; ઓથું. (૨) ના. મન બળે
એવું નારાજ-નાખુશ કરનારું કામ તે;
નહિ પસંદ પડે એવું જે કંઈ તે; વાકું:-
એને ફજવું પડવા દેશો નહિ એટલે મસ.
ફજવાનું કારણ તે.

ફજવું, પું દાઝ; ચોટ; બહુ ગરમીને લીધે ચ-
ઠાં દાઝેલું તે.

ફજવું, પું બાળકની જોડીઓ.

ફજ, ભું દ્વષ.

ફજાળ, વિં ખૂબ દ્વષ આપે એવું; ફજેલ:-
ફજાળ બેશ.

ફજાળું, વિં ફજાળ; ફજેલ. (૨) દ્વષવાળું;
દ્વષમિશ્રિત.

ફજિયું, વિં દ્વષના રંગનું; ઘાળું; દ્વષ જેવું.
(૨) દ્વષથી ઉત્પન્ન થયેલું:-ફજિયા કાંત.

(૩) ના. તુંખડા જેવી ગોળ ફુધી તે.

ફુધી, ઓ એક જાતની વેલી અને તેનું ફળ;
નાઇ, નહી. શાક તરીકે ખવાય છે. ફુધીને
ચણાદાળનું શાક.

ફુધીપાક, પું ફુધીની કચુંબર-છીર નાખીને
બનાવેલો ખાવાનો પદાર્થ તે. ફુધીનો હલવો
વગેરે.

ફુધેલ, વિં ફુધાળ.

ફુધેલી, ઓ વાડો ઉપર થતી એક જાંબલી
વેલી. એનાં પાન કે કુંખ તોડતાં દ્વષ
નીકળે છે. (૨) શેલડીનો રસ; ચાખાનો
લોટ ને દ્વષ ઉઠાળીને બનાવેલો પદાર્થ.

ફુનિયા, ઓ [ફા] બગત; વિશ્વ; સૃષ્ટિ. (૨)
લોક; આલમ. (૩) સૂર્યલોક; માણસ
જાત. કિં પ્રં ફુનિયા પાર કરવું-લોક
મણનામાંથી-સમુદાયમાંથી ખઠાર કાઢી
નાખવું; દેશ પાર કરવું. ફુનિયામાંથી જવું
=લોક બપહારમાંથી નીકળી જવું. કહે
ફુનિયા દોરંગી=લોકનો ઢંગ તે; આમે મોલે
ને તેમે મોલે એવું. ફુનિયાં કાષ્ઠથી જ-
તાઇ છે =લોકનું-સર્વેનું મન મેળવી લેવું
તે બહુ કઠણ છે; લોક ગમે તેમ મોલે

પણ આપણે તો કર્તવ્ય હોય તે કરવું—
કરવું નહિ; એવા અર્થમાં વપરાય છે.

ફિનિયાદારી, ઓં લોકવ્યવહાર; લોકના એક
ખીળ સાથે વર્તવાના સામાન્ય વહે-
વાર તે; લોકાચાર; લોકમાં રહેવા—ચાલ-
વાને માટે જે રીત રાખવી જોઈએ તે; વહે
વાર રીત; નીતિ; ફિનિયા જેમ ચાલતી હોય
તેમ ચાલવું તે. ઉં બાકી ફિનિયાદારીનું
ન જ્ઞાન, બધી જાણું એટલું, ભા. ના.
લોકમાં રહેવાની જે નીતિરીતિ વગેરે તે;
ફિનિયા જેમ કરતી હોય તેમ કરવું તે.

ફુપટ, વિં એ પડવાળું; ખેરડું; અમણું.

ફુપટો, પું પુરુષે ખમે રાખવાનું છુટું
ઉપવસ્ત્ર તે; ખેસ; ખે ખમેથી ખે પટની
માફક શરીરપર પડી રહે એવું વસ્ત્ર.

ફુપટ, અમણું, ખેવડું, દિગુણ.

ફુખળું, વિં [સં દુર્લભ] કમળેર; જેનામાં
ખળ ન હોય તેવું. (૨) ભરેલા શરીરનું
નહિ એવું; સુકલકડી; પાતળું. (૩)
ગરીબ; દીન; ધનહીન. કહેં ફુખળા ખળ-
દને ખગાઇઓ બધી=નખળાને પીડાઓ
પણ પછી હોય, ફુખળું ઢોર કુચકે રળિ-
યામણું=દેડનું ઓકરું ઢેખરે રાણ, ફુખળી
વાડે જિહ્વ પડે=કાટેલું હોય તે કાટે.

ફુખળો, પું ગરીબ—ગુલામીકરનારા લોકની
એક જાતિ—વર્ગ. સુરત જિલ્લાના દક્ષિણ
ભાગમાં ગુલામી જેવી કલકા સેવાથી ગુ-
જારા કરનારી એક આનાર્થ જાતિ. બિહારની
એક જાતિ.—ફુખળા લોક. ઓં ફુખળા

ફુભણ, ઓં મન ફુખાવું તે; મનમાં દુઃખ
થવું તે; નારાજ; નાપુશ્તિ; ખોટું લાગવું
—ફુખાવું તે; મનફુખાવું તે. કહેં પાછલી
ફુભણ કરતાં આગલી ફુભણ સારી.

ફુભવવું, કિં સં નારાજ કરવું; મન
ફુખવવું; ખોટું લગાડવું; નાપુશ્ત કરવું.
ઉં પામ સાઈ મેં ફુભવ્યો નાય. ઓ-
ખાહરણ.

ફુભવું, કિં સં દુઃખ લગાડવું; મન ફુખ-
વવું; નારાજ કરવું. (૨) જીવ ખાળવો.

ફુખાવું, કિં અં નારાજ થવું; નાપુશ્ત
થવું; મનમાં ખળવું; ખોટું લાગવું.

ફુખાવો, પું દુઃખ થાય—ખોટું ભાજે એમ
કરવું તે; દુઃખ; ફુભણ.

ફુખાધિયો, પું એ ભાષા ખોલનારો; એક
ભાષાની મતલબ ખીજી ભાષામાં ખોલી
ખતાવનારો—સમજાવનારો.

ફુમ, ઓં [અં] પુંછડી.

ફુમચી, ઓં [ફા] ઘોડાની પીક ઉપર સાજ
સજડ રહે તે માટે ખેંચીને બાંધવાનો
પટો; જીન તંગ રાખવાનું ચામડું. (૨)
મઝાકુ અને અરીણ વગેરે રાખવાની ચા-
મડાની ચંચી; નાની કાચળી.

ફુમફુમ, અં એવો અવાજ; ફુમફુમ, એવા
વાગ્જના નાદસમૂહ.

ફુમવું, કિં સં [સં. દષ્ટ] દમવું; દઃખ
દેવું; પીડવું; જાતું—ધરમાં—એકાંતમાં કો-
ઈનું મન ખાળવું—ફુભાવવું તે. (૨) મન
ખાળવું; લાગણી દુખવવી નારાજ રાખવું.
(૩) ખિન્ન કરવું.

ફુમાયેલું, વિં મનમાં ફુભાયેલું; મનથી
નારાજ થયેલું; ખિન્ન; અપ્રસન્ન; મનો-
ભંજ થયેલું.

ફુમાસ, નં એક જાતનું કપડું

ફુમો, પું હર્ષ શોક વગેરેના આવેશથી નહિ
ખોશાય, નહિ રડાય એવી જે હાલત તે;
ડયુરો; શોક હર્ષ વગેરેના આવેશનું
રોકાણ તે. કિં પ્રં ફુમો ભરાઇ આવવો
=શોકાદિકના અતિશયને લીધે જડ થઇ
જવાવું તે; નહિ ખેલી કે રડી શકાવું
તે.—ફુમો.

ફુરખીન, નં (ઓં) [ફા] ફરતી વસ્ત્ર
પાસે દેખાય એવી રચનાવાળું કામનું ચંત્ર.

ફુરસ્ત, વિં [ફા] ઠીકઠીક; જેવું જોઈએ
તેવું; ભરોબર; આપક; માફક; યથાયોગ્ય.

(૨) ખરું; વાજખી; યોગ્ય; ઘટે તેવું. [૩]
ઠીક; વાર. કિં પ્રં ફુરસ્ત કરવું=યગ-
ડેલું હોય તેને જેવું હોય તેવું કરવું;

મુધારવું; સમારવું; ઠીક કરવું; જેવું બો-
ધએ તેવું બનાવવું.

કુરસ્તી, ઓં સમાર; ઠીકઠાક કરવું તે;
ખરાખર જોડવું-એસાડવું વગેરે કરવું તે;
સમાર કામ; જોડવણી; રચના; બાગ્યું
તુરયું-કસોજ થયું કપું હોય તે બધું
સમારીને જેમ બોધએ તેમ જોડવું-બ-
નાવવું વગેરે તે.

કુરંત, વિં [સં] મુશ્કેલીથી પાર પડે એવું;
ઝટ ન બની શકે તેવું.

કુરંદેશ, વિં [ફા] દીર્ઘદષ્ટિ; લાંબે લગી
નજર પહોંચાડનાર; આગળથી સારાસારનો
વિચાર કરનાર.

કુરંદેશો, પું [ફા] પરિણામનો વિચાર કર-
વો તે; અગમચેતી; આગળ થું થશે તેનો
વિચાર તે. [૯] સાવચેતી;

કુરામહ, પું [સં] ખોટી હાલત; જીવ; જક;
આકાષ; મમત; હાલિયા; ખોટો આમહ
રાખવો તે.

કુરાચરણ, નં [સં] નકારું આચરણ તે; કુ-
ર્વત; ખરાબ ચાલ તે; કુટેવ.

કુરાચરણી, વિં ખરાબ ચાલે ચાલનાર;
બસની; અનીતિએ ચાલનાર; ખરાબ
આચરણનું.

કુરાચાર, પું [સં] ખરાબ વર્તણૂક તે; કુ-
ટેવ; કુરાચરણ; કુર્વતન.

કુરાચારી, વિં ખરાબ આચારનું; અનીતિ
કરનાર; ગેરચાલે ચાલનાર; બસની-બ-
જિવારી અને અસહચારવાળું તે; અધર્મી.

કુરાભા, પું [સં] પાપી-નકારો જીવ તે;
કુટ માણસ; ખરાબ માણસ.

કુરિજન, નં નકારાં માણસો; કુજન. ઉં
વળી કુરિજન કરશે વાતો રે.

કુરિત નં [સં] પાપ; નકારું-હોણું કામ તે.
કુરી, ઓં જેમાં બે ટપકાં-એનો આંક હોય
તે. [૫૫] કુઓ; કુધ.

કુરે, વિં વેગળું; ફરવું.

કુર, અં (સં) ખરાબ; નકારું એવા અર્થ
બતાવનારો અપહન પહેલાં આવનારો
સંસ્કૃત ઉપસર્ગ. કોઈ કોઈએ કુ: ને કોઈ

કોઈએ કુપ્ પણ થાય છે:-કુર્જન=નકારું
માણસ. કુ:શીલ=ખરાબ શીલ તે. કુર્જન
=નકારું કર્મ તે.

કુર્ગ, પું (સં) પરાણે-કુ:એ કરીને જીવ
શકાય એવું સ્થાન; કિલ્લો; કોટ. (૨)
ખીણમાંની કપરી વાટ.

કુર્ગતિ, ઓં [સં] નકારી હાલતે જીવું તે;
નરકમાં જીવું તે; ભૂતાદિક ચોનિને પ્રાપ્ત
થવું તે; અસદ્ગતિ થવી તે.

કુર્ગમ, વિં કુ:એ કરીને જવાબ એવું; જ-
વાને મુશ્કેલ હોય એવું. [૨] નહિ સ-
મજાય એવું.

કુર્ગધ, ઓં (સં) નકારી વાસ તે; ખરાબ
ગંધ હોય તે; બદબો; દુર્વાસ.

કુર્ગધી, ઓં કુર્ગધ; બદબો, ખરાબવાસ.

કુર્ગી, ઓં (સં) દેવી; માતા; અંબા:-
કુર્ગાષ્ટમી; કુર્ગાપૂજા. (૨) શિવપાર્વતી.

કુર્ગાચદલી, ઓં એક જાતની ચકલી.

કુર્ગણ, પું (સં) નકારો ગુણ હોવો તે;
અપલક્ષણ; કુટેવ.

કુર્ગણી, વિં જેનામાં સારા ગુણ ન હોય
તે; અપલક્ષણ; બસની; ખરાબ ચાલચ-
લકતનું; કુર્ગુણાળું.

કુર્ગે, વિં (સં) મુશ્કેલીએ ધડાય એવું;
ધડાને મુશ્કેલ તે-કંઠણ; વિષમ; મુશ્કેલ.

કુર્જન, નં (સં) નકારું માણસ; અનીતિમાન.

કુર્જય, વિં (સં) ન જીતાય એવું; મુશ્કેલીએ
જીતાય એવું.

કુર્જર, વિં નહિ પડે એવું; જરી-પચી
નળ નહિ એવું. ઉં કુર્જર વિષે સ્તન
ભર્યાં દશમ.

કુર્જશા, ઓં (સં) ખરાબ હાલત.

કુર્જશી, વિં (સં) દીર્ઘદષ્ટિ; લાંબીનજર
પહોંચાડનાર.

કુર્જેવ, નં કુર્જાગ્ય.

કુર્જર્ષ, વિં (સં) પરાણે ધારણ કરી શકાય
તેવું; ન ધરાય-પકડાય એવું; ન અટકા-
વાય એવું.

દુર્બળ, વિ० [સં કુર્બલ] કમળેર; નાત-
વાન; અશક્ત. (૨) મરીમ; લાચાર.
દુર્બળતા, સ્ત્રી० દુર્બળપણું; કમળેરી, અશ-
ક્તિ; નાતવાની.

દુર્બુદ્ધિ, વિ० (સં) દુર્બૃતિ; જેની બુદ્ધિ
સારી ન હોય એવું; દુઃશીલ; ખરાબ-
નહાઈ માણસ તે; કુબુદ્ધિ.

દુર્ભાગ્ય, વિ० (સં.) નહાઈ ભાગ્ય તે; હી-
ણભાગ્ય; અકર્મી; હતભાગ્ય. (૨) ગ-
રીબ, દીન, નસીબગરનું.

દુર્બિંદુ, વિ० જેમાં અન્નાદિકનો અભાવ હોય
એવું; (વરસ તે.) દુકાળ.

દુર્બુખ, વિ० કાળામોનું; જેનું મુખ નહાઈ
હોય-પ્રિયવચન મોલે નહિ એવું હોય તે;
અશુભ દર્શનવાળું; જેના મુખમાં સારી
વાણી ન હોય એવું; અમંગળ.

દુર્યોધન, નામ મહાભારતનો એક મુખ્યનાયક;
ધૃતરાષ્ટ્ર ને ગાંધારીના એકસો ને એક પુ-
ત્રોમાંનો વડોપુત્ર. એને એના કાકાના
પાંચ પુત્રો-પાંડવો ઉપર ખાર રહેતો અને
કોષ પણી રીતે તેમનું કાસલ કાઢવા
યત્ન કરતો. પ્રથમ તેમને જીવતા બાળી
મૂકવાને તેણે લાક્ષાગૃહ બંધાવી તેમાં ર-
ખાવ્યા. એ આગમાંથી તેઓ બચી ગયા
પછી મન્દ્રપ્રસ્થમાં યુધિષ્ઠિરે મોટો યજ્ઞ
કર્યો તેથી પણ દુર્યોધન રીસે ભરાયો
અને તેમને જીગડું રમવાને બોલાવ્યા.
શકુનના દાવપેચથી યુધિષ્ઠિર દાર્યા
અને બાર વર્ષ વનવાસે ગયા. ત્યાંથી
આવ્યા પછી પાંડવોએ રાન્યનો ભાગ
માગ્યો. દુર્યોધને તે આપવાને ના પાડી
અને બન્ને વચ્ચે મોટું યુદ્ધ થયું. છેલ્લે
દુર્યોધન માર્યો ગયો અને પાંડવો જીત્યા.
તે સુયોધન પણ કહેવાતો.

દુર્લભ, વિ० (સં) પરાણે મળી શકે એવું;
મુશ્કેલીએ પ્રાપ્ત થાય એવું; વિરલું. [૨]
મોટું; ભારે; મુશ્કેલ, અધર્ષ. (૩) કીમતી.

દુર્વ્યસન, નામ કુટેર; કુછંદ; નહારી-નજીસ
આદત તે.

દુલવું, ક્રિ० અંમ દુલવું; બાજમાં મુંડી બધી
જતી. પુરી થઈ જતી; ગીરા-બરાણે મૂ-
કેલી ચીજ તેના બ્યાજમાં ને બ્યાજમાં
ખતમ થઈ જતી; ધીરે ધીરે બધું જતું
રહેવું; લય થવું-કુખી જવું; નામશેષ
થઈજવું.

દુલારી, સ્ત્રી० ડોકરી; દોકરી; પુત્રી. બ્રહ્મ-
ભાણુ દુલારોભરાધિકા.

દુચ્ચીલો, પું० ચંદરવો; વિતાન; -વિતાન બં-
ધન જરી ઝાલર, દુલોચા બહુરંગ. રામા-
યણ.

દુલુ, વિ० પૈસો આપવા મૂકવામાં-વાપરવામાં
ફાળું; હાથનું છુટું; ધોનાળ; સખી; ઉ-
દાર. (૨) કુડકપટ રહિત; બોળું. દુલો,
દુલી દોલો.

દુપા, સ્ત્રી० (જ) કાષ્ટનું સાઈ થાય એવી
આશિષ આપતી તે; આશિષ; આશીર્વાદ;
બીજનું સાઈ ઇન્કુવું તે. ઉંમ સીતકારી
જોઈ દુવા દેતાં, ધરડો ડોસો થઈ કરી
કહેતાં.

દુવાઈ, સ્ત્રી० રાગજાત; આણુ; પડો; રાગ વજ્રેરનું
આશાસક જાહેરનામું, (૨) સમ; આણુ.

દુવાત, પું० (ફા) ખડિયો.
ન૦ (સં દ્વાર) દાર; બારણું. (૨)
આંગણું.

દુવો, પું० જેના આંકડી ચિહ્નિત પાસો-પત્તું,
વજ્રેર તે. (૨) ખેનો દાવ તે.

દુશાલો, પું० બેવડી-બે ફરદ શાલ તે; ઉંચી
જાતની બેવડી શાલ ઉંમ શાલ દુશાલારે
બોઢતા.

દુસ્મન, નામ (સં. કુષ્ઠ-ફા. મનીજન)
છુર વિચારનાર; શત્રુ, અદાવતિયો; વેરી.
૩૦ પ્રમ દુસ્મનની રાત=ચિતાને દુઃખે
કરીને લીતે એવી લાંબી રાત. કહેન મૂર્ખ
મિત્ર કરતાં દાનો દુસ્મન સારો=હાથે
શત્રુ હોય તે મિત્ર કરતાં સારો. દુસ્મન-
દાવો=અદાવત; સામાવાળિયાપણું; વેર
હોવું તે.

દુસ્મનાઈ, સ્ત્રી० શત્રુતા; વેર; અદાવત.

દુઃસ્વનાવટ, સ્ત્રીં દુઃસ્વનાવટ; વેર; અદાવત.
દુઃકર, વિં (સં) દુઃખે કરોને થાય એવું;
અધર; મુશ્કેલ; કઠણ.

દુઃકર્મ, નં [સં] નકારકર્મ; પાપ; દો-
ષકામ.

દુઃકાળ, પું દુઃકાળ; ડકાળ; અનાવૃત્તિથી અ-
નાજ વગેરે નહિ પાકવાથી ઉત્પન્ન થયે-
લી તંગીનો વખત તે.

દુષ્ટ, વિં (સં) ખરાબ; અધમ; નકાર.
(૨) પાપી; નકાર કામ કરનાર.

દુષ્ટતા, સ્ત્રીં [સં] દુષ્ટપણ; અધમતા.

દુષ્ટા, વિં (સ્ત્રીં) નકારી સ્ત્રી; ખરાબ-
પાપી સ્ત્રી.

દુસર, વિં બીજું; અવર; નહિ ધારેલું એ-
વું. અન્ય—એમ કરશે તો દુસરી થશે.
ખરાબી થશે.

દુસ્તર, વિં [સં] મુશ્કેલીએ તરાય એવું;
નહિ તરાય—પાર ઉતરાય એવું; અધર;
કઠણ; મુશ્કેલ.

દુહાગણ, વિં (સ્ત્રીં) ધણીથી દુભાવાયેલી;
અણમાનીતી; અણખામણી.

દુહિતર, સ્ત્રીં દીકરી, છોકરી. (૨) દોહિતર
એલા માણસ પાછળ ભાડેવા મહિ-
નામાં દુધના—સુખડીના લાડુ કરોને વહે-
ચવા—ખવરાવવામાં આવે છે તે.

દુહિતા, સ્ત્રીં (સં) દીકરી, છોકરી.

દુહો, પું દોહરો; બેચરણું એક નાનું અ-
નુકુળ જેવું પદ.

દુંદી, સ્ત્રીં પેટના નળાની વચ્ચે જે આંત્ર
ચુંબ હોય છે તે; નાભી. ગર્ભસ્થાનમાં
ખાળક આની સાથે જોડાયેલા નાળથી
પોષાય છે. ૩૦ પ્રં દુંદીનો ઉમળકા=
અંતરનો રનેહભાવ. દુંદીની દાઝ=ઉંડું
વેર તે. કહેવું દુંદીનો વાળ, નહિ તોડ્યામાં
નહિ ખોડ્યામાં=જેને એક ઉપાય ન હોય
એવી ખામત માટે કહેવાય છે.

દુંદો, પું આમડીની સપાટી ઉપર ઉપ-
સેલી ચુંબ જેવું હોય તે. [૨] ઉપસીને
ખહાર નીકળેલી થયેલી.

દુંડ, સ્ત્રીં પેટનો થોભો; મોટું ભારે ને અપડવું
પેટ તે; ફાંદ,

દુંડાળું, વિં દુંડવાળું; ફાંદ નીકળેલી હોય
એવા મોટા અપડવા પેટનું. [૨] ગણ-
પતિ; ગણેશ. ઉં દુંડાળો કંપ ભંજનો,
સદાય ખાળે વેપ; પ્રથમ પહેલો પૂજ્ય
ગૌરિપુત્ર ગણેશ.

દુંડિયો, પું ડાંડી પીટનારો.

દુંડી, સ્ત્રીં ડાંડિયાથી વગાડવા જેવી ભડી
ચાળી; ડાંડી; અમુક ખામત જાહેર રોશન
કરવા લોકને એકઠા કરવાનું ડાંડિયાથી
વાજે એવું ધાતુનું પાત્ર. કિં દુંડીપિટાવ=
લોક જાણે તેમ કર; જાહેર કર.

દુંડ, ૧ દુંડું; બાજરી—જુવાર વગેરેનું કણસણ.
દુંડો, પું ડોડો; ભારે કણસણ. [૨]
ડંડીકો.

દુંડિભ, નં [સં] એક જાતનું વાજું; બેરી;
આનક.

દું, અં [સં] નકારે ને ખરાબ એવો અર્થ
ખતાવાનારો ઉપસર્ગ, જું દુર.

દુંખ, નં [સં] શરીરની અથવા મનની
અથા—પીડા તે; અસુખ; ૪૯; [૨] હરકત;
અડચણ; સંકટ; દુખ્નું=દુઃખ. દુંખડાં
ભેવાં=આવારણાં ભેવાં. ૩૦ પ્રં દુંખે
પાપે=જેમ તેમ કરીને, દુંખનાં ઝાડ ઉગ-
વાં=ધણાં દુંખ પડવાં; દુંખની પરંપરાઓ
થઈ જવી. દુંખનું વાદળ=મોટું દુંખ તે;
મોટા દુંખનો ભય તે. દુંખવટે જવું=
કાણે જવું; મન વળાવવા જવું; ખર-
ખરે જવું.

દુંખદ, વિં દુંખ દે એવું; દુંખ દેનાર.

દુંખદાયક, વિં દુંખ આપનાર.

દુંખદાયી, વિં કષ્ટકારી; દુંખ દે એવું;
કલેષકારક.

દુંખિત, વિં (સં) દુંખી, પીડિત.

દુંખી, વિં દુંખ સહેલું; જેને દુંખ હોય તે.

દુંખણ, વિં દુંખે કરીને સહન કરાય એવું;
નહિ સહન થાય એવું; ન ખમાય એવું.

દુંસંગ, પું [સં] નકારી સોખત તે; દુઃસંગ.

કુત્સરવન, નં [સં.] નહાર્—અશુભ સ્વપ્ન તે.
દૂત, પું (સં.) બહુસ; હેર; આર; સંદેશા
લપ્ત બનારો. [૨] સિપાઈ; છુપી ખાતમી
ખબર લાવનાર લપ્ત બનાર.

દૂતવ, નં [સં.] દૂતપણું; સંદેશા અને ખર-
ખબરો લાવવા લપ્ત બવાનું કામકાજ તે;
બહુસી.

દૂતિકા, સીં. દૂતી.

દૂતી, સીં. (સં.) એક બીજા પર પ્રેમવાળાં
સીં પુરુષ વચ્ચે જાના સંદેશા લપ્ત બવા
લાવવાનું કામ કરનારી ઘસી; આશક મા-
શુકનો પ્રેણાપ કરાવી આપનાર સીં; કુટણી;
દૂતત્વ કરનારી સીં.

દૂધ, નં [સં. વુજ] જીવતા બચ્ચાં જળુ-
નારાં પ્રાણીઓની માદાઓના સ્તનમાંથી
બાળકના પોષણ માટે નીકળતો ધોળો
પ્રવાહી. (૨) કેટલીક વનસ્પતિમાંથી નીક-
ળતો ધોળો રસ. ૩૦ પ્રં દૂધમાં કાળું
હોવું. તરત જણાઈ આવે એવો નાનો
પણ દોષ હોવો તે. દૂધ મેહ વરસવા: બહુ
ભાભકારક—સાઈ આનંદજનક કામ થવું.
દૂધ ધોષને આપવું—પ્રમાણિકપણે સન્નિષ્ઠા
રાખી આપવું. દૂધમાંથી પેરા કાઢવા-
ખાલી ખોટો દોષ કાઢવો, દોષનો સંભવ
ન હોય તેમાંએ દોષ શોધવો. ઉં ૩૦
દૂધ દેવું—લાભ કરવો; સૌથી વધારે સાઈ
કરવું—એ તને શું દૂધ દે છે? દૂધ ચઢવું
પાનો ચઢવો. (૨) કણસામાં કણ બં-
ધાવા ને કુદામાં ધોળો રસ ભરાવો.
[બંધમાં] આગર નહિ હોવું; પ્રેમ નહિ
હોવો. તારા વગર એને કંઈ દૂધ ચઢવાનું
નથી—અર્થાત્ તે કંઈ તારે માટે તબસ્તી
રહેલ નથી. કહેનું ઉજળું એટલું દૂધ ન
ધારવું. અર્થાત્ સમ સ્વરૂપથી જીલાવું
નહિ. દૂધે દાઢયો જાઢનેએ કુકોને પીએ
=સમ સ્વરૂપે જીલાવું તે. દૂધ પાષને ઉઠે-
રેલો સાપ—પાળી પોષીને મોટો કરેલો
પણ જાતનો નહારો માણસ હોય તે.
દૂધના દૂધમાં અને પાણીના પાણીમાં—

જેવી સારી માઠી રીતે ધન મેળવ્યું હોય
તેવી સારી માઠી બાબતમાં વપરાય એમ.
જેટલું પ્રમાણિકપણે મળેલું હોય તે રહે
ને બીજું જતું રહે.

દૂધપાક પું. દૂધને ખૂબ ઉકાળી તેમાં ભાત કે
સેવ વગેરે નાખી બનાવેલો ખાવાનો પદાર્થ
તે; દૂધમાં પકાવેલો ખોરાક, દૂધપાક પૂરી=
એક જમણ.

દૂધપાણી, નં. દૂધના જેવું પાણી તે. પાણીમાં
તેલ અને ખારો નાખવાથી પાણી જે દૂધ
જેવું થાય છે તે. આવું પાણી કેટ-
લાંક શાક ઉપર છાંટવામાં આવે છે કે
જેથી તે સારાં ચઢી જમ સુંવાળાં થાય
છે. ચુવારણી ઉપર દૂધપાણી છાંટી.

દૂધપીટું, વિં. દૂધ પીને ઉઠનારું, દૂધમથ,
દૂધ ઉપર જીવનારું; દૂધાધારી, ૩૦ પ્રં
દૂધ પીતું કરવું: બાળકને પાણીમાં અબ-
કાળી મારી નાખવું. આમલા વખતમાં
રજપૂતો અને પાટીદારો વગેરે પોતાની
ઠાકરીઓને દૂધપીટી દરતા હતા. ઠાકરીથી
કદી કંઈ લાંછન આવે એવી બીકથી એ
ખાતરી કામ કરવામાં આવતું. ઉં. કુંપો
ન દીધો દાઢએ કરી દૂધપીટી, ધોળા
મળથુલીમાં દીધાં શે ના પીખ—હોજી.

દૂધભાઈ, પું. જન્મે કરીને નહિ પરંતુ એકજ
ધાવને ધાવીને ઉઠેરલા હોય એવા બે
ભાઈ—દૂધભાઈ કહેવાય છે. દૂધથી ભાઈપ-
ણાવાળો તે.

દૂધમલ વિ. દૂધાધારી (બાળક) દૂધપર જીવ-
નારું. (૨) દૂધ પાષને ઉઠેરેલું; દૂધ પીને
મોટું બેરાવર થયેલું. મા મરી જવાથી
દૂધ પાષને ઉઠેરેલું હોય એવું. ઉં. તે-
જાવો દૂધમલ ભાણેજ કે ઓઢને લખી
કામળ મોકલોરે. જશ્વમારાસ.

દૂધાળ, વિં. પુષ્કળ દૂધ દે એવું; ખૂબ દૂધ
દેનારું:—આ દૂધાળ ભેંસ છે. ઘીઆળ
ને દૂધાળ. દૂધ જ્યાંમાં થોડું દે પણ
તેમાંથી ઘી જ્યાંમાં ઘણું નીકળે એવા
દારને ઘીઆળ અને જ્યાંમાં દૂધ ઘણું ને
ઘી થોડું કરે તેને દૂધાળ કહે છે.

દૂધાળું, વિં દૂધવાળું, દૂધનું. (૨) દૂધાળું:-
દૂધાળાં ઠોર લોક થેર રાખે છે ને ઉચી
ગયેલાં બધાવી દે છે. (૩) જેમાં દૂધ
સામેલ હોય એ; (બોળન).

દૂધિયું, વિં દૂધનું; જેમાંથી દૂધ જેવો રસ
નીકળે એવું. (વનસ્પતિ) ઉંચરો, વડ
અને બીજી કેટલીક વનસ્પતિની કુંબ તો-
ડતાં તેમાંથી દૂધ નીકળે છે. આવો ઝાડ
પાલો દુધિયાં ઝાડ કહેવાય છે. (૨) તુંબડા
જેવું દૂધીનું ફળ.

દૂધી, ઓં બુંદ દૂધી; નદી
દૂધમ, વિં બીજી પકિતનું; અધિકારમાં ઉત-
રતું હોય એવું તે.

દૂર, વિં અં (સં.) આધે; છેડે; વેગળે. સ્થળ
અને સમયને માટે વપરાય છે. કિં પ્રં
દૂર કરેયું-તજીદેયું; ઉપેક્ષા કરવી; વેગળે
કાઢવું. આખથી દૂર તે મનથી દૂર.
પાસે હોય તે બધી રીતે પ્રેમપાત્ર થાય
ને લાભ મેળવે, દૂર રહેવાથી મનથી પણ
ઝાઝા પરિચયે લુલાઇ જવાય. દૂરદર્શી
પંડિત; લાંબી નજર પહોંચાડીને કામ
કરનાર ને.

દૂરસ્થ, વિં [સં.] વેગળે રહેલું દૂર રહેલું
હોય એવું દૂરનું.

દૂર્વા, ઓં (સં.) એક જાતનું નાનું જમીન
પર ફેલાઇ રહેતું લીલું ઘાસ; દરો; ધરો;
લીલું-કાળું ને કુમળું ઝીણું ઘાસ.

દૂલો, નં ઘૈરાં અને છોડરાંના કાનનું એક
બુલતું ધરેલું.

દૂષક, વિં (સં.) દોષ કાઢનાર; હિંદુશોધક.
(૨) દોષ લગાડનાર; લાંછન આપનાર.

દૂષણ, નં (સં) દોષ; ખાડખાપણ. [૨]
વાંક. અપરાધ; (૩) બુલ; ખોડ; ક્ષતિ.
[૪] અપલક્ષણ; એખ.

દૂષિત, વિં (સં.) દોષ લાગેલો હોય એવું;
દોષવાળું. [૨] ખગડેલું; ખરાબ થયેલું;
ખરાબ અસર થયેલી હોય એવું; સ્વચ્છ
બદ્ધ. (૩) અલગાયેલું; લાંછનવાળું. (૪)
બુનેખાર; અપરાધી. આજ ચઢેલું હોય
એવું. અમુક દોષની અસરવાળું.

દુગ, નં [સં.] જેવું તે; દષ્ટિ; નજર. (૨)
આખ; નેત્ર. ઉં દુગરસ ભર મોઢે દિલ
ઝાપ રહી, મ. નણ.

દુગંચળ, પું આખનો ખુણો.

દહ, વિં [સં.] ડગે-હાલે નહિ એવું; મજ-
ભુત; પાકું; નક્કી થયેલું; સિદ્ધ, ફેર નહિ
એવું; સિધર; અડગ; મક્કમ; અચલ.

દહતર, વિં વધારે દહ, મક્કમ; કોઈ રીતે
ડગમગે નહિ એવું; ગાઢ.

દહતા, ઓં [સં.] દહપણું; મક્કમપણું. [૨]
ધીરજ; ધૈર્ય; દિગ્મત-હામ; સિધરતા;
મજબુતી.

દહભાજક, વિં (સં.) પાકીમાં થતીજ રાખે
એવો અથવા જેની પછી કામ જાય નહિ
એવો. (ભાજક-આંક તે.) ગણિતની
ભાજક રીતિમાંની એક રીત.

દહીભૂત, વિં સજડ; હાલે-ડગમગે નહિ
એમ સજડ કરેલું; સિદ્ધ કરેલું એવું.

દશદ, પું [સં.] પત્થર; પહાણ. ઉં રડયા
બ્યારે સર્વે, દશદ પણ કાઠિય તળને.
મ. નણ.

દશ્ય, વિં (સં) જોવા જેવું; દર્શનીય. (૨)
ના. દેખાવ; આલોક. ચિત્ર.-આ દશ્ય
સાફ છે. દશ્યકાવ્ય-જોવા જેવું કાવ્ય-
નાટક; રૂપક.

દશ્યમાન, વિં દેખાતું-જણાતું હોય એવું.

દષ્ટ, વિં [સં.] જોયેલું; દોડેલું. (૨) જણેલું.

દષ્ટા, (સં પ્રષ્ટા) વિં જોનાર; દેખનાર. ઉં
અનંત બ્રહ્માંડનો દષ્ટા આપ. અખો. (૨)
જોનેચ્છયું હોય તે; જોને સત્ય સમજાયું જ-
ણાયું હોય તે. મંત્રદષ્ટા. મૂળ મંત્ર જણનાર.
રચનાર તે. વેદ મંત્રના બનાવનાર ઋ-
ષિઓ તે મંત્રોના દ્રષ્ટા કહેવાય છે.

દષ્ટાંત, ન [સં.] દાખલો; ઉદાહરણ; અમુક
બાબતના સમર્થનમાં તેજાજ બનાવને
દાખલો તે; દાખલાની વાત.

દષ્ટાંતિક, વિં દાખલો આપવા જેવું; ઉદાહ-
રણમાં મુકાય તેવું; દાખલા તરીકે મૂકવા
જેવું તે.

દષ્ટિ, સી. (સં.) જોવું તે; નજર. [૨] જોવાની જે શક્તિ તે. [૩] ધ્યાન; લક્ષ; વલણ:- સંસાર તરફ એની દષ્ટિજ નથી.

દષ્ટિગોચર, વિનં દષ્ટિ પહોંચી વળે એવું; નજર આવે એવું; નજર પડે તેવું.

દષ્ટિદોષ, પું. [સં.] દર્શનદ્રિયની જે ખામી તે. (૨) નજરચૂકથી રડી ગયેલો જે દોષ-ખામી તે. [૩] જમ; ભુલાવો. (૪) સારી માઠી દષ્ટિએ જોવાથી થયેલો જે અપાય તે; નજર લાગવી તે.

દષ્ટિપાત, પું. નજર પડવી તે; દષ્ટિનું પડવું તે. જોવાવું; નજર કરતાંવાત જણાવું-દેખાવું તે.

દષ્ટિમર્યાદા, સી. [સં.] નજર જેની આગળ જઈ શકતી નથી તે, આકાશકક્ષા; ક્ષિ-તજ. (૨) હદ; મર્યાદા; સીમા.

દષ્ટોદષ્ટ, અ. નજરોનજર; આંખેઆંખ મળવી તે; પ્રત્યક્ષ થવું તે. ઉ. કેમ મળે દષ્ટો-દષ્ટ. નળાખ્યાન.

દે, અ. દેવીના અર્થમાં સીના નામ આગળ જોડાય છે. :-રૂપદિરૂપદિવી. (૨) દેહ-વાળી એવા અર્થે પણ વપરાય છે. :-ગોરાદે ઉ. ગોરાદે તારા ગુણ કેમ વિસરે. (૩) કિ. ધા. આપ. દેવું=આપવું.

દેઈ, સી. [સં. દેહ] શરીર; તણ; કાયા; ગ્રામ્ય. (૨) દેહધારી પ્રાણી.

દેખણહાર, વિ. દેખનાર; જોનાર.

દેખત, અ. દેખતાં; તરત ને તરત; જોત-જોતામાં; હમણાંજ; નજર તળે. (૨) દેખાડે કે તરત.

દેખવું, વિ. જેની આંખે દેખાતું હોય એવું; નહિ આંખળું. (૨) ભણેલું-અક્ષર વાંચી જાણે એવું-તેમજ સમજું; સમજાવું.

દેખરેખ, સી. કોઈ વસ્તુ કે કામ દેખતા-જોતા રહેવું તે; તપાસ; સંજાણ. (૨) તકેદારી; જાણતો; નાસી-ભાગી જાય નહિ અથવા ન કરવાનું કરે નહિ વગેરે આજત-ની સંજાણ રાખવી તે. કિ. પ્ર. દેખરેખ રાખવી=સંજાણવું; જોતા-તપાસતા રહેવું.

દેખવું, કિ. સં. [સં. જુણ] જોવું; નજર પડવું; આંખથી કોઈ વસ્તુનું દર્શન કરવું; દષ્ટિએ પડવું. (૨) લખવું વાંચી સમજી શકવું; ઉકેલતાં આવડવું; અક્ષરિન્દ્રિયદ્વારા સમજવું.

દેખા, અ. દેખાવું તે; પ્રત્યક્ષ જણાવું તે; નજર સામે આવવું તે. :-ધર્મિય કંઈ દેખા દેતો નથી પણ તેનાં કાર્યથી સમ-જાય છે. તમે જુદું દહાડે દેખા દીધી.

દેખાડ, પું. દેખાડવું તે; દર્શન કરાવવું તે; બતાવવું તે. :-હુંડી દેખાડ.

દેખાડવું, કિ. સં. સામાને દેખાય તેમ કરવું; બતાવવું; જોવડાવવું; દર્શાવવું; નજરો-નજર કરાવવું. :-નાટક ભજવી દેખા-ડવું, લખી દેખાડવું. (૨) સમજાવવું.

દેખાડો, પું. દેખાવ કરવો તે; ખુલ્લું-સામાને જણાવ એમ કરવું તે; દર્શાવવું તે; મો-ટાઈ-ગૌરવ, કામકાજ વગેરે ખીનના જો-વામાં આવે તેમ રાખવા તે. :-તમે આ બધું દેખાડો કરવા માટે કરો છો. કિ. પ્ર. દેખાડો કરવો=ગૌરવ બતાવવું ખીનની નજર પડે એવો દેખાવ કરવો.

દેખાદેખી, સી. જોવું જોવું દેખાય તેવું તેવું કરવું તે; એકનું દેખી બીજાએ, બીજાનું ત્રીજાએ એમ જે દેખાદેખી કરવાની પરંપરા તે; એક બીજાનું જોઈ તેવું તેવું અનુકરણ કરવું તે; સરસાઈ; સ્પર્ધા; હરિકાઈ; અનુકરણ. દેખાદેખી કરવી=એક એકનું દેખી તેમ કર્યાં કરવું તે; વાદ કરવો; નાદે ચલવું તે.

દેખાવ, પું. દેખાય એવું જે તે; દેખાવું તે; આલોક; દશ્ય. નજરે પડતો જે આકાર ડાળ-ખાટ વગેરે તે; રૂપ-સ્વરૂપ; પ્રદર્શન. :-ભાષણમાં તેણે કંઈ સારો દેખાવ કર્યો નહિ. જોવા જેવું જે તે. ઉ. દેખાવ દેખો દર્શિતે! મનજો.

દેખાવડ, વિ. દેખાવમાં સાફ; સુદર; જોવા જેવું; રૂપાળું; શોભીતું; રહિયાળું; ફેલું. દેખાવડ, કિ. અ. નજરે પડવું; સજવું. (૨)

જાણવું. (૨) સમજવામાં આવવું. :—
એને જાતાની બાત દેખાઇ.

દેખીતું, વિં દેખાતું હોય એવું; ખુલ્લું; સ્પષ્ટ;
નાહિ છુપું—પ્રત્યક્ષ.

દેશ, આં [પા. દેશ] પાણી ભરવાનું અ-
થવા રાધવાનું મોઢું ને કળણ જેવું ગોળ
તાંબાનું વાસણ: દેગડો, દેગડી, દેગડું.

દેગડી, સ્ત્રી. પાણી ભરવા અને ગરમ કરવાનું
નાના ઘડા જેવું તાંબા પીત્તળનું વા-
સણ; નાનો ઉનામણો.

દેગડું, નં એ ઘડા પાણી માથ એવું પાત્ર;
નાની દેગ; દેગડો.

દેગડો, પું દેગ; દાડિ. દેગડો, દેગડી, દેગડું.

દેગ, નં દેશ; દેવાનું તે; આપવાનું તે. (૨)
વરવાળા તરફથી કન્યાવાળાને જે જમણ
આપવામાં આવે છે તે.

દેડકી, સ્ત્રી દેડકાની માદા.

દેડકું, નં જમીન અને પાણીમાં રહેનારું
આર પમવાળું પણ પુંછડી વગરનું એક
નાનું માણી દેડકું પાણીમાં તરે છે અને
જમીન ઉપર કુદકા મારે છે.

દેડકો, પું મોઢું દેડકું. કહેન કુવાનો દેડકો=
દુંકી નજરનો માણસ; પોતે રહેતો હોય
તેથી વધારે વિસ્તાર ઉપર જોવી નજર
પહોંચતી ન હોય એવો; દુંક અતુલ્ય
અને એળા ઘાનવાળું તે; ખહારના અનુ-
ભવ વગરનું.

દેણ, નં દેવાનું તે; દેવ; કરજ; અશ. (૨)
મહેસુલ; સાધ; મણિવ. (૩) ઉપકારનું
દયાણ. (૪) વિં દેનાર, આપનાર એવો
અર્થ. ખતાવનારો પ્રત્યય. :—સુખદેણ.

(૫) પૂર્વજ-ગતું મગનું હોય તે.

દેણુદાર, વિં એણે કરજ આપવાનું હોય તે;
કરજદાર; દેવાદાર; અડી.

દેણુદાર, પું એને ખીંજતો નાણું આપવાનાં
હોય તે.

દેણું, નં દેણું કરનારું દેવું; અણ.

દેણમ, સ્ત્રી દેના.

દેણર, નં દેવાર, દેનાર.

દેલીયમાન, વિં [સં.] દીપડું; અગ્નિગાદ;
સુશોભન.

દેન, નં [સ્ત્રી.] શકિત; બળ; જોડા તાકાદ,
હિમ્મત; હામ. :—જેની દેન વધી કે
તેની માસુ બોલે. [૨] બાળવું તે; દહન
કરવું તે. [૩] માથ; ધેનું; ધેન.

દેર, પું [સં. દેવર] વરનો—પતિનો નાનો
ભાઈ; દિવર. [૨] સ્ત્રી વાર; વિશંખ;
ખાટી; હીલ.

દેરડી, સ્ત્રી દેરી; નાનું મંદિર. (૨) ઉપરા
ઉપરી ચઢાવેલાં વાસણ વગેરેની ઉત્તરડ;
ગંભ; ચથેરડી; (માગરખેડિયાની)

દેરાણી, સ્ત્રી દિવરની વધુ તે (સ્ત્રીને) ઉં
દિવર દિવરનો દરિયાવ પ્રથર આપોને,
દેરાણી સાણી રાવ, કુચિત કાપોને.

દેરાસર, નં ઘરમાં દેવ રાખવાનું હાટિયું.
સિદ્ધાસન તે. (૨) દેવમંદિર; દેડું. જેનો
દેવ મંદિરને ધણું ખરું દેરાસર કહે છે.

દેરાસરી, વિં દેરાસરમાં રહી તેમાંના દેવની
નિયમિત પૂજા કરનાર. (૨) દેવનો ગોખલો.

દેરી, સ્ત્રી દેરડી; નાનું દેડું. (૨) દેરી=વાર;
વિશંખ; ખાટી; હીલ. વિં દેરી મત કરો.

દેરું, નં જેમાં દેવ દેરી વગેરેનું સ્થાપન કરેલું
હોય એવું ધુરમટકાર મકાન. ઉં દેડું

દેળી દેવનું દર્શન કરવા ગય. શામળ. (૨)
અનાર્ય—જમણી લોકની એક જાત. જુ.

દેડું. રગારી લિલ્લ વગેરે લોકો તેને
સાધ્ય કરવાથી ખીંજતો તુકસાન કરી શકાય
એવું માને છે.—તેણે દેડું મૂક્યું ને તે મરી
ગયો, દેડું, દેવજા ને મંદિર દેવસ્થાનમાં
ગણાય છે.

દેસી, સ્ત્રી દેસી; રાજમહેલ, દરબાર અથવા
મોટા મહારજાના મકાનના આગલા ભાગમાં
હસ્તુરિયાઓને બેસવાની જે પહાળી અ-
થવા ચોરો હોય છે તે. (૨) તમેજા જેવું
માડીમોડો રાખવાનું નાનું મકાન.

દેણું, નં ડેહલું; માડીમોડો રાખવાનું મકાન.

દેસો, પું દેહલું.

દેવ, પું [સં.] પ્રથર; પરમેશ્વર (૨) પ્રથરી
અર્થવાળું સ્વર્ગમાં રહેનાર ઉત્તમજન;

સુર; અમર; અજર. (૩) રૂપ ગુણ વગે-
રેથી પૂર્ણ સારો માણસ. (૪) સ્વામી; શેઠ;
માલીક; ઉપરીજન તે; અનદાતા; રાજા.
કહેન્ છાણાના દેવને કપાસિયાની આંખો=
જેવો દેવ તેવા તેના અલંકાર. માન્યો
ત્યાં લખી દેવ નહિ તો પત્થર=જ્યાં સુધી
બાર રહે ત્યાં લગી બોજ, પછી કંઈ નહિ.
૩૦ પ્ર૦ દેવ તેવી પૂજા=જેવો દેવ તેવું
તેનું આતિથ્ય. દેવ કાશીએ જવા=પુરુષાતન
જતું રહેવું. દેવ ગયા દુંગરે ને પીર ગયા
મકે, રાખીવાળાના રાજ્યમાં દેહ મારે
ધકકે=મતિ-વર્ણ બેઠની છાંછ જતી રહી
એમ.

દેવઋણ, ન૦ [સં] દેવને ભક્તિ પૂજા વગે-
રેથી પ્રસન્ન-તુષ્ટ કરવા રૂપી જે માણસની
દરજ તે; દેવને પૂજન બલિ વગેરે આપવાં
તે. આર્ય બાળક ત્રણ ઋણ સાથે જન્મે
છે. દેવઋણ, ઋણઋણ અને પિતૃઋણ.

દેવકન્યા, સ્ત્રી૦ દેવની કુમારિકા તે; અત્યંત
રખાણી એવી જે કન્યા તે. ઉ૦ દેવકન્યા
આણી આપું તો કવણ ભીમકકુમારી.

દેવકી, સ્ત્રી૦ વસુદેવની સ્ત્રી અને શ્રીકૃષ્ણની
માતા તે. ઉ૦ દેવકીઆદના જ્યારે.

દેવચણ્ડી, સ્ત્રી૦ દેવચણ્ડી; દુર્ગાચણ્ડી.

દેવડ, સ્ત્રી૦ દેવું પાછું આપવું તે; દેવા-આપ-
વાનો જે વહીવટ તે; દેવું તે. લેવડદેવડ;
એમ વપરાય છે. આપવા લેવાનો સંબંધ
વહીવટ તે=લેવડ દેવડ. દેવડ એકલો વ-
પરાતો નથી.

દેવડાવવું, કિં પ્રે૦ અપાવવું. (૨) ધારણ
કરવું; લેવું; મરાવવું; લગડાવવું. -તેણે
અંગરખાપર છાપાં દેવડાવ્યાં. વરકન્યા
પાસે પિતરાઈઓની સામે થાપા દેવડાવો.
ડામ દેવડાવો. (૩) અંધ કરાવવું. -તેણે
બારણાં દેવડાવ્યાં.

દેવડી, સ્ત્રી૦ રાજમહેલ, દરબાર અથવા મોટા
માણસના ઘર આગળ હજુરિયા-રખે-
વાળા-સિપાઈઓને બેસવાનો ચોરા હોય
છે તે. પહેરેગરની અડાળી. (૨) દેવડા

રખપૂતની કન્યાતે. -દેવડીરાણી.

દેવતરસ્યો, પું૦ બપૈયો; ચાતક. એમ કહેવાય
છે કે આ પંખી ઉડેથી પડતાં વરસાદનાં
ફોરાંનું જળ-પાણી પીએ છે. ફોરાં તે
અદર મોમાં લેષ લે છે. ગળું કાણું હોવાથી
તેની તરસ છીપતી નથી અને તે 'તરસ્યો
તરસ્યો' એમ બોલતો ઉડ્યા કરે છે.

દેવતા, પું૦ દેવ. સંસ્કૃતમાં આ શબ્દ સ્ત્રી
લિંગે છે.

દેવતા, પું૦ અગ્નિ; આતસ. કિં પ્ર૦ દેવતા
કરવો-પાડવો=અગ્નિ સળગાવવો. દેવતા
ઝરવો=કોષના અતિશયથી આંખો વિક-
રાળ બની જવી; બહુ ક્રોધ ચઢવો.
દેવતા મૂકવું=મળ્યું ટળ્યું કરવું; દીરતુ
રહ્યું. દેવતામાં ઘી હોમવું=મળ્યું, ઉત્કેરવું;
મુઉં. દેવતા ઉડી જવા=દ્વિયોની સંતા
જતી રહેવી. લહાય; આગ. ગરમ દેવતા
જેવું=મહુ ગરમ. દીવો દેવતા બંધ=ચા-
વહારિક આપલેનો બહિષ્કાર તે.

દેવતાઈ, વિ૦ દેવકૃત હોય એવું; અદ્ભુત;
અલૌકિક; અજબ; અસાધારણ; દેવ જેવું
-સુંદર.

દેવદર્શન, ન૦ દેવનાં દર્શન કરવાં વગેરે તે.

દેવદાર, ન૦ શીતકટિ બંધમાં અને પહાડો

ઉપર થતું એક મોટું વૃક્ષ અને તેનું લાકડું.

દેવદાય, ન૦ દેવસ્થાનનું ખરચ; દેવને દેવાનું
તે. -રાણીએ પછી દેવદાયમાં પાંચ ગામ
આપ્યાં.

દેવદિવાળી, સ્ત્રી૦ કાર્તિક સુદિ અગિયારસે
દેવ નિમિત્તે જે દીપદાન આપવું તે;
વ્રજસી વિવાદનો તહેવાર. (૨) કાર્તિક
સુદિ પૂર્ણિમાનો દિવસ.

દેવદૂત, પું૦ [સં] દેવનો દૂત તે; શિરસ્તો;
પાર્શ્વદ.

દેવનગરી, વિ૦ દેવનાગરી; જેમાં સંસ્કૃત
લખાય છે તે-લિપિ-અક્ષરો; બાળબોધ.

દેવર, પું૦ [સં] વરનો નાનો ભાઈ તે; બીજો
વર; દિયર. ઉ૦ દયિતા દેવરને બાંટતી,
કટિબંધન તાણી બાંધતી. ગિરધર.

દેવરાજ, પું. [સં.] દેવોનો રાજા તે; ઇન્દ્ર.
 દેવરિયા, પું. દિયર. ઉ. દેવરિયા યુદ્ધર
 ધ્યાનમાં રહેજો. રાજુલરાસ. સીતા ઉ-
 ણીને દેવરિયાની વાણી. યુક્તાનંદ.
 દેવર્ષિ, પું. [સં.] દેવત્રયર્ષિ. (૨) નારદ.
 દેવતાં, ન. જુદાજુદા દેવતાઓની ભૂતિઓનો
 સમુદાય તે; દેવ સેવામાંના દેવ તે.
 દેવલોક, પું. [સં.] દેવોને રહેવાનો પ્રદેશ તે;
 સ્વર્ગ; ત્રિવેણી. ૩૦ પ્ર. દેવલોક પામવું
 =મરીને દેવલોકમાં જવું; મરણ પામવું.
 :-અસુક દેવલોક પામ્યું છે તે જાણીએ.
 દેવસ્થળ, ન. દેવની જગા તે; દેવભૂમિ.
 દેવસ્થાન, ન. દેવનું સ્થાન તે; મંદિર; દેવ-
 ની જગા; દેવમંદિર; દેર.
 દેવળ, ન. પ્રાર્થના કરવાનું સ્થાન. (૨) દેર;
 મંદિર; દેવસ્થાન.
 દેવાડવું, કિં. સં. ચોડવું; લગાડવું; આપ-
 ટવું; મારવું. (૨) ખાવું. (૩) અપાવવું.
 દેવાતન, ન. દેવત; દેવપણું; દેવશક્તિ તે.
 દેવાદાર, પું. દેવુદાર; જેને માથે ત્રણ હોથ
 તે; કરજદાર.
 દેવાધદેવ, પું. [સં.] દેવોના પણ દેવ એવો
 જે મોટો ઇશ્વર તે; પરમેશ્વર.
 દેવાર્ચન, ન. [સં.] દેવપૂજન તે; દેવની સેવા
 કરવી; તેને ઉપહાર ધરવા વગેરે તે;
 દેવપૂજ.
 દેવાલય, ન. [સં.] દેવમંદિર તે; દેર; દેવળ.
 દેવાળિયા, પું. જેણે દેવાળું કાઢ્યું હોય તે;
 માગનારાઓને આપવાનું જેની પાસે કંઈ
 ન હોય તે; કરજ અદા ન કરી શકનારો;
 નાદાર.
 દેવાયું, કિં. અ. બંધ થઈ જવું; ભિડાઈ
 જવું. (૨) ખૂટી જવું; નાથ થઈ જવું.
 રીસમાં-અશુભમાં ખોસાય છે:-એને ઘેર
 થું દેવાઈ ગયું છે?
 દેવાળું. ન. દેવું આપવાની અશક્તિ તે,
 માગનારાઓને આપવાની ના પાડવી તે;
 નહિ આપી શકાવું તે; હાથ દેખા-
 ડવા-અવળી પાછડી મૂકવી તે; સાખ

જુડવી તે; નાણાં પાછાં આપવાની ના
 પાડવી તે; નાદારી. કિં. પ્ર. દેવાળું
 કાઢવું-કુંકવું=માગનારાઓને આપવાને કશું
 નથી એમ જાહેર કરવું; દેવું આપવાને
 કંઈ નહિ હોવું. કહેવું દીવે થું દેવાળું
 આવવાનું છે ?=દીવો ખાળવાથી કંઈ દે-
 વાળું આવતું નથી.
 દેવાંગના, સ્ત્રી. [સં.] દેવની સ્ત્રી તે; દેવી;
 અમરી; સ્વર્ગમાં રહેનારી અત્યંત રૂપાળી
 સ્ત્રી. (૨) અપ્સરા; પરી.
 દેવાંશી, વિ. [સં.] જેનામાં દેવ જેવું રૂપ
 ને તેજ હોય તે; સુંદર; કાંતિમાન.
 દેવી, સ્ત્રી. [સં.] ઇશ્વરની સ્ત્રી રૂપ માનેલી
 શક્તિ; ઇશ્વરી; પરમેશ્વરી; માતા; અંબા;
 મોટી સ્ત્રી રૂપ શક્તિ તે:-દેવી પૂજા.
 દેવી ભાગવત. (૨) દેવની સ્ત્રી તે; દેવાંગ-
 ના. (૩) રાણી-પટરાણી. સંસ્કૃત નાટકો
 વગેરેમાં ઉચ્ચ નાયક વગેરે તેમની સ્ત્રીને
 'દેવી' કહે છે. સ્ત્રી જેમ પતિને 'આર્થ-
 પુત્ર' કહે છે તેમ પતિ સ્ત્રીને 'દેવી' કહે
 છે. કિં. પ્ર. દેવી આવવાનું=જીવવું; કંપવું;
 ધરધરવું.
 દેવું, ન. બીજા પાસેથી બાળ લોધેલું જે
 નાણું તે; કરજ; ત્રણ; દેણ. કિં. પ્ર.
 દેવું કરવું=બીજા પાસેથી બાળ નાણું
 લેવું, કરજ કરવું. દેવું ફેડવું=મામતું હોય
 તે પતાવી દેવું.
 દેવું, કિં. સં. [સં. દા.] આપવું; પોતાનું
 હોય તે બીજાનું કરવું. (૨) રાજ છૂટ
 આપવી. (૩) બંધ કરવું; વાસવું:-
 બારણું દેવાં. સહાયકારક ક્રિયાપદ તરીકે
 બીજા ધાતુઓ સાથે ક્રિયા પૂર્વિમાં વપ-
 રાય છે:-ભરીદેવું; આપીદેવું.
 દેશ, પું. [સં.] અસુક સરહદવાળો એક જ
 ભૂતિના લોકોથી વસાયેલો જમીનનો જે
 મોટો વિસ્તાર તે; કુદરતી હદવાળો ભૂ-
 ભાગ; મુલક-જનપદ. (૨) જન્મભૂમિ;
 વતન. (૩) રાજ્ય. (૪) કોઈપણ વસ્તુનો

અમુક હલવાળા એક વિભાગ તે; અમુક સ્થાન; અવધન. (૫) વધન; વરત, વાત; વ્યવહાર. ૨૦ પ્ર. દેશ તેણે વેષ-વેષો દેશ હોય તેણે પહેરણું ઓઢણું-ચાલણું વગેરે તે. કહે દેશ છોડીએ પણ દેશ ચાલ ન છોડીએ.

દેશકાળ, પું. દેશ અને કાળમાં વર્તમાન ને સ્થિતિ હોય તે; વર્તમાન લોક સમુદાયસ્થરતું સ્વરૂપ-વલણુ તે.

દેશના, સ્ત્રી. ઉપદેશ; બોધ.

દેશનિકાલ, પું. શુના-નાક બદલ માણસને જ-મણિમાંથી બહાર દેશવર કાઢી મૂકવા તે; દેશવટે; વિવાસન.

દેશવટે, પું. દેશનિકાલ; દેશમાંથી બહાર રહેવું તે; પરદેશ કર્યા કરવું તે.

દેશાઈ, પું. દેશના વશજીવને માટે અને અલ્પ-મુલ વસુલ કરવાના બદલા તરીકે ને આમક રાજ્ય તરફથી જગીન ભોગવતો હોય તે; જમીનદાર; વાંટાદાર; જગીરદાર તે. (૨) ભરવાડ; રવારી.

દેશાઈગીરી, સ્ત્રી. દેશાઈની ને પદ્મી તે. (૨) દેશાઈપણીનો હક તે. (૩) ખસાસ; તોડો; દેશાઈ તરીકે સરકારમાંથી મળતું ધવાજમ તે.

દેશાખ, પું. ગાવાના એક સ્મૃતું નામ.

દેશાખી, સ્ત્રી. એક સગિણી; દિલોળ રાગની સગિણી.

દેશાચાર, પું. [સં.] દેશનો ને આચાર તે. દેશાચાર, પું. [સં.] દેશમાં ચાલતી ને રીત આત-વર્તન વગેરે તે; દેશમાં ચાલતો ને વહીવટ તે.

દેશાલન, નં. (સં. દેશ+અલન) દેશમાં ફરતું; પ્રવાસ કરવો તે; જુદા જુદા દેશોમાં પ્રવાસ કરવો તે; દેશેદ્ધ ફરતું તે; માણસે દેશાલન તો અવરૂપ કરવું જોઈએ.

દેશાણ, સ્ત્રી. એક દેશી સગિણી. (૨) દેશાઈની સ્ત્રી તે.

દેશાલિમાન, નં. (સં.) દેશને માટે ને અલિમાન-માન હોય તે; દેશનું અલિમાન

તે; પોતાના સ્વદેશ માટે તે આવે સારા છે એવું અલિમાન હોવું તે.

દેશાલિમાની, વિ. જેને પોતાના દેશનું અલિમાન હોય તે; સ્વદેશ તરફ માન રાખનાર; અમુક "મારા દેશનું" એવી મનતા-અલિમાનાળું.

દેશાવર; નં. [સં.] અવર-ખીજો દેશ તે; પોતાનો દેશ નહિ તે; પરદેશ.

દેશાંતર, નં. [સં.] ફર દેશ તે; દેશથી ફર ને મુલક હોય તે; ફરનો દેશ; દેશાવર; પરદેશ.

દેશી, વિ. દેશનું; દેશસંબંધી; પોતાના મુલકનું હોય તેણું. આ દેશી બનાવટનું વડાણ છે.

દેશી, સ્ત્રી. એક રાગની સગિણી-જે દેશજનને મનતા અમુક દાણે મનસી હોય તે; દાળ; ગરબી, વગેરે.

દેશીજન, નં. પોતાના દેશનું ને માણસ તે.

દેશદેશ, અં. બધા મુલકોમાં; સમગ્ર દેશો.

દેશાદેશ, અં. સમગ્ર; મુલકમુલક; દેશેદ્ધ.

દેહ, પું. [સં.] શરીર; તન; કાયા; બદન. કિં. પ્ર. દેહપડવો=ખરણુ પાડવું. દેહ ત્યાગ કરવો=ગરી જવું. કહે દેહને તે દેવને પોતે ને આછએ તે દેવને પણ ધરાવીએ; અર્થાત જેવું મળતર વા મળું હોય એવી સેવા થાય. દેહના દંડ તે દેહ ભોગવે=દેહને લગતી ને પીડા હોય તે દેહને ભોગવવીજ પડે.

દેહદેશ, સ્ત્રી. દેહની ને હાલત તે; દેહસ્થિતિ; પોતાના દેહનું જ્ઞાન તે. ઉં. દેહદેશ ગદ્ય ભૂલીછ. દયારામ

દેહદંડ, પું. [સં.] દેહને ભોગવવું પડે એવું ને દુઃખ તે; રોગ-વ્યાધિ અથવા કારીર સંબંધિની પીડા તે. (૨) દેહને હાનિકારક એવી ને શિક્ષા તે. કોઈ અંગવસ્તુ હેઠળ વગેરે. જેમકે ચોરના હાથ-કાંઈ કાપી તાંબવાં દેહ ઉપર જેનો અમર કરવામાં આવે એવી શિક્ષા તે. નાક કાપી નાખવું વગેરે શિક્ષાઓ તે દેહદંડ.

દેહરી, નં. દેહ; મદિર; દેશના

દેહલરી, સ્ત્રી. દેહ; કાયા; નાજુક ગરન તે.
કવિતામાં વપરાય છે. ઉં મળવાને બ્રહ્મ
મંત્ર કે દેહલરી કહે છે. દશમ.

દેહલી, સ્ત્રી. [સં.] ઉંચારો; તબક્કા; પાર-
સામની ખેસણી તે.

દેહાત્મવાદી, વિ. [સં.] દેહ એવા આત્મા
છે બીજું કંઈ નથી, એમ માનનાર; ના-
સ્તિક; ચાર્વાક.

દેહાંત, પું. [સં.] દેહનો જે અંત-છેડા તે;
દેહ પડી જવા તે; મરણ; મોત; મૃત્યુ.

દેહાંતદેહ, પું. દેહનો અંત આવ્યો એવા જે
શિક્ષા તે; મરણ-મોતની શિક્ષા; છપ યે-
વાની શિક્ષા તે.

દેહાંતર, ન. [સં.] એક દેહમાંથી બીજા દેહમાં
જવું તે; ફરીતે-બીજાને અવતાર લેવા તે.
એક દેહ હોડી છઠ બીજો દેહ ધારણ ક-
રવા તે.

દેહી, વિ. [સં.] જેને દેહ-શરીર છે એવું;
(પ્રાણી) દેહવાળો જે કાંઈ પણ જીવ તે-
દેહી; દેહ ધારણ કરેલા હોય એવું; સ્વામી;
માણસ. પ્રાણી, જીવ વગેરે તે.

દેહેશત, સ્ત્રી. [ફા. દહશત] બીક; ધા-
રતી; ડર; ભય. (૨) ધાક.

દેહંધુ, ન. નાનો ને જોર વગરનો સાથ. (૨)
પાણીમાંનો સાથ. (૩) દાચકું; વનસ્પતિનો
ચોથો ઉપયોગ અંકુર; અરોહ; ઉપલી શાખા.
ચોરિયાનું દેહંધુ-ડેહંધુ.

દે, લુ. દહ; દુઃખ; પીડા. (૨) દૈવ. ૨૦ પ્ર. ૦
દમણે-દૈવજીવે.

દૈત્ય, પું. [સં.] દિતિના પુત્રો તે; અસુર;
રાક્ષસ; દાનવ. આ દૃષ્ટિ અંતે દેખાવે પણ
ભયકર મનાય છે. દેવના ઓરમાંત ભા-
ષ્યો તે દૈત્ય. કહેવું દૈત્યને દયા શી-
કરવે ત્યા ક્યાંથી હોય? દૈત્ય એવું=મોહું
ને ભયકર એવું; વિકરાળ;=મેરો દૈત્ય
જેવો સાથ નીકળ્યો હતો.

દૈનનિય, વિ. [સં.] રોજનું વાન; હમેશનું.
(૨) અં. કરોબ; પ્રતિનિય.

દૈનિક, વિ. રોજનું; નિયતનું:—દૈનિક વ-
ર્તમાન પત્રો.

દૈન્ય, ન. [સં.] દીનતા; મરીઆઈ; લાચારી;
કાર્યવ્ય. (૨) રાક્ષાપણું.

દૈર્ઘ્ય, ન. [સં.] ઊર્ધ્વતા; લંબાણ તે; વિસ્તાર;
લંબાઈ.

દૈવ, ન. [સં.] પ્રાણીનાં સુખ દુઃખાદિકના બનાવો
બનવાનું જે નિર્માણ તે; હોનાર; નસીબ;
ભાગ્ય. જેની આપણને સહ નથી-જે
દેવકૃત છે તે. કહેવું દૈવ આગળ કાંઈ
કંઈ નથી=ગમે તેની લાંબી સમજ હોય
પણ યનાર જાણનામાં આવતું નથી.
દેવના ધરતી વેદ-પીડા; ન દાણી શકાય
તેવું માણસ તે. દૈવગતિ ન્યારી છે=દૈવ
શું કરનાર છે તે જાણતું નથી. દૈવને
ધ્યાન હોય=શાસ્ત્રમાં હોય તે ધ્યાન જેજ,
એમાં દયાથી અન્યથા થતું નથી.

દૈવગતિ, સ્ત્રી. દૈવનો; અકસ્માત, યદ્વજા.
દૈવજીવ, પું. હોનાર બનાવતું બની આવતું
તે; દુશ્વિરજીવ; નહિ જાણી કળી શકાય
એવો જે અજ્ઞાતિઓ યોગ-મનાવ તે.

દૈવજ, પું. [સં.] દૈવને-મનાનાર બનાવતે
જાણનારો તે; જોશી; ગચ્છક.

દૈવત, ન. દૈવપણું. (૨) શક્તિ; સત્વ; બળ;
ઓર; સામર્થ્ય. (૩) જીવ; માત્ર; સાર;
દેવતા.

દૈવાધીન, વિ. [સં.] દૈવને વશ હોય એવું;
દૈવપર જેના આધાર હોય એવું; મનુષ્યને-
પુરુષાર્થને વશ નહિ એવું.

દૈરિક, વિ. [સં.] દેવ સંબંધી; દેવ જેની ભુ-
ક્તિગણ. (૨) અન્નાદિક; દેવતાદ; અદ-
ભુત; આધ્યાત્મિક; પારમાર્થિક.

દૈવી, વિ. દૈવ સંબંધી. (૨) અદ્વિતીય; અ-
સાધારણ; અજ્ઞાન.

દૈવ્ય, ન. [સં.] દૈવ; ભાગ્ય.

દૈરિક, વિ. [સં.] દેશનું; દેશ સંબંધી.

દૈહિક, વિ. [સં.] દેહનું; દેહસંબંધી; શારી-
રિક. ઉં અટ દૈહિક શબ્દને ન જે, પણ
બારી શકતા જાણીશી.

દો, વિ. બે; દિશુણુ. કહે. દો દિનકી જીવા-
ની=થોડા વખતનો તનમનાટ.

દોઝામ, પું. બે નદીઓનાં પાણીનો બને
લાભ મળતો હોય એવો દેશ; બે અથવા
વધારે નદીઓ વચ્ચેનો પ્રદેશ.

દોઈતર, પું. માનાં માથાપ પાછળ નાત જ-
માડવી તે; દોહિત તરફનું જમણુ. (૨)
મુએલા માણસ પાછળ બાદરવા મુદિ
આદમની લગભગમાં જો દોઈ જમણુ
સુખડીના લાકું નાતમાં વહેતવામાં આવે
છે તે અને તેને લગતી ક્રિયા.

દોહડો, પું. રૂપિયાના સોમા ભાગનો નાનો
ચલણી સિક્કો; હલકો કિંમતનો પૈસો;
રૂપિયાના સો નાના નાના હલકી ધાતુના
સિક્કામાંનો અકેક તે. કહે. દોહડે ઉંટ
મળશે પણ દોહડો ક્યાં? વસ્તુ ગમે તેટલી
સોઢી હોય તોપણ પૈસા વગર ક્યાંથી
લેવાય? (૨) વસ્તુ છે પણ તે ખરીદવાનો
દોહડો ક્યાં? એવા અર્થમાં વપરાય છે.
બ્યાજ ગણવામાં દોહડાના વળી સોળ આના
ગણાય છે; દોહડા બ્યાજ=તેંડેડે બાર ટકાનું
બ્યાજ. દમડી પણ કહેવાય છે.

દોહાન, સ્ત્રી. દુકાન. દોહાનદાર=દુકાનદાર. દો-
હાન માંડવી=વેપાર કરવો.

દોખમું, નં. [ફા.] દખમું; જરથોસ્તીઓનાં
મઠમાં દેહાણે પાડવાનું સ્થાન; પારસીઓના
શબને અવલમંજલ પહેલાડવાનું સ્થળ.
આ સ્થળ કુવા જેવું હોય છે. તેમાં શ-
બને ખુદ્દું મૂકવામાં આવે છે. ગીધ વગેરે
પંખીઓ તેનું માંસ ખાઈ ગયા પછી
હાડપિંજર એક ઉંડા કુવામાં નાખવામાં
આવે છે ત્યાં તે ગળી જાય છે. ધરાની-
ઓની શબને દેહાણે પાડવાની આ રીત
લણી જીની છે.

દોગોડીસો, પું. લુગડાનો ગોડીસો કરીને
રમવાની એક રમત. કિં. પ્રં. દોગોડીસો
ક્યાં કરવો=આમ તેમ ખાલી રજગવામાં
વખત કાઢી નાખવો; રમ્યા કરવું. -છોક-

રાને નિશાળે મૂકા એટલે દોગોડીસો ક-
રતો રહે.

દોખજ, નં. [ફા.] પાપી જીવને રાખવાનું
એક દુઃખદાયક સ્થાન; યમલોકમાં દુષ્ટ
કર્મના માણસોના જીવને શિક્ષા કરવાને
રાખેલું સ્થાન.

દોગાયની, સ્ત્રી. બદનામી. આળ.

દોટ, સ્ત્રી. દોડવું તે; હડી; દહમડી; ઉતાવળે
દોડી જવું તે. (૨) દોડવાની ઝડપ. કિં.
પ્રં. દોટ મૂકવી=આખો મીચીને સાદસ
કરવું; -દે દરિયામાં દોટ રાખણવાળો
રામ છે.

દોટવું, કિં. અં. આળોટવું; લોટવું; જમીન
ઉપર પડીને ગડખડવું. ઉં. દંડવતે દયાળ
મળે તો, બોરિંગ જૂમમાં દોટ. નરસિંહ.
દોટાદોટ, સ્ત્રી. આમ તેમ દોડાદોડ કરી
મૂકવી તે; ઉતાવળે કામ કરવું તે; દોડાદોડ.
(૨) ઉતાવળ; ધાધ. ગલરાધને આમતેમ
નાસભાગ કરવી તે. (૩) અં. જલદી;
તાખડતોખ. -દોટાદોટ આવજો.

દોડાવવું, કિં. સં. ગોડીનો ફટકો મારીને
દડાને જમીન ઉપર ગડખડાવવો; દડો ગડ-
ખડ થતો જાય એમ કરવું. ઉં. દડુલો
દોટાવીઓ. દયારામ.

દોહાં, નં. પરસુલીની જાડી પૂરીઓ.

દોટી, સ્ત્રી. એક જાતનું નાકું કપડું. (૨)
કન્યાના બાપને વહેવાઇ તરફથી મળતી
બધીસ.

દોડ, સ્ત્રી. દોડવું તે; દોટ; હડી; દહમડી. (૨)
ઉતાવળી ચાલ તે; દોડવાની ઝડપ તે. (૩)
ઉતાવળ; ધાધ. રં. પ્રં. પગદોડ=ફેરા આંટા
ખાવાની મહેનત તે; પરિશ્રમ; ચાલી
ચાલીને આમ તેમ જવા આવવાને માટે
જે શ્રમ લેવો પડે છે તે; -મહુ પગ
દોડ ના કરતો. દોડ કરતી: વિશ્રાંતિ લીધા
વગર ખંતથી પાછળ ને પાછળ મચ્યું
રહેવું; પુટે લાગ્યા રહેવું.

દોહકાં, નં. ગલકા જેવાં પણ લંબાઈમાં નાનાં
શાકનાં ફળ; દોહકીનાં ફળ. રં. પ્રં. દો-

ડકાં છાલવાં=નવરા નકામા બેસી રહેવું; વા ખાવો; કાર્ય સિદ્ધિ નહિ થતાં ખાલી રાહ જોતા નકામા બેસી રહેવું. કુવારા-અનુયોગી રહી જવું.:-અક્ષમી ચાલેલો કરવા આવી ત્યારે ઉઠું ક્યારે કર્યું ને હવે દોડકાં છાલતા રહ્યાં. ડોડકાં.

દોડકી, સ્ત્રીં દોડકાની વેલ. તુરિયાં અને ગ-લકાની વેલના જેવી આ વેલ ચોમાસામાં થાય છે અને શરદ ઋતુમાં તેને દોડકાં આવે છે.

દોડધામ, સ્ત્રીં દોડાદોડ અને ધમ્માચકડી કરી મૂકવી તે; આમ તેમ ઉતાવળાં કામ કરવું ને ધમચકડ કરવી તે; દોડમદોડા. (૨) ઉતાવળ; ધાધ. ઉતાવળે કોઈ કામ કરી નાંખવાની ગડબડ દોડધામ.

દોડ મદોડા, સ્ત્રીં ઉતાવળે કરવામાં આવતી દોડાદોડ તે; ગાભરા ગાભરા આમ તેમ દોડવું ને ઉતાવળ કરવી તે; દોડાદોડ-ડી; ઉતાવળા પડી જવું તે.

દોડવું, કિં અં લાંબાં પગલાં ભરી બહુ ઉતાવળા ચાલવું; નાસવું; ધોડવું. (૨) જોરજોર આગળ વધવું; ઉતાવળા આગળ વધવું. ૩૦ પ્રં દોડનારો યાકે=ઉતાવળે જોરથી ચાલે તે થાડી જાય.

દોડાદોડ, સ્ત્રીં આમ તેમ દોડવું તે. [૨] ઉ-તાવળ; ધાધ: દોડમદોડા;:-અમારે કંઈ દોડાદોડ નથી.

દોડાવવું, કિં પ્રેં દોડે એમ કરવું; ઉતાવળે ચલાવવું, નસાડવું.

દોડાણું, કિં દોડી શકાવું. (૨) ડોડાણું, ડોડા-કણસલાં આવવા; ફળ અનાજ વગેરેને ફળ ફૂલ આપવા માડવાં.

દોડી, સ્ત્રીં દોડી, એક જગલી કુમળી મીઠી વેલ, દોર ને માણસના ખાંધામાં આવે છે. અંશુકાના આકારનાં એને ૪ળ થાય છે તેનું અથાણું કરાય છે. એ ફળ ડોડાં-પાકીને ફાટતાં તેમાંથી રૂના જેવા લાંબા તારવાળાં બી નીકળે છે. (૨) કુમળે થતાં ફળ:-આકા દોડી-આકાની કેરીઓ.

[૩] પોદબિયો,

દોડું, નં ડોડું, ડોડીનું ફળ. (૨) વિં એક અને બીજું અડધું તે; દોડું.

દોડો, પું ડોડો; ફળના ફૂલો ફણગો; ફૂલ ને ફળના અંકુશોનો પ્રે દ-પડથી વિટા-ચેલો વિટો તે.

દોઢ, વિં એક અને બીજું અડધું તે. [૨] વધારે; હદ ઉપરાંત:-દોઢડોડાં દોઢવતુર=ચિયાવડું. દોઢપાંચો=ચૈકળ; અડધું ગાંડું; દાધારેયું.

દોઢવડું, કિં સં દોઢ ગણું કરવું; એક અને બીજું તેના અરધ સાપ જેટલું એમ ક-રવું. (૨) વધારીને વાત કરવી.

દોઢવડું, કિં દોઢવડું; દોડું કરવું. (૨) દોરવડું. દોઢા, નં દોઢે ગુણીતો જાય એવા આંકનો ધરિયો:-સવાયા, દોઢાં ને અઢિયાં શીખ, એટલે આણુપાણના હિસાબ તરત આવડે.

દોઢિયાં, નં દોઢિયું, પૈસા:-દોઢિયાં વગર વેપાર થાય છે ?

દોઢિયું, નં ત્રણ પાકનો તાંબાનો સિકકા; પૈસો; કાવડિયું; જનાવાડી: જંઈ; પા આનો. મુંબાઈમાં પૈસાને દોઢિયું કહે છે.

(૨) દોઢપને સિવેલું વઝ, [૩] બેવડું નહિ પણ અસલ લંબાઈનું દોડું એવું; પંચિયા તરીકે પહેરવાનું ધોતિયું; એઢિયું વગેરે.

દોઢી, સ્ત્રીં રાજમહેલ-દરબાર કે મોટા શહરથના ધરના આગલા ભાગમાં સિપા-ઈઓ અને મળવા આવનારાઓને બેસવા માટે કાઢેલી ઓસરી, અડાળી તે; દોડી, દોઢલી-રમ્મરાની બહાર કાઢેલી માંડવી.

દોડું, વિં એક ને અરધું એવું તે, (૨) દોઢે ગુણાય એવા આંક:-

દોણી, સ્ત્રીં સં. ક્રોળી. દૂધ રાખાની પાડુડી, પાટિયો, દૂધ દહિં ને જાશ વગેરે ભરમાનું માટીનું પાત્ર; દોહણી, દહોણી, કહેં જાશ લેવા જેવું ને ગાંડ પછાડી દોણી=શરમાવું-અચકાવું શા માટે ? કોઈપણ કાર્ય જો કરવું હોય તો તે કરતાં શા માટે શરમાવું-ડરવું-ઉં દોણી નં-કાશી મારી એળી ઇંટાશે, પ્રા. કા.

દોશ્ય, નં. દોશ્યી.
દોતા, પુ. અડિયાં દોતા.
દોશીતો, પુ. અડિયાં દોશીતો દોશીતો
આગળ બેસી બેસી દોશીતો
કામ કરનારો; અડિયાં દોશીતો.
દોશી, પુ. (બે દોશી) બોલો; બે દોશી
બેસી જાયો તે; મુંડો.

દોશશ, અ. બે દોશી; બે દોશી તરફ; આમ
તેમ મારે દોશી; બે દોશી પડ્યું ને લોક
દોશી નાંચી ગયા. ઉ. નેદોયું છાજ
ને જુની વળી, લિ. નો દોશી, બેસી વળી,
મેમનંદ.

દોશી, જુ. દોશી.
દોશી, વિ. બે દોશી; બે દોશી, નમણું,
અડિયાં દોશી બેસી બેસી બેસી
બેસી; મજાસુત, સંજા નહિ બેસી. આ
દોશીની કરો જરા દોશી છે માટે ચોખા-
ના પૂર્વા ઉતારાની નાંચી.

દોશ્ય, પુ. [સં] અગિયાર અક્ષરનો એક
હંદરાગ. ઉ. તે ધનના ધણી ધર્મ
તમારો. આમાં ત્રણ ભગણ ને છેલ્લા બે
ગુરુ અક્ષર આવે છે.

દોષિરતા, નં. કાગળના કડકા એક બીજા
ઉપર ચોટીને બનાવેલું જાડું અક્ષર ધુટ-
વાનું પુંડું; -દોષિરતા ધુટવા બેસ.

દોશ્ય, નં. એક જાતનું વાગિત.

દોશ્ય, વિ. (સં. દોશ્ય પ્રાકૃત) દુઃખે
કરીને મેળવાય એવું; મુશ્કેલ; અપરં. ઉ.
દુઃખ દોશ્યાર; કર્મ લખ્યાં તો બે ધીવર
સુખ ભોગમાં રે, શાને ઉછેરી તો ચૈશ્ય.

દોર, પુ. (સં. દોર) સુતર, જિંડી, લણ,
નાજીયેરના રેસા અને બીજા કાંઈક ત-
રુએને એક સાથે વણી આપણીને બના-
વેલું લણું ને પચાસુત દોરકે તે. [૨]
અમલદારનો દોરક, બેલકામ; સજાનો
અમલદાર; અભિમાનનો ઉઠાડ, અપ-
માર અમલ; -દોરતોર.

દોરી, અ. રમી પાતળું દોરક; રંગબ-
દોર દોરી બેસી પછી આમણે મળે.

દોરક, નં. સુતર, જિંડી અને નાજીયેરના
દોરાં વગેરેના તંતુઓને એક બીજાની
સાથે વણીને બનાવેલાં જાડાં અને લાંબાં
આધાર તો, દોર, રંગબ.

દોરક, પુ. પાતળો દોરક; સિવજાનો દોરક:
વણી દોરકો તંતુ, તાર; સુતર. [૨]
જાડો દોરક. (૩) હાથે અથવા ગળે બાંધ-
વાનો દોર, રેશમ વગેરેની દોરીનો અંત-
રેલો કે મતરની મોટો વાળેલો કડકો તે.

દોરક, કિં. સં. અધકાત-અધકાત રંગો
દેખાડવા માટે તેનો હાથ પકડીને ચલા-
વવું; ધીરે ધીરે હાથ પકડીને પોતાની સાથે
ચલાવી લઈ જવું (૨) પોતાના મનને
અંતરમાં રાખવું. (૩) આંકવું; સોધી લીધેલો
તાણવો. [૪] ચિહ્ન કરવું; દેખાડવું;
મુદ્રા ઝમકાવવાનો આંકવો, આંકવો
સાંક [બેદરમાં ગમે ત્યાં જવા-ફરવાની
બેને છુટ અપાયેલી છે એવું બનાવવાને]

દોરવડું, કિં. સં. સુતરને બેસતો ધાટ આવે
તે માટે કપડાના કડકાને એક બીજાની
સાથે સિવી લેવા. (૨) પોતાને વિચારે કે
મતે ચલાવવું.

દોરાડકું, દોરા ભરી લેવા.

દોરંગુ, વિ. બે જાતનાં રંગનું. બહુરંગી.

(૧) મનરસી; જેવા જેવો વિચાર મળે
તેવા તેવા મત લઈ લે એવું; અંચળ
મતનું; વિચિત્ર એક તરફનું તરફ એવું;
દુનિયા દોરંગી છે.

દોરિયો, પુ. જેના વણાટમાં થોડે થોડે અંતરે
જાડા દોરાની ભાત દોમ એવું કપડું.
[૨] પાણી ભરવાનો ધડો. સોનાની ચુથેલી
સેરાનું બરણું. ઉ. આપું રે તુંને દોરિયો
પાંચીક.

દોરી, અ. બીજા તંતુ અથવા રેસાઓને
સાથે સાથે વણી-આપણીને બતાવેલો
લાંબો આધાર; રંગબ; રસી; દોરી. [૨]
સુધાન, ચાલી-જોની દોરી તેના હાથ-
માં છે જેમ હાથને-ત્યાંને તેમ નાંચે.
[૩] જેના ઉપર આધાર રહેલો એક વે.

આધારભૂત વસ્તુ:-જીવન દોરી, આયુષ્યનો તાર=તંતુ. ઉં મરણે એની મેળે, જીવન દોરી જતાં જરૂર રાખ.

દોરીછટ, વિં બન્ને છેડેથી દોરી પકડીને છાંટ પાડેલી હોય તેવું સીધું, દોરીના બે છેડાઓ વચ્ચેની સમાનતા જેવું સરખું.

દોરી, પું સુતર, રશ્મિ કે શણ વગેરેનો રેસો; તંતુ; તાર. (૨) બધા તંતુઓ સાથે વણી આંખળીને બનાવેલો લાંબો આકાર તે; રજીયું; રસો. (૩) ગુથેલી સોનાની સેરાનું ગળે પહેરવાનું ધરણું; ઉતરી. (૪) મંત-રેલું સૂત્ર; હાથે કે ગળે બાંધવાનું. (૫) કંદોરો; કટિસૂત્ર. કિં પ્રં દોરો કરવો-મંતરીને રક્ષાસૂત્ર બનાવવું. ૩. પ્રં દોરોવાગો-મંતરેલો દોરો વગેરે તે. દોરા ચીકી-સારા થવા માટે મંતરાવેલું રક્ષાસૂત્ર કે ચીકી વગેરે તે.

દોલ, પું હિંચકો, ઝુલો. (૨) ઓ તંગી; બીડ; કમીના. ઉં રાજકુંવરને ચાની દોલ. અખો.

દોલત. ઓ [ફા.] પૈસો; પુંછ; દ્રવ્ય ધન; ગર્થ. [૨] માલમિલકત; એકંદરે સંપત્તિ તે. ૩. પ્રં દોલતજવાદ-દોલત બણી થાઓ, એવા અર્થનો આશીર્વાદ. [૨] ધનવાનના પુત્ર.

દોલતમંદ, વિં દોલતવાળો; ધનવાન; પૈસાદાર.

દોલા, ઓ [સં.] હિંચકો; ઝુલો. (૨) ડોળો.

દોલાખ, પું [અંતમાં] કપાટ; ભંડારિયું.

દોલાયત્ર. નં [સં.] હિંચકો આવે-જુલાવી શકાય એવી એક બનાવટ; હિંચકાની ગોઠવણ તે. (૨) એક મોટા પાત્રમાં હિંચકાનો માફક લટકતું રહે એવું બીનું પાત્ર રાખવાની ઔષધિ બનાવવાને કરવામાં આવતી ક્રામત તે. વૈદકમાં કેટલીક પર્વટી વગેરે ઔષધિઓ દોલાયત્રથી બનાવાય છે.

દોલાયમાન, વિં [સં.] ડગમગતું; હાલતું; ઝુલતું; હિંચકાપાત્ર. (૨) ફરી જાય એવું; ભ્રમિત; ચંચળ મનનું.

દોલિકા, ઓ [સં.] ડોળી; દોલા.

દોલી, ઓ [સં.] દોલા; ડોળો.

દોલો, પું (દોલું દોલો.) ભોળો; સરસરવ-ભાવનો; નિખાલસ. (૨) ઉદાર; સખી; દાનશીલ; છુટા હાથનો.

દોરીવાણિયો, પું કાપડનો વેપારી; કાપડિયો. દોરી-સી.

દોષ, પું [સં.] ભૂત; ચૂં; દુષણ. [૨] ખોલ ખાંપણ; બરોબર નહિ હોવાપણું તે; ખામી; ખટ. (૩) ગુનો, વાંક, અપરાધ. (૪) કાળાટીલી, લાંછન. (૫) પાપ. કિં પ્રં દોષ કાઢવો=ખોટ કાઢવી, ખામી કાઢવી તે. દોષ ચઢાવવો=આળ ચઢાવવું. દોષ દેવો=કાળાટીલી આપવી; ખામી કહેવી. દોષ દુષ્ટિ=ખોડ આંખણ શોધનારી નજર તે, આળકારક નજર. દુષ્ટિદોષ=૧૪૨ પડવાથી થયેલું દુઃખ, અશુભ.

દોષ, ઓ [સં.] રાત્રિ; રજની. દોષાકર=ચંદ્રમા.

દોષિત, વિં [સં.] દોષવાન, ગુનેગાર, અપરાધી. (૨) પાપી, જેને કંઈ દોષ લાગેલો હોય એવું.

દોષી, વિં [સં.] દોષવાળું, જેનામાં દોષ હોય તેવું, અપરાધી.

દોસ્ત, વિં જેમની વચ્ચે સ્નેહભાવ બંધાયેલો હોય તેમાંનું અકેકું; પ્રીતિથી વળગેલું. (૨) નાં મિત્ર, ભાષજનું, સાથી. (૩) સ્નેહી, યાર, સોજતી.

દોસ્તદાર, પું [ફા.] મિત્ર, ભાષજનું, સોજતી, સ્નેહી, યાર.

દોસ્તદારી, ઓ મૈત્રી, ભાષજનું, સખ્ય.

દોસ્તી, ઓ ભાષજનું. મૈત્રી, સખ્ય, સોજત.

દોહણી, ઓ [સં દોહની] પશુઓની માદાઓના આંચળમાંથી દૂધ દોહી લેવાનું માટીનું કે લાતુનું માટલી જેવું વાસણ, દોહણું, પાડકું, પાટિયો, ગોરસિયું.

દોહણું, નં દોહણી. (૨) દોહવાના ઉપયોગનું એવું જે તે. (૩) દોહવું તે, દોહવાનું કામ તે. :-પાંચ પચીસ ગાયનું

દોહરું એક જણીથી કેમ અને ?

દોહરું, પું [સં.] ગર્ભિણી અને જે ખાવા પીવા વિહરવાની અભલાપા-નચ્છા થાય છે તે, અભાવા, લાલસા. દોહરવતી=ગર્ભિણી ગર્ભવતી.

દોહન, ન૦ દહોવું તે, દહોમ કાઢવું તે. (૨) સત્વ, સાર, ચુંટી કાઢેલાં પદ્ય-ગદ્ય વગેરે તે:-કાવ્યદોહન.

દોહરો, પું દહોરો, દુહો, અનુક્રુપ જેવું ચારપદનું એક નાનું પદ્ય. એના પહેલા ચરણમાં તેર અને બીજામાં અગિયાર માત્રાઓ આવે છે. ગુજરાતીમાં તે સાધારણ પદ્ય છે, દોહા, એને ઉલટાવીને બોલતાં સોરઠો થાય છે. દોહરો ધણા દાબે ગવાય છે. ઉ૦ શું જિશેા તનની છબિ, એમાં નથી નવાઇ, દેખો મુજ મનની છબિ, લલા પરીક્ષક ભાષ. ક૦ ૬૦૩૧૦ દોહરું, કિં સ૦ પશુની માદાઓના આચળમાંથી દૂધ કાઢવું. (૨) થોડે થોડે સાર રૂપ સત્વ ખેંચી લેવું, સાર લઇ લેવો. ર૦ પ્ર૦ દોહવાઇ જવું=સત્વધોવાઇ નીકળી જવું, બીજાના ખેંચવાથી સત્વ જતું રહેવું, સત્વહીન યજ્ઞજવું.

દોહિત્ર, પું દીકરીનો દીકરો તે, દૌહિત્ર. દોહિલું, વિ૦ અધરું; મુરકેલ; દુઃખે પાર પડે તેવું; દુષ્કર.

દોંગાર્ધ, ઓ૦ ધૂર્તતા; શકતા; દોંગાપણું. દોંગું, વિ૦ લુચ્ચું; કંગ; ધૂર્ત; શક. (૨) ગડું, માંસલ; ભરેલા શરીરનું.

દૌત, પું ખડિયો.

દૌત્ય, ન૦ [સં] દૂતનું કામ તે; દૂતપણું તે.

દૌર્બલ્ય, ન૦ [સં.] દુર્બળતા; નબળાઈ; કમજોરી.

દૌવારિક, પું [સં.] દ્વારરક્ષક; પ્રતીહારી; દરવાન.

દૌહિત્ર, પું [સં.] દુહિતાનો પુત્ર; દોહિત્ર; દીકરીનો દીકરો.

દૌહિત્રી, ઓ૦ [સં.] દીકરીની દીકરી.

દુતિ, ઓ૦ [સં.] પ્રકાશ; તેજ; પ્રભા; ક્ષતિ;

ભાષક. (૨) જોત; જવાણી; આળ. ઉ૦ ધુનિ જ્યમ ભવલાલ નેત્રજન્મ.

દૂત, ન૦ [સં] દોડવાળી દારદ્રતની રમત;

જુગદું; જુગાર; સરત અક્રમે દાવ ખેલવો તે.

દોત, પું [સં.] પ્રકાશ; તાપ. (૨) જોત; આળ.

દોતક, વિ૦ [સં.] અજવાળું પાડનાર; દર્શાવનાર; દેખાડનાર. દર્શક.

દોતન, ન૦ [સં.] પ્રકાશન; દર્શન. દીપી-પ્રકાશી રહેવું તે.

દૌ, ઓ૦ [સં] આકાશ, બોમ; ગગન. (૨) સ્વર્ગ.

દ્રઢિમા, ઓ૦ [સં.] મજબુતાપ દૃઢતા; મક્કમપણું.

દ્રવ, પું [સં.] ગળેલો-ઝમેલો રસ તે;

ધન દ્રવ્યનું જે પ્રવાહી તે; ઓગળેલો પાણી જેવો પાતળો રસ; ગળીને અનેલો રસમય પદાર્થ તે; નિગાળ.

દ્રવવું, કિં અ૦ દ્રવ-રસરૂપ થવું; ઓગળવું;

પીગળવું; ગળવું; પ્રવાહી થવું. (૨) ગદ્ય-ગદ્ય થઇ જવું; ઢીલું થવું. લાગણીઓથી રસમય બની જવું. (૩) ઝરવું; નીગળવું; સ્ત્રવું; પ્રવાહી રૂપે ઝળવું; ટપકી જવું; ગળીપડવું.

દ્રવિત, વિ૦ [સં] ગળીને પ્રવાહી થયેલું;

રસમય થયેલું; ગળેલું; ઓગળેલું. (૨)

ગદ્યમદિત; નરમ, ઢીલું; પોચું.

દ્રવીભૂત, વિ૦ [સં.] ગળી-ઓગળી ગયેલું

હોય એવું; રસમય-પ્રવાહી થઈ ગયેલું.

(૨) લાગણીઓની અસરથી ગદ્યમદ્ય થઈ ગયેલું હોય એવું; પોચું; ગળી પડે એવું.

દ્રવીકરણ, ન૦ [સં.] ઓગળીને પ્રવાહી-રસમય થઇ જાય એમ કરવું તે; ઓગળવું તે; રસમય કરવું તે.

દ્રવ્ય, ન૦ [સં.] પૈસા; ધન; નાણું. (૨)

વસ્તુ; પદાર્થ; યીજ. નવ પદાર્થોમાંનું

એક એક તરત તે. ૧ પૃથ્વી, ૨ પાણી,

૩ તેજ, ૪ વાયુ, ૫ આકાશ, ૬ કાળ,

૭ દેશ, ૮ આત્મા ને ૯ છદ્ધિ.

દ્રવ્યવાન, વિ ધનવાન; પૈસાદાર.

દ્રાક્ષ, ઓ૦ [સં.] ખાટા મીઠા રસવાળા

નલુમખાદાર ફળનીનાં અ વેલ એકને

તેનાં લીલાં સુકાં ફળ તે; મધુરરસા;
કિમ્મિસ; અગૂર. દરાખ. દ્રાક્ષાસવ-દ્રા-
ક્ષનો કાઠો. આસવ તે; મસાલો નાંખીને
દ્રાક્ષનો કાઠો જેવો રસ જનાવવામાં આવે
છે તે; દરાખનો દારૂ. દરાખની મિઠાશ
એવી તો સારી હોય છે કે કાંઈપણ મિ-
ઠાશને તેની ઉપમા આપવામાં આવે
છે.:-મીઠું દરાખ; દ્રાક્ષ જેવું મીઠું.

દ્રાવક, વિ. [સં.] ગાળા-ઝોગાળી નાંખે
એવું. (૨) ઝરાવી દે એવું. (૩) રસથી-
લાગણીઓની અસરથી ગદગદ કરી નાંખે
એવું; ઢીધું કરી નાંખે એવું.:-હૃદયદ્રાવક.

દ્રાવણ, ન. [સં.] ધનરૂપ તથાને પ્રવાહી
રૂપમાં-ગળાને અનેકું રસમય તરત તે;
ઝોગાળાને જનાવેલું પ્રવાહી તે; પ્રવાહી કરેલું
હોય એવું જે તે; દ્રવરૂપ જનાવેલું તે.

દ્રવિઙ, વિ. [સં.] દ્રવિઙ દેશનું; દ્રવિઙ સં-
બંધી.:-દ્રવિઙ આલણો.

દુ, કિ. અ. ગળવું; ઝરવું; ટપકવું; નીગળવું.
દુત, વિ. [સં.] ગળવું; ઝરવું; ટપકવું. (૨)
ઉતારવે પડેલું; ઉતારવે આમતેમ વિંગળ
ગયેલું.

દુતવિસર્જિત, ન. [સં.] બાર અક્ષરનો
એક ગણમેળ છે; વૃત્ત. એમાં ન, ભ,
ભ ને ર, ગણ આવે છે. ઉ. જનનમાં
વનમાં કાઢે ના ગમે.

દુપદ, પું. પચાસ દેશનો મહાભારતના સમ-
યમાં એક રાજા; દ્રૌપદીનો પિતા. દ્રોણ
ને દુપદ એ બે ભારદ્વાજ પાસે ધનુર્વિદ્યા
શીખવા રહ્યા હતા. બણીને ગયા પછી
દુપદ રાજા થયા ત્યારે દ્રોણ એકવાર
જ્ઞાનાના ગોઠિયાને બાવે તેમની પાસે કંઈ
માગવા ગયા. દુપદે કહ્યું કે, ચાલ
બિખારડા ! બિહુકને અને રાજાને તે
મૈત્રી હોય ? દ્રોણને આથી બહુજ ખોટું
લાગ્યું. પછી પોતાના શિષ્ય પાંડવો પાસે
દક્ષિણમાં તેને બંધાવી મગાવ્યા અને તેનું
અરધું રાજ્ય લઈ લેઈ છુટો મુક્યો. વળી
કહ્યું કે ' જો હવે આપણે સમાન થયા

ને મૈત્રી થીતી ' દુપદને વાજું લાગી આ-
વવાયા દ્રોણને મારે એવો પુત્ર માગવાને
યત્ન કર્યો. દ્રૌપદીને ને દ્રૌપદી તે યત્નથી
થયા. દ્રૌપદીને મહાભારતના યુદ્ધમાં કપ-
ટથી દ્રોણને માર્યા.

દુમ, ન. [સં.] ઝાક; વૃક્ષ; પાદપ; તરુ. ઉ.
પૂછ્યું હોય દુમને, તારી ગળે ગઈ કાળ,
તરુવર ! જો મારોવતી, કાંઈ દિસે બૂખાળ.
બૂલી. પ્રેમાનંદ.

દ્રોણ, પું. [સં.] એક માપ; મુંડો. (૨) દક્ષિણ;
પડિયો.

દ્રોણ, પું. [સં.] ભારદ્વાજના પુત્ર અને કૌરવ
પાંડવના ધનુર્વિદ્યાના ગુરુ. તે યુદ્ધવિદ્યામાં
બહુજ નિપુણ હતા. મહાભારતના યુદ્ધમાં
એ કૌરવાના પક્ષમાં સેનાપતિ હતા. કૌરવ
પાંડવોમાં તેઓ દ્રોણાચાર્ય કહેવાતા હતા.
તેમને અશ્વત્થામા નામે પુત્ર હતો.

દ્રોહ, પું. [સં.] પેટમાં પેસીને દગો દેવો તે;
આનંદચિત્તન; અપક્રિયા. છુપો વધ તે.
સમગ્રવત્ત એક રીતે અને વર્તવું ઉઘડી
રીતે-સામાન ગેરલાભ થાય એમ તે. કિ.
પ્ર. દ્રોહ દેવે=છુપી રીતે દગો દેવો.

દ્રોહી, વિ. [સં.] દ્રોહ દેનાર; દ્રોહ વૃત્તિનું;
કપરી; છુપવું.

દ્રૌપદી, સ્ત્રી. પચાસ દેશના રાજા દુપદની
કુવરી અને પાંચ પાંડવોની સ્ત્રી. તે રત્ન-
ચંદ્રથી પાંડવોમાના અર્જુનને વરી હતી.
યુધિષ્ઠિર રાજા છુટમાં એન લાવ્યા હતા.
કુશાસને તેને ચાંદરો ઝાલી સભામાં
આણી વસ્ત્ર ખેંચ્યા હતાં. બહુ સહનરી-
લતાથી તેણે રત્નામીનો સાથે આ અપમાન
સહન કર્યું અને બાર વર્ષ વનમાં તેમની
સાથે રહી તથા તેરમું વર્ષ અઝાતવાસમાં
રહેવા નામ બદલીને રાજાની રાણીઓના
ચોટલા વાળવાને રહી. ત્યાં રાજાના સાળા
ક્રીચક તેને દુઃખ દાધું. આખરે તેણે પો-
તાના પતિઓને ઉચ્ચરી રાજ્યમાં મહા
યુદ્ધ કરાવ્યું અને પટરાણી થઈ.

દ્રૌ, ન. [સં.] જોડ; જોડું, જોડકું, જુગલ

મિથુન, યુગ્મ. [૨] રહસ્ય. [૩] ઝગડો
કલહ; કંકાસ. (૪) એ નામનો એક શબ્દ-
સમાસ વ્યાકરણમાં [૫] ભીરુભીરુએ માત્ર
એ જણે લડવું તે. ૬૬૫૬=ભીરુભીરુનું યુ-
દ્ધ, એ પક્ષમાંના અઠકેક જણ વચ્ચે લડાઈ
થવી તે.

દ્વંદ્વયુદ્ધ, નં [સં] સરખે સરખા માત્ર
એ જણાઓએ જ લડવું તે.

દ્વાદશી, વિં (સં) બાર, દસને બે. ૧૨.

દ્વાદશી, નં મુએલા માણસની ક્રિયા કરવાનો
બારમો દિવસ; બારમું.

દ્વાદશી, ઓં [સં] પખવાડિયાની બા-
રમી તિથિ તે, બારસ-વામનદ્વાદશી.

દ્વાપર, પું [સં] ચાર યુગમાંનો ત્રીજો યુગ તે.

દ્વાર, નં [સં] બારણું; દરવાજો, ધર વ-
ઝેર બાંધ્યાર જગ્યામાંથી બહાર નીકળ-
વાનો માર્ગ તે; બહાર અને અંદર જવા
આવવાનો માર્ગ-વિવર રસ્તો તે. (૨)
આગણું. (૩) રસ્તો; માર્ગ.

દ્વારકા, ઓં આગલા સોરઠ અને હાલના કા-
દિયાવાડ દ્વીપકલ્પના છેક પશ્ચિમ નાકા
ઉપર આવેલી અસહ્યો યાદવવંશીઓની
શ્રીકૃષ્ણની રાજધાની. દ્વારકાયાત્રાના એક
મોટા ધામ તરીકે આખા હિંદુસ્તાનમાં
જાણીતું છે. ૩૦ પ્રં દ્વારકાની ઊપ=સર્વ
માન્ય, પ્રસિદ્ધપત્ર, સારીપ્રસિદ્ધિ.

દ્વારપાળ, પું [સં] બારણું સાચવનારો
માણસ; દરવાન; પ્રતિહાર, વેત્રધર; કંચુકી.

દ્વારા, અં બારફત; માર્ગ; થી-થકા:-થોડા
દ્વારા શા માટે કહેવરાવે છે ?

દ્વારામતી, ઓં દ્વારકા. ઉં દ્વારામતી પતિને
જન્મ કહેળા. રૂકમણીવિવાહ.

દ્વારિકા, ઓં દ્વારકા. ઉં દ્વારિકાના વાસીરે.
દ્વિ, વિં [સં] બે.

દ્વિયુગ્મ, વિં બમણું; બેગણું, બેવડું.

દ્વિજ, પું (સં) બ્રાહ્મણ, વિપ્ર. (૨)
પંખી, અંકજ. બે વાર જન્મેલું તે.

દ્વિજરાજ, પું દ્વિજમાં રાજા જેવું જે તે;
ઉત્તમ બ્રાહ્મણ; વિપ્રવર્મ. [૨] ગરુડ; હંસ.

દ્વિતીય, વિં [સં] બીજું; બીજા નંબરનું.
દ્વિતીયા, ઓં બીજા, બીજાનિધિ. (૨)

બીજા વિભક્તિ.

દ્વિધા, અં [સં] બે પ્રકારે, બે રીતે, બે
ભાગે વહેંચાયેલું હોય તેમ.

દ્વીપ, પું [સં] જેની ચારે પાસ પાણી
વિંટાયેલું હોય એવો જમીનનો ભાગ

તે, બેટ, ટાપુ. પૃથ્વી ઉપર સાત દ્વીપો

છે તેમાંના જણુદ્વીપમાં આપણે છીએ.

(૨) હાથી; ગજ.

દ્વીપી, પું બરફનો ચિતો; વાઘ.

દ્વીપકલ્પ, પું ત્રણ બાજુએ પાણીથી વિંટા-
યેલો જમીનનો ભાગ તે, જમીનનો જે

ભાગ પાણીમાં ધસી ગયેલો હોય તે-કા-

દિયાવાડ દ્વીપકલ્પ; હિંદી દ્વીપકલ્પ.

દ્વેષ, પું [સં] બાર, કાનો, વેર. અદેખાઇ
ઝેર, ઈર્ષા.

દ્વેષભાવ, પું દેવની લાગણી તે; વેરભાવ;
અદાવત.

દ્વેષી, વિં ઝેરીલું, ખારીલું, વેરી, કાનાખોર;
મનમાં વેરભાવ રાખે એવું.

દ્વૈત, નં (સં) જુદાપણું, બેપણું, બિન્નતા.

(૨) જુદાપણું; બેઠ ભાવ. ઉં ગોરિ ! કંકણ

તો ત્યારે મળશે, જ્યારે દ્વૈતના અંતર

ટળશે, દ્વિર્ભાવ તે. ઉં મુજમાં સૌ હું

સર્વાતીત, હું છું ત્યાં નહિ દ્વૈતાદૈત, અખો.

દ્વૈતમત, નં (સં) જગત અને ઇશ્વર એ
બે જુદાં છે એવું જે મત તે; જીવ, જ-

ગત અને ઇશ્વર બધું માત્ર એકજ છે

એવું મત નહિ તે, બેપણું માનવું તે;

એકથી વધારે બેને માનવાનું મત તે.

દ્વૈતવાદી, વિં [સં] જીવેશ્વર એક બીજાથી
બિન્ન છે એવા મતનું.

દ્રૌપદ્યન, પું વ્યાસ, પરાશર અને સત્યવ-
તીના પુત્ર.

ધ.

ધ, પું (સં] યુજરાતી વર્ણમાળાનો ત્રી-
સમો અને વ્યંજનોમાંનો આગણીસમો
અક્ષર. [૨] ધનવાળો કુબેર.

ધક, સ્ત્રીં ધકાવીને-દાબીને ઉતાવળે કામ
લેવું તે; ત્વરા. (૨) તરસ; સોસ;
ધખ, તાવ વગેરે આનસને લીધે થતા
ધખારાને શાંત પાડવાને માટે વારંવાર
પાણી લેવાને થતી જે માંગ-પ્રજ્ઞા તે.

ધકાર, પું [સં] ધલો, ધ, એવો અક્ષર
અને ઉચ્ચાર તે.

ધકારવું, કિં સં ઝડપથી કામ ચલાવવું.
ઉતાવળ કરવી; ધમકારામધ-ગર વિરામ
લીધે કાર્યને આગળ ને આગળ ચલાવવું;
ત્વરાએ કામ લેવું, ધકેલવું;—ધકાવો સર્જ
પડવા આવી મને અધું કામ જતા પહેલાં
તૈયાર જોઈશે; જલદી કરવું.

ધકેલવું, કિં સં ધક્કો મારીને આગળ ઠે-
લવું—વધારવું, નેરથી આગળ ખસેડવું,
હસેલવું. (૨) મોકલવું, આગળ ગય
તેમ કરવું, જતી વરતુઓ સાથે અડાડી
રેવું;—આ બે પારસલ યુક પોરટમાં ધકેલી
દોને, પહેાંચતું કરવું. ૩૦ પ્રં ધકેલપચા
દોહમે=ત્વરાથી આગળ ધુસાડી દીધું એ-
ટલે ચાલ્યું ગય, ઉતાવળમાં એ તો એ-
મતું એમ ચાલે, એવા અર્થમાં, આ પ્ર-
માણે બોલાય છે. વળી આશરે અડાવી
દીધું ને ચાલ્યું, એવો પણ અર્થ રાખે
છે.—મેં તો ધકેલપચા દોહસોં ઉતાવળ-
માં કહી દીધું પણ ખર્ચ પડ્યું ને ચાલ્યું
ગયું.

ધકોડા, પું છુંડો તીર; કાળાને ઠેકાણે ઇંગો-
રા કે માથાવાળો ખીલો ખેસાડેલો હોય
એવો તીર. (૨) ૩ અથવા ઉનની મોટી
પોચી ગાંસડી.

ધકકંધકકા, સ્ત્રીં એકબેકને ધક્કા મારવા તે;
ધક્કાધક્કી; ઠેકાઠેલ. (૨) ભીડ; ગીરદી;

ધકકામુકકી, સ્ત્રીં ધણી ગીરદી અથવા ભીડા-
ભીડ હોવાથી એક બીજામાં ઠેકાઠેલ અને

વખતે મુક્કી ચાલે એવું તે; ધાંધલ;
સંક્ષોભ; ઠેલઠેલા થવી તે. આગળ વધ-
વાને અથવા માગ કરવાને પીઠ ને ખભા-
નો અથવા છેવટ મુક્કીનો ઉપયોગ થતો
હોય એવી જે ભીડ તે. (૨) હાથેહાથિયા
મારામાર થવી તે.

ધકકો, પું પીઠ કે ખભાથી હડસેલવું તે;
આંચકો; હડસેલો; ઠેખલો. (૨) આફત;
નુકસાન; તોટા;—વેપારમાં જખરો ધકકો
લાગ્યો. (૩) જખ આવવું પડવું તે;
આંટો; ફેરો; ચક્કર;—એ ધક્કા ખાધા
પણ તે મળ્યો નહિ. [૪] ડકકો; ઘાટ;
ઓવારો. [૫] રેલવે મારફત આવતાં
માલ ઉતારવાને બાંધેલો ચોતરો. કિં
પ્રં ધકકો મારવો=ફેરો ખાવો. ધકકે
ચઢવું=વાયદે પડવું; આધું ઠેલવું;

ધખ, સ્ત્રીં ધખના; મનમાં રમ્યા કરતી
ધારણા; વલોપાત. (૨) તરસ; સોસ. (૩)
ધગધગવું તે; ગરમી; તપારો.

ધખમખ, સ્ત્રીં ઉતાવળ; ત્વરા; ધાઈ.

ધખવું, કિં અં ધીકવું, ખૂબ ઉતું થવું; ખૂબ
તાપ થવો. (૨) ખિન્નવું; ગુસ્સે થવું;
ભઠવું.

ધખારો, પું ધખખખાર; બાફ; તપારો; અતિ
ગરમી. (૨) શોચના; જખના; અમુક
આમ કરવું અથવા આમ થશે, એવો
જે વિચાર વારંવાર મગજમાં ધુમ્યા કર-
વો તે; મનમાં પેસી ગયેલી ખમણા.

ધખાવવું, કિં સં ખૂબ ઉતું કરવું; ધખ-
ધખાવવું; ખૂબ લગાડવું; ધણી ગરમી
થાય એમ સળગાવવું. (૨) ભઠભઠાવવું.

ધગડ, નં સિપાઈને માટે તુચ્છકારમાં વપ-
રાય છે. (૨) ગાંડની ખનને બાળુ પરનો
નડો ને માંસલ અવયવ—ભાગ તે; કુલો;
થાપો; ખેસણીનો અગયવ.

ધગડા; પું કુલો; થાપો. (૨) લંગોટી વાળ-
વાથી જેનાં ધગડાં ખુલાં દેખાતાં રહેતાં
હોય એવો ખાવો; સાધુ [તિરસ્કારમાં.]

ધગધગતું, વિં ખૂખ ગરમ થયેલું; ધગતું—
ઝગઝગ બળી રહેલું હોય એવું; તાતું;
ઝગઝગ થતું—ધગધગતો ડામ.

ધગધગતું, કિં અં બણા નેરથી બળવું;
સખત ગરમી નીકળે એમ સળગવું; ધણું
જ ગરમ થવું; ઝગઝગ બળવું.

ધગા, તાપ; ગરમી.
ધગારી, ઓં ધીકડી; શરીરમાં જે આછો
તાવ હોય તે; છૂંજીવર;—તાવની
ધગારી.

ધયુપયુ, અં ટયુપયુ; કરવું ન કરવું એવો
જે અનિશ્ચય તે; સંકલ્પ વિકલ્પ; નક્કી
નહિ એમ;—અમારે જવાનું ધયુપયુ છે.

ધજ, વિં (સં. ઘ્વજ) ઉન્નત; ઉચું;
ઐષ્ઠ; સર્વોત્તમ; શ્રીકાર. (૨) બરછા જેવું
ટટાર; ખખડદાર; સશક્ત; જાજરમાન;—
હજી તો ડોસો કકડધજ છે.

ધળ, ઓં [સં. ઘ્વજા.] મકાન કે મંદિર
ઉપર ખોસેલી પવનમાં ફરફરતી રહે એમ
ભગવા લુગડાનો કકડો બધેથી લાકડી;
પતાકા; તાવટો; છુંડો; દૂરથી દેખાય એમ
હવે પવનમાં ફરફરતું રાખેલું અમુક
ચિહ્ન—રંગવાળું કપડું વગેરે તે; નેજો.
કિં પ્રં ધળ ચઢાવવી=શત્રુનું નગર
વગેરે લાઇ તેની ઉપર પોતાનો વિજય
થયેલો દેખાડવો; સરકરવું. (૨) ફજેત
કરવું; લોકમાં જાહેર કરવું; લોકમાં જા-
હેર કરવું. ધળ બધેલી=જય મેળવવો.
લોકમાં જાહેર કરવું; ફજેતી કરવી. ઉં
ઉડડિયાની ધોળા ધળ વેગળેથી દેખાય.
જ્યનું નિશાન. ધળ ઉડાડવી=જેજેકાર
કરાવવો; દંકો વગાડવો.

ધળગરો, પું ધળ પકડનારો માણસ. [૨]
ધળનો ડાડો તે.

ધટ્ટી, ઓં બાળકની ડુંકી મુકટી; કૌપીન;
લંગોટી મારવાનું રેશમી અથવા શણું
ડુંકા પનાનું કપડું.

ધડ, નં (દે. તઢ) માથા વગરનું શરીર;
શિર રહિત કહેવર; કમધ;—ધડ કેટલી-
એવાર ઝૂઝવ્યું—ઘડવું. (૨) મૂળધાર;

પાયો;—ધડ વગરની વાત છે. [૩] અં
પહેલે; પ્રથમ, આગળ, મૂળથી; શરૂઆ-
તથી;—ધડથીજ મેં એને કહ્યું હતું. (૪)
વગર વિલાંબે; આચકો ખાધા વગર; એક-
દમ; તરત; વિચાર કર્યા કે વાટ જોયા
વગર; એકદમ સપાટે. કલા કારવ્યા
વગર એકદમ ધડ દબને મારવા લાગ્યો.
ધડ દબને તમાચો ચોઢી દીધો.

ધડક, ઓં ધડકવું તે; થડક, ધુભરો, કંપ;
હૃદયની ધડજ તે; ભય-ખીક વગેરેથી
જાતીનું ધુભવું તે. (૨) ભય, સોદ, ખીક;
ફટકારો;—એને ધડક પેસી ગઇ.

ધડકણ, વિં ધરધર થાય એવું, ખીકણ;
ડરકણ; કાવર. ઉં ક્રિયા ધડકણને ધીર,
ક્રિયા યુગ્મ હીણ ને માતા. શામળ.

ધડકધડક, અં ધડકતું હોય તેમ, હૃદયનું
નેરથી ચાલવું તે; ધડધડ થવું તે, ઉપ-
સવું ને ખેસી જવું એમ થવું તે; ભય-
થી—સોદથી ઉછળતું હોય તેમ; ધમધમ.
ફટકફટક;—નાથ નાસી ગયો અને પોતે
બચી ગયો તેમ છતાં હજી એની જાતી
જોને કેવી ધડક ધડક થાય છે. ઉછળવું,
નેરથી ચાલવું તે.

ધડકવું, કિં અં નેરથી ધુભને ચાલવું;
જાસને ઝપાટે ઉંચુંનાચું થવું, ધારતી-
ભય લાગવાથી ઉછળવું; ધમધમ થાય
તેમ ચાલવું. કિં પ્રં જાતી ધડકરી=
ભય વગેરેના કારણથી હૃદય નેરથી ધમ-
કવું. ઉં અણુધે ઉર ધડકે નહિ, પાડે
વાધ બરાડ, વર્ષદરબી વનમાં વલવલે.
પ્રેમાનંદ, એની જાતીએ ધડકી નહિ=ભ-
ગારે ખીધો નહિ. (૨) દયા આવી નહિ;
' છુકું કઈ છું ' એમ લાગ્યું નહિ.

ધડધીબ, અં ઝોચિતું તટી પડતું હોય
તેમ; ધડધડ એમ ચબને તરત;—ધડધીબ
નીચે પડ્યો.

ધડધડ, અં ધારામધ પડતું હોય તેમ, પડતી
ધારાઓના અવાજનું અતુરચાતમક
રૂપ; ઉપરાઉપરી પડતી ચીજોના અવાજ
તે; ધડધડ પાણી પડવા માંડ્યું. (૨) એ-

કદમ નેરનેર: ધડાટ. (૩) થડથડ;
ઉપરાઉપરી; તેણે તો ધડધડ એને તમાચા
ચોઢી દીધા.

ધડધડાટ, પું. ધડધડ થવું તે; ઉપરાઉપરી
પડતી વસ્તુઓના ધડધડ એવો ને અ-
વાજ તે. (૨) રોક, સપાટો, ચીમકી, તે-
જદાર દેખાવ. [૩] ધડધડ કે ફડફડ થાય
તેમ;—ફટાકડા સળગાવ્યા એટલે ધડધડાટ
દાદર ઉતરી પડ્યો.

ધડખડધડખડ, અં. ધખધખ, એવો અવાજ
થાય તેમ. ઉં રાતે તો માંડે રંજડ,
ધડખડ નળે આવી ધાડ.

ધડમધડા, સ્ત્રી. મારામાર, ધડાધડ, ધડોધડ.
એક બીજાપર માર પડવો તે. હડાધ,
ટો. [૨] અં ઉપરાઉપરી; એક પછી
એક, ધડોધડ એમ.

ધડાકાખંધ, અં. સપાટાખંધ, ગળ્ના સાથેજ,
અપડી વગાડતામાં, એકદમ. ધડાકા કરતાં
ની સાથેજ;—એની પાસેથી તો હું ધડાકા-
ખંધ નાણું લઇશ.

ધડાકો, પું. નેરદાર મોટો અવાજ; બડાકો,
ભારે અવાજ. ઉં બલો બુરોતોપ તણો
ધડાકો, હવા વિષે હોય જતો હડાકયો. (૨)
સાક્ષીનાર ચોકે એવી વાત—ખોલવું તે,
ખડાશ, ખોટી વાત. (૩) નેરનેર મારે-
લો સપાટો, ઝપાટામાં કરી નાખેલું કામ
વગેરે તે;—તેં ઠીક ધડાકો માર્યો=અણુ જ-
દી કામ પતાવ્યું. શરમ રાખ્યા વગર
જે કંઈ કહેવાનું હોય તે આદેશક
વાણીએ સામે મોઢે કહી દેવું તે.

ધડાધડ, અં. ઉપરા ઉપરી અવાજ થાય તેમ;
તડાતડ; ઉપરાઉપરી, એક પછી એક—
ધડધડ. ઉં પાછળ માર ધડાધડ પડશે,
કાંઈ એક મંદ ચાલતાં. દયારામ.

ધડાધડી, સ્ત્રી. નેરમાં ચાલેલી મારામારી,
સામ સામે ધડાધડ ષટકાવચામાં આવે તે,
નેરથી ચાલે એવી મારામારો કે ખોલા-
ખોલી તે. [૨] ઉતાવળ, ત્વરા, ધાધ; ધ-
માશ, ધમધમમા. (૩) અગત્ય, જરૂર. (૪)
લેવાની પડાપડી, તડી પડી રહેવી તે. ખૂબ

હોંસાવુંસી ને બીડાબીડ થઇ હેવી
તે;—મવારમાં ધરાકા ધડાધડી કરે છે.

ધડી, સ્ત્રી. ધણો માલ જોખાને માટે પદ્ધતિમાં
કાયમનું ને વજન બાંધવું તે, કાટલાં
કરતાં વધારે ભારે વજનનો એક સંતોલો
બાંધવો તે,—જુઓ અઢી મણની ધડી બાંધી
છે, કિં. પ્ર. ધડી બાંધવી=અમુક વજનનો
સંતોલો બાંધવો—કરવો તે. [૨] અડસટ્ટો;
આશરો.

ધડીમધડીમ, અં. ધડ એવો અવાજ થાય
તેમ; ઉપરાઉપરી આઘાત કરવા તે; ઉ-
પરાઉપરી; તડાતડ.

ધડીમલો, પું. ધડ એવો અવાજ થાય તેમ
નેરથી છાતી ફૂટવી તે, એકદમ નેર
નેર ફૂટી નાંખવું તે, નેરથી બે હાથે
છાતી ફૂટવી તે. [૨] દે માર જોસથી હો-
ઠારીને રીસ—ઉભરો કાઢવો તે. કિં. પ્ર.
ધડીમલો લેવો=કાંઈની સામે જઈ નેરથી
ફૂટવું તે.

ધડકવું, કિં. અં. ધાંટા કાઢીને બીવડાવવું;
નેરથી ખીજવું; દમ ભરાવવો; ગળ્ના
કરવી.

ધડસવું. કિં. સં. મારવું; પીટવું.

ધડો, પું. તાજવાનાં બે પદ્ધતિ અને દાંડી
બંને તરફના સમ વજનથી એક સરખી
રહેવા માટે ઉંચા રહેતા પદ્ધતિમાં બે ભાર
રાખવો તે; બે પદ્ધતિ સમવજનસર રહે તેમ
કરવાને રાખવાનું ને એક તરફનું વજન
તે. (૨) ને વાસણમાં ચીજ આપવાની
હોય તે વાસણની બેરોબર વજન બીજા
પદ્ધતિમાં મૂકી પદ્ધતિ સમાતર કરવાં તે.
[૩] નિત્ય એક સરખી સમસ્થિતિ તે,
એકજ ધોરણસર રહેવાપણું તે. [૪] નિયમ;
ટેક; સમતા. (૫) રોજરોજ નિયમિત રહેતાં
શીખવું તે, એક સરખો અભ્યાસ તે.
(૬) નિશ્ચયપણું, દૃઢતા. [૭] આંકો, હદ,
સીમા. કિં. પ્ર. ધડો કરવો=બે પદ્ધતિ
સરખાં રહે એમ કરવું. [૮] તોલ કરવો.
ધડે બેસવું=શાહા પડવું, નાસીપાસ થઇ.

ને કેકાણે મેસવું. ધડે રહેવું=અંદાજસર રહેવું; હદે રહેવું. ધડા આપવો=કાંદાનાં પલ્લાની અસમતાની ઘટ મજરે આપવી લેવી. (૨) દાખલો-શીખ-નમિયત મળે તેમ કરવું.

ધણુ, નં ટાળું; મમૂક. જોધણુ. (૨) ધન.

[૩] સ્ત્રી અધરણિયાત. [૪] અં અંદરથી પોલી વસ્તુ ઉપર થયેલા આ-ધાતથી નીકળતો એવો અવાજ.

ધણુધણુવું, કિં અં જોશમાં બળવું; જવા-ળાના જોશથી હવામાં ધણુધણુ એમ થવું.

[૨] અંદરથી પોલી ને હવા ભરેલી પાતળી સપાટી ઉપરના આધાતનો અ-વાજ થવો. [૩] જોશ-અવાજના જોરથી કંપવું—ધ્રુજવું, અને સાથે સાથે ગાજી રહેવું તે:-તોપના મારાથી શહેરનાં મકાનો ને જીરજો ધણુધણુવા લાગ્યા.

ધણુધણુવવું, કિં સં ધણુધણુ થાય એમ કરવું; ધમકાવવું; મોટથી કપકો આપવો.

ધણિયાણી, સ્ત્રી પરણેતર સ્ત્રી; વહુ; બાઈડી; પત્ની, ભાર્યા. (૨) જેની માલીકી-સત્તા હોય તે સ્ત્રી; શેઠાણી. કહેં ધણીધણિ-યાણી રાજી તો કયા કરે મિયાં કાજી=વાદી પ્રતિવાદી અથવા પક્ષકારો સંપે તો પછી વાંધા પતવનાર શું કરનાર છે, અર્થાત્ વાંધા રજો નહિ ન્યા પતવનારું કામજી શું રહ્યું ?

ધણિયાતું, વિં જેની ઉપર ધણી-માલીક હોય તેવું; ધણીપણાવાળું; સ્વામિત્વવાળું. (૨) ખાનગી-બ્યક્તિની માલીકીતું:-આ તો ધણિયાતી જમીન છે.

ધણિયાપું, નં ધણીપણું; સ્વામિત્વ. ઉં સ-જની ધણિયાપું ન ધરાવું, કે એક બદામનું રે લોલ. ક. દ. ડા.

ધણી, પું માલીક; જેની સત્તા હોય તે; સ્વામી, પતિ. [૨] મુખી; ઉપરી. રં પ્રં ધણીમુખું=જેનોધણી-માલીક મરી ગ-યેલો હોય એવું. માલીક રહિત. [ટોર-માટે] વિધવા [સ્ત્રી માટે] કિં પ્રં

ધણી કરવો=નાતરું કરવું; બીજા પુરુષને પતિ તરીકે સ્વીકારવો. કહેં ધણીને સજો ઢાંકણીમાં ને પડોસ્તીને સજો આર-સીમાં=ધણીને સજો તે ખરું. ધણીની મા-નીતી બારગામ જઈ કરે=રાજાને-સ્વામીને માનીતું માણસ ગમે તેમ કરે. ધણીવગરનાં ટોર સુનાં=ધણી વગર ખરી સંભાળ કોઈ લાઇ શકતું નથી. ધણીનો કોઈ ધણી છે ? ઇશ્વરની ઉપર કોઈ નથી. (ધણી=ઇશ્વર) ધણીનું ધાર્યું થાય=ઇશ્વરની ઇચ્છા હોય તેમ થાય. ધણી કહે ધાને ચોર કહેશે નાસ=પ-ને સા સોના લાભનું બોલે. ધ-ણી ધણિયાણીના ટંટા=એમાં કંઈ માલ નહિ=સાકંકુસના તાપણા જેવું-એ ટંટા તે કંઈ ટંટા જેવો કહેવાય નહિ.

ધણીધારી, વિં માલીક ને સંભાળ રાખનાર, મુખ્ય માણસ તે; વાલી; રક્ષક.

ધણીરણી, પું કુસમાલીક; જેને સંપૂર્ણ સ્વા-મિત્વ હોય તે.

ધત, અં તુચ્છકાર દર્શક શબ્દ; ધુતકારી કા-લું તે. [૨] પું પુરુષની શુદ્ધદ્રિય. રં પ્રં ધતપર મારવું=ન લેખવવું.

ધતવું, કિં અં ધુતીને લાંબ લેવું; ઢોગાધથી લેવું; ધુતવું.

ધતિંગ, નં તોફાન; મરતી. [૨] જુડો-ઢોંગ; ખાલી-ધામધુમિયો જે દેખાડો કર-વો તે; ફેલફટવો; ખાખરું; ડોળી ધામ ધુમ; ઢોંગસોંગ.

ધધેા, પું [સં] ધકાર; ધ એવો અક્ષર અને ઉચ્ચાર તે.

ધધડાવવું, કિં સં જોરથી-મોટે અવાજે ધમ-કાવવું; કપકોદેવો; ખૂમખીજવું; ધુજળાય તેમ ધમકાવવું. (૨) જોરથી ધમધમ થાય તેમ કામ ચલાવવું.

ધધણાવવું, કિં સં ધણુધણુ એવો અવાજ થાય અને ધુજો એમ કરવું; બીએ એમ કપકો દેવો; ડાટડીનાંખવું; દમદેવો.

ધન, નં (સં) દ્રવ્ય; પૈસા; દોલત; નાણું; માલમિલકત; સંપત્તિ; વિત્ત. આ શબ્દ બીજા શબ્દની આગળ જોડતાં એવિત્ત-

અર્થ વગેરેના સંગ્રહ-સમુદાય એવો અર્થ
અતાવે છે.—વિદ્યાધન. (૨) વિં ધન્ય; રૂંડ;
સાંઈ; સુભાગી. ઉં હું તમને પૂરું મારા
ધન વડુ મોર રે. [૩] નવમી રાશિ:—
ધન, મકર, કુંભ ઇત્યાદિ. કહેવું ધન તો
હેડને ત્યાંએ હોય=ધન એ કંઈ પ્રતિષ્ઠા-
ગૌરવ નથી, પણ ચારિત્ર્ય એ પ્રતિષ્ઠા છે.
ધન, જોખન, અને દુઃખ એ સદાકાળ
રહેતાં નથી, અર્થાત્ સંચળ છે. ધનના
પ્રદરપતિ=સારો-લાભનો સમય તે ધનકરતા
મા વધે=ધનથી જે ગૌરવ નથી મળતું
તે મોટા મનથી મગે છે. ધનથી કાંઈ
ધરાતું નથી=શક્તિની તૃપ્તિ નથી માટે
સતોષ રાખવો જોઈએ. ધન ધરી ધન
દહાડે=મમે મારો સમય-મંગળ આવમર
હો. શામાશ=કે તે જન જીએ ધન,
જેણે પાળ્યાં દીનજન.

ધનતેરશ, સ્ત્રીં આસો વદિ તેરશ. આ દિવસ
દિવાળીના તહેવારોમાં આવે છે અને તે
દહાડે ધનનું પૂજન કરવામાં આવે છે.

ધનદ, વિં (સં) ધન દેનાઈ, ધનની પ્રાપ્તિ
કરાવે એવું. (૨) પું કુમેર, ધનપતિ.

ધનધન, અં ધન્ય ધન્ય, અહોભાગ્ય-શામાશ
શામાશ; બલે બલે; મહુ સાંઈ-મંગલમય;
શુભ અવસર એમ અતાવવાને માટે વપ-
રાય છે. ઉં ધનધન બીલી તારા પાન,
ચઢે મહાદેવનેરે લોલ.

ધનર્પત, પું [સં] અહળક ધનનો માલિક;
મોટા ધનાઢય તે. (૨) કુમેરબંડારી.
ઉં રૂડા હારે હમ્યો, ધનપતિ અનુભવ-
તીજનના.

ધનપાળ, વિં ધનનું પાલન-રક્ષણ કરનાર;
ધન સાચવનાર; બંડારી. [૨] કુમેર.

ધનરેખા, સ્ત્રીં નસીંગમાં કેટલું ધન છે તે
દેખાડનારે હાથ ઉપરનો આંકા-હીટી તે;
ધનપ્રાપ્તિ દેખાડનાઈ હાથપગ ઉપરનું ચિ-
હન તે.

ધનવંત, વિં ધનવાળો; પૈસાદાર; ગૃહસ્થ;
ધનાઢય. ઉં ધનવંતાની બેટીરે.

ધનવાન, વિં (સં) ધનવંત; પૈસાદાર;
મતખર; શ્રીમંત. ૩૦ પ્રં ધનવાનનો
કચરો ને મરીખનો પેટભરો.

ધનજ્ય, પું [સં] અર્જુન.

ધનંતર, વિં ધનેતર; ખૂન ધનવાન હોય
એવું તે, ધન, બળ અને ઐશ્વર્યથી મા-
તખર. (૨) સર્વોચ્ચ, સૌથી મોટું
હોય એવું [૩] મોટા ધનુર્ધર હોય
એવો=કું તો મોટા ધનંતરનીએ દર-
કાર રાખતો નથી. બળવાન, ધનથી મોટો
એવો તે ધનંતર.

ધનાઢય, વિં (સં) ધનપૂર્ણ. ખૂનપૈસા
વાળું; પૈસાથી ભરપૂર હોય તે; ધનવાન;
શ્રીમંત.—ચાંપાનેરમાં તે સમયે ધનાઢય
વેપારીઓની ખોટ ન હતી.

ધનાધ્યક્ષ પું [સં] ધન-કાશનો ઉપરી
તે, કોષાધિપતિ.

ધનારખ, નં [સં ધનાર્ક] ધનરા-
શિમાંથી સૂર્ય પસાર થતા હોય તેટલા
દિવસનો સમય તે ય. વચને વપરાય છે.
લગ્નદિક વિધિને માટે એ દિવસો તજવા
ચોગ્ય ગણાય છે.—ધનારખ મીનારખમાં
પછી લગનનું મહુરત નહિ આવે ? માટે
વેળા છતાં ચેતન.

ધનાશરી, જું ધનાશ્રી.

ધનાશ્રો, સ્ત્રીં એક રાગ-રાગિણી આ રાગિણી
રાગિના ત્રીજા પ્રદરમાં ગવાય છે. પ્રાચીન
કવિઓના કેટલાક રાગ-હાજોમાંનું એક પદ.

ધનિક, વિં [સં] ધનવાન, પૈસાદાર;
ગૃહસ્થ.

ધનિષ્ઠા, નં [સં] ચોતીમયું નક્ષત્ર.

ધની, વિં (સં) પૈસાદાર; ધનવાન, ગૃહ-
સ્થ, માતખર.

ધનુ, નં [સં] કામડું, કમાન; ચાપ, તીર
નાખવાની વાંસ અને તાંતચાળી એક
બનાવટ તે. [૨] ચાર હાથનું પ્રમાણ. ધ-
નુનિષ્ઠા=ધનુષ્ય ઉપર તીર ચઢાવીને માર-
વાની આવડ તે; ધનુષ્યઆણુ વાપરવાની
કળા.

ધનુર, નં ધનુષ્યની માફક કરોડની આકારીથી

માણસ વાંકો વળી જાય એવી તાણ-
ખેંચતો રોગ તે; એક વાતરોગ, ધા-જખમ
થયોલો હોય અને કંઈ ખાટું ખાધામાં
આવે તો ધનુર ધાય છે. ધનુરવા આ
અસાધ્ય રોગ મનાય છે. પીડ-કરોડમંથી
તેની આંચળી શરૂ થાય છે ને ધનુષ્યની
માફક માણસ એવડ વળી જાય છે.

ધનુર્ધર, વિં [સં] ધનુષ્ય ધરનાર, ધનુ-
ધારી; ધન્વી. (૨) ધનુષ્યખાણુથી લડ-
નાર. (૨) શરવીર.

ધનુર્ધારી, વિં (સં) ધનુર્ધર, ધન્વી. ઉં
ધનુર્ધારીતણું ખાણુ, ખાણુ લે એક પ્રા-
ણીનો, કંધી ત્રાજે ભૂમિ એક, છુદ્ધિમાનની
શુકત તો.

ધનુર્મસ, પું [સં] ધનસંક્રાંતિનો મહીનો;
ને મહીનામાં ધનસંક્રાંતિ હોય તે. [૨]
ધનસંક્રાંતિમાં સવારના પહોરમાં ને ધન
ભોજન કરાવવું તે. એ ભોજનમાં લાડુ અને
પરચરણ શાક દહિં ને ખીચડી ચાય છે.

ધનુર્વર્ષ, પું કરોડની આંચળીનો એક જીવલેણ
વાતરોગ; ધનુર.

ધનુર્વિદ્યા, સ્ત્રી [સં] ધનુષ્યખાણુ વાપ-
રવાની કળા તે; કેમ ધનુષ્ય વાપરવું
તેને લગતું શિક્ષણ તે.

ધનુર્વેદ, પું [સં] ધનુર્વિદ્યા, યજુર્વેદનો
ઉપવેદ.

ધનુધ્ય, નં [સં] ધનુ; ચાપ; કોદંડ, ક-
માન, કામઠું. [૨] અર્ધગોળાકાર આ-
કૃતિ તે, કમાન:—ધન્ધધનુધ્ય.

ધનેર, નં અનાજમાં સળો કરનારું એક નાતું
જવડું, કિલ્લું. આ જીવડાં ધઉં, જવ વ-
ગેરેમાં થાય છે.

ધનેશ, પું [સં] ધનનો ઉપરી; કુમેર.
ધન્ય, વિં (સં) કૃતાર્થ; ભાગ્યશાળી.
(૨) શાશ્વ, સાર, યુક્ત, મંગળ. [૩]
અં વાહવાહ, શાખાશ.

ધન્યભાગ્ય, નં [સં] અહોભાગ્ય, સુભાગ્ય.
[૨] સુસમય, મંગળપ્રસંગ, સુદૈવ.

ધન્યવાદ, પું શાખાશી; વાહવાહ; ધન્ય છે,
એમ કહેવું લખવું=જણાવવું તે; આભિનં-

દન; જય આપવો તે.

ધન્યા, વિં સ્ત્રી સખી; સુભગા.

ધન્વંતરી, પું [સં] દેવતાઓનો વૈદ; રાજ
મટાડનારો સારામાં સારો ને વૈદ તે.
(૨) ભોજની સભાનાં નવ રત્નમાંનો એક
પંડિત.

ધન્વી, પું [સં] ધનુર્ધર; ધનુષ્ય ખાણુ
વાપરવામાં કુશળ હોય એવો લડવૈયો.

ધપકારો, પું જીવ ધપકારો.

ધપતું, કિં અં આગળ વધતું; મોંખર થઇને
ધુસતું; આગળ પગલું બારતું; વધવાને
ટાંપો રહેવું.

ધપાધપ, સ્ત્રી સામસામી ધપ્પા મારવા તે;
ધપ્પાખાણુ.

ધપાધપા, સ્ત્રી ધપાધપ.

ધપ્પાખાણુ, સ્ત્રી સામાસામી ધપ્પા મારવા
તે; ધપાધપી.

ધપ્પો, પું પીઠ અથવા માથા ઉપર પહોળો
કરીને પંખે મારવો-ઠોકવો તે; ધબ્બો;
ખભા ઉપર થાપડ મારવી તે; થકડાક
મારવી તે; થપડાક. ૩૦ પ્રં ધપ્પો ખાવો
ને મારવો=સમવ્યવહાર ચલાવવો તે.

ધરો, પું ઢગલો:—ધૂળનો ધરો.

ધબ, અં પોલી થાપડનો અવાજ તે. (૨)

અવાજ થઇ ઝગડોને એકદમ શાંત થઇ
જવું તે; અંધ પડી જવું તે; સાવ શન્ય-
કાર થઇ રહેવું તે. દાવો ગયો એટલે
અંધારું ધબ:—દાડે તો જાણે ટયુમગુ ચાલે
પણ રાત પડી એટલે તો ધમાય નમ:

ધપકતું, કિં અં ધમ ધમ ચવું; ધકકતું;
ઉછળવું:—હંદ્ય ધપક છે. કંપવું; ધુજવું.

ધપકારો, પું ભારે યીજ ઉચેથી નીચે પડતાં
થતો મોટો અવાજ તે; જોરથી એ
યીજે અફળાતાં થતો અવાજ તે:—મેડા
ઉપર શાનો ધપકારો થયો ? કંપ; ઉછાળો:—
દાકાર જીગળી મૂકે છે તેથી તેને હંદ્યનો
ધપકારો સંભળાય છે. ધમધમ ચવું તે;
ધપકો.

ધપકડો, પું એકદમ કરી નાંખેલો ગોટાળો;
ચપ્પકાર; અંધારું. ઉપ્પું કરી નાંખવું તે;

ખખાડી નાંખવું તે:-આ શી ધમકાકો વાળે? સખડકો વગર ધખડકો. (૨) ઉપરા ઉપરી ધખધખ થવું તે; ધખ એવો અવાજ. કિં પ્રં ધખડકો વાળવો=ખરાખ કરી નાંખવું; જેમાં કંઈ ગતાગમ પડે નહિ એવો મોટાભો કરી નાંખવો.

ધખધખ, અં એવો અવાજ; એક પછી એક ધખકાર થયા કરવો તે. ઉં ધખધખ થયા કરવું તે. ઉં ધખધખ ધુએ તે શેટલા વગર રૂએ.

ધખધખો, પું ઉંચેથી નીચે પડતો પાણીનો જે મોટો પ્રવાહ તે; ધોધ; પાણીના મોટા જથ્થાનું નીચે વહી પડતાં થતું જે ધાંધા-ટિયા વહેણું તે. ગરસખાનો-નાયગારાનો ધખધખો.

ધખવું, કિં અં દેવાળું કાઢવું; ખંધ પડી જવું. (૨) ઢખવું; વહાવરથાની નજાણને લીધે ધણું ઓછું થયા વગર મરી જવું:-ડોસો ઉઠવા ત્યારે હોશિયાર હતા અને એક કલાક પછી તો ઢખો-ધની ગયા. (૩) ધખધખ-થાપકો-ધપા મારવા તે:-છોકરાને ધખી નાંખ્યો. ધીખવું.

ધખાકો, પું મોટો અવાજ; ધખકારો. ધખ દહન થયેલો મોટો અવાજ; ધખકારો. ધખ દહને મોટો ધખાકો થયો.

ધખાયનમઃ, અં થઈ ચૂક્યું એમ; શત્રુકાર-અધાર. કંઈ નહિ જેવું થઈ રહેવું તે:-ચૂંચાં હોય ત્યાં લગી સૂઝે ને કાઢી નાંખ્યાં એટલે ધખાયનમઃ-થઈ ચૂક્યું!

ધખોડવું, કિં અં પોતે હાથે ધખધખ થાય એમ મારવું; ધખ્યા મારવા તે. (૨) સામા માણસને આમતેમ સમજાવી તેને ખખડી-ગળે ભેરવી દેવું:-નહારો માલ ધખોડતો ના હોય?

ધખોધમ, અં ઉપરા ઉપરી ધખધખ થાય એમ:-તેણે ધખોધમ બે ચાર ધખ્યા માર્યા. સામાવાળાઓએ તો ધખોધમ લાકડીઓ મારવા માંડી.

ધખખાખા, સીં ધખખાખા.

ધખખો, પું ધખો; ચપટા હાથની થાપક તે; થાપક.

ધમ, અં હોલ ઠોકતાં થતો એવો અવાજ; નરધાનો બાયાનો અવાજ. (૨) ના. ઠોકતાં ધમ એવો અવાજ નીકળે એવું વાણુ; હોલ; નગારું. (૩) ધમ. રૂં પ્રં ધમ. પાંચશરી=ધારણમાં ન રહે એવું કાટલું; ધાટધુટ વગરનું ભારે કાટલું. માથાકુટનું કામ; જેમાં કંઈ સાર ન હોય એવું ખાંડી કપાળ કૂટવા જેવું-બમ-વહેમનું કામ; અતેરં.

ધમક, સીં. જોશ; શૌર્ય; આવેશ. (૨) તેણ; લખલખાટ; સુરખપણું; ઝળકી, પ્રહાર:-એના કીરમજી રંગની ધમક જ ચોર છે. [૨] ધમધમ થાય તેવું. [અં] ધમકારે. ઉં ધમક ધમક ચાલો, ચાલતાં લાજ રાખો, નહિ અમ ધર આવાં, ચાલશે સત્ય જાણો. [૩] તોર; તનમનાટ; ઉત્સાહાનિય; રોહ; રૂઆબ; દમદમાટ; ભભક; દમદમો.

ધમકવું, કિં અં ધમધમ થવું; ધમ એવો અવાજ થવો, ગાજવું; વાગવું; અવાજ કરવો; ઢમકવું. [૨] ચરચરવું, ધૂજવું; કંપવું. [૩] ઝળકી મારવી; સોદર્ષ ઉડવું. :-આ રંગ કેવો ધમકે છે?

ધમકાર, પું ધમ એવો અવાજ થવો તે; ધમકારો.

ધમકારે, પું ધમકાર.

ધમકાવવું, કિં સં ધમધમી-ડરી ધૂણ જાય એમ કરવું; શિક્ષાનો ભય ખતાવવો; બિલાડાવવું; ધમકી આપવી; ઠપકો દેવો; જોરથી મોટેથી બોલીને 'અમુક તમુક કરીશ' એમ કહી ભય દેખાડવો. [૨] જોશથી કામ ચલાવવું; ડરાવવું.

ધમકી, સીં બીક ખતાવવી તે; શિક્ષા કરવાનો ભય દેખાડવો તે; બીક; ધાર્સ્તી, સોહ; ડરાવવું તે. કિં પ્રં ધમકી આપવી=ભય દેખાડવો:-મારવા-ખૂન કરવાની ધમકી આપવી.

ધમકે, પું ગડો; ધીમકો; ધપો: જોરથી
સુકી મારવી તે.

ધમચકડ, સીં ધમધમ એવું થાય તેમ ધુમાડું
તે; ગડઅડ; મરતી તોફાન; ધાંધલ; મારા-
મારી; અહુ ઉતાવળે ધણા માણસોનું
મોટેથી બોલવું તે; એક બીજાને મારવું
ખેંચતાણ કરવી કે બીજી રીતે ધુમાડું
તે; ધમાલ. [૨] અં ખૂચ ઉતાવળે;
ઝપાટાખંધ થઇ જાય એમ:—એણે તો
મીલનું કામ ધમચકડ આગળ ચલાવવા
માંડ્યું છે.

ધમણ, સીં પવન ભરવા ને જોરથી તેને પાછો
કુંકવા માટ પહોળું થાય અને પ્રિડાય એવું
આમડાનું કોચળા જેવું યંત્ર. [૨] પ્રસારાય
અને ગડી કરાય—વળાય એવું—ગાડી ઉપર
રાખવાનું છાપર—છત્ર:—ખુલ્લી ચંદનીની
એજ માણવી હોય તો બગીની ધમણ
ઉતરાવો, તાપ તડકા હોય ત્યારે ધમણનું
કામ. ધાતુ ગાળનારા—સોની લુહાર વજે-
રની અગ્નિ ધમવાનો થેલી. ક્રિં પ્ર ધમણ
ચાલવી=જોરથી શ્વાસ ચાલવો. ઉં ચાલે
શ્વાસ જે નાકની વાટ, જાણે ધમણતણે
ફૂકવાટ.

ધમણવું, કિં સં ધમણથી પવન કુંકવો;
પવન કુંકાને અગ્નિ સળગાવવા;
ધમણથી અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરવો. [૨]
યંત્રમાં પવન ભરવો અને બહાર કાઢવો;
પવન નાંખ નાંખ કરવો:—હું તો ક્યાર-
નીએ સધડી ધમણું છું. જું ધમવું.
[૩] કુંગરાવું; ચલાવવું; આજ નાંખવું;
ચલાવવું; સતેજ રાખ્યા કરવું; નાક કુંકું
પડવા દેવું; ઉતેજન આપ્યા કરવું.

ધમધમ, અં એવા અવાજ તે. [૨] ટોલ;
નગારું. [બાળભાષામાં]

ધમધમણ, કિં અં ગરમીનો જોસ વધી
જવા; ગરમ ગરમ થઇ જવું; ધણા તા-
પથી ધૂજી જવું; ધુવાંધુવાં થઇ જવું;
જોસથી આકળા પડી જવું. [૨] ધમણથી
કુંકવું; પ્રજ્વલિત કરવું; ધમણ દલાવવી.

[૧] ધૂજવું; કંપવું; ધમધમ થઇ રહેવું.
ઉં ધમધમતી વસુધા પદ પ્રહરે.

ધમધમાટ, પું ધમધમ થઇ જવાગ એવું
જે તે; ધમધમાટો; ગરમી તેજનો જે બાવ
તે; તિખાથ; ગરમી. (૨) ધમધમ એવા
અવાજનો જે ઘોષાટ તે; ધમધમ થઈ
રહેવું તે. [૩] દોર; તોર; તેજ; લખલ-
ખાટ. [વં ગરમ—તેજ કરે એવું. દાજ
તો ધમધમાટ થઇ છે. તીખું, આકરું.
રોફ, જોસના ઉછળો.

ધમધમાવવું, કિં સં ધમધા આપવી;
ખીજવું. [૨] જોરથી કુંકાને સળગાવવું;
ગરમ થાય—ધમધમ થાય એમ કરવું.
[૩] જોરથી કામ ચલાવવું. [૪] ધુળવી
નાંખવું; કંપાવવું, ધુવાંધુવાં કરીનાંખવું.
ધમધોકાર, અં સપાટાખંધ; હોસ અને
ઉતાવળ સાથે; ધમધોકાર; એકદમ ઉત્સાહ
ભરી ઝડપથી:—તેણે હવે ધમધોકાર કામ
ચલાવવા માંડ્યું છે. કામના સપાટાથી
આસપાસ ધમધમાટ થઇ રહે એમ.

ધમની, સીં નાની જુંગળી; પાતળી નળી.
(૨) ઝીણી નાડ તે; નસ. [૩] અગ્નિ
ધમવાની જુંગળી—તાનીની.

ધમપછાડ, સીં ધમલધને પછાડાજી જવા જેવી
ઉતાવળ તે; ધાંધલ; અતિવેગ કરવી તે.
(૨) આકુળ આકુળ થઇ જવું તે; કોષ
વરતુ વાત કે દુઃખ વગેરેનું લાંબું ખૂચ
આકળા પડી જવું તે; અધીર થઇ જઈ
પડીગાપડી જવાય એમ કરવું તે.

ધમપછાડા, પું ખૂચ ધાંધલ મચાવવી તે;
આકળા થઇ ખૂચ બરાડા અને પછાડા
ખાવા તે; કોષ કાંઈ કે દુઃખને લીધે અતિ
વ્યાકુળ થઇ જીવ પટકી નાંખવો તે. (૨)
નડાડું પેતર કરવું તે. (૩) અત્યંત શોક
ખતાવવો તે.

ધમપાંચીરી, સીં ધમ એવો વામતાં અવાજ
થાય એવી પાંચ શેરની મહા—રોહું—પતથર
તે; કોષ, શોક કે કહાપાથી મોટો ભાર
પતથર લઇ કપાળ ફૂટી નાંખવું તે; જાતીને

માથા કૂટવાં તે; કૂટીને કઢાપો કરાવો તે.
:-આ વાત સાંભળી ડાસો તો ધમપાંચેરી
લેશે. કિં ૩૦ ધમપાંચેરી લેવી=માયું
કૂટીને કઢાપો કરવો. ધમપાંચેરી આપવો=
પથરો મૂકવો=કઢાપો કરાવવો; ખાલી કલેશ
કરાવવો; ચીઢવું.

ધમવું, કિં સં અગ્નિ સળગાવવા-તેજ કર-
વાને પવન નાંખવો; ધમણ તાલવી; વિઝ-
ણથી પવન વઢાવો. (૨) સમજવી
પટાવીને સામાની પાસેથી કંઈ ને કંઈ કાઢી
લેવું; કૂટીને લઈ આવવું; સંટારવું:-મારી
પાસેથી એ કંઈ ધમી જય તેમ નથી=
લાભ મેળવી જય તેમ નથી. ધમીજવું=
લઈજવું; ચોરવું; સમજવીને ડિપાડી લઈ
જવું; લાભ લઈ લેવો. ત્યાંથી તમે કંઈ
ધમી લાવ્યા.

ધમરોળ, પું રોકકળ; રોતું, કૂટવું ને પછાડા
ખાવા તે; રોતને ધાંધલ મચાવવી. (૨)
કારી મરણથી હાહાકાર વર્તાઈ રહેવો તે;
ગળખ થઈ જવો તે. રોકકલાણું
તોફાન તે.

ધમાચકડી, સ્ત્રીં ધમધમ થાય એવું ધાંધલ
તે; ધાંધલ; ગરબડ; ધમાધમ થઈ રહે
એવી મસ્તી તે. (૨) ખેલચાલ; લડા
લડી; મારામારીનું ઠકલાણું; ટોટાકિસાદ;
ઉદમાત, ધમ્માચકડી.

ધમાધમ, સ્ત્રીં એક બીજની ઉપર ધમોધમ
મારવું ને લડવું તે; મોટેથી મોલી બખાળી
તોફાન કરવું તે. (૨) ઉતાવળ; ધાંધ;

ધમાધમી, સ્ત્રીં મારામારી; લડાલડ.

ધમાર, પું ગાયનમાં એકતાલ અથવા એ તાલે
ગવાણું ગાન.

ધમાણું, નં મોટી ને બેડોળ બાંધણીની પાધડી.
:-આ મોટું ધમાણું પહેરીને આવ્યા.

ધમારવું, કિં સં પથુને નચરાવવું.

ધમાસો, પું એક ઓપણિ; ખડસલિયો; ધા-
સની એક જાત. ૩. ૩૦ ધૂળ ને ધમાસો=
કંઈ નહિ-વાતમાં કંઈ માલ નથી એમ.
ધર્માધર્મી, સ્ત્રીં ધમાધમી; મારામાર;

લડાલડ.

ધર્મિમલ, પું [સં.] વાળ; કેશ; ચોટલોનો
જુડો.

ધર, વિં (સં.) ધરનાર, રાખનાર:-મણિધર;
ગંગાધર. (૨) નાં ઢળ-ગાડાં વગેરેની
ધુસરીનો જે ભાગ બળદની કાંધ પર રહે
છે તે. (૩) જ્યારથી બળદ જોડાતો થાય
ત્યારથી ગણાવું વરસ:-ત્રણ ધર આ
બળદ મેં રાખ્યો પણ એકે કલકાણું જોયું
નહિ. (૪) ધોરણ; નિશ્ચય; ભરોસો (૫)
ધડ; મૂળ; શરૂઆત. (૬) અં પહેરેથી;
આરંભથી. ઉં ધરથી જાણવા ધુતા-
રાના ઢંગ જો. (૭) ધુસરી; ધુરા:-ધર
ધરવી=માથે લેવું.

ધરખવું, કિં અં હારવું. ઉં કલો વિચ-
ણી સરખોર, ધર્મકલિન જોઈ ન ધરખોર.

ધરણ, નં ઢાળ; ઢમ; રીત; ગત-ચાલ-રાગની.

(૨) પાળ; પૂલ. (૩) ધરવું તે; આશ્રય;
સહાય; ધારણ કરે એવું જે તે. શરણ.

ધરણી, સ્ત્રીં [સં.] પૃથ્વી; પ્રામિ. (૨) ભોંય;
જમીન.

ધરણીધર, પું [સં.] પૃથ્વીને ધારણ કરનાર
શેષ-નાગ; કચ્છપ. (૨) પર્વત; ગિરિ.

ધરણું, નં બાંધધરી; જમીની; માથે લેવું તે;
વિશ્વાસ કરવો તે:-હવે સાખ મઈ-કાણું
એનું ધરણું ધરવાનું છે? ધીર. (૨)
તરાયું; જમરજસ્તી.

ધરતી, સ્ત્રીં પૃથ્વી. (૨) જમીન; ભોંય. ૩૦
૩૦ ધરતીનો છેડો=આડો બાંક; હદ:-
માએ છોકરાને માથે ત્યારે ધરતીનો છેડો
આવીજ રહ્યોને-હદ થઈને? ધરતીપર
પજે ન મૂકવો=અકિમાનથી અહર દિડવું;
ઉદત થઈજવું; કોઈને નહિ લેખવું તે.
કિં ૩૦ ધરતીમાં પેસી જવું=મફ જ
શરમાઈ જવું; અત્યંત હીણું લાગવું.

ધરતીકંપ, પું પૃથ્વી ધુન્ની તે; ધરતી ડાલવી
તે. પૃથ્વીની અંદરના ભાગમાં રહેલી ગર-
મીથી ઓગળેલા દ્રવ્યના ઉભરાતા જોસથી
જમીનને આચળા લાગવો તે. અંદરનો
ઓગળેલો રસ, ગરમી, વરાળ વગેરે પૃથ્વી

ફેડીને બહાર નીકળે તે પહેલાં ધરતી
ધમધમી ડાલે છે તે પછી તે ઉભરેા નવી
ફાટ પાડી અથવા જુના જ્વાળામુખીના
રફેટમાંથી બહાર નીકળે છે. જાપાન અને
ઇટલી તરફ વારંવાર ધરતી કંપ થાય છે.

ધરદહાડો, અં જોવો ને તેવોજ વખત રહેવો
તે; ગરીબી હોય તો તે, વાંઝ્યાપાણું હોય
તો તે; ને દુઃખ હોય તો તે:-એને તો
બિચારોને ધરદહાડો ને ધરધડીજ રહી.

ધરપકડ, સ્ત્રીં ધડપકડ; કાચલાથી એકદમ
ધણા માણસોને પકડવા તે; પકડાપકડી;
ઝાલાઝાલ:-ગયા ત્રણ વર્ષમાં બંગાળખાતે
ધણી ધરપકડ થઇ છે.

ધરપથ, સ્ત્રીં ખોટી ધારતી; ખાલી ધામધુમ;
પતરાજ. (૨) બડાબંધર-ઉડી જવા-કામ
કરવા બગેરેનો ઉતાવળ કરવી તે:-એસ
ચૂપચાપ શાની, ધરપથ ક્યાં કરે છે ?

ધરપત, સ્ત્રીં ધીરજ; સચુરી. (૨) વિશ્વાસ;
સંતોષ; હિંત તમિ. કહેઠો ધાન ધરપત
અને ઘી સંપત.

ધરમોળ, અં ધરામોળ થઇ ગયું હોય તેમ;
નામ નિશાને રહ્યું ન હોય તેમ થઇ જવું
તે; સાવ ઉંધું મારવું તે:-એણે ધરમોળ
ધાલ્યું. સત્તાનાથ. કિં પ્રં ધરમોળ
જવું=ખીજ પણ નહિ રહેવું; સાવનાથ
પામવું. ધરમોળ ધાવવું=વણસાડવું; સદ-
તર પાવમાલ કરવું; તદન બગાડી નાંખવું.

ધરમધકો, પું ફેગટ ફેરો; ખાલોજવું આ-
વવું પડે તે.

ધરમળ, નં પ્રારંભ; શરૂઆત; મુખ્ય મળ
તે:-અધી વાત મને ધરમળથી કહે
પહેલેથી. તમે ધરમળ જણો નહિ ને શા
માટે ટાપસી પુરો છો.

ધરવણ, કિં સં તૂમ થાય એમ ખવરાવવું-
સંતુષ્ટ કરવું; શાંતિ (જૂખની) કરાવવી.
(૨) પકડાવવું; ઝાલાવવું:-ઢેરને ધરાવોને
ઘેર લાવજો. ઉંચું ધરવજો એટલે સુમશે.

ધરવું, કિં સં [સં. જુ] પકડવું; ઝાલાવું.
(૨) પકેરવું; (૩) વેષ લેવો-

રૂપ લેવું; (૪) જન્મ-અવતાર લેવો-
ધારણ કરવો; ધારણ કરવું. ઉં ધરિથો
ભમરા ફેરા વેષ (૫) સામે મૂકવું; આગળ
રજી કરવું; અર્પણ કરવું:-કિંરજીને
થાળ ધરવી. હાથ ધરવો. (૬) પ્યાનમાં
લેવું; લક્ષ પર રાખવું. જા તમે આ
વાત મનપર ધરશે તો થશેજ. (૭)
રાખવું; દહતાથી વળગી રહેવું:-પ્યાન
ધરવું. રૂં પ્રં કાન ધરવું=અરજ સાંભ-
ળવો; પ્યાનમાં લેવું. (૨) કણુલ કરવું
જૂલ કણુલ કરવી. (૩) વશ કરી લેવું;
ગરીબ-આજ્ઞાધારક બનાવી દેવું; ફરજ
પાડવી. ઉં કન્યાનો કાન ધરીને સહી,
હાજર કરે તારી હજુરમાં આહ. મોં
ધરવું=વધમાં પડવું; માયું મારવું. હાથ
ધરવા=પરણવું; શરણ આપવું, સહાય થવું.

ધરા, સ્ત્રીં [સં] પૃથ્વી; ભૂમિ. જમીન.

ધરાધર, પું [સં.] પર્વત; ગિર.

ધરાધરી, અં સાથે, જોડે. (૨) બેશક; અલ-
ખત. (૩) તનામ; અમુક સુદાં, બધુએ.
:-કોણવા ધરાધરી સા લઈ ગયો.

ધરાર, અં અલખત; બેશક. (૨) વિં ધરાળ;
ભારે નમવું.

ધરાવણ, કિં સં ધરવું. (૨) ઓશિયાળા
થવા જેવું કોઇવું કંઈ પોતાની પાસે
રાખવું; દરકાર-ગરજ રાખવી:-હું મારા
આપની પણ ધરાવતો નથી=ઓશિયાળો
નથી=ઓશિયાળો નથી કે તેમની પણ મને
શેઠ પડતી હોય. (૩) પકડાવવું; ઝાલાવવું.
(૪) પાસે મૂકવું નવેદ કરવું:-થાળ
ધરાવવા. (૫) તૂમ કરવું; સંતોષપમાડવું.
ધરાવું, કિં અં તૂમ થવું (ખાદને) પેદ
બરાવાથી સંતોષ થવો. જોઇતું હોય તેટલું
મગાવાથી પરિપૂર્ણ થઇજવું:-ત્રિજીવ-
નથાએ કોઇ ધરાવો નથી, જુઓને રાજ
રાવજુ એને શું ન હતું ?

ધરાળ, વિં હુંસરી તરફ વધારે ભાર હોય
એવું. બળદની કાંત તરફથી વધારે ભાર
હોય તે ધરાળ ન પછા બાજુ વધારે
ભાર હોય ત્યારે ઉલાળ એમ કહેવાય છે.

ધરિત્રી, ઓં [સં.] પૃથ્વી; ભૂમિ.

ધરી, ઓં ગાડીનાં બે પૈડાંને ધરનારી જે લાકડાની આડી તે; જેનાં ધાલેલા લકડા ઉપર ચાક ફરે છે તે, જેની યન્ત્રે આભુએ વાહનનાં પૈડાં-ચાક રહે છે તે; નાડી. કિંમ પ્રં. ધરી ઝીલવી=અરવહેલો; આધારવૃત્ત થયું. (૨) જેના ઉપર અથવા જે મધ્યગિંદુની આમપાસ ચાક અથવા ગોગા ફરે છે તે:-પૃથ્વી તેની ધરી ઉપર ફરે છે તેથી રાત ને દહાડો થાય છે.

ધરૂ, પું. ધ્રુવ. [૨] અં. નક્ષી.

ધરૂ, નં. ઉખાડીને રોપવા માટે ઉછેરેલા છોડ-કરસણ તે. ડગેર, તમાકુ. અને કેટલાંક ફળાડાડનાં બી વાવીને તેને થોડાં ઉછરવા દેવામાં આવે છે. તે થોડાં ઉછર્યા પછી મૂળ સાથે જમીનમાંથી ખેંચી કાઢી બીજી જે જે જગ્યાએ રોપવાં હોય ત્યાં ખોડાય-ચંપાય છે. આવા રોપવાને માટે તૈયાર કરેલા જે નાના છોડ તે ધરૂ કહેવાય છે. ધરૂ વાળું કહેવાય નહિ પણ રોપ્યું કહેવાય છે. વાવવું=જમીનમાં બી પ્રેરવાં ને રોપવું=નાના છોડ જમીનમાં ખોડવા ધાલવા તે. ડગેર વગેરે વાળા કરતાં રોપાયાં સારા ફાલે છે.

ધરૂવાડિયું, નં. જેમાં ધરૂ કરવામાં આવતું હોય એવું નાનું ખેતર; જેમાં ધરૂ ઉછેરવામાં આવતું હોય તે જમીન.

ધરો, પું. જેની બે આભુએ ચાક પરાવવામાં આવેલાં હોય એવી ગાડી-ગાડાની વચલી આડી; નાડી. [૨] પાણી ભરેલો ઉંડો ખાડ; જેમાં પુષ્કળ પાણી રહેલું હોય એવો નદી તળાવમાંનો ઉંડો ખાડો; વગર આંધેલો કુદો. કિંમ પ્રં. ધરામાં નાખવું=નાશ કરવું; ઉશ્કેરી દેવું; દૂર કરવું, એવા અભાવ ને તિરસ્કારમાં વપરાય છે. [૩] ઓં દરો; ધ્રો; નાનું ને કુમળું લીલું ધાસ; દુર્વા. કહેં ગધેડા પાસે ધરા ભેળગાવરી=સારી વસ્તુ અપાત્રને હાથે ખરાય કરી નાંખાવી.

ધર્મ, પું. [સં.] ઇશ્વર સંબંધી જે આ-

સ્તિક મંતવ્ય તે; ઇશ્વર માણ્યને જગત-પ્રાણી વગેરે તરફની આપણી જે ફરજ તે; ઇશ્વરને ઓળખવાનો તેનાથી કરીન ચાલવાનો અને તેનું ભજન કરીન વગેરે કરવાનો જે પવિત્ર માર્ગ તે; પુણ્યમાર્ગ; સુકૃત; શ્રેયમાર્ગ; અવશ્ય કરવા અને પાળવા યોગ્ય જે આચારવિચાર ને કર્મવ્ય વગેરે તે. (૨) કાર્ત્ત્વ્ય પદાર્થમાં રહેલો તેનો ખાસ યુગ્ય તે. (૩) ન્યાય; ઇન-સાર. [૪] સારા વિદ્વાન માણ્યોએ નક્કી કરેલો વર્તન ક્રમ તે. (૫) વિદ્વાન, ગરીબ ને અનાથ વગેરેને પુણ્યાર્થે જે કંઈક આપવું તે. (૬) પ્રાણીઓને પુણ્ય પાપનાં ફળ આપનારો દેવ તે; યમ.-૨૦ પ્રં. ધર્મોચ્ય= ધર્મથી ફતેહ છે; ધર્મથી જીતાય છે ને શ્રેય છે બ્રાહ્મણો ત્રણે વયુંને આ પ્રમાણે આશિષ દે છે. કહેં ધર્મો જે ને પારે ખે=વર્મથી જ્ય અને પાપથી ક્ષય થાય છે. ધર્મની ગાયના દાંત શા નેવા=મહત્ત મળતી વસ્તુમાં સારા-ખોટા પળું શું જેવું? ધર્મની ગાય=રીય, બહુજ શીળું તે. ધર્મનો કંટો=જેની ઉપજ પુણ્યદાનમાં અપાતી હોય એવો નેત્ર; ધર્મ કરતાં ધાડ આવરી=કાષ્ટનું કલ્યાણ કરવા જતાં આપત્તિ આવી પડતો. ધર્મના કામમાં હોત્તથી=સુકૃત કરવામાં વાર લગાડતો નહિ. કિંમ પ્રં. ધર્મ કરવો=પુણ્ય દાન કરવાં તે.

ધર્મકર્મ, નં. [સં] ધર્મનું-પુણ્ય-દાન-ઉપકારનું જે કામ તે; સુકૃત. (૨) અસ્તિક મંતવ્યનો વિધિ વગેરે તે; યજ્ઞન અને ક્રિયમાણ વગેરે.

ધર્મક્રિયા, ઓં (સં) ધર્મ સંબંધી વિધિ તે.

ધર્મદેત્ર, નં. [સં] પવિત્ર સ્થળ; ધામ; પુણ્ય ક્ષેત્ર; ધર્મ દાન કરવાને યોગ્ય સ્થાન તે. (૨) કુરુક્ષેત્ર; પાણીપતની રણ-ભૂમિ, ચણેશ્વર આગળનો સપાટ પ્રદેશ કે જ્યાં કોરવો અને પાંડવો વચ્ચે મહા-ભારતનું યુદ્ધ થયું હતું તે.

ધર્મશુદ્ધિ, પું. [સં.] ધર્મનો ઉપદેશ કરનારો

તે; આચાર્ય; ધર્મ સંબંધી શિક્ષા દેનારો
ગોર: પ્રાદક્ષી.

ધર્મજ્ઞ, વિં [સં.] ધર્મ જાણનાર; પવિત્ર-શુચિ
આચાર રાખનાર, પવિત્ર અને આરતક
વિચારે વર્તનાર; કર્તવ્યકર્તવ્ય સંબંધી
તરતરે જાણનાર.

ધર્મજ્ઞાન, નં [સં.] સુશીલ, વિદ્વાન અને
ગરીબ માણસના સુખશ્રેયને માટે યજ્ઞ,
વસ્ત્ર વગેરે આપવું તે; પુણ્યદાન; કોષ્ટપણ
પ્રાણીના ઉપકારને માટે નિઃસ્વાર્થે કંઈ
આપી દેવું તે.

ધર્મધુરંધર, વિં ધર્મની ધુરને ધારણ કર-
નાર; ધર્માદિક કાર્યો કરવામાં એકકા;
દાનવીર; મોટા ધર્મ કરનાર.

ધર્મધર્મી, સ્ત્રીં [સં.] પરણેલી સ્ત્રી; ધર્મા-
દિક કાર્યની સહચારિણી.

ધર્મપરાયણ, વિં [સં.] ધર્મને વળગી રહે-
નાર; ધર્મરત; ધર્મ ઉપર બહુજ શ્રદ્ધા-
વાન; ધર્મનો આસ્તિક તે.

ધર્મપુસ્તક, નં [સં.] ધર્મને લગતો ગ્રંથ
તે; જેમાં ધર્મ સંબંધી અને માણસના
કર્તવ્ય સંબંધી શિક્ષાનો ઉપદેશ કરેલો
હોય તેવું લખાણ-નિબંધ.

ધર્મયુદ્ધ, નં [સં.] અમુક નીતિના સિદ્ધાંતો
સાચીને લડવું તે; દયા, ધર્મ, ઇનસાફ
વગેરેને અનુસરતા નિયમો સારી સત્યને
માર્ગે લડવું તે. (૨) ધર્મને માટે આસ્તિક
મંત્રવ્યથી તેના ઉત્કર્ષને માટે લડવું તે;
માણસ જાતિને શોભે તેવા નિયમોસર
લડવું તે.

ધર્મરાજ, પું [સં.] યમ. (૨) ધર્મધર.

ધર્મશાસ્ત્ર, ધં [સં.] મનુષ્યના આલોક અને
પરલોક સંબંધી શ્રેયના અને શુભાચાર
વિચારના નિયમોનું જે નિબંધન તે; ધર્મ
પુસ્તક. (૨) મનુષ્યના સુવર્તન સંબંધી
જે નક્કી કરેલા નિયમો વગેરે તે.

ધર્મશાળા, સ્ત્રીં ધર્મોપદેશ માટેનું સ્થાન;
જ્યાં ધર્મનો ઉપદેશ થતા હોય અને જ્યાં
ધર્મી અન્યાદિક વગેરે મરીબ અપાણ

અને પ્રવાસીને મળતા હોય એવું સ્થાન-

મકાન. માધુઓ, યાત્રાળુઓ અને મુસા-

ફરોને ઉતરવાનું સ્થાન: મુપાફરખાનું; સરા.
ધર્મસભા, સ્ત્રીં [સં.] ધર્મ સંબંધી વિચાર
ને ઊઠાપોદ કરનારું મંડળ અને તેનું

સ્થાન તે; ધર્મનો ઉપદેશ દેનારું મંડળ.
(૨) ન્યાયસભા; ધર્મ સંબંધી નિર્ણય
આપનારી મંડળી તે.

ધર્મસંકટ, નં આમ તેમ બનને બાળુએ
ધર્મ નહોતો વ્યવહાર કરતો પડે એવા જે
મુશ્કેલી તે; આમ કરતા કે તેમ કરતા
ધર્મનું ઘોઠા લાગે એવો પ્રસંગ તે.

ધર્મચાર્ય, પું [સં.] ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર
તે; ધર્મગુરુ.

ધર્માત્મ, વિં ધર્મવાળું; ધર્મમાટેનું; ધર્માદા.
ધર્માત્મા, પું [સં.] દાનવીર; ધર્મ ઉપર
શ્રદ્ધાવાળો હોય તે.

ધર્માદા, વિં ધર્મને અર્થે આપેલું હોય એવું;
પુણ્ય માટે આપેલું: ભોક્ષ શ્રેયને માટેનું.
ધર્મના દાન તરીકે હોય તે.

ધર્માધિકાર, પું [સં.] ધર્મનો અધિકાર તે;
ધર્મચાર્ય; ધર્મનો સત્તાવાળો.

ધર્માધિકારી, વિં ધર્મના અધિકારવાળું ના.
ધર્મ જાળવવાની જેને સત્તા-અધિકાર
હોય તે; આચાર્ય; ગુરુ. (૩) ધર્મ જાણ-
વાને યોગ્ય સમજવાળો જે તે.

ધર્મધ્યક્ષ, પું [સં.] ધર્મનો અધ્યક્ષ તે;
ધર્મચાર્ય; ધર્મગુરુ.

ધર્મધર્મ, વિં [સં.] ધર્મને માટે હોય તેવું;
ધર્મમાટેનું.

ધર્મણ, વિં આસ્તિક; ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધાવાળું;
ધર્મરત; ધર્મયુદ્ધવાળું.

ધર્મી, વિં [સં.] ધર્મને માટે કંઈપણ જીએ
નાહ એવું; ધર્મીગ્રહી; ધર્મધેયું.

ધર્મીધતા, સ્ત્રીં ધર્મને માટે અધ્યક્ષ; ધર્મ-
ચુસ્તપણું.

ધર્મધર્મ, નં ધર્માધના; કંઈ જોયા વિચારો
વગર શ્રદ્ધાથી ધર્મને માનવાને અનુસ-
રવાપણું તે.

ધામધ, વિં [સં.] ધર્મ જને ધૃષ્ટ છે એવું; ધર્મશુદ્ધિવાળું; ધર્મપરાયણ. (૨) આચાર વિચારવાનું; પવિત્રતાથી રહેતાર.

(૩) નીતિમાન; આશાશુક.

ધર્મી, વિં ધર્મીક.

ધર્મપિદેશ, પું [સં.] ધર્મનો ઉપદેશ તે; ધર્મશિક્ષા; ધર્મનો બોધ.

ધર્મ્ય, વિં ધર્મવાળું; ધર્મસંબંધી; ધર્મશોભ્ય; ધર્મને બંધબેસતું.

ધવ, પું [સં.] પતિ; વર:-સધવા, વિધવા. (૨) સંતોષ.

ધવડાવવું, કિં સં માતાએ પોતાના સ્તન-માંથી બાળકને દૂધ પિવડાવવું-ચુસાવવું; ધવરાવવું; ધાવવા દેવું; માદાએ બાળકને દૂધથી ચોષવું.

ધવલ, વિં [સં.] ધોળું; સફેદ; સ્વચ્છ; શુભ.

ધવા, ઓં મયેલું રૂધિર નવું આવી શરીર ને મન વગેરે કષ્ટક સ્વસ્થ લાગવાં તે; શરીરમાં લોહી-માંસ ને કૌંવત આવવું તે; સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત થવું તે. કિં પ્રં ધવા-વળવી=શરીર સ્વસ્થ થઇ તેજ આવવું; શાતા-શાંતિ મળવી; આરામ થવો. (૨) અકસ્માત વગેરેથી લાગેલા આચ્છાદની ખરાબ-અવસ્થા રિક્તિમાંથી કષ્ટક સ્વાસ્થ્ય મળવું તે.

ધવાડવું, કિં સં માદાએ બચ્ચાને સ્તન-આચળમાંથી દૂધ ચુસવાડવું; ધરાવવું.

ધસમસવું, વિં શ્વાસમય; ઉતાવળું; ગામર; ધસાને આવડું; દોડવું.

ધસવું, કિં અં નીસથી આગળ વધવું; સામે થવું; ધપવું; સંયુખ જવું. (૨) નમવું; સીમામાંથી ખસવું; બહાર નીકળવું; ખસીને નીચે પડવું.

ધસારો, એકદમ જોરથી ધસવું તે; આગળ વધવું તે; હલેલો; ધસીને જવું તે; સામે થવું તે:-શત્રુના સીંચે ધસારો કર્યો કિં પ્રં ધસારો કરવો=સામાની ઉપર ચઢી જવું; હલેલો કરવો.

ધસાવડો, પું ધસારો.

ધંતર, નં કુતી લેવાની કળા તે; પેચ-મુક્તિથી પચાવી લેવું તે. કિં ધંતરવું=

કુતી લેવું; સમગ્રવી-ભોળવીને લઇ લેવું. મંતરની પહેલાં આવે છે:-ધંતરમંતર=જાડું.

ધંતરમંતર, નં છેતરવું અને ભોળવી જમાવવું વગેરે તે; જાડું; ચમત્કાર ઉપજાવે એવું જે કંઈ તે. ઉં ધંતરમંતરરૂપ હતું જે જે, તે તે થયું મંત્રવાળું. ધંતરમંતરથી કંઈ થતું નથી.

ધંતરવું, કિં સં છેતરવું; છળવું.

ધંતુરો, પું એક જાતનો ઝેરી છાડવો અને તેના બી. ધંતુરનાં ફૂલ રણશિખા જેવાં થાય છે અને શંકરને ચઢે છે. તેના બી ખરડાઓથી માણસ બેભાન થાય છે.

ધંધ, અં ધણું મરત એમ; ચકચૂર હોય તેમ:-અંધધંધ. (૨) ધમસાણું; યુદ્ધ. (૩) ઉપાધિ. ઉં શબ્દ, રૂપર્શ રૂપ, રસ, ગંધ, બસને જીવ પમાડ્યો ધંધ. અખો.

ધંધાદાર, વિં ધંધો કરનાર; ધંધાવાળો; ઉ-લ્લભી. (૨) કારીગર; કસબી;

ધંધાદારી, ઓં ધંધો ચલાવવાનું કામ તે; ધંધો કરવાપણું. (૨) હમેશ ધંધો કરતો હોય તે; અમુક ઉલ્લભનો જે ચાલુ અ-ભ્યાસ તે; ધંધાદારી. (૩) કામકાજ; ઉલ્લભ.

ધંધાદારી, ધંધાદારી.

ધંધાર્થી, વિં ધંધો એજ જોનો અર્થ હોય એવું; ધંધાર્થું.

ધંધાધુ, વિં ધંધો કરનારું; ઉલ્લભી; કામચરું.

ધંધો, પું જેમાંથી કંઈ લાભ મેળવવાનો હોય એવો વ્યવસાય; પ્રવૃત્તિ; જેમાંથી રજાતર થાય એવું કામકાજ; રોજગાર; ઉલ્લભ. (૨) કામ; અભ્યાસ; મહાવરો. કિં પ્રં ધંધો કરવો=રોજગાર-રોજગાર કરવો; માલની આપ લેના ઉલ્લભ કરવો. ધંધો માડવો=રજાતર ક્ષેત્ર બનાવવું; કોઇ બાબતને રજાતર રૂપમાં મૂકવી; પ્રવૃત્તિનું રૂપ આપવું:-મોડમોલ કરવાનો ધંધો માડ્યો છે. રૂં પ્રં ધંધો રોજગાર=કામકાજ; ઉલ્લભ. કહેં ધંધો કરે ધન તો ન મળે, પણ ધાન્ય તો મળે ધંધો થોડો ને ધાંધલ બળી. ધંધો ધંધને વધારે.

ધા, અં [સં] પ્રકાર; રીતે; ગણું;-દિધા-જાતધા. (૨) એમ; એ રીતે.

ધાઈ, ઓં સ્તન; ધાન.
ધાઉડી, ઓં એક જાતની ઝોપણિ.
ધાક, ઓં (પું) બીક; ભય; ડર; દહેસત; ધાસ્તી.
(૨) ઘાપ; શૈલ; અંકુશ. (૩) બહેરાશ;
અન્ધકાર;—કાને ધાક પડી છે.

ધાકડી, ઓં ગાદી.
ધાગણું, કિં અં ધાકમાં હોવું.
ધાગડિયો, પું ઉદમાત; મસ્તી; તોફાન; દોડી
ગોલીને ધાધલ કર્યા કરવી તે;—બાળકો
આખો દહાડો ધાગડિયો કરે છે.
ધાગો, પું દોરો; તાંતણો; જુની રસી. (૨)
જુનું ફાટેલું કપડું.

ધાટી, ઓં હલજી; ચાલ; તરહ; રીત; પદ્ધતિ.
ધાડ, ઓં હુટાડ્યોનો હલ્લો—કુમલો તે;
ટોળાબંધ ધસીને પડવું તે (હુટવાને)
હુટાડ્યોનો ધસારો. (૨) ઉતાવળ; ઝપટ;
ધાધ; ત્વરા. કાગળની કંધ ધાડ નથી,
પાણી લાવ. (૩) દરોડો; ધણા જણનું
સામઠું ધસવું તે. કિં પ્રં ધાડ આ-
વવી=ટોળાં ધસી આવવાં. કહેવું જ્યાં રોજ
ધાડ પડે ત્યાં બીક શી ? (૪) હાર; પંક્તિ;
મૂંઝ; સમૂહ. જુડણ માફક ઓકરાંની તો
ધાડની ધાડ છે.

ધાડપાડ, વિં ધાડ પાડનારો; હુટારો; દરોડો
પાડનાર.

ધાડાધાડ, ઓં ધણી ત્વરાનું તે; ઝડપ; ઉતા-
વળ; દોડાદોડી.

ધાડું, નં હુટાડ્યોનું ટાળું; સમૂહ
ધાણક, નં ધાણા.
ધાણા, પું દવા તરીકે તેમજ મસાલા તરીકે
વપરાતા મીઠવાળા તુવેર જેવા અને પોચા
દાણા તે. એની બાજી કોથમીર કહેવાય
છે. ધાણાદાળ=ધાણાની મીઠું ચડાવેલી
મીઠો.

ધાણિયાઘઉં, પું થોડા કસવાળા ઘઉં.
ધાણિયો, પું રમણ; ધુજની.
ધાણિયોગુંદર, પું વાક વગરનો—ચિકાશ
રહત યુંદર તે.
ધાણી, ઓં નાર, જવ, અને પાજરી વગેરેના
રોમમાંથી ફૂલીને ફાટેલા દાણા તે; શે-

કાષ ફૂલીને ફાટેલા અનાજના કણ;—
ધાણીદાળિયા. કિં પ્રં ધાણી ફૂટવી=
ફાડક ચવું; પેણીમાં નાંખેલા દાણાનું
ફૂલીને ફાટતાં ફાડક ઉછળવું. (૨) ઉપરા
ઉપરી શબ્દો નિકળવા;—તે ભેલવા ઉઠ્યો
એટલે તો જાણે ધાણીજ ફૂટવા માંડી.
ફૂલીને નહિ ફાટેલા પણ શીકાવલા કણ
'આગણા' કહેવાય છે.

ધાત, ઓં [સં. ધાતુ] મૂળ જ્ઞાતતત્ત્વ; મ-
નુષ્યના શરીરમાંનું ચીરટ, ચીકણું અને
આધારજ્ઞાત સત્ત્વ; વીર્ય. (૨) પૃથ્વીના
પેટામાંથી મળતું કઠિન ને ગરમીથી ઝો-
ગળે એવું એક દ્રવ્ય;—સોનું, લોહું વગેરે
ધાતુઓ. (૩) અનુક્રમે ગોઠવેલી વિગત; પારી;
કોષ્ટક; ગણિતનો કોઠો—ધડિયો. કિં પ્રં
ધાતજ્ઞવી=પિશામમાં ધોળું સત્ત્વ જવું.
ગોઠે ધાત જ્ઞવી=કંઠમાં મોમાંથી લાળ
દહાવી.

ધાતપું, કિં અં ફાવવું; સવળ પડવું; અનુ-
કૂલ પડવું. (૨) જાજવું;—આ કામ કરવું
મને ધાતપું નથી.

ધાત્રી, પું [સં.] બહા.
ધાતુ, ઓં [સં.] જમીનમાંથી મળતું કંઠજ
પણ બાજીથી ઝોગળે એવું દ્રવ્ય; ધાતુ-
સોનું લોખંડ વગેરે તે. (૨) પું ક્રિયા-
પદનું મૂળજ્ઞાત હુંક ૩૫. (૩) શરીરમાંનું
સત્ત્વ; વીર્ય.

ધાતુક્ષય, પું [સં.] શરીરમાંથી ધાતુનો નાશ
થઈ જવો તે; નિર્જાતા ઉત્પન્ન કરનારો
એક રોગ.

ધાતુપાત્ર, નં [સં.] ધાતુનાં બનાવેલાં વા-
સણ તે.

ધાતુપુટ, વિં [સં.] ધાતુને નીરોગી-પટ બનાવે
એવું (ઝોસડ-દ્રવ્ય વગેરે.)

ધાતુવાદી, વિં કામિમાગર.

ધાતુવિકાર, પું [સં.] વીર્ય-સત્ત્વનો ખ-
ગાડો તે.

ધાત્રી, ઓં [સં.] ધત્રાવીને બાળકને ઉછે-
રનારી માતા તે; ઉપમાતા; ધાવ; ધાધ.
(૨) હરે.

ધાન, નં [સં. ધાન્ય] અનાજ. (૨) રાંધેલું અન્ન; દાળભાત વગેરે. ૩૦ પ્રાં ધાન મુકું=ધાન માટે ટળવળતું.

ધાના, પું. અન્ન-ખાવાનું પુષ્કળ હોય તે; ખાવા પીવાની તૈયારી નહિ તે. કહેવું ધાના ત્યાં પાના (પીનાર-ભોગવનાર) નહિ ને પાના ત્યાં ધાના નહિ, એ જગતમાં જ્યાં ને ત્યાં જોવામાં આવે છે.

ધાનિયું, વિ. રાધેલું નરમ-પોચું અન્ન ખા. અને છવનારું; દાળભાત ઉપર રહેનારું. (રાટલા રાટલી પર નહિ.) (૨) ગરમું; ધાન દાંધવાનું દાંધણા વગરનું કાચા જેવું વાસણું.

ધાન્ય, નં [સં.] અનાજ; દાણા. (૨) રાધેલું અન્ન.

ધાપ, સ્ત્રી. ઉતાવળમાં ચૂક થતી તે; કામની બાંધમાં બૂટી જવાનું તે. —એ સરવાળો ભેતાં ધાપ—બાધી. (૨) લપટ ઝપટમાં જીભભેદથી પોતાનો લાલ લપ્ત લેવો તે; ચપ્પડ મારીને—જુલાલીને ભ્રમમાં નાંખીને લપ્ત લેવું તે. (૩) ફરેમ; ખોટો વિશ્વાસ; સમજાવી છટકી જવું તે. ધાપ આપવી, ધાપ ખાવી, ધાપ મારવી; ધાપ દેવી, એમ ક્રિયાપ્રયોગે વપરાય છે.

ધાપલાં, નં રિસાયલાને રીઝવવાને અથવા સાફ લગાડવાને માટે શરીર થાપડીને મલાવડાં કરવાં તે; અનુનય; હેડયા પછી રાજી કરવાને—સાફ લગાડવાને ધાપડવું ને ગેલ કરવું તે. (૨) સમજાવટ; અભાવડાં—મલાવડાં; સંવાહન; પંખાણવું તે; મીઠાં મીઠાં વચન બોલવાં અને હાથ ફેરવવો તે. ધાપલું, કિં. પ્રાં ધાપલાં કરવાં=સાફ લગાડવા, રીઝવવા કે પ્રેમભાવ ઉત્કેષવાને પ્રિયવચન કહેવાં ને રનેહ બરો હાથ ફેરવવો. ગેલ કરવું; ગેલમાં અંગ પસવારવાં. રીસવી ને પછી મનવનાનો—મસન્ન કરવાનો ચતન કરવો.

ધાખડિયું, વિ. શરીર ભરેલું અને વળી મહેનત—આપાસ સહન કરી શકે એવું;

સહન; ક્ષમ; સહન કરે એવું; શરીર મજબૂત ને ધામણું.

ધાખડવું, કિં. સં. માથે મારવું; ઉતરી—ભરમાવી—વખાણ કરીને ખોટું નકારે હોય તે બીજાને વેચવું—મગાડવું તે; ધાખડીને સમજાવીને આપવું; પહેરાવી દેવું ઠાકવું. (૨) લુચ્યાઈથી કાંઈની પાસે કંઈક આપણે લપ્ત લેવું; ઉતરવું; છપી વું; અથવા આપવું. બેનારને માથે એની વસ્ત્ર આપવી.

ધાખળી, સ્ત્રી. કાંચળી; ઉનનું જાંડું ને જાંડાવણાટનું ઓઢવા અથવા પાથરવાનું કપડું.

ધાખળો, પું. કાંચળો; જુલમ.

ધાણું, નં છાપરાને ઠેકાણે કરેલો છાખંધ પરચાર; અગાસો. (૨) જેની ઉપર છાપરાને ઠેકાણે છાખંધ અગાસી કરી નાંખેલી હોય એવું તે. મસજિદો, મંદિરો અને દેવળો વગેરેનાં મકાનો, ઘણુંખડે એવાં કરવામાં આવે છે, તેથી ધાણાને નામે ઝોળખાય છે. —કાજને ધામે. (૨) રંગ, લી વગેરેનો ડાખ તે; જેનો ડાખ ધોવા છતાં પણી ઝટ જાય નહિ એવો ખેરંગી ડાખ તે. (૩) દૂધનું બેડું. —એ ધાખાં દૂધ ખસ છે; દૂધની હેલ. (૪) ફાંદો; છટકું. (લાવરી પકડવાનું).

ધાણું, જુ. ધાણું.

ધામ, નં [સં.] રહેવાનું અથવા બેસવાનું નિરાંતનું સ્થાન; સાફ ને કાયમ રહેવાનું જે સ્થાન તે; રહેઠાણ; અસહ—હમેશા રહેતાની જગ્યા. —આ જગલ વાલનું ધામ છે. (૨) ધર; હવેલી; મકાન; (૩) મંદિર; દેવળ; દેવસ્થાનની જગ્યા. (૪) પવિત્ર પુરસ્કરણ; તીર્થસ્થાન. —આ વર્ષે અમે ચારે ધામની યાત્રા કરી આવ્યાં.

ધામણ, સ્ત્રી. એક જાતનો જાડો અને જાડાતેલ એર વગરનો સાપ; અજગરથી ઉતરતી અને નાના કદની એક સર્પ જાત, ધામરાણું.

ધામણી, સ્ત્રી. જાડી ભેંસ; શરીર ખૂબ ભરાયેલું હોય એવું ડાણું.

ધામધુમ, ઓં ઉતાવળ અને ધોધાટ સાથે ચાલવું કામ તે; ગડબડ; શુભ કામ કે ઉત્સવની તૈયારીની મઝબૂઝ, દોડાદોડી ધાલ-મેલ અને ઉતાવળ તે; રંગરાગ અને ઉત્સાહ ભરેલો દેખાવ તે. ઉત્સવ; સત્કાર; અને ભગાદિક ઉઝવવાની તૈયારીની જે ધાધલ તે.:-નામદાર ગરનરની પધરામણી ખાનગી હોવાથી રટશન ઉપર કંઈ ધામધુમ કરવાની ન હતી.

ધામધુમિયું, વિં ધામધુમયાળું; ઉત્સવ વગેરેના ઉત્સાહવાળી તૈયારીની ઉતાવળમાં ગાબડું. (૨) દમામી.

ધામરોળું, નં ખૂમ જાડો અને આળસુ સાપ; અજગરની જાતનો એક મોટો જાડો અને હાલવે ચાલવે બહુજ ધોમો સાપ. અત્યંત સ્ખૂબ; અને સ્ખૂબ આળસુ એવા માણસને પણ ધામરોળું કહેવામાં આવે છે.

ધામા, પું (ધામો.) [સં. ધામ] કાયમનો પડાવ નાંખવો તે; સ્થિતિ કરવી તે; આજળ વધવાનું ન હોય અને કાયમ કેટલોક વખત એસવા રહેવાનો નિશ્ચય હોય એવા અર્થમાં બહુવચને આ શબ્દ વપરાય છે.:-અડે દુવારકાં, એમ કહી અમે ત્યાં ધામા નાંખ્યા. લાંબો વખત રહેવું-સ્થિતિ કરવી તે. કિં પ્રં ધામા નાંખવા=લાંબા વખત માટે પેંડાવ નાંખવો. ધામા ધાલ્યા, એમ પણ કહેવાય છે.

ધામિજું, નં પહેલા આજી વખતે કન્યાને આપેલો જે સામાન તે; કરિયાવર; રીત; દાયજો.

ધામો, પું [સં. ધામ] પડાવ; સ્થિતિ; કાયમનો વસવાટ તે. (૨) અતીતની ભીખ. ૩૦ પ્રં ધામોધામ=તીર્થેતીર્થ જવું તે.

ધાર, ઓં [સં. ધારા] પાણીની દુડી-શેઠ તે; પ્રવાહીનો પાતળો દોરડો જેવો પ્રવાહ તે. પાણીની-દૂધની-નેલની ધાર પડે છે. (૨) હથિયાર-ઝોળારની કાપે એવી પાતળી તીણી ધાર; આશી; તરવાર; છરી વગેરેના ખાનાની કાપે એવી પાતળી બાજુ તે. (૩)

ધારણ, છેડો; અંત. કિં પ્રં ધાર કાઢવી=હથિયારની પાતળી ધારને ધસીને વધારે તીણી ને કાપે એવી બનાવવી. ધાર ચઢાવવી=ધાર કાઢવી (૨) ઉશ્કેરવું; ઉત્તેજિત કરવું; ચઢાવવું; ધુંગરાવવું.

ધારક, વિં ધરનાર; ધારણ કરનાર.

ધારણ, નં ધરવું તે.:-તેણે શ્રમ ધારણ કર્યો. (૨) ધણો ભાર તોળવાને માટે અધિશે સંતોલો તે; ધડી:-જુઓ, સવા ચન્ચાર મણની પાંચ ધારણો થઈ. (૩) ચાંબલો. (૪) ભારવટિયો; પાટડો. જેની ઉપર ધર-છપરા વગેરેનો બોજ રહે છે તે. ઉં હિંદોળા બાંધ્યા ધારણે. (૫) ધીરજ; આધાસન; ધૈર્ય.:-આવે દુઃખને વખતે એના જીવને ધારણ આપજો. કિં પ્રં ધારણ કરવું=ધરવું; પહેરવું; સજવું.:-પછી રામે વફલ ધારણ કર્યા.

ધારણા, ઓં મનમાં જે ધારણું હોય તે; મનસુબો; વિચાર; ખ્યાલ. (૨) તર્ક; કલ્પના. (૩) ધુજા; ભાવ. (૪) માનવતા; મંતવ્ય; મનમતિ કરાવ-સંકલ્પ; હેતુ.:-એને ચોરી કરવાની ધારણા હતી, પણ થું કરે ! ઝંકાઈ ગયો એટલે ફેરવી વાળ્યું.

ધારણાંધારણાં, નં એકાંતરે ઉપવાસ કરવાનું ઘાત; એકાંતરું.

ધારણિયો, પું ચાંબલો. (૨) ભારવટિયો.

ધારદાર, વિં ધારવાળું; કાપી નાંખે એવી કિનારીવાળું; તીણું.:- ધારદાર હથિયાર. ધારવવું, કિં સં અનાજ તથા કણવાળી વસ્તુની ઢગલીને આળવીને શિખર-ધારવાળી કરવી કે જેથી તેમાંની નહારી વસ્તુ નીકળી જાય; ફરીયા ઉપજવું; શમ કરીને સારીલેવું.

ધારવું, કિં સં [સં. ધૂ] મનમાં આજુ-વું-જેવું; કલ્પવું; મનમાં વિચાર કરી રાખવો તે; વિચારવું; તર્ક કરવો. (૨) માનવું. (૩) ધુજવું; ભાવના રાખવી. (૪) અનુમાન કરવું; અટકણવું; અંદાજ કરવો.

ધારા, ઓં [સં.] ધાર; દદુડી; શૈઠ. (૨)
ઓળ; આવલી; હાર.

ધારાવાડી, ઓં ધારાની વાડ કરવી—મર્યાદા
બાધી તે; દૂધ પાણી વગેરેની ધારનું
કુંડાળું કરવું તે; અમુક હદમાં અનિષ્ટ
આવે નહિ તે માટે આશુ ફેરવવી તે.—
હવન કરીને માતાને નામે ગામ પાછળ
દૂધની ધારાવાડી દીધી.

ધારાશાસ્ત્રી, પું. કાયદા કાનુન વગેરે જાણનારો
મોટો સનદી વકીલ તે; કાયદાનો ખાં;
મોટો ન્યાયશાસ્ત્રી; ખારિસ્તર.

ધારાસાર, પું. ઉપરાઉપરી—ધાધોડે પાણી
પડવું તે; ધારાઓના વરસાદ વરસવો;
ઝડીએ વરસાદ પડવો તે; ઝડીઓ પ-
ડવી તે.

ધારાણું, વિં. ધારવાણું; જેને ધાર કાઢેલી
હોય એવું; કાપી નાંખે એવું.

ધારાળો, પું. ધારવાણું હથિયાર રાખનારો;
શસ્ત્રધારી. (૨) બીલ; કાળી વગેરે હથિ-
યારનું ધ ધરને ફરનાર લોક તે.—આ
ગામમાં ધારાળાની વસ્તી છે.

ધારાસભા, ઓં. કાયદા—ધારા બાધનારી મં-
ડળી તે; દેશની સુબવરદા માટે નિયમો
બાધનારી સરકારી તેમજ પ્રજાકીય સભા-
સદોની પરિષદ.

ધારિયું, નં. ખેડૂતનું ઝાડના ઝાળાં બાંધવાનું
ટુંકા હાથા ને છેડે બેસાડેલા કાકર નહિ પણ
ધારવાળા દાતરડા જેવું હથિયાર; ટુંકી
ધારવાળા દાતરડાની વાંસી, ફાતી. (૨)
એક જાતનું વણાટમાં સોનેરી રૂપેરી ભાત
કસખ—જરો હોય એવું કપડું.—ધારિયાની
સાડી—ચોળી, ખંડ.

ધારિષ્ટ, નં. [સં.] સહન કરવાની શક્તિ;
ઠરેલ વૃત્તિ; દુઃખ આદત આવી પડતાં
નહિ ખભરાતાં ધીરજ રાખવી તે.

ધારી, અં. ધરનાર એવે અર્થે વપરાતો પ્ર-
ત્યય.—વેષધારી; જટાધારી.

ધારો, પું. [સં.] ધારા] કોઇ પણ કાર્ય
મુલાવવા માટે તેની સુબવરદા રાખવાને

બનાવેલા નિયમોની રચના તે; નિયમ;
કાનુન; કાયદો. (૨) શીત; રિવાજ; પ્રથા,
વહીવટ.

ધારોડી, ઓં. ધાર; દદુડી, ધારા.

ધાર્મિક, વિં. ધર્મશીલ; ધર્મસંબંધી; ધર્મનું
આચરણ કરનાર.

ધાર્યું કરવું, કિં. જે ધારણું હોય તેમથી
નાહ કમતા તેજ કરવાનો ચાલુ આગ્રહ
રાખવો તે; ધાર્યા પ્રમાણેજ કરવું તે.

ધાવ, ઓં. બાળકને ધવડાવવાને રાખેલી ઓં;
ધાત્રી; ધવડાવનારી તે. ધાવભાઈ=એક
ઓને ધાવીને ઉછરેલા જુદાં માયાપના બે
છોકરામનો અલેક તે; દૂધભાઈ.

ધાવડી, ઓં. એક જાતની વનસ્પતિ અને
તેના ફલ.—ધાવડીનાં ફલ દ્રાક્ષારસમાં
આવે છે.

ધાવણ, નં. માતાના સ્તનમાંથી બાળકના
પોષણ માટે નિકળતું પ્રવાહી; માતું દૂધ;
કિં. પ્રં. ધાવણ મુકાવવું—ઠોડાવવું.

ધાવણી, ઓં. બાળકને મોંમાં લાવીને ચુસ-
વાની લાકડાની વાંચે નહિ એવી લાંબી
ગોળ કઠડી; ચુસણિયું; ચુસણી.

ધાવણું, વિં. ધાવતું હોય તેવું; ધાવણ ઉપર
રહેનારું. (નાનું બાળક) (૨) ધાવણથી
પોષણ પામે એટલી ઉંમરનું. (૩) નાનું
ને ધાવતું તે.

ધાવન, નં. [સં.] ધાવ] ધાવું તે, દોડવું
તે; દોડ; બેપ.

ધાવરી, ઓં. એક જાતની વનસ્પતિ.

ધાવર, નં. લોહી વિકારને લીધે મોં અને હાથ
વગેરે અવયવનું સુણ આવવું તે; સહેજ
ખજીજ આવી ચામડી સુજવી તે. (૨)
ધાઓ ધાઓ. એવી બૂમને બદલે વગા-
ડવાનું રજાશિયું તે; ટ્રારાઇ.

ધાવણું, કિં. સં. [સં.] બાળકે માની
જાતીનું દૂધ ચુસવું; જાતી—સ્તનમાંનું
દૂધ પીવું;

ધાવિત, વિં. [સં.] દોડેલું; ભાગેલું; નાંહેલું.

ધાવું, કિં. અં. [સં.] ધાવ] દોડવું; મદદ
જવું, નાસવું; ધોડવું, એકદમ દોડી જવું.

(૨) ધ્યાન ધરવું; બળવું. (૩) ચવું; ઉં કુદને કુર્મતિ પાઈ, મુઓ વિસરી ગયો નિજ બાઈ. ૩૦ પ્રં ધાવે તે પાવે= ફરે તે ચરે. કહે. ધ્યાન મળે પણ પૈસા મળે નહિ=ફરીને મહેનત કરે તો પેટ ભરાય કંઈ ધનવાન થવાય નહિ. (૪) વિં સ-રખું; સમાન.

ધાસકો, પું એકદમ બીક લાગવી તે; બપ અથવા શોકનો સખત આઘાત તે, ફાળ; ચીચરવટા; ચોકવું તે—ધ્રાસ્કો.

ધાસતી, છું ધાસતી.

ધાસ્તી, ઓ બીક; બપ; ડર; દહેસત. (૨) ફિકર; ચિંતા; કાળજી. કિં પ્રં ધાસ્તી લાગવી=બીવું; ડરવું. ધાસ્તીપડવી= ચિંતા થવી.

ધાંખ, ઓ કંખના.

ધાંખડી, ઓ કંખના. ઉં સખી ! મોહન મળવાની એક, અંતર આરે ધાંખડી, નેષ નેષ જીવણની ચાટ, ખોષ મેં તો આંખડી. ભુમાનંદ.

ધાંખના, ઓ ધંખના; કંખના. [૨] ધ્યાન; કાળજી.

ધાંખવું, કિં સં કંખવું. (૨) ધારી ધારીને જોવું; નિહાળવું. ઉં જશોદા ચપ્ત મનમાં હિ ઝંખી, જેતી હરિનું વદન ધાંખા ધાંખી. દારકો.

ધાંખો, પું કાળજી, ચિંતા. [૧] સક; વહેમ. ઉં ધર દહાડાનો ધાંખે ધાંખે ધાય. નિરાંતભક્ત.

ધાંગવું, નં બારણાના ચોકડાની વચલાં લા-કડાં તે; ખુસો. (૨) જે પાતળા ઉઘા-અણિયાપર બારણું ઉઘાડવાસ ચાય છે તે. પ્રાંખવું.

ધાંગો, પું છાંટા; તચ્છા; નાનો લોહો. (૨) રેખ; રેસો; સહેજ અંક માત્ર તેન-ગળ ફામાં લોહીનો ધણિ જણાય છે.

ધાંધલ, ઓ [લે. હંજીલિય] ગડગડ; તો-ફાન. કિં પ્રં ધાંધલ કરવી=ગડગડ કરવી; તોફાન કરવું. (૨) ઉતાવળ અને બહુ

કામકાજ કરે છે એમ બતાવવું તે; ઉતા-વળ કરવી; ગાંભીર ચર્ષ જવાય એમ કરવું. ગડગડાટ; ધમાલ; ધિંગામસ્તી.

ધાંધલિયું, વિં ગભરાટ અને ઉતાવળથી કા-મનું ધ્યાન ખેંચાય એમ ધમાલ કરી ચૂક-નાર; તોફાની; ગડગડયું.

ધિક, અં [સં.] ૪૮; ઉચ્ચ. ઉચ્ચકાર અ-થે વપરાય છે. લાગમ; સરમ, ધિક્ હળે અવતાર.

ધિકાવવું, કિં સં ખૂબ સળગાવવું; ભાડ-ભાડાટ બળે એમ કરવું.

ધિકાર, પું [સં.] ઉચ્ચકાર; ફટકાર; તિ-રસ્કાર.

ધિકારવું, કિં સં ધિકાર કરવો; ઉચ્ચકા-રવું; ઉચ્ચ હલકું ગણવું; તિરસ્કાર કરવો.

ધિણોજો, પું કુંવવાયેસો; અરખો; હુચ્ચો; કંગ.

ધિયોવવું, કિં સં ધીમ એવો અવાજ થાય એમ મારવું; પીટવું; ધમધમ મારવું; કુટવું.

ધિમાર, ઓ ધીમાપણું; મંદતા; શિથિ-લતા; દંડાશ.

ધિંગડમલ, વિં ધિમું અને મલ જેવું; ચાકે કંટાળે નહિ અને માર કે મહેનત સહન કરે એવું; જટ થાકે કે કંટાળો જાય નહિ એવું; ખડતલ. (૨) પું ટાડલમળનો બાષ.

ધિંગાઇ, ઓ ધિંગાપણું; પદ કુમાર હોવી તે; પટતા; ચીવટપણું; જટ ફોટે તરે નહિ એવું બંધારણ-વજાટ તે. (૨) ધિંગાણું કરવું તે; મસ્તીતોફાન; ઉદમાત.

ધિંગાણું, નં ધમચકડ કરી ચૂકવી તે; કુદા-કુદ; વળગાડી; મસ્તી; તોફાન; મારા-માર કરતાં ધોંધાટ ને ધનકારા બહુ થાય એવી ગડગડ. (૨) કળિયો; લકાર્. (૩) ખૂબ જીલ્ડ ચાલી રહેવું તે. કિં પ્રં ધિંગાણું કરવું=કુદાક ને દોડાદોડ કરી ખૂબ બેઠાં મંચાવવી તે; વળગાડી કરવી.

ધિઃ, [વિં જાડા વણાટ અથવા બંધારણનું; કાંટે તટે કે ફસડી જાળ નહિ એવું ચીવટ; ચીકણું; મજાણુત:-મજાણું ને વળી ધિઃ. (૨) સહન કરે-ઠટ નરમ પડી જાળ નહિ એવું; ખડતલ, મજાણુત-આધાતું. ધી, ઓં [સં.] શુદ્ધિ; અકલ્પ; મતિ. ઉં આપેલી સદસદાએ, એની આપણુ આલીએ; ત્યાં પાપાપાપ છે કાને, જ્યાં એનો એજ છે બધે.

ધીક, જુ. ઠીક.

ધીકડી, ઓં સહેજસાજ ધીકતું હોય એવું જે તે; ઝીણો તાવ; તાવની થોડી ગરમી હોવી તે; ગરાગળ:-તાવ ગયો છે તો-પણુ રાતે ધીકડી ભરાય છે. તાવની કંધક ગરમી રહે-તે ધીકડી.

ધીકડું, નં તાવની સહેજ ગરમી તે.

ધીકધીકતું, વિં ખૂબ ગરમીના જોસવાળું; ભડભડાટ બળતું; ગરમાગરમ; ધગધગ થતું હોય એવું:-માથે ધીકધીકતી શગડી લપટે બળિયા કાકાની ઝોળગો કરી તોય ના વળ્યું.

ધીકડું, [કં. અં. ભડભડાટ બળતું; ખૂબ ગરમી હોવી; જોસમાં સળગી રહેવું; ગરમીની આંચથી ધગધગ થતું રહેવું. ઉં હેવામાં હેળી ધીક. (૨) જોર-જોસમાં ચાલવું; પૂર્ણ આઝાદી-બદલીમાં હોવું; ખરેખરા લાભમાં બહુ સારી રીતે પુષ્કળ વેપાર-કામ ચાલવું:-હાલ એની પેઢીનો વેપાર ધીક છે; ધીકતો વેપાર તે.

ધીજ, ઓં માણસ અપરાધી કે નિરપરાધી છે તે જાણવાની એક રીત; અધરી પ્રતિજ્ઞા; દિવ્ય. જેને માથે આશય હોય તેની પાસે કડકડતા તેજશાંથી વિંટી કલાવરી, ધગધગતો લોહનો ઝોળો તેના હાથમાં લેવરાવવો, ચણા ચવરાવવા અને તેમ કરવા છતાં જોર તે દાંઢે નહિ અથવા તેને કશું થાય નહિ ત્યારે તો નરપરાધી ગણાય. અસલ આવી પાંચ જાતની ધીજ-દિવ્ય પરીક્ષા થતી. દુલા, અમિ,

જળ; વિષ, અને કાષ, અધરા સોગન લેવરાવવા તે.

ધીટ, નં સંકટ; કં. ખ માનાપમાન વગેરે ખમી શકે એવું; છાતીવાળું; સહનશીલ. (૨) જેને કાષ્ટની શોધ કે શરમ પડે નહિ એવું; હિંમતવાન; કં. કે શરમાય નહિ એવું; બહાદુર.

ધીખ, અં. ધય અથવા ધીખ એવો ચોચી વસ્તુ ઉપરના આધાતનો અવાજ. એકદમ તૂરી પડતાં થયેલો અવાજ:-ધીખ લપટે નીચે પડ્યો.

ધીખકારો, પું. ધીખ એવો અવાજ થયો તે; ધગકારો.

ધીખકો, પું. મુકો; ગડો.

ધીખવું, કિં. સં. ધય કે ધીખ એવો અવાજ થાય તેમ મારવું; ફૂટવું અથવા પછાડવું-આધાત કરવો તે; મુકોથી મારવું; ટીપવું; ધડવું.

ધીખાધીખ, અં. ઉપરાઉપરી ધીખધીખ થવું તે; એક ઉપર એક ઉપરાઉપરી મુકોઓ-ગડા મારના તે:-મે ત્રણજણે ચોરને ધીખાધીખ મારવાજ માંડ્યો ત્યાં શું કરે ?

ધીમર, પું. [સં. ધીવર] માછી; માછલાં પકડનારો; ઢીમર.

ધીમંત, વિં. [સં.] શુદ્ધિમાન; અકલ્પમંદ. ધીમું, વિં. કામ કરવે, ચાલવે, જોશાવે વગેરે ક્રિયાઓમાં ધીકું; મંદ તે; વાર લગાડે એવું. (૨) શાંત સ્વભાવનું; કંકું; ટાકું; હળવું. (૩) અચંચળ; નહિ ઉતાવળનું; જડ: ચેતન-રકુર્તિ રહિત.

ધીમિધીમે, અં. હળવે હળવે; આસ્તે આસ્તે; રાહિયતે; ઉતાવળે નહિ એમ.

ધીર, ઓં ધીરજ; ધૈર્ય. (૨) વિં ધીરજવાન; ગમરાય નહિ એવું; સહન કરી રહે એવું; સ્થિરવૃત્તિનું; કં. રેલ:-રણધીર.

(૩) ઓં ધીરવું તે; ભરોસો; સાખ; પતીજ:-વેપારીઓમાંથી એની ધીર ઉતરી ગઈ. (૪) વિશ્વાસ અને વ્યાજ ઉપર આપવું-લેણદેણ ચલાવવું તે; ધીરવું તે:-ધીરધાર.

ધીરગંડુ, વિં વેતાવગરનું; આમતેમ ગમે ત્યાં ઠળી નમ્ય એવું; અનિશ્ચિત પ્રકૃતિનું.

(૨) ઠરકું; બીર; દીક્ષગંડુ.

ધીરજ, ઓં ધીર; ઠરેલવૃત્તિ; આકળાપણું નહિ પણ સચુરી; હિમંત. કિં પ્રં ધીરજ રાખવી=ધીરધરવી. ધીરજ પકડવી વગેરે.

ધીરતા, ઓં ધૈર્ય; ધીરજ; મન સ્થિર રાખવાપણું; શાંતતા; સચુરી. (૨) ધીરાપણું; ડહાપણ.

ધીરધાર, ઓં આપ સેના વહેવાર તે; લેવક દેવડ. કિં પ્રં ધીરધાર કરવી=બાળ વડંતરનો ધંધો કરવો; લોકને બ્યાળે નાણાં આપવાનો ધંધો કરવો તે.

ધીરપ, ઓં બ્યાળે અથવા ઉછીનું નાણું ધીરવું તે. ધીર; સાખ; પતીજ.

ધીરડું, કિં સં પાણું આવવાને વિશ્વાસે બ્યાળે અથવા ઉછીનું નાણું આપવું; ધીરધાર કરવી. (૨) વિશ્વાસપર મૂકવું; સોંપવું; વિશ્વાસે રહેવું;—હું તો એને જરાએ ધીર નહિ.

ધીરા, ઓં ધીર સ્વભાવની સ્ત્રી; ઠરેલ-પ્રૌઢ સ્ત્રી;—ધીરાનામિકા, કવિતા સાલિત્યમાં એનાં લક્ષણ ને ભેદ વગેરે હોય છે.

ધીર, વિં નહિ ઉતાવળ; શાંત સ્વભાવનું; ધીમું. (૨) ટાહું; હળવું; ઠંડું. (૩) ધીર સ્વભાવનું હોય તેવું. કહેવું ધીરા સો ગંભીર=ધીરે તેજ ડહાયું-સાર.

ધીરેધીરે, અં હળવે હળવે; ધીમે ધીમે; આસ્તે.

ધીરો, પું ઠોક; થાંભલો.

ધીરેદાત, પું [સં.] સાલિત્ય શાસ્ત્ર પ્રમાણે મુલક્ષણ ધીરા સ્વભાવનો નાયક તે.

ધીવર, પું [સં.] માછી; દીમર.

ધીશ, પું [સં.] અધિપ; શુદ્ધિમાં સૌથી અધિપાતે તે.

ધુજવું, કિં અં [સં. છુ] ટાહ, રાગ, અને કોષાદિકની અસર અથવા ધારણીથી શરીરનું હાલવું તે; ચરચરવું; કંપવું; આમ તેમ અંગે વગેરેનું દાહામમાં થવું તે.

(૨) બીલું; બપ લાગવો; ચરચરી જવું; ડગવું; આમ તેમ કે ઉપર તલે થવું; ડગમગવું, ધૂજવું, ધુજવું; ચરકવું.

ધુજરી, ઓં શરીરનું કંપી-હાલી ઉઠવું તે; એકાએક ધુજવું તે; કંપારી; ચરેરી; ફડફડાટ; શરીરપર ટાહ, રાગ, કોષ કે બપને લીધે જે ચરકાટ થઇ આવવો તે;—નહાયો કે તરત ધુજરી આવી. (૨) ધુજા; ચીતળી; બારે અણગમીની અસરનો કંપ-અભાવ તે.

ધુજરો, પું કંપારો; ચરકાટ, (૨) બપ; ત્રાસ. ધુજવવું, કિં સં ધુજે તેમ કરવું; કંપાવવું; હલાવવું. (૨) ગભરાવવું, ચરચરાવવું; ધાંટા કાઢીને બીરાવાવું; ધમધમાવવું.

ધુજવું, કિં અં આવેશથી માથું અને શરીર હલાવવું; જોરથી માથાને નીચે હોયે અને આંખુઆંખુએ ધુમાવવું; ધુજવું ને મસ્તક હલાવવું. રેવી ને જૂત વગેરે અંગમાં આંખાં છે એમ જાણી-માનીને ધુજવું ને માથું ધુમાવવું તે. ૩૦ પ્રં હા—ના કહેવું, ઉં માથું ધુજે મનકું કહ્યું ન કરવું (૩) ઉશ્કેરાવું.

ધુજાવવું, કિં સં ધુજે એમ કરવું; માથું અને શરીર હલાવવા માટે એમ કરવું. (૨) કોઈ તદ્દપરીથી નાણું કલાવવું; સમજાવવું; અમુક કાર્ય કરવાને ઉશ્કેરવું; અમુક વિચાર અથવા કાર્ય કરવાને ચલાવવું; નિશ્ચયથી ડગમગાવવું. (૩) ધુજાવવું; હલાવવું.

ધુજી, ઓં ધુમાડી; લાકડાં વગેરે વસ્તુઓ બળતાં તેમાંથી નિકળતી જીંખરી-કાળા ને હળરી હવા-ચરણ તે. (૨) ગાવા વેરાગી પોતાની બેઠક નજીક જે ધુમાટો અગ્નિ રાખે છે તે; એ અગ્નિનો કુંડ; અગ્નિનેનો અગ્નિ. (૩) વેરાગીનું સ્થાન કે જ્યાં તેની બેઠક નજીક એક ખાડામાં ચાલુ અગ્નિ ધુધપાયા કરતો હોય.

ધુત, વિં પ્રગ્લહારેલું; પ્રગ્લહ ગણીને ફેંકા દીધેલું; તરછોડી નાખેલું. (૨) અં ૭૮, પ્રગ્લહ નહિ એમ; એ યું; છિ: પ્રગ્લહારના અર્થમાં કુતરા વગેરે ને પ્રગ્લહારના—કાઠી

મુક્તા મોલાય છે. કિં પ્રં કુતમે કરવું =
કંઈ વિશ્વાદમાં નહિ ગણવું; દુગ્ધ ગણીને
ઉપેક્ષા કરવી; કાઠી મુકવું.

કુતકારણું, કિં સં દુગ્ધ ગણીને કાઠી મેલવું;
અપમાન કરી દુગ્ધ વસ્ત્રની આદક ઉપેક્ષા
કરવી; તરછેડી નાખવું; તિરસ્કાર કરવો.
કુતવું, કિં સં છગ કરીને લાઇ લેવું; હમવું;
ધુવું.

કુતારણ, ઓં કુતારી-હગણી ઓ.
કુતાફ, વિં કુતી લે એવું; કાફ; પટાવી
સમગ્મની કે છેતરીને રાઈ સાધી લે
એવું. કુતારો, કુતારી. ઉં કુતારી કુત-
વાને આવી રે.

કુતારો, પું કુતીને સ્વાઈ કાઠી લેનારો;
કપટથી-છેતરીને હી લેનારો; કમતારો.
ઉં કામણુમારો કુતારો કણુ કર ગયો રે.
જણમા જણમા કુતારાના હંગ.

કુતાણું, કિં અં કાણું; છેતરાણું; કાષ કુતી
ગયું હોય એવી હાલતમાં આવવું.

કુધુ, અં જોરદાર યુઠ્ઠી અને ઢોલ ઉપર
થયેલા આધાતથી થતો એવો અવાજ;
ઢોલ-તગારાનો અવાજ તે. (૨) નં ઢોલ
અથવા નકાફ. માળખાખામાં. :-જો ભાષ
કુધુ વાગે છે.

કુન, ઓં લેહ; તાન; લમતી; કાષ આખતનો
ખૂમ ભાવ-મોહ યમ રહેવો તે; મનની
એકજ આખત તરફની જે અતિશયતા
તે. (૨) નિમગ્નતા; સારી ખોટી-કાઠી
કે ગેરલાભની પણ એકસરખી, તે કર-
વાની આગુર લામણી તે; રહ. (૩) મનના
તરંગનો જોસ; તરંગી ભાવના. કિં પ્રં
કુન આવવી. કુન ચઢવી. તરંગી-શુદ્ધો.

કુન, ઓં [લ.] ગાનમારો; ચાલુગાન; રા-
ગની પરંપરા. વેદની કુન. કુન-પ્રચલિ
પરંપરા.

કુની, ઓં નદી; સરિતા. ઉં કુની કર
અપણુ તોપરાશિને. (૨) કુન; જ્વન.

કુન્ય, ઓં કુન.

કુપકું, નં કુપેલ.

કુપકું, કિં સં કુપ દેવો; કુપાડો કરવો.

કુપિયું, નં કુપ કરવાનું પાત્ર; નિરંજન;
નાની શમડી જેવું લઇને દશાય એવું
કુપ કરવાનું વાસણ તે.

કુપેલ, નં કેટલીક રત્નરત્નિની કુમાડી હા
તેવાર કરેલું આંચેને-માથે ધાલવાનું-
વાળમાં નાખવાનું તેજ તે; સુગંધી તેજ;
કુપથી સુવાસિત કરેલું તેજ. ઉં વનમાં
નહિ મળે તેજ કુપેલ ક. દ. ડા.

કુપેલિયું, નં કુપેલ રાખવાનું નાનું કચોળું-
ખાતી.

કુપેલિયો, પું કુપેલ મનાવનારો. (૨) કુપેલ
વેચનારો. (૩) વિં કુપેલના કામનો. :-
કુપેલિયો વાનો ખાપો.

કુમ, ખૂમ; પુષ્કળ; અઢગક; એસુમાર. (૨)
અં સારી પેદે; કપ ન જોસમાં. તે
કુમ ગાંજે પીએ છે.

કુમકામ, ઓં કપ ને જોસભરી હિલ-
ચાલ તે. (૨) ભજો: કાઠ. (ધામકુમ)

કુમર, નં કુમસ (કુમસ) કાઠગચાળી
હુંધળી હવા તે.

કુમસ, પું રાતે અને પરાડીએ ગરમ હવા
પાણીરૂપ થઇ આઝી છાંટે વરસે છે તે;
વાતાવરણમાંની વરાળનું હંડકને લીધે પા-
ણીને રૂપે ફેરવાઇ જતું તે; આજમાં
આજ પાણીના કણો-પરમાણુઓની વા-
તાવરણનું અપારદર્શક થઇ હુંમળું થતું
તે; ઓસ; કઠગ; કાર. :-હરિયા કિનારે
પહંચી રાતે અને પરાડીએ ખૂમ કુમસ
વરસે-પડે છે.

કુમાડિયું, નં ચુકાની અથવા બઢીની કુમા-
ડી જવાને રાખેલી જાળી, બિંતમાંનું પો-
લાણુ અથવા હુંમળું તે; કુમાડી જવાનો
જે મારગ તે; ચીમનો.

કુમાડી, ઓં કુણી; જળતામાંથી નીકળતી
કાળી ને હળવી હવા તે. ૩૦ પ્રં કુમા-
ડીના આયકાખાતી ખોટા પ્રયત્ન તે;
કાફી. ઉં કુમાડીના આયકા ભરતાં પું
રંધાં! અર્થાત કુમાડીમાં મુડીઓ ભરીએ
તેથી કંઈ હાથમાં આવે નહિ.

કુમારો, પું. બળતી વસ્તુમાંથી નીકળતી
કાળા ને હળવી હોવાથી જેથી જતી ને
હવા તે; કુણી; કુમાડી તે; ખૂન કુણી તે.
(૨) ફળશળાદિની વિકારી હવા અથવા
અત્યંત રમોટીથી મલિન થયેલી ને હવા
તે. રૂં પ્રં. કુમાડાના બાચકા=બચકા
પ્રમત્ત; દર્દિ. ઉં જેવા કુમાડાના બા-
ચકા, તેવો સકળ સંસાર. કિં પ્રં
કુમાડિ કાઠી નાખિવા=ખંખેરવું; કંપકાંવી.
ને નરમ પાડી નાખવું; મારવું; કાપટવું;
ધૂળ કાઢી નાખવી; ખંખડાવી નાખવું.
કહેવું નવા ધરમાં કુમાડો=સ્વસ્થ સારે
ઠંકાણે તેને મલિન કરે એવું ને કામ
કરવું તે; સારે ઠંકાણે નક્કરી વસ્તુની
ચોળના તે.

કુમાર, વિં. કુંધવાણ; કુમાડા કાઠવું; કુણી-
વાણ—કાઠકાટ બળવું નહિ એવું. (૨)
શુભળાણ; રીસથી—અણુમત્તી બાજતથી
નાખુશ હોય એવું; કંચુવું. (૩) ચીઠિયું.
કુમાર, કિં. અં. અમિતું—કાઠકા વગેરેનું
કાઠકાટ નહિ બળતાં કુમાડાવાણ હોવું;
કુણીવાણ હોવું; કુંધવાણ. (૨) કુણી-
વાણ થવું; કુણીએ ભરાઈ જવું; કુણીનું
કુમારું.

કુમાર, પું. ગાથનમાં આવતો એક તાલ;
ધમાર.

કુમાર, પું. કુમાડા. (૨) સરકારી જમીનનું
મહેસુલ.

કુર, નં. કુંસર; કુરા; ભુંસર.

કુરપત, ઓં. ધરપત; તપ્તિ; સંતોષ.

કુરધર, વિં. [સં.] કુંસર ધરનાર; ધોરી;
અગેસન; અગેસર; મુખી; આગે. (૨)
મોટું; બબ; બબકાવાણ. (૩) ઉત્તમ;
ઐશ; સર્વોપરી.

કુશળ, નં. કુંસર.

કુશળકુશળ, નં. વરને પંખાસનાં વનરજાં.
કુંસર; મુસળ; ત્રાક વગેરે. ઉં. કુશળ-
મુસળ ત્રાક રહેલો લાખ્યાં, વિવેક કરીને
તેને શિષ્ય ચલાવ્યાં. ચિરધર.

કુસકો, પું. એકાએક જોરથી રડવું તે; બેઠકો
મૂકવો તે.

કુસકો, પું. કુસકા.

કુષવાટ, પું. કુંધવાણ તે; કાઠકાટ બળા-
ળાએ નહિ બળતાં કુણી થઈ થઈને અમિતું
જાણું બળવું—કુમારું તે. કુમાડા થવા
કરવો તે. (૨) માણસનું મનમાં ને મનમાં
અણુમત્તી બાજત માટે રીસે રક્ષા કરવું
તે; રીસ; બળાપો; કમનપણું.

કુંધવાણ, કિં. અં. દેવતાનું કુણી થઈ થઈને
બળવું; જોડાવું; બળાળાએ નહિ બળવું
પણ કુણી કાઠવા કરવી; કુમાડા થવો.

કુંધવાણ, કિં. અં. કુણીથી જાણું થવું;
રજથી મલિન થયેલા વાંતાવરણથી પ્રકો-
શનું મંદ પડવું; સૂર્ય અથવા તકાનું
જાણું થવું; અંધારાવું; અંખા થવું.

કુંધણ, વિં. કુંધવાણ થયેલું હોય એવું;
અસ્વસ્થ; તેજદાર નહિ એવું; જાણું;
દેખાય ન દેખાય એવું; અંધારાવેલું; અ-
સ્વસ્થ; અસ્વસ્થ; નિસ્તેજ.

કુંધી, વિં. ખૂન કમમાં રાકાયેલું રહેવું
હોય એવું; ધાંધિલિયું.

કુંવર, જુ. કુંમર.

કુંવાંપુંવાં, વિં. અદમ્ય થઈ જવું તે; અતિ
ઉતાવળા—આતુર થઈ જવું તે; આશ્ચર્ય
ઉતાવળું ને આશરો પડી જવું તે. ક્યારે—ને
અણુક કાર્ય કરે એવી ને તાલાવેલી
લાગી રહેવી તે.

કુંવો, પું. કુમાડા; કુંધ; કુણી. (૨) કાઠ-
કામાંથી કુણીને રૂપે નીકળતી કાનું દરીને
થઈ પ્રવાહી; કુણીનું પ્રવાહી—સંતર; મુખો.

કુંશ, ઓં. હવામાં સણુસણુટ—બવાજની
રમઝટ થઈ રહેવી તે; ચાલુ અવાજને
હીધે હવામાં ને ધમધમાટ થઈ રહે છે
તે. ઉં. પડે રે નજારાની કુંશ, ભમર
તારી જનને રે. (૨) આકળની અત્યંત
ઝીણી ફરતર.

કુંસરી, ઓં. કુર; ભુંસર; હળને ગાડી વ-
ગેરેને બેઠાતા બળદ અને ધોડા વગેરેની

ખાંધ ઉપર જે આડું લાકડું મુકવામાં આવે છે તે; કુસરું.

કુસરું, નં. ફળ અને ગાડી વગેરે ખેંચાવા માટે જેનું જે આડું લાકડું બગદારી ખાંધ ઉપર મુકાય છે તે; કુસરી; જુસરી; ધુર; જેનાથી વાહન સહાર ધરાય અને ખેંચાય તે.

કુસો, પું. ઉત્તના બાડા વણાટનું ઓઢવાનું કપડું; ઉત્તની બાડી પિણાડી; કાંચળા.

કૂખળ, નં. કૂખળાદ; કૂખળું; કૂખળટ. (૨) વિં. કૂખ ઉડવાથી કાંખુ લાગતું; કૂખળું થયેલું હોય એવું.

કૂત, વિં. [સં.] વિઝાયેલું; હવાવાયેલું. (૨) તરછાડેલું.

કૂન, સીં. અવાજની પરંપરાનો જે ધોર તે. (૨) ધર; ગાંડાખળ. (૩) લન; લેહ. :એને જે કંઈ કરવાની કૂન ચઢી તે કરવાનો; મનનો જુસ્સાદાર તરંગ.

કૂપ, પું. [સં.] વનસ્પતિ વગેરે દેવતામાં નાંખતાં જે સુગંધીવાળા કુમાડા નીકળે છે તે; સુગંધીદાર કુણી ને દ્રવ્ય તે (૨) તકો; તાપ. કિં. પ્રં. કૂપ કરવો-દેવો-જેમાંથી સુગંધીદાર કુણી નીકળે એવી વસ્તુને દેવતામાં નાંખી જાળવી; સુગંધીદાર કુણી આપવી.

કૂપછતરી, સીં. તાપ નિવારવાને ઓઢવાની છત્રી તે.

કૂપદાન, નં. કુપિયું; કૂપ કરવાનું પાત્ર; કૂપ-ધારણું.

કૂપધારણું, નં. કૂપદાન; કુપિયું.

કૂપસળી, સીં. બળતાં સુગંધી આવે એમાં દ્રવ્યો નાંખીને બનાવેલી કૂપ કરવાની સળી તે; અગરખતી.

કૂપ, અં. કળ એવો અવાજ થાય તેમ; કીખ.

કૂમ, સીં. કુણી; કુમાડો. (૨) વિં. ખૂળ; પુષ્કળ; પારવિતાનું. :-કમ કામ આવે છે. કૂમમાર્ગ-ઉપાસનાનો આગં.

કૂમકેટું, પું. [સં.] પુંછડિયો તારો; કુમાડી ને-મુલાના ઝોળા તે કૂમકેટુઓ. આકાશમાં આવ્યા થયા કેટુઓ છે. તે લંબ.

ગોળ કક્ષાએ આકાશમાં ફરે છે અને જ્યારે સૂર્યની પાસે આવે છે ત્યારે તેમની પુંછડી મોટી દેખાતી છે. એ પુંછડી શું છે? તે ખરેખર નક્કી થયું નથી પણ જુલા જુલા વિકાસોના જુલા જુલા મત છે. પ્રમંથનો દેખાત અચુબકારક ગણાય છે.

કૂમ, પું. [સં.] કુમાડો; કુંણી. (૨) કાળા રતાશ પડતો રંગ; લાલ રંગ તે. (૩)

કિલારસ (૪) જ્યેષ્ઠિય પ્રમાણે એક યોગ. કૂમપાન, નં. [સં.] કુમાડાનું પાન કરવું તે. કટલાક બેગીઓ ઉધે માથે ઝાડે લટકી નીચે કુણી સળાતી તેની કુમાડીનું પાન કરે છે. (૨) તમાકુ-ગાંજી-બીડી વગેરે પીવા તે.

કૂમલોચન, વિં. કુમાડીથી-ગાંજી વગેરે ફરી વસ્તુના પાનથી જેની આંખો લાલ થઈ આવેલી હોય તે; લાલ આંખાળું. (૨) કણીર; હોશો.

કૂર્ત, વિં. [સં.] આડુંઅવળું સમગ્રવી પોતાનું કાર્ય સાધનાર; કુચ્ચો; કમ; કુતવાનું કામ કરનાર. (૨) કામેલ; અટુર; સપકાય નહિ એવો; કામેલ.

કૂર્તતા, સીં. કમાઈ; કુચ્ચાઈ; કુર્તપણું; કપટ.

કૂર્તપણું, નં. કૂર્તતા.

કૂર્તવિધા, સીં. કુતવાની કળા-આવડ તે.

કૂસરું, વિં. કુખળું; કુમાડી અથવા રજ કે વરાળથી કાંખુ (૨) તપખીરિયા; ખદમી.

કૂળ, સીં. [સં. કૂળિ] રસ્તામાંનો મટોડી તરણાં વગેરેનો સુકો; જેકું; રેત. કિં. પ્રં. કૂળ ઉડવી-કેન્ડક થઈ જવું; કાંઈ વસ્તુ ઉછી નહિ હોવી. જ્યાં રંગમહેશ હતો ત્યાં આજ કૂળ છોડે છે. કૂળ ઉડાવી-કેન્ડક તોફાન મચાવવું; નકામું બેસવું. કૂળ કરવું-ખરાબ કરી નાંખવું; બગાડી દેવું. કૂળ ખાવી-જમ મારવી; અમરતુ પેટ ભરવું. કૂળ બાલવી-ફાંજત થવું; કનિયો કરવો. કૂળ ચાટવી-હારી જવું; પરાશ્રુત થઈ જવું. કૂળ જવું-અર્થ જવું. કૂળ નાંખવી-ખડું-જવું કરવું; ઉપેક્ષા કરવી. કમળું કરવું; કાટવું; જવાદેવું.

ધુળ પડવી=ધિકાર હોવો; અર્થજનું; કટ-
પડવી; શરમ ભરેલું હોવું;—ધુળ પડી એ
જીવનરમાં. ધુળ ફાકવી=જામ મરાવવી;
હરાવવું; હરાવીને પાપમાલ કરી નાંખવું.
ધુળ ફાકવી=હારી જવું; ત્રાસ ત્રાસ થવું;
જામ મારીને જેમ કહે તેમ કરવું. ૨૬
છાડી દેવો. ધુળ મળવું=મગડી જવું;
ધાર્યું હોય તેમ ન થવું; ધુળવાળી=હાટવું;
ઉપેક્ષા કરવી. ધુળ કાઢી નાંખવી=ખૂન
કપકા દેવો; જાટળી નાંખવું. ૩૦ પ્ર૦
આડીવાટની ધુળ=કંઈ નહિ; રાખ. ધુળને
પાડે=નહીવી કમ્મતે; પાણીને મૂલે. ધુળ-
ગળની વાન=માલ વગરની ખામત; સહેજ
સહેજમાં; જેનો કંઈ અર્થ નહિ એવી
ખામત તે. દેશ ભાગીને ધૂન=જેમાં કંઈ
લાભ ન હોય એવું કામ-નકાની મહેનત
લેવી તે; પાણી ડહોળવા જેવું તે. ધૂળનો
એ ખપ પડે=માધારણમાં સાધારણ યીજ
પણ વખતે કામ લાગે. કશાની માટે ઉપેક્ષા
કરવી નહિ. આંખમાં ધૂળ નાંખવી=છેતરવું;
જાહેરમાં છેતરવું; ખુલ્લો રીતે કળી જવું.
કહે. છેતર ધુળ ધૂળ=કંઈ નવું નહિ
એવું સાર વગરનું કામ કરવું તે; પાણી
વલોવવા જેવું કામ તે.

ધૂળકટ, પું ખૂન ધૂળ ઉડીને વાતાવરણ બ-
રાઈ જવું તે; કારણ.

ધૂળકેટ, પું ધૂળકટ; કારણ; વાવાઝોડું.

ધૂળધમાસ, અં કંઈનહિ; માલવગરની વાત તે.

ધૂળધાણી, ઓ ખરાબી; તુકસાન; બરબાદ.

(૨) ખરામ થવું તે; વેરાઈ વિખરાઈ
નકામ જવું તે; ખગડી જવું તે.—એણે
ખજું ધૂળધાણી કરી નાંખ્યું. કિં પ્ર૦
ધૂળધાણી કરવું=મગડી નાંખવું.

ધૂળધોયું, વિં ખજરની અને સોનીનાં હાટ
આગળની ધૂળ જાટકી તથા ધોધને સો-
નાની રજ શોધનાર. નાં ધૂળધોયો.

ધૂળીપડવો, પું ધૂળપડવો; હોળી પછીનો
દહાડો; ફાગણ વદિ એકમ તે.

ધૂળેટી, ઓ ધૂળીપડવો; ફાગણ વદિ એક-
મનો દિવસ તે.

ધૂતરાધ, પું દુર્યોધનાદિક સો કારવ ભાઈ
આના પિતા ને પાંડવોના કાકા. એ આ-
વળા હતા. કૌરવ પાંડવ વચ્ચે થયેલા
મહાભારતના યુદ્ધ વખતે તેઓ જીવતા
હતા. સંજય નામનો ભાટ કુરુક્ષેત્રમાં બ-
નતી બધી બાબત રાતે તેમનો કહેતો હતો.

ધૂતિ, ઓ [સં.] ધીરજ; ધૈર્ય. (૨) સં-
તોષ; તમિ. (૩) દમ; જોર.

ધૂટ, વિં [સં.] બાપ; શરમાય નહિ એવું;
ચોખ્ખે ચોખ્ખું કહી દે એવું; હિમ્મત-
વાળું; બહાદુર; નિર; પરિણામનો વિચાર
ક્યા વગર ગમે તેને ગમે તેવું કહેણ કહે
એવું. (૨) નિર્ભજ; ઉં વળોએ ધૂટથે
ધીર, માગ્યું ન માગવાતણું.

ધેડ, પું અરપર્થ જાતનો પુરુષ; ઢેડો. (૨)
એક હલકીવણું—જાતિ. નહારં—કુર્વિત મા-
ણસ તે.

ધેડગુજરી, ઓ અથુદ—અસંસ્કારી ગુજરાતી
તે; જેમાં ગુજરાતી અને હિંદી ઉર્દુ અને
અંગ્રેજ વગેરે ભાષાઓના થુદ સંમિશ્ર
થયેલા હોય એવી ગુજરાતી બોલી તે.

ધેડડંજેતી, ઓ ઢેડ જેમ સહેજ સહેજમાં
લડે અને વળી પાછા એકા થાય અર્થાત
લડવાનો ૨૬ તો જરાએ રાખે નહિ અને
ખાલી બવાડે કરે તેમ અમસ્તી ફળેતી
કરવી તે; ૨૬ વગરની લડાઈ તે.

ધેડિયું, વિં ઢેડાઉ (૨) ઢેડ મરણ; નીચ.

ધેડો, પું ઢેડ; ઢેડિયો; હલકી અરપર્થ વણુંનો
માણસ.

ધેણ, ઓ પહેલીજ વારની ગર્ભવતી ને કણ-
ગારેલી હોય એવી ઓ; અધરાણિયાત;
ધન. (ધન્ય ઉપરથી)

ધેન, ઓ ગાય. ૩૦ પ્ર૦ કોની ધેન વિધાઈ
છે=કોની હિમ્મત છે ?

ધેત, ઓ [સં.] ગાય.

ધેરવાણું, કિં ધોડાને પાણી અલડું.

ધેંયું, વિં ધિયું; મજબુત.

ધેઈ, નં [સં.] ધીરજ; સજીરી; હિમ્મત;
ધૂતિ.

વેવત, પું [સં.] ગાયનશાસ્ત્ર પ્રમાણે એક સુર. સાત સ્વરમણિ છઠો સ્વર.

ધો, પું કપડું જેટલી વાર ધોવાય તેટલી વારમાંનું દર-એક ધોવાનું તે; એક એક વારનું ધોવાનું તે ધો. :-આ લુગડાને ત્રણ ધો થયા એટલામાં તો તદ્દન ફાટી ગયું. (૨) ધોડવું તે; ઢાડ; ઢોડવાનો તોર.

ધોઈલો, પું નમ ધોતા હોય તેમ માર મારવો તે. (૨) અડધો લાડુ; અડધાળું. ધોડકું, નં રૂની મોટી ગાંસડી. (૨) ધોયકણું. (૩) દેહ; શ્યા.

ધોકરણું, નં ધોવાનો જડો દંડીકો; ધોય-કણું; પાથો.

ધોકલો, પું ધકો; હડમેલો. ધોકારાખં, અં ઝડપ અને જોસથી; ઝપા-ટાખંધ; ઉતાવળે.

ધોકારે, અં ધોકાખંધ; ઉતાવળે; ત્વરાથી. ધોકાવણું, કિં સં ધકો મારીને આગળ વધારવું; ઉતાવળે ચલાવવું; જલદી કરવું.

ધોકો, પું જડી અને ડુંડા લાકડી; સોટી; લદ. (૨) ધકો લાગવો તે; ગડો; માર; આધાત. (૩) તુકસાન; ટોટો; હરકત; આપકા; અડચણ. :-રૂના વેપારમાં એને ધોકો લાગ્યો.

ધોખવું, કિં અં બૂખ્યા તરસ્યા રાહ જો-ઇને નકામા ખેસી રહેવું; નકામા ખેસીને ઝોકાં ખાધા કરવા; ઝુરવું; નકામા ખોટી થવું; રાહ જોતા ખેસી રહેવું.

ધોખો, પું ધોકો; તુકસાન; ટોટો. (૨) કિ-કર-ચિંતા. (૩) દગો; દોહ. (૪) ખોટું ભગાડવું તે.

ધોડવું, કિં અં ઉતાવળા ઢોડવું; નાસવું; ધાવું; ધોડવું. ધોડ=ઢોડ; ધાવન. ધોડાવ-વું=ઢોડાવવું. ઢોરાં ધોડાખાં.

ધોણું, નં ધોવાનાં લુગડાં તે. (૨) ધો. (૩) ધોવાનો કસમ-આવડ.

ધોત, વિં [સં. જોત] ધોયેલું; સ્વચ્છ. (૨) ધોણું; ઉજળું.

ધોતપનોત, અં રહેરે થઇ જવું તે. (૨) વિં ઉદાર રહેતાં ધોવાઇ જાય એવું; પનોતા ગણવાને ધોવાઇ જાય એવા સ્વ-ભારત; ઉદાર (૩) કોરડું.

ધોતર, નં ધેતિયું; પોતિયું; પુરુષને કમ્બરે પહેરવાનું મોટું લાંબું વસ્ત્ર. ઉં મારે યુરુનાં ધોતર નથી ધોવાં, કુંવર! ચાલો ઘેર મામી મનાવે.

ધોતલી, સ્ત્રીં છોકરાને પહેરવાનું નાનું ઢુંકું ધેતિયું.

ધોતાળ, વિં [સં. જોત] ઉદાર; સખી; છુટા હાથનું; ખરયાળ; ઉડાઉ.

ધોતાળપણું, નં ઉદારતા; ખરયાળપણું; જનને ધોવાઈ જવાય એવી જે ઉદારતા અને ખરયાળપણું તે.

ધોતિયું, નં ધોવાય ગાને પહેરાય એવું પુરુ-ષોને કમ્બરે પહેરવાનું વગર સિવેલું વસ્ત્ર; ધોતર; પોતિયું; થેપાડું. રૂં પ્રં ધોતિયાં ઢીલાં થઇ જવાં=ડરી જવું; ભય લાગવો; થરથરી જવું; ખીંતું. કહેં ધો-તિયામાં આખું જગત નાથું=અંદરમેળે સા સરખું=માત્ર વહેવાર પુરતી ઉપ-રતી ટાપટીપ હોય; સાંનાં ઘર બપ્પહાર-માં સરખાં. ધોતિયું ઉચું કરીએ તો આપણેજ નાગા દેખાઇએ=અંતરપટ દૂર કરવામાં માલ નહિ; ઢાંકણ હોય તેજ સાઈ.

ધોતી, સ્ત્રીં નાનું ધેતિયું; ધોતલી. કહેં ધોતીપોતી છતના ચાળા અને ટીલાંટપકાં હાથના ચાળા=લુગડાંલાંની ટાપટીપ પેસે હોય ત્યારે થાય અને ટીલાંટપકાંની ટાપ-ટીપ તંદુરસ્તી હોય ત્યારે થાય.

ધોતીજોડા, પું રેશમી અથવા કસમી કિ-નારના ધોતિયાની જોડ તે; સારા સુરેખ વણાટ અને સુંદર કોરનાં ધોતિયાં તે; ખાસ કરીને રેશમી કોરનાં ધોતિયાં માટે વપ-રાય છે.

ધોધ, પું પ્રવાહીનો ઉચેથી પડનો-જોરથી ધસતો દડુડો તે; ધો ધો એવા અચાજને જોર સાથે બહાર ધસતો કે વહેતો પા-ણીનો પ્રવાહ તે ધોધ. મોહીનો ધોધ

આથો. ધોધવો. :-અમેરિકામાંના નામ-
મારાના ધોધનું નામ જાણે તે સરપાણી
ના કે મરસપાના ધોધનું નામ જાણે
નહિ એ સ્વદેશ સંબંધી કેટલું અજાન !

ધોધડો, જુનું ધોધ.

ધોધવો, પું ધોધ; ધોધડો; ધોધડો; ધોધો
એવા અવાજ સાથે વહેતો-ધસતો પાણીનો
પ્રવાહ-મોટી ધાર તે.

ધોધો, અં પાણીના જોરદાર ધસારાનો
અવાજ.

ધોનારણું, કિં સં મારણું; આપટવું.

ધોખણુ, ઓ ધોખીની ઓ; ધોખી જાતિની
ઓ તે.

ધોખાં, નં ઈંટ; ઇટાળા.

ધોખી, પું મેલાં કપડાં ધોવાનો ધ'ધો કર-
નાર; ધાવક; રજક. (૨) મેલાં કપડાં
ધોવાનો ધ'ધો કરનારા લોકનો એક વર્ગ
તે. (૩) મૂર્ખ; એવકુદ માણસ. કહે
ધોખીનો કુતરો નહિ ધરતો અને નહિ
ધાટતો-એ ઠેકાણે હવ રાખીને કામ કરતાં
એક સચવાય નહિ અને એક ઠેકાણેથી
અર્થ સર નહિ એમ. એકે બગડે-રખડી
પડાય એવા અર્થમાં વપરાય છે. અહિં
નામે નહિ અને ત્યાંનામે નહિ એવું તે.

ધોખીકણું, નં ધોધરણું; પાથો.

ધોખીગટ્ટો, પું જે ઠેકાણે ધોખીઓ કપડાં
ધુએ છે તે-વાટ-આરો.

ધોખીઘાટ, પું ધોખીઓને કપડાં ધોવાનો
જે ઓવારો તે.

ધોણું, વિં જેને કંઈ આવડતું ન હોય તેમ
જેને ઝાઝી ઉડી સમજ પણ ન હોય
એવું; ઝટ સમજ જાણ એવું નહિ તે; જેને
આવડ હોય નહિ તે; સાદું; ભોળું; અજુ-
હાસમી. અચતુર; એવકુદ.

ધોથો, પું હાથેળીમાં પાડેલો કસુઓ-પેય
ભરવાનો જે ખાડો તે; અંજલી; થોથ;
કસુઓ પીવાનું નાનું જાણિયું. (૨) વિં
મૂર્ખ; ઠેક.

ધોલી, જુનું ધોખી.

ધોમ, પું સખત-મારમારનો તડકો પડવો
તે; બપોરનો તાપ તડકો.-ધોમ પડે છે,

અત્યારે ક્યાં જશો ? આ જાયામાં જરા
આરામ લો. કિં પ્રં ધોમ ધખતો-મા-
રમારનો તાપ પડવો. (૨) ખૂમ કોમ
અદવાથી રાતાપીળા થઈ જવું. ઉં ધોમ
ધોખીઓ અપારરે. ઓ. ભગત.

ધોયલો, પું ધોધલો; કપડાને ધોવા માટે
જુડાય છે તેમ જુડવું-મારવું તે; ખૂમ
માર મારવો તે. કિં પ્રં ધોયલો કાઢવો-
ખૂમ જુડી નાખવું (મારથી-મહેણાં)

ધોરણુ, નં [સં.] અમુક કામકામ કરવા-
ની જે નિયત રીત તે; નક્કી કરેલી નિય-
મિત રીત તે. પદ્ધતિ; વહીવટ. (૨) નિશ્ચય;
ખાતરી. કિં પ્રં ધોરણુ રાખવું-અમુક
નિયમિત-નિશ્ચય રીત રાખવી. હિં કામ
કરવાનો નક્કી નિયમ તે; માપ; પરિમાણ.
(૩) અંદાજ. (૪) વર્ગ:-પાંચમું ધોરણુ.

ધોરીડો, પું ધોરી-મુખ્ય-મોટા-ધુંસરે જોડાય
એવો બળદ.

ધોરિયો, પું ગાડા કે ગાડીને એ બળદ જોડતાં
તેમની વચ્ચે રહેતું લાકડું; થોથ; ઉધ.
(૨) પાણી લઈ જવાની નીક. (૩) ધોરી
બળદ. (૪) ધોરી; કોડો.

ધોરિંધર, જુનું ધુરંધર.

ધોરી, વિં મોટું; મુખ્ય; આજેવાન.-ધોરી
નસ, ધોરી મોઝ. (૨) જમર; ભારતાણે-
સહે એવું.-ધોરી બળદ. (૩) પું બળદ.

ધોરો, પું અગાસી અથવા ધાયાની કોરે
પડી જવાય નહિ તે માટે ચણેલી થોડી
ઉચ્ચી બિંત તે; હૈવારખી; કોડાની બિંત.
(૨) ઓટલાને ઉંડે અડિંગીને ખેસવામાટે
તકિયા જેવું કરેલું ચણુર તે. (૩) ખાંધ
પીને તાળેમાળે થયેલો જડો ને બેફિકરો
માણસ તે. કિં પ્રં ધોરો પાડવો-વચ્ચા-
ટમાં એ તાર સાથે નાંખવા તે.

ધોલ, ઓં હપડક; તમાચો; બાપોટ. કિં
પ્રં ધોલ મારવી-તમાચો મારવો; ફટકો
ફેવો. (૨) ઘણો મારવો; માણું પાડવું;
સખત જવાબ આપવો.

ધોવડાવવું, કિં પ્રં કુએ એમ કરાવવું;
સ્વચ્છ-પાણીથી મંદકી-મેલ નીકળી-જતો

રહે એમ કરાવવું. (૨) પાવન કરાવવું; પંક્તિ અપાવવી.

ધોળક, નં ૦ કોષ વસ્તુ ધોષ હોય તેનું પાણી તે; ધોવરામણ; નિમાળ :- યોખાનું ધોવણ. (૨) ધો; ધોવું તે. આ ધોળીનું ધોવણ કંઈ એટલું બધું સાફ નથી.

ધોવાણ; નં ૦ ધોવાણ જવું તે; ધોવાણેલું હોય એવું થઈ જવું તે; પાણી-પૂરના વહેવાથી માટી કે ચુના વગેરેના બાંધકામનું તથા ધો જવું તે :- ભારે વરસાદ અને રેલનાં પાણીથી લોહાની સડક ઉપર ઠેકઠેકણે ધોવાણ થઈ ગયાં છે એટલે આગાડી વખત સર આવતી નથી. (૨) ધોવરામણ.

ધોવું; કિં ૦ પાણીથી સાફ કરવું; પાણી-વડે મેલ કાઢવો; કપડાં વગેરેને પાણીમાં પલાળી ઝાટકીને સ્વચ્છ કરવાં. (૨) પવિત્ર કરવું; પંક્તિ આપવી; નાતમાં લેવું. એને હજી અમદાવાદની નાતે ધોયા નથી. ૩૦ પ્ર૦ હાથ ધોવા=નળ-છોડીવું; આશા મૂકવી; પરવારી જવું. પાપ ધોવું= નિંદા કરવી; કુચલી કરવી; કોષનાં પાપ કર્મની વાતો કરવી. ધોવાણ જવું=સત્વ જવું રહેવું; ધન-શક્તિ વગેરે ધટી જવાં. :-બદ્ધેલીમાં શરીરે અને મોટાછનાં જમણવારમાં પૈસે ટકે ધોવાણ જવાવું ધોષ નાખવું=ધોવાની માફક ખૂબ મારવું. સત્વ-ધન રહિત કરવું. ધોષ પીવું=અવગણના કરવી; ઉપેક્ષા કરવી. (૨) કંઈ કામનું નહિ રહેવું. નકામ પડવું :- સુદંતે ગઈ હવે એની હુડીને થું ધોષપીએ. ધોષવાળવું=પાણી ફેરવવું; કંઈ કરાવ્યું બધું ભુસાઈ જાય એમ કરવું; રદ કરી નાખવું; અપજા લેવો :- થોડા માટે કંજીસ થઈ આગલાં ઉદાર કામોને એણે ધોષ વાળ્યાં.

ધોળ, નં ૦ સ્ત્રીઓને ગાવાનું ગીત; ગીત; ગાન. (૨) ગીતનો એક ઢાળ. ધોળમંગળ=મંગળધોળ=સારા અવસરે સ્ત્રીઓ જે ગીતો ગાય છે તે.

ધોળવું; નં ૦ ઢોળવું; માલવું; ગોરવું. (૨) દિલ્હી ભાગીને કરેલા રમકડું; મઠો. ઉં

પાણી વિના જેમ દિલ્હી ઢોળવું, તે ભાજે ખઈ પણ થાય ધોળવું.

ધોળવું; કિં ૦ સં ૦ બિંતને ચુનો લગાડી ધોળી કરવી; ચુનો લગાડવો. (૨) ઉઠાળવું; બળવવું; કરવું.

ધોળાર, સ્ત્રી ૦ ધોળાપણું; ધવલતા; સફેદી ધોળિયો, પું ૦ ધોળો બળદ.

ધોળીમુશળી, સ્ત્રી ૦ એક ઓપધિ. આ ધોળા રંગનાં મૂળિયાં હોય છે. તે શક્તિ આપે છે. વસાણામાં તેનો ઉપયોગ થાય છે.

ધોળું; વિં ૦ દૂધ અને રૂના રંગનું; ઉજળું; ખડો કે ચુના જેવું; ધવલ (૨) સ્વચ્છ.

(૧) શીકું; નિરતેજ; જેમાં મુખ્ય રંગ ઓછો હોય એવું. ૩૦ પ્ર૦ ધોળું ફગ= સાવ ધોળું; તદન ધોળું. ધોળું પ્રુણી જેવું=ર જેવું ધવલ તે; જેમાં લાનાશનો અંશે રસો ન હોય એવું; તદન શીકું. કિં ૦ પ્ર૦ ધોળાપર કાળું કરવું=શાહીથી ધોળા કાગળપર લખવું; સહી કરવી. ધોળામાં ધૂળ પડી=વૃદ્ધાવસ્થાને વગેરે. કહે ૦ ધોળિયા. ધાડ આવી તો કહે ધણીને ધેર=જેને ધણીપણું છે તેને યુવાવવાનું છે બીજાને થું ? તોફારને શામ હાનિની શી દરકાર ?

ધોળેદહાડ, અં ૦ પુલ્લે દિવસ; જહેરમાં સૌ કોષ દેખે જાણે એમ. ઉં ૦ ધોળેદહાડ ધાડ પડે.

ધોળેશરી, સ્ત્રી ૦ સ્ત્રી અધિદેવતા; સ્ત્રી દેવી; રૂના વેપારીઓ ધોળેશરીના સોગન ખાય છે.

ધોંડો, પું ૦ પત્થર; પહાણ. (૨) ઉમ્મરે પહોંચેલો અને શરીર ખીચેલો પણ અક્રમનો બારદાન એવો માણસ. (૩) પત્થર ફોડો.

ધોંસર, નં ૦ ધુરા; ધુંસરી તે ધોંસો, પું ૦ ધુંસો; ઉતના જાડા વણાટનો કાંચળો.

ધોત, વિં ૦ [સં.] ધોયેલું. (૨) ઉજળું; સ્વચ્છ.

ધોત્ય, નં ૦ [સં.] ધૂર્તપણું; ધૂર્તતા.

ધ્યાતા, પું [સં.] ધ્યાન કરનારો; ધ્યાનાર.
 ધ્યાન, નં [સં.] ઉડા વિચાર; મન હોવું
 તે. (૨) મન; ચિત્ત; લક્ષ (૩) ખાંત;
 કાળજી. (૪) સ્મૃતિ; સ્મરણ. (૫) પસંદ
 પડવું તે કિં પ્રાં ધ્યાનમાં લેવું=લક્ષ્યપર
 લેવું; મનમાં લેવું. ધ્યાનમાં આવવું=પ-
 સંદ પડવું; ગમવું; સારું છે એમ લાગવું.
 ધ્યાનમાં ઉતરવું=મન-વિચારને ગોઠવું;
 ખાતરી-વિશ્વસનીય લાગવું; ગમવું; ખરા-
 બર-ચોખ્ખ-લાગવું; સમજવું. એકચિત્તતા;
 અધેયી મનને ખેંચી લઈ એક વસ્તુ કે
 વાત ઉપર રિચર રાખવું તે. એકજ ખા-
 ખત ઉપર ખધી ઇન્દ્રિયોનું વલણ તે.
 ધ્યાની, વિં ઉડા વિચાર કરનાર; ધ્યાન
 કરનારો.

ધ્યાવું, કિં અં [સં. ઘ્યૈ.] ધ્યાન કરવું;
 વિચારવું; ચિંતવું. મનમાં જાણ અને
 વિચારમાં કરવું.

ધ્યેય, વિં [સં.] ચિંતવાયોગ્ય; ચિંતનીય.
 ધ્યાનો, પું દોરો; દોરડો. (૨) ચિથરું; કા-
 ટેલું કપડું.

ધ્યાવું, કિં અં આખરવું. ઉં જુગતી
 જાણ્યા વિના એકલું ધ્યાય, તો અખા
 એકને નવનીત થાય. (૨) તૂમ થવું; ધ-
 રાવું; સંતોષાવું; પેટ ભરાવું; ભૂખ
 ભાગવી.

ધ્યાશકો, પું આચિંતો ત્રાસ લાગવો તે;
 જુરા વિચારનો-ભયનો ધક્કો લાગવો તે;
 કાળ. (૨) ચિતા; ફિકર. કિં પ્રાં ધ્યા-
 શકો પડવો.

ધ્યાશકો, પું ધ્યાશકો.

ધ્યાંગવું, નં કમાડને જડેલું જે આડું લા-
 કડું તે, જુસો.

ધ્યાંગો, પું તસિયો; ઝાટો; ખહાર કરેલું
 પ્રવાહીનું ઝીણું બિંદુ.

ધ્યાંક, નં એક જાતનું ધાસ. વલ્લભ સંપ્રદા-
 યના ભક્તો આની કંઠીઓ પહેરે છે.

ધ્યુ, નં ધર; ડાંગર વગેરેના ઝાડ કે જે
 એક ઠેકાણેથી ઉખાડી બીજે ઠેકાણે રોપ-
 વાના કામમાં આવે છે. (૨) ધ્રુવ.

ધ્યુવું, જું ધુજવું; ધંપવું.

ધ્યુમરો, જું ધુમરો.

ધ્યુપદ, નં ગાયનમાં એક ઢાળ; એક જાતનું
 પુખ્ત ગાયન. અસ્તાઈ, આંતરો અને
 આભોજ એવાં ત્રણ અંગ તે. (૨) જુઓ
 ધ્રુવપદ.

ધ્રુવ, પું [સં] પૃથ્વી ને આસ-છેડાઓ
 ઉપર પશ્ચિમથી-પૂર્વ તરફ ફરે છે તે. ઉત્તર
 અને દક્ષિણ તરફના બે છેડાઓ-અજોઓ
 તે:-ઉત્તર ધ્રુવ ને દક્ષિણ ધ્રુવ. (૨) ઉત્તર
 દિશા તરફ ક્ષિતિજથી સહેજ ઉંચે જે તારો
 દેખાય છે તે. (૩) ઉત્તાનપાદ રાખનો
 વિષ્ણુભક્ત પુત્ર. (૫) જ્યોતિષ્યમાં ખારમો
 યોગ. (૬) વિ. અચળ; દઢ; નિશ્ચિત;
 નક્કી; ન ડગે એવું.

ધ્રુવપદ, નં [સં.] અચળસ્થાન; કઠી યગે
 નહિ એવું પદ તે. (૨) ટેક; મોરો.

ધ્રુવવૃત્ત, નં [સં.] પૃથ્વીના ગોળાપર ઉત્તર
 અને દક્ષિણ ધ્રુવોની તરફ સાડી તેવીસ
 અક્ષાંશની જે રેખાઓ તે. (૨) એ રેખા-
 ઓમાં આવેલો પ્રદેશ તે.

ધ્રુશકો, પું પોક; મોટે ઘોરે રડવું તે:-એણે
 ધ્રુશકો મૂક્યો.

ધ્રોણિયું, નં ઝાણ ભરવાનું મોટું દહાણું.

ધ્વજ, પું [સં.] ધ્વજ; પતાકા; વારટો;
 નેજો. (૨) ગર્વ; અહંકાર. (૩) અગ્ર;
 શિખર; ટોચ. (૪) સૌથી સારું એવું જે
 તે; ધ્વજ:-ધ્વજમાલ.

ધ્વનિ, પું [સં.] સ્પષ્ટ સમજાય નહિ એવો
 શબ્દ-અવાજ તે; સ્વર; નાદ. મુદંગ ન-
 ગારા વગેરેનો ધ્વનિ. (૨) દૂર અવાજ
 થતો હોય તેનો ગજગણાટ-ધોર તે. (૩)
 વાક્યનો ભાવાર્થ તે; હેવું; આશય; અર્થ
 વિશેષ. (૪) રસસૂચક જે વાક્યાર્થ-પદાર્થ
 બંજરતા તે; વ્યંગવાણું કાવ્ય તે.

ધ્વનિત, વિં [સં.] શબ્દિત; સ્વરિત; અ-
 વાજના ધોરવાણું, ગર્જિત; નાદિત.

ધ્વંસ, પું [સં.] નાશ; પાપમાલી; બંધ;
 અધ:પતન

ધ્વાંક્ષિ, પું [સં.] કાગડો; વાવસ.

ધ્વાંત, નં [સં.] અંધારું અંધાર.

૧, પું. [સં.] શબ્દરાતી બાષાના મૂળાક્ષ-
રોમાંનો એકત્રીસમો અને બ્યંજનોમાંનો
વીસમો દંતરથાની અક્ષર; નજો. (૨)
અં નકારાચે એકલો અથવા બીજા શબ્દ
સાથે જોડાઈને વપરાય છે:- ન ના, નકર.
નનામું, વગેરે કહેં ન આવડે બીજાનો
વેડું શીખ. ન કરે નારાયણ ને મઠવી ઘોડે
ચઢે. ન જાણે જોશી તે જાણે ડોસી. ન
દીકાનું દીઠું માર મહુડાં ને મીઠું. ન મળે
નારી તો સદાય બ્રહ્મચારી. નમામા કરતાં
કાણોમામો સારો. ન બોલ્યામાં નવગુણ.
ન મળ્યાનાં વેવલાં.

નઘ, સ્ત્રીં દુધી. શાક કરવાનું એક. ફળ.
(૨) નહિ.

નઘડે, અં પાસે; નજીક, આંખ આગળ.
(૨) પાઠે; મોઢે.

નઘડો, પું બીલ લોકની એક જાતિમાંનો પુરુષ.

નઘયું, નં નખ આગળ પૂરી થતી
આમડીનો જે આંતરો તે; ટેરવા ને નખ
આગળની આમડીનો ભાગ; નેયું.

નકડું, વિં નાક વગરનું; ટેક કે શરમ વગ-
રનું; નિર્લજ્જ; બેશરમ; તિરસ્કાર કરીને
કાઢી મૂક્યું હોય, તોપણ ફરીને વળગતું
જાય એવું. કડેં નકટાની નાત. એમ
કહેવાય છે કે એક જણનું જ્યારે ગુના-
સર સરકારે નાક કપાતી નાખ્યું ત્યારે તે
પોતાને કોઈ નિંદે નહિ તેથી એકદમ ના-
ચવા કહેવા લાગ્યો. કોઈએ પૂછ્યું ત્યારે
કહ્યું કે, નાક જવાથી મને નારાયણ દેખાય
છે. ભોળિયા લોકે તેમ કહ્યું અને સૌ પછી
પોતાને પ્રજ્ઞ દેખાય છે એમ કહેવા લાગ્યા,
અને એ પ્રમાણે તેમનું એક ટોણું બંધાયું
નાત બની; નારાયણી ટોણું. નકટીનું નાકે
કાપે નહિ એવું-પુરુંધાર વગરનું.

નકતો, પું હસતું આવે ને નવાઈ લાગે એવી
વાંત; અંતઃકારી તર્ક તે; પુરો. (૨)

તમાસો; કોઈ વિરમયથી જોઈ રહે એવું
જે તે.

નકરામણ, નં નકારવાની તુકસાની તે; હુંડી
વગેરે ન સ્વીકારતાં જે તુકસાની આપવી
પડે તે-નકરામણ; નકારવાનો બહોલો.

નકરું, વિં કર વગરનું; જેની ઉપર કર-ધારો
આપવાનો ન હોય એવું:-નકરી જમીન.
જેની ઉપર ઝણ કે બીજું કંઈ આપવા
લેવાનું હોય નહિ એવું; લકરા વગરનું;
ચોખ્ખું; કોઈ ખર ખરાજોત વગરનું; નયું.
(૨) અં કેવળ; માત્ર; સાવ-એકલું
એમ:-નકરો ને બકરો-જેને કંઈ લાગતું
વળગતું અથવા સરમંબંધ ન હોય તેવો
એકલવાયો-હાંડ માણસ.

નકલ, સ્ત્રીં [ઙ.] આગ્રેહ્ય ઉતારો તે;
મૂળના જેવીજ બીજા બનાવટ-લખાણ-
કળા કામ વગેરે તે; અનુકરણ. (૨)
બીજાનો વેષ, રીતભાત અને હિલચાલ
વગેરે જેમ હોય તેમ કરી દેખાડવું તે;
ચાળા. (૩) મસ્કરી; મનક; ચેષ્ટા. કિં
પ્રં નકલ કરવી-એક મૂળ લખાણનો
બીજો તેવોજ ઉતારો કરવો; અસજની
પ્રમાણે બીજું કરવું. નકલમાં અક્ષર શી-
અનુકરણ કરવામાં યુક્તિની શી જરૂર !

નકલખોર, વિં નકલ કરનારો; ચાળા પા-
ડનાર; બીજાનો વેષ બજવનાર.

નકલંક, વિં [સં.] કલંક રહિત; લાંછન
વગરનું. ઉં હું નકલંકી નાર. નકલંકું,
નકલંકી; નકલંકો. શુદ્ધ; સમ્યકિત.

નકલી, વિં નકલશય; અસલ નહિ પરંતુ
તેના જેવું બનાવેલું તે; બનાવડી; નહિ
અસલ; અસલપરથી ઉતારેલું-સમ બના-
વટનું તે. (૨) નકલ કરનાર; વેષ કાઢી
બતાવવામાં ચતુર; મસ્કરો; નકલ કરવામાં
કુશળ હોય તે. (૩) કસખી; કારીગર.

નકવેસર, સ્ત્રીં નાકે પહેરવાવાળું પરચું;

વાળી; કાંટા; નથ. ઉં નકવેસર ચીથુક
સોહાય. દયારામ.

નકશી, અં. લાકડાપર, પથરપર કે પાતુના
પતરાપર કોતરીને પાડેલી જે ભાત-તરેહ
તે; કોતરણી; મુદ્રણ. (૨) પથર વગેરે
ઉપર ટાંકણાથી તરેહ પાડતી તે; જીણી
કોતરણીનું ખોદકામ તે.

નકશીમર, પું. નકશી કોતરનારો; સલાહ;
સોની વગેરે.

નકશીદાર, વિં. નકશીવાળું.

નકશો, પું. પાટી, કપડું, કાગળ કે બીજી
કોઈ રચના સપાટીવાળી વસ્તુ ઉપર એકાદ
મકાન, વન કે આખા પ્રદેશનો નાનો પથ
માપસર જે ચિત્રાર પાડેલો હોય તે; ચીત્ર-
રેશો દેખાવ. (૨) છબિ; તસવીર; છાયા
રચણ. (૩) અસલની તેના જેવીજ નક-
લ તે. (૪) ચિત્રાકર્ષક સુંદર-મજેનો
દેખાવ; મોહક છટા; ભભકો.

નકસ, અં. તોખ; ટેક; આપણ; સાખ; નાક:-
મારી નકસ ન જાય તે સંભાળજો.

નકામું, વિં. કામનું નહિ તે; જેનું કામ-
ઉપયોગ ન હોય એવું; વ્યર્થ; નકામ. (૨)
નિર્જીવ, ધળ કે લાભ વગરનું. (૩) નિ-
રુદ્ધભી; જેને કામકાજ હોય નહિ એવું;
નવફ. (૪) મિથ્યા; અમરતુ. ઉં નકામી
નાના નથી ચાલનારી.

નકાર, પું. નમો. (૨) નિષેધ; ના કહેવી
તે; ન સ્વીકારવું તે; ના; નકારો. કિં
પ્રં નકાર વાસવો-ના કહેવી.

નકારવું, કિં સં ના પાડવી; નહિ કરું એમ
કહેવું; ના કહેવી.

નકારે, વિં. ખરાબ; નકારે; નરસું; દુષ્ટ; નહિ
ખોલાવવા જેવું. (૨) મમતી; ઉઠાંછળું.

નકાશો, પું. નકશો.

નકાસ, પું. દોરને કાપીને વેચવાનું બજાર;
કસાઈવાડો. (૨) દાંસી દેવાની જગા.

નકાળાળું, વિં. કાળજી વગરનું; નિર્ભય; મ-
નથી ડર નહિ એવું. (૨) સાહસિક.

નકીમ, પું. [જ] રાજ, આચાર્ય અને
અમલદાર વગેરેનો ઓછો પોકારનારો ચો-
પદાર.

નકીર, અં. લીટી.

નકુચી, અં. સાંકળ ભરવવાની નાની કડી.

નકુચો, પું. જેમાં સાંકળ ભરવવામાં આવે
છે તે, ખારસાખમાંનો અંકોડો-કડી-
આંકોડો. (૨) કાંટો.

નકુંલ, પું. [સં.] નોળવો. (૨) પાંડ-
વોમાંનો એક ભાષ; માદ્રીનો પુત્ર.

નકો, પું. હરાયા દોરને મોઢે બાંધવાની જાળી-
મહોરી. હરાયા દોરને મોઢે અને નાકે દો-
રીની મહોરી પહેરાવી તેનો એક છોડો
આગલા પગે બાંધવામાં આવે છે કે જેથી
દોર નાસી શકતું નથી. કિં પ્રં નકો
દામવો-દોરને મોઢે ધાલવું; દામણાની જા-
ળી મોઢે બાંધવી.

નકર, વિં. નહિ પોહું; સંગીત; જેની અંદર
પોલાણ ન હોય તે. (૨) જડ; ધન;
એક સરખું ભારે; વજનદાર. (૩) કંઠણ.
(૪) ઉપર જુડું અને અંદર જુડું એવું
જે તે; એકજ તરેહનું બહિરંતર નહિ
એવું;-સામેલ ઢાગીના; ગાભાના ઢાગીના
ને નકર-સોનાના ઢાગીના. નકુર.

નક્કી, વિં. ખાતરી કરેલી હોય એવું; ખફે.
(૨) પાકું; ચોકસ. (૩) અં. નિશ્ચે;
જરૂર; અચીત; ખરેખર. કિં પ્રં નક્કી
કરવું-ઠરાવવું; ફરે નહિ એમ સિદ્ધ કરવું;
અમુક વાત, વખત, કામ વગેરેને માટે જે
કંઈ કરવું હોય તેનો પાકો ઠરાવ કરવો;
ચોકસ કરવું.

નકકુર, વિં. નકર; સંગીત; જેમાં કુડ ન
હોય એવું.

નકકેરકું, વિં. જેમાં કંઈ પણ ખાકું પીકું ન
હોય એવું. (૨) નહિ વાપરેલું; તાબું; નવું.

નકોરડી આંતમ, નકોરડો ઉપવાસ.

નકે, પું [સં.] મખર.

નક્ષત્ર, નં [સં.] તારાઓનું એક જુમખું તે. જ્યોતિષ પ્રમાણે આવાં સત્તાવીસ જુ-મખાં છે. (૨) તારો; તારક. (૩) સત્તાવીસની સંખ્યા અધિની, બરણી, રો-હિણી વગેરે નક્ષત્રો છે.

નક્ષત્રનાથ, પું [સં.] ચંદ્રમા. ઉં નક્ષત્ર નાથને લાંછન નવ ભાસે. નળાખ્યાન.

નક્ષત્રી, વિં ક્ષત્રિય રહિત; ક્ષત્રિય ન હોય તેવી. ઉં જૂ નક્ષત્રી કરી બૃહુનાથ, મયું બળ પરાક્રમ તે સાથ.

નખ, પું [સં.] હાથ પગની આંગળી-ઓના છેડા ઉપરનું તીણું ને વાંકું જે હાડકું તે; આંગળીને છેડે જે હાડકાની વાંકી અણી હોય છે તે. માણસ, પશુ અને પખી વગેરે પ્રાણીઓનાં આંગળીની આગળ જે બહાર નીકળેલું પાતળું ને અણીદાર હાડકું હોય છે તે. કિં ૫૦ નખ ઉતરાવવા-વાળીની માફક વધતા નખને ઢુંકા કરાવવા; નખ ભેવા-નખ કાપી ભેવા, કરડી કે કાપીને કાઢી નાંખવા.

(૨) વીસની સંખ્યા બતાવવાની સંખ્યા:- વીસનખી. ૩૦ ૫૦ નખ ખુંપવો-પોચું હોવાથી નખ દાખલ થવો; પેસવું. નહિ સહેલું; કહણું; અધરું; નહિ ચાલે એવું; વગેરે બતાવવા માટે આમ બોલાય છે:- નવા દિવાનના કારબારમાં નખ નહિ ખુંપે. નખ જેટલું-નાનું-નાની છું નખ જેટલી. નખમાંએ રોગ નથી-ખરેખરું તંદુરસ્ત છે; કંઈ પણ રોગનું ચિહ્ન નથી એમ. કહો આંગળીથી નખ વેગળા તે વેગળા-દૂર તે દૂર જ; એવા અર્થમાં વપરાય છે. નખ કપાય તેની આંગળીને અસર થતી નથી તેમ આંગળીનું દુઃખ નખને લાગતું નથી એટલા જે જીવાપણાનો ભેદ તે ભેદજ.

નખતેલ, [જ. નક્ષત્ર] વનસ્પતિમાંથી તે-

મળ જમીનમાંથી મળતું જવાળામાંથી એક તેલ તે; ટરપેટાઇન; રોકઝોઇલ. આ તેલ જરા પીળચટું ને પાણી જેવું પાતળું હોય છે તથા હવામાં ખુલ્લું રહેતાં ઉડી જાય છે. અગ્નિ અડતાં તે ધોળી જવા-ળાએ બળે છે.

નખરાં, [જ. નક્ષત્ર] હાસ્ય આણે ને મોહ ઉત્પન્ન કરે એવા ચેતચાળા તે; આકર્ષક હારમાવ; હાથ, પગ, આંખ, યુખ વગે-રેને લીલા પૂર્વક હલાવવાં તે; અંગાદિક મરોડ; લટકાં; શૃંગારચેષ્ટા; ચાળા. ટાપ-ટીપ ને શોભાવાળી બોલની, આંખની ને અગની જે મોહક દિલચાલ ને છટા વગેરે તે:-એક વર કપડાં ને હળર વર નખરાં. પ્રીતિ ઉપજાવે ને કામ ઉશ્કેરે એવું ગેલ. નખરું એક વચન.

નખરાંમાજ, વિં લટકાળી; લીલાવતી; લહે-કાળી; હારમાવ ચટુરા.

નખલા-કોર, સ્ત્રીં નખના જેવા ચંદ્રકાની તરેહની પડી તે; ઝીણી નખિયાં ભાતની કિનારી.

નખલા, પું નખના જેવા ચંદ્રાકાર ઘાટનો ચાંદ્રકા ને કાનનું ધરણું તે. (૨) ચહેરો; સુરત. (૩) વાંકડી-નખિયા તરેહ ખોદવાનું સુતારનું ટાંકણું તે. (૪) રેશમની પાતળી પણ વળ દીધેલી દોરી તે. (૫) નખક્ષત તે; નખનો ધા, વલુરા, નખએક.

નખશિખ, અં [સં.] પગનાં આંગળીના નખથી તે માથા ઉપરની શિખા લગી:-પહેલાં તો તેણે તેને નખશિખ બોલે લીધા. ઉ. નખશિખ રૂપ મનોહર ન્યાળી.

નખામ, પું [સં.] નખનો આમથો ભાગ તે; નખની અણી. ઉં શિરના કેશ નખાએ લુએ. દયાસમ.

નખાલસ, વિં નિખાલસ; નિષ્કપરી; ખુશા મનનું; બોણું.

નખિયાં, નં નખથી પડેલા જે ક્ષત-ખાડા-આંકા તે. (૨) નખ વડે રેસા તાણી ફાડી ને જોડેલી શાક કરવાની પાપડી તે. કિં પ્રં નખિયાં ભરવાં-નખ ખારવા વલુરા ભરવા.

નખી, વિ. [સં.] નખવાળું (પ્રાણી) જેને મોટા મોટા ફાડી નાંખવાના નખ હોય એવું. (૨) નાં વાથ રિંછ વગેરેનો નાનાં બાળકને ગળે પહેરાવવાનો સોને મહેલો નખ તે; જેમાં નખ મહેલો હોય એવું બાળકનું હાલરું.

નખેતર, નં નક્ષત્ર. (૨) વિં અશુભ; નહિ સારું; હીણું; નખેદ.

નખેદ, વિં [સં. નિષિદ્ધ] નિષિદ્ધ; નહિ સારું; અશુભ; હીણું; નહારું.

નખોદ, નં વંશમાં કોઈ ન રહેવું તે; મૂળથી ખોદાઇ જવું તે; સત્તાનાશ. કિં પ્રં નખોદ ધાલવું-પાથમાલ કરવું; ખુરું કરવું; ખગાડી નાંખવું. નખોદ જવું-આગળ વંશ આગે નહિ એવું થઇ જવું; વંશમાં કોઇ ન રહેવું. નખોદવાળવું-ખુરું કરવું; ખગાડી નાંખવું. કહેનં નવરો ખેડો નખોદ વાળે-નિરુદ્ધમી માણસ પાયમાલી આણે; ખુરું કરે.

નખોદપાટી ઓં ઉઝડ પાટી.

નખોદિયું, વિં જેનો આમળ અંકુર ન રહેલો હોય એવું; નખોદિયાનું; જેનો વંશવેલો રહેલો હોય નહિ એવાનું (ધન-માલ વગેરે તે):-નખોદિયું ધન કોણ ખાય ? (૨) નં જેનું નખોદ મથેલું હોય તેની માલ મિલકત વગેરે તે. ન વારસું એવું જે તે:-એને સુઆને બે ત્રણ નખોદિયાં મળ્યાં.

નખોદિયો, પું- વાંઝિયો; જેને વારસમાં પુત્ર પુત્રી કોઇ ન હોય એવો તે. (૨) એક માળ; નહારું-ડંધ માણસ, એવું જે પ્ર-વચન તે.

નખોરિયું, નં નખ ખાસીને ચામડીપર પાડેલો ક્ષત-વલુરો તે; નખનો ઉઝરડો તે. (૨) નખ ખારવો તે; આંખનીનો ધક્કો દઇ નખ લગાડવો તે; નખામ ખારવો તે; ચાંદવું; અડપલું:-તે નખોરિયું કર્યું હશે નહિ તો તે બેલે એવો નથી. નખોરિયું કરવું-ચાંદવું અડપલું કરવું. (૨) માર્ગ કરી આપવો; ક્ષત પાડવો.

નખ, [સં.] પર્વત; પહાડો નમડુંહિતા-પાર્વતી.

નખણું, વિં ગુણ નહિ જાણે એવું; અવગુણિયું; નગણું. ઉં નગણા નરને બધાજ કહે, પણ તારી સખી ન મેરી દિસે.

નખદ, વિં [સં. નકદ] સંગીન; નહિ પોકળ; જડ; નકકુર:-નખદ નાંજી. રોકડ; સિકા રૂપે હોય એવું; મૂલ્યવાન; કિમતી. વજનવાળું; ભરેલું; ભારે હોય એવું; ભરપૂર.

નખડી, ઓં નખદનાંજી તે; સિકા-સોનાર-પાની પાટ વગેરે જે કિમતી આવેજ તે-દેવાળા પછી કંઈ નખડી નથી, થોડી માલ મિલકત કદાપિ હશે.

નખર, નં [સં.] પુર; શહેર:-રાજનગર.

નખરચર્યા, ઓં શહેરમાં લોકો જે ખાત તચરતા હોય તે; આમખપાટા; શહેરના લોકોમાં ચાલતી વાત તે:-વિક્રમરાજ દર-રાજ રાતે વેષ બદલીને નખર ચર્યા જોવા નિકળતો.

નખરચો, પું છાકરાઓની એક રમત.

નખરપડો, પું નખરના તમામ લોકને દાંડી-થાળા પિટાવી અસુક કરમાન-વાત જાહેર કરવી તે; નખરના લોકને જાહેર કરવું તે; દાંડી પિટાવવી તે. ઉં નખરપડો વખડા-વીઓ, વર્તાવી છે આણ, જે નહિ આવે રણવિષે, તેના લખરું પ્રાણ.

નખરશીઠ, પું નખર-શહેરમાં સૌથી એટલે

જે શેષિયો તે; મહાજન; સુખી.
નમ્રી, સીં [સં.] પુરી- નાનું શહેર.
 ઉં કાણુ રામની બેડી ને કાણુ તાફે ના-
 મરે, કયારે નમ્રીની મરાસણી.
નમ્રી, વિં ગુરુ વગરનું; કોઇને પણ ગાંઠે
 નહિ એવું; નધરોળ; બેશરમ. નિરંકુશ:-
 નમ્રો સાપ. નયુર.
નમ્રારખાનું, નં નમ્રારાં વગાડનારાઓને બે-
 સવાની જગા. (૨) જુદી જુદી જાતનાં
 વગાડવાનાં વાજાં તે. (૩) ટકારખાનું.
 કહેનું નગરખાનામાં તૂટીને અવાજ કાણુ
 સાંભળે છે ?-જ્યાં મોટા સમારંભ ચાલી
 રહ્યા હોય ત્યાં નાની વસ્તુ વગેરેનો શો
 હિસાબ ? અર્થાત્ મોટામાં નાનાને કાણુ
 પૂછે-મણે.
નમ્રારથી, પું નમ્રારાં વગાડનારો તે; ઢોલી.
નમ્રારૂં, નં [અ. નક્કારહ] દંડો ઠોકતાં
 અવાજ કરે એવી અંદરથી પોથી ને ઉપ-
 રથી ચામડે મટેલી બનાવટ તે; પીટવાથી
 વાગે એવું વાદ્ય; પટક; લાકડાનો નળા-
 કાર કે લાકડા, માટી કે ધાતુનો કુંડા જેવો
 મોટો ચામડું મદીને બનાવેલો દંડોકો મા-
 રીતે વગાડવાનો એક ધાટ-આકાર તે.
 (૨) ડમકો. (૩) મોડું જાડું ને માં-
 સથી ભરેલું એવું તે:-મોડું નમ્રારૂં. નમ્રારા
 જેવી. જાડું-સ્પૂર.
નમ્રીનો, પું [ફા. નમ્રીયા] જડાવ દા-
 ગીનો. (૨) રત્ન; હીરો; મણિ. (૨)
 દેખાવડો ચતુર ને હોશિયાર એવો જે તે.
નમ્રી, વિં ગ્રણુ જણે નહિ એવું; કૃતમ્;
 કૃત્રિમ ઉપકારને મણે નહિ એવું.
નમ્રોક, સીં એક જાતની વનસ્પતિ. ઓપ-
 ધિ:-નમ્રોકનાં માત.
નમ્ર, વિં [સં.] નાનું; વસ્ત્ર સહિત.
 (૨) ઢાંકણું સહિત; ઉધાકું; ખુલ્લું-નામી
 તરવાર. (૩) નિર્લજ્જ; બેશરમ. (૪)

હુચું.
નધરોળ, વિં જેને ચિંતા કે કાળજી ન હોય
 એવું; માનાપમાનની અસર વગરનું; બે-
 શિક્ષું; માત્ર શરીર વધારી જણેલું હોય
 એવું; જડભરત; નકોર; અસર વગરનું.
નચવતું, કિં નચાવવું.
નચાવતું, કિં સં નાચ કરાવેલો; નાચે
 એમ કરવું; નચવવું-મણિકા નચાવવી.
 (૨) રમાડવું; ખિલાવવું; લડાવવું; હુલા-
 વવું; છૂટથી જેમ કરવા ચલાવ તેમ કરવા
 દેવું. (૩) કુલાવવું; ઉછાળવું. (૪) જેમ
 કરવાનું કહે તેમ કયાં કરવું; આગા પ્રમાણે
 વર્ત્યાં કરવું. ઉં જેમ ખુદી ખમું છું રે,
 નચાવી નાચું છું. દયારામ.
નચિત, વિં [સં.] ચિંતા રહિત; બેશિકર.
 (૨) અં ચિંતા રાહત હાલતમાં હોય
 તેવી રીતે; ચિંતા ન હોય તેમ.
નચિંતતા, સીં નચિંતપણું; સ્વાસ્થ્ય.
નચિંતપણું, નં નચિંતતા.
નચુકી, સીં નાનો નકુંચો.
નચુકો, પું નકુંચો.
નચરૂં, વિં જાડું; અલગું; ભિન્ન.
નચોરણું, વિં જેને છોકરું ન હોય તેવું;
 છોકરાં વગરનું; નાદાન.
નજદીક, અં [ફા.] પાસે, પડેસમાં;
 કને; નજીક.
નજર, સીં [અ.] દષ્ટિ; જેવું તે. (૨)
 ધ્યાન; લક્ષ. (૩) મહેરબાની; કૃપા.
 (૪) ભેટ; બક્ષીસ. (૫) રનેહ-વહા-
 લતા કે અદેખાઈતા જેવાથી માણસને
 થતી નકારી અસર તે:-મીડી નજર બેડી
 છે. જીતી ડાકણની નજર લાગી છે. સારા
 ખોટા બારવાળા દક્ષિણથી થતી અસર.
 આ અસર મટાડવાને નજર ઉતારવી,
 બાંધતો ને વાળતો એમ કહેવાય છે. એક
 વાડકામાં મર્યાં મીડું ને દેવતા નાંખી તે

એક થાળીમાં ઉધો પાડી ઉપર પાણી નાંખવામાં આવે છે. વાડકો થાળી સાથે ચોટી જાય તો ખરોખર નજર ખંપાઈ એમ કહેવાય છે. હવાના દમાણથી વાડકો ચોટે છે. (૫) ધ્રુષ્ઠા; ભાવ; મન, યુદ્ધિ. ઉં નજર ન કરો નાથ! ઘેર જવાનીરે.

કિં ૫૦ નજર કરવી-સામું જોવું; મહેબાની કરવી; લક્ષ આપવું. નજર ખેંચવી-ધ્યાન ખેંચવું. નજર જોયવી-જોરથી નજરની અસર થવી. (૨) ધ્યાનમાં આવવું; યુદ્ધિ પહોંચવી. નજર ઉતારી નાંખવી-મહેરબાની ઓછી કરવી. નજર ધાલવી-દાનત બગાડવી. નજર પહોંચવી-યુદ્ધિ પહોંચવી. નજરમાં ધાલવું-ધ્યાનમાં રાખવું. નજર ચોરવી-એક નજર ન થવા દેવી; દેખે નહિ એમ કરવું. નજર ચઢવું-દેખા દેવી, નજર તળે રાખવું-દેખરેખમાં રાખવું.

૩૦ પ્ર૦ કરડી નજર-ધતરાજી રાખવી તે; અપ્રસન્ન ચુસ્સે રહેવું તે મીઠી નજર-દયા-પ્રેમ ભાવ હોવો તે; ક્ષમા દષ્ટિ રાખવી. ટુંકી નજર-અનુદાર દષ્ટિ; કમયુદ્ધિ; સાંકડું મન હોવું તે; પરિણામનો વિચાર ન આણે એવો સ્વભાવ તે. નજરે નજર મળવી-આંખ મળવી; સામ સામે મળવું; નજર એક થંવી. નજરનો ખેલ-અમલકારિક બાબત તે; અસુકની હાજરીને હાથે બનનારી બાબતનું સાદું ખોદું બનવું તે; શેહ પડવી, વગેરે તે.

નજરકેદ, સ્ત્રી. [જ.] આંખ તળેથી બહાર ન જાય તેમ રોડી રાખવું તે; અસુક હદની બહાર જવાય નહિ એવો જે પ્રતિબંધ તે.

નજરચુક, સ્ત્રી. દષ્ટિદોષ; ખરોખર ધ્યાન નહિ હોવાથી થયેલી ભૂલ તે.

નજરચોર, પું. નજર ચોરનાર; સરત ચુકવી કાંપે કરી લેનાર.

નજરખંધી, સ્ત્રી. જડથી અથવા હાથ ચાલાકથી જોનાર જોઈ શકે નહિ એમ કોતૂક કરી દેખાડવું તે; જોનારથી જણાય, સમજાય નહિ એમ કરવું તે; લોકની આંખને જુલાવામાં નાંખવી તે.

નજરખાગ, આંગણુમાંનો બગીચો.

નજરખાજ, વિ. આસપાસ નજર રાખનાર; સાવધાન. (૨) તર્કશક્તિવાળું; ઝટ સમજી જાય તેવું. (૩) દીર્ઘદષ્ટિ.

નજરાણું, નં. મુલાકાત કરતાં ધરવાની બેટ; રાજ, અમલદાર કે મોટા માણસને મળતાં તેની નજર આગળ જે બેટ મુકાય છે તે. (૨) બેટ; બેટ કરેલી-કરવાની ચીજ તે.

નજરોનજર, જુ. નજરોનજર.

નજરચું, નં. નજર ન લાગે તે માટે બાળકને ગળે પહેરાવવાનું હાલસું. (૨) નજર ન લાગે તે માટે બાળક કે વરને શણગારી તથા આંખ આંજીને તેને ગાલે જે કાળું ટપકું કરવામાં આવે છે તે. ઉં આંજ આંખડીરે, માએ ગાલે નજરિયું કીધું. દયારામ.

નજરોનજર, અં. આંખે આંખ; નજર સામે; જડર-દેખતા દેખત; એક યુદ્ધિ આંખે જોતા હોય ને થાય એમ; યુદ્ધિ આંખે. પ્રત્યક્ષ જોયું હોય એમ.:-મેં તેને નજરોનજર જોયાને ?

નજરો, પું. ચાળીસ વર્ષ પછી મરતકમાંથી નીચે ઉતરતા રસવિકાર; એક રોગ.:-નજરો આંખે ઉતરે તો આંખ, કાને ઉતરે તો કાન અને દાંતે ઉતરે તો દાંતનું કાચું થઈ જાય છે. ગરમીથી થતો એક રોગ. કિં ૫૦ નજરો ઉતરવો-માથામાંથી કાંઈ જાતનો રસવિકાર નીચે આવવો-રોગી અસર થવી.

નજર, અં. પાસે; કને; નજદીક; નહિ દૂર; અદૂર.

નજીવું, વિં જીવ વગરનું; માલ વગરનું; સાર રહિત; નકામું. (૨) સામાન્ય; સાધારણ; સહેજ.

નજીસ, વિ.] અ.] નીચ; હલકું; કૃષ્ટ સ્વ-ભાવનું; હીણું. (૨) ખરાબ; ગલીચ; ગંદું; મેલું.

નજીમ, પું. [અ.] જ્યોતિષ; જોશ; અહોષ્ઠિને ફળ કહેવું ત.

નજીમી, વિં જોશ જોનાર; જોશી; જ્યોતિષી.

નટ, પું. [સં.] ખેલ કરનારા; વેષ ભજવનારો; નર્તક; નાચી કુદીને ગમત કરાવનારો. (૨) દોર પર નાચ કરનારો; બળશ્રિયો. (૩) એ નામનો એક રાગ.

નટખટ, વિં કોષ્ટથી ગાંજ્યું જાય નહિ એવું; બાહોશ; સાવધાન; ચુકે નહિ, છેતરાય નહિ અને ગફલતમાં રહે નહિ એવું—બધી બાજુએ ધ્યાન રાખીને કામ કરે એવું ચતુર તે.

નટડી, સ્ત્રીં નાચ કરનારી; નટની સ્ત્રી; નટી. (૨) બળશ્રિયણ. (૩) નાના પ્રકારના વેષ લે અને ખૂબ નખરામાં રહે એવી સ્ત્રી.

નટનાગર, પું. દાઢમાઠિયે—ટાપટીપથી સુંદર પોષાકથી સજ્જાઈને છટામાં રહેનારો—છેલ પુરુષ તે.

નટવર, પું. [સં.] નટોમાં ઉત્તમ એવો જે તે; છેલ—ફક્કમાં ફક્ક એવો તે. છેલ બટાઉ.

નટવાઈ, સ્ત્રીં નાચણવેડા; નટનું કામકાજ તે; ભવાઈ; નટવેડા. (૨) આકાશ ચક્ષીની રમત.

નટવિધા, સ્ત્રીં [સં.] નટની જે વિધા તે. વૃત્તાદિક કેમ કરવાં તે સંબંધીનું જે જ્ઞાન—શિક્ષણ વગેરે તે.

નટવું, કિં અં નાચવું; વૃત્ત કરવું; ખેલવું; દોરપર નાચ—ખેલ કરવા તે.

નટવો, પું. નટ.

નટી, સ્ત્રીં [સં.] નટની સ્ત્રી તે; નાટકમાં સજ્જારની સ્ત્રી તે. નાટક વગેરે ખેલની

શરઆતમાં મધુર ગાયનથી આતમ્યાને રંજન કરનારી મુખ્ય ખેલાડીની વૃત્તાદિકમાં કુશળ સ્ત્રી.

નટધર, [સં.] મોટો નટ તે; નટોમાં ધધિર જેવો જે તે. (૨) મહાદેવ; શિવ; શંકર.

નટાર, વિં [સં. નટ] ખરાબ; નરસું; સારાથી ઉલટું. (૨) અપશબ્દ; બાળ જેવું; અસબ્ય; ન સાફ લાગે એવું.

નટોર, વિં જેને શિખામણ—ચાનક ન લાગે એવું; નફર; નિર્લજ; ધૂષ.

નડ, સ્ત્રીં હરકત; અટકાવ; અવરોધ; અંતરાય; આડખીલી.

નડતર, નં અડચણ; અંતરાય; અવરોધ.

નડતું, કિં સં વચમાં આવી હરકત કરવી; અટકાવવું. (૨) વિદ્ન કરવું. (૩) પીડા કરવી; સતાવવું; દુઃખ દેવું; વિતાડવું.

નડાવ, પું. હરકત; નડ; અટકાવ.

નજીફલ, સ્ત્રીં નજીં; નજીડી. ઉં નજીફલ આવી મીરાંબાઇની રે. દયારામ.

નજીડી, સ્ત્રીં વરની બહેન; નજીં. ઉં નજીડી કેમ નાચ ન આવ્યા. ક. દ. ડા.

નજીડોઈ, પું. નજીંદનો વર.

નજીં, સ્ત્રીં [સં. નજાંદ] વરની બહેન; નજીડી.

નતવાળિયો, પું. મુવાની પછવાડે વરસ મુધી દરરોજ જે ખાલણ જમાડવા કરવો તે.

નતીજો, પું. અંત; છેડો; પરિણામ. (૨) નિકાલ.

નથ, સ્ત્રીં નાકનું ધરણું; વેસર; વાળી. નાની થી નથ મારા નાકમાં સમાય, મોટી પહેરું તો મારી નથ ઝાંલાં ખાય, ઝીણા મારજીં. (૨) નથી; છે નહિ. કાડિયાવાડમાં વપરાય છે.

નથડી, સ્ત્રીં (નથની) વાળી; નકવેસર.

(૨) વિટલી.

નથન, નં નાથ ધાલવી તે; નાથવું તે; કબજે રાખવું તે; અંકુશ.

નથની, સ્ત્રી નથ; વાળી; નકવેસર. ઉં
તારી નથનીનું મોતી ખતાવ, ગોરી ખોલી
ધુંધો.

નથાણું, કિં અં નાથવાળા થયું; અંકુશમાં
આવયું; લખામવાળા થયું.

નથી, કિં [સં. નાસ્તિ] છે નહિ; નથ.
નહ, પું [સં.] મોટી ને બારે નહીં-સિંધુ;
અહપુત્ર; શોણ.

નહારત, અં (નદારદ) પાસે નથી; કંઠજ
છે નહિ-એવા અર્થે વપરાય છે.

નહાવા, અં હાવો-હક રહેલો નથી; હવે
પછી કોઇ રીતે હક કરીને મગાય નહિ-
એવા અર્થમાં વપરાય છે:-અમરામ નહા-
વા આપ્યું.

નદી, સ્ત્રી [સં.] પાણીનો જે પ્રવાહ
પર્વત વગેરેમાંથી નીકળી જમીન ઉપર વહી
સમુદ્ર અથવા સરોવરને જમ મળે છે તે;
સરિતા. ૩૦ પ્રં નદી નાવ સંગ્રેષ-નદીને
નાવના સમાગમ જેવું. (૨) પ્રવાહીનો
જે રેલો ચાલે તે:-લોહીની નદીઓ ચાલી.

નદીનાણું, નં નાની નદી-વહેલો વગેરે તે.
નધણિયાણું, વિં ધણી-માલીક વગરનું; ન-
વારસું; ધણી રહિત; જેનું કોઇ માલીક
હોય નહિ એવું તે.

નનડતું, કિં અં કનડતું; પજવવું; કુ:ખદેવું.
નનામી, સ્ત્રી હાંડી; જ્યને ઉપાડી જવાના
વાંસની ખાટલી. કિં પ્રં નનામી યાંધની.
હાંડી યાંધવી.

નનામું, વિં નામ વગરનું; લખનારનું નામ
ન હોય તેવું. (૨) સહી-હસ્તાક્ષર વગરનું.
નામ વગરનું હોય તેવું-અથવા જેનું
નામ દેવાય નહિ એવું-અતિશદ્ર વગેરે
માટે વપરાય છે:-નનામો ટુંકડા ઉધરાવવા
આવશે માટે જમી લો.

નનેચો, પું નકાર; ના; નત્રો.

નનો, પું [સં.] નકાર; ન એવો અક્ષર

અને ઉચ્ચાર તે. કહેં એક નનો ચો
કુ:ખ હણે.

નપણું, વિં પગ વગરનું; મૂળ-અંજ ન હોય
એવું; કંઠાંગ; ખોટું; અસત્ય. (૧) લંપકું.
નપાક, વિં નહાંડ; પત કરે નહિ એવું; હ-
લકું; નહાંડ.

નપાણિણું, વિં પાણી વગરનું; નિર્લજ્જ;
પાણી મળી શકતું ન હોય એવું. (૨)
પાણી પાયા વગર ઉછેરેલું-ફળેલું એવું.

નપુંસક, વિં [સં.] પુરુષ ચિહ્ન રહિત;
જેનામાં વંશવૃદ્ધિ કરવાની શક્તિ ન હોય
એવો (પુરુષ) નામદં; કાચર; શર વગ-
રનો; મુરુપત્વ રહિત. (૨) હિજડો;
ખોળો. (૩) સ્ત્રી કે પુરુષ બન્નેમાંથી
એકેમાં ન હોય એવું; નાન્યંતર જાતિનું:-
છોકરું; ધોડું, વગેરે.

નમો, પું [સં.] પુત્રનો પુત્ર; પૌત્ર. નમી-
પૌત્રો; પુત્રીની પુત્રી.

નફકરું, વિં ફિકરવગરનું; ફરકારવગરનું; ચિં-
તા રહિત.

નફક, વિં બેશરમ; બેઅદબ; નિર્લજ્જ.

નફટાઈ, સ્ત્રી બેશરમપણું; નિર્લજ્જતા; ન-
દોરપણું.

નફર, પું [અ] ચાકર; ચુલામ.

નફરાન, પું [અ] ચાકર; ચુલામ.

નફરી, સ્ત્રી એક જાતનું વાઘ.

નફા, પું [અ] ખરચ તે ખરીદી બાદ
કરતાં રહેલી જે કમાણી તે; લાભ; મળ-
તર; કાચદો:-નફોટોટો.

નફફર, પું [અ] હલકું કામ કરનારો
ચાકર; હુડો; ચુલામ-ચાકરનફફર.

નખહણું, કિં નહિ માંઠવું; નહિ પત કરવું;
નહિ માન્યા કહેવું.

નખહું, વિં કોઇને માટે-ગણમારે નહિ એવું;
કોઇને માન્યા કહે નહિ એવું; ઉચ્છૃંખગ;
બેપરવાહ; ન સમજે એવું.

નખખાઈ, સીં નિર્બળતા; નખળી હાલત;
અસામર્થ્ય; અશક્તિ; કમજોરી.

નખળું, વિં નિર્બળ; અશક્ત; કમજોર. (૨)
નહારું; ખરાબ; દુષ્ટ. (૩) અચર; ના-
મદું; બામણું; બળવમરનું; નરમ.

નખધીનાત, સીં કાયદા-નિયમ-દંમદાળ
વગરની નાત તે; કોઈ પણ જાતના નિ-
બંધન રહિત નાત તે.

નખધીવિભા, નં કબજામાં-બંધનમાં ન રહે
એવી ટાળી તે.

નખાપું, વિં બાપ વગરનું; અનાથ.

નખાખ, ંજુ નવાખ.

નખ, નં [સં.] આકાશ.

નખરમું, વિં નહારું; ખરાબ. (૨) એસ્વાદ;
કટુકષાય. (૩) બેડોળ; વરવું.

નખવું, કિં અં ટકવું; ચાલવું; નીમવું;
જારીરહેવું; જેમ તેમ કામમાં આબ્યા
કરવું; કોઈ વસ્તુ હોય ન હોય તોપણ
બવહાર જારીરખા કરવો. નીમવું.

નખાવ, પું નિખાવ; યુજાર; ટકાવ; અમે
તે રીતે ચાલ્યા કરવું તે.

નખાવવું, કિં સં નિખાવવું; ચલાવવું; યુ-
જાર કરી લેવો.

નખણું, નં [સં. નમન] નમવું તે; નમન.
(૨) દેવ પૂજનું પવિત્ર જળ-નિર્માલ્ય
વગેરે તે.

નખણું, વિં નમેણું; નત; નીચું વળેણું હોય
એવું; ઢળું. ઉં નમણું રડું નાક. (૨)
વાંકું; આકું. (૩) નતિ; નખીપડવું તે.

નખવું, વિં ખીજની સરખામણીમાં નીચે
ઢળવું-રહેવું હોય તેવું; નીચેની બાજુએ
રહેવું; નમવું જોખવું. (૨) નમન કરવું;
વિવેક; સભ્ય; શીલવાળું; નીચે પડવું;
નખીજવું; ઢીલું; નરમ; નમતી દોરી.

નખન, નં [સં.] નમવું તે; નમસ્કાર;
નખીને માન આપવું તે. (૨) યંચને આ-

રંબે ધધિર સ્તુતિ કરવી તે.

નખવતા, સીં નમતા; નરમાશ. (૨) ગરી-
બાઈ; સાદસાધ.

નખનતાઈ, સીં નમતા.

નખદાઈ, સીં નહિ મદંપણું; નપુંસકતા; હિ-
ચારાપણું.

નખવું, કિં અં [સં. નમ] નીચા વળવું;
કોઈ પણ ચીજનું જમીન તરફ વળવું.
(૨) નીચું નખીને વંદન કરવું; વંદવું;
પગે લાગવું. (૩) તાબે થવું; અભિમાન-
બળ તણ ચરણે થવું; નીચું પડવું. (૪)
હલકું થવું.

નખરકાર, પું. [સં.] નીચાપડીને પગે
લાગવું તે; એ હાથ જોડી માથું નમાવી
વંદવું તે. કહેવું પડ્યા તો કહે નખરકાર-
પોતાનો દોષ છુપાવવા આમ કહેવાય છે.
ઉં નીચી નખીને નખરકાર કરું, મારાં
કુંભરવાળાં દેવીર.

નખાજ, સીં [ફા. નમાજ] મહમદીય
ધર્મમાં બતાવેલી ધધિર સ્તુતિ તે; ખુદાની
બંદગી. કિં પ્રં નમાજ પઢવી-બંદગી
કરવી.

નખાજ, વિં બંદગી કર્યા કરનાર; સ્તુતિ-ભક્તિ
કરનાર; ધધિરભક્ત.

નખાખાપું, વિં માખાપ વગરનું; અનાથ.

નખાણું, વિં મા વગરનું; માતા રહિત. ન-
માઈ, નમાથો:-નમાયાં છોકરાં.

નખાર, પું એની મેળે ઉગેલી ડાંગેરના ચોખ્ખા;
નીચાર; (સામો).

નખારમું, વિં જેને આમળ માછળ કંઈ
સરસંબંધ કે બવહારની ચિંતા રહેલી
ન હોય તેવું; એકલવાયું. (૨) નિરંકજ;
સ્વચ્છેદી:-નખારમું, નખારમું.

નખાણું, વિં માલ વગરનું, સરનાદીન; કંઈ
કામતું મહિ એવું.

નખાવવું, કિં સં નીચું કરવું; જમીન તરફ

વાળું; વાંકું-ઢાળ પડતું કરવું, તેમજ ઉચી સ્થિતિમાં હોય ત્યાંથી નીચી સ્થિતિમાં-નિચાણમાં ઢાલવું-કરવું. (૨) તામે કરવું; હલકું પાડવું; હંકાવવું; ઉતારી નાંખવું; નરમ પાડવું; કડકી ઝોછી કરવી.

નમુંછિયું, વિ० મુંછરહિત; જેને મુંછો હોય નહિ તેવું; શરૂઆતથી જેને મુંછો આવી જ ન હોય તેવું-વો-પુરુષ :-નમુંછિયો મરદ. (૨) જેને લાજ-ટેક હોયજ નહિ એવું; બેશ્ચરમ.

નમુનાદાર, વિ० નમુના રૂપ હોય તેવું. અનુકરણીય, જેનો ધાર, રૂપ, અને ગુણ ઉત્તમ-અનુકરણ કરવા જેવાં હોય એવું. (૨) સુંદર; સુશોભિત; ઉત્તમ.

નમુનો, પું० [ફા. નમુન] અનુકરણ કરવા જેવી જેની આકૃતિ ને ગુણ વગેરે હોય તે; આદર્શ; અનુકરણીય વસ્તુ; માસકો; વાનગી; તરેહ; જાત વગેરે તે. (૨) એકસરખી આકૃતિ ગુણ અને જાતવાળી વસ્તુના સમૂહમાંનું એકાદ તે; જેના ઉપરથી આખા સમૂહનું સ્વરૂપ સમજાય એવું એક દર્શક તે. :-તમારા કાગળનો એક નમુનો મોકલજો.

નમેરું, વિ० મહેર વગરનું; દયા રહિત; નિર્દય; જેને દયાની-મહેરવાની કરવાની લાગણીજ ન હોય તેવું; કૂર. નમેરો, નમેરી. ઉ० અસ્તિ । નાથ નમેરો નાભ્યો; હા ! નાથ નમેરો નાભ્યો.

નમનમ; અ० નમન, નમન એમ; વેદાદિકને નમસ્કાર કરતાં ઉચ્ચરવાનો ઉદ્ગાર. નમ્યું, ન० નમતું એવું તે; નતિ; નમી પડતું તે. :-તે નમ્યું આપે એવો નથી.

નમ્, વિ० [સં] નીચું વળેલું; જમીન તરફ ઢળતું. (૨) ઢીલું; પોચું; નહિ કઠણ. (ક) ગરીબ; રાંક; સાલસ. (જ) તામેદાર; હુકમસર; આચારીકિત.

નમ્મતા, અી० [સં] નરમપણું. (૨) સાલસાર્ધ; વિવેક. (૩) તામેદારી; આચારીકિતપણું; અધીનતા.

નમ્મપણું, ન० નરમાશ; નમ્રતા.

નથ, પું० [સં] ન્યાય; નીતિ. ઉ० નથ જાણે નવ તરવના. વિનયવિશ્વય.

નથન, ન० [સં] આંખ; નેત્ર. :-નથન કમળ.

નર, પું० [સં] પુરુષ; મરદ; બાપડો; પથુ પંખી વગેરેમાં જેને પુરુષ ચિહ્ન હોય તે; માદામાં ગર્ભાધાન કરનારો; પુરુષ વાયક પ્રાણી ને જીવજંતુ વગેરે તે. (૨) ખરડવામાંનું તે ખરડવું કે જેમાં ખીસો હોય; મિજગરો. (૩) શરવીર માણસ; પાણીવાળો કહે० નર એકને હજાર હજાર. નરો વા કુંજરો વા=માણસ અથવા હાથી ગમે તે કોષ એક. ઉડાવવાનો જવાબ દેતાં વપરાય છે.

નરક, ન० [સં] પ્રાણીને તેના મરણ પછી શિક્ષા ભોગવવાને રહેવાનું સ્થાન; પાપ-સ્થાન. (૨) માણસ અથવા જનાવરનો મળ તે; વિષા; દુર્ગંધવાળો ખરાબ-પદાર્થ. (૩) દુઃખ પડે એવું અત્યંત ખરાબ સ્થળ. કિં० પ્ર० નરકમાં જવું=મુઆ પછી ખરાબ સ્થાને જવું; દુઃખ ભોગવવાં પડે એવે સ્થળે વાસ થવો. નરકમાં પડવું=ખરાબ સ્થાનમાં નીચા દુઃખદાયક સ્થાનમાં પડવું. નરકનો ટોપલો=અપજ્જનો બોલો.

નગરગોદે, પું० હેડિયો.

નરધાં, ન० કલકા ભારે તાલના ઠોકા દેવાનું ઢોલ જેવું ચાખડે મઠેલું એક જોડીવાદ્ય. નરધાંમાં જેનો અવાજ ઝીણો તે માદા નરધું, ને જેનો અવાજ મોટો તે નર નરધું કહેવાય છે. તે તંતુવાદ્યની સાથે ઉપયોગમાં આવે છે. :-નરધાં સારંગી. ગાયનસાજ.

નરજો, પું નજો.

નરજું, વિં સવારનું કંઈ ખાધું પીધું હોય નહિ એવું; અણુકતા; નયજું. :-નરજે કાઠે પાણી પીએ તો છાતીએ વાગે. (૨) જાણ રહિત; અજાણી.

નરજું, વિં નહાં; ખોડું; ખરાબ.

નરજમ, અં તદન; નર્યું; સાવ; બિલકલ; તમામ. (૨) વિં એકજાતનું; શુદ્ધ; ચોખ્ખું. :-જુના સિક્કા નરજમ સોનાના પડતા. (૩) કિમતી; તરવવાળું-બારે.

નરનાથ, પું [સં] માણસોનો નાથ-પતિ તે; રાજ. (૨) પરમેશ્વર.

નરનારાયણ, પું [સં.] નર અને નારાયણ તે; અર્જુન (નર) અને કૃષ્ણ (નારાયણ) તે; તે બે સખાઓનું એક સ્વરૂપ.

નરપાત, પું (સં.) રાજ.

નરપણું, વિં નરમ; પાતળું; ડબળું. (૦) અટકઆળું.

નરજો, અં [સં. નિર્મય] નિર્મિત હોય તેમ.

નરજો, પું ગુજરાતનો એક કવિ. એણે પ્રતાપિક કવિતા બહુ સારી લખી છે. ઉં કહે નરજો ખરને આર શો, મિસરી બર કે મરડિયા.

નરમ, વિં સુંવાળું; ખડબચકું નહિ એવું; મુલાયમ; નહિ કઠણ. :-નરમ રૂંવાં. નરમ બિછાતું. (૨) ધીરું; નાહ આકળું; સાલસ; રાંક. (૩) સહેજ વાતમાં ગભરાઇ જાય એવું; પોચું. (૪) વાંકું વળે-મરડાય નહિ એવું. (૫) નહિ ગાહું. (૬) ઓછું; કમ; થોડું; અલ્પ :-તાવતું જોર નરમ છે. (૭) ઢીલું; નહિ ગાહું, રમડા જેવું; પ્રવાહી. :-નરમ દાળ. કિં પ્રં નરમ કરવું. નરમ પાડવું=હંકું પાડવું.

નરમાઈ, સીં નમ્રતા. ઉં નરમાઇ નિર્મળ નીરથી. શામળ.

નરમાઈ, નં નર અને નારી તે; પુરુષ અને સ્ત્રી.

(૨) ખરડવાંમાંનાં તે બે જાતનાં ખરડવાં કે જેમાં એક ખીલાવાળું હોય અને બીજું તેને -ખીલાને ધારણ કરનાર છિદ્રવાળું હોય તે.

નરમાશ, સીં નમ્રતા; સાલસાઇ; મલમન-સાઇ. (૨) સુંવાળાપણું; કુમાશ.

નરમેષ, પું [સં] તે યગ કે જેમાં બલિ માણસનો હોય; પુરુષમેષ.

નરમે, પું એક જાતનો કપાસ.

નરવર, પું [સં] પુરુષમાં શ્રેષ્ઠ તે; રૂપાળો-રાજ.

નરવું, વિં [સં. જરૂર.] રાગ વગરનું; આરોગ્ય; સાનુંતાનું. ઉં નરવું જોખન હોય પુત્ર, દોલત, તન નરવું. શામળ. (૨) વગર ભોળનું; ચોખ્ખું; શુદ્ધ.

નરવો, પું છડેછાંટ; જેને કાષ જાતની સાં-સારિક પીડા રહેલી હોય નહિ એવો તે. (૨) તે જમીન, કે જેની ઉપરનો મહેસુલી કર હમેશને માટે એક સરખોજ નક્કી થયેલો હોય.

નરવો, અં છડેછાંટ. (૨) જેની ઉપર મહેસુલ કાયમનું હોય તે.

નરસ, વિં રસ વગરનું; નહાં; ખરાબ; નરસું.

નરસાઈ, સી. નહારાપણું.

નરસું, વિં નહાં.

નરાજ, સીં ખોદવાનું ઝાંઝર; નક્કર ભોહ દંડ; જેને એક છેડે અણી કાઢેલી હોય અથવા પાતું હોય એવો ભોહનો દંડિકા.

નરાણી, જું નરણી.

નરાણાળ, અં નરદમ; તદન; બિલકલ. ન-સતાળ ગાંડો.

નરાણવું, વિં અણુકતા; નિરાહાર. (૨) નિરાળું; ચોખ્ખું; નિર્મળ. :-આજ સરજ નરાણવો હોયો છે.

નરેકાટ, વિં ઉજડ; વેરાન. ઉં વન કીકું નરેકાટ. નળાખ્યાન.

નરેશી, સીં ૦ નખ લેવાનું હજમનું એક નાનું
એનર. કહે ૦ નરેશી તો નખજ કાપે.
નરેશી, અં ૦ નર્યું; નરદમ; તદન; તેજએકલું;
તેજમાન.

નરેશી, પું ૦ [સં.] નરમાં ઇન્દ્ર જેવો તે;
રાજ; વૃષ્ટિ.

નરેશી, પું ૦ નરમાં ઉત્તમ તે; પુરુષોત્તમ;
પરમેશ્વર.

નરેશી, પું ૦ [સં.] નાયનારો; નટ; ભવેશો
ઉં સારા નરેશી આપણે ચરિત છે, શ્રી
રામનું ખેલ ને-

નરેશી, સીં ૦ નટી. (૨) નાયનારી.

નરેશી, નં ૦ નાયનું તે; વૃત્ત; નાય.

નરેશી, નં ૦ [સં.] ગમત; મોજ; મસ્કરી;
કંઠા. (૨) નમ્ર; પોતું.

નરેશી, સીં ૦ [સં.] નરમદા; રેવા. યુગ-
રાતની એક પવિત્ર ને મોટી નદી.

નરેશી, વિં ૦ એકદમ મળતું બળતું હોય એવું;
આમેકુળ. ઉં ૦ જોને સુખન. નરો તારો
ભાષ. કા. પી.:-દાળ તો નર્યું પાણીજ
પાણી.

નરેશી, સીં ૦ [સં.] નળી; ભુંગળી.

નરેશી, નં ૦ [સં.] નળી જેવું અથવા
જેને નળી હોય એવું યંત્ર તે; દૂરબીન.

નરેશી, સીં ૦ કાળાં કમળની વેશ.

નરેશી, વિં ૦ [સં.] નવું; નવીન; તરતનું;
તરતું:-નવવધૂ, નવપદ્મ. (૨) આઠ ને
એક-દસમાં એકકમ તે. (૩) અં ૦ નહિ;
નહાર બતાવે છે. કહે ૦ નવમળની કમળ-
ખડુ બોલવાપણું. નવનું સાડીવેર ન
વેવરતે-વધારે નાં વેવરતો; કંઈ જેરલા
કાચ એવું ના કરતો.

નરેશી, પું ૦ [સં.] જેટલી પુષ્પી છે
તેટલી બધીએ; તમામ પૃથ્વી; જુલ જુલ
તમામ દેશ. ઉં ૦ નવેશમાં નવેશ.

નવધરું, નં ૦ નવમહત્તા હીરા જેમાં જડેલા
હોય તેવો કાગીતો. (૨) માથે બાંધવાનું
જાતિયાનું મહાગિયું.

નવધરું, સીં ૦ [સં.] નવદુર્ગાની સ્તુતિ,
પૂજન અને હોમ વગેરે કરવાં તે; નવચંદી
પાઠ અને હોમ હવન વગેરે તે. (૨) નવ
દુર્ગાઓ તે. ૧ શૈલપુત્રી, ૨ અક્ષયારિષ્ટી,
૩ ચંદ્રચંદા, ૪ કુશ્માંડા, ૫ રક્ષમાતા,
૬ કાત્યાવની, ૭ મહામોગી, ૮ કાલરાત્રિ
અને ૯ સિદ્ધિદા.

નવજોત, સીં ૦ જરથોસ્તી બાળકને સદેશ
કરતી પહેરાવવાનો સંસ્કાર તે.

નવજોત, નં ૦ નવી-આવતી ને આવેલી
જુવાની તે; નવયૌવન.

નવજોત, સીં ૦ નવયૌવના; જોતનવતી.

નવટાંક, વિં ૦ પાશરતું અરધું; નવટાંક-પૈસા-
ભાર તે; પાંચ રૂપિયાભાર વજન-જેટલું;
શેરના આઠમા ભાગનું.

નવટાંક, નં ૦ નવ પૈસાભાર-કે પાંચ રૂપિ-
યાભાર જેટલું પ્રવાહીમાપનું પાત્ર, અથવા
તોળાય એવું માપિયું-કાટલું વગેરે તે.

નવટાંક, સીં ૦ નવટાંકભારનું માપિયું અથવા
કાટલું તે; અદપાસેરી.

નવટાંક, પું ૦ નવ એ સંખ્યાનો આંકડો; ૯;
નવનો આંક-ચિહ્ન.

નવતર, વિં ૦ નવું; તરતનું આવેલું હોય
એવું; નવીન. (૨) અજણું; હમેશનું નહિ
એવું:-પોળમાં નવતર કુતરું આંધું કે
તરત પોળમાં અધાં કુતરાં તેની ઉપર તૂટી
પડવાનાં.

નવધા, અં ૦ [સં.] નવ પ્રકારનું; નવ રીતે;
જુદી જુદી નવ રીત-પ્રકાર હોય એમ.
:-નવધાભક્તિ.

નવધાભક્તિ, સીં ૦ [સં.] નવ પ્રકારની
ભક્તિ તે.

નવનવું, વિં ૦ નવું નવું; નવીન.

નવનિધિ, અં ૭ જોષ્ઠ્યે તે હોય એમ;
મર્વ પ્રકારના નિધિ-ભંડાર ભરેલા હોય
તેમ; નવનિધિ (નિધિ) હોવા તે-અર્થાત
બધી રીતે સુખ સમવડ અને જોષ્ઠ્ય કરતું
હોવું તે. નવનિધિ ને અદ્ભુતસીધ.

નવનીત, નં [સં.] માખણ
નવનેળ, પું ૦ ધણી મુરકેલી પડરી તે; બહુ
પરિશ્રમ પડેલા તે:-એ પક્ષવાળાઓને
એકલા કરતાં નવનેળ પડરી.

નવપક્ષીવ, પું ૦ નવાં પાનતો સુમખો તે; કિ-
સલય; કુંપળ; નવાં પાનવાળી ડાળી. ઉં
નવપક્ષવયુક્તા વિશે તરુઓ, મધુરે સ્વર
ગાન કરે વિહંગો.

નવમહિકા, સ્ત્રી ૦ [સં.] એક ઘટાદાર પાંદડાં-
વાળી વેલ. વસંત ઋતુમાં ખીલતી વેલ.

નવમી, સ્ત્રી ૦ [સં.] પખવાડિયાનો નવમો
દિવસ તે; નોમ.

નવયૌવન, નં [સં.] નવી જુવાની તે;
જોખન.

નવયૌવના, સ્ત્રી ૦ નવજોખનવંતી; તારુણી.

નવરતન, નં [સં.] નવ જાતના-રંગના
જે કિમતી પથ્થર તે. ૧ હીરો, ૨ માણેક,
૩ મોતી, ૪ પાનું, ૫ પોખરાજ, ૬ ગોમેદ,
૭ લસણિયો, ૮ ચરવાળું અને ૯ નીલમ.

નવરસ, પું ૦ [સં.] શુંભાર, હારપ, કરુણા,
રોદ, વીર, બયાનક, ખીજાસ, અદ્ભુત
અને શાંત, એ નવ રસ કાવ્યશાસ્ત્ર
માં કલા છે.

નવરંગ, વિં ૦ નવા રંગતું; સુંદર; સુશોભિત.
(૨) લલિત; મોહક.

નવરંગી, સ્ત્રી ૦ નવા રંગવાળી એવી તે;
ચુલાખી; છેલછખીલી; જોખન અને લ-
ટકાવાળી.

નવરાત્રી, સ્ત્રી ૦ [સં. નવરાત્રી] ચૈત્ર અને
આસો મહીનાના શુક્લ પક્ષની પહેલી નવ
તિથિઓ તે. આ તિથિઓમાં દુર્ગાપૂજન

અને ગાનગાન કરવામાં આવે છે.

નવરાત્રી, સ્ત્રી ૦ નવરાત્રી. ઉં નવા નવરાત્રીના
દહાડારે, શરદતણી સુખ રાતલણી.

નવરાવણું, કિં ૦ સં ૦ સ્નાન કરાવણું; નહેણ
તેમ કરવું. (૨) કમળું; છેતરવું.

નવરાશ, સ્ત્રી ૦ કામ ન હોય એવી વેળા તે;
કામ નહિ તે; અવકાશ; કુરસદ; પરવાર.

નવરૂં, [સં. જન્મ] નહિ વરાયેલું; નહિ
કામે લાગેલું એવું; કામ ધંધો જેને હોય

નહિ એવું તે; જે કંઈક કરતું ન હોય-
એસી રજી હોય તે. કહે ૦ નવરો બેઠો

નખોદ ધામે=જેને કામ ધંધો ન હોય તે
ખોટાં કામ કરે. ખોટાં કામ કર્યાં કરવાં

તે-નવરાત્રી નિશાની. નવરો હજાર પાટલાં
મુંડે=કામ વગરનું માણસ જે તે કંઈ ખોટું

કામ કર્યાં કરે. નવરો વાણિયો કાટલાં
સાંખે=કિંચોગી માણસને કામ ન હોય તો

પણ કામ કાઢે-અર્થાત કિંચોગી વાણિયો
કંઈ કામ ન હોય તો કાટલાં સાંખી

જીએ કે જેથી આપવામાં અને લેવામાં
પોતાના લાભમાં કયું કાટલું વાપરવું, તે

સમજાય. કહે ૦ નવરા રે તું કામ કર,
ખાટલો ઉકેલીને વહાણુ બર.

નવરો, પું ૦ વર; પતિ. મરાઠીમાં.

નવરોજ, પું ૦ [કા.] વસંતઋતુમાં પડતો
એક સરખા માનનાં રાત્રિ દિવસવાળો દિ-

વસ; વસંતનો તે દિવસ કે જે દિવસે, ક્રિયસ
અને રાત્રી સરખાં હોય છે. મારતીઓ

આગળ દિવસથી વરસ બદલતા હતા.
એક જરથોસ્ત્રી તહેવાર.

નવલ, વિં ૦ નવું. નવલક્ષા હીરજી=જોડાઈ
ડોળ કરનાર; જાણે મોટો ધનાઢ્ય; વેલો

ટકે બરપુર હોય એવો; ધોતાળ.

નવલક્ષ્યા, સ્ત્રી ૦ કથિત વાર્તા; કાંદંબરી;
નવી તાર્કિક સાંસારી કથા તે.

નવલાખ, વિં ૦ નવ લાખ તે; નવલાખ જેનું

મૂલ થાય-હોય એવું:-નવલખી હવેલી= નવલખાની હવેલી=જેલ; કેદખાનું. ઉં નવલખ તારા-મારા ગુંજમાં ધાલો.

નવલખું, વિં નવ લાખની પુંજવાળું.

નવલું, વિં નવું. ઉં પ્રીતલડી પ્રાણેશરીની તોડી, નટવર નવલી કોની સંગે જોડી, પ્રીતલડી.

નવલોહિયું, વિં નવા લોહીનું; જીવાન-જ-જરમાન-ઉમ્ર સ્વભાવનું; જીવાન-ઉમ્ર-ઉછળતા લોહીનું-જેને બહુ સારાસાર વિ-ચાર થાય નહિ એવું; ઉદ્ધત.

નવસર, વિં નવસેરનું; જેને નવ સેરા હોય એવું. ઉં તૂટ્યો મારો નવસર હાર જો.

નવસાર, પું નવસાગર; ધાતુઓ ગાળવાનો એક ખાર.

નવસો, પું વરરાજા. ભર્ય જલ્લામાં બોલાય છે. (૨) વિં નવ વાર ૧૦૦ની સંખ્યા તે; હજારમાં સો કમ તે; ૬૦૦. નવસો ન-બાણું નહીંઓ-નાડીઓ.

નવસું, વિં વસ વગરનું; નાચું; શરીરપર કપડુંએ ન હોય એવું.

નવાધ, સીં નવું લાગે-વિરમ્ય ઉપજવે એવું જે તે; આશ્ચર્ય ઉપજવે એવું તે. (૨) રોજ જેવામાં ન આવે તેવી નવી ખાખત કે ખીના તે; અચરત. (૩) નવું એવું જે તે.

નવાજપું, કિં સં વધાવવું; અક્ષીસ આપવી; પદવી આપવી; દાનાદિક આપવાની મ-હેરખાની કરવી, કૃપા બતાવવી.

નવાજસ, સીં [ફ. નવાજિસ] પ્રસ-ન્નતા; બેટસોગાત; અક્ષીસ.

નવાજીની, સીં નવી અથવા જીની એવી વાતચીત વગેરે તે; તાજી ખબર; નવા સમાચાર; નવું કે જીવું જે કંઈ જાણવા જેવું હોય તે:-તમારા ગામની કંઈ નવા જીની હોય તો કહો ?

નવાણુ, નં કુવા, વાવ, તળાવ વગેરે જળા-શયો તે; પ્રવાસીના ઉપયોગ માટે ધર્મ-વૃત્તિથી બંધાવેલાં સાવજનિક જળાશય. ઉં નવાં નવાણુ કરાવ્યાં પંડિત સભા ભરાય. નિર્જળ ગામ નવાણુ કરાવે; વાવા કુવા નદી તીર તળાવો. ક. દ. ડા.

નવાણું, વિં સોમાં એક કમ; ૯૯. કહેં નવાણું ઓસડ સોમું નહિ. નવાણું ટકા બાદ=તદન ખોડું. નવાણુંનો ધક્કો=સંઘ્રહ કરવાની લાલચ-લોભ લાગવો તે.

નવાખ, પું [અ] નાના રાજ્યનો મુસ-લમાન હાકમ; મોટા પાદશાહ તરફથી રાજ્યના કોઈ વિભાગ ઉપર અમલ ક-રનારો; સુબો. (૨) એક ઇલકાબ.

નવાખી, સીં નવાખના ઓદાનું જે કામ-કાજ અને અમલ બજવણી તે; નવાખનો દરજ્જો; નવાખ સંબંધી:-નવાખી કારભાર ચાલે છે. (૩) આપખુદી. અહિં તમારી નવાખી નહિ ચાલે.

નવાર, પું [સં. નીવાર] અણખેડ જ-મીતમાં એની મેળે થતું એક અન અ-નાજ-ડાંગર; સામાના જેવી પણ તેથી સારી એની મેળે થયેલી શાલિ-નાવાર.

નવારસ, વિં વારસ વગરનું; ન વારસું; ન ધણિયાતું; જેનો વારસ ન હોય તેવું.

નવારસું, વિં જેનો કોઈ વારસ ધણી ન હોય તેવું; ન ધણિયાતું.

નવાલો, પું કાળિયો; કવલ.

નવાંકુર, પું નવો અંકુર તે; ફણગો-પ્રસાદ તે.

નવાંધું, (વિં.) વાંધા વગરનું; ખુલ્લું; સ્પષ્ટ; તદ્દન; બિલકુલ: નવાંધું. જીર્ણ કરી નાંખો.

નવીજીની, વિં નવી અથવા જીની જાણવા જેવી (ખાખત તે); નવું કે જીવું.

નવીન, વિં નવું; તત્ત્વ

નવીસંદો, પું. [ક્ષા. નવિસ્તન] નવી
નવી કલ્પનાઓથી લખનારો; લેખક. (૨)
લહિયો; કારકુન.

નવું, વિ. યોગ વખત ઉપર બનેલું; જેની
જાણ થયાને થોડા કાળ થયો હોય તેવું;
તરતનું; તાજું. (૨) ફેરફારથી બદલાયેલું;
ફરી ગયેલું. (૩) રોજ જોવામાં આવતું
ન હોય તેવું; નવીન. (૪) તાજું; લીલું.
(૫) શરૂ થતું; આરંભાતું; બદલાતું. ૩૦
પ્ર. નવે જન્મ આવવું=નથી જવું. નવો
રાત્ર નવી પ્રજા=એકઠે એકથી માંડવું. નવો
નિશાળિયો નવ દહાડા=નવો નવો ઉત્સાહ
ને પછી કંઈ નહિ એમ. નવો જોશી ને
જુનો વેદ=જોશી તાજા જ્ઞાનવાળો અને વેદ
અનુભવી જ્ઞાનવાળો હોય તે સારો, એવા
અર્થમાં.

નવુંજીવું, વિ. નહિ જાણેલું; તરતનું અને
આગલું બેઠું; નહિ જાણાયેલું નવું તેમજ
જીવું તે. (૨) હળીમળી ગયેલું; નવું
પણ જાણ્યામાં આવ્યાથી જીના જેવું
તે=ભાષા આવ્યા અને નવાજીનાએ થઈ
ગયા=સૌના જેવા જાણ્યામાં આવી ગયા
-નવાઈ ૩૫ ન રહ્યા એમ. (૩) આકૃત
લક્ષણ કે મરણ જેવો બનાવ બનવાથી
ફેરવાઈ ગયેલું હોય એવું.-રેલ અને
આગથી સુરત તો ધણીએ વાર નવુંજીવું
થઈ ગયું.

નવુંનકોર, અ. (વિ.)જરાએ જીવું થવા પામેલું
નહિ એમ; નહિ સુંઘાયેલું-જેવું ને તેવું
જ રહેલું હોય એમ; તદન નવું.

નવુંસવું, વિ. તરતનું; તાજું; નવુંજી હોય-
અપરિચિત હોય એવું.-એ તો નવોસવો
માણસ-વિદ્યાર્થી છે; નવોસવો શહેરમાં
ગમેમો તે જુઓ પડશે.

નવેણ, સી. નહવેણ રસોડું; નહાયા ધોવા વગર
જેમાં-જવાણ કે અડકાય નહિ એવી
જગા. (૨) કાઢને અડકાય નહિ એવી
જમતા પહેલાંની પવિત્ર હાલત; જમવા
જમાડવાની શુદ્ધ સ્થિતિમાં હોવું તે. (૩)
રાંધણીની ધુણીવાળી બિંતો વગેરે ધોળવી
તે. જમીન લિંપવી તે, અથોટ અને બિંત
ધોળવી તે નવેણ. કિ. પ્ર. નવેણ ધો-
ળવી=રસોડાની અથવા જ્યાં રસાઈ રા-
ખેલા હોય ત્યાંની બિંત વગેરે ધોળીને
સાફ કરવી.-આદ્યજ્ઞા મૈટ્રી રાજ નવેણ
ધોળે છે.

નવેણિયું, વિ. નવેણમાં રહેલું હોય એવું;
રસોઈ અને રસોડામાંનું-પવિત્ર એવું. (૨)
ચોખ્ખું; સ્વચ્છ; શુચિ. (૩) ન. ૨-
સોડામાં પહેરવાનું કપડું. નવેણિયો=રસો-
ઈયો; નવેણમાં-રહેલો માણસ તે.

નવેનામે, અ. ફરી ફરીને; પહેલાં વાત
કરેલી હોય તેમ; જાણે સામે માણસ
જાણતોજ ન હોય તેમ.

નવેલી, સી. નવોહા; નવી પરણેલી સી.
ઉ. સ્વેદ સલિલથી નહાઈ નવેલી, હાંફતી
નાચતી નટવર ધેત્રી. ગી. ગો.

નવેણો, પું. નહિયું.

નવેસરથી, અ. ફરીથી શરૂ કરીને; નવું
મંડાણ માંડીને; પહેલેથી; ધડમળથી; ફરીને.

નવેળી, સી. ધર પાછળની નાની સાંકડી
મઘી; છિંડી; ખંચાળી. (૨) પાણી જ-
વાતું બાપું-નીક.

નવેળું, ન. બે ધર વચ્ચેની સાંકડી મઘી-જગા.
નવોહા, સી. [સં.] તરતની પરણેલી
વધુ-સી; નવવધૂ. (૨) એ નામની
નાયિકા.

નવ્યાશી, વિ. નવ્યાશી, નેહમાં એક ક્રમ;
એથી ને નવ; ૮૬.

વજવાણું, વિં સોમાં એક કમ; ૯૯.
નસો, પું તે પાસે અથવા પતું કે જેની
ઉપર નવ દપકાં કે નવનો આંક પાડેલો
હોય તે. (૨) સૈકામાંના નવમે સંવત્સર.
નસા, નેસ.

નસ, વિં [સં.] નાસ પામેલું; ખરાબ
થઈ ગયેલું; પાપચાલ. (૨) નકાર; ખરાબ;

હીણું.

નશીકવું, કિં લિંટ કાઢવા નાક સીત્કારવું;
નાકમાંથી વાયુનું જોર દબને લિંટ કાઢવું.
નસીકવું:-નાક નશીકવું. (૨) કાઢીને
નાંખી દેવું.

નશીબ, જીનું નસીય.

નસ, સીં [અ] રગ; શિરા; નાની ને
ઝીણી નાડ. (૨) પાન અને ફળ વગે-
રેના પાતળો રસો-તંતુ તે. કિં પ્રં
નસ પકડવી=મૂળ કારણ શોધી કાઢવું;
ન દમાય તેવી રીતે મૂળ સ્થળેથી પકડવું.
૩૦ પ્રં નસેનસ જીવું=તદન અસલ;
ફેરફેરે જીવું. નસેનસ વ્યાપી જવું=સર્વાંગે
વ્યાપ થઈ જવું; પૂર્ણ થઈ જવું (ઝેર વગેરે.)

નસકોરી, સીં નાકમાંના નાળુક આમડીનો
પડો; નરકોરામાંની કુમળી આમડી. ન-
સકોરી ફૂટવી=નાક ઉપર આધાત થવાથી
અથવા અત્યંત ગરમીથી નાકમાંથી શેહી
પડવું. ૩૦ પ્રં નસકોરીએ ફૂટશે નહિ=
કંઈ પણ હાનિ-શરીરને-પહોંચશે નહિ.-
તમે ફિકર કરશો માં અમે એની નસકો-
રીએ ફૂટવા કષ્ટનું નહિ.

નસકોઈ, નં નાક; નાસિકા. (૨) નાકનાં
મે કાણમાંનું એક તે. ૩૦ પ્રં નસકોરાં
મૂલવાંચર્મ આવેલો; અભિમાન સહવું.
નસકોરાંમાં હિંટ ચાકમાં જવાં=અભિમાનમાં
કોઈને લેખવતું નહિ; મોટાપ પારણ કરવી.

નસલ, સીં [પા. નસલ] જડ; મૂળ;
જમીનમાં રહેલો મૂળાકર. (૨) વંશ; જાત;

કુળ. (૩) પગલું; નિશાની; પતો. કિં
પ્રં નસલ કાઢવી=મૂળ ખેંચી નાંખવું.

નસવાન, વિં નિર્મળ, અશક્ત; કમજોર.
નસતાન, નં સંતાન-છોકરાંનો અભાવ
તે; નિર્વંશ જવો તે; કુળનું નિકંદન જવું
તે; ધર ખેસવું તે.

નસાડવું, કિં સં નાસી જાય તેમ કરવું;
બગાડવું; હાંકી કાઢવું. ૩૦ પ્રં નસાડી
મૂકવું=નાસી જાય તેમ કરવું. નસાડી જવું=
કાઢીને લઈ જવું-મીઞના કળજમાંથી
બગાડી જવું. સી-માળક વર્ગેરે. (૨)
હરાવવું; પરાજય કરી નાસે તેમ કરવું;
નહિ ઉભું રહેવા દેવું.

નસિયત, સીં [અ] શિક્ષા; સગ. (૨)
શિખામણ; બોધ. કિં પ્રં નસિયત મ-
ળવી=શીખ મળવી; બો બૂઝી જવાય તેમ
થવું; સગ થવી. નસિયત લાગવી=બોધ
મળવો; શિખામણ આપવી.

નસિયું, વિં આમઢી; હડીલું; પકડ્યું હોય
તે કઢાવિએ મૂકે નહિ એવું; આમઢી. ૩૦ પ્રં
એક નસિયું=જે પકડ્યું હોય તે મુશ્કે-
લીઓ ને દુઃખ વેઠવા છતાં પણ મૂકે
નહિ એવું.

નસીમ, નં [અ] ભાગ્ય; કર્મ; કિરમત.
કહેનું નસીમ ખેડમણાં આગળનું આગળ=
જ્યાં જઈએ ત્યાં ભાગ્ય તેા છેજ; ભાગ્ય
વગર મળતું નથી. નસીમનો આગળો=
નસીમનો વાંકો-અભાગી.

નસીમદાર, વિં ભાગ્યશાળી (૨) પૈસાદાર.-
નસીમદાર ભેક અહિં રહે છે.

નસીમો, પું નસીમ; ભાગ્ય. ( ) નસીમમાં
માડેલો પ્રસન્ન-થવા કાળ તે:-થું કરીને
નસીમો પાંચરો નહિ.

નસેસલો, પું પાંચિસો; મડડ ઉપાડી જવાનું
કામ કરનારો. પારસીમાં.

નસો, પું અઘો.

નસોતર, નં એક આપધિ. આ વનરપત્તિનો
ગુણ આરક છે અને તે જીલાપ આપવાની
દવા તરીકે વપરાય છે.

નસેતર, નં [કા.] દુઃખ દરદ ઉપર વા-
ઢકાપ કરવાનું તીક્ષ્ણ હથિયાર. જુદી જુદી
જાતનાં વાઢકાપનાં કામ માટે જુદા જુદા
આકારનાં નસેતર હોય છે. કિં ૫૦ ન-
સેતર યુક્તું=દવાથી ન મટે એવા દરદનો
વિકાર દૂર કરવાને કાપડું.

નહર, જીં નહેર.

નહાણ, નં નહાણું તે; સ્નાન. (૨) નહા-
વાનું તે; આશ્રય. (૩) સ્ત્રીએ રજસ્વલા
થયું તે.

નહાનપણ, નં અપણ; આદ્ય.

નહાણું, જીં નાણું.

નહર, નં નાહર; વર.

નહાવણ, નં સ્નાન; નહાણું તે. (૨) સ્ત્રીએ
રજસ્વલા થયું તે.

નહાવણિયું, નં જેની ઉપર બેસીને સ્નાન
કરાવું હોય તે લાકડાનો વેઢો-પાટલો.

નહાણું, કિં અં નાણું; સ્નાન કરવું; પા-
ણીથી શરીર ધોણું-સાફ કરવું; આશ્રય
ઉતારવું; અંગેળ કરવું. ૩૦ પ્રં નહાણ ધોઈ
ઉડવું=સ્ત્રીએ સુવાવડમાંથી સાળાં તાળાં
થઈ ઉડવું. નહાઈ ધોઈને બેસવું=ધન-
માલમિલકત ઉઠાવી દઈ કારકા થઈ બેસવું;
કુટુંબ પરિવારના મરી જવાથી એકલા
ડોળ થઈ રહેવું; આશ્રા તળણા છોડી દેવી;
પરવારી જવું. નહાણ નાંખવું=આશ્રા
છોડી દેવી; પાણું મળવાની આશ્રા નહિ
રાખવી. નહાણીધાતી=માથે આવેલી; જેને
અટકાવ આવતો જતો થયો હોય એવી
સ્ત્રી. ઉં નહાણીધાતી થઈ વહુવાર,
પિઉં પરદેશ તે નહિ સારું. કિં ૫૦
નહાણું નિચોવવું=ખટરાગમાં ઉતરવું; ન-
હાણું અને પછી પશાબેહું કપડું નિચોવી

ભેવું વગેરે તે; પરિશ્રમ ભેવો. વહોક્તિમાં
લાગતું વળગતું નથી, એવા અર્થમાં વપ-
રાય છે:-એમાં મારે શું નહાણું નિચોવવું
છે ? અર્થાત્ અને શો સંબંધ છે ? (ખાણું,
ગરલાળ હોવો-) અને તેમાં શે મરલાળ
કે ખાધ ખોટ છે ?

નહિ, અં [સં.] ન, ના, નિષેધાર્થે વપ-
રાય છે:-નહિ કરવું=ન કરવું. નહિ જવું=
ના જવું. ૩૦ પ્રં નહિ જેવું=પાશમાલ
થયેહું; જણે હોયજ નહિ એવું. કહેં
નહિ મામા કરતાં કાણે મામો શો ખોટો ?
નહિતર, અં નહિ તો; અથવા તો. સરતને
અર્થે વપરાય છે:-આદ લગી રાહ જોઈશ
નહિતર જાઈશ.

નહિયું, નં નખતું મળ; નખ આમળની
ચામડી. (૨) નેયું; દુધી.

નહી, જીં નહિ.

નહૂપ, પું એક પુરાણ પ્રસિદ્ધ રાજ; યથા-
તિતો પિતા.

નહેર, સ્ત્રી [અ. જહર] સરોવર અથવા
મોટી નદીમાંથી કાઢેલો પાણીનો ફાટો;
કાંસ.

નહેરિયું, નં નાની નહેર; નહેળિયું.

નહોર, પું પંખના નખ; મોટા અણીયાળા
નખ તે. (૨) નખના ઝરડા તે.

નહોરિયું, નં નહોરનો ઉઝરડો તે.

નળ, નં પાણી લાવવા તથા કાઢવાને બનાવે-
લી નળી-ખાળ જેવી અથવા નીક જેવી
બનાવટે. (૨) ધાતુ વગેરેની પાણી લાવવા
કાઢવા બનાવેલી ગોળ નળી. (૩) પેટમાંનું
અંદરથી પોણું આંતરકું:-નવબંધ વાયુ.
નળ ભરાઈ જવા.

નળવાઈજવું, કિં અં સ્ત્રીરે છેકળ
અસક્તા થઈજવું.

નળાકાર, વિં ગોળ નળના આકારનું; ગોળ
ને પોણું એવું તે.

નળિકા, સ્ત્રીં નળી.

નળિયું, નં નળા જેવો માટીનો અર્ધગોળ પકવેલો ઘાટ; તેવું; નાળ. (૨) નાસી પાસીના ફટકા:—એના કપાળમાં નળિયું.

નળી, સ્ત્રીં [સં. નલિકા] પાતળી ગોળ તે અંદરથી પોલી સળી કે લાકડી જેવી બનાવટ તે; ભુંગળા. (૨) ચાકું.

નળો, પુંઃ ઘુંટણુ અને પગની પાટલાં વચ્ચેનો નળ જેવા દંડાકાર પગનો ભાગ તે. (૨) પેદુથી છાતી લગીનો જે ભાગ તે. (૩) મોટી પવાલી—નળી તે.

નળોકડી, સ્ત્રીં સાંકડી વાટ; નાળ; ગલી; નવેળી.

નંકાતું, કિં અં કાયનું ભાગવું; ફટીજવું; નંદાવું.

નંખાતું, કિં અં નાંખી શકાવું; દુર્બળ થઈ જવું. (૨) ઉલટી થવી.

નંમ, ન પહેલ પાડેલો હોરાનો કકડો; હીરાકણી. (૨) ચીજ; દાગીનો; એકએક વસ્તુ વિશેષ તે. (૩) વિદ્યાકળાથી શોભતો માથુસ.

નંદ, પુંઃ વાણિયો:—નંદના ફંદ ગોવિંદ જાણે. (૨) આનંદ. (૩) મગધનો એક મોટો રાજા.

નંદન, પુંઃ [સં.] પુત્ર; દીકરો. (૨) ઈન્દ્રનો ભાગ.

નંદવતું, કિં સં નંદવાય તેમ કરવું; ભાગવું; ખંડિતકરવું; કકડા કરવા.

નંદવાવું, કિં અં ખંડિતથવું, કકડા થવા.

નંદવું, કિં સં ભાગવું; કકડા કરવા. (૨) નિંદવું.

નંદા, સ્ત્રીં [સં.] આનંદ; મજા. (૨) નણંદ.

નંદિની, સ્ત્રીં [સં.] પુત્રી; છોકરી. ઉં વૃપનંદિની તુલ પત્ર લખને ઘેર જઈ ભોજન કરી, રૂડી એફિકાની રાત્રીમાં પંથે પળેા હું સુંદરી.

નંદી, પુંઃ [સં.] શિવનો પોદિયો; આખલો. નંજર, પુંઃ [જ] આંક; આંકડો; અમુક સંખ્યાનો આંક તે.

ના, અ. પુછેલા સવાલનો નકાર તે. નિષેધ કરવાના, તેમજ અપ્રસન્નતા, અશક્તિ અને ગેરહાજરી વગેરે બતાવવાના અર્થમાં વપરાય છે; નકાર; હાનું ઉલટું તે ના. (૨) અભાવ—નકારદશક પ્રત્યય તરીકે પણ બીજા શબ્દની આગળ જોડાય છે. :—નાપુત્રી; નામરજી, વગેરે.

નાઈ, પુંઃ હળમ, ગાયજો.

નાઈકા, સ્ત્રીં નાઈકા.

નાઈડી, સ્ત્રીં પૈડાની ધરી. (૨) ધુંસરૂં બાંધવાનો ચામડાનો દોર. (નાળી)

નાઈમ, પુંઃ નાયબ.

નાઈલાજ, વિં [ફા.] જેનો ઇલાજ ન હોય તેવું; નિરુપાય.

નાઉમેદ, વિં [ફા.] નિરાશ; નાસીપાસ; આશાભંગ

નાઉમેંડા, સ્ત્રીં નાસીપાસી; નિરાશા.

નાએક, પુંઃ નાયક.

નાક, નં [સં. નાલિકા] મોં—ચહેરા ઉપરનું એ આંખો અને મોં વચ્ચેનું ઉંચું એ કાણાંવાળું ટીચકું; નાસિકા; શ્વાપ લેવાનો ચહેરા પરનો ઉંચો અને કાણાવાળો અવયવ; ધાણુંદ્રિય; સુંઘવાની ઇન્દ્રિય. (૨) શોભન ચિહ્ન; જેનાવડે આસપાસનું ગોરવ હોય તે વસ્તુ, વિચાર; માથુસ વગેરે તે. (૩) સ્વર્ગે (૪) આપર; માન; ટેક; શોભા. કિં પ્રં નાક જવું=નોંખ-ટેકની—શોભાની ખાખત જવી તે. નાક કપાતું=શોભા—આપર જવી. નાક ધસવું=પસ્તાવા બતાવવો. નાક નીચું થવું=આપર જવી. નાક ઉંચું રહેવું=ટેક—આપર રહેવા. નાક લેવું=હળવું—નીચું પાડવું; ખટ કરવું; ધનત લાઇલેવી. રં પ્રં મામનું

નાક=આમમાં સૌથી વધારે ગૌરવવાન,
જેનાવડે સૌ શોભતું હોય એવું તે. નાક
લખને જવું=શી શોભા=સારાપથાને લખને
જવું, શરમ આવતી. :-એની પાસે ને શું
નાક લખને જાય ? નાકની ઢાંડી સામું
જવું=સીધેસીધું જવું. નાકપર માખ પથ
નહિ ખેસવા દેવી=જરા પથ લાંછન જેવી
વાત સહન નહિ કરવી. એના નાકમાં ગંધ
માતી નથી=બહુ અભિમાન હોવું. નાકમાં
તીર ધાલવું=નાથવું; બળભેરીથી વશ ક-
રવું. નાગલીટી તાણવી=ત્રાસ ત્રાસ પોક-
રાવતી. કહે નાક નીચું અને પેટ ઉચું;
નાક કટા તો કટા પથ થી તો ચટા
નાકની વાટે દાણો ન ગળાય

નાકકંઠું, વિં જેતું નાક કપાષ ગયેલું હોય
એવું. (૨) નિલજર્જ; ખેશરમ.

નાકચુલ, વિં [કા.] નાખચુર; કચુલા
તમાંથી ફરી ગયું હોય તેવું; અમાન્ય.

નાકારો, પું નકાર; નિષેધ તે.

નાકાલીટી, સીં ત્રાસી કંટાળીને શઃણે જઈ
પગે લાગવું તે; જમીને નાક ધસાય તેમ
નમીને માથે માગવી તે; તોખા તોખા તે.
કિં પ્રં નાકાલીટી તાણવી=ત્રાસ ત્રાસ
થઈ જવું; કાયર-દુઃખી-હેરાન થઈ જવું
તે. નાકાલીટી ખેંચાવવી=ત્રાસ ત્રાસ કરવું,
તોખા-પોકરાવવું; ખૂચ જીલમ વાપરી
હેરાન હેરાન કરીનાંખવું.

નાકાં, નં ડાંગેર વગેરે અનાજના કણનાં
અણિયાંના કકડા તે; કણનાં અણિયાં જે
ખાંડતાં ખરી પડેલાં હોય તેનો ભુકા. :-
નાકાં ને ચુનું.

નાકું, નં ધણા રસ્તા જ્યાં મળતા હોય તે-
અથવા એકાદ રસ્તાનો છેલ્લો ભાગ તે;
જ્યાંથી ધણે સ્થળે જવાનું હોય તેસ્થાન;
બાર; દરવાજો. (૨) ગલીનો-માર્ગનો

અંત ભાગ, છેડો, દહ તે. (૩) કાણું;
ખાખું; પોલ; વેહ. :-સોપનું નાકું. (૪)
જમત લેવાનું ઠેકાણું; થાણું; ચોકી.

નાકેદાર, પું નાકા ઉપર રહીને જકાત લેવા
-કારાવવાનું કામ કરનારો તે; થાણેદાર.

નાકેદારી, સીં નાકેદારનું કામ તે; થાણેદાર-
રપણું; નાકું સાચવવાનું કામ તે.

નાકેબંધી, સીં નાકાં બંધ કરવાં તે; નાકે
નાકે ચોકી મૂકી દેવી તે.

નાકેસ, વિં અધકું; અપૂણું.

નાકોરું, નં નાકું.

નાકૌવત, વિં કૌવત ન હોય તેવું; અશક્ત;
નિર્બળ.

નાકૌવતી, સીં અશક્તિ; નબળાઈ.

નાખવું, કિં સં નાંખવું; જોરથી દૂર ફેંકવું;
ઉડાડવું; ઉછેડવું. (૨) નીચે-જોધ ઉપર
પડે તેમ કરવું. (૩) ઉમેરવું=ચોપડામાં પાનું
નાખવું. (૪) જોધ પર પાથરવું; મિજાવવું.
:-આહિં જાજમ નાખો. (૫) પેટમાંથી પાણું
કાઢવું; એકવું. (૫) આરોપવું, પહેરાવવું.
:-કોટમાં દાર નાંખ્યો. (૬) ઠંકાય તેમ
કરવું. :-પડો-ધુરખો નાંખ્યો. (૬) ગમે
તેમ ઉપર મૂકવું :-હમણાં તે મેડોએ
નાખ. (૬) સોંપવું; હવાથે કરવું. :- (૭)
બરવું; લખાડવું; સંચારવું. :-તેલ નાંખવું.
(૮) નીરવું=ધાસ નાંખવું. આ કામ મારે
માથે નાંખ્યું છે. બીજા ધાતુ અને ક્રિયાપદ
સાથે જોડતાં ક્રિયાની પૂર્ણતા બતાવે છે.
કાપીનાખવું, મારીનાખવું, વગેરે. ૩૦ પ્રં
નાખી મૂકવું=રઝળાત્રા કરવું; પડી રહેવા
દેવું. નાખ્યા ન પહોંચવા=પોતાનાં બળ અને
શક્તિની બહાર હોવું; પ્રયત્ન નહિ પહોંચાય
એવું હોવું તે. નાંખી નજરે પહોંચે નહિ
એવું=બહુ વેગળું-વિચારમાં પથ જેની
મર્યાદા જણાય નહિ એટલું બહુ વેગળું. હા થ

નાંખવો=જુટ મારવી. આખર પર હાથ
નાંખવો=ચેરવર્તણૂક ચલાવવી; હાજર હુ-
ટવી. વચ્ચે પડવું. :-તેણે મારા કામમાં
હાથ નાંખ્યો.
નાખુદા, પું [કા.] વહાણ ચલાવનારો;
ટીલ; સારંગ.
નાખુરા, વિ. [કા.] નહિ રાજ; દિલ્હીર.
નાખુરી, ઓં નહિ ખુશી તે; નાખરજ;
અપ્રમત્તા; કમન.
નાગ, પું [સં.] સાપ; ભુજંગ. (૨) એક
જાતના લોક; ઉપદેવ. એ પાતાળમાં રહેતા
કહેવાય છે. (૩) હાથી. જેને ફેણ હોય
એવો મોટા સાપ તે નાગ. ૩૦ ૫૦ કાળો
નાગ=અહુજ જેરી સાપ.
નાગઈ, ઓં બેઅદબી; નિર્લજ્જમાણું. (૨)
દાડાઈ; હુઆઈ. (૩) બવહાર નિશ્ચ
બાલું બાલું બને વર્તવું વજેરે તે. નામાઈ;
નાગે.
નામકન્યા, ઓં [સં.] નામની કુમારિકા
તે. (૨) પાતળી સુંદર ઓ તે.
નામકેસર, નં [સં.] એક વનસ્પતિ-
ઓષધિ; કબાબચીની.
નામડું, વિં નામું. (૨) એકવચ્ચ સરીરતું;
નામુક; નિર્મળ.
નામડો, પું નામો-હુઆઈ લઈએ તે. (૨)
આવો-સાધ.
નામણ, ઓં નામેણ; નામની માદા તે; સા-
પણ. ઉં હું કાળી નામણ ચપ્પ ડાંચું ગ-
ણિકાને. લીલાવતી. (૨) કાટમાં પહેરવાનું
સોનાનું ચુંચું હરેણું. (૩) હાથણી.
નામણી, ઓં નામણ.
નામદંતી, ઓં એક વનસ્પતિ-ઓષધિ. (૨)
જાલર; હુલ; તોરણને આકારે પ્રથમ-
દંટ વજેરેની કમાન જેવી આકૃતિ
કાઢેલી હોય તે.
નામપાંચમ, ઓં નામદેવતાની પૂજા કરવાનો

આવણુ વહિ પાંચમનો દિવસ તે. નર્મદાની
પૈલી તરફ સુદિ પાંચમ પળાય છે.
નામપાશ, પું [સં.] નામના ચુંછળા
જેવો ફાંસો તે. નામ જેમ પોતાના
સરીરના વિંટા પાડે છે તેમ ગાળાકારે
વિંટ નંખાય એવી કરામત-બુદ્ધ વજેરેની
રમના તે; અનુને છટકામાં લેવાની દોરી
-ગાળા માંડવાળી બનાવટ તે.
નામર, વિં [સં.] નગરવાસી; સહેરનો
રહેનાર; ચતુર, સભ્ય, વિવેકી તે. (૨)
વડનગરના રહેવાસી સુધરેલા સભ્ય બ્રાહ્મ-
ણોની એક નાત તે; તે નાતનો એક એક
જન તે.
નામરણ, ઓં નામર જાતિની ઓ.
નામરણું, નં નામરણું; બોટા-ગમરો વજેરે
ઉચ્ચવાં ઠીક પડે તે માટે તેને મોઢે ગાળો
કરીને બાંધેલી દોરી તે; ગાળો; ફાંસો.
(૨) હજ બને ધુંસરી બાંધવાનું દોરડું તે.
નામરતા, ઓં નામરપણું; નામર બ્રાહ્મણની
જે રહેણીકરણી ચતુરાઈ વજેરે તે; ના-
મરિકતા. (૨) મુસદ્દાપણું; પ્રધ્યાદિકની
આવડ તે.
નામરપણું, નં નામરતા.
નામરપાથ, ઓં એક વનસ્પતિના મૂળની
ગાંઠો તે; એક ઓષધિ; મોથ.
નામરવેલી, ઓં એક જાતની હાથેળી જેવડાં
મળેનાં પાનની વેલ તે. આ વેલનાં પાન
કાથો ચુનો લગાડી ખાવાના-મુખવાસના
કામમાં આવે છે.
નામરવેલી, ઓં નામરવેલ.
નામરસ, પું અમૃત; સુધા.
નામરકતા, ઓં નામરતા; નામરપણું. (૨)
સભ્યતા; વિવેક; ચતુરાઈ.
નામરી, વિં નામરતું; નામર મંબધી. :-ના-
મરી રીતરિવાજ. (૨) સુંદર; સાફ; સ-
પરેણું. :-નામરી લિપિ. :-દેવનામરી અક્ષર.

(૩) સ્ત્રીં નાગરની સ્ત્રી; નાગરણુ.
નાગલી, નં નાગનાં બચ્ચાં. (૨) નાનાં નાનાં
 સાપોલિયાં તે.
નાગલી, સ્ત્રીં જીણા જીણા લાલ દાણાનું
 એક અનાજ; બાવટો. દખ્ખણમાં નાગલી ને
 ગુજરાતમાં બાવટો કહેવાય છે. એના
 રોટલા પણ લાલ થાય છે.
નાગણું, નં સાપોલિયું; નાગડું.
નાગલોક, પું [સ્ત્ર] નાગ, નાગા, એવે નામે
 ઝોળખાતી એક અસલી પ્રજા તે. (૨)
 સાપ વગેરે. (૩) નાગનો દેહ તે; પાતાળ.
નાગળ, નં હળને ઘુંસરી બાંધવાની રાશ
 તે. (૨) લંગર. ઉં રહેણી હલમાં રા-
 ખોરે, નાગળ નિશ્ચયતણાં નાખોરે. ભોળે.
નાગું, વિં [સં નમ્ર] કમ્મરે વસ્ત્ર ન હોય
 એવું; નમ્ર; ઉધાડા શરીરનું. (૨) ઢાંકણ
 વગરનું; ઉધાડું; ખુલ્લું. :-નાગી તરવાર. (૩)
 લાજ વગરનું; નિર્લજ્જ; ખેસરમ. (૪)
 ભુંડાળું. :- નાગું બોલવું નહિ. (૫) દેવા-
 ગિયું; લઇને આપવાની દાનત વગરનું;
 વહેવારમાં નહિ રહેલું એવું; સાખ વગરનું;
 હુમ્મું; દોળું. કહે નાગો નહાયે શું અને
 નિચાવેએ શું? નાગને કુલે બાવળિયો
 ઉગ્યો તો કહે કે, અને છાંયડો થયો.
નાગુંપુંગું, વિં બિલકુલ વસ્ત્રજ નેની પાસે
 ન હોય એવું; તદન નાગું.
નાગેદ્ર, પું [સં.] મોટા નાગ. (૨)
 મોટો લાથી.
નાગેલું, નં ગાળો; ફાસો; નાંગરણું; સરકિયા
 માંઠ.
નાગોરિયો, પું ઓઠરાઓની એક રમત.
 એક એક ઉપર નવ ઠીકરી ચૂકી તેની
 ઉપરની ઠીકરી દોડ મારી ઉઘાડવાની
 રમત તે.
નાધારી, વિં દોર પાળી ઉછેરનાર. (૨)
 નાધારે ઉછેરલું. :-નાધારી બેંસા.

નાચ, પું નાચવું તે; નૃત્ય. (૨) રામજીજી
 નાચવું ને લટકા કરીને ગાવું તે. (૩)
 જેમાં નાચ થવાનો હોય એવો મેળાવડો
 -ગિજલસ તે. (૪) ગાવું અને ગાત્રના
 તાનમાં મલકાઇને કુદવું-ચનચનાટ કરવો
 તે. ૩૦ પ્રં નાચ નચવોજેમ અણે
 તેમ નચાવવું, રખાડવું; ખેલવવું; મનમાં
 આવે તેમ કરવા દેવું.
નાચકો, પું અર્થનો છણકો.
નાચણુ, સ્ત્રીં નાચનારી સ્ત્રી; વેશ્યા; રામ-
 જીજી. (૨) ગેલમાં નખશં કરતી કુદીને
 હિંડે અને ચેનચાળા કર્યા કરે એવી ના-
 ટકી સ્ત્રી.
નાચણવેડા, પું નાચણ જેવા ચેનચાળા
 કર્યા કરવા તે.
નાચણિયો, પું નાચવા કુદવાનો ધંધો ક-
 રનારો; નાચી-વેષ કાઢીને પેટ ભરનારો,
 બવાયો. (૨) નાટકમાં વેષ લેવાનું કામ
 કરનારો; ખેલાડી.
નાચનારી, સ્ત્રીં નાચ કરનારી સ્ત્રી; રામજીજી;
 વેશ્યા. કહે નાચનારીના પગ અને ગા-
 નારીનું મોં કદોએ સાત્યાં રહે નહિ=જે જેવું
 હોય તેવું જણાયા વગર રહેજ નહિ.
નાચવું, કિં અં ગાયનના તાલ સર ઝાંઝ-
 રવાળો પગ ઠોકીને થનથનપટ કરવો તે;
 ધ્રુવરા પહેરેલા પગની ચાળવણી કરી
 ગાયનમાંના તાલને ઠોકા દેવો ને પગ ઉપર
 થેલ થેલકાર કરવો તે. (૨) કદવું; ઉપાડી
 ઉપાડીને પગ દેવા-ઠોકવા. (૩) બીજે
 જેમ ચઢાવે પાણી પામ તેમ કરવું; થ-
 નથનાટ કરવો. કહે. નાચવું નહિ ત્યારે
 બારણું વાંકું=નહિ કામ કરવું હોય ત્યારે
 હજાર વાંકાં કહાય. નાચીપુંદીને પગ
 સાચું જોવું=મને તેમ કરીએ પણ આખરે
 પોતાનેજ સોસવું પડે એમ.

નાચાર, વિં [કા.] લાચાર; નિરાધાર; નિસંધિત. (૨) ગરીબ; દીન; કંગાલ.

(૩) નિરુપાય.

નાચારી, ઓં લાચારી; નિરાધારતા (૨) ગરીબાઇ; દૈન્ય. (૩) નિરુપાયતા.

નાજર, પું [અ.] કેદીઓના અને કચેરીને લગતા કામકાજનો હિસાબ રાખનારો અમલદાર. (૨) ખોજો; હિજડો.

નાજુક, વિં [કા.] દુઃખ સહેવાય નહિ એવી પ્રકૃતિનું; સુક્રમાર; મોટાછએ, નાડાછએ અને સૂકિતએ કમ છતાં સુક્રમાર એવું; કોમળ. (૨) પાતળું; નરમ; સુંવાળું. (૩) ભારીક; ઝીણું; અલ્પાકાર. (૪) તકલદી; અશક્ત; નમળું. (૫) અલ્પ; થોડું. (૬) જરા પણ જોર લાગતાં ભાગી જાય એવું. (૭) તરત ભાન થઈ જાય એવું.

નાજુકડું, વિં નાજુક. ઓં નાજુકડી.

નાજુકાઇ, ઓં નાજુકપણું; સુક્રમારતા; દુર્બળતા.

નાજુકી, ઓં નાજુકાઈ.

નાજુણાસાંકળ, ઓં નોઝણાસાંકળ; સાંકળની માફક આંટી દબને પગ આંધવાનું દોરડું; સેસો વાળવાનો દોર.

નાટ, પું એક જાતનું કપડું. (૨) વૃત્ય.

નાટક, નં [સ્તં.] અમુક પ્રસંગની કથા વાર્તાના વિષય (વસ્તુ) ને લઈ નટલોક તેવે વેષે અને વાણીએ તેના જેવુંજ અનુકરણ કરી ખતાવે છે તે; જેમાં નટલોક અમુક વેષ લઇ નાચે માય અને હાવભાવ કરી ખતાવે તે દશ્ય; વેષ બજવેલો તે; બવાઇ; ખેલન. (૨) ગદ્ય ગદ્યમાં લખાયેલો બજવાય તેવો ચટકદાર લેખ તે; દશ્યકાવ્ય; રૂપક. સાહિત્યમાં આના ધણા ભેદ છે. (૩) બવાડો; ફજોતો; તમાસો. :-હવે એમનું નાટક કરવું રહેવા દો અને મુદ્દાની વાત કરો. અમત પડે અને હસવું આવે

એમ ખીજના ચાળા પાડવા તથા ખેલવું ચાલવું વગેરે તે; ગતકડું.

નાટકકોર, પું નાટક લખનાર અને ખનાવનાર. કવિ-સૂત્રધાર.

નાટકચેટક, નં હાસ્યવિનોદ; ટિપ્પણ.

નાટકશાળા, ઓં નાટક બજવવાને માટે ખાસ સમવડ કરીને આંધિલું મકાન કે મંડપ તે.

નાટકી, વિં નાટક સંબંધી. (૨) નાટક કરનારો; માંડ.

નાટારંગ, પું નાટકના જેવા ટોળવાળા-ઢંગ વગેરે તે.

નાટ્ય, વિં [સ્તં.] નાટકનું; નાટક સંબંધી. નાટ્યશાસ્ત્ર=નાટકના નિયમોનું શાસ્ત્ર તે. :-ભરત નાટ્યશાસ્ત્ર.

નાકાખારી, ઓં નાસી જવાનો માર્ગ તે; છુટકમારી; કબુજત-મંધનમાંથી છટકી જવાની જે ખુંચ તે; છટકામાંથી નિકળી જવાનો પેચ તે.

નાડ, ઓં જેની મારફતે સ્ત્રીરમાં લોહી ફરે છે તે નળી; રક્તવાહિની; શિરા; રમ. (૨) મૂળ; યજ્ઞ; આદિકારણ; ખીજજૂત વસ્તુ. (૩) આળા ચામડાને આંખળીને ખનાવેલો દોર; નાડી. કિં પ્રં નાડજેવી=શ્વેતરથા ધબકતી શિરા જોઇને સ્ત્રીર વિકારની પરીક્ષા કરવી તે; રાગની તપાસ કરવી. મૂળ તપાસવું; ભાવ પારખવેલો. નાડ હાથમાં આવવી=રાગ પરખાવેલો; નિદાન થવું. આદિ કારણ જણાવું; ખીજજૂત વસ્તુ સમજવી. :-કેટલી તપાસ કરી ત્યારે એની નાડ હાથમાં આવી-અર્થાત્ શું કારણ-હેતુ છે તે સમજવું. નાડ હાથમાં હોવી=મૂળ કબજે હોવું કે જેથી આંધુંપાંધું થાય નહિ; ચેટલી હાથમાં હોવી. કહેં નાડે નર્પો તો વેદ ઝખ મારે=જો સ્ત્રીરે તંદુરસ્ત હોઇએ તો પછી

વેદનું શું કામ પડનાર છે ? સ્વરૂપ; ભાવ; વલણ. :-તમે એની નાડ જોતા રહેજો= એ કેમ અને ક્યાં ફરે છે અને ક્યાં ઉતરે કે જમ છે વગેરે સ્વરૂપ-વલણ જોતા રહેજો.

નાડણી, જી. નાડ.

નાડવું, કિં સં દોરડીથી જકડીને બાંધવું; હળ અથવા માડા સાથે ધુંસડું બાંધવું. નાડાછડી, સ્ત્રી સંગિત સુતરની ગુંછળી; બે અથવા વધારે રંગના સુતરનો ફાળકો-લગ્નછો.

નાડાછોડ, સ્ત્રી નાડું છોડ-છોડ કરવું તે; નાડું છોડવું પડવું તે. (લાક્ષણિક) લઘુ-શંકા; હાજત લાગ્યા કરવી તે.

નાડો, સ્ત્રી [સં.] રક્તવાહિની; સિરા; નાડ. (૨) ધુંસડું બાંધવાની ચામડાની રાશ.

નાડું, નં ઉન, રેશમ કે સુતર વગેરેનો પાતળો ટુંકો દોરડો; નાની દોરી. :-ચણિયા-સુરવાળનું નાડું. (૧) અંબોડો બાંધવાની દોરડો; ગુંથેલું-વણેલું સુતર તે; નાડાછડી વગેરે. (૩) કંઠ; શરીર ઉપર કપડું તંગ ખેંચાઈને રહેવા માટે બાંધવાનો દોરડો તે. :-કમખાનું નાડું. (૪) આંકો; હદ. ૩૦ પ્રં નાડું બાંધી રાખવું=અમુક હદ-અથવા આંકો બાંધી આગ્રહ ધરી રાખવો તે. :-આટલું આવે તોજ વેચવું એમ કંઈ નાડું બાંધી રખાય છે ? કિં પ્રં નાડું છોડવું=દોરીથી જે બંધ બાંધ્યો હોય તે ઢીલો કરવો-છોડી નાંખવો. હિમ્મત મૂકી દેવી; હારી જવું; ઢીલા થઈ જવું, નાડાછોડ=મભરાટ. :-એરની વાત સાંભળી એટલામાં નાડાછોડ થઈ ગઈ.

નાણુ, નં નહાણુ; નહાવું તે. (૨) અટકાવ-ઝટ્ટ આવવો (સ્ત્રીને) તે. :-વહુ બે નાણુ નાહી તે નાહી.

નાણુવું, કિં સં માપવું; તપાસવું; સાંખી જોવું; અજમાવવું; અનુભવ કરીને જાણી

લેવું. (૨) ન-આણુવું.

નાણાવટ, નં નાણાવટી-શરાફોનું બજાર; ચોકસીબજાર; જ્યાં નાણાની આપલે અને પરખ થતી હોય તે બજાર.

નાણાવટી, પું [સં. નાણ+વૃત્તિ] નાણાં આપે ને લે એજ જેની વૃત્તિ-ધંધો હોય તે; શરાફ; નાણાં ધોરનો ને લેવા પારખવાનો ધંધો કરનારો તે; સાફકાર. (૨) સાખ-વાળો; તરત નાણાં મણી આપે એવો આખરદાર વેપારી તે; પૈસાદાર; વેપારી.

નાણાવટે, નં નાણાવટીનું જે કામ-ધંધો તે; શરાફી; નાણાંની ધોરધાર-આપલે કરવી તે; નાણાવટીપણું તે. જુદા જુદા સિકાઓનાં નાણાં પારખવાં, લેવાં અને આપવાં વગેરે ચાળવણીનો જે ધંધો તે. બ્યાજ કમિશન-વટાવ વગેરે લઈને નાણાંની ઉચલપાથલ કરવી તે; વહીવટ ચલાવવો તે; નાણાવટીપણું કરવું તે.

નાણું, [સં. નાણક] બ્યવહાર માટે ચાલતા સિકાઓ અને પૈસા ટકો તે; ચલણી પૈસા રૂપિયા વગેરે તે; ચલણમાં ચાલતું ધાતુ વગેરેનું સરકારી છાપનું ચલણ તે. (૨) પૈસો; ધન; દોલત. (૩) મૂલ; કિમ્મત. નહાણું=નહાવું તે. કહે નાણાના ખેલ=નાણાથી બધું થાય છે નાણા વગર કંઈ થતું નથી.

નાત, સ્ત્રી [સં. જ્ઞાતિ] અમુક રીતરિવાજો અને ધર્મ વગેરેને લીધે હિંદુઓમાં પડેલા જે નાના મોટા લોકસમુદાય તે; જ્ઞાતિ: અમુક ગામ, દેહ વગેરે ઉપરથી એકસરખી રહેણીકરણીના લોકોનો સંસાર બ્યવહારના નિભાવ માટે બંધાયેલો જથ્થો તે. (૨) નાતીલાઓનું જમણુ તે: જ્ઞાતિજોગન. કહે નાત ગંગાનો પ્રવાહ=નાતને કંઈ પ્રાયશ્ચિત લાગતું નથી-તેનાથી સૌ પવિત્ર થાયાં છે, એવા અર્થમાં વપરાય

છે. નાતનું નોતરું ને પરખનું પાણી, એમાં સપાકું યું=ઘોઠો મારવો ને ખાવો; જમનું અને જમાડયું, એમાં ઉપકાર કે સપાડા જેવું કંઈ હોયજ નહિ એમ, નાતનું છાકું નાતમાં વરે.

નાતરાજ, વિં જેણે નાતરું કરેલું હોય તે એ; નાતરાની સ્ત્રી.

નાતરિયું, વિં નાતરું કરવાની છૂટવાળું; જેમનામાં નાતરાં થતાં હોય તે; પુનર્વ-
મનના પ્રતિબંધ વગરનું. :-નાતરિયાનાત.
(૧) નાતરાનું-સંબંધી. :-નાતરિયા ખાઈડો; નાતરિયા ગોર. (૨) જેમયું; વિગતીય; એકજ જાત-તરફનું ન હોય એવું; એક આખામાં એ જાત હોય એવું. :-નાતરિયા કાપડું=એક તરફની બાંધ રેશમી લુગડાની અને બીજી સુતરેલ હોય તેવું.

નાતરું, નં ધણી મરી ગયા પછી અથવા પરણેલા ધણીથી છુટાછેડા મેળવી સ્ત્રીએ બીજા પુરુષ સાથે સંબંધ બાંધવો તે; પુનર્લેખ; પુનર્વિવાહ; ધધરણું. (૨) જોડ-કાનો એક ભાગ જોતા રહી તેની જગાએ બીજો ભાગ જોડાય તે; જોડમાં જે વિ-
ષય થયો હોય તે. :-સભામાં ગયા ત્યાં બહાર જવાથી જોડામાં નાતરું થયું. કહે જોડામાં ગોળ નહિ અને નાત-
રામાં ઘોળ નહિ=ખીચડીમાં ગોળ ન થતે ને નાતરામાં ગીત મંગળ ન શોભે.

નાતવરે, પું નાતના લોકને જમાડવા તે; ચાલિભોજન આપવું તે.

નાતવાન, વિં [ફા.] નખણું; અચક્ત; નિર્બળ (૨) લાચાર; નિરાધાર. તરવાઈ ગયેલું હોય એવું તે.

નાતાલ, વિં [મં. Nakal] ઇસુના જન્મ સંબંધી; જેમના જન્મની યાદગીરીને લગતું. ખ્રિસ્તીઓ તા. ૨૫ જી ૩૧ ડિસેમ્બર લગી એ તહેવારો મળે છે તે સંબંધી.

નાતીધાતી, વિં નહાતીધાતી, જેને ઝડપ આવતો થયો હોય એવી (સ્ત્રી.)

નાતીલું, વિં નાતનું; ચાલિમાંનું; આખા સમૂહમાંનું એકાદ તે. ઉં નાતીલા જા-
તીલાથી સંપ કરી ચાલે સંસાર.

નાતો, પું સંબંધ; નિસમત; મેળ; ઘરવટ; પરિચય; રનેહસંબંધ; વ્યવહાર સંબંધ.

નાથ, પું [સં.] સ્વામી; પતિ. (૨) મા-
લીક; ધણી. (૩) ઇશ્વર; રાજા ઉપરી વડીલ. (૪) જેગી લોકના એક વર્ગની અટક. :-ગોરખનાથ. (૫) ઢારને વજ્ર રાખવાને તેના નાકમાં પરાવી રાખેલી દોરી તે; નથ; નાક વિધીને ધાલેલી દો-
રડી તે. અંકુશ; જેની અટક માણસ પર પગેરેને કાણુમાં રાખે એવું તે.

નાથણું, નં તાજવાની ઢાંડીના એ છેડાનાં કાણુમાં પરાવેલી પદ્માલટકાવવાની દોરી તે.

નાથણું, કિં સં નાથ ધાલવી; વિંધણું; અંકુશમાં-કળજમાં લેવું; દાળમાં આણવું. આ ધોલ્યાને હવે નાથો. અટકથી કામ કરે એવી ચુંગલમાં લેવું; પળોટવું.

નાદ, પું [સં.] સર; અવાજ; ધોર. (૨) હંદ; ટેવ; લત. (૩) તોર; ગર્વ; અભિમાન.

નાદર, વિં [મ] ધણું સરસ; કંતમ; શ્રેષ્ઠ.

નાદાન, વિં [જ] અણસમળું; છોકરવાદ; અચાન; અવિચારી. (૨) મૂર્ખ; ખેવકુશ.

નાદાનપણું, નં નાદાનિયત; છોકરવાદી; અચાનતા; અણસમળપણું.

નાદાનિયત, સ્ત્રી. નાદાનપણું; છોકરમત; અચાનતા. (૨) મૂર્ખતા; ખેવકુશી.

નાદાની, સ્ત્રી નાદાનપણું; છોકરવાદી. (૨) અણસમજ; અચાન. (૩) મૂર્ખાઈ; ખેવકુશી.

નાદાર, વિં [ફા.] જેની પાસે કંઈ પણ હોય નહિ એવું; મરીમ; દીન; કંગાલ. (૨) દેવાળિયું.

નાદારી, વિં નાદારને લગતું; નાદાર મં-
બંધી. :-નાદારી કોરટ. (૨) ઓં દેવાળું.
(૩) દેવાળિયા હાલત; પાસે કંઠ પણ
નહિ હોવાપણ; માગતું હેવું આપી શકાય
નહિ એવી જે હાલત તે; ગરીબી; દી-
નાવરથા; નિર્ધનતા. (૪) રાંકપણ; દેન્ય;
બેહાલપણ; નિષ્કિંચનપણ.

નાદી, વિં જેને નાદ લાગેલો હોય તે; છદી;
અચુક બાબતને વ્યસને ચઢેલ. (૨) અ-
ભિમાની; તોરી.

નાધડું, વિં નાનું.

નાન, નં [ફા.] મુસલમાન બધિયારા
જે મોટી રોટી બનાવે છે તે. (૨) લાઘવ;
નાનાં બાળકસાહી ઘર-કુટુંબની જે
સ્થિતિ તે; જેમાં મોટું માણસ રહેલું હોય
નહિ એવી સ્થિતિ તે; સગીર બાળક-
જીવાન સર જે ઘર વગેરે હોય તે; ઓછ,
આધેડ માણસનો અભાવ તે. :-એના
જવાથી નાન પડી. (૩) કમીપણ; ઓછપ;
હલકાપણ.

નાનકડું, વિં નાનું.

નાનડિયું, વિં નાનું.

નાનપ, જીં નાન.

નાનપણ, નં બચપણ; બાલ્યાવસ્થા.

નાનમ, ઓં હલકાઈ; હલકાપણું, લાંઘન;
ખોડ; દોષ. :-એમાં શી નાનમ છે. (૨)
નહિ મોટાઈ જેવું તે; ગરીબી જેવું તે;
નાનાપણું.

નાના, વિં વિવિધ; ધણાએક; તરેહતરેહના.

નાનું, વિં [સં. લણુ-લહાન] ઉમરે
કમ એવું; બાળક. ઉં મારે ખાળે નાનું
બાળ જો. (૨) લંબાણ પહોળાણમાં ને
વિસ્તારમાં કમ એવું. :-નાનું બારણું અને
નાનું ખેતર-દેશ. (૩) થોડી મહેનતનું ને
થોડો વખત ચાલે એવું. :-નાનું કામ.
(૪) સાંકડું. :-નાનું બાણું-કાણું. (૫)

દુંકું; નહિ લાંબુ. :-નાની લાકડી, નાની
ગલી. (૬) કદે કમ હોય. એવું. :-નાનો
જોળો-દગથો (૭) નહિ ઉચું; નીચું. :-
નાનો મિનારો, નાનું ઝાડ. (૮) ત્રીજું;
બારીક. :-નાની જીવાત, નાનો કણ. (૯)
નાજીક; સુકુમાર. ઉં નાની શી નારી ને
નાકે રે મોતા, પિક પરદેશ ને વાટડો
જોતી. (૧૦) સાધારણ; સામાન્ય. :-નાનો
વાતને મોટું રૂપ આપતા નહિ. મોટાથી
ઉલટું; છોટું; અલ્પ; લઘુ. (૧૧) નહિ
ટૂઠું; જીવાન; તરણુ. :-બે છોકરાં થયાં
તોય વડુ હજી નાનીને ? (૧૨) હલકું;
નહિ ભાર. :-નાનો ભારો; નાની ધડી.
(૧૩) આગર-મજતમાં કમ; અપ્રતિષ્ઠિત.
. :-એમ કરવાથી તું કંઠ નાના બાપનો
થઈ જવાનો છે. રૂં પ્રં નાના બાપનું=
હલકું; અપ્રતિષ્ઠિત વંશનું. નાનાં છોકરાંની
રમત=નહિ સુગમ-સહેલું એવું. :-આ કંઠ
નાનાં છોકરાંની રમત નથી. કહેડું નાનાથી
મોટું થવાય=ચઢતાં ચઢતાં મોટું થવાય.
નાનાને પણ સાંભળવું જોઈએ એવા અ-
ર્થમાં પણ વપરાય છે. નાનો પણ રાઇનો
દાણો=નાનું જાણીને ઉપેક્ષા કરવી નહિ-પણ
તીયું હોય. નાનું કાણું મોટું વહાણુ પુડાડે=
નાનાની ઉપેક્ષા મોટો ગેરલાભ કરે છે
માટે અલ્પવર્ધી અસાવધાન રહેવું નહિ;
કાંકરી ધડો ફોડો.

નાનુંધાણું, નં બળદની નાથ.

નાનુંસુરું, વિં જેવુંતેવું; નજીવું; સાધારણ.
:-આ કંઠ નાનુંસુરું કામ નથી ?

નાનેરું, વિં નાનું; ધણું નાનું. :-નાનેરું બાળ.
નાનો, પું માનો બાપ; દાદો.

નાનોબો, પું જીવાન માણસોનો સમવાય તે.

નાન્યતર, વિં [સં.] નરનારી બેમાંથી
એકેમાં નહિ એવું; નપુંસક સિંગનું. બ્યા-
કરણ પ્રમાણે નર જાતિ કે નારી જાતિમાં

નહિ એવું તે. :- ઘોડું, કુતરું.

નાપતું, વિં લાગુ પડે નહિ એવું. :- નાપતું વચન.

નાપસંદ, વિં [ફા.] પસંદ નહિ એવું; નહિ ગમતું; મનને નહિ રચતું હોય એવું; અપ્રિય; નહિ માફ.

નાપસંદગી, સ્ત્રીં પસંદ નહિ પડતું તે; અપ્રસન્નતા; અરુચિ; અભાવ; અપ્રિયતા.

નાપાક, વિં [ફા.] નહિ પાક તે; અપવિત્ર; બ્રહ્મ; ખરાબ; પાપી; અશુચિ.

નાપાકી, સ્ત્રીં અપવિત્રતા. ખરાબી, નાપાક હાલત.

નાપાડવી, કિં સં ના કહેવી; નકારવાસવો.

નાપાસ, અં [અં. Pass] નહિ પાર જવાતું તે; પાર ઉતરાતું નહિ તે (પરીક્ષામાં) નહિ પસાર થઈ જવાતું તે. :- ગમ પરીક્ષામાં કીકા નાપાસ થયો. કિં પ્રં નાપાસ થવું=નહિ પાર જવાતું; નહિ પસાર થવાતું; નહિ ફતેહમંદ નીતડવું; નાસીપાસ થવું; પાછાપડવું; હારીજવું.

નાપિણી, સ્ત્રીં હળમડી; ગાયછ.

નાપત, પું [સં.] હળમ; ગાયજો; વાળંદ; રીત.

નાપીક, જું નાપિત.

નાફરમાન, વિં આજ્ઞા પ્રમાણે નહિ વર્તનાર; હુકમને તાબે નહિ થનાર; અનાચકિત અવિધેય; અનાયત; અવગ્રાહકનાર.

નાફરમાની, સ્ત્રીં [ફા.] હુકમ નહિ માનવો તે; આજ્ઞાભંગ; અવગ્રા; અવગણના; અનાદર; ફરમાન નહિ માનવું તે (૨) વિં જાણુડિયા રંગતું.

નાપુદ, વિં [ફા.] હોયજ નહિ એમ કરી નાંખેલું હોય એવું; ખેદાનખેદાન; જમીનદોસ્ત; પાયમાલ; સમજા નાશ કરેલા હોય તેવું; નિર્મૂળ. કિં પ્રં નાપુદ કરવું=નિર્મૂળ કરવું; જાણે હોય જ નહિ

એવું કરી નાંખવું.

નાપુદી, સ્ત્રીં સાવનાશ; પાયમાલી; નિર્મૂળપણું; નાશ; સમજાક્ષય. (૨) ખરાબી, ઉગ્રછેદ.

નાભ, નં નાવ; હોડી.

નાભી, સ્ત્રીં [સં.] મધ્યભાગ; કેન્દ્ર; ટુંટી.

નામ, [સં.] કાષ્ઠ પથ્થુ પ્રાણી અથવા વસ્તુ જે શબ્દે ઓળખાય તે; સંગ્રા; અભિવાન.

(૨) વ્યાકરણ પ્રમાણે શબ્દના પાંચ વર્ગમાંનો એક કે જે વડે પ્રાણી પદાર્થને ઓળખાવે તે ઓળખાય છે. (૩) ખ્યાતિ; કીર્તિ; જશ; પ્રસિદ્ધિ; નામના. (૪) ખ્યાતિએ મેળવેલું અભિવાન-પદવી તે. કિં પ્રં

નામ કાઢવું=પ્રસિદ્ધ થવું; જશ મેળવવો; ઓળખાવું. નામ બોળવું=અકીર્તિ કરવી;

આપ્ત ખોવી; જશ ખોવો; ફિટકાર મળવો-થવો; નામ બુડાડવું. નામે રડવું=

દોષ નાંખવો; આરોપ મૂકવો. નામ પાડવું=

અમુક આંક ઠરાવવો; જે તે નક્કી કરવું.

(૫) અં લગારે જરાયે. :- સૌલડીમાં નામ

ગળપણુ નથી. ઉં નામ રહતાં ઠાકરાં,

નાંણું નહિ રહત. કીરતી કેરાં કોટડાં

પાડયાં નહિ પરંત. કહેં નામ મોટાં

તે દર્શન ખોટાં=નામે ભારે અને જોષએ

ત્યારે કંઈ નહિ, એવું જે તે.

નાનક, વિં નામતું.

નામકરણ, નં [સં.] બાળકતું પ્રથમ

નામ પાડવું તે; નામ કરવું તે. (૨) નામ

પાડવાનો જે વિધિ તે; સોળ સંસ્કારમાંનો

નામ પાડવાનો એક સંસ્કાર તે.

નામકર, વિં નામકર; નાકબૂલ; ફરી જવું=

એકવાર હા કહીને પછી ફરી જવું=નહિ

કમુલ રાખવું તે. કિં પ્રં નામકર જવું

=ના કમુલ કરવું; હા કહ્યા પછી ના

પાડવી તે. કાને હોય દેવા; નામુકર.

નામબદ્ધ, વિં [ફા.] લોકમાં સારી રીતે

જાણીતું; જેનું નામ જાહેરમાં જોવાનું હોય એવું; પ્રખ્યાત; લોકમાં જેના નામની પ્રસિદ્ધિ હોય તે.

નામજ્ઞેમ, વિ० નામનું; નામ ઉપર હોય તેનેજ મળે એવી-હુંડી વગેરે. :-નામજ્ઞેમ અને શાસ્ત્રજ્ઞેમ, એમ બે રીતની હુંડીઓ લખાય છે.

નામકામ, નામ નામ અને રહેવાનું ઠેકાણું બેઉ તે; પત્તા. :-નામકામ લખી આપજો, એટલે સુરત જઈશ ત્યારે મળીશ.

નામજ્ઞીવો, પું० રામજ્ઞીવો; કુલેકાની અને વરધોડા વગેરેની પાછળ ચાક્ષતી સ્ત્રીઓમાંની મુખ્ય યજમાનપત્ની જે દીવો સાથે રાખે છે તે.

નામદાર, વિ० [ફા.] જેનું નામ-નામના જાહેર હોય એવું; લોકવિખ્યાત જાણીતું; પ્રખ્યાત; મોટા નામવાળું; પદવીધર. :-નામદાર મહારાજ.

નામદારી, સ્ત્રી પ્રસિદ્ધિ; પ્રખ્યાતિ.

નામધાટું, પું० નામ ઉપરજ ક્રિયા પ્રત્યયો લાગે એવો જે શબ્દ તે. :-ગોદા=ગોદાટવું.

નામધારી, વિ० અરેખડું નહિ પણ જેણે માત્ર નામજ ધારણ કરેલું હોય એવું; ઢોંગી; બનાવટી; મોટા નામનું; કપટ નામ વાળું; મોટું નામ ધારણ કરેલું હોય એવું.

નામના, સ્ત્રી જેનું નામ લોકમાં ગવાતું હોય તે; પ્રખ્યાતિ; પ્રસિદ્ધિ; જાહેરાત. (૨) કાંતિ; આભર; નામની ખ્યાલિ તે; જશ બોલાવો-ગવાવો તે. ઉ० કુળવંત છે જગ નામનારે. દયારામ નામના મેળવવી=ખ્યાતિ મેળવવી.

નામનિવેશ, પું० નામ અને નિવાસ તે; ઠામ-ઠેકાણું ને નામ વગેરે તે.

નામનિશાન, નામ અને રહેઠાણની નિશાની વગેરે પત્તા તે. (૨) નામ અથવા ઝોળખાચ-ખખર પડે-સમજાય એવાં ચિહ્ન વગેરે તે. :-નામનિશાન વગર કેમ ખખર પડે ?

નામનું, વિ० નામ માત્ર હોય એવું; માત્ર દેખાડવાનું. :-નામનું નેતાંડ-જમવાનું નહિ.

(૨) મોટું; મિથ્યા; નકામું; વ્યર્થ હોય તેવું.

નામરાશિ, વિ० નામે એક રાશિનું; નામની રાશિએ મળતું. જ્યેતિષ પ્રમાણે અમુક અક્ષરો અમુક રાશિના, એમ ગણેલું છે અને તે રાશિના અક્ષરથી જે બે જણનાં નામ શરૂ થતાં હોય તે એકજ રાશિના એટલે નામરાશિ કહેવાય.

નામર્દ, વિ० [ફા.] મર્દમાં નહિ તેવું; પુરુષત્વહીન; જેનામાં મંત્રેમ શક્તિ ન હોય તેવો-પુદ્ગલ; નપુંસક. (૨) જનાની; બાયલો; અશર; કાયર. (૩) બીકણ; દિયકારો. કહેવું નામર્દ રડે દામને ને મર્દ રડે નામને=જેનામાં રળવાની શક્તિ નથી તે પૈસા માટે વળખાં મારે છે, ને જે મર્દ છે તે તો પૈસા માટે નહિ પણ નામના માટે ચલ કરે છે.

નામર્દાર્થ, સ્ત્રી નાકૌવતી; અશક્તિ; અપુરુષત્વ; નહિ મર્દપણું. (૨) બાયલાપણું; કાયરતા; દિયકારાપણું. (૩) અશરપણું.

નામર્દી, નામર્દી.

નામલેણું, નામ લેવું તે; નામના; નામ યાદ કરવાનું-સંભારણું તે. :-ભલા તેને દાકરો છે તો તેનું નામલેણું છે.

નામવર, વિ० [ફા.] સારી નામના વાળું; જાણીતું; પ્રખ્યાત.

નામવું, કિં० સં નીચું નમાવવું; ઢાળવું. ઉ० બાળી દામિની કંથ, નેત્રને નીચાં નામે. શામળ. (૨) ફરવું; વળવું. ઉ० જ્ઞેષ્ઠ ગૃહસ્થને આનંદ પામ્યા, પુત્ર જોવાને ધર જાણી નામ્યા. મુકુંદ. (૩) નમાવીને પાડવું; રફવું. (૪) ઢોળવું; નાંખવું; ધારકરવી.

નામજ્ઞુર, વિ० [ફા.] નાકપુત્ર; રદ-ખાતલ; અમાન્ય.

નામજ્ઞુરી, સ્ત્રી નહિ સ્વીકારવું તે; અ-

સ્વીકાર; નહિ કબુલ રાખવું તે.
નામાભિધાન, નં [સં.] નામ; સંઘા; જોગખ.
નામાવળી, સ્ત્રી [સં. નામ+આવળી.]
 નામોની ટીપ-યાદી તે; અનુક્રમે એક
 પછી એક નામ લખેલાં હોય તે.
નામાંકિત, વિં [સં.] નામે કરીને લોકમાં
 જોગખાતું હોય એવું; પ્રખ્યાત; પ્રસિદ્ધ;
 જાણીતું.
નામી, વિં પ્રસિદ્ધ નામવાળું; નામાંકિત.
 ઉં ગામી નામી ને મહીપતિ, જરને વશ
 વતી રહે. શામળ.
નામીયું, વિં નામાંકિત; જાણીતું; પ્રખ્યાત;
 લોકવિશ્રુત; જાહેર. કહેં. નામીએ ચોર
 ખાઈ જાય.
નામું, નં જુદે જુદે નામે જમે ઉધાર લેવાં
 નાણાંનો હિસાબ તે; જમે ઉધારનો ના-
 મવાર હિસાબ લખવો તે નામું. (૨)
 હક; દાપુ. (૩) વાર્તા; ખખર. (૪) નામ
 લખવાં તે. કહેં બધેયો ગણ્યો તે નામું
 લખે ને અબજુ રહ્યો તે દીવો ધરે. ઉં
 મંદારાને નામું લખે ને ઉટે ચઢીને ઉધે પ્રા.
નામુંઠામું, નં નામવાર હિસાબ અને તેની
 ખરાબર વિગત-કામ ઠેકાણું વગેરે તેમાં
 આપવું તે; વિગત વાર નામનો જમે
 ઉધાર હિસાબ તે.
નામુકર, વિં નાકબુલ; નાપાડવી તે.
નામુનાસિખ, વિં [ફા.] નાલાયક;
 અધટિત; અયોગ્ય.
નામુરાઈ, વિં [ફા.] નાઉમેદ; નિરાશ;
 આશાભંગ.
નામે, અં નામે ઉપર; ખાતે. :-મારે નામે
 માલ આપો. (૨) નામથી.
નામેનામ, અં એ નામનું એમ; એક નામના
 બે હોય એમ. (૨) વિં એક એજ
 નામનું. :-તમારે નામે નામ મારા ધરનું

માણસ છે.
નામેશી, સ્ત્રી હીનપદ; આળ; કલંક. (૨)
 શરમ; લાજ; ગેરિયત. (૩) લોકમાં આ-
 બર જવી તે; બેઆબર; અપજશ. :-
 એ નામેશી કોણ લે ?
નામ્ય, અં કલામાં. (૨) વિં અધીન; વશ.
નાયક, પું [સં.] કોઈ મંડળ અથવા
 ટોળાનો ઉપરી તે; મુખી; આગેવાન;
 મુખ્યજન. ઉં પુરનાયક ઘોરે ચઢ્યો વ-
 જીનરારે. (૨) નાટક અથવા ભવાઈ
 કરનારાઓનો વડો; સરદાર; મોટા આ-
 ગેવાન નટ; ભવાયો ભવાયામાં નાયક
 સંબોધન માનથી બોલાવવામાં વપરાય છે.
 (૩) સરદાર; મુકાદમ; સેનાપતિ; સિપા-
 ઇઓનો વડો; જમાદાર. :-આ થાણાનો
 નાયક કોણ છે ? થાણદાર. (૪) વાર્તા
 અથવા નાટકમાંનો મુખ્ય-આગેવાન પુરુષ
 તે; મુખ્ય વ્યક્તિ. :-નવલકથાનો નાયક
 સારા વર્ણવાળો નથી. (૫) સાહિત્યશાસ્ત્ર
 પ્રમાણે વિદ્વાન, ચતુર, રસિક ને ડાહ્યા
 જીવાન તે; આશક; પ્રિયપુરુષ. પ્રેમની
 રીતે ચતુર નાયક પુરુષના સાહિત્યમાં કેટ-
 લાક પ્રકાર બતાવેલા છે. દોરનાર ઉપરી;
 આગેવાન; નેતા. :-નાયક વગરનું ટોળું.
નાયકડા, પું ભિલ અને ખીજ અનાર્થ જા-
 તિઓમાંના એક લોક; ભિલ: જંગલી
 લોકની એક જાતિ તે. પંચમહાલ ને
 માળવા વચ્ચે આ લોકોની વસતી છે.
નાયકજી, સ્ત્રી નાયકજી; નાયકજી; રામજની;
 નાયગાયન કરનારી સ્ત્રી. (૨) વેસ્તા.
 નાયકજીવેડા.
નાયકાં, જી નાયિકા.
નાયકજી, જી નાયકજી; નાયકજી.
નાયડી, સ્ત્રી નાપડી; નાબી; જેમાં પેડાના
 આરા પરીવેલા હોય છે તે વચ્છું દીમચું.
 (૨) પાતળું આમડાનું દોરકું; તાંતનીરાશ;

ન્યાં ધણી શ્રેણીઓ મળતી હોય તે મધ્ય ભાગ.

નાયબ, વિ० [ફા.] તાપાનું; હાથ નીચેનું.

:-નાયબદિવાન. નાઇબ.

નાયિકા, સ્ત્રી [સં.] પ્રેમરસમાં પાવરધી રંગીલી જીવાન સ્ત્રી. કાવ્યશાસ્ત્રમાં એના મુખ્ય ત્રણ અને તેના ધણાક પેટા ભાગ પડેલા છે. :-સ્ત્રીયા, પરકીયા અને સામાન્યા, વગેરે. (૨) પ્રિયસ્ત્રી; પ્યારી. (૩) નાટક અને અથવા વાર્તાનું જે મુખ્ય સ્ત્રી પાત્ર તે; મુખ્યસ્ત્રી; અગ્રેસર સ્ત્રી. (૪) દુર્ગા; દેવી; શક્તિ. (૫) ગણિકા; વૃત્ય ગાયન કરનારી સ્ત્રી; વેશ્યા.

નાર, સ્ત્રી० નારી; સ્ત્રી; બાઇડી. (૨) પાણી; જીવ; સત્ત્વ.

નારકી, વિ० [સં.] નરક મંથંધી; નરકનું.

:-નારકી જીવ.

નારખું, ન० ચમરખું. (૨) નાઇડીમાં જે લોખંડની ચુડી ધાલવામાં આવે છે તે. એમાં લટ્ટા રહે છે.

નારદ, પું० [સં.] એક પરમ વિષ્ણુમક્ત ઋષિ; બ્રહ્માના પુત્ર-દેવર્ષિ. એ વીણા વગાડતા અને હરિજીવ માતા ત્રણે લોકમાં ફર્યા કરે છે. (૨) એ જણને લડાવી મારવાના સ્વભાવવાળો માણસ; મમરો મૂઠી આઘો રહે એવા સ્વભાવનો માણસ.

નારદવેડા, પું० કોઇ એ જણ વચ્ચે ચડમચડ થાય એમ કરવું તે; એ જણને લડાવી મારવાની કળા તે; નારદના જેવી લડાવી મારવાની વૃત્તિ તે; એકને આમ અને બીજાને તેમ કહી તેમની વચ્ચે ઝગડો કરાવવાનો જે સ્વભાવ તે; નારદપણું.

નારંગી, સ્ત્રી० [સં. નારંગ] રતુબડા પીળા છોડનું પોચું અને ખટમણ્ણ રસની પે-શીઓવાળું લાડું જેવડું એક ફળ; અને તેવું ઝાડ. (૨) વિ० નારંગીના રંગનું;

રતુબડા પીળા રંગનું. :-નારંગી રંગ. ના-રંગિયા રંગની સાડી.

નારાચ, ન० [સં.] એક તીક્ષ્ણચક્ષુ, ભાભો; તીરનું ફળું. (૨) તીર; બાણ; શર; ફેંકવાનું અસ્ત્ર. (૨) એક અક્ષરમેળ હેઠ-વૃત્ત.

નારાજ, વિ० નહિ રાજ તે; નાપુચ; અપ્રસન્ન; અસંતુષ્ટ. (૨) ચુસ્સે હોવું તે; કોપાવમાન. કમન હોવું તે.

નારાજી, સ્ત્રી० નાપુચી; અપ્રસન્નતા. (૨) ધતરાજી; કમન.

નારાયણ, પું० [સં.] જળમાં પોઢેલા બ-ગવાન; શેષશાયી-વિષ્ણુ. (૨) સંન્યાસીને નારાયણ કહીને નમન થાય છે. નારાયણ તેલ=આપણિ મિશ્ર દવાનું તેલ. નારાયણબલ=પિતરાની તૃપ્તિ માટે આપવામાં આવતો બલિ તે. મરનાર અને પતિત આદિના પ્રાયશ્ચિત માટે કરવામાં આવતી ક્રિયા તે.

નારાયણી, સ્ત્રી० [સં.] નારાયણની શક્તિ તે; દુર્ગા; દેવી; લક્ષ્મી.

નારિયેલ, ન० નાળિયેર; શ્રીફળ; જેમાંથી કોપરું નીકળે છે તે ફળ.

નારિયેલી, સ્ત્રી० નાળિયેરી; તાડના જેવું જેને શ્રીફળ થાય છે તે ઝાડ.

નારી, સ્ત્રી० [સં.] સ્ત્રી; બાઇડી; વનિતા; ઐરી. (૨) પાણીમાં થતી એક નાપુડિયા ને ધોળાં ફૂલની વેલ; નાળો. કહેવું નારી ઝારી ને વેપારી, બહાર વિજળાં ને મહિં મેલાં.

નારીકુંજર, પું० સ્ત્રીઓનો હાથો, એવી રીતે સ્ત્રીઓનું એક એકની ઉપર ગોઠવાવું કે જેથી કુંજર-હાથીની આકૃતિ બની રહે; સ્ત્રી પુતળીઓની એવી રીતની રચના કે હાથીનું સ્વરૂપ જણાય. અસત્ર આવી પુ-તળીઓના હાથીની હાપનાં હાથલ હપાતાં અને લોકમાં તે વખ્યાણાતાં. ઉ० નારી

કુંભરનાં ચીર.

નાર, નં ગામમાં વસાવેલો હલકાં કામ કરનારા નંગલી લોકનો સમુદાય તે; લુહારનું કામ કરનાર. ગામનું કામ કરે અને ગામની જાહેર ઉપજમાંથી ચુભરો કરે, એવા હલકા-નંગલી કામગરા લોક. વસવાયા:- કંદોઈ, કાઢિયા, કુંભાર, માળી, હળમ, સુતાર, દોર ઉછેરનાર, તંબોળી, સોની, ધોળી, કાળી, લુહાર, ઢેડ અને ચમાર વગેરે.

નારેકાર, નં દોર અને ધરવાખરા સાથે ગામેગામ ફરતા રહેતા તથા લુહારનું અને બીજું પરચરણ કરીમરીનું કામ કરનારા નંગલી-હલકી જાતના લોક તે. ઉં અમે મોટા ધરની વહુવાર, તમે કાનકુંવર નારેકાર, ક્યમ સંમ અસમ શોભે વાર? ખસો અળખા, અડશોની અલખેલા.

નારૂં, નં માંસલ અવયવમાં પડેલું કહોતું કાણું; માંસમાં પડેલો સડાનો ઉડો લોક તે; કાણાં; વેહ; શાર-રાં. :-ચામડીમાં નારાં પડી ગયાં છે અને તેમાંથી ગંધાતો રસી-પર નિગળે છે.

નાલ, જુ. નાળ, અને ન્યાલ.

નાલ, સીં ઘોડાના પગના ડાગલા જેવી લંબજોળ એક જાણુથી ખુશી લોખંડની કડી.

નાલકી, સીં એક જાતની ખુરસી જેવી પાલખી.

નાલંદ, નં મગધમાં આવેલું એક પ્રાચીન શહેર-ગામ. યૌદ્ધકાળમાં આ ગામમાં ખુદોનું મોટું વિદ્યાપીઠ હતું. ચીનથી હિન્દુસ્તાનમાં યાત્રા કરવા આવેલા ચીના મુસાફરોએ તેની મોટાઇનાં ધણાં ધણાં વખાણ કરેલાં છે. તે કાળે નાલંદ અને તક્ષશિલા એ બે મોટામાં મોટાં વિદ્યાપીઠ હતાં. હજારો દેશી વિદેશી વિદ્યાર્થીઓ

ત્યાં રહીને શાસ્ત્રાભ્યાસ કરતા.

નાલાયક, વિં [ફા.] નહિલાયક તે; કામમાં આવે નહિ એવું; નકામું. (૨) અયોગ; અધટિત; અસંબ. (૨) ગેરવાજીબી; અયુક્ત.

નાલાયકી, સીં નહિલાયકી તે; અયોગ્યતા. ગેરવાજીબીપણું. અસંબંધપણું; અનાવડ; અયુક્તપણું.

નાલાસ, સીં [ફા.] બદગોષ્ઠ; મીખત; નિંદા; આળ મૂકવું તે.

નાલેસી, સીં [ફા. નાલિશ] મદગોષ્ઠ; નિંદા. :-નાલેસીની ફરિયાદ. (૨) શરમ લાગે એવું તે; નહિ શોભે-ધરે એવું તે.

નાવ, નં [સં. જો] નાનું વહાણ; હોડી. નાવડી, સીં નાની હોડી.

નાવડું, નં હોડકું.

નાવણ, નં નહાવું તે; સ્નાન. (૨) ઋનુ સ્નાન.

નાવણ્યું, નં નહાવા ખેસવાનું લાકડું-પાટલું; જેની ઉપર ખેસીને સો નહાવું હોય તે. (૨) સ્નાન (કવિતામાં)

નાવણ્યો, પું. ઉનામણો.

નાવાલ્યો, પું. નાવલો; નાથ; પતિ; સ્વામી.

નાવલો, પું. ધણી; સ્વામી; પતિ.

નાવાકેરૂં, વિં [ફા.] અજણ; નહિ જાણીતું; અજણ્યું.

નાવારસ, વિં વારસ વગરનું; નધણિયાતું; વારસો લેનાર કાષ્ઠ હોય નહિ એવું.

નાવિક, પું [સં.] વહાણ ખેડનારો; વહાણવટી; વહાણ ચલાવનારો તે વહાણનો માલિક. (૨) સુકાની; ટેડેલ.

નાવી, પું. હળમ.

નાવું, કિં અં નહાવું; સ્નાન કરવું; પાણીથી શરીર ધોવું.

નાશ, પું [સં.] કાષ્ઠ પણ વસ્તુને બાગી

તોડી તેતું નામ ન રહે એમ કરવું-થવું
તે; નાચુદી; પાયમાલી; વિધવંસ; સંહાર.
(૨) તુકસાન; ટોટો. (૩) ખરાબી.
નાશક, વિં [સં.] નાશ કરે એવું; સંહારક.
નાશકારક, વિં નાશ કરે એવું; સંહારક.
નાશવંત, વિં [સં.] નાશ પામે એવું;
ફના; અસ્થિર.
નાશી, વિં નાશ પામે એવું. પ્રત્યય. ખીન્ન
શબ્દ સાથે જોડાય છે. અવિનાશી=નહિ
નાશ પામે એવું; કદનાશી.
નાશેહ, સ્ત્રી શેહમાંથી રાજને ખસેડવો તે;
શેહરહિત કરવું તે; નહિ શેહમાં હોવું તે.
નાસ, પું [સં. નાસા] નાકથી ધુણી-
વરાળ વગેરે દમમાં લેવાં તે. રોગ મટાડવા
માટે.
નાસણું, નં નાસવું તે; નાસરડું.
નાસતપાસ, સ્ત્રી બહુવાની ઉદ્વિચોથી પ-
રખી લેવું તે; તજવીજ કરી જોવી તે;
આતમી કાઢી જોવી તે; તપાસ; ભાળ.
નાસભાગ, સ્ત્રી આમ તેમ નાસતા ને ભા-
ગતા રહેવું તે; ભાગાભાગ.
નાસરડું, નં પું પુંડ ખતાવી નાસી જવું તે;
ભાગવું તે; નાસણું.
નાસરી, સ્ત્રી યુગરાતી હિસાબમાંની એક
ગણતરી. એની બાર બહામ ગણાય છે.
નાસવું, કિં અં બયથી દૂર ભાગવું; ખસવું;
છેટે જતા રહેવું. (૨) ઉત્તાવળે દોડવું;
હડી-કાઢવી. (૩) છુપાતા ફરવું;
જતા રહેવું; સંતાવું.
નાસા, સ્ત્રી [સં.] નાક; નાસિકા. ના-
સામણિ=નાકની યુની.
નાસાથ, પું [સં.] નાકતું ટેરવું.
નાસાનાસ, સ્ત્રી ભાગાભાગ; આમતેમ
દોડાદોડી કરવી તે.
નાસાનાસી, સ્ત્રી ભાગાભાગ.
નાસિકા, સ્ત્રી [સં.] નાક.

નાસીપાસં, વિં [કા.] નાકમેદ; નિરાશ.
નાસીપાસી, સ્ત્રી નાકમેદી; નિરાશા.
નાસુર, નં નાક અને કંઠ વગેરેમાં પડતું
સડાતું હિર; રસી ફૂગતું નાક.
નાસ્તિ, સ્ત્રી [સં.] નહિ હોવું તે; અભાવ;
શૂન્ય; નહિ હયાતી હોતી તે.
નાસ્તિક, વિં [સં.] ઇશ્વર નથી એવી
મતિતું; ઇશ્વરના અસ્તિત્વને નહિ માનનાર,
વેદ અને શાસ્ત્રો ઉપર જોને આસ્થા ન
હોય તે. (૨) પું આસ્થા વગરનો
માણસ; વેદને નહિ માનનારો; ચાર્વાક;
દિગમ્બર; લૌકાયતિક.
નાસ્તિકતા, સ્ત્રી [સં.] ઇશ્વરને, વેદને
કે ધર્મશાસ્ત્રને નહિ માનવાપણું; યશ ક-
રવામાં કંઈ સાર નથી, પરમોક છેજ નહિ
અને ઇશ્વર રહિત જગત છે એવી જે
માન્યતા તે.
નાસ્તિકપણું, નં નાસ્તિકતા.
નાસ્તો, પું [કા.] સત્વારના પહોરમાં જે
થોડું ખાવું તે; શિરામણ તે.
નાહ, પું ધમધમતો અંગારો.
નાહક, અં [કા.] કારણ વગર; કથા;
ખાલી; અમસ્ત.
નાહકર્તું, વિં ગેરવાળખી; અમસ્ત; મિથ્યા.
નાહણું, નં નહાવું તે; સ્નાન; અંજોળ;
નહાવણું.
નાહર, નં વકરેલું વર; વરની ગતિતું હિં-
સક પ્રાણી; નહાર.
નાહવણું, નં સ્નાન; અંજોળ. ઉં નાહવણું
કરો મહારાજ; નાહવણું કરીને ઉભા રજા.
થાળ. (૨) અડકાવ; ઝટ, સ્નાન તે.
નાહવું, કિં અં નહાવું; સ્નાન કરવું.
નાહિયેણું, સ્ત્રી ભાટણ. (ભર્યોના પ્રતિહાસ.)
નાહી, નહિ. કવિતામાં વપરાય છે.
નાળ, પું [સં. નાલ] અંદરથી પોલી
લાંબી નળી. (૨) મર્લેમાંના બાળકની

હી સાથે જોડાયેલી તે નાંડી કે જેની મારફતે બાળકનું મૂળમાં પોષણ થાય છે. બાળક જન્મતાં તે કાપી નાખવામાં આવે છે. એનો એક છેડો જે બાળકની હીડીને લાગેલો હોય છે તે પછી સુકાઈને ખરી પડે છે. (૩) ઘોડા અને બળદના પગ નીચે નખ ધસાય નહિ તે માટે જડવામાં આવતી લોહાની નખનાં ઘાટની ચપડી કડીઓ-પતરીઓ તે. ઘોડાના નખના ફાલવાના આકારની લોખંડી પડી કે જે બૂટ-જોડાને તળિયે પાનીવાળે ભાગે જડાય છે તે. એડીએ જડાતી લોહાની ચપડી અર્ધ લંબગાળ પડી. (૪) સીં નેળ; સાંકડો બે તરફ વાડવાળો રસ્તો; નાળિયું; મઘી. (૫) નેવનું પાણી ઝીલવાની લોહ કે તાંબાના પતરાની નીક. (૬) નેવું; નળિયું. છાપડું ઢાંકવાનું. :-તાળનો કકડો, પડ-પર-નાળ. કહે. નાળનાં ગાડાં કંઈ નાળમાં રહે છે ?=કલોગ ને વાન કરવાંથી મુશ્કેલીઓ વખત લાગવા છતાં પણ ઉકેલાય છે.

નાળકું, નં નાળયું.

નાળયું, નં ઘડા જેવા વાસણમાં બરેલા પ્રવાહીની ધાર કરવાની નળી; નળી જેવું સાંકડું ને લાંબું મોં; આબખોરા અને આરોની રૂપે લગાડેલું પ્રવાહી નામવાનું હુંગળું; નાળવું.

નાળબંધ, વિં બળદ અને ઘોડા વગેરે બાર-બરદારી પ્રાણીઓને પગે નખના આકારની લોહાની પતરીઓ જડવાનું કામ કરનાર; ઘોડાને પગે નાળ જડનારો.

નાળકું, નં નાળયું. આરી અને વાહીનું નાળવું; હુંગળી.

નાળિયું, નં સાંકડો લાંબો રસ્તો; નેળ; નાળ; મઘી; બંને બાજુએ વાડ હોય એવો લાંબો ને પેડાના ચીલાથી ખંજુાઇ ઉડો

થઇ મથેલો સાંકડો માર્ગ; બે ખેતરો વચ્ચેનો માર્ગ.

નાળિયેર, [સં. નારિકેલ] એ નામનું એક ફળ. એની ઉપર રેસાવાળી છાલ, છાલની નીચે કઠણ કોટલું અને કોટલામાં કોપર હોય છે. એ કોપર પોષાવા વચલા ભાગમાં સહેજ ઘોળું ને મીઠું પાણી રહે છે. લીલાં-તાજાં નાળિયેરનું પાણી લોકો પીએ છે. સુકા કોપરાની કાચકોઓ પી-લતાં તેમાંથી તેજ નીકળે છે. વનસ્પતિ-માંથી નીકળતાં તેમાંનાં આ તેજ એવું છે કે જે હંડી ઋતુમાં ઠરી જાય છે. કોપરેજ કેટલેક ઠેકણે લોકો ખાય છે. શ્રીફળ. લીલું સુકું કોપરું તો સૌ લોકો ખાય છે. એની છોર-ખમણની મિકાઇ પણ બને છે. તે કોપરાપાક કહેવાય છે. ૩૦ પ્ર૦ નાળિયેર આપવું=નોકરીમાંથી રળ આપવી; રૂપસદ આપવી. નાળિયેર મોકલવું=વિવાહનું માયું કરવું. નાળિયેર સ્વીકારવું=વિવાહનું માયું કબુલ રાખવું. ખડખડિયું નાળિયેર=અનાવડને લીધે અ-પમાનથી રૂપસદ મળતી તે. નાળિયેરી પુનમ=ત્રાવજ્ય સુદિ પુનમ. ૬૦ ક્યાંનાં તે આખ્યાં બીડકાં, મોતીવાળા બમરજ, ક્યાંનાં આખ્યાં નાળિયેરે, મોતીવાળા બમરજ.

નાળિયેરી, સીં નાળિયેરનું ઝાડ.

નાળિયેરો, પું ઉલકા; નાળિયેરનું કોપર કાઢી લીધેલું આખું કોટલું.

નાળું, નં વરસાદમાં, નદીનાં અથવા ફિર-યાનાં પાણી જેમાંથી બરાય ને વહી જાય તે વહેકળો; વહેળો. (૨) ઝરો; માંની નદી.

નાળો, પું પાણીમાં થતો એક જાતનો વેલો.

નાંખ, સીં નંખાવું તે; ઉલટી; વમન.

નાંખવું, કિં સં. વેગળે ફેંકવું; ઉશોટવું; જુ. નાખવું.

આવે-અંધાધ અમ એવું જે સ્થાન તે;
નિકળાય તહિ એવું સ્થાન.
નિબંધવું, કિં અં કરસણને કુંડાં આવવાં;
અનાજના છોડવાને કણ આવવા; કરસણ
પાક ઉપર આવી જવું. (૨) પાકનું-તવી
ઉપરિ યાદે ફૂલવું; ફક્તિયવું.
નિબંધવું, નં [સં] મહારો; સંધર્ષ; મસાવું તે.
નિબંધ, પું વેદક કાપ.
નિબંધ, પું [સં] નામસંબંધ; કાપ; વૈદિક
શબ્દોનો કાપ.
નિબા, સીં [કા.] મહેરમાની; કૃપાદષ્ટિ.
(૨) સંભાળ; સાવચેતી.
નિબેખાની, સીં કૃપાદષ્ટિ. (૨) સંભાળ;
સંભાવના. (૩) દેખરેખ; તપાસ; જાવનો.
નિબેષ, પું અવાજ.
નિબાણ, વિં નીચું હોય એવું; નીચે જતું-
ઢાળ પડતું (૨) નં નીચું તે.
નિચિંત, વિં [સં.] બેદિકર; નચિંત;
ચિંતારહિત.
નિચોલ, નં ઉપર ઝાડવાનું વચ્ચ; પિછોડી.
(૨) આવજાદન; ઉપવચ્ચ. (૩) ચોળી.
નિચોવવું, કિં સં ઢાખીને પ્રવાહી
વગેરે બહાર કાઢવું; ચમદીને-આંખળીને
વચ્ચમાંથી પાણી કાઢી નાંખવું; દબાવીને
નિતારવું. : કપડાં નિચોવવાં. (૨) દબાવ
ચલાવી-જુલમ કરી નાંખ્યાં વગેરે કઢાવવું
તે; કસ રહે નહિ એમ કરવું; તમામ
સત્ત્વ ઢાખીને લઈ લેવું. :તેણે પ્રગળે
નિચોવવામાં બાકી રાખી નહિ.
નિજામણ, નં માટલી-ગોળીનું વીજળામણ
તે; ધોવરામણ.
નિજારો, પું ગંદ પાણી જવાનું ડેકાણું; તીક;
મોરી.
નિજાળવું, કિં સં વીજળવું; પાણી ઉજાળી
ધોવું.
નિજ, વિં [સં.] સ્વકીય; પોતાનું; જાતનું.

(૨) ખાસ :-નિજમંદિર.
નિજવું, કિં અં [મ] ઉપવું; નિદ્રા કરવી.
નિજાનંદ, પું [સં.] પોતામાં જોને પરમ
આનંદ હોય તે; ખાસ.
નિરોળ, અં નકો; નિચે.
નિરં, અં નકો.
નિરં, કિં [સં. નિરં] અં પુરવું; ઝોણું
થવું; વીતવું; પસાર થવું. :-આજે તો દહાડો
કેમે કર્યો નિરંતો નથી. (૨) નીભવું; યજ્ઞરવું;
જવું. :-જન્મ કેમ નિરંશે. (૩) અંત આવવો.
નિરંચો, પું તંગી; ખોટ.
નિરં, વિં ડર વમરવું; કાષ્ઠી શ્રીએ નહિ
એવું; નિર્ભય; અમય હોય તે. (૨) છાતી
વાળું; બહાદુર. કિં પ્રં નિરં રહો=
નિર્ભય રહો.
નિતરવું, કિં અં ટપકવું; પાણી ઝાં
કરવું; ચુકવું.
નિતરાણ, નં નિતારી લીધેલું જે પાણી
વગેરે તે.
નિતરામણ, નં ફરલા પ્રવાહીની ઉપરનું
પાણી તે; રજ અથવા બારે વસ્તુ નીચે
બેઠા પછી ઉપરનું સ્વચ્છ પાણી તે;
નિતાર; નિતારતાં નિકળેલું તે.
નિતર્યું, વિં નિતરેલું; જેમાંનો ડહોળો-
રજ વગેરે નીચે ખેસી ગયાં હોય અને
ઉપર સ્વચ્છ ચીજ (પ્રવાહી) રહેલું હોય
એવું; ડહોળો, રજ, કે કચરા વગરનું;
સ્વચ્છ; અમલ; નિર્ભય;—નિતર્યું પાણી.
નિતંમ, પું [સં.] જંગ ઉપરનો જે માંસલ
અવયવ તે; કટિ યશ્ત્રાદ્ભાગ; યાપો;
દગરાં. (૨) ઉચો ને ઉતરતો ઢોળાવ તે.
નિતંબિની, સીં [સં.] નિતંમવાળી સીં;
જેના નિતંમ ખાર ને દળતા હોય તે
સીં. પોતાતા આપાવાળી સીં, ચુંદર મનાતી
હોય કાવોમાં નિતંબિની શબ્દ; વપ-
રાયેશે છે.

નિતારણું, કિં સં રજ અથવા ડોળો
 નીચે ઠપા પછી ઉપર રહેલું નીરજ પાણી
 લઈ ભેલું-કંતારણું તે; તુણાદિક આવે
 નહિ એમ રવચ્છ પાણી ઉતારી ભેલું તે.
 નિત્ય, અં [સં.] રોજ; હમેશ; દરરોજ;
 સર્વકાળ; સતત. (૨) આણ; જરી;
 સનાતન. ૩. પ્રં નિત્ય ઉડીને=વારંવાર;
 હરહમેશ:-નિત્ય ઉડીને આ શો ભવાડો?
 નિત્યકર્મ, નં [સં.] દિન વણે કરવાનાં
 હમેશનાં પૂજન-પ્રાર્થનાદિક તે.
 નિત્યતા, સ્ત્રી અવિનાશીપણું; સાચત રહે-
 વાપણું; કાયમપણું;-ન નાશ પામવાપણું
 તે; હરહમેશ હયાત રહેવાપણું તે.
 નિત્યાનંદ, પું [સં.] નિત્યે આનંદ-આ-
 નંદ રહેવો-હોવો તે; સદાનંદ; પરમજ્ઞ.
 નિત્યાનિત્ય, વિં કાયમ અને નહિ કાયમ
 એવું; સ્થિરાસ્થિર.
 નિત્યે, અં રોજ; હમેશાં.
 નિહરી, સ્ત્રી ઉધ; નિદ્રા કવિતામાં ને કા-
 હિયાવાડમાં વપરાય છે.
 નિદર્શન, નં [સં.] દર્શાવ; ઉદાહરણ.
 નિદર્શના=એક કાબ્યાલંકાર.
 નિદાહ, પું [સં.] ઉનાળો; ગરમીની મો-
 સમ; શ્રીમકાળ.
 નિદાન, નં [સં.] રોગનું મૂળ કારણ;
 વ્યાધિ કેમ થયો તેના હેતુ સંબંધી વિ-
 ચાર-તપાસ તે; રોગ નિર્ણય (૨) પ-
 રિણામ; છેવટ. એજ નિદાન. (૩) જર; ખચીત.
 નિદિધ્યાસ, પું [સં.] સાંભળેલી વસ્તુનું
 ચાલુ ચિન્તન તે.
 નિદિધ્યાસન, નં [સં.] સાંભળેલી અને
 વિચાર પર લીધેલી આયતને ફરી ફરીને
 યાદ કર્યા કરવી તે;-અવજ, મનન અને
 નિદિધ્યાસન.
 નિદેશ, પું આજ્ઞા; હુકમ; દરમાન.

નિક્ષા, સ્ત્રી [સં.] પ્રાણીઓને થાક ચઢ-
 વાથી થતી વિરામની આળસુ અસર
 તે; ઉધ.
 નિક્ષામાન, [સં.] ઉધનું; ઉધમાં પડેલું;
 નિદ્રાવશ.
 નિક્ષાણ, વિં [સં.] ઉધમાં આવેલું; આ-
 ણસ ભરેલું; (૨) ઉધણસી.
 નિધકક, વિં બેધકક.
 નિધજિયાણું, વિં ધણી વગરનું; નવારમ.
 નિધજિયું, વિં ધણી વગરનું; નવારસ.
 નિધન, નં [સં.] મોત. ઉં પતિ નિધ-
 નનું દુઃખ મોટું. વિં નિર્ધન; ગરીબ.
 નિધાન, નં [સં.] આધાર:-મુજ્જનિધાન.
 (૨) નિધિ; પાત્ર.
 નિધિ, પું [સં.] બંડાર; કોઠાર; મંચય.
 (૨) કુદરતી ખાણ; આધાર:-મુજ્જનિધિ.
 નવનિધિ કહેવાય છે:-પદ્મ, શંખ, ચક્ર
 કન્ઠપ, મુકુંદ, કુંદ, નાલ, ખવે ને મહાપદ્મ.
 નિનાદ, પું [સં.] નાદ; અવાજ; સોર.
 નિપજ, સ્ત્રી ઉત્પન; પેદાશ. (૨) લાભ;
 નફો. (૩) ઉત્પત્તિ. (૪) ફળપાક તે;
 નિપજન તે:-ઉત્પન્નનિપજ.
 નિપજણું, કિં અં છેવટ પરિણામ આવવું
 તે; ફળણું; પ્રાપ્તિ થવી; લાભ મળવો.
 નિપજન થવું; પાકે-પરિણામે ઉતરવું;
 પેદાશવું.
 નિપજનવું, કિં સં બનાવવું; તૈયાર કરવું;
 પકાવવું. (૨) ઉત્પન કરવું; પેદાકરવું;
 રૂપ આપવું.
 નિપટ, અં છેક; તદન. (૨) વિં બેશ્વરમ.
 નિપાત, પું [સં.] પડીજવું તે; પાચમાલ
 થવું-નાશ પામવું તે; પતન; ખત. (૨)
 મરણ પામવું તે; મોત; મરણ.
 નિપાણું, કિં સં બનાવવું; તૈયાર કરવું;
 પેદાકરવું; ઉત્પન કરવું. (૨) પકાવવું.
 ઉં ખીરે નિપાણું કાણુ એકમાં, જમવા

નાંગર, ન૦ લંગર; વહાણની મોટી બિલાડી.

નાંગરણું, ન૦ નાંગરણું; ગાળો.

નાંગળા, ઓ૦ વહાણની બિલાડી; નાંગર;

લંગર. (૨) અટકાવ; અવરોધ.

નાંગળાતું, કિં સ૦ વહાણ ચોભાવતું તે;

લંગરતું; ભરતી ઓટમાં હોડી કે વહાણ

આમળ પાછળ તથાજ જાય નહિ તે માટે

નીચે જમીનમાં ખુંટી જાય એમ દોર

બાંધેલી બિલાડીથી રોકતું તે. (૨) જોતરતું.

નાંગળું; ન૦ નાકું; મોરિયું ધાલવાની પાતળી

દોરા-પટીના ગાળો. :-અંગરખાના કોઠા

પાસેનું નાંગળું તૂટી ગયું છે. ગાજ; કાણું.

નાંદિયો, પું૦ પોદિયો; મકાદેવનો નદી.

નાંદી, ઓ૦ [સં.] નાટકના પ્રારંભની

કવિતા, કે જેમાં શ્લોક, જોનારને આ-

શીર્વાદ અને નાટકની વસ્તુનું સૂચન

હોય તે.

નાંદીશ્રાદ્ધ, ન૦ [સં.] મંગળ સમારંભની

શરૂઆતમાં પિતૃઓની પ્રસન્નતા માટે ક-

રવામાં આવતું શ્રાદ્ધ તે; શ્રાદ્ધનો એક

પ્રકાર.

નિ, અ૦ [સં. નિર્] નિષેધ, અભાવ અને

નહિ એવો અર્થ બતાવનારા પ્રત્યય તરીકે

શબ્દની પાછળ જોડાય છે. :- નિ:શબ્દ

(૨) નિશ્ચય બતાવે છે. એની આગળ

વિસર્ગ છે. નિ:-નિ:સંજ. નિર્મળ-મળરહિત.

નિકટ, અ૦ [સં.] પાસે; નજીક; સમીપ.

નિકર, પું૦ [સં.] સમૂહ; જથ્થો. (૨) અ૦

નહિતર; નહિ તે. :-ઝટ યાજ્ઞો નિકર હું

જપ્ત.

નિકષ, ઓ૦ [સં.] શરાણુ; ધાર કાઢવાનો

પથર.

નિકસવું, કિં અ૦ નિકળવું; સરીજવું.

નિકળવું, કિં અ૦ અંદરથી બહાર આવવું.

:-ધર બહાર નિકળ. (૨) ફૂટવું; ઉપસવું;

ઉભવું. :-બળિયા નિકળ્યા; યુમ્મું નિકળ્યું;

ફણખા નિકળ્યા. (૩) બંધનમુક્ત થવું;

ફૂટવું. :-તે કેદમાંથી નિકળ્યો. (૪) મા-

લમ થડી આવવું; જડવું; છુપાયેલું મળવું.

:-સો રૂપિયામાંથી બે તાંબાના નિકળ્યા.

(૫) પ્રસિદ્ધિમાં આવવું; જાહેર પુરષ

તરીકે જાણીતા થવું. :-એના બાપ કરતાં

એ સારો નિકળ્યો. (૬) જણાઇ આવવું;

જાહેર થવું. :-ખૂબ મિલકત નિકળી. (૭)

ઉપજવું; ઉઠવું. :-આ કલમથી અક્ષર

સારા નિકળતા નથી. (૮) ઉપડવું; ખુલ્લા

થવું; બેઠાવું. :-આજે કેવો સાદ નિકળ્યો.

(૯) મનમાંથી બહાર આવવું. :-એની

વાત નિકળી. (૧૦) નવું અમલમાં આવવું.

:-હમણાં આ કામદો નિકળ્યો (૧૦)

નિભવું; યુગ્મર થવું. :-એના દહાડા કેમ

નિકળશે? નિકળી જવું=ચવહાર-ચર્ચાદા

છોડીને નાસી જવું; ઓએ પતિનું ધર

મૂકી બીજા પુરુષ સાથે જતા રહેવું. (૨)

ખતમ થઇ જવું; રદજવું. :-મુકરદમો

નિકળી ગયો. નિકળીરહેવું=બંધથવું; ઝરવું-

વહેતું અટકવું.

નિકંદન, ન૦ સમૂહો નાશ; જડમૂળથી ઉખડી

જવું તે; કચ્ચરધાણું નિકળી જવો તે.

કિં પ્ર૦ નિકંદન જવું=સમૂહો નાશ થવો;

નિર્વશ જવો; કચ્ચરધાણું નિકળી જવો.

(૨) અ૦ મૂળમાંથી ઉખાડી નાંખેલું હોય

તેમ. ઉ૦ કૌરવકુળ નિકંદન કાઢું, તેનો

કફ વિસ્તાર.

નિકા, પું૦ [અ] નેકા; લગ્નસંબંધ;

વિવાહ. કિં પ્ર૦ નિકા પઢાવવા=લગ્ન

કરાવવાં. નિકા પઢવા=લગ્ન કરવાં. (૨)

એક જાતનું શાકફળ.

નિકાનીકાચરી, ઓ૦ નિકા નામના ફળના

મીઠું ચંદાવી સુકવેલા કકડા; કાચલી.

નિકાચ, પું૦ કુકામ; રહેઠાણ. (૨) ધર.

નિકાલી, પું૦ ગુંચવણનો અર્થ બાવવો તે.

તોડ; નિવેડો. (૨) અંત; છેડો; છુટકો; છેવટ. (૩) ફડો; ફડો; બંધ પડેલું ખુલ્લું કરવું અથવા ગુંચવેલું ફેરવી આગળ વધે એમ કરવું તે; સમાધાની-કરાવ. કિં ૫૦ નિકાલ કાઢવો=છેડો લાવવો; તોડ કાઢવો.

નિકાસ, સ્ત્રી વેચાઉ માલ વગેરેનું પરદેશ જવું તે; નિર્ગમન; આયાતથી ઉલટું તે. નિકાસ વેપાર=પરદેશ માલ મોકલવાનો જે વેપાર તે.

નિકાસી, વિં નિકાસ કરનાર. (૨) પરદેશ મોકલવાનું હોય તે. :-કેટલોએ નિકાસી માલ ડકા પર પડ્યો છે.

નિકુંજ, સ્ત્રી [સં.] વનસ્પતિની ગાદી થતાં તે; ઉડો અને ગાદો વનસ્પતિએ છાયેલો ધોતલો; વેલીઓથી છવાયેલી શીળી યુદ્ધા; લતાગૃહ.

નિકુંજ, વિં [સં.] અધમ; બહુજ ખરાબ. (૨) ગુચ્છ; હલકું.

નિકેતન, નં [સં.] ઘર; મહેલ; મંદિર. ઉં નરનાથ નિકેતનની નિકેટ.

નિકોરી, સ્ત્રી કોસનું પાણી જે રસ્તે ખેતરમાં જાય છે તે; નીક; મોરી.

નિકોપ, પું [સં.] નાંખવું તે; આલેપ; ફેંકવું તે; ચૂકવું તે.

નિખર્ષ, વિં [સં.] સો અબજ જેટલી સંખ્યા તે; એક હજાર કરોડ; ૧૦૦,૦૦૦, ૦૦,૦૦,૦૦.

નિખાર, પું ખારના પાણીથી ધોઇને ખેળ કાઢી નાંખવી તે (કપડાની) ખૂમ ખખાળી નાંખવું તે; કપડાને પહેલી વાર ખૂમ ધોઇ નાંખવું તે. કિં ૫૦ નિખાર કાઢવો=કપડાને પહેલીવારનું ધોઇને સ્નાન કરવું. (૨) ખેળ; કાંછ. કપડાની ખેળ કાઢી નાંખવી. (૩) મોટો ઝોડ; પાણીનું કાણામાં થયેલું ઝોસરી જવું તે. બરલી ઝોડના

પાણીની જે છેલામાં છેલી ઉતર તે નિખાર. નિખારવું કિં સં ખેળ નિકળી જાય તેમ કરવું; કપડાને ખૂમ ખખાળીને ધોઇ નાંખવું. નિખાલસ, વિં જેના મનમાં કપટ ન હોય તેવું; ખુલા દિલનું. (૨) શુદ્ધ; અંકલુપિત. (૩) શીળું; સાલસ.

નિખિલ, વિં [સં.] સર્વ; સમગ્ર; તમામ; બધું.

નિગડ, સ્ત્રી [સં.] હાથીના પગમાં નાંખવાની સાંકળ (૦) ખેડી; જંજીર. (૩) હેડ.

નિગમ, પું [સં] વેદ; ધર્મશાસ્ત્ર. (૨) ઇશ્વર.

નિગમવું, કિં સં યાળવું; નાશ કરવો. અં વહીજવું; યુગ્મરવું.

નિગળવું, કિં અં ટપકવું; ઝરવું; ટીપેટીપે ખરવું; ઝમવું; બીની થયેલી વસ્તુમાંથી નાના નાના બિંદુઓ પડવા કરવું. :-આંસુ નિગળવાં. નિગળતે વાતે.

નિગાળ, પું નિગળતાં પાછળ રહેલું; માળતાં રહેલો કચરો. (૨) ટપકાને પડેલું હોય તે; ખરી-પડેલું-ગરેલું-ઝમેલું તે. :-વાગાલતાં જમીન પર પડેલો નિગાળ. (૩) ગાદો રસ; કસ; સરવ.

નિગાળો, પું નિગળેલું જે તે. ઉતરેલા રેલાનો કાચ; ઝાઘરાળો.

નિગુ, સ્ત્રી ખેડી; જંજીર.

નિગૂઠ, વિં [સં.] છુપું; નહિ દેખાય એવું; યુમ. (૨) ઉંડું; બહાર જણાય નહિ એવું.

નિગેહ્યાની, સ્ત્રી [સ્ત્રી] નક્કર સંખ્યા કરવી તે; દેખરેખ; સંખ્યા; તપાસ; ચોક્કસી.

નિગેહ, સ્ત્રી પાણી.

નિમક, પું [સં] નિમ્બ; બંધન; કષ્ટ; અટકાય. (૨) સીમા; હદ. (૩) દડા વારણ. (૪) નાશ. નિમકરમાન=બંધનરમાન; કષ્ટને

નિર્ધારણું, કિં સં નિર્ધારણું; નક્કી કરવું;
કરાવવું; મુકરર કરવું. :-વસંતપંચમીનાં
લગન નિર્ધારણી છે.

નિરનિરાણું, વિં જુદેજુદું; અલગ અલગ;
એક બીજાને સંબંધ ન હોય એવું. :-
ખાંડે જીણે નિરનિરાણું કામ સોંપો.

નિરપરાધી, વિં નહિ અપરાધી; નિર્દોષ;
નહિ યુનેગાર; ખેકમુર.

નિરપેક્ષ, વિં [સં.] અપેક્ષા રહિત;
અનપેક્ષ; નહિગરણ; સ્વતંત્ર.

નિરર્થક, વિં [સં.] અર્થકર ન હોય એવું;
નકામું; નિષ્ફળ; વૃથા; ફેગટ.

નિરંકુશ, વિં [સં.] અંકુશ વગરનું;
ખેદાળ; જેને કાંઈના દાબ-અંકુશ ન હોય
તેવું; સ્વતંત્ર; ઉચ્છૃંખળ; ઉદ્ધત. (૨)
સ્વતંત્ર.

નિરંજન, વિં [સં.] અંધકાર-અગ્નિ
રહિત; તેજોમય બ્રહ્મ.

નિરંતર, અં [સં.] વચન-અંતરાય
પડતા ન હોય તેમ; યાત્રુ; સદાકાળ;
સતત; જારી; હમેશ.

નિરાકરણ, નં [સં.] નિવારણ; નિવેડા;
તોડ; ફેંસલો. (૨) છેવટ; પરિણામ. (૩)
નાકબુક કરવું-રદખાતલ કરવું તે.

નિરાકાર, વિં [સં.] આકાર રહિત;
જેને કંઈ રૂપ ન હોય એવું; બ્રહ્મ.

નિરાધાર, વિં [સં.] આધાર-આશ્રય
રહિત; જેને કંઈ અવલંબન ન હોય
એવું (૨) ટેકા વગરનું.

નિરાશય, વિં [સં.] નિરાતંક; રોમ વિ-
નાતું; વ્યાધિરહિત; તેડુરત.

નિરાલંબ, વિં [સં.] આલંબન રહિત;
નિરાધાર; અશ્વરણ. (૨) અહર.

નિરાશી, વિં [સં.] નાકમેદી; આશ્વાલંબ.

નિરાશી, અં નાકમેદી; નાસીપાસી; આશ્વા
અરણ જતી તે.

નિરાશી, અં નાકમેદી.

નિરાશ્રય, વિં [સં.] જેને કંઈ આશ્રય
ન હોય એવું; અનાથ; લાચાર; નિસાધાર.

નિરાશ્રયી, વિં આશ્રય વગરનું; જેને આ-
ધાર ન હોય તેવું; લાચાર; ગરીબ.

નિરાશ્રિત, વિં [સં.] જેને કાંઈના આશ્રય
રહેલો ન હોય તે; અનાથ; અશ્વરણ; ગરીબ.

નિરાહાર, વિં [સં.] જેણે ભોજન કરેલું
હોય નહિ એવું; જૂખું; ઉપવાસી.

નિરાણું, વિં જુદું; ન્યારું; અલગ; આણું.
નિરનિરાણું-જુદેજુદું.

નિરાંત, અં નચિંતતા; કુરસક; પરવાર; કંઈ
કામકાજ કરવાનું અને ચિંતાનું કારણ
ન હોય એવી સ્થિતિ તે; ઉભંગરા વગ-
રની હાલત. (૨) સુખ; ચેતન. કિં પ્રં
નિરાંત થવી-વળવી=ચિંતા રહિત થવું;
ફિકર જતીરહેવી.

નિરાંતે, અં નચિંતતાએ; કુરસકે. (૨) સુખે.

નિરિદ્રિય, વિં [સં.] ઈદ્રિય સ્થંભ; ઈ-
દ્રિય રહિત. (૨) જડ; ચેતન-ગ્નિ રહિત
હોય તે.

નિરીક્ષણ, નં [સં.] ખારીક તપાસ;
ધારી ધારીને જોવું તે; અવલોકન.

નિરીક્ષા, અં [સં.] ખારીક તપાસ.

નિર, જુડું નર્યું; નરદમ.

નિરજ્ઞ, નં [સં.] વેદ વેદાંગને લગતું જે
શાસ્ત્ર તે.

નિરંતર, વિં [સં.] ચૂપ; ઉત્તર કરે નહિ
એવું કરી દેવું તે; મૌન. કિં પ્રં નિર-
તર કરી દેવું=ચૂપ કરીદેવું.

નિરુત્સાહ, વિં [સં.] ઉત્સાહ વગરનું;
આળસ.

નિરુત્સાહી, વિં જેને ઉત્સાહ નહોય એવું;
મંડુ; આળસ.

નિરુદ્ધેય, વિં [સં.] નિરુદ્ધ; બેકાર;
નવરું; ઉદ્યોગ નહોય તેવું (માણસ).

નિરુપાધી, વિ० જેને કામ-ધંધા નહોત્ય એવું;
આગસ; એકાર; નવરૂ.

નિરુપકારી, વિ० કૃતધ; અપકારી; ઉપકાર
ન કરે એવું.

નિરુપદ્રવ, વિ० [સં.] ઉપદ્રવ રહિત;
જેમાંથી કંઈ ઉત્પન્ન થાય નહિ એવું;
શાંત; પંચાતી ઉભી કરે નહિ એવું.

નિરુપદ્રવી, વિ० [સં.] ઉપદ્રવ કરે નહિ
એવું; અરીઝ; દીન; પીડા ઉત્પન્ન કરે નહિ
એવું.

નિરુપમ, વિ० [સં.] ઉપમારહિત; અનુ-
પમ; અપ્રતિમ.

નિરુપયોગ, વિ० [સં.] ઉપયોગ રહિત;
કામમાં આવે નહિ એવું.

નિરુપયોગી, વિ० નહિ ઉપયોગનું તે; નકામું.

નિરુપાય, વિ० [સં.] જેનો કંઈ કેપાય
ન હોય એવું; ધ્વાજ ન ચાલે એવું.
(૨) લાચાર.

નિરૂપણ, ન० [સં.] કથન; ચરિતવર્ણન;
બ્યાખ્યાન; વર્ણવવું તે.

નિરૂ, પું० ખજુરાનો તાજો રસ; ખમીર-
ઉમરણ ચઢવું ન હોય એવી તાજી તાડી તે.

નિરૂધ, પું० [સં.] અટકાવ; રોકાણ;
નિમ્રદ.

નિરૂપ, પું० [મ.] સંદેશો; કહેણ; પેગામ.

નિરૂ, અ० [સં.] નિ, નિષેધવાચક ઉપસર્ગ.
:-નિરૂક્ત=અભણ.

નિર્ગત, ન० [સં.] નિકળેલું; બહાર પડેલું;
ઉગેલું; ફૂટેલું. (૨) જડું રહેલું; નાથ
પામેલું; ચાલીએલું.

નિર્ગમન, ન० [સં.] બહાર નિકળવું-
જવું તે; પ્રસ્થાન. (૨) માળવું-ગુજારવું
તે. (૩) વિતાડવું તે; પૂરે કરવું તે.

નિર્ગમવું, કિં० સં० ગુજારવું; કાઢવું; માળવું;
વિતાડવું. ઉ० કપી પેરે દિન નિર્ગમે.

નિર્ગમ, વિ० [સં.] ગેય રહિત; જેમાં

વાસ ન હોય એવું; પરિમળ વગરનું. (૨)
સ્વચ્છ.

નિર્ગુણ, વિ० [સં.] ગુણ રહિત; ગુણ
વગરનું. (૨) ગુણ નહિ જાણનાર; કૃતધ;
નિમકહરામ. (૩) રજ તમ અને સરવ, એ
ત્રણ ગુણથી રહિત એવું જે તે-જાલ.

નિર્ગુણિયું, નિં० ગુણ નહિ જાણનાર-સમ-
જનાર; કૃતધી. ઉ० નિર્ગુણિયાને ગુણ
કરીએ તે આટાલુણમાં જાય.

નિર્ગુણી, વિ० નિર્ગુણ; ગુણવાન નહિ તે.
(૨) અનુપકારી; કૃતધી; જેને ખીજાએ
કરેલા ગુણ-ઉપકારની લાગણી ન હોય તે.

નિર્ઘણ, વિ० [સં.] ઘૂણા રહિત; નિર્દય.

નિર્ઘણી, વિ० જેને ઘૂણા-દયા ન હોય તે; ક્રૂર.

નિર્ઘોષ, વિ० [સં.] નીરવ; જ્યાં કંઈ
અવાજ થતો ન હોય તેવું (સ્થળ વગેરે).
(૨) ઘોષ; અવાજ; શબ્દ માત્ર; ઘૂણઘૂણ
થઈરહેવું તે.

નિર્જન, વિ० [સં.] વિજન; જ્યાં કોઈ
માણસ ન હોય એવું; મનુષ્યરહિત; ઉજડ.

નિર્જનતા, સ્ત્રી० [સં.] માણસ વગરની
હાલત તે; વિમનતા; નિર્મનુષ્યપણું; જ્યાં
માણસનો વાસ કે અવરજવર ન હોય
એવું ઉજડપણું તે.

નિર્જર, વિ० જરા-ધરડપણ રહિત; સદા
જીવાન. (૨) પું० અજર અમર-દેવ.

નિર્જળ, વિ० પાણી રહિત; જળ વગરનું;
જ્યાં પાણી મળી શકતું ન હોય એવું-
સ્થળ વગેરે ઉ० નિર્જળ મામ નવાણ
મળાવો. નિર્જળા-એકાદશી=જેક સુદિ
અગિયારસ તે.

નિર્જિત, વિ० [સં.] નહિ જિતેલું; હાર
ખાધેલું; પરાજિત; વિજિત.

નિર્જય, વિ० [સં.] જેનામાં જીવ ન હોય
એવું; જીવ-પ્રાણ-ચેતનરહિત; જડ; અ-
ચેતન. (૨) નિર્ધન; કમળેર. (૩) જેમ

નપાળો નેગીરાળજી.

નિપાળો, જી૦ નેપાળો.

નિપુણ, વિ૦ [સ્ત.] કામૈલ; પ્રવીણ; કુશળ.
(૨) ચતુર; પાવરધું.

નિપુણતા, સ્ત્રી૦ [સ્ત.] પ્રવીણતા; કૌશલ્ય;
કામૈલિયત. (૨) આવડ; હોશિયારી.

નિબંધ, પું૦ [સ્ત.] બાંધવું-રચવું તે; ર-
ચના; કોઈ પછુ બાળત ઉપર મુદ્દાસર
લખાયેલો લેખ. (૨) કાવદો; ધારો;
ખરડો.

નિબંધન, [સ્ત.] અટકાવ; પ્રતિરોધ; બંધન.

નિબલું, કિં૦ અં૦ ધણો વખત ચાલવું; ટ-
કવું; ચાલ્યા કરવું; જારીરહેવું. (૨) પુરું
ચવું; જેમ તેમ કરીને ચાલવું.

નિભા, પું૦ નિભાડો; કુંભારની હાંધાં પકવ-
વાની ભટ્ટી.

નિભાડ, વિ૦ કામ ચલાડ; થોડા દિવસ
ચાલે એવું.

નિભાડો, જી૦ નિભાડો.

નિભાવ, પું૦ નિભવું તે; ચાલવું તે; ગુજ-
રાન; ભરણ પોષણ અને જીવન વ્યવ-
હારનો કમ ચાલ્યા કરવો તે. (૨) ટ-
કાવ. કિ. પ્ર૦ નિભાવ કરવો=જેમ તેમ
કરીને ચલાવવું; થોડામાં પુરું કરવું.

નિભાવણ, વિ૦ નિભાવનાર; ચલાવનાર.

નિભાવણું, કિં૦ સં૦ જેમ તેમ કરીને જીવન
વ્યવહાર ચલાવવો; જેમ તેમ ગુજરાન
કરવું. (૨) ટકાવવું. (૩) ચલાવી લેવું;
કામકાજ આવડે ન આવડે તોપણ ચ-
લાવ્યા કરવું; ફેળવવાને-શીખવાડવાને માટે
દોષ નહિ જોતાં ઉદાર ખુલ્લે મને ચલાવવું;
રસ્તે પાડવું.

નિભાવો, પું૦ નિભાવ; ગુજરા. :-નિભાવો
ચાવ એટલે ખસ.

નિબજાર, વિ૦ બારે; ચત્રજીત; સંગીત;
ભરેહું.

નિભૂત, વિ૦ [સ્ત.] બાં કોઈ હોય નહિ
એવું (સ્થળ) નિર્જન; એકાંત.

નિભાંત, વિ૦ [સ્ત.] ભાંતિ રહિત; શક
વગરનું. (૨) નિચિંત; બેદિકર.

નિમ, પું૦ નિયમ; ધારો.

નિમક, ન૦ [કા.] મીઠું; લુણ.

નિમકહરામ, વિ૦ જેનું મીઠું ખાધું હોય
તેનેજ અપકાર કરનાર; લુણહરામ; બે
ધિમાન; દગાખોર.

નિમકહરામી, સ્ત્રી૦ લુણહરામી; કૃતમતા.

નિમકહલાલ, વિ૦ જેનું અમ ખાધું હોય
તેનો ઉપકાર નહિ જીજનાર; ઉપકારને
માનનાર; આભારમાં રહેનાર.

નિમકહલાલી, સ્ત્રી૦ ઉપકૃત રહેવું તે; જેનું
અમ ખાધું હોય તેનો ઉપકાર નહિ જી-
જવાપણું; કૃતમતા.

નિમમ, વિ૦ [સ્ત.] છુડેલું; રચીપચી ર-
હેલું; ગરક; મચેલું. (૨) મસ્ત; એકતાર.

નિમજજન, ન૦ [સ્ત.] સ્નાન; પાણીમાં
ડુમકી મારીને નહાવું તે. (૨) છુડવું તે;
પાણીની અંદર જતા રહેવું-ડુખી જવું તે.

નિમજુંક, ન૦ યોજના; અમુક કામકાજ કે
જગા વગેરે ઉપરની જે યોજના તે. (૨)
કામ વગેરેની વહેંચણુ તે; સુપરત.
(૩) ગોડવણ; બંદોબસ્ત. (૪) દરમાયો;
પગાર; સાલિયાણું. :-તમારા કુટુંબને સ-
રકાર તરફથી અમુક નિમજુંક મળશે.
આજીવિકા.

નિમતાણો, પું૦ તપાસ.

નિમંત્રણ, ન૦ [સ્ત.] નોતર; આમંત્રણ;
બોલાવવું તે.

નિમંત્રણું, કિં૦ સં૦ નોતરવું; આમંત્રણું.

નિમણું, કિં૦ સં૦ [સ્ત. નિર્મા.] યોજવું;
યોજના કરવી; કામ ઉપર બેસાડવું. (૨)
દરાવવું; બંદોબસ્ત કરીને રાખવું. (૩)
નક્કો કરી આપવું; વહેંચી આપવું; ગોઠ-

વશ કરી આપવી. :-વિમી આપવું=અ-
મુક આટલું મળ્યાજ કરે, એમ કરાવી
આપવું. (૪) નિયમ લેવો; પ્રત-પ્રાપ્ત
ધરવી. :-મહીએ જાળને કહોળું નિમ્યું.
=નહિ ખાવાનું મત ધર્યું. (૫) ધોરણ
ખાંધી આપવું; આંધીઆપવું.

નિમાજ, ઓં [અ નમાજ] બંદગી કરવી
તે; પ્રાર્થના; સ્તુતિ કરવી તે. (૨) પ્રાર્થ-
નાનાં વચન. કિં પ્રં નિમાજ પઢવી=
બંદગી કરવી; ભક્તિ કરવી. કહેં નિમાજ
પઢતાં મસજિદ ફોરે વળગી=ધર્મનું કામ
કરવા જતાં લક્ષ્ય લાગવું.

નિમાજ, વિં નમાજ પઢ્યા કરનાર; ભક્ત;
નમાજ પઢવા ઉપર બહુ લક્ષ્ય રાખનાર.

નિમારો, પું કુંભારની હાંધાં, નળિયાં વગેરે
માટીની બનાવટો પકવવાની બટ્ટી.

નિમાળા, પું પ્રાણીઓની ચામડીમાંથી
બહાર ફૂટી વધતા કાળા તંતુઓ તે; વાળ;
કેશ.

નિમિત્ત, નં [સં.] ઉદ્દેશ; ધારણા; હેતુ;
કારણ; સમય. (૨) યોગ; લાગ; સાધન.
(૩) બહાનું; આળ; બોતાનું; તહોમત.
:-નિમિત્ત લેવું=બહાનું લેવું. (૪) છિદ્ર;
આખણેસણું.

નિમિષ, નં નિમેષ.

નિમીલન, નં [સં.] મિચાઈ જવું તે;
મરણ; આંખો મિચાવી તે.

નિમે, અં [સં. નિમ] અર્ધુ એમ; અરધે
ભાગે. :-નિમે ભાગ પાડો. એ બરોબર
અરધા ભાગ પાડો. (૨) ભાગે પડતું હોય
તેમ. :-નિમે વહેંચણી.

નિમેષ, જું નિમેષ.

નિમેષ, ઓં [સં.] આંખ ઉઘડે તે બંધ
લાય એટલો થોડો વખત તે; પ્રલક;
પ્રલમરો; મટકું; લહેળો. (૨) જરા; લસાર.

નિમ, [સં.] નીચું; નીચ. (૨) ઝંબીર.
:-નિમનાળી.

નિમગા, ઓં [સં.] નીચે-દળતે દળતે
ઢાળાવે વહેનારી તે; નદી; સરિતા.

નિયત, વિં [સં.] નક્કી કરેલું; નિમી
આપેલું. (૨) જોડેલું; આસક્ત. :-નિમતાં
જલિ. (૩) સેવાપર; નક્કી હસવેલું હેમ
તેવું; નિયમિત મળતું એવું.

નિયતિ, ઓં [સં.] ભાગ્ય; દેવ. (૨)
નિયમ.

નિયમવું, કિં સં નિયમિત કરવું; નિયમમાં
આણવું.

નિયમિત, વિં [સં.] નિયમસર હોય
એવું; મુકરર; ઠેરવેલું.

નિયંતા, પું [સં.] જગતમાંનાં પ્રાણી
પદાર્થને નિયમે ચલાવનાર તે; બધી ચીજને
નિયમે પ્રવર્તાવનારો જે પ-મેશ્વર તે. હં
નિયંતા નાથને, અમે નમી નમી કરીએ
પ્રણામ, નિયંતા નાથને. દોરનારો; સારથિ;
શાસ્ત્રા.

નિયંત્રણા, ઓં કાય; અંકુશ.

નિયામક, વિં નિયમથી ચલાવનારો; કબજે
રાખનારો; સુઝાની; નાવિક; અનુશાસક.

નિયુક્ત, વિં [સં.] યોજેલું; જોડેલું.

નિયુત, વિં [સં.] દસ લાખ.

નિયોગ, પું [સં.] આજ્ઞા; પ્રેરણા. (૨)
વિષવાચ્યે પુત્રને માટે દિયેર સાથે સંબંધ
કરવો તે; જોડાવું-સામેલ થવું તે; યોજના
કરવી તે.

નિરખ, પું કલાણે બાવે વેચવું એમ નક્કી
કરી મૂકેલું તે. (૨) તપાસ; પરીક્ષા; કસ.

નિરખવું, કિં સં. ધારી ધારીને જોવું; નિ-
હાળવું. (૨) કસવું; પરીક્ષાકરવી.

નિરધાર, અં નિર્ધાર; નક્કી; નિર્ધાર કવિત્વમાં
વપરાય છે. હં પ્રાણ જશે નિરધાર.

કર્ષ લાભ ન હોય એવું; નકામું; નછવું;
હલકું; અસાર; માલ વગરનું. :-આવી
નિર્ણવ ખાખતમાં માણું મારવું ન જોઈએ.
નિર્ણયતા, સ્ત્રીં નિર્ણવપણું; પ્રાણુ-ચેતન
રહિતપણું; જડતા.

નિર્ઝર, પું [સં.] વહેળા; ઝરો; નાની
નદી; ઝરણુ.

નિર્ણય, પું [સં.] તોડ; (નશ્વર. (૨)
છેલ્લો ઠરાવ; ફેસલો; હુકમનામું. (૩)
નક્કી કરેલી મોડવણ.

નિર્ણીત, વિં નક્કી કરેલું; ઠરાવેલું; જેનો
તોડ આણેલો હોય તેવું.

નિર્દય, વિં [સં.] દયા વગરનું; ક્રૂર;
ખાતરી; દયાહીન.

નિર્દાવા, વિં ફરીને દાવો થાય નહિ એવું-
લખત વગેરે.

નિર્દિષ્ટ, વિં [સં.] હુકમ કરેલો હોય
એવું; આદેશ. (૨) યતાવેલું; સોંપેલું.

નિર્દેશ, પું [સં.] આજ્ઞા; હુકમ. (૨)
દેખાડવું તે; યતાવવું તે; વણું; ઉચ્ચાર.

નિર્દોષ, વિં [સં.] નિરપરાધ; એકસર;
દોષ રહિત; બેચુના. (૨) નિષ્કપટ; નિ-
ખાસસ; ભોળું; ભલું; પાપ વગરનું; દૂષણ
રહિત.

નિર્દોષી, વિં નિરપરાધી; જેણે દોષ-યુતો
કર્યો હોય નહિ એવું.

નિર્ધન, વિં [સં.] ધનરહિત; જેની પાસે
ધન-પૈસો હોય નહિ એવું; ગરીબ; દીન.

નિર્ધનતા, સ્ત્રીં ધન રહિત દાસ્યત તે;
ગરીબાઈ; દૈન્ય.

નિર્ધનિયું, વિં જેની પાસે પૈસો ન હોય
એવું; ગરીબ; કંઠાલ.

નિર્ધની, વિં ધન વગરનું; ગરીબ.

નિર્ધાર, પું નિશ્ચય; નક્કી કરેલો વિચાર;
ઠરાવ તે. (૨) અં ખચીત; નક્કી.

નિર્ધારિતું, કિં સં નક્કી કરેલું; નક્કી ઠરાવવું;

નિશ્ચે કરવું. :-વર્તતપંચમીનાં લક્ષ નિ-
ર્ધાર્યા છે.

નિર્ભજ, વિં [સં. નિર્બલ] બળરહિત;
કમજોર. (૨) અશક્ત; તાકાત વગરનું;
શક્તિહીન; દુર્બળ. (૩) ગતિમ; દીન.

નિર્ભજતા, સ્ત્રીં કમજોરી; નબળાઈ; અશક્તિ.
નિર્ભજપણું, નં નિર્ભજતા.

નિર્ભય, વિં [સં.] ભય રહિત; ભય
વિનાનું. :-નિર્ભયસ્થાન. (૨) નિડર;
હિમ્મતવાળું; ડરે-ખીએ નહિ એવું-માણસ.

નિર્ભયતા, સ્ત્રીં ભય નહિ હોવાપણું; ભય
રહિત સ્થિતિ તે; નિડરતા.

નિર્ભર, વિં [સં.] ભરેલું; ભરપુર; અ-
તિશય.

નિર્ભરસેના, સ્ત્રીં [સં.] પુચ્છકાર; પુ-
ચ્છ ગણવું તે. (૨) કંટાળો; અભાવ.

નિર્ભાગી, વિં હીનભાગ્યનું; અભાગી; નિ-
ર્ભાગ્ય. નિર્ભાગિયું=ભાગ્ય વગરનું; અ-
કર્મી; હતભાગી. ઉં નિર્ભાગિયોરે, મોસા-
ળથી ઘેર આવિયો.

નિર્ભાગ્ય, [સં.] અભાગ્ય; અભાગિયું;
કમનસીબ; ભાગ્ય વિનાનું.

નિર્ભાંત, વિં [સં.] ખાંતિ ન રહે એવું;
વગર વહેંચનું. (૨) નક્કી; જરૂર; ખીન
અક.

નિર્ભેદ, વિં [સં.] નહિ ભેદાય એવું;
ભેદાય-ચિરાઈ જાય નહિ એવું.

નિર્ભેજ, વિં સેજભેજ વગરનું; તદન
એક જાતનું; જેમાં ખીણું ભળેલું ન
હોય એવું.

નિર્ભજ, વિં [સં.] મળ-મેલ વગરનું;
સ્વચ્છ; જેમાં કચરો ન હોય એવું
પાણી વગેરે. (૨) નિર્ભેજ; નર્યુ-
તદન એક જાતનું. (૩) નહિ ઝાંખું;
ઝાંખાડખી કે મેલ વળગેલો ન હોય તેવું-
દૃષ્ટ વગેરે. (૪) અંતરાય; આડ; ધુ-

માડી વાઢળ વગેરે કંઈ ન હોય તેવું.
નિર્મળ આકાશ. ચોખ્ખું; ખુલ્લું; આજે
સરળ નિર્મળો ઉગ્યો.

નિર્મળતા, સ્ત્રી. એલ-કચરા વગરનું એવું
તે; મળ રહિતપણું; સ્વચ્છતા; ચોખ્ખાપ.

નિર્મળી, સ્ત્રી. એક જાતની વનસ્પતિ—
આપધિ.

નિર્મળી, ન. [સં] સર્જીત; નક્કી થયેલું
હોય તે; નસીમ; ભાગ્યમાં લખેલું હોય
તે. (૨) દેવે નક્કી કરેલું હોય તે.

નિર્મલ્ય, ન. [સં] દેવપરથી ઉતરેલું
જે દ્રવ્ય તે, ફલ વગેરે. (૨) વિ. માલ
વગરનું; કમજોર; દુર્બળ; અશક્તિ; શક્તિ
હીન; કાંગડું.

નિર્મળ, ન. નિર્મલ્ય.

નિર્મિત, વિ. [સં] સર્જીત; નિર્માણ કરેલું;
નક્કી કરેલું હોય એવું; નિમેલું.

નિર્મુખ, વિ. [સં.] મુખ ભરવા આ-
વેલું છતાં મુખ બંધી વગર ગયેલું; અલુકત
ગયેલું; નિરાશ થઇ પાછું ગયેલું. ઉ. પિત
નિર્મુખ ગયા જેમના.

નિર્મૂળ, વિ. [સં. નિર્મૂલ] મૂળ પણ
રહ્યું ન હોય તેવું; મૂળ રહિત-શૂન્ય. (૨)
નિર્વેશ; આગળ વધે નહિ એમ જેવું
મૂળ ઉખડી ગયું હોય એવું.

નિર્મોહ, વિ. [સં.] મોહશૂન્ય, જેને
કશેા મોહ રહેશેા ના હોમ એવું—માણ-
સ-યોગી.

નિર્મોહી, ન. [સં.] પ્રયાણ; નીકળવું તે.

નિર્મોહ, પું. [સં.] ઝાડ-વનસ્પતિમાંથી
નીકળેશેા રસ તે; સુંદર. (૨) કલાથ;
કસ; સાર.

નિર્લજ્જતા, સ્ત્રી. એશ્વરમી-પણું; એઅદમ-
પણું; ધૃષ્ટતા.

નિર્લજ્જપણું, ન. લાજ-શરમ વગરનું થઇ
જવું તે; નિર્લજ્જતા.

નિર્લજ્જ, વિ. [સં.] લાજવગરનું; ધૃષ્ટ;
એશ્વરમ; એઅદમ.

નિર્લેપ, વિ. [સં.] નહિ લિપાયેલું—ખર-
ડાયેલું એવું; જેને શેષ લાગ્યો ન હોય
એવું; જેને કંઈ લાગે વળગે નહિ એવું;
અસંગ; આસંગરહિત.

નિર્લોભ, વિ. [સં.] લોભ રહિત; જેને
લોભ હોય નહિ એવું.

નિર્લોભી, વિ. લોભી નહિ એવું તે; જેને
કંઈ મેળવી લેવાની ઇચ્છા ન હોય એવું.

નિર્વચન, ન. [સં.] નિશ્ચય પૂર્વક કહેવું
તે; પ્રશંસા.

નિર્વતક, વિ. [સં.] નિવારનાર; ટાળનાર.

નિર્વેશ, વિ. [સં.] નખોદિયું; વંશ ન રહે
એવું તે; વંશ જવો; વંશમાં કાંઈ નહિ રહેવું
તે. કિ. પ્ર. નિર્વેશ જવો=વંશનો નાશ
થવો; કુલ ક્ષય થવો.

નિર્વાણ, અ. નક્કી; ખચીત; ખીનશક. (૨)
ન. ઉદ્ધાર; મોક્ષ; મુક્તિ; મુઆ પછી
બ્રહ્મમાં ભળી જવું તે.—બુદ્ધનિર્વાણ.
(૩) લય થઇ જવું તે. દીવો નિર્વાણ
પામિયો.

નિર્વાણી, વિ. નિર્વાણ પામેલું. ઉ. નર-
સંશેા નિર્વાણી. (૨) મુનિ; જેણે વાણી
સંયમ કરેશેા હોય એવું. ઉ. તમે યો-
લોને ખાવા નિર્વાણી.

નિર્વાત, વિ. [સં.] પવન વગરનું; જ્યાં
વાયુ ન હોય એવું—સ્થાન.

નિર્વાહ, પું. [સં.] ચલાવવું તે; ટકાવ.
(૨) શુભરો; ભરણપોષણ. કિ. પ્ર.
નિર્વાહ કરવો=શુભરો કરવો; ચલાવશેા લેવું.

નિર્વિકલ્પ, વિ. [સં.] વિકલ્પ રહિત;
જેમાં એક રહેશેા ન હોય એવું; અણ-
નાર અને અણવાતું જે તેમાં એક નહોય
એવું—નિર્વિકલ્પ સમાધિ.

નિર્વિકાર, વિં [સં] વિકાર રહિત; અ-
ગાઢા વગરનું.

નિર્વિકારી, વિં વિકાર કરે નહિ એવું.

નિર્વિદ્ય, વિં [સં.] વિદ્ય રહિત; અહ-
ચલ્ય વગરનું.

નિર્વિવાહ, વિં [સં.] જેને માટે વિવાહ
કરવાની જરૂર ન હોય એવું; બીનતક-
રારી; અખાધિત. (૨) નક્ષી; જરૂર;
ખચીત; નિશ્ચે.

નિર્વિષ, વિં [સં.] વિષ રહિત; જેમાં
ઝેર ન હોય એવું. (૨) હાનિ કરે
નહિ એવું; ગરીબ; સાલસ. (૩) વેર-
ઝેર વગરનું; ભોળું; નિખાલસ.

નિર્વૈર્ય, વિં [સં.] વીર્ય-બળ પરાક્રમ
વગરનું; સત્ત્વહીન; નપુંસક; આયર્ધ; ન-
માર્ધ; પુરુષત્વરહિત.

નિર્વેદ, પું [સં.] અણુગમે; અભાવો;
કંડાળો. (૨) વૈરાગ્ય. ઉં અંતરમાં
ઉપજે નિર્વેદ. અપો.

નિર્વેધ, વિં [સં.] વેધ વગરનું; અખાધ;
અહચલ્ય વિનાનું.

નિવ્યંસની, વિં જેને કશું વ્યસન-ટેવ-ન
હોય તેવું; વ્યસનવગરનું.

નિલય, નં રહેઠાણ; મુકામ; ધર.

નિલવટ, નં કપાળ; બાહ. ઉં માને નિ-
લવટ દીલડી શોભે. નિલવટ ચંદ્રપ-
કાશ. પ્રે.

નિલ્લાજડું, વિં બેશ્વરમ; નિર્લજ્જ.

નિલાય, નં લિલામ; હરાજ; ઉવળમણી.

નિલકડું, કિં અં નીકળી આવવું; મુણ
અવશ્ય જીલ્લી અમુક તરેહનું સ્વરૂપ
પ્રકટ થવું; વ્ય, શિશ્ય અને અનુભવ
પછી જે પ્રકટીકરણ થવું તે. (૨)
પ્રકાશ-અથવા કુટાહને રીઠું થવું; નિ-
બડવું; પાકું દલ-ઝટ ન ફટિ એવું થવું;-
નિવડેલો ઘડો ફેડી નાંખ્યો. (૩) કિં

સં વિંથવું; ચુંટવું; પસંદ કરવું; જોઈ
તપાસીને પસંદ કરી લેવું. ૩૦ પ્રં નિ-
વડે વખાણુ=જ્યારે રીઠું થઈ સ્વરૂપમાં
પ્રકટી નીકળે અને તે વખતે પસંદ કરાય
ત્યારે ખડું એમ; કસોટીમાંથી પસાર થઈ
સાર નીકળી આવે ત્યારે વખાણુ બરો-
બર કહેવાય ત્યાં લગી નહિ. ફળવાવું;
કસોટીએ ચઢી નીકળવું; થઈ આવવું;-
દિવાનનો છોકરો સારો અને રાજાનો
કુંવર નેશ નિવારો.

નિવપન, નં [સં.] પિતૃઆને બલિપિંડ
અને તર્પણ આપવું તે; શ્રાદ્ધ સારવું તે.
નિવપન ક્રિયા=શ્રાદ્ધક્રિયા

નિવર્તવું, કિં અં [સં. નિ+વૃ.] પાછું
વળવું; પાછા હઠવું; છોડી દઈને ખસી
જવું. (૨) ટળવું; મટવું; નવરા થવું;
ફરાગત થવું; છુટાથવું.

નિવાજવું, કિં સં નવાજવું; સરખાવ, પ-
દવી અને માલમિલકત વગેરે આપી
સંતોષવું; નવાજેસ આપી; કંઈ આ-
પીને કૃપા દેખાડવી; સુખી ને ખુશી કરવું;
મહેરમાની મહેરકરવી; પ્રસન્નકરવું.

નિવાડો, જીં નિવેડો.

નિવારક, વિં નિવારણ કરનાર; ટાળક;
મટાડનાર; પાછું હાંપનાર; ટાળનાર. ઉં
તણે તાપ નિવારક. (૨) રોકનાર; અ-
ટકાવ કરનાર.

નિવારણ, નં [સં.] નિવારવું તે; વાર-
ણ; રોકાણ; પાછું હાંપવું તે; ટાળવું-
મટાડવું તે.

નિવારવું, કિં સં [સં. નિ વૃ] પાછું
હાંપવું; આવતાં અટકાવવું; દૂર કરવું;
ટાળવું; મટાડવું; રોકવું; વારવું; નહિ
આવવા દેવું.

નિવારિત, નિં વારણ; રોકણ; અટકાવેલું.

નિવાસ, પું [સં.] રહેવાનું ઠેકાણું; રહે-
ઠાણ; ઘર. (૨) પકાવ; મુકામ; વસવા-
રહેવાનું સ્થાન. ઉં જેજે તું ત્યાં, શુક
શિખવતી, નામરીના નિવાસ.

નિવાસી, વિં [સં.] રહેઠાણ કરીને રહે-
નાર;—તમે કહિં ના નિવાસી છો.

નિવૃત્ત, નિં [સં.] પાછું ફરી આવેલું;
વળેલું; છૂટું થયેલું; પરવારેલું; અળગું
થયેલું; ફારગ.

નિવૃત્તિ, સ્ત્રી [સં.] ઉપાધિમાંથી અ-
ળગા રહેવું તે; ફરામન થવું તે; છુટ-
કારો. (૨) રાહિયત; નિરાંત; શાંતિ;
પરવાર; કુરસદ. (૩) પાછા ફરવું તે;
ઉપાધિથી દૂર થઈ જઈ શાંત એકાંત
વાસ કરવો તે; સંસારની અળમાંથી નિવૃત્ત
થવું તે. ઉં નિવૃત્તિ કહે મારા નાશ!
વજુનરારે.

નિવેડો, પું તોડ; ફંસાવો; ચુકાવો. (૨)
પરિણામ; છેવટ; છેડો; પાર. ઉં મુજથી
ન છૂટે, આપને છોડવો, મારો કિયેને
કાળ નિવેડો. દયારામ. કિં પ્રં નિવેડો
લાવવો=પાર લાવવો; તોડ લાવવો. નિ-
વેડો આણુવો વગેરે:—આનો કયારે નિવેડો
છેડો—પાર—આવશે ?

નિવેદન, નં [સં.] નમ્રતાથી જણાવવું
તે; વિનયથી કહેવું તે. (૨) અરજ.
કિં પ્રં નિવેદન કરવું=નમ્રતાથી પોતાને
જે કહેવાનું હોય તે સામાને કહેવું; અ-
રજ ગુનરવી; જણાવવું તે.

નિવેદનું, કિં અં નમ્રતાથી ધીરે રહીને
કહેવું—જણાવવું. (૨) અરજ કરવી;
વિનય પૂર્વક જે કહેવાનું હોય તે અધું
ધીરથી કહેવું. ઉં નિવેદ જે આ
સહિ વત નહિ ! મારીવતી ત્યાં જઈ
પાદ વંદી.

નિવેશ, પું [સં.] પકાવ; મુકામ; છા-
વણી;—સેનાનિવેશ. (૨) દાખલ થવું
તે; પ્રવેશ.

નિશ, જું નિશા.

નિશદિન, અં રાત દહાડો; હરહમેશ.

નિશબોર, અં રાત દહાડો. ઉં સખી
મને વિકળ કરી છે એની વાંસળીએ રે,
ખુખી જેની ખસતી નથી નિશબોર. દ-
યારામ.

નિશા, સ્ત્રી [સં.] રાત; રાત્રિ; રજની.
(૨) કેદ; નિશો; ઘેન; મરરી. (૩)
મસાલો વગેરે વાટવા—કચરવાની પત્થરની
નાની છાટ—શિલા તે; નિશાતરો.

નિશાકર, પું [સં.] રજનીકર; ચંદ્ર;
રાશિ.

નિશાચર, પું [સં.] રાત્રિએ ભટકનારો;
રાક્ષસ; ચોર; કાળાં કર્મ કરનારો. (૨)
રાતે શિકારે નોકળનારાં કિં સમ પશુ અને
પંખીઓ વગેરે તે.

નિશાચરી, સ્ત્રી રાક્ષરી.

નિશાણ, જું નિશાન.

નિશાતરો, પું મસાલો અને કાળ વગેરે વા-
ટવાનો ગોળ પત્થર; ઉપરવટણો.

નિશાન, નં ઝોળખવાનું ચિહ્ન; પૂણ્ણ;
આંકો; લીટી; રેખા; લાંછન, વગેરે તે.
(૨) બાણ અને ગોળી વગેરે મારવાને
માટે નક્કી કરેલું જે ણિંડુ—ટોપ તે. (૩)
ધન; વાવટો; જરીપટકો; ખુટો:—નિશા-
નનો કાથી. (૪) ધડિયાળાં; અસૂક
કાળ—સમય થયો એમ બતાવવાને વગા-
ડવામાં આવતાં વાળં; એલડિયાં. ઉં
બાણામુરની નગરીમાં મડમડિયાં નિશા-
નરે. લશ્કરની ઉંટ ઉપરની તોચત તે.
ઉં પાંડવનાં નિશાન વાગ્યાં. મિરપર.
(૫) પારેથી આંખત; આસ્ખા; ચોટ.

કિં ૫૦ નિશાન તાકડું=ધારેશે-નક્કી કરે-
શે સ્થાને ચોટ લગાવવી; નિશાન માર-
વું=ધારેલું કામ પાર પાડવું. નિશાન ઉ-
ડાડવું=ધારણા હોય તે સફળ કરવી; ધ-
અણપુરી કરવી.

નિશાનબાજ, વિં તાકોડી; નિશાન પાડ-
નાર; નિશાનપર ધાર્યો તીર અથવા ગોળી
મારી બળુનાર.

નિશાનબાજી, સ્ત્રી. નિશાનપર તીર કે
ગોળી લગાવવાનો મહાવરો કરવો તે;
નિશાન પાડવાની સરતની રમત તે.

નિશાની, સ્ત્રી. ગિહન; ઓળખ; ખૂણ;
ઓળખવાને માટે કરેલું-ધ્યાનમાં રાખેલું
જે ચિહ્ન, આંકો, ટપકું આકૃતિ વગેરે
તે. (૨) યાદગીરીને માટે આપેલી વ-
સ્તુ-ચીજ તે. (૩) છાપ; લાંછન; લાખ; લોટા; પસરકા. (૪) પગલો.

નિશાપત, પું. [સં.] ચંદ્ર; શશી.

નિશાળ, સ્ત્રી. છોકરા છોકરીઓ વગેરેને
બણવાની જગા; વિદ્યાર્થીઓને બણવાનું
સ્થાનક-મકાન; મદ્રેસા; શાળા. ૬૦ ચો-
ખખી વિશાળ નિશાળ ચણુવો.

નિશાળગણજી, નં નાના છોકરાનું પહેલું
પહેલું નિશાળે જવું તે. (૨) છોકરાને
પહેલ પહેલો નિશાળે મૂકતાં કરવામાં
આવેતો વિધિ તે.

નિશાળિયો, પું નિશાળે જવારો છોકરો;
વિદ્યાર્થી; છાત્ર; શિષ્ય; બણનારો. ૬૦
નવો નિશાળિયો નવ દહાડો.

નિશો, પું. [ફા.] કેશ; ધેન; મગજપર
થતી જીરસાની અસર તે.

નિશોતર, નં એક જાતની વનસ્પતિનાં મ-
ળિયાં; એક ઓપધિ. એનો ગુણુ કથ
અને સારક છે.

નિશ્ચય, પું. [સં.] મનથી નક્કી કરેલું

હોય તે; મનનો જે દંડ-ન ફરે એવો
વિચાર-અભિપ્રાય તે; નિર્ણય; કરાર; નક્કી
કરેલો મનસુખો. (૨) ખાતરી; પ્રતિભા;
ભરોસો-તે આજે આવશે એ નિશ્ચય છે.
ખાતરી છે. (૩) નિવેડા; તોડ; નિ-
ર્ણય-એનો જે તે કંઈ નિશ્ચય કરો-
લાવો.

નિશ્ચલ, વિં [સં.] ન ચળે એવું; ડગ
મગે કે હાથે નહિ એવું; અચળ; સ્થિર;
દંડ બેઠેલું-ચોરેલું; ખસે-ફરે ચળે નહિ
એવું તે.

નિશ્ચલતા, સ્ત્રી. અચળતા. ડુમ્મચ નહિ
થવાપણું. (૨) દંડતા; સ્થિર.

નિશ્ચિત, વિં [સં.] ચિંતા રહિત; અ-
સ્થિર.

નિશ્ચિતપણું, નં બેઠકિરાઈ; ચિંતારહિત
હાલત તે; નિરાંત.

નિશ્ચાસ, પું નિસાસો.

નિપાડ, પું એક અનાય જાતિ; બિપ્ર. (૨)
ધીવર; માછી. (૩) ગંડાળ.

નિષિદ્ધ, વિં [સં.] મના કરેલું; નકારિત;
નહિ કરવું, એમ જેને માટે ફરમાવેલું
હોય તે. (૨) નકાર; ખરાબ.

નિષેધ, પું [સં.] પ્રતિષેધ; નકાર; ન
કરવું એમ ફરમાવવું તે; નકારવું તે.

નિષેધક, વિં નિષેધ કરનાર; મના કરનાર;
ના પાડનાર; વિરુદ્ધ મત આપનાર.

નિષેધવું, કિં મના કરવું; ના કરવું એમ
કહેવું; નકારવું; ના પાડવી.

નિષ્ક, પું [સં.] સોનાનો સિક્કો; મહોર;
દીનાર. ચાર સિક્કાની મહોર.

નિષ્કપટ, વિં જેના મનમાં કપટ ન હોય
એવું; ખુલા-બોળા મનનું; સરલ સ્વભા-
વનું; નિખાલસ.

નિષ્કપટી, વિં નહિ કપટી તે; નિખાલસ;
બોળું. (૨) નિષ્કપટ.

નિષ્કરુણ, વિં [સં.] કરુણા શબ્દ; જોનામાં કરુણા હોય નહિ તે; કઠોર હ-રવતું.

નિષ્કર્મ, વિં અકર્મ; કર્મ-કામકાંડ નહિ કરનાર; જે કંઈ કામ કે હિલચાલ કરતું ન હોય તે. (૨) આજસુ; કામ વગરનું; નવરં.

નિષ્કર્મ, યું [સં.] એવી કાઠેલું જે તે; સ્વર; સાર; તરવ; મતલબ; સંક્ષિપ્તાર્થ. અર્ક.

નિષ્કલંક, વિં [સં.] કલંક રહિત; લાંછન વિનાનું; નિર્દોષ; જેને કંઈ બદો-બાધ લાગેલો ન હોય એવું; યોગ્યાપણ વગરનું; યોગ્ય; શુદ્ધ-પવિત્ર.

નિષ્કંટક, વિં [સં.] કાંટા વગરનું; કંઈ હરકત કે આડખીલી રહેલી ન હોય એવું; જેમ ગમે તેમ ખુંદી-ખેડી-ચાલી શકાય તે કંઈ અલવલ આવે નહિ એવું; વાંધા વગરનું; સ્વતંત્ર.

નિષ્કામ, વિં [સં.] મોક્ષ સિવાય-ઈશ્વર પ્રાપ્તિ સિવાય બીજા કોઈ પણ ફળની ઇચ્છા ન હોય તેવું; કામના-ઇચ્છા રહિત; નિઃસ્વાર્થ; બદલાની આશા વગરનું.

નિષ્કારણ, અં વગર કારણે; કંઈ પણ કારણ ન હોય તેમ; બીનગરર; ફણ્ડલ. (૨) અમરતુ; કારણ વગર.

નિષ્કાંત, વિં [સં.] ગયેલું; નિર્ગત; બહાર નીકળી જતું તે; રંગબિરંગી ગયેલું.

નિષ્કાત, વિં [સં.] નિપુણ; કુશળ; હોશિયાર; સારી પેટે જાણનાર.

નિષ્કા, ઓં [સં.] પૂર્ણ બક્તિભાવ ને વિશ્વાસ હોવો તે; આરથા; ધૃતઆર; પતીજ; સંપૂર્ણ ખાતરીથી વળગી રહેવું તે; મને એમાં નિશા છે. (૨) ધારણ; આશય;

વિચાર; મનસુધો;—એની નિશા સારી નથી, અર્થાત અશય ધારણા છે. કિંમત નિશા રાખવી=આવશ્યક વિશ્વાસ રાખવો.

નિષ્કું, વિં [સં.] નિર્દય; ક્રૂર. (૨) કંઈ; સખત.

નિષ્કુરતા, ઓં નિર્દયતા; ક્રૂરતા. (૨) કઠોરતા; સખતાઈ; ક્યાહીનતા.

નિષ્પક્ષપાત, વિં પક્ષપાત રહિત; એકે તરફ નહિ એવું; વાદી પ્રતિવાદી કોઈ તરફ નહિ ઢળતું; સ્વતંત્ર; કોઈ પક્ષ તરફ નહિ એવું;—નિષ્પક્ષપાત ન્યાયે બોલવું.

નિષ્પક્ષપાતી, વિં એકે બાજુની તરફ દારી કરે નહિ એવું; એકે પક્ષ તરફ ઢળીને નહિ પણ પોતાને યોગ્ય લાગે તેમ કહે અને કરે એવું; સીધું; સ્વતંત્ર વિચારવાળું; નહિ તરફદારી કરનાર.

નિષ્પત્તિ, ઓં [સં.] નીકળી આવેલું જે તે; ઉત્પત્તિ; ફળ; સાર. (૨) સિદ્ધિ.

નિષ્પાપ, વિં [સં.] પાપ રહિત; નિર્દોષ; શુદ્ધ; પવિત્ર.

નિષ્પ્રયોજન, વિં [સં.] પ્રયોજન રહિત. અં કારણ વગર; અકારણ; ન કામ.

નિષ્કળ, વિં [સં.] ફળ-પરિણામ રહિત. (૨) અં ફેગટ; મિથ્યા; બ્યર્થ; ખાલી. ઉં નિર્દય નહિ ને સિધ્ધિ નહિ એવું થયા થકી.

નિસખત, ઓં [સં.] સંબંધ; વળગણ; નાતો. (૨) હવાસો; સંબાળ; અખત્યાર. (૩) અં આરક્ત.

નિસરણી, ઓં હવે ચઢવાને ઉપર ઉપર પગ મુકાય એવાં પ્રમથિયાંવાળી રચના અથવા લાકડાની બનાવટ તે; સીંદી

સેધાન.

નિસરવું, કિં અં બહાર આવવું; ધર, ઠર અથવા અંદરના ભાગમાંથી આગળ ચાલી નીકળી આવવું;—ઠરમાંથી વિંછી નિસર્યો. નીકળવું.

નિસર્ગ, પું [સં.] સ્વભાવ. (૨) વિં કુદરતી; સ્વભાવસિદ્ધ.

નિસાતરો, જી૦ નિસાતરો.

નિસાસો, પું૦ નિશાસ. (૨) નિરાશામાં અથવા દિલગીરીમાં લાગે આસ લઇ નીચે ચૂકવો તે. (૩) હાય; અકળામણ્યને લીધે કુઃખ દેનારને જે શાપ દેવામાં આવે છે તે;—ગરીબના નિસાસા ના થેતો. કિં પ્ર૦ નિસાસો નાંખવો=કંઇ નહિ ચાલવાથી નહિ મળવા=વળવાથી નિરાશાનો આસ ચૂકવો તે; નાસીપાસીનો શાપ દેવો તે.

નિસદ્દન, ન૦ [સં.] મારી નાંખવું તે; વધ; ધાત.

નિસ્તરવું, કિં અં પાર પડવું; પુરુ થવું; પાર આવવો; ખૂટવું. (૨) તરવું.

નિસ્તારો, પું૦ [સં.] પાર; ઉદ્ધાર; મુક્તિ; મોક્ષ; તારણ. (૨) છુટકો; નિકાલ; તોડ. ઉં અખા મહન એ ચાલ્યું જાય, રામ જણે નિસ્તારો થાય. મન માન્યું કરે કા-ધનો નથી આવ્યો નિસ્તારો. રત્નો. નિ-ખૂતિ. ઉં છાપાં તિલક તુલસીની માળા, સાક્ર સંગ નિસ્તાર. મિરાંઆધ.

નિસ્તેજ, વિં [સં.] તેજ વગરનું; ઝાંખું. શીકું. (૨) સુસ્ત. મંદ પ્રકાશ; ધુધળું; અછકી લખલખાટ વગરનું.

નિસ્પૃહ, વિં [સં] સ્પૃહા રહિત; બેદ-રકાર; બેચરવા; તમાવગરનું. (૨) કા-છની થણ સહાયની ધિછાજ રાખતું ન હોય તેવું.

નિસ્પૃહતા, ઓ૦ નહિ સ્પૃહા તે; બેપરવાઈ; કાછની સહાયની ધિછાજ નહિ રાખવાપણું. નિસ્પૃહી, વિં૦ સ્પૃહા વગરનું; કાછની કંઇ પરવા રાખે નહિ એવું; નિસ્પૃહ.

નિહંતા, પું૦ [સં.] હણનારો; ધાતક; મારનારો.

નિહાલ, ન્યાલ; સુખી.

નિહારિકા, ઓ૦ [સં.] ઝાંખાં ધુમ્મસ અને વરાળ ભરેલાં વાદળાં જેવા આકાશમાં ફ-રતા હવામય સમૂહો; વરાળનાં ગુ-બાળા—ગોટા.

નિહાળવું, કિં સ૦ ધારી ધારીને જોવું; નિરખવું.

નિંદક, વિં૦ નિંદા કરનાર; મોખતખોર; નિંદાખોર.

નિંદણ, જી૦ નીદણ.

નિંદવું, કિં અં પુંક પાછળ જીકું બોલવું; નિંદા કરવી. (૨) નીદવું.

નિંદા, ઓ૦ કાછની પુંક પાછળ જીકું બોલવું તે; અદ્દગોષ; ગીખત; સુગલી.

નિંદાખોર, વિં૦ નિંદક; મોખતખોર.

નિંદિત, વિં [સં.] જેની નિંદા થયેલી-યતી હોય તેવું; બોક જેને માટે સાદું ક-હેતા ન હોય તે. (૨) નકાર; ખરામ; વગેવાયેલું; હલકું;—નિંદિત કામ ન કરવું.

નિંદ, વિં [સં.] નિંદા કરવાજોગ; પિ-કારવાજોગ. (૨) ખરામ; નકાર;—નિંદકામ.

નિંખ, પું૦ [ફા.] લિંખડો.

નિંશંક, અં૦ શંકા કરવાનું કારણ ન હોય તેવું—તેમ; બેશંક; બેધકક.

નિંશેષ, અં૦ કંઇજ બાકી રહેલું ન હોય તેમ; તમામ; લગ્ગરે લગ્ગર; બિલકુલ; અનવશેષ.

નિઃસર્વ, વિં [સં.] સર્વ રહિત; માલ વગરનું. (૨) નિર્મોહ્ય; ક્રમભ્રેર. (૩) ગરીમ; દીન. સર્વ ખેતી લેવાયેલું હોય તેવું; કુચ્ચાન્નું.

નિઃસંગ, વિં [સં.] સંગ રહિત; નહિ લાગતું વળગતું રાખતું હોય એવું; અતડું; અળગું; આસંગ નહિ રાખતું. ઉં આમ નિઃસંગ રહ્યા તે શું સારું? જુઓ સં-સારની આખે વાઈ. કુટુંબ માણસ વગેરેથી અતડા ને એકલા-દૂર રહેવું તે.

નિઃસંદેહ, વિં [સં.] નિઃશંક; સંદેહ રહિત; જરૂર; ખચીત; સંદેહ નથી એમ તે. નિઃસંદેહ પડશે તે પડશેજ.

નિઃસંશય, વિં નિઃસંદેહ; નિઃશંક; જરૂર; અચૂક.

નિઃસ્નેહ, વિં [સં.] સ્નેહ રહિત; પ્રીતિ વગરનું; જેને કોઈ પર સ્નેહ થતો ન હોય તે; નહિ માયાળુ.

નિઃસ્વાદ, વિં [સં.] સ્વાદ વગરનું; સ્વાદ રહિત.

નિઃસ્વાર્થ, વિં [સં.] સ્વાર્થ રહિત; પ-સ્વાર્થ હોય એવું.

નિઃસ્વાર્થી, વિં સ્વાર્થી નહિ એવું તે; પ-સ્વાર્થી; પોતાનો નહિ પણ બીજાનો લાભ હોય એવું કામ કરનાર; નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિનું.

નીક, સ્ત્રીં પાણી વહેવરાવવાનો ઢાળ પડતો ખાંધેલો કે ખોદેલો સાંકડો રસ્તો; પા-ણીનો રસ્તો.

નીકા, પું [અ] જે ચાર જણને સાક્ષી રાખી સો પુરૂષે ધણી ધણિયાણી તરીકે રહેવાને બંધાવું તે. નીકા પડવા=પુલકન-માની ધર્મ પ્રમાણે પતિ પત્ની તરીકે રહેવાને ધર્મ પ્રમાણે બંધાવું.

નીકું, નં વિં [હિ] ચોખ્ખું; સ્વચ્છ. (૨) પચ્છ પડે એવું; સાફ.

નીગળવું, કિં અં રવાને રૂપે વહેવું; ધીરે વહેવું. (૨) ટપકવું ઝરવું.

નીધા, સ્ત્રીં નજર; કૃપાદિષ્ટ. (૨) કા-ળજી; સંભાળ; મહેરમાની; ઘરત.

નીચ, વિં [સં.] જાતે અને સ્વભાવે હલકું-નકાર તે; હીણી જાતનું; હલકા-દુષ્ટ સ્વભાવનું; અધમ; ખરાય; અનુત્તમ; નિંધ. (૨) અપજ્ઞશ મળે એવું; હલકું. ઉં વળો વળો નીચાની છોડે મોટાની વહુતાર, અમીરી ઘર આપણાં, મારા રાજ. કુમળતનું; હલકા કુટુંમનું.

નીચણું, વિં નીચેનું; નીચે હોય તેવું; ત-ળેલું-નીચણું ડાચું. (૨) હેઠેનું; જેની ઉપર બીજું હોય એવું-નીચણો માગ ખાડે રાખો. (૩) ઉતરતું; ઢાળ પડતું; નીચેની બાજુનું-નીચણો રસ્તો.

નીચું, વિં નીચ; હલકું; કુમળત; નકાર; દુષ્ટ-નીચું કામ. (૨) નહિ ઉચું; ઉતા-વળું નહિ એવું ધીરું-નીચે સૂરે ગાઓ; હલકી હલકનું. (૩) નિચાણમાં હોય તેવું; ઉતરતું; અનુત્તમ; ઢાળતું; અધ-નમતું. નીચું જેમને ચાલીએ. ૩૦ પ્રં નીચું જેવું; શરમાઇ જવું; લજવું; પ-સ્તાવું; હીણું લાગવું. નીચા જેથું=જાંઠ-ત્રાણું; શરમાળ. ઉં નીચા જેથો આ-ખણે ને ઉચા જેમ નાર, એકલ હટ્ટો વાણિયો, એ વણેને ગરહન માર. ભાષા.

નીચે, અં નીચલી તરફ; હેઠળ; હેઠ; તળે.

નીક, પું [સં.] પંખીનું ઘર; સાળો; જોખો.

નીતિ, સ્ત્રીં [સં.] સત્ય અને અવ્યહારને બાધ આવે નહિ એવી જે રીત તે; કાંઈ પણ કામ કે વ્યવહાર સારી રીતે અલા-વવાને માટે નક્કી કરેલો વર્તન આગ તે; નય; સલાચાર.

નીતિયાન, વિ. સહચારી; સહચારી; ન્યાય-
ચેત્ય હોય તે પ્રમાણ કરનાર- વર્તનાર.

નીતિસાધક, નં. [સં.] મનુષ્યે ભવહા-
રમાં, સમ્યક્માં અને વર્તનમાં કેમ રહેવું
તથા ચાલવું તેના જે નિયમે તે.

નીકર, નં. પેતરમાં કરસણ ભેગું જે નકામું
દાણું ધાસ ઉઘેલું હોય તે. (૨) નીકી
કહેલું ધાસ તે.

નીકરું, કિં. અં. અનાજના પેતરમાંનું ન-
કામું ધાસ મળતી પેચી નાંખવું; ઉખાડી
વિંછી વિંછીને તાણી નાંખવું તે; ચુંટી
કાઢવું.

નીપ, પું. [સં.] એક જાતનું ફલગ્રાહ.

નીમ, પું. નિયમ.

નીમહકીમ, પું. લેભાણ વેદ; ઉટવેદ.

નીમા, પું. નીભા; નિમાડો; કુંભારની હાંલાં
વજેર પકવવાની ભટ્ટી. (૨) મોટા પ્ર-
યોગ; એક સામટો ધણા ઉપર કરેલો
અખતરો; એક વખતનું આખું કામ
તે:-એનો તો નીમા બગડ્યો.

નીમી, સ્ત્રી. હુંડી.

નીર, નં. [સં.] પાણી; જળ; ઉદક. (૨)
સરવ; સૌર્ય; બળ; તેજ; વર.

નીરજ, નં. ઢોરને નીરવાનું જે ધાસ તે.

નીરક, પું. [સં.] મેષ.

નીરવું, કિં. સં. ખાવાને આપવું; ઢોરના
મેષ આપણ ધાસ નાંખવું; આગળ મૂકવું.

નીરસ, વિ. રસ વમરનું.

નીરો, પું. ખજીરાંમાંથી નીકળેલો તાળો
અથવા કચ્છલી નીકળેલો ટાડી.

નીરમી, વિ. [સં.] રોમ રહિત; નહિ
કેચી; તંદુરસ્ત.

નીસ, વિ. [સં.] આસમાની-કેદ; કાળું.

નીસકંક, પું. [સં.] મહારવ; શિવ. (૨)
મેર.

નીસમ, નં. આસમાની હીરા.

નીલી, સ્ત્રી. બળી. ઉં નીલી વાસે જે
કરસણો આપળ.

નીલું, વિ. વેદે-આસમાની.

નીલોત્પલ, નં. [સં.] કાળું કમળ; ઇ-
લીવર.

નીવાર, પું. [સં.] એક જાતનું અનાજ;
એક જાતના ચોખા. ઉં નીવારોફત મિષ્ટ
ઉષ્ણ મધુરું, સરાવડી ખારીને ઉ. રા. મ.

નીવી, સ્ત્રી. [સં.] ચણિયાના નાડાની
ગાંઠ; કમ્બરે પહેરવાના લુગડાની જે ગાંઠ
નાલી આગળ વળાય છે તે.

નીસા, સ્ત્રી. કેદ; અમલ. (૨) ભરેસો;
પતીજ:-ખાતર નીસા. (૩) મસાલો વા-
ટવાની પરચરની નાની છાટ.

નીહાર, પું. [સં.] ઝાકળ; ધુમ્મસ.

નુકતી, સ્ત્રી. રાજગરાના ભોટની ખાંડ
પાયેલી શિંગો.

નુકસાન, નં. [સં.] કોઈ પણ ખાખતમાં
ખામી-તોટા પડવો-આવવો તે; જેરલાભ;
જેરદાયદો; તોટો. (૨) બગાડ; ખરાબી.
(૩) નાશ; હાનિ. (૪) હરકત; અડ-
ચણ; વાંધો; જન. કિં. પ્રં. નુકસાન કે
રવું=જેરલાભ થાય તેમ કરવું; હાનિ કે
હોંચાડવી. (૫) ખામી; ઉધ; દોષ. આ
લુમકું નુકસાનવાળું છે.

નુકસાનકારક, વિ. જેરદાયદકારક; નુકસાન
કરે એવું; અપમારક.

નુકસાની, સ્ત્રી. નુકસાન; જેરદાયદો. (૨)
ખોટ; તોટો; હાનિ હાનિ:-એમાં તને થી
નુકસાની લાગી. (૩) ખોટની પુરતી તે;
ખૂટનો અલો તે:-તમારે નુકસાની આ-
પવી પડશે.

નુકતો, પું નકતો; કોતુક ઉત્પન્ન કરે એવો
બનાવ-વાતનો દુચકો તે. (૨) નવો
ચુટો; (વચિત્ર કાસ તે. (૩) ઝપડો;
જેમાં કંઈક અટપડું સમજવાનું રહેલું
હોય એવું કથન તે. (૪) ટિંબળ; હ-
સવા જેવી આમત-વાત. (૫) અર-
બી ને કારસી અક્ષરો ઉપર સ્વરના ચિહ્ન
તરીકે જે નાનાં-મીઠાં વગેરે મુકવામાં
આવે છે તે.

નુકતે, વિં ચુર વગરનું; નખડું; જે કોઇને
ઘોંડે નહિ એવું હોય તે.- નુગરો સાપ=
ઉતરે નહિ એવો સાપ.

નૂતન, વિં [સં.] નવું; નવીન. (૧) ત-
રતનું; તાબું નૂતનતા=નવાપણું; નવીનતા.

નૂપુર, નં [સં.] સ્ત્રીઓને પગે પહેરવાનું
ધુધરીઓવાળું વાગતું ધરણું; ઝાંઝર; નેપુર.

નૂર, નં [જ.] તેજ; પ્રકાશ; કાંતિ; ચળ-
કાટ. (૨) શૌર્ય; પાણી. (૩) બાહું.
(વહાણમાં માલ લઈ જવાનું).

નૂરી, સીં [હિં] પોપટની જાતનું લાલ
રંગનું એક પંખી.

નૃત્ય, નં [સં] નાચવું તે; નાચ. વૃત્યકાર=
નાચ કરનારો.

નૃપ, પું નરને પાળનારો તે-રાજા.

નૃપતિ, પું રાજા; નૃપાળ.

નૃપાળ, પું રાજા.

નૃશંક, વિં અત્યંત પાપી-નકારો ફૂર હોય તે.

નૃશંસતા, સીં અતિ નીચ-પાપીપણું; ફરતા;
નકારાપણું; કુષ્ટતા.

નૃસિંહ; પું નરને સિંહના મિથ આકારનો
વિષ્ણુનો ચોથો અવતાર. (૨) ચુજરા-
તનો આદિ કવિ. (૩) નર-પુરુષમાં નરોમાં
સિંહ જેવો એવો જે શરવીર રાજા તે.

ને, અં અનેનું ડુંકું રૂપ; અને; તથા:-કું ને
તું. (૨) બીજી વિભક્તિનો પ્રત્યય:-
રામને. (૩) ક્રિયાપદના લહેકાના આ-
ચાર્ય રૂપને અંતે નીન્ને રૂપે આવી પ્રતિ
ધ્વજા દર્શાવે છે:-આપને ? આને ? (૪)
વિં એવુંને અર્થે કવિતામાં વપરાય
છે:-ગોરમા ધરડો ને ભરથાર કે આખો
મુજનેરે લોલ ! (૫) સીં ને; નેહ;
ને; હોકામાંથી ધુમાડી ખેંચવાની પાતળી
અરણી વગેરેની અંદરથી પોલી લાકડિ-
યાળી નળી.

નેઉ, વિં નેવું; સોમાં દસ કમ તે; ૯૦.

(૨) નળિયું; નાળ. (૩) છાપરાનાં
નળિયાંથી વરસાદના પાણીના જે ધાધોડા
પડે છે તે. (૪) એ ધાધોડા જે ઠેકાણે
પડે છે તે જગા.

નેક, વિં [ફા.] પ્રમાણિક; સાચું; ન્યાયી;
પાક; ધમાનદાર. (૨) નીતિમાન; સદા-
ચારી; બહું. (૩) સખી. (૪) પું
હદ, મર્યાદા, ઉં બોડાણે જીવ અનેક
તાર્યાં, શું વણું નથી નેક નરબેરામ. જેને
નુહી શારદા, નેક રહી ના ન્યૂન, વિદ્યા
દેવણુ વિશ્વમાં, તે વિણુ સધળું જન્ય.

સામળ. કિં પ્રં નેક બાંધવો=અમુક
ભાવે અમુક વેચી કરી શકાય એમ ઠરા-
વવું તે. નેકનજર=પ્રમાણિકપણે વર્તનાર;
ચોખ્ખી દાનતનું. નેકનામ=નેકીમાં જે
જાણીતું હોય તે. નેકનામદાર=બહા નામ-
વાળો, જેનું નામ નેકી માટે પ્રખ્યાત
હોય તે.

નેકી, સીં [ફા] પ્રમાણિકતા; ધમાનદારી;
સીધાપણું. (૨) કોઇનું બહું આવું તેવી
શુદ્ધિ-વૃત્તિ તે; સન્નિધા; સુધાપણું.

નેકો, પું અમુક હદનો નેક; આક્રિ; અમુક

જાય અમુક ન જાય એવો ધારો; નિયમ;
અંધ; પ્રમાણ; આપવાંબેવામાં.

નેમવું, કિં ૫૦ ખાવું; જમવું.

નેચો, પું [ફા] હોકાની ચુંકળાંદાર નેહ.

નેજવું, નં આરસાખના સોભલા પાસેનું
હાંકણ; દાટો; વાટ. (૨) મોતિયાનો
ટોકો; ફાંસડો.

નેભરા, પું [અ] કટાક્ષ; આંખના અણુ-
સારા-બાલા; નેત્રપ્રાણ.

નેજી, નં [ફા. નેજહ] નાની ખરછી
ઉપરની ધળ; ધોડેસ્વારના બાલાને વળ-
ખાડેલો વાવટો. (૨) બાલાનું ફળું;
ખરછીનું પાનું. ઉં ધળ ફરકે ને નેજ
ચળકે, નિશાને બળિયા ધાવરે. લગ્નગરામ.

નેજો, પું વાવટો. ઉં તારા નેજ ફરેકતા.
(૨) બાલો; ખરછી.

નેટ. અં નક્કી; જરૂર; ખચીત.

નેટી, અં અણુખોદ; તપાસ, પડપૂછ.

નેડે, અં પાસે; નજીક; કને.

નેડો, પું રનેહ; પ્રેમ; અનુરાગ. ઉં નંદ-
કુંવરસુ નેડો લાગ્યો, તે પ્રાણ ગયે ન
છુટાય ભિરાંબાધ.

નેણ, [સં. નયન] આંખ; નેત્ર; ચક્ષુ.
નેણકટારી=કટાક્ષ.

નેતર, નં પાણીમાં અને ખૂબ ભેજવાળી
જમીન પર. થતા એક ભતના લાંબી
પેરના વેલા-સાંઠા; વેતસ. એ જેમ વાળી-
એ તેમ વળે એવા સ્થિતિસ્થાપક હોય
છે. એની સોડીઓ, લાકડીઓ વગેરે અને
છે. (૨) પાતળી સોડી:-નેતર લખતે
મહેતા. (૨) પાતળી સોડી:-નેતર લખતે
થઈ મળે. ઉઠ્યા એલે ઊકરાઓ ચૂપ

નેતરી, નં વાંસને પાંચ તાણવાની રસી; વલોણા-
ના વાંસને ફેરવવાને ત્રણ ચાર આંટા હથ

વળખાડેલી દોરી. ઉં કાળીનાગનાં નેત-
રોંરે બોલ.

નેતા, વિં [સં.] દોરનાર; આગેવાન;
મુખ્ય નાયક. (૨) બળ, પ્રમાણ જણાઈ
જવું તે; પોતાનું સામર્થ્ય સમજાવું તે-
ડોસાને હવે તેના નેતા પહેંચ્યા તો ?

નેતિ, અં [સં.] ના એટલુંજ નહિ એમ;
એ નહિ, એ નહિ, એમ; એ નહિ પણ
વધારે; અનંત. બ્રહ્મના સ્વરૂપની જિજ્ઞા-
સાએ પુછાયેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મુરુએ
અપાતો જવાબ. આવાં તેવા છે, એમ
નહિ પણ એવો નહિ, એવો નહિ. ઉં નેતિ
નેતિ વેદબણે.

નેત્ર, નં [સં.] આંખ; નયન; ચક્ષુ. નેત્ર-
પ્રાણ=કટાક્ષ. ઉં નેત્રપ્રાણ વાગ્યાં હોય
તે જણે. નેત્રપક્ષી=આંખના અણુસારાથી
સમજાવવાની ભાષા:-કરપક્ષી.

નેત્રવૈદ, પું [સં.] આંખનાં દરદોનો વૈદ તે.

નેત્રાંધુ, નં [સં.] આંધુ; આંખનું પાણી.

નેન, જીં નેણ.

નેનસુખ, નં ગ્રીષ્મા વણાટનું સુતરાઉ કપડું.

નેપથ્ય, નં [સં.] નાટકમાં રંગભૂમિની
પાછળનો નટોને વેષ પહેરવા જવાનો
પડદો નાંખીને જીહો પાડેલો આંતરો તે.
(૨) રંગભૂમિપરનો પડદો.

નેપાળો, પું એક ઉમ્મરેયક આપણિ. ૩૦
પ્રં નેપાળો આપવો=દમ દેવો; બીક બ-
તાવવી; રેય આપવો.

નેપુર, નં નુપુર; ઝાંઝર.

નેફો, પું [ફા. નેફ] સુરવાલ-ચણિયાની
તે ખોલ કે જેમાં નાકું રહે છે; ચીણું
ઉપરની સરકિયાની ખોલ.

નેમ, પું નિયમ. ઉં નેમ વરત કંઈએ નથી
કર્મ. (૨) અં નિશાન; તીર મારવાને

ધારણું મિલે તે. (૩) અણુક નક્કી કરેલો હેતુ-આશય-વિચાર તે. (૪) હલ; અર્થાત્. વિ. પ્ર. નેષ યુક્તીનિશ્ચયન નહિ. પડતું; ધારણે હેતુ જુઓ જવાવો.
 નેચી, સ્ત્રી- [સં.] પેદાશી પરિષ; ચક્રધાર.
 (૨) ક્રમ ઉપરની પાણી તાણવાની અગડી.
 નેચું, ન. ચોમાસામાં પાણી વહેતું હોય તે વહેણા; કાતર. (૨) વિ. ન્યાં.
 નેષ, વિ. નેઉ; સોમાં ફસકમ; ૬૦ (૨) નેઉ; નળિમાં. (૩) જ્યાં નેવાંના ધા-ધોડા પડતા હોય તે જગા ને નળિયાંથી પડતી પાણીની ધારાઓ તે. ૩૦ પ્ર. નેવે મકલું=જૂડી જવું; વિસારી મૂકવું. ઉંચું મૂકવું; નહિ યાદ રાખવું. તણ દેવું; ઉ-પેક્ષા કરવી. કહે. નેવનાં પાણી મોભ ચલ્યાં=નહિ થવા જેવું થયું; અસંભવિત હોય તેવું બનવું. અવગણે રસે જવું; ઉ-ભટ મુલત શબ્દ જવું. નેવે પાણી આપ્યાં=રેલા ચાલે એટલે વરસાદ વરસ્યો.
 નેવર, ન. ઝંઝર.
 નેવલ, સ્ત્રી. (૨) ધરણું.
 નેવસે, અ. નેવે. ઉ. આવરે વરસાદ ને-વસે પાણી.
 નેવાણી, સ્ત્રી. નેવનાં પાણી પડવા માટે રા-ખેલી એ ધર વચ્ચેની સાંકડી લાંબી ગલી; નવેળા.
 નેચું, વિ. સોમાં ફસકમ; ૬૦. (૨) ન-ળિયું; નાળ.
 નેચાણી, વિ. એંજીને નવ; ૮૫.
 નેશ, વિ. [સં. નેષ] ખરાબ; નકાર; દુષ્ટ.
 (૨) હીલું; કમલસીમ; નેસપગલાંની=નહિ ધ્રુજવા ચોખ.
 નેસડો, પું. માથો ને ગોવાજાએ રહેવાનું સ્થાન તે; રખારીપાડો. (૨) માથેને રાખવાને વાડા; ગાંધાળા.

નેસ્ટી, પું. ખિરક માટે એકાદી ગાંધી વે-ચનારો; મોહી; પરચૂરણ ધરમતુ વસ્તુઓ, અનાજ, વગેરે વેચનારો. જે. વે-પારી તે. નેસ્ટીની દુકાન.
 નેહ, પું. [સ. સ્નેહ] પ્રેમ; ખાગ; સ્નેહ.
 (૨) સ્ત્રી. દુકાની લાકડાની નળી.
 નેહર, જુ. નહેર.
 નેહરી, સ્ત્રી. નેહા. ઉ. સુવાને કાળે સાથ-રોરે, પહેરવાનું વસ્તર બાંધું, શીતળ જળે મારી દીકરીરે, નહિ નેહરી ને તાકું. પ્રેમાનંદ.
 નેહમી, અ. હમેશ; સદા; રાજ.
 નેળ, સ્ત્રી. નળોકડી, નાળ; ઝાડી વચ્ચેની અથવા ઝાડમાં થઇને જવાનો સાંકડો રસ્તો. કહે. નેળનાં ગાડાં શું નેળમાં રહેશે?
 ને, સ્ત્રી. દુકાની લાકડાની નળી.
 નેઝીત, વિ. [સં.] દક્ષિણ અને પશ્ચિમ વચ્ચેની દિશા; ખુણા. નેઝતખુણો.
 નેગમ, પું. [સં.] વણિક; વાણિયો, વેપારી.
 નેડ, પું. પુરુષોદ્રિય; લિંગ.
 નેપુણ્ય, ન. [સં.] નિપુરણતા; કુશળતા; બાહોશી; આવડ.
 નેમિત્તિક, વિ. [સં.] નિમિત્ત જન્ય; પ્રા-સંગિક; હમેશનું નહિ એવું.
 નેચત, સ્ત્રી. ઘનત; ઘંતિ; અનોખતાઈ. (૨) નિષ્ઠા.
 નેચાધિક, વિ. [સં.] ન્યાય શાસ્ત્ર જાણ-નાર; ન્યાયમાં પાવરણો હોય તે.
 નેચું, ન. નખ ને લગતી ચામડી; નખ નજી-કનું માંસ. (૨) કુધી. ઉ. નેચાનાં રાધ-તારે; અતિ અનોખમ છે. શાળ.
 નેરાચ, ન. [સં.] નિરાશા; અચલ; નેચીપણી.
 નેચીચ, ન. [સં.] નિષ્ઠા; નેચીપણી.
 નેચીતપણ, ન. [સં.] નિષ્ઠા; નેચીપણી.

નેવેશ, નં. [સં.] નવેશ; કેવળ નિવેશન
કરવાનું એ કલ્પ-સાધકી તે; પરસાદ;
પ્રસાદ.

નેવેશ, પું. [સં.] એક પ્રાચીન દેશનું
નામ. નંપથલાલ-અનુસાર. ઉં નેવેશનામ
વારે મળે.

નેશિક, વિ. [સં.] કર્મ ઉપર નિશ્ચયનાં;
જન્મશિ બ્રહ્મચર્ય રાખી યુગને ત્યાં રહી
કર્મ કરનારા (બ્રહ્મચારી તે.)

નેશર્મિક, વિ. [સં.] સ્વાભાવિક; સદાજ;
કુદરતી.

નેમ, અ. નહિ. (૨) છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય.
રામનો. (૩) રૂપી; મનનું આકાશ=મન-
રૂપી આકાશ.

નેમર, પું. [પા.] પચાસ લઘુ કામ કર-
નારા; મહેતા; ચાકર; માણસ. (૨)
દાસ; સેવક; ખિદમદગાર. --નોકર
ચાકર.

નોકરિયાટ, વિ. નોકરી એ જેની વૃત્તિ હોય
તેનું; નોકરી કરનાર; પચાસદાર માણસ;
નોકરીવાળું. (૨) પરસ્વાધીન.

નોકરી, અ. નોકર તરીકે જે વૃત્તિ કરવી
તે; નોકર વૃત્તિ; ચાકરી; સેવા; ખિદમદ-
ગારી. (૨) નોકર તરીકે રહીને કરવાનું જે
કામ તે. (૩) નોકરની જગ્યા તે.

નોકરિયા, અ. નોકર મંત્રની દીક્ષાવાળા-
ને તેનું મોહું જમણું તે; આવકોની ચો-
સારી; જેનેનું મોહું જમણું.

નોખ, અ. નોં (પું.) છદ્દ; ખુબી. (૨) પાક-
ડાળ. (૩) ટેક; વડ; અજાદ. (૪) આ-
મળની સોખા; સુશીલિતમણું; મોખરા;
સુખવેદ. કિં ૫૦ નોખ રાખડી=કેટલી
સોખા રાખડી નોખ ભેટી; આમણ ભેટી.

નોખદાર, વિ. નોંખવડું. (૨) અજાદ;
ખુબીવાળું. (૨) સુખવેદ બહુ સારું-
સામિતું તે.

નોખું, વિ. જુદું; અળણું; ઇલાયદ, કિં
૫૦ નોખું કમળું=જુદું કરતું; જુદું પાડી
દેવું. નોખું મોલવું=કરીને મોલવું; જુદું-
જુદું મોલવું.

નોખ્યાસાંકળ, અ. કમાડને બારણાખને
જેડી રાખનારી સાંકળ તે; સરડિયા
સાંકળ.

નોખણું, નં. જેડી રાખનાર-જુદા નહિ થવા
દેનાર જે દોરતું તે; સેસો. દહેલોતી વખતે
ગાય કુદી જાય નહિ અથવા પાડુ મારી
દહેલોતી પાડી નંખાવે નહિ તે માટે તેના
પાછલા બે પગ બાંધી રાખવાનું દેવડું.
કિં ૫૦ નોખણું બાંધવું=સેસો વાળવો.

નોખ, અ. [સં.] સિકાને ટેકાણે વધરાતો
ચલણી કામળ. (૨) બીડી. (૩) નોંધ;
ટિપ્પણ; ઉતારો; નોંધ.

નોતર, અ. નોતરવું તે; નોતરવાનું જે કામ
તે. --દિવાન સાહેબ બે બાપોતોને લઈ
બાજબંધ રાજગોની નોતર મથા છે.
(૨) નોતરવધી આવેલી જે મહેમાન
મંડળી તે. --તથા રાજગો નોતરમાં
આવ્યા છે.

નોતરવું, કિં સં. જમવા તેડવું; ઇજનદેવું;
બોલાવવું; નિમંત્રણ; આમંત્રણ કરવું.

નોતરિયા, પું. નોતરના દેનારા; ચેર.

નોતરે, નં. નિમંત્રણ; જમવાને મળતા મ-
લાલવા બોલાવવું તે; આમંત્રણ; ઇજન.

૨૦ નોતરે લખવું=સમવાય-નાતથાથી
નિમંત્રણ કાઢી નાંખવું. કહે નોતરું નો-
તરું તે પરમનું સામી.

નોથણું, વિ. નાતું. નોથણિયા=જાનો.

નોથારે, કિં આધાર વગરનું; આધાર રહિત;

એકલવાયું; અહર; ટેકા વગરનું.
નોખત, સ્ત્રીં મોટું નગાઈ; ઉટ ઉપર રાખી
વગાડવાનું મોટું લડાઈનું નગાઈ (૨)
દેવમંદિરમાંનું મોટું નગાઈ. ઉં કાક-
રિયા ઉપરે કે નોખત વાગે છે, યુપીઓ
માંનારે કે જોધમલ જાગે છે. કાકરિયા.
નોમ, સ્ત્રીં [સં. જલમી] પખવાડિયાનો
નવમો દિવસ.

નોમ, નહાય.

નોર, નર. (૨) નહોર; પથુ-પંખીના પં-
જાનો નખ.

નોરણું, નં નવરાત્રિઓમાંનો અઠકો દિવસ
તે.:—એ નોરતાં ગયાં.

નોરપડવું, કિં હાર પાડવું; ચાલતું થવું.

નોરા, પું નહોરા; કાલાવાલા; આજીજી; ન-
હોર બરવી જોરથી અટકાવવું—અહુ આ-
મ્રહ કરવો તે. (૨) નહોર બરવીને
હબા રહેવાનું સ્થાન. (જ્યાં કાસ
જેઓને મયેલા બળદ હબા રહે છે
તે સ્થાન) કિં પ્રં નોરા કરવા—ખૂખ
આમ્રહ કરવો.

નોરિયું, નં નખથી કરેલો ઉગરડો; નખ
મારવો તે; નખે પાડેલો આંકો.—બિલા-
દીએ નોરિયાં બંધા.

નોહર, પું નોરા; કાકા પાલા.

નોહે, નહાય.

નોળ, પું નકુળ; નોળિયો. (૨) જાડાં પા-
તળાં નહિ પણ નોળિયા જેવાં પેટ છાતી
વગેરેથી સરખા ઘાટનો તંદુરસ્ત અને
વજા વગરનો એવો તે.:—નાચો નોળ.

નોળણું, કિં સં મસોતાથી પસીને ગોરસ
ધોવું—સાર કરવું તે; ફેરવી પસીને ધોવું.

નોળિયો, પું નોળ; શરીરે લાંબા વાળવાળું
એક હાથ લાંબું એક ચોપડું જનકવર.
એ સાપને દેખે ત્યાંથી ચારે છે.

નોળીકર્મ, નં શરીરના મળ દૂર કરવાની
એક યોગિક ક્રિયા; નાકેથી માણી લઇ
મોઢે ને મોઢેથી લઇ નાકે કાઢી નાંખવાની
ક્રિયા; (૨) હુઆપ.

નોળીનોમ, સ્ત્રીં આવજી સુદિ નોમ.

નોળું, નં નાતું સાપોલિયું.

નોંક, જીં નોખ.

નોંકાર, પું જેનોનો એક દીક્ષામંત્ર.

નોંકારસી, સ્ત્રીં આવક—જેનોનું જાહેર મોટું
જમણું તે.

નોંધ, સ્ત્રીં યાદદારતને માટે કરેલું જે ટાં-
ચણું તે; વિગત વગરનું જે ટુંકું લખાણ
તે; ટિપ્પણ. (૨) યાદ. નોંધપેથી=
રાજનિશિ; કાયરી; નોંધ કરવાની ચો-
પડી.

નોંધવું, કિં સં ટિપ્પણ કરવું; ટપકાવવું;
ટુંકામાં લખી લેવું; ઉપર ટપકે યાદદારત
માટે લખી લેવું. (૨) નામ દાખલ કરવું;
લિસ્ટમાં જોડવું.

નોંમ, જીં નોમ.

નો, નં [સં.] વહાણ; મઝવો.

નોકા, સ્ત્રીં વહાણ; હોડી.

નોકાગમન, નં સમુદ્રયાત્રા; સફર; વહા-
ણમાં બેસીને જવું તે.

નોકાશાએ, નં વહાણવડું ચલાવવાની—સ-
મુદ્ર ખેડવાની વિધા.

નોતમ, નિં [સં.] નવું; નવું અને સ-
શોભિત.

નોસેન્ય, નં [સં.] ફરિયાદ બસકર.

ન્યકાર, પું [સં.] તુચ્છકાર; અપ્રમણના.

ન્યઝોધ, પું [સં.] વિપ્લો, વિપરને
વડતી જાતનું એક માંડ.

ન્યસ્ત, વિં નાખેલું; ફેડેલું.

ન્યાત, સ્ત્રીં યાતિ; નાત; એક જ તરેહના
સીતરિવાજવાળું લોકનું એક મંડળ તે.

અમદાવાદ.

"શાનમન્દિર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ" બાં શ્રી કરરામ અમૃતરાયે ડાખ્યા. ટેન્-રાયપુર વાલેશ્વરી પોસ્ટ

